HASAN ÂLİ YÜCEL

KLASİKLER DİZİSİ

CCXIII

VICTOR HUGO

NOTRE DAME'IN KAMBURU

VICTOR HUGO

NOTRE DAME'IN KAMBURU

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
VOLKAN YALÇINTOKLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

XVI. BASIM

Genel Yayın: 2901

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

VICTOR HUGO
NOTRE DAME'IN KAMBURU

ÖZGÜN ADI
NOTRE DAME DE PARİS

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
VOLKAN YALÇINTOKLU

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
KORAY KARASULU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM, OCAK 2014, İSTANBUL
XVI. BASIM, NİSAN 2020, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-010-4 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. 2622. SOK. NO: 6 / 31
BAĞCILAR İSTANBUL
Tel: (0212) 445 32 38 Faks: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 44871

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

VICTOR HUGO

NOTRE DAME'IN KAMBURU

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
VOLKAN YALÇINTOKLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Birinci Kitap 3
I Büyük Salon 3
II Pierre Gringoire 19
III Bourbon Kardinali 29
IV Üstat Jacques Coppenole 35
V Quasimodo 45
VI Esmeralda 52

İkinci Kitap 57
I Kharybdis'ten Skylla'ya 57
II Grève Meydanı 60
III Besos Para Golpes 62
IV Gece Vakti Güzel Bir Kadının Peşinden Gitmenin Sakıncaları 73
V Sakıncaların Devamı 78
VI Kırık Testi 80
VII Bir Düğün Gecesi 101

Üçüncü Kitap 113
I Notre-Dame 113
II Kuşbakışı Paris 122

Dördüncü Kitap 149
I İyi Yürekli İnsanlar 149
II Claude Frollo 153
III Immanis Pecoris Custos, Immanior Ipse 158

IV Köpek ve Sahibi 166
V Claude Frollo'nun Devamı 167
VI Halkın Hoşnutsuzluğu 174

Beşinci Kitap 175
I Abbas Beati Martini 175
II Bu Şunu Öldürecek 186

Altıncı Kitap 203
I Eski Yargıçlar Topluluğuna Tarafsız Bir Bakış 203
II Fare Deliği 214
III Mısır Mayasından Çöreğin Hikâyesi 219
IV Bir Damla Su İçin Bir Gözyaşı 241
V Çörek Hikâyesinin Sonu 251

Yedinci Kitap 253
I Sırrını Bir Keçiye Açmanın Tehlikesi 253
II Papazla Filozof Aynı Şey Değildir 269
III Çanlar 279
IV ANAΓKH 281
V Karalar Giymiş İki Adam 297
VI Sokak Ortasında Edilen Yedi Küfürün Yaratabileceği Etki 303
VII Lanetli Keşiş 308
VIII Nehre Bakan Pencerelerin Yararı 317

Sekizinci Kitap 327
I Kuru Yaprağa Dönüşen Para 327
II Kuru Yaprağa Dönüşen Paranın Devamı 337
III Kuru Yaprağa Dönüşen Paranın Son Bölümü 342
IV Lasciate Ogni Speranza 346
V Anne 361
VI Farklı Kişilikli Üç Erkeğin Yüreğinden Geçenler 365

Dokuzuncu Kitap 385
I Humma 385
II Kambur, Tek Gözlü, Topal 396

III Sağır 400
IV Kumtaşı ve Kristal 403
V Kırmızı Kapının Anahtarı 415
VI Kırmızı Kapının Anahtarının Devamı 417

Onuncu Kitap 421
I Bernardins Caddesi'nde Gringoire'ın Aklına Peş Peşe Gelen Güzel Fikirler 421
II Serserilik Yapın 432
III Yaşasın Keyif 435
IV Beceriksiz Dost 443
V Fransa Kralı XI. Louis'nin Dualarını Okuduğu Sığınak 464
VI Titreşen Küçük Alev 497
VII Châteaupers Yardıma Koş! 498

On Birinci Kitap 501
I Minik Patik 501
II La Creatura Bella Bianco Vestita (Dante) 536
III Phoebus'un Evliliği 545
IV Quasimodo'nun Evliliği 545

Bu kitabın yazarı bundan birkaç yıl önce Notre-Dame'ı ziyaret ettiği, daha doğrusu her yanını karış karış gezdiği sırada, kulelerden birinin karanlık bir köşesinde duvara elle kazınmış şu yazıyı fark etti.

ΑΝΑΓΚΗ[1]

Siyahı solmuş ve taşa oldukça derin bir şekilde kazınmış, biçimleri ve görünüşleriyle gotik yazıya özgü bilemediğim izler taşıyan bu eski Grekçe büyük harfler âdeta Ortaçağ'da yaşamış bir kişinin elinden çıkmış gibiydi ve özellikle içerdikleri uğursuz ve iç karartıcı anlamla yazarı derinden etkiledi.

Kendi kendine sorular sorup, bu dünyayı terk etmeden önce, eski bir kilisenin köşesine bir suçun ya da bahtsızlığın bu lekesini bırakma ihtiyacını hangi acılı ruhun duyabileceğini tahmin etmeye çalıştı.

Daha sonraları, duvarın boyanması ya da kazınmasıyla (hangisi olduğunu bilmiyorum) yazı ortadan kayboldu. Çünkü iki yüzyıldan beri, Ortaçağ'ın muhteşem kiliselerine aynı şey yapılıyor. Tahribat dışarıdan olduğu gibi içeriden de geliyor. Papazlar badana yaptırırken, mimarlar duvarları kazıtıyor; ardından halk gelip onları yerle bir ediyor.

Bu yüzden, bu kitabın yazarının ona atfettiği o kırılgan anının dışında, bugün Notre-Dame'ın karanlık kulesine kazınmış o gizemli sözcükten, böyle melankolik bir ifadeyle

1 Kader. (Yun.) (ç.n.)

özetlenen o bilinmeyen yazgıdan geriye hiçbir şey kalmamış. Asırlar önce bu sözcüğü bu duvara yazan kişi, kuşaklar boyunca kaybolup gitmiş, sözcük de kilisenin duvarından silinmiş ve belki de kısa süre sonra bu kilise de dünyadan silinip gidecek.

Bu kitap bu sözcük adına kaleme alındı.

Mart 1831

Birinci Kitap

I
Büyük Salon

Bundan üç yüz kırk sekiz yıl, altı ay ve on dokuz gün önce, Parisliler Cité, Üniversite ve Kent'in çevrelediği üçgenin içinde hep bir ağızdan çalan çanların gürültüsüyle uyandılar.

Yine de 6 Ocak 1482, tarihin hafızasına kaydettiği bir gün değildi. Sabahtan beri çanları ve Parislileri harekete geçiren olayın kayda değer bir yanı yoktu. Pikardiyalılar ya da Burgonyalılar saldırıya geçmemişlerdi, kutsal bir emanetin taşındığı bir ayin alayı da düzenlenmemişti, Laas bağında öğrenciler ayaklanmamıştı, *herkesin önünde korkuyla eğildiği pek saygıdeğer majesteleri kral* da kente giriş yapmamıştı, Paris Adalet Sarayının önünde hırsızların idamı da gerçekleşmeyecekti. On beşinci yüzyılda çok yaygın olduğu üzere süslü ve sorguçlu giysileriyle bir elçilik heyetinin kenti ziyareti de söz konusu değildi. Daha iki gün önce bu tür bir geçit töreni düzenlenmişti; Flaman elçileri Flandrelı Marguerite ile veliahdın evlenme konusunu karara bağlamak için Paris'e gelmiş, bu duruma canı çok sıkılan Bourbon kardinali, krala hoş görünmek ve Flaman belediye başkanlarından oluşan bu taşralı kalabalığa güler yüz göstermek

için, bardaktan boşanırcasına yağan bir yağmur kapısındaki muhteşem halıları ıslatırken onları *ahlaki taşlamalar içeren oyunlar, farslar ve hicivlerin* eşliğinde verdiği bir ziyafetle Bourbon Konağında ağırlamıştı.

6 Ocak günü, Jean de Troyes'un dediği gibi *Paris halkını ayağa kaldıran,* evvel zamandan beri bir arada kutlanan Krallar Günü ve Deliler Bayramıydı.

O gün Grève Meydanında şenlik ateşi yakılacak, Braque Şapelinde kurdelelerle süslü bahar ağacı dikilecek ve Adalet Sarayında İsa'nın hayatını konu alan dinî bir oyun sergilenecekti. Haber,belediye başkanlığının göğüslerinde beyaz haç bulunan yünlü mor kumaştan gösterişli harmaniler giymiş görevlileri tarafından şehrin tüm kavşaklarında borularla duyurulmuştu.

Evlerinden fırlayan, dükkânlarını kapatan kentliler sabahtan beri dört bir yandan, önceden belirlenmiş üç mekâna doğru koşuşturuyorlardı. Herkes şenlik ateşine, bahar ağacına ya da temsile gitme konusunda kararını vermişti. Yine de eski Parisli aylakların sağduyusunun sanına uygun bir şekilde şunu söylemek gerekir ki, kalabalığın büyük bir bölümü mevsim koşulları açısından daha elverişli olan şenlik ateşine ya da Adalet Sarayının dinî temsilin sergileneceği her yanı kapalı büyük salonuna gidiyordu. Meraklılar Braque Şapelinin mezarlığındaki çiçekleri açmamış zavallı bahar ağacının Ocak soğuğunda kendi başına titremesi konusunda hemfikirdiler.

Kalabalık özellikle Adalet Sarayının bulvarlarında yoğunlaşıyordu, çünkü önceki gün kente gelen Flaman heyetinin sergilenecek dinî temsili ve aynı salonda yapılacak olan Deliler Papası seçimini izleyeceği açıklanmıştı.

O gün, dünyanın en büyük kapalı alanı olarak ün salmış (Sauval o dönemde henüz Montargis Şatosunun büyük salonunu ölçmemişti) büyük salona girebilmek hiç de kolay değildi. Adalet Sarayının kalabalıkla dolmuş meydanına açılan beş altı cadde tıpkı ırmak ağızları gibi her saniye

insan sellerini sürüklüyor, meydan bu haliyle pencerelerdeki meraklılara bir deniz manzarası sunuyordu. Hiç durmadan artan kalabalığın dalgaları denize açılan burunlar gibi çıkıntı yapan evlerin köşelerine çarpıyordu. Sarayın yüksek gotik[2] cephesinin merkezinde yer alan ve iki yönlü bir insan kalabalığının hiç durmadan inip çıktığı büyük merdiven, ortasında iki yana doğru geniş dalgalar halinde dağılan basamaklı sekisiyle göle doğru hiç durmadan akan bir çağlayanı andırıyordu. Çığlıklar, kahkahalar ve binlerce ayağın tepinmesi büyük bir gürültüye ve uğultuya dönüşüyordu. Ara sıra bu gürültü ve uğultu artıyor, kalabalığı büyük merdivene doğru sürükleyen akıntıda çalkantılar meydana geliyordu. Bunun nedeni bir belediye muhafızının itelemesi ya da belediye başkanından başkomutanlığa, başkomutanlıktan mareşalliğe, mareşallikten günümüzün Paris jandarmasına miras kalan muhteşem bir gelenek olarak bir çavuşun düzeni sağlamak için atını kalabalığa doğru sürmesiydi.

Kapılara, pencerelere, çatılara üşüşmüş binlerce sakin ve kendi halinde şehirli Adalet Sarayını ve kalabalığı izliyor, daha fazlasını istemiyordu, çünkü Paris halkının büyük çoğunluğu izleyenleri izlemekle yetinir ve bizler için arkasında bir şeyler olup biten bir duvar oldukça ilginçtir.

1830 yılında yaşayan bizlere on beşinci yüzyılın birbirleriyle itişip kakışan bu Parislileri gibi düşünme ve 6 Ocak 1482 gününde kalabalığa dar gelen bu devasa Adalet Sarayına girebilme olanağı verilseydi, görüntü oldukça ilginç ve büyüleyici olacak ve etrafımızdaki eski püskü şeyler bize yepyeni görünecekti.

Okuyucu, cübbeler, harmaniler, paltolar giymiş bu kalabalığın yer aldığı büyük salonun kapısından bizimle birlikte

2 Gotik sözcüğünün genel anlamda kullanılışı yanlış olsa da benimsenmişti. Bu yüzden biz de bu sözcüğü herkes gibi Ortaçağın yarım daire şeklinde kemerin moda olduğu ilk yarısını izleyen ve sivri kemerin yaygınlaştığı ikinci yarısının mimarisini tanımlamak için kullanıyoruz. (V.H.)

içeri girmeyi kabul ederse, bu görüntü karşısında nasıl bir duyguya kapılacağını tasvir etmeye çalışacağız.

Öncelikle kulaklardaki uğultulardan, gözlerdeki kamaşmalardan söz edeceğiz. Başlarımızın üzerinde tahta yontularla, sırmadan zambak desenlerle kaplı gök mavisi renginde çifte sivri tonoz; ayaklarımızın altında siyah beyaz mermerden bir döşeme. Birkaç adım ötemizde bir sütun, ardından bir tane, bir tane daha, salon boyunca uzanan ve çifte tonoza destek sağlayan toplam yedi sütun. İlk dört sütunun etrafında camları ve yaldızları pırıltılar saçan tezgâhlar, diğer üç sütunun etrafında davacıların dizlerine uzanan kısa pantolonları, savcıların cübbeleriyle aşınarak parlamış meşeden sıralar. Salonun çevresinde, yüksek duvar boyunca, kapıların, pencerelerin, sütunların arasında Pharamond'dan bu yana tahta çıkmış tüm kralların heykellerinin bitmek bilmez sıralanışı: Sarkmış kolları ve yere bakan gözleriyle silik kralar; başlarını ve ellerini cesurca göğe kaldıran yiğit ve savaşçı krallar. Sivri kemerli pencerelerde bin bir renkli vitraylar; salonun geniş çıkışlarında ince oymalı kapılar; bizim gördüğümüz haliyle biraz matlaşmış ve miladi 1549 yılında Breuil'ün hayranlıkla izlediği dönemde tozların ve örümcek ağlarının altında neredeyse tamamıyla ortadan kaybolmuş, yukarıdan aşağıya kadar mavi ve altın rengi süslemelerle kaplı tonozlar, sütunlar, duvarlar, lambriler, kapılar, heykeller.

Şimdi Ocak gündüzünün solgun ışığıyla aydınlanmış, duvarlar boyunca sağa sola yönelen, yedi sütunun etrafında dönüp duran bir kalabalığın doldurduğu bu boyu eninden uzun, devasa salonu biraz tasvir edelim, böylece okuyucu, ilginç detaylarını olduğu gibi belirtmeye çalışacağımız tablonun bütünü hakkında yaklaşık bir fikre sahip olacak.

Şurası kesin ki, Ravaillac, IV. Henri'yi öldürmüş olmasaydı, dava dosyaları Adalet Sarayının mahkeme kalemine kaldırılmayacak, bu dosyaları ortadan kaldırmaya çalışan suç ortakları olmayacak, böylece, daha uygun bir yol bu-

lunamadığından, dosyaları yakmak için mahkeme kalemini yakmaya, mahkeme kalemini yakmak için Adalet Sarayını yakmaya gerek kalmayacak, 1618 yangını gerçekleşmeyecek, eski saray büyük salonuyla birlikte olduğu gibi kalacaktı. Bu durumda okuyucuya: "Gidip orayı görün," diyebileceğim için benim tasvir yapmama, onun da okumasına gerek kalmayacaktı. Böylelikle büyük olayların hesaba katılmayan sonuçları olabileceği gibi yeni bir gerçeği ortaya atabiliriz.

Öncelikle büyük bir olasılıkla Ravaillac'ın suç ortaklarının olmadığını, ardından suç ortakları olsa bile, bunların 1618 yangınıyla hiçbir ilgilerinin bulunmadığını söyleyebiliriz. Yangının daha makul iki açıklaması olabilir. Birincisi herkesin bildiği gibi, bir ayak genişliğinde ve bir arşın yüksekliğindeki yanan bir yıldızın 7 Mart gece yarısı gökten sarayın üzerine düşmesi. İkincisi ise, Théophile'in şu dörtlüğü:

Paris'te Madam Adalet'in
Fazla baharat yediği için
Tüm sarayı ateşe vermesi
Kuşkusuz hüzünlü bir tesadüftü.

1618'de, Adalet Sarayında çıkan yangının siyasi, fiziki, şiirsel olmak üzere bu üç açıklaması hakkında ne düşünülürse düşünülsün ne yazık ki olay vuku bulmuştu. Bu felaket ve özellikle içinde barındırdığı her şeyin izini ortadan kaldıran bitmek bilmez restorasyonlar sayesinde günümüzde geriye pek az şey kalmış, Fransız krallarının bu ilk konutundan, Kral Robert'in yaptırdığı ve Helgaldus'un tasvir ettiği muhteşem yapıtların izlerinin arandığı Philippe-le-Bel dönemine kadar uzanan ve Louvre'un ağabeyi olan bu saray neredeyse ortadan kaybolmuştu. Saint-Louis'nin *gerdeğe girdiği* odaya, "yünlü kumaştan tuniği, ekose kumaştan kolsuz harmanisi ve siyah sandaletinin üzerindeki peleriniyle, Joinville ile birlikte halılara uzanmış bir halde adalet dağıttığı bahçeye"

ne oldu? İmparator Sigismund'un, IV. Charles'ın, Yurtsuz Jean'ın odaları nerede? VI. Charles'ın üzerinde af fermanını ilan ettiği merdiven, Marcel'in veliahdın gözleri önünde Robert de Clermont'u ve Mareşal de Champagne'ı boğazlattığı döşeme taşı, kilisenin tanımadığı Papa Benedict'e ulaştırılan belgelerin yırtıldığı ve belgeleri getirdikleri için Paris sokaklarında alaylı bakışlar altında papaz başlığıyla dolaştırılıp, günahlarını itiraf eden ulakların çıktıkları o küçük kapı nerede? Ve yaldızlı süslemeleri, gök mavisi camları, sivri kemerleri, sütunları, heykelleri, oymalı devasa kubbesiyle büyük salon nerede? Ya o yaldızlı oda, Süleyman'ın tahtındaki aslanlar gibi adaletin gücü karşısında boyun eğmiş bir tavırla başını öne eğmiş, kuyruğunu bacaklarının arasına sıkıştırmış taştan aslan nerede? Ya o gösterişli kapılar, o göz alıcı vitraylar, Biscornette'in yılgınlığa kapılmasına neden olan o işlemeli demir süsler, du Hancy'nin o incelikli doğrama işleri nerede?.. Zaman onları ne hale getirdi, insanlar bu harika eserleri nasıl yok etti? Tüm bu Galya tarihi, tüm bu gotik sanat karşısında bize ne verildi? Sanat adına beceriksiz mimar M. De Brosse'un Saint-Gervais giriş kapısının ağır, basık kemerleri; tarih adına Patru'nun[3] meslektaşlarının dedikodularının hâlâ yankılandığı devasa sütunun geveze anıları.

Hepsi bu kadar. Şimdi eski gerçek sarayın gerçek büyük salonuna dönelim.

Bu devasa paralelkenarın bir ucunda eski tapu kayıtlarına göre uzunluğu, genişliği ve kalınlığıyla dünyada eşi benzeri görülmeyen, Gargantua'nın iştahını kabartacak bir tarzda hazırlanmış o ünlü tek parça mermerden yapılmış bir masa vardı, diğer ucunda ise XI. Louis'nin, Meryem Ana'nın önünde diz çökmüş haldeki kendi heykelini yaptırdığı ve Fransa'nın Tanrı katında saygın bir yerleri olduğuna inandığı iki azizinin, Charlemagne ve Saint Louis'nin heykellerini, kral heykelleri dizisinde iki boşluk bırakmasına aldırmadan

3 Olivier Patru (1604-1681), Fransız hukukçu. (ç.n.)

buraya getirttiği bir şapel yer alıyordu. Yaklaşık altı yıl önce inşa edildiği için henüz yeni gibi görünen ve gotik dönemin sonunu temsil eden bu şapel Rönesans'ın büyülü fantezilerinde on altıncı yüzyıla kadar sürüp giden ince mimarinin cezbedici zevkini, muhteşem bir yontuculuğu, narin ve derin bir işlemeciliği yansıtıyordu. Giriş kapısının üzerine yerleştirilmiş gözenekli gülbezek inceliğin ve zarafetin bir başyapıtı olarak âdeta dantelden bir yıldızı andırıyordu.

Salonun ortasında, büyük kapının tam karşısında, duvara yaslanmış ve içine, dinî temsili izlemeye gelecek olan Flaman heyetinin ve önemli şahsiyetlerin yaldızlı odanın koridorundaki pencereden salona geçebilecekleri şekilde bir giriş yolu açılmış altın brokardan bir kerevet vardı.

Dini oyun geleneğe uygun bir şekilde mermer tabla üzerinde sergilenecekti. Sabahtan beri bu amaçla hazırlanan tablanın hukukçuların topuklarıyla çizik çizik olmuş geniş mermer yüzeyinin üzerinde sahne işlevi görecek üst yüzeyi tüm salon tarafından görülebilen ve oyuncuların vestiyer olarak kullanacakları iç bölümü halılarla gizlenmiş bir çatma kafes vardı. Dışarıya yerleştirilmiş bir merdiven sahne ile vestiyer arasında iletişimi sağlayacak, sert basamakları giriş ve çıkışlarda kullanılacaktı. Oyunun kaderini değiştirecek olağanüstü bir kişilik bile bu merdivenleri çıkacaktı. Sanatın ve sahne araçlarının masum ve saygın çocukluğu!

Adalet Sarayı başyargıcının bayram günlerinde olduğu gibi idam günlerinde de halkın tüm taşkınlıklarını önlemekle görevli dört çavuşu mermer tablanın dört köşesinde bekliyordu.

Oyun sarayın büyük saati on ikiyi çaldığında başlayacaktı. Bir tiyatro gösterisi için oldukça geç bir saat olsa da, Flaman heyetini beklemek gerekmişti.

Oysa kalabalık sabahtan beri oradaydı. Meraklıların çoğu günün ilk ışıklarından beri sarayın merdivenlerinde titreşiyorlardı. Hatta içlerinden bazıları içeriye önceden gi-

rebilmek için geceyi büyük kapının önünde geçirdiklerini söylüyordu. Her geçen dakika daha da artan kalabalık tıpkı yatağından taşan su gibi duvarlar boyunca yükselmeye, sütunların etrafında kabarmaya, saçakların, kornişlerin üzerine tırmanmaya, mimarinin tüm çıkıntılarının, heykelciliğin tüm oyuklarının arasına yerleşmeye başlıyordu. Bu yüzden, bu hayâsızlık ve çılgınlık gününün huzursuzluğu, sabırsızlığı, sıkıntısı, özgürlük sarhoşluğu, sivri bir dirseğin ya da çivili bir ayakkabının neden olduğu tartışmalar, elçi heyetini uzun süre beklemenin yorgunluğu, salonda tıkılı kalmış, iç içe geçmiş, bunalmış bu kalabalığın uğultusuna acı ve hırçın bir ton katıyordu. Yakınmalardan ve Flaman heyetine, esnaf ve zanaatkârlar odası başkanına, Bourbon kardinaline, sarayın başyargıcına, Marguerite d'Autriche'e, elleri sopalı çavuşlara, soğuğa, sıcağa, kötü havaya, Paris piskoposuna, deliler papasına, sütunlara, heykellere, kapalı duran bir kapıya, açık bir pencereye okunan lanetlerden başka bir şey duyulmuyordu. Bu durum, kalabalığın arasına karışmış ve bu genel huzursuzluk halini muziplikleriyle daha da kışkırtan öğrenci gruplarını ve uşakları eğlendiriyordu.

Bunların dışında, bir pencerenin camını kırdıktan sonra hiç aldırmadan saçakların üzerine yerleşen ve oradan bakışlarını ve alaycı sözlerini sırasıyla salondaki ve meydandaki kalabalığa yönelten neşeli bir haytalar grubu vardı. Yapmacık jestlerine, attıkları kahkahalara, salonun diğer ucundaki arkadaşlarıyla alaycı konuşmalarına bakılırsa, bu genç çaylakların salondakilerin sıkıntısını ve yorgunluğunu paylaşmadıklarını ve gözlerinin önündeki bu tablodan, kendi keyifleri için, dinî temsili sabırla beklemelerini sağlayan bir temsil çıkarmayı iyi becerdiklerini anlamak hiç de zor değildi.

— Vay canına, *Joannes Frollo de Molendino*,[4] demek siz de buradasınız! diye bağırıyordu içlerinden biri, sütun baş-

4 Molendino Latince değirmen anlamına gelir. (ç.n.)

lığının kabartmalarına tutunmuş, sarışın, sevimli yüzünde muzip bir ifade bulunan ve küçük bir şeytanı andıran birine.

— Rüzgârda uçuşan dört kanada benzeyen iki kolunuz ve bacağınızla Jehan du Moulin[5] ismini fazlasıyla hak ediyorsunuz. Ne zamandan beri buradasınız?

— Şeytanın merhameti sayesinde dört saattir buradayım, diye karşılık verdi *Joannes Frollo,* umarım bunu Araf'taki bekleme süremden düşerler. Sabah yedide, Sainte-Chapelle'de, Sicilya kralının sekiz korocusunun ayinin ilk ayetini okuduklarını duydum.

— Muhteşem korocular, dedi diğeri, sesleri de başlıkları gibi sivri! Kral, Saint-Jean adına bir ayin düzenlemeden önce, Saint-Jean'ın Latince dinsel ezgileri Provence ağzıyla dinlemeyi sevip sevmediğini öğrenmeliydi!

— Bunu Sicilya kralının o lanet korocularını kullanmak için yaptı! diye bağırdı pencerenin altındaki kalabalığın içinde yer alan yaşlı bir kadın cırlak bir sesle. Sorarım size, bir ayin için bin Paris lirası ödenir mi? Hem de Paris balık halinden kesilen vergiyle!

— Sus biraz ihtiyar! diye bağırdı balıkçı kadının yanında burnunu tıkayan iri kıyım ve ciddi ifadeli bir adam. Bir ayin düzenlenmesi gerekiyordu. Kralın yeniden hasta olmasını mı istiyorsunuz?

— Kralın kürkçübaşısı, Üstat Gilles Lecornu hazretleri doğru söylüyor! diye bağırdı sütun başlığına tutunmuş küçük bir öğrenci.

Öğrenciler kralın kürkçübaşısının garip ismini kahkahalarla selamladılar.

"Lecornu![6] Gilles Lecornu!" diye tekrarlıyordu bazıları.

Cornutus ve hirsutus,[7] diyordu bir diğeri.

— Hey! Bunda gülecek ne var? diye devam etti sütun başlığına tutunmuş küçük öğrenci. Kralın malikânesinin

---

5 Moulin Fransızca değirmen anlamına gelir. (ç.n.)

6 Boynuzlu (ç.n.)

7 Boynuzlu ve kıllı. (Lat.) Eserdeki Latince cümleler C. Cengiz Çevik tarafından çevrilmiştir.

yöneticisi Üstat Jehan Lecornu'nün kardeşi, Vincennes ormanının başkorucusu Üstat Mahiet Lecornu'nün oğlu, hepsi Parisli, hepsi evli barklı!

Şamata daha da arttı. Kralın kürkçübaşısı hiç karşılık vermeden, kendisine dikilmiş bakışlardan kaçınmaya çalışıyordu; soluk soluğa kalıp terlemişti, tıpkı tahtaya saplanmış bir takoz gibiydi, sarf ettiği tüm çabalar utanç ve öfkeyle kızarmış geniş yüzünü yanındakilerin omuzlarına daha fazla yapıştırmaktan başka bir işe yaramıyordu.

Nihayet yanındakiler arasında yer alan kendisi gibi iri kıyım, kısa boylu ve saygın biri yardımına yetişti.

— Bu ne küstahlık! Öğrenciler kentli bir beyefendiyle bu şekilde konuşuyorlar! Benim zamanımda onları değnekle dövüp aynı değnekle yakarlardı.

Gençler kahkahalara boğuldu.

— Hey! Kim bu zırvalayıp duran uğursuz baykuş?

— Onu tanıyorum, dedi içlerinden biri, bu Üstat Andry Musnier.

— Üniversitenin dört yeminli kitapçısından biri! dedi diğeri.

— O dükkanda her şey dörtlüdür, diye bağırdı üçüncüsü: dört ulus, dört fakülte, dört bayram, dört vekil, dört delege, dört kitapçı.

— Tamam o zaman! dedi Jehan Frollo, biz de onların dörtlü düzenini bozalım.

— Musnier, kitaplarını yakacağız.

— Musnier, uşağını döveceğiz.

— Musnier, karının canına okuyacağız.

— Şişman Matmazel Oudarde.

— Dul bir kadın gibi körpe ve neşeli.

— Lanet olsun size! diye homurdandı Andry Musnier.

— Üstat Andry, diye karşılık verdi sütun başlığında asılı durmaya devam eden Jehan, sus yoksa kendimi üzerine bırakırım!

Gözlerini yukarı kaldıran Andry bir an için sütunun yüksekliğini, şakacının ağırlığını ölçtü, bu ağırlığı hızın karesiyle çarptı ve sustu.

Savaş alanının hâkimi Jehan zafer kazanmış bir edayla devam etti:

— Başdiyakozun kardeşi olsam da dediğimi yaparım!

— Üniversitemizin saygın şahsiyetleri, böyle bir günde ayrıcalıklarımıza saygı göstermediniz! Kentte bahar ağacı dikiliyor, şenlik ateşi yakılıyor; Cité'de dinî temsil, deliler papasının seçimi ve Flaman heyeti var; ya Üniversite'de, hiçbir şey!

— Yine de Maubert Meydanı oldukça geniş! dedi pencerenin kenarındaki çaylaklardan biri.

— Rektöre, delegelere, vekillere lanet olsun! diye haykırdı Joannes.

— Bu gece Champ Gaillard'da Üstat Andry'nin kitaplarıyla bir şenlik ateşi yakmalı, diye devam etti bir diğeri.

— Memurların masalarıyla da, dedi yanındaki.

— Öğretim görevlilerinin değnekleriyle de!

— Dekanların tükürük hokkalarıyla da!

— Bölüm başkanlarının büfeleriyle de!

— Üniversite meclisi delegelerinin sandıklarıyla da!

— Rektörün sandalyeleriyle de!

— Kahrolsun rektör! diye ekledi küçük Jehan ilâhiye katılarak; kahrolsun Andry, öğretim görevlileri, memurlar, teologlar, doktorlar, buyruk verenler, bölüm başkanları, delegeler, rektör!

— Demek dünyanın sonu geldi! diye mırıldandı Üstat Andry kulaklarını tıkayarak.

— Şuraya bakın, rektör meydandan geçiyor! diye haykırdı pencerelerdekilerden biri.

Bunun üzerine herkes yüzünü meydana döndü.

— Bu gerçekten de saygıdeğer rektörümüz Thibaut mu? diye sordu salonun sütunlarından birinde asılı kaldığı için

dışarıda neler olup bittiğini göremeyen Jehan Frollo du Moulin.

— Evet, evet, diye karşılık verdi diğerleri, ta kendisi, rektör Thibaut.

Gerçekten de toplu halde elçilik heyetinin yanına giden rektör ve üniversitenin üst düzey görevlileri o sırada meydandan geçiyorlardı. Camlara doluşan öğrenciler onları alaycı sözler ve alkışlarla karşıladılar. Heyetinin önünde yürüyen rektör, epey sert olan ilk hakaretlere maruz kaldı.

— İyi günler sayın rektör! Hoop! İyi günler dedik!

— Bu ihtiyar kumarbaz burada ne arıyor? Yoksa zar atmaya tövbe mi etti?

— Katırının üzerinde nasıl da tırıs gidiyor! Kulakları katırınınkinden daha uzun.

— Hey! İyi günler sayın rektör Thibaut! *Tybalde aleator*![8] Ahmak moruk! İhtiyar kumarbaz!

— Tanrı sizi korusun! Dün akşam çok düşeş attınız mı?

— Ah! Kumar ve zar aşkına çökmüş, yıpranmış, benzi solmuş ihtiyar!

— Sırtınızı üniversiteye dönmüş böyle tırıs tırıs nereye gidiyorsunuz Thibaut, *Tybalde ad dados*?[9]

— Kuşkusuz Thibautodé[10] Caddesi'nde bir kumarhane aramaya gidiyordur! diye bağırdı Jehan du Moulin.

Tüm öğrenciler bu iğneleyici sözleri gök gürültüsünü andıran bağırtılarla tekrarlayarak öfkeyle ellerini çırptı.

— Thibautodé Caddesi'ndeki bir kumarhaneye gidiyorsunuz, değil mi şeytanın kumarbazı sayın rektör?

Sonra sıra üst düzey öğretim görevlilerine geldi.

— Kahrolsun öğretim görevlileri! Kahrolsun eli değnekliler!

— Robin Poussepain, şunun kim olduğunu söylesene!

---

8 Kumarbaz Thibaut. (Lat.)

9 Zarların Thibaut'u. (Lat.)

10 Zarcı Thibaut. (Fr.)

— Gilbert de Suilly, *Gilbertus de Soliaco*, Autun kolejinin müdürü.

— Senin yerin benden daha uygun, al şu ayakkabımı suratına fırlat.

— *Saturnalitias mittimus ecce nuces.*[11]

— Kahrolsun beyaz cübbeli altı teolog!

— Bunlar teolog mu? Ben de onları Sainte-Geneviève'in Roogny Çiftliği için şehre bağışladığı altı beyaz kaz sanmıştım.

— Kahrolsun hekimler!

— Kahrolsun kardinallerle dedikoducuların tartışması!

— Sainte-Geneviève'in müdürü, seni şapkamla selamlıyorum! Bana haksızlık ettin.

— Bu doğru; Normandiya topluluğundaki yerimi İtalyan olduğu için Bourges vilayetinden cüce Ascanio Falzaspada'ya verdi.

— Bu büyük bir adaletsizlik, diye bağırdı tüm öğrenciler. Kahrolsun Sainte-Geneviève'in müdürü!

— Hey! İşte Üstat Joachim de Ladehors! Hey! İşte Louis Dahuille! Hey! İşte Lambert Hoctement!

— Alman topluluğunun vekili, şeytan görsün yüzünü!

— Sainte-Chapelle'in gri kürklü pelerin giymiş papazları, lanet olsun size; *cum tunicus grisis*![12]

— *Seu de pellibus grisis furratis*![13]

— Hey şuraya bakın! Sanatçı üstatlar! Kara cübbeler! Kırmızı cübbeler!

— Rektörün arkasına güzel bir kuyruk olmuşlar!

— Tıpkı gondolla nikâh törenine giden Venedikli dükler e benziyorlar.

— Baksana Jehan! Sainte-Geneviève psikoposları!

— Şeytan götürsün psikoposluğu!

---

11 İşte yolladığımız Saturnalia cevizleri! (Lat.)

12 Gri elbiseli! (Lat.)

13 Gri kürkle kaplı! (Lat.)

— Başpapaz Claude Choart! Doktor Claude Choart! Marie-la-Giffarde'ı mı arıyorsunuz?

— Glatigny Caddesi'ndedir.

— Muhabbet tellallarının kralının yatağını hazırlıyor.

— Son dört kuruşunu harcıyor; *quator denarios.*

— *Aut unum bombum.*[14]

— O kuruşları suratınıza atmasını ister misiniz?

— Arkadaşlar! Picardie delegesi Üstat Simon Sanguin, atının terkisindeki karısıyla geliyor.

— *Post equitem sedet atra cutra.*[15]

— Ha gayret Üstat Simon!

— İyi günler sayın delege!

— İyi geceler madam delege!

— Ne kadar şanslılar, dışarıda olup bitenleri görebiliyorlar? diyordu hâlâ sütun başlığının yaprak motifli bezemelerine tutunmuş bir halde bekleyen *Joannes de Molendino* içini çekerek.

Bu sırada, üniversitenin yeminli kitapçısı Andry Musnier kralın kürkçübaşısı Gilles Lecornu'nün kulağına şunları fısıldıyordu:

— Söylediğim gibi bayım, dünyanın sonu geldi. Öğrencilerin böyle taşkınlıklar yapmaları daha önce hiç görülmedi. Çağın her şeyi yok eden yeni icatları. Toplar, yivsiz toplar, mancınıklar, özellikle de Almanların bulaştırdığı bir başka hastalık olan baskı makinesi. Ne el yazmaları, ne de kitaplar kaldı! Baskı tekniği kitapçılığı öldürüyor. Dünyanın sonu geliyor.

— Bunu kadife kumaşlardaki gelişmeden biliyorum, dedi kürkçübaşı.

O sırada saat on ikiyi vurdu.

Tüm kalabalık hep bir ağızdan oh çekti.

Öğrencilerin sesleri kesildi. Ardından büyük bir hareketlilik başladı; ayaklar ve başlar sağa sola kımıldadı; ök-

14 Ya da tek bir gürültüyü! (Lat.)

15 Atının arkasında oturuyor karanlık kaygı. (Lat.)

sürükler ve mendil hışırtılarından oluşan büyük bir uğultu yankılandı; herkes kendine çekidüzen verip parmaklarının ucunda dikildi. Ardından salonu büyük bir sessizlik kapladı, tüm boyunlar gerildi, tüm ağızlar açıldı, tüm bakışlar mermer tablaya yöneldi. Orada hiçbir değişiklik yoktu. Dört çavuş tıpkı boyalı dört heykel gibi hiç kımıldamadan kaskatı beklemeye devam ediyordu. Tüm gözler Flaman heyetine ayrılan kerevete döndü. Kapı kapalı, kerevet boştu. Bu kalabalık sabahtan beri üç şey bekliyordu: Öğle saatini, Flaman heyetini, dinî temsili. Sadece öğle saati zamanında gelmişti.

Bu kadarı da fazlaydı.

Bir, iki, üç, beş, on beş dakika beklendi; hiçbir hareket yoktu. Kerevet boş, sahne sessizdi. Bu arada sabırsızlığı öfke izlemişti. Henüz alçak sesle de olsa, kızgınlıkla söylenen sözler duyulmaya başladı. Boğuk sesler: "Temsil başlasın!" diye mırıldanıyordu. Sinirler bozuluyordu. Henüz sadece gümbürtüleri duyulan bir fırtına kalabalığın üzerinde dalgalanıyordu. İlk kıvılcımı çakan Jehan du Moulin oldu.

— Flamanların canı cehenneme temsil başlasın! diye haykırdı var gücüyle, sütun başlığının etrafında bir yılan gibi kıvrılarak.

Kalabalık alkışladı.

Herkes, "Temsil başlasın, tüm Flamanların canı cehenneme!" diye tekrarladı.

— Temsilin hemen başlamasını istiyoruz, diye ekledi bir öğrenci; aksi takdirde komedi ve dinî temsil niyetine Adalet Sarayının başyargıcını asmamız gerekecek.

— Doğru söylüyor! diye bağırdı kalabalık. Önce çavuşlarından başlayalım.

Büyük bir alkışın kopmasının ardından birbirleriyle bakışmaya başlayan çavuşların benizleri soldu. Çoğunluğun harekete geçmesiyle kalabalıkla kendilerini ayıran dayanıksız tahta korkuluğun şimdiden bükülmeye ve bel vermeye başladığını fark ettiler.

Durum kritikleşiyordu.

Dört bir yandan, "Yürüyün! Yürüyün!" bağırışları yükseliyordu.

O sırada, yukarıda tasvir ettiğimiz vestiyerin halısının aralanmasıyla sadece görüntüsüyle kalabalığı yatıştıran ve âdeta bir büyü etkisiyle öfkeyi meraka dönüştüren biri ortaya çıktı.

— Susun! Susun!

Kendinden pek emin görünmeyen ve vücudunun her yanı tir tir titreyen bu kişi mermer tablanın ortasına yaklaştıkça diz çökmeye dönüşürmüş gibi görünen reveranslarla ilerledi.

Yine de izleyici kitlesi biraz sakinleşmişti. Salonda yalnızca kalabalığın sessizliğinden yayılan hafif bir uğultu duyuluyordu.

— Bayanlar, baylar, dedi, Kardinal hazretlerinin önünde *Meryem Ana'nın Adaleti* adlı dinî bir temsili sergilemek onuruna erişeceğiz. Ben Jüpiter rolündeyim. Kardinal hazretleri şu anda duc d'Autriche'in saygıdeğer elçi heyetiyle birlikte, üniversite rektörünün Baudets kapısındaki konuşmasını dinliyor. Kendisi buraya teşrif eder etmez oyuna başlayacağız.

Adalet Sarayının başyargıcının dört bahtsız çavuşunu ipten kurtarmak için Jüpiter'in araya girmesinden daha fazlası gerekmiyordu. Bu gerçekçi müdahaleyi uydurma ve dolayısıyla Eleştiri Tanrıçası'nın önünde bu müdahaleden sorumlu olma mutluluğuna erişseydik, kimse bize karşı o klasik: *Nec deus intersit*[16] deyişini kullanamazdı. Zaten Bay Jüpiter'in güzel kostümü tüm dikkatleri üzerine çekerek kalabalığın yeterince yatışmasını sağlamıştı. Jüpiter'in üzerinde siyah kadifeyle kaplı, yaldızlı çivilerle donanmış bir zırh vardı, başına yaldızlı düğmelerle süslü bir miğfer takmıştı ve yüzünün bir yanını kaplayan gür sakalı, diğer yanını kaplayan kırmızı boyası, elinde tuttuğu şeritler, taşlar, incilerle süslenmiş, göz alıcı kurdelelerle çevrelenmiş ve deneyimli gözlerin kolaycа bir yıldırımı simgelediğini anlayacakları yaldızlı mukavva ve

16 Tanrı araya girmez. (Lat.)

ten renkli ayaklarında Eski Yunan usulü şeritler olmasa, etkileyici kıyafetiyle Mösyö de Berry'nin Breton birliğinin bir okçusuna benzetilebilirdi.

II
Pierre Gringoire

Bu arada, konuşmasını sürdürürken kostümünün uyandırdığı hayranlık ve memnuniyet sözlerinin içeriğiyle etkisini kaybetmeye başlıyordu ve söylevini "Kardinal hazretleri teşrif eder etmez oyuna başlayacağız," gibi bahtsız bir cümleyle tamamladığında sesi bir yuhalama tufanı arasında yitip gitmişti.

"Oyuna hemen başlayın! Hemen başlayın!" diye bağırıyordu kalabalık; *Joannes de Melandino*'nun, uğultuları Nimes karnavalında çalınan bir fifre gibi delip geçen cırlak sesi tüm gürültüyü bastırıyordu: "Hemen başlayın!"

— Kahrolsun Jüpiter ve Bourbon kardinali! diye haykırıyorlardı Robin Poussepain ve pencereye tünemiş diğer öğrenciler!

— Oyun hemen başlasın! diye eşlik ediyordu kalabalık. Hemen başlasın! Oyuncuları ve kardinali asmak için ip getirin!

Korkudan ne yapacağını şaşıran ve sürdüğü allığa rağmen yüzünün rengi solan Jüpiter yıldırımı yere düşürdükten sonra miğferini eline aldı; ardından kalabalığı selamlarken titreyip dili dolaşarak konuşmaya devam etti: "Kardinal hazretleri... Flaman heyeti... Madam Marguerite de Flandre..." İçini kaplayan asılma korkusuyla ne söyleyeceğini bilemiyordu. Beklediği için halk tarafından asılmak, beklemediği için kardinal tarafından asılmak, darağacına gitmek için hangisini tercih edeceğine karar veremiyordu.

Ne mutlu ki biri onu bu sıkıntıdan kurtarmak ve sorumluluğu üstlenmek üzere yanına geldi.

Korkuluğun kenarında, mermer tablanın etrafında boş bırakılmış alanda duran uzun, ince bedeni yaslandığı sütunun korumasında olduğu için şimdiye kadar kimse tarafından fark edilmeyen, üzerinde eskimiş yün kumaştan bir palto bulunan, alnı ve yanakları kırışmış olsa da hâlâ genç görünen, gözleri parlayan, dudakları gülümseyen uzun boylu, zayıf, solgun, sarışın bir adam mermer tablaya yaklaşıp zavallı Jüpiter'e bir işaret yaptı. Ama korkudan afallamış oyuncu onu görmüyordu.

Adam ona doğru bir adım daha attı:

— Jüpiter! Dostum Jüpiter! dedi.

Diğeri onu duymuyordu.

Sonunda sabrı taşan uzun sarışın, oyuncunun kulağına doğru bağırdı:

— Michel Giborne!

— Bana seslenen de kim? dedi uykudan yerinden sıçrayarak uyanmış gibi görünen Jüpiter.

— Ben, dedi siyah ceketli adam.

— Ah! dedi Jüpiter.

— Hemen başlayın. Halkın isteğini yerine getirin; ben başyargıcı yatıştırırım, o da kardinali yatıştıracak.

Jüpiter bir soluk aldı.

— Beyler! diye bağırdı var gücüyle kendini yuhalamaya devam eden kalabalığa. Hemen başlıyoruz.

— *Evoe, Jupiter! Plaudite, cives!*[17] diye haykırdı öğrenciler.

— Yaşasın! Yaşasın! diye bağırdı kalabalık.

Kulakları patlatan bir alkış tufanı koptu. Jüpiter halının arkasına dönerken salon hâlâ alkışlarla inliyordu.

Bu arada, eski ve aziz dostumuz Corneille'in deyişiyle *fırtınayı sihirli bir değnekle dokunmuşçasına süt liman eden* meçhul şahıs mütevazı bir ifadeyle sütunun alacakaranlığına dönmüştü ve izleyicilerin en ön sırasında bulundukları için Michel Giborne-Jüpiter ile konuştuklarına

17 Selam Jüpiter! Alkışlayın vatandaşlar! (Lat.)

kulak misafiri olan iki genç kadın yolunu kesmese orada önceki gibi hiç kımıldamadan, kimseye görünmeden sessizce bekleyecekti.

— Papaz efendi, diye seslendi kadınlardan biri yanlarına yaklaşmasını işaret ederek.

— Öyle demeyin sevgili Liénarde, dedi güzel giysileriyle kendinden emin görünen, güzel, körpe arkadaşı. O bir papaz adayı değil, bu yüzden ona papaz efendi değil, beyefendi diye hitap etmelisiniz.

— Beyefendi, dedi Liénarde.

Yabancı korkuluğa yaklaştı.

— Bir arzunuz mu var hanımlar? dedi nezaketle.

— Ah! Hayır ben değil, dedi Liénarde mahçup bir şekilde. Arkadaşım Gisquette la Gencienne sizinle konuşmak istiyor.

— Hayır, diye araya girdi kızaran Gisquette; Liénarde size papaz efendi diye seslendi, ben de ona size beyefendi diye hitap etmesini söyledim.

İki genç kız başlarını eğdi. Kızlarla sohbet etmek isteyen genç adam onlara gülümseyerek bakıyordu.

— Demek bana söyleyeceğiniz bir şey yok hanımlar?

— Ah! Hiçbir şey yok, diye karşılık verdi Gisquette.

— Hiçbir şey, diye tekrarladı Liénarde.

Uzun boylu, sarışın genç adam geriye doğru bir adım attı, ama iki meraklı kızın onu bırakmaya niyeti yoktu.

— Beyefendi, dedi Gisquette kapağı açılmış bir alavere havuzunun, ya da kararını veren bir kadının coşkusuyla, demek oyunda Meryem Ana rolünü oynayacak o askeri tanıyorsunuz?

— Sanırım Jüpiter rolünü demek istiyorsunuz.

— Evet! Elbette, dedi Liénarde. Demek Jüpiter'i tanıyorsunuz?

— Michel Giborne! dedi genç adam, Evet madam.

— Gösterişli bir sakalı var! dedi Liénarde.

— Oyun güzel olacak mı? Hakkında neler söylenecek? dedi Gisquette çekingen bir tavırla.

— Çok güzel olacak matmazel, diye karşılık verdi meçhul adam hiç tereddüt etmeden.

— Adı nedir?

— *Meryem Ana'nın Adaleti* adlı dinî bir temsil matmazel.

— Ah! Demek başka bir oyun, dedi Liénarde.

Kısa süren sessizliği genç adam bozdu.

— Bu ilk defa sahnelenecek yeni bir oyun.

— O halde iki yıl önce papanın elçisi geldiğinde sergilenen oyun değil, dedi Gisquette, üç güzel kız...

— Denizkızlarını oynuyorlardı, diye araya girdi Liénarde.

— Hem de çırılçıplak, diye ekledi genç adam.

Liénarde utangaç bir ifadeyle başını öne eğerken ona bakan Gisquette de aynısını yaptı. Genç adam gülümseyerek devam etti:

— İzlemesi çok hoş bir oyundu. Bugün özellikle Flandrelı matmazel için hazırlanmış bir oyun sahnelenecek.

— Çoban şarkıları söylenecek mi? diye sordu Gisquette.

— Dinî bir temsilde olacak iş mi? Tarzları karıştırmamak gerek. Hiciv olsaydı durum değişirdi.

— Çok yazık, diye karşılık verdi Gisquette. O gün Ponceau çeşmesinde birbirleriyle dövüşerek ve farklı kişiliklere bürünerek çok sesli ilâhiler ve çoban şarkıları söyleyen kaba saba erkekler ve kadınlar vardı.

— Papa elçisi için uygun olan bir şey, bir prensese uygun düşmeyebilir, dedi genç adam sert bir ifadeyle.

— Ve şarkılara alçak perdeden çalan bir sürü enstrümanın eşlik etmesiyle ortaya çok güzel melodiler çıkıyordu, diye karşılık verdi Liénarde.

— Ve gelip geçenlerin serinlemesi amacıyla çeşmenin üç musluğundan dileyenin dilediğini içmesi için şarap, süt ve tarçınlı şarap akıyordu, diye devam etti Gisquette.

— Ve Ponceau çeşmesinin biraz aşağısında, Trinité'de İsa'nın hayatını temsil eden sözsüz bir oyun vardı, diye ekledi Liénarde.

— Hatırladığım kadarıyla! diye haykırdı Gisquette. Çarmıha gerilmiş İsa'nın sağında ve solunda biri iyi diğeri kötü iki hırsız vardı.

O sırada papa elçisinin salona girişinin anısıyla heyecanlanan iki geveze kız hep bir ağızdan konuşmaya başladılar.

— Ve daha ötede Peintres kapısında çok gösterişli giyinmiş kişiler vardı.

— Ya Saint-Innocent çeşmesinde köpek havlamaları ve av borularının eşliğinde dişi geyiğin peşinden giden o avcı!

— Ya Paris kıyısında, Bastille de Dieppe'deki o darağaçları!

— Papanın elçisi geçerken, saldırı emri verildiğini ve tüm İngilizlerin boğazlandığını hatırlıyor musun Gisquette?

— Châtelet kapısının karşısında çok yakışıklı beyler vardı!

— Ya Pont au Change, kumaşlarla nasıl da süslenmişti!

— Papanın elçisi geçerken, köprünün üzerinden iki yüz düzineden fazla her türden kuşun salıverilmesi muhteşemdi Liénarde!

— Bugünkü oyun daha güzel olacak, diye araya girdi sonunda onları sabırsızlıkla dinleyen genç adam.

— Bize bu oyunun daha güzel olacağına söz veriyor musunuz? dedi Gisquette.

— Elbette, diye karşılık verdi ve tumturaklı bir ifadeyle ekledi: Matmazeller, oyunun yazarı benim.

— Gerçekten mi? diye sordu afallayan genç kızlar.

— Gerçekten! diye karşılık verdi hafifçe kurum satarak. İki kişi diyebiliriz: tahtaları keserek sahnenin çatma kafesini kuran Jehan Marchand ve oyunu yazan ben. Adım Pierre Gringoire.

Cid'in yazarı Corneille bile bu kadar gururla, "Adım Pierre Corneille," diyemezdi.

Okuyucularımızın da gözlemleyebileceği gibi Jüpiter'in halının arkasında gözden kaybolmasından, yeni oyunun ya-

zarının beklenmedik bir anda Gisquette ve Liénarde'ın hayranlığını kazanmasına kadar belli bir süre geçmiş olmalıydı. Ortada ilginç bir durum vardı: Oyun yazarının güvence vermesi üzerine kalabalık sakin bir şekilde bekliyordu; bu da günümüz tiyatrolarında bile süren bir gelenek doğrultusunda halkı sabırla bekletmenin en mükemmel yolunun ona oyunun hemen başlayacağını söylemek olduğunun kanıtıydı.

Yine de öğrenci Joannes bu numarayı yutmamıştı.

— Hey, hoop! diye bağırdı karmaşanın ardından sakin bir bekleyişe geçen kalabalığın ortasından. Jüpiter, Meryem Ana, şeytanın suç ortakları! Bizimle dalga mı geçiyorsunuz? Oyun hemen başlasın! Yoksa biz yeniden başlayacağız!

Bu kadarı yeterliydi.

Çatma iskelenin içinden alçak ve yüksek perdeden enstrümanlardan yayılan müziğin sesi duyuldu; halı kalktı; makyajlı, alacalı bulacalı dört oyuncu dışarı çıkıp sahnenin dayanıklı merdivenini tırmandılar ve üst sahanlığa ulaştıklarında izleyicilerin önünde tek sıra halinde dizilip onları uzun uzun selamladılar; o sırada müziğin susmasıyla oyun başladı.

Reveranslarının karşılığını uzun süren alkışlarla alan dört oyuncu ilahî bir sessizliğin ortasında okuyucuyu dinleme sıkıntısına sokmayacağımız giriş bölümünü sahnelemeye koyuldular. Zaten günümüzde de olduğu gibi, halk oyuncuların sergiledikleri rollerden çok kostümleriyle ilgileniyordu ve gerçekten de haksız sayılmazlardı. Oyuncular yarısı sarı, yarısı beyaz dört elbise giymişlerdi, giysilerinin farklılığı sadece kumaşların kalitesinden anlaşılabiliyordu; ilki yaldızlar ve simlerle süslemiş brokardandı, ikincisi ipekten, üçüncüsü yünden, dördüncüsü bezden yapılmıştı. İlk oyuncunun elinde bir kılıç, ikincinin elinde iki altın anahtar, üçüncünün elinde bir terazi, dördüncünün elinde ise bir kürek vardı ve tüm bu belirgin sembollere karşı zekâsı biraz kıt olanlar için brokar giysinin eteğine büyük harflerle BENİM ADIM SOYLULUK, ipek giysinin eteğine BENİM ADIM RUH-

BAN SINIFI, yün giysinin eteğine BENİM ADIM TİCARET, bez giysinin eteğine BENİM ADIM TARIM yazılmıştı. Şahsiyetlerin cinsiyeti aklı başında her izleyicinin kavrayabileceği şekilde açıkça belirtilmiş, erkekler daha kısa giysiler giyip kenarsız başlıklar takmış, kadın rolünü oynayanlar daha uzun giysiler giyip hotozlar takmışlardı.

Giriş bölümünün içeriğinden, Tarım'ın Ticaret ile, Ruhban sınıfının Soyluluk'la evli olduğunu ve iki mutlu çiftin ortak çocukları olan altın yunusu, altın saçlı veliahdı[18] dünyanın en güzel kızıyla evlendirmeyi düşündüklerini anlamamak için ahmak olmak gerekirdi. Bu güzel kızı bulmak için dünyayı dolaşan dörtlü, Golconde kraliçesini, Trabzon prensesini, Büyük Tatar hanının kızını uygun bulmadıktan sonra dinlenmek için Adalet Sarayının mermer tablasına gelmiş, sıradan izleyiciler önünde, ancak Güzel Sanatlar Fakültesinin diploma sınavında kullanılacak özdeyişler, vecizeler, çıkarsamalar, mugalatalarla giriş bölümüne başlamışlardı.

Tüm bunlar gerçekten mükemmeldi.

Yine de, dört kişiliğin, üzerine birbirleriyle yarışırcasına bir metaforlar seli yağdırdığı kalabalığın arasında oyunun yazarı olan ve az önce iki genç kıza ismini açıklamanın coşkusuna karşı koyamayan Pierre Gringoire'inkinden daha dikkatli bir kulak, daha keskin bir göz, daha hızlı çarpan bir yürek, daha gergin bir boyun yoktu. Kızların birkaç adım ötesindeki sütunun gölgesine geri dönmüş, oradan diyalogları dinliyor, oyunu izliyor, bu mutluluğun tadını çıkarıyordu. Giriş bölümünün başlangıcında topladığı iyi niyetli alkışlar yüreğinin derinliklerinde yankılanmaya devam ederken, kendini tamamıyla bir yazarın düşüncelerinin bir aktörün ağzından geniş bir izleyici topluluğunun sessizliğine dökülmesinin esrimesine kaptırmıştı. O artık herkesin önünde saygıyla eğileceği Pierre Gringoire'dı!

---

18 Fransızca'da "dauphin" hem yunus hem veliaht anlamına geldiği için yazar kelime oyunu yapıyor. (ç.n.)

Söylemesi üzücü ama bu ilk sarhoşluk hali uzun sürmedi. Gringoire'ın dudaklarını uzatmak üzere olduğu bu sevinç ve zafer kadehinin içine acı bir damla düştü.

Kalabalığın ortasında kaybolduğu için yeterince sadaka toplayamayan yırtık pırtık giysili bir dilenci, bakışların ve sadakacıların dikkatini çekebilmek amacıyla herkesçe görülebilen bir yere oturmaya karar vermiş, bu yüzden giriş bölümünün ilk mısraları okunurken kerevetin kenarındaki direkler yardımıyla korkuluğun alt kısmındaki kornişe kadar tırmanmıştı. Şimdi oraya oturmuş, üzerindeki paçavralar ve sağ kolundaki iğrenç yara ile hiç sesini çıkarmadan izleyicilerin dikkatini ve merhametini üzerine çekmek için bekliyordu.

Sessizce oturduğu için giriş bölümünün temsili sıkıntısız bir şekilde devam ediyordu ve bahtsız kader sütuna yapışmış öğrenci Joannes'ın dilenciyi ve yapmacık tavırlarını fark etmesine izin vermese hiçbir karmaşa yaşanmayacaktı. Gösteriyi yarıda kesmeye ve izleyicilerin dikkatini dağıtmaya hiç aldırmayan şamatacı genç çılgın bir kahkahanın ardından neşeyle haykırdı:

— Sadaka isteyen şu sıska şeytana bakın!

Kurbağalarla dolu küçük bir göle taş atan ya da bir kuş sürüsüne tüfekle ateş eden biri bu münasebetsiz sözlerin oyunu dikkatle izleyen seyircilerin üzerinde yarattığı etkiyi tahmin edebilir. Gringoire elektrik akımına kapılmışçasına tit tir titredi. Giriş bölümünün yarıda kesilmesiyle tüm kafalar keyfi hiç kaçmamış gibi görünen ve bu aksilik sayesinde uygun bir fırsat yakaladığı umuduyla gözleri yarı kapalı bir halde, "Merhamet, bir sadaka!" diye yakarmaya başlayan dilenciye döndü.

— Ama... bu Clopin Trouillefou'dan başkası değil, diye devam etti Joannes. Hey! Dostum sanırım bacağındaki yara canını sıktığı için onu bu kez koluna yerleştirmişsin!

Bu şekilde konuşurken, dilencinin yaralı koluyla uzattığı pis şapkanın içine maymun çevikliğiyle bir bozuk para fırlattı.

Dilenci sadakayı ve eşlik eden alayları hiç tepki vermeden kabul edip acıklı bir ses tonuyla yakarmaya devam etti:

— Merhamet edin, bir sadaka lütfen!

Bu sahne kalabalığı oldukça eğlendirmişti; başlarını Robin Poussepain ve öğrencilerin çektiği çok sayıda izleyici giriş bölümünün ortasında bir yanda çığırtkan öğrencinin, diğer yanda bitmek tükenmek bilmez teranesiyle yakaran dilencinin sergilediği bu garip doğaçlama gösteriyi neşeyle alkışlıyorlardı.

Bu duruma canı sıkılan Gringoire düşlerinden sıyrıldıktan sonra dilenciyle öğrenciye aşağılayıcı bir bakış göndermeye bile tenezzül etmeden sahnedeki dört aktöre seslenmeye çalışıyordu: "Lanet olsun, devam edin! Devam edin!"

O sırada paltosunun eteğinin çekiştirildiğini hissetti, öfkeyle arkasını döndüğünde gülümsemekte oldukça zorlandı, yine de gülümsemesi gerekiyordu. Bu, korkuluğu aşıp bu şekilde dikkatini çekmeye çalışan Gisquette la Gencienne'in güzel koluydu.

— Beyefendi, dedi genç kız, devam edecekler mi?

— Elbette, diye yanıtladı bu soru karşısında afallayan Gringoire.

— Öyleyse, bayım, bir centilmenlik yapıp bana...

— Neler söyleyeceklerini mi anlatayım? diye araya girdi Gringoire. Tamam, o zaman dinleyin!

— Hayır, dedi Gisquette, şimdiye kadar söylediklerini.

Gringoire yarasına basılmış biri gibi olduğu yerde sıçradı.

— Kalın kafalı küçük ahmak! dedi mırıldanarak.

O andan itibaren Gisquette aklından silinip gitti.

Bu arada talimatına uyan aktörlerin oyuna yeniden başlamasıyla izleyiciler onları dinlemeye devam ettiler, ama oyunun aniden bölünmesi nedeniyle dikkatleri dağılmış, neşeleri biraz kaçmıştı. Gringoire bu aksiliğin hüzünlü düşüncelerine dalmıştı. Yine de yavaş yavaş sükûnet sağlanmıştı; öğrenci sesini çıkarmıyor, dilenci şapkasındaki birkaç bozukluğu sayıyordu, oyun yeniden dikkatleri üzerinde topluyordu.

Gerçekten de birkaç küçük düzenlemeyle günümüzde bile ders çıkarılabilecek güzel ve etkileyici bir eserdi. Kurallara uygun olarak biraz uzun ve gereksiz olan giriş bölümünün içeriği basitti ve Gringoire temiz vicdanının mabedinde bu yalınlığa hayranlık duyuyordu. Tahmin edileceği üzere, dört simgesel kişilik dünyanın dört bir yanını dolaştıkları halde altın yunus-veliahtlarına uygun bir eş bulamadıkları için biraz yorgun düşmüşlerdi. Bu yüzden Marguerite de Flandres'ın o sırada Amboise'da keder içinde inzivaya çekilmiş olan ve Tarım ve Ticaret'in, Ruhban sınıfı ile Soyluluk'un kendisi için dünya turuna çıktıklarını bilmeyen genç nişanlısına, o mükemmel balığa onlarca incelikli gönderme aracılığıyla övgüler yağıyordu. Adı geçen yunus-veliaht genç, yakışıklı, güçlüydü ve özellikle de (tüm kraliyet erdemlerinin en muhteşem özelliği!) Fransa aslanının oğluydu. Bu yürekli metaforun takdire şayan olduğunu ve tiyatronun doğal tarihinin, bir alegori ve kraliyet evliliğine övgü gününde, bir yunusun aslanın oğlu olmasına hiçbir şekilde karşı çıkmayacağını belirtmek istiyorum. Coşkuyu ortaya çıkaran da işte bu az rastlanan ve üstü kapalı karışımlardır. Yine de eleştirinin oklarını da hesaba katarsak yazar bu güzel düşüncelerini iki yüz mısra ile de ifade edebilirdi. Ama belediye başkanının talimatı üzerine, temsil on ikiden dörde kadar sürmeliydi, bu yüzden de ilaveten bir şeyler söylemek gerekiyordu. Zaten izleyiciler oyunu sabırla izliyorlardı.

Aniden Madam Ticaret ile Madam Soyluluk arasında bir tartışma yaşandığı ve Üstat Tarım'ın şu olağanüstü mısrayı dile getirdiği sırada,

Ormanlarda daha güçlü bir hayvana rastlanmaz;

kerevetin o ana dek gereksiz yere kapalı duran kapısı gereksiz yere açıldı ve bir teşrifatçı yankılanan sesiyle şu açıklamayı yaptı: *Bourbon Kardinali Hazretleri!*

III
Bourbon Kardinali

Zavallı Gringoire! Saint-Jean'ın çifte kestane fişeklerinin gümbürtüsü, yirmi arkebüzün ateşi, Billy kulesinin 29 Eylül 1465'deki Paris kuşatması sırasında bir atışta yedi Burgonyalıyı öldüren ünlü topunun patlaması, Temple'ın kapısında depolanan tüm barutun ateşlenmesi kulaklarını o görkemli ve dramatik anda teşrifatçının: *Bourbon Kardinali Hazretleri* sözlerinden daha fazla tırmalayamazdı.

Bunun nedeni Pierre Gringoire'ın kardinalden korkması ya da onu küçümsemesi değildi. Bu tür bir zafiyeti ya da kendini beğenmişliği yoktu. Günümüzde söylendiği gibi eklektik bir yaşam tarzını benimsemiş olan Gringoire her şeyi kararında yapmayı bilen (*stare in dimidio rerum*) o yüce ve katı, ılımlı ve sakin, kardinale saygı duysa da mantığını kullanan ve liberal felsefe çerçevesinde düşünen kişilerdendi. Sağduyunun, tıpkı Ariadne gibi, insanlığın başlangıcından insani olguların labirentine kadar çözülüp giden bir ip yumağıyla donattığı soyu tükenmez, değerli filozoflardandı. Onlara her çağda hep aynı şekilde, yani o çağa özgü bir tarzda rastlanabilirdi. Hak ettiği şanı kendisine sunmak için onu bu kişiliklerin on beşinci yüzyıldaki temsilcisi olarak gösterebileceğimiz Pierre Gringoire'ı saymazsak, du Breuil'ün on altıncı yüzyılda tüm çağları kapsayacak şekilde kaleme aldığı şu yüce sözleri kuşkusuz onlardan esinlenmişti: "Ulus olarak Parisliyim, Grekçede konuşma özgürlüğü anlamına gelen *parrhesia* dilini konuşurum; bu dille Conty prensinin amcası ve kardeşi olan kardinallerle konuşurken, büyüklüklerine saygı gösterdim ve maiyetlerindeki kişileri rahatsız edecek bir şey söylemedim."

Şu an için üzerinde yarattığı hoş olmayan etkiye rağmen Pierre Gringoire kardinalden ne nefret ediyor ne de onu küçümsüyordu. Tam tersine, yazarımızın giriş bölümünde çok

sayıda gönderme yaptığı Fransa aslanının oğlu veliahdın yüceleştirilmesini bir kardinalin işitmesine son derece önem verecek kadar sağduyusu ve eski bir paltosu vardı. Ama çıkar ilişkisi yazarların soylu kişiliklerine egemen olamaz. Şairin bütünlüğünün on rakamıyla temsil edildiğini varsayarsak, onu çözümleyen ve Rabelais'nin dediği gibi bileşenlerine ayıran bir kimyagerin onun bir parçasının çıkardan, dokuz parçasının özsaygıdan oluştuğunu kanıtlayacağı kesindir. İşte kapı kardinal için açıldığı anda, Gringoire'ın izleyicilerin hayranlık dolu iç çekişleriyle şişip kabaran dokuz parçalık özsaygısı, az önce yazarların oluşumunda ayırt ettiğimiz algılanamaz boyutlardaki çıkar parçasının altında silinip gittiği olağanüstü bir yücelme halini yaşıyordu. Yine de belirtmemiz gerekir ki, çıkar dediğimiz gerçekliğin ve insanlığın safrası olan bu değerli parça olmaksızın yazar varoluşunu gerçekleştiremezdi. Gringoire çoğunluğu serserilerden oluşsa da, eserinin dört bir yanından her an fışkıran onlarca tiradın etkisiyle şaşırmış, donakalmış, soluğu kesilmiş bir kitleyi hissetmenin, görmenin, elle dokunmanın keyfini çıkarıyordu. Genel hoşnutluğu paylaşıyor ve *Florentin* adlı komedisini izlerken yanındakine: "Bu rapsodiyi hangi beceriksiz yazmış?" diye soran La Fontaine'in aksine çevresindekilere: "Bu başyapıtın yazarı kim?" diye sormaya hazır gibi görünüyordu. Şimdi kardinalin ani ve beklenmedik bir şekilde salona girişinin üzerinde nasıl bir etki yarattığına karar verilebilir.

Korktuğu başına gelmiş, kardinalin salona girişi izleyicilerin hareketlenmesine, tüm başların kerevete dönmesine neden olmuştu. Kimse kimseyi duymuyor, tüm ağızlar "Kardinal! Kardinal!" sözlerini tekrarlıyordu. Bahtsız giriş bölümü ikinci kez yarıda kesilmişti.

Kardinal bir an için kerevetin önünde durdu. Kayıtsız bakışlarını izleyiciler üzerinde gezdirirken uğultu artıyordu. Herkes onu daha iyi görebilmek için başını önündekinin omzuna doğru uzatıyordu.

Gerçekten de görüntüsü tüm oyunlara tercih edilecek türden yüce bir şahsiyetti. Bourbon kardinali, Lyon başpiskoposu ve kontu, Galyalıların ruhani önderi olan Charles, Beaujeu senyörü olan ve kralın büyük kızıyla evlenen kardeşi Pierre aracılığıyla XI. Louis'nin, annesi Agnès de Bourgogne aracılığıyla da Charles le Téméraire'in akrabasıydı. Galyalıların ruhani liderinin kişiliğinin ayırt edici ve temel karakteristiği ise dalkavukluğu ve güce bağlılıktı. Bu çifte akrabalığın yarattığı sıkıntıları ve duc de Nemours'u yok eden Kharybdis[19] Louis'ye veya başkomutan Saint-Pol'ü yenilgiye uğratan Skylla[20] Charles'a rastlamadan, tinsel kayığıyla aralarında manevralar yaparak ilerlediği gizli kayalıkları tahmin etmek güç değildi. Tanrıya şükür ki, yolculuğu başarıyla sonuçlanmış, Roma'ya kazasız belasız ulaşmıştı. Ama limana ulaştığı ve özellikle limana ulaştığı için uzun yıllar süren stresli ve zahmetli politik yaşamının çeşitli evrelerini hep endişeyle anımsardı. Annesi duchesse de Bourbonnais'yi ve kuzeni duc de Bourgogne'u art arda kaybettiği ve bir yasın diğerini teselli ettiği 1476 yılının kendisi için *siyah ve beyaz* geçtiğini söylemeyi âdet edinmişti.

Zaten hoş bir adamdı; bir kardinal olarak neşeli bir yaşam sürdürüyor, kraliyetin Chaillot şarabının keyfini çıkarıyor, Richarde la Garmoise ve Thomasse-la-Saillarde gibi hafifmeşrep kadınlardan nefret etmiyor, yaşlı kadınlardan çok genç kızlara sadaka veriyordu ve tüm bu nedenlerden dolayı Paris halkının sevgisini kazanmıştı. Sürekli olarak kibar, çapkın ve gereğinde âlem yapmayı seven üst düzey piskoposlar ve başpapazlardan oluşan bir maiyetle dolaşırdı. Akşamları Bourbon malikânesinin ışıklı pencerelerinin önünden geçen Saint-Germain d'Auxerre mahallesinin dindar sakinleri, birçok kez kendilerine akşam ayininin ilâhilerini okuyan seslerin, kadeh şakırtılarının eşliğinde XII. Benedict'in papalık

19 Mitolojide Sicilya açıklarındaki tehlikeli girdap. (ç.n.)
20 Mitolojide Messina boğazında yaşayan bir canavar. (ç.n.)

tacına üçüncü bir çelenk ekleyen şu deyişini söylediklerini duyup şaşkınlığa kapılmışlardı: "*Bibamus papaliter.*"[21]

Kuşkusuz onu az önce huzursuzluğu had safhasına varan ve deliler papasının seçileceği bir günde ona saygı göstermeye niyetli görünmeyen kalabalığın her türlü tepkisinden koruyan da haklı olarak elde ettiği bu itibardı. Aslında Parisliler pek kin tutmayan insanlardı; üstelik gösteriyi kardinal gelmeden başlatmanın zaferi onlara yetiyordu. Zaten Bourbon Kardinali yakışıklı bir adamdı, üzerinde kendine çok yakışan kırmızı bir cübbe vardı; bu yüzden izleyicilerin yarısını oluşturan kadınları yanına almıştı. Kuşkusuz üzerinde şık bir kırmızı cübbe bulunan yakışıklı bir kardinali gösterinin başlamasını geciktirdiği için yuhalamak haksızlık ve zevksizlik olacaktı.

Salona girip izleyicileri, halkın gözünde büyüttüğü kişilere özgü babacan bir gülümsemeyle selamladıktan sonra zihnini başka bir şeyin meşgul ettiğini belli edercesine ağır adımlarla kadife kumaştan lal renkli koltuğuna doğru yürüdü. Günümüzde piskoposlardan ve başpapazlardan oluşan kurmay heyeti olarak adlandıracağımız maiyeti de izleyicilerin giderek artan uğultularının ve meraklı bakışlarının arasında kerevete doğru ilerledi. Herkes onları gösteriyor, isimlerini söylüyor; içlerinden en azından birini tanıdığını kanıtlamaya çalışıyordu: "Hafızam beni yanıltmıyorsa şu Marsilya Piskoposu Alaudet, şu Saint-Denis Ruhani Meclisi Başkanı, şu Saint-Germain-des-Pres Başpapazı Robert de Lespinas, şu XI. Louis'nin metresinin çapkın kardeşi." Pek çok yanılgı içeren bu tespitler kalabalığın uğultusu arasında birbirine karışıyordu. Öğrencilere gelince, onlar sövüp saymaya devam ediyorlardı. Gün onların günüydü, deliler bayramı kutlanacak, hukukçuların ve üniversitenin her yıl tekrarlanan ziyafeti gerçekleşecekti. O gün her tür rezillik kutsal sayılacaktı. Üstelik izleyicilerin arasında Si-

21 Papalar gibi içelim. (Lat.)

mone Quatrelivres, Agnès la Gadine, Robine Piédebou gibi halk arasında adı kötüye çıkmış kadınlar da vardı. Din adamlarının ve hafifmeşrep kızların gösteriye eşlik ettiği böyle güzel bir günde Tanrı da dâhil olmak üzere her şeye dilediğince sövüp saymak hakları değil miydi? İşte onlar da aynısını yapıyorlardı ve uğultuların arasından, papaz okulu öğrencileri ve üniversitelilerin yılın geri kalan günlerinde Saint Louis'nin kızgın demiriyle dağlanması korkusuyla tuttukları dillerinden küfürler, ağır sözler yayılıyordu. Zavallı Saint Louis kendi Adalet Sarayında ne büyük hakaretlere maruz kalıyordu! Kerevete yeni gelenler kıdemlerine göre siyah, gri, beyaz ya da mor renkli cübbeler giymişlerdi. Joannes Frollo de Molendino'ya gelince, başdiyakozun kardeşi olma sıfatıyla kırmızı cübbeyi hedef almıştı ve kardinale sabitlediği küstah bakışlarının eşliğinde var gücüyle: *Cappa repleta mero*![22] diye bağırıyordu.

Okuyucuyu bilgilendirmek için sıraladığımız bu ayrıntılar salondan yayılan uğultunun ortasında kerevete ulaşamadan silinip gidiyorlardı; zaten o günün gelenekselleşmiş özgürlüğünün farkında olan kardinal pek de şaşırmış gibi görünmüyordu. Aslında zihni kendini yakından takip eden ve kerevete neredeyse kendisiyle aynı anda giren Flaman heyetinin sıkıntısıyla meşguldü.

Endişelerinin kaynağı birikimli bir politikacısı olması, kuzini Marguerite de Bourgogne'un, kuzeni Viyana veliahdı Charles ile evlenmesinin olası sonuçları; duc d'Autriche ile Fransa kralı arasındaki uzlaşmanın ne kadar süreceği; İngiltere kralının kızının bu şekilde aşağılanmasını nasıl kabulleneceği değildi ve her akşam kraliyetin Chaillot şarabını yudumlarken, XI. Louis'nin IV. Edward'a içtenlikle ikram ettiği bu şarabın (doktor Coictier tarafından incelenip içeriği biraz değiştirildikten sonra) birkaç kadehinin günün birinde XI. Louis'yi, IV. Edward'dan kurtarabilecek olmasını da

22 Cepleri şarap şişesi dolu papaz cübbesi! (Lat.)

umursamıyordu. *Duc d'Autriche'in saygıdeğer elçilik heyeti* de onu kaygılandırmıyor, ama bir başka yönden canını çok sıkıyordu. Gerçekten de, bu kitabın ilk sayfalarında belirttiğimiz gibi Charles de Bourbon olarak ne idüğü bilinmez kasabalılara; bir kardinal olarak belediye encümen üyelerine; ince zevkli bir Fransız olarak biraya düşkün bu Flamanlara, hem de herkesin önünde güler yüz göstermek, onları usulüne uygun bir şekilde ağırlamak hiç de kolay değildi. Kuşkusuz, bu karşılama kralın keyfi için yerine getireceği en can sıkıcı görevlerden biriydi.

Teşrifatçı tok sesiyle: *Duc d'Autriche'in saygıdeğer elçilik heyeti* diye haykırdığında büyük bir nezaketle (rolüne iyi hazırlanmıştı!) kapıya doğru döndü. Salonun tamamının da aynı şeyi yaptığını söylemeye gerek yok elbette.

Bunun üzerine Maximilien d'Autriche'in, başlarında Saint-Bertin Başpapazı, Altın Post tarikatının baş temsilcisi Jehan'ın ve Dauby Senyörü, Gent Başsavcısı Jacques de Goy'un bulunduğu kırk sekiz elçi, Charles de Bourbon'un kabına sığmaz ruhban takımıyla tezat oluşturan bir ciddiyetle ikişer ikişer salona girdiler. Salondaki büyük sessizliğe, bu kasabalıların teşrifatçının bozuk aksanıyla karmakarışık takdim ettiği garip unvanları ve gülünç isimleri için yükselen boğuk kahkahalar eşlik ediyordu. Louvain şehri encümen üyesi Üstat Loys Roelof; Brüksel encümen üyesi Clays d'Etuelde; Voirmizelle senyörü, Flandre baş temsilcisi Paul de Baeust; Anvers şehri belediye başkanı Jehan Coleghens; Gent şehri belediye meclis başkan vekili George de la Moere; aynı şehrin belediye meclisi başkanı Gheldolf van der Hage; ve Bierbecque senyörü ve Jehan Pinnock ve Jehan Dymaerzelle, vs., vs., hepsi dimdik, gösterişli, ağırbaşlı ifadeleriyle kadife ve damasko kumaştan giysiler giymiş, Kıbrıs sırmasından yüksek sorguçlu siyah kadife başlıklar takmış savcılar, encümen üyeleri, belediye başkanları, encümen üyeleri, savcılar! Ne de olsa, her biri katı ve ağırbaşlı kişilikleriyle

Rembrandt'ın Gece Devriyesi tablosunun siyah fonundan fırlamış gibi görünen bu elçiler, Maximilien d'Autriche'in manifestosunda söylediği gibi sağduyulu, deneyimli, yiğit, kralına bağlı insanlardı.

İçlerinden bir tanesi istisna oluşturuyordu. Kardinal, maymunla diplomat arası bir görünüm sergileyen, yüzünde zeki, kurnaz bir ifade bulunan bu adama doğru üç adım atarak onu bir reveransla selamladı. Guillaume Rym adlı bu kişi Gent şehrinin genel meclisi üyesi ve başsavcısıydı.

O zamanlar Guillaume Rym'in kim olduğunu pek az kişi biliyordu. Devrimci bir kalkışma sırasında önderliği ele geçirebilecek büyük zekâsına rağmen, on beşinci yüzyılda duc de Saint-Simon'un dediği gibi dehlizlerde yaşıyor ve gizli entrikalar çeviriyordu. Zaten Avrupa'nın bir numaralı dalaverecisi XI. Louis tarafından takdir ediliyor, onun gizli işlerini halletmek için sık sık dolaplar çeviriyordu. İşte kardinalin bu sıska suratlı Flaman elçisine gösterdiği büyük nezaketin nedeni izleyiciler tarafından pek bilinmeyen bu özelliklerdi.

IV
Üstat Jacques Coppenole

Kardinal ve Gent başsavcısı birbirlerini dizlerine kadar eğilerek selamlayıp alçak sesle bir şeyler konuşurken, uzun boylu, geniş yüzlü, omuzları güçlü bir adam Guillaume Rym ile birlikte kerevete doğru ilerlemeye çalışıyordu: Âdeta tilki ile buldok yan yana gelmişlerdi. Keçeden şapkası ve deri ceketi etrafındaki kadife ve ipek kumaşlarla tezat oluşturuyordu. Onu yolunu şaşırmış bir seyis zanneden teşrifatçı önünü kesti.

— Hey! Dostum, geçemezsin.

Deri ceketli adam teşrifatçıyı bir omuz darbesiyle iteledi.

— Bu soytarı benden ne istiyor? dedi gök gürültüsünü andıran ve tüm salonun dikkatini bu konuşmaya çeken bir sesle. Elçilik heyetiyle birlikte geldiğimi görmüyor musun?

— İsminiz nedir? diye sordu teşrifatçı.

— Jacques Coppenole.

— Unvanlarınız?

— Gent'teki *Üç Zincir* çorap mağazasının sahibiyim.

Teşrifatçı geriledi. Encümen üyelerini, belediye başkanlarını takdim etmek kabul edilebilirdi, ama bir çorapçının unvanını zikretmek hiç de kolay değildi. Kardinal diken üstündeydi. Herkes onlara bakıyor, söylediklerini dinliyordu. Kardinal iki günden beri bu Flaman ayılarını ehlileştirmek ve insan içine çıkarmak için çabalıyordu ama bu kadarı fazlaydı. Yine de, Guillaume Rym kurnaz bir gülümsemeyle teşrifatçının yanına yaklaştı.

— Üstat Jacques Coppenole'u Gent şehri belediye meclisinin yedek üyesi olarak takdim edin, dedi alçak sesle.

— Teşrifatçı, dedi kardinal yüksek sesle, Üstat Jacques Coppenole'u ünlü Gent şehrinin belediye meclisinin yedek üyesi olarak takdim edin.

Bu bir hataydı. Guillaume Rym sıkıntıyı tek başına geçiştirebilirdi, ama Coppenole kardinali duymuştu.

— Hayır, Tanrı adına hayır! diye haykırdı Jacques Coppenole gök gürültüsünü andıran bir sesle. Çorapçı, sadece çorapçı, ne bir eksik ne bir fazla, duydun mu teşrifatçı Tanrı aşkına, çorapçı oldukça güzel bir unvan. Arşidük hazretleri benden birçok kez çorap satın almıştır.

Kahkahalar ve alkışlar yükseldi. Parisliler iğneleyici bir sözü hemen kavrayıp alkışlarlar.

Bu arada Coppenole'un halktan biri olduğunu ve izleyicilerin de halk kitlelerinden oluştuğunu hatırlatmamız gerek. Bu yüzden izleyicilerle çorapçı arasında hızlı ve yakın bir iletişim kurulmuştu. Flaman çorapçının ruhban heyetini küçümseyen bir ifadeyle teşrifatçıyı paylaması tüm pleb

ruhlarda on beşinci yüzyılda hâlâ belirsizliğini koruyan bir tür saygınlık duygusu uyandırmıştı. Kardinal hazretlerine kafa tutan kendilerinden biriydi! Bu tavır, kardinalin ayin cübbesinin eteğini tutan Sainte-Geneviève başpapazının yardımcısının çavuşlarının uşaklarına saygı göstermeye ve itaat etmeye alışmış bu zavallılar için oldukça anlamlıydı.

Kardinal kendini kibirle selamlayan, XI. Louis'nin gözünü korkutan bu güçlü Flaman'a karşılık verdi. Ardından, Philippe de Comines'in dediği gibi *bilge ve muzip bir adam* olan Guillaume Rym onları alaycı ve üstten bakan bir gülümsemeyle izlerken herkes kerevetteki yerini aldı. Kardinal huzursuz ve endişeli görünürken, sakin ve kibirli bir tavır sergileyen Coppenole hiç kuşkusuz çorapçı unvanının değerini ve bugün evlendirdiği Marguerite'in annesi Marie de Bourgogne'un kardinalden çok çorapçıdan korkacağını düşünüyordu: Çünkü Gentlileri Charles le Téméraire'in yandaşlarına karşı bir kardinal ayaklandırmamıştı; demoiselle de Flandre yandaşlarının idam sehpasına kadar gelip gözyaşlarıyla yakardığında kalabalığı bir kardinal sakinleştirememişti; oysa ünlü senyörler Guy d'Hymbercourt ve Guillaume Hugonet'nin kellelerinin gitmesi için bir çorapçının dirseği deri yamalı ceketinin kolunu havaya kaldırması yetmişti!

Yine de zavallı kardinal için henüz her şey bitmemişti ve böylesi bir ortamda yer almanın acı şarap dolu kadehini son damlasına kadar içecekti.

Okuyucu herhalde oyunun giriş bölümünün başlangıcında kardinalin oturduğu kerevetin saçaklarına yerleşmiş olan küstah dilenciyi unutmamıştır. Ünlü davetlilerin gelişini hiç umursamamış, ruhban takımı ve elçiler tıpkı Flaman ringaları gibi kerevete balık istifi doluşurken o keyfine bakmış, sütunun üzerinde bağdaş kurmuştu. Küstahlığı had safhaya vardırmış, ama dikkatler elçilere yöneldiği için ilk başta kimse onu fark etmemişti. O da salonda olup biten-

lerle ilgilenmiyor, başını bir Napolilinin kayıtsızlığıyla sağa sola sallıyor ve yerleşmiş bir alışkanlığın etkisiyle ara sıra uğultuların arasından aynı sözleri tekrarlıyordu: "Tanrı rızası için bir sadaka!" Kuşkusuz izleyiciler arasında başını çevirip Coppenole ile teşrifatçının ağız dalaşına bakmaya tenezzül etmeyen tek kişi de oydu. Oysa kader halkın yoğun bir sempatiyle gözlerini üzerinden ayırmadığı Gentli çorapçının kerevetin ilk sırasına, dilencinin tam üstüne oturmasını istemişti; Flaman elçisinin gözlerinin önündeki bu soytarıyı inceledikten sonra paçavralarla kaplı omzuna dostça dokunduğunu görmek kalabalığı oldukça şaşırtmıştı. Dilenci ona doğru döndüğünde şaşırdı, ardından iki yüzde birbirlerine rastlamanın mutluluğu okundu. Ardından çorapçı ve sıska dilenci izleyicilerin bakışlarına aldırmadan ele ele tutuşup alçak sesle sohbet etmeye başladıklarında Clopin Trouillefou'nun kerevetin sırma kumaşları üzerine yayılan yırtık pırtık giysileri, portakalın üzerinde gezinen bir tırtılı andırıyordu.

Bu garip sahnenin ilginçliği salonda kardinalin fark etmekte gecikmediği bir neşe ve çılgınlık dalgası yarattı; bulunduğu yerden öne doğru eğilen kardinal, Trouillefou'nun iğrenç kazağını belli belirsiz gördüğünde, doğal olarak onun dilendiğini düşündü ve bu küstahlık karşısında öfkeyle haykırdı:

— Adalet Sarayı başyargıcı, bu soytarıyı nehre atın.

— Tanrı aşkına kardinal hazretleri! dedi Clopin'in elini bırakmayan Coppenole. O dostlarımdan biridir.

— Bravo! Bravo! sesleri yükseldi. O andan itibaren Üstat Coppenole, Philippe de Comines'in *böyle kişiler böyle karşı çıkışlarda bulunursa halkın sevgisini kazanırlar* deyişini haklı çıkarırcasına Gent'te olduğu gibi, Paris'te de büyük itibar kazandı.

Kardinal dudaklarını ısırdı. Yanındaki Sainte-Geneviève başpapazına dönüp alçak sesle şunları söyledi:

— Saygıdeğer arşidük bize Madam Marguerite'i tanıtmak için oldukça gülünç elçiler göndermiş!

— Kardinal hazretleri bu Flaman domuzları karşısında nezaketini kaybediyor, diye karşılık verdi başpapaz. *Margaritas ante porcos.*[23]

— Daha doğrusu *Porcos ante Margaritam,*[24] dedi kardinal gülümseyerek.

Cübbeli küçük maiyetinin bu kelime oyununa hayran kalması üzerine, kardinal biraz olsun rahatladığını hissetti. Şimdi Coppenole ile ödeşmiş, iğneleyici sözleri alkış toplamıştı.

Şimdi günümüz üslubuyla söylendiği gibi, bir imgeyi ve düşünceyi genelleştirme yeteneğine sahip olan okuyucularımız Adalet Sarayının geniş paralelkenarında kendilerine sunulan sahneyi zihinlerinde net bir şekilde canlandırıp canlandıramadıklarını sormamıza izin versinler. Salonun ortasında, batı duvarına yaslanmış ve sivri kemerli kapısından teşrifatçının çığırtkan sesiyle takdim etmesi üzerine ciddi şahsiyetlerin girdiği sırma brokardan geniş ve muhteşem bir kerevet. Ön sıralarda, başlarında kürkten, kadifeden, lal renkli kumaştan takkeler bulunan saygıdeğer kişiler. Sessiz ve görkemli kerevetin etrafında, aşağısında, karşısında, her yanında büyük bir kalabalık, büyük bir uğultu. Kerevetin üzerindekilere yöneltilen binlerce bakış, her isim hakkında binlerce fısıltı. Kuşkusuz izleyicilerin dikkatini çeken ilginç bir gösteri. Ama orada, yukarıda, alacalı giysileriyle altta ve üstte dört kuklanın bulunduğu o cambaz tiyatrosu da neyin nesi? Ya sahnenin kenarındaki, siyah paltolu, solgun yüzlü o adam da kim? Ne yazık ki oyunun giriş bölümü ve Pierre Gringoire sevgili okuyucum!

Bunu tamamıyla unutmuştuk.

İşte korktuğu başına gelmişti.

---

23 Burada Marguerite ile Latince inci anlamına gelen Margaritas arasında kelime oyunu yapılıyor. Domuzların önündeki inciler. (ç.n.)

24 İncinin önündeki domuzlar. (ç.n.)

Kardinal salona girdiğinden beri, Gringoire oyunu kurtarmak için elinden geleni yapmıştı. Önce afallayan aktörlere seslerini yükselterek devam etme talimatını vermiş, ardından kimsenin onları dinlemediğini görünce oyunu durdurmuştu ve on beş dakikadan beri yerinde duramıyor, Gisquette ve Liénarde'a sesleniyor, yanındakileri oyunu izlemeleri için teşvik ediyordu. Ama çabaları boşunaydı, herkes gözlerini bakış açılarının merkezindeki kardinale, elçilere ve kerevete dikmişti. Ve üzülerek söyleyelim ki, kardinal hazretleri büyük bir karmaşayla salona girdiğinden beri oyun izleyicileri yavaş yavaş sıkmaya başlamıştı. Ne de olsa, mermer tablada ve kerevette aynı gösteri sergileniyordu: Tarım ile Ruhban Sınıfı'nın, Soyluluk ile Ticaret'in çatışması. Ve kalabalığın büyük çoğunluğu makyajlı, Gringoire'ın kendilerine giydirdiği sarı ve beyaz tuniklerle gülünç görünen ve mısralarla konuşan bu aktörleri izlemek yerine, soluk alıp veren, hareket eden, bu Flaman heyetinde, bu ruhban takımında, kardinalin cübbesinde, Coppenole'un ceketinde ete kemiğe bürünmüş gerçekliği seyretmeyi tercih ediyordu.

Yine de izleyicilerin biraz sakinleştiğini gören yazarımız durumu kurtaracak bir çözüm buldu.

— Mösyö, dedi yüzündeki sabırlı ifadeyle yanında duran iri kıyım bir adama, yeniden başlayalım mı?

— Neye? diye sordu adam.

— Elbette ki oyuna, dedi Gringoire.

— Nasıl isterseniz, diye karşılık verdi yanındaki.

Bu yarı onaylama ile yetinen Gringoire kendi işini kendi görmeye karar verdi ve kalabalığın içine karışarak var gücüyle bağırmaya başladı:

— Oyun yeniden başlasın! Yeniden başlasın!

— Lanet olsun! dedi Joannes de Molendino, orada ne söylenip duruyorlar? (Çünkü Gringoire dört kişiye bedel bir gürültü çıkarıyordu.) Söylesenize dostlar, oyun bitmemiş miydi? Yeniden başlamasını istiyorlar, bu hiç de adil değil.

— Hayır, hayır! diye bağırdı tüm öğrenciler. Lanet olsun oyuna!

Ama Gringoire elinden geleni yapıyor, daha güçlü bir sesle haykırıyordu: "Yeniden başlayın! Yeniden başlayın!"

Bu uğultular kardinalin dikkatini çekti.

"Adalet Sarayının sayın başyargıcı," dedi birkaç adım ötesinde duran siyah giysili bir adama, "Bu soytarılar kutsal suda boğuldukları için mi bu kadar gürültü çıkarıyorlar?"

Her koşula ayak uydurabilen bir adam olan Adalet Sarayı başyargıcı hukukçular camiasında hem fareye hem kuşa dönüşebilen bir tür yarasaydı, ayrıca gerektiğinde hem yargıçlık hem askerlik görevini yerine getirebilirdi.

Kardinale yaklaştı, onu sinirlendirmekten korktuğu belliydi, halkın bu münasebetsizliğinin nedenini kekeleyerek açıkladı: Saat on ikiyi çaldığında kardinal hazretleri henüz gelmemişti ve oyuncular halkın zorlamasıyla gösteriye kardinal hazretlerini beklemeden başlamışlardı.

Kardinal bir kahkaha attı.

— Vay canına! Üniversitenin saygıdeğer rektörü de aynısını yapmalıydı. Ne dersiniz Üstat Guillaume Rym?

— Oyunun yarısını kaçırmış olmakla yetinelim monsenyör. Buna da şükretmek lazım.

— Bu hokkabazlar oyunlarına devam edebilirler mi?

— Etsinler, etsinler, dedi kardinal, umurumda değil. Bu arada ben de dua kitabımı okurum.

Kerevetin ucuna doğru ilerleyen başyargıç eliyle sessizliği sağladıktan sonra bağırdı:

— Kentliler, kasabalılar, kardinal hazretleri oyunun başlamasını ve bitmesini isteyenleri memnun etmek için devam edilmesini buyuruyor.

Her iki taraf da bu karara boyun eğmek zorunda kaldı. Yine de yazar ve halk kardinale karşı bir süreliğine de olsa öfkelendi.

Sahnedeki aktörlerin oyuna yeniden başlamalarıyla Gringoire eserinin en azından geri kalanının izleneceği umuduna kapıldı. Bu umut diğer yanılsamaları gibi hayal kırıklığıyla sonuçlanmakta gecikmedi; gerçekten de salona sessizlik hâkim olmuştu, ama Gringoire kardinalin oyunun devam etmesi talimatını verdiğinde, kerevetin henüz dolmadığını ve Flaman elçilerinin ardından korteje dâhil olan diğer şahsiyetlerin salona girdiklerini fark etmemişti. Bu kişilerin teşrifatçının haykırışlarıyla düzensiz bir şekilde takdim edilmesi oyunu olumsuz bir şekilde etkiliyordu. Zihninizde bir tiyatro gösterisinin ortasında, her dizenin, hatta sıklıkla her yarım dizenin teşrifatçının açtığı şu parantezlerle kesildiğini canlandırın:

Üstat Jacques Charmolue, kralın kilisedeki temsilcisi!

Jehan de Harley, binicilik üstadı, Paris gece devriyesi süvari birliği komutanlığı subayı!

Galiot de Genoilhac, şövalye, Brussac senyörü, kraliyet topçu birliği komutanı!

Üstat Dreux-Raguier, Champagne ve Brie, kral hazretlerimizin su ve orman müfettişi.

Louis de Graville, şövalye, kralın danışmanı ve mabeyincisi, Fransa donanması amirali, Vincennes ormanları başmuhafızı!

Üstat Denis Le Mercier, Paris körler yurdu müdürü!

Vs., vs., vs.

Bu durum katlanılmaz bir hal alıyordu.

Oyunun izlenmesini güçleştiren bu garip müdahale oyuna giderek daha fazla ilgi gösteren ama söylenenleri duyamayan izleyicileri gören Gringoire'ı öfkelendiriyordu. Gerçekten de bu kadar dâhiyane bir kurguyu, dramatik bir metni tasavvur edebilmek mümkün değildi. Venüs, Paris'in gemi armalı kıyafetiyle (*vera incessu patuit dea*)[25] sahneye

25 Gerçek tanrıça sahnede göründü! (Lat.)

girdiğinde, giriş bölümünün aktörleri büyük bir sıkıntıyla yakınıyorlardı. Kendi adına dünyanın en güzel kadınına vaat edilmiş olan veliahda talip olduğunu söylüyordu. Vestiyerin içinden fırtınasının uğultusu gelen Jüpiter de onu destekliyordu ve tanrıça, veliahtla hiç sorun yaşanmadan evlenecekken, elinde Mademoiselle de Flandre'ı temsil edercesine bir papatya tutan, damasko kumaştan elbise giymiş bir delikanlı Venüs'e rakip olduğunu söyleyerek ortaya çıkmıştı. Tartışmaların ardından Venüs, Marguerite ve diğerleri Meryem Ana'nın adaletine başvurmaya karar vermişlerdi. Oyunun bu bölümünde Mezopotamya kralı Dom Pedro'nun da rolü vardı, ama bunca karmaşanın arasında nasıl bir rol üstlendiğini anlamak güçtü. Hepsi merdivenden yukarı çıkmışlardı.

Ama olan olmuştu; bu güzel sahneler ne duyulmuş, ne anlaşılmıştı. Kardinalin gelişiyle âdeta görülmez ve sihirli bir ip tüm bakışları aniden mermer tabladan kerevete, salonun güneyinden batı ucuna yöneltmişti. Hiçbir şey izleyiciler üzerindeki büyüyü bozamıyordu; tüm gözler kerevete sabitlenmişti, herkes salona yeni girenlerle, lanetli isimleriyle, yüzleriyle, kostümleriyle ilgileniyordu. Bu çok can sıkıcı bir durumdu. Ara sıra, Gringoire'un kollarından çekmesiyle yüzlerini sahneye dönen Gisquette ve Liénarde ile sabırlı şişman adam dışında kimse kendi haline terk edilmiş gösteriyle ilgilenmiyordu. Gringoire yalnızca yüzünü kerevete dönmüş kişilerin profillerini görebiliyordu.

Gringoire zafer ve şiirden oluşan binasının yavaş yavaş çökmesini kederle izliyordu! Ve bu izleyici kitlesinin eserinin başlaması için Adalet Sarayının başyargıcına karşı ayaklanmak üzere olduğu, oyunun herkesin alkışlarıyla başladığı, halkın oyuna verdiği önemin dalgalar gibi kabardığı, öğrencilerin başyargıcın çavuşlarını asmaya niyetlendiği düşünülürse bu kederin boyutları anlaşılabilirdi! O anlara geri dönebilmek için neler vermezdi!

Yine de teşrifatçının sesi kesilmiş, herkes salona giriş yapmıştı. Gringoire bir soluk aldı; aktörler rollerinin hakkını vererek oyuna devam ettiler. Ama bu kez Coppenole aniden yerinden kalktı ve Gringoire izleyicilerin dikkatini üzerine çeken çorapçının şu iğrenç söylevine tanık oldu:

— Sayın baylar ve Paris'in derebeyleri, Tanrı şahidimdir ki burada ne yaptığımızı anlamıyorum! Şu köşedeki cambaz tiyatrosunun üzerinde birbirleriyle dövüşecekmiş gibi görünen kişiler var. Buna dinî temsil mi diyorsunuz bilemiyorum, ama hiç de eğlenceli değil; ağız dalaşı yapıyorlar, hepsi bu. On beş dakikadan beri bir tokat darbesi bekliyorum, hiçbir şey yok: Bunlar birbirlerini sadece sövgülerle tırmalayan tabansızlar. Londra'dan, Rotterdam'dan dövüşçüler getirilmeliydi, o zaman sesleri meydandan duyulan yumruk darbelerini görecektiniz; sahnedekiler acınacak halde. Bari bir mağrip dansının eşliğinde şaklabanlıklar yapsalardı! Bana deliler bayramının kutlanacağı ve papanın seçileceği söylenmişti. Gent'te biz de delilerin papasını seçeriz ve Tanrı şahidimdir ki bu hususta sizden geri kalmayız! Bakın size nasıl yaptığımızı anlatayım: Burada olduğu gibi bir kalabalık toplanır; sonra herkes başını bir delikten dışarı çıkarıp yüzünü elinden geldiği kadar çirkinleştirecek numaralar yapar: En çirkin olan herkesin alkışlarıyla papa olarak seçilir. Çok eğlencelidir. Papanızı ülkemin geleneklerine uygun bir şekilde seçmeyi ister misiniz? Bu gevezeleri dinlemekten daha keyifli olacak. Çatı penceresine çıkıp yüzlerini buruşturmak isterlerse onlar da katılabilirler. Ne dersiniz Parisli beyefendiler? Burada her iki cinsten de bizi Flaman usulü güldürecek yeterince örnek var ve yüzümüzü güzelce buruşturacak kadar çirkin yüzlere sahibiz.

Gringoire yanıt vermek istese de, şaşkınlığı, öfkesi konuşmasına engel oldu. Zaten halkın içinden gelen çorapçının teklifinin Paris'in derebeyleri olarak onurlandırılan izleyiciler tarafından coşkuyla kabul edilmesi her türden karşı çıkışı

imkânsız kılmıştı. Selin akıp gitmesini kabullenmek gerekiyordu. Gringoire Timante'ın çizdiği Agamemnon gibi gizleyecek bir mantosu olmadığından, başını avuçlayarak kapadı.

V
Quasimodo

Kısa süre içinde, Coppenole'un düşüncesini uygulamaya geçirmek için her şey hazırdı. Parisliler, öğrenciler, hukukçular işe koyulmuşlardı. Mermer tablanın karşısındaki küçük şapel çirkinliklerin sergileneceği alan olarak seçildi. Yarışmacıların başlarını geçirebilmeleri için kapının üzerindeki zarif gül pencerenin camı kırıldı. Oraya çıkmak için, nereden getirdiklerini bilemediğim iki fıçıyı üst üste koymuşlardı. Buruşan yüzlerin alacağı halin ilk izleniminin etkili olabilmesi için erkek ya da kadın (çünkü papa kadın da olabilirdi) her adayın sırası gelene kadar yüzünü kapatması ve şapelde beklemesi kararlaştırıldı. Birkaç dakika içinde yarışmacılarla dolan şapelin kapıları kapatıldı.

Coppenole bulunduğu yerden talimatlar vererek gerekli düzenlemeleri yapıyordu. En az Gringoire kadar canı sıkılan kardinal işleri olduğu ve akşam ayinine katılacağı bahanesiyle maiyetiyle birlikte salondan ayrılmış, içeri girdiğinde coşkuyla hareketlenen kalabalık salonu terk etmesine hiç aldırmamıştı. Kardinal hazretlerinin yaşadığı bozgunu fark eden tek kişi Guillaume Rym'di. Halkın dikkati tıpkı güneşin hareketi gibi önce salonun bir ucuna, şimdi diğer ucuna yönelmişti. Mermer tabla, brokardan kerevet karanlığa gömülmüş, şimdi aydınlanma sırası XI. Louis'nin şapeline gelmişti. Artık her türden çılgınlığa hazır hale gelen salonda Flamanlar ve ayaktakımından başka kimse yoktu.

Yüz buruşturma gösterisi başladı. Çatı penceresinde ilk beliren kişi ters çevirdiği gözkapaklarının kırmızılığı, küçük

dili görünecek şekilde açtığı ağzı ve İmparatorluğun hafif süvari alayının erlerinin postalları gibi kırışmış alnıyla salondakileri karşı konulmaz bir kahkaha tufanına boğdu, öyle ki Homeros onları görse tanrı olduklarına inanabilirdi. Yine de, büyük salonun Olimpos'tan hiç farkı yoktu ve bunu kimse Gringoire'ın zavallı Jüpiter'i kadar iyi bilemezdi. İlk yüzü, ikincisi, üçüncüsü ve diğerleri izledi. Alkışların ve tepinmelerin yankısı giderek artıyordu. Bu gösteride okuyucuya günümüz diliyle, günümüz salonlarından yola çıkarak tasvir etmekte güçlük çekeceğimiz özel bir esritici, büyüleyici güç vardı. Zihninizde, üçgenden yamuğa, koniden çokgene kadar her türden geometrik biçimleri, öfkeden şehvete kadar tüm insani yüz ifadelerini, yeni doğan bebekten bir ihtiyarınkine kadar tüm kırışıklıkları, Fauna'dan Beelzebub'a kadar tüm dinî simgeleri, ağızdan gagaya, somaktan domuz kellesine kadar tüm hayvan profillerini barındıran ve peş peşe sergilenen yüzleri, Pont-Neuf'ün süs maskelerinin, Germain Pilon'un eliyle heykele dönüşmüş o taşlaşmış karabasanların nefes alıp verdiğini ve alev saçan gözleriyle peş peşe size baktıklarını, küçük dürbününüzün görüntüsünde Venedik karnavalının tüm maskelerini, kısacası tüm bir insanlık mozaiğini izlediğinizi canlandırın.

Şenlikte Flamanların ağırlığı giderek daha fazla hissediliyordu. Teniers bile bu tabloyu yeterince yansıtamazdı. Salvator Rosa'nın savaş tablosunu curcunalı bir şenlik olarak düşünün. Artık salonda ne öğrenciler, ne elçiler, ne Parisliler, ne erkekler, ne kadınlar vardı; ne Clopin Trouillefou, ne Gilles Lecornu, ne Marie Quatrelivres, ne de Robin Poussepain vardı. Her biri ortak bir başıbozukluk kimliğinde silinip gitmişti. Büyük salon artık her ağzın bir çığlığa, her gözün şimşeğe, her yüzün bir çirkinlik abidesine, her bireyin başka bir kimliğe büründüğü büyük bir arsızlık ve coşku fırınıydı: Herkes bağırıyor, çığlıklar atıyordu. Çatı penceresinde sıraları geldikçe dişlerini gıcırdatan garip yüzler kor ateşe atılan

meşalelerden farksızdı; kaynayan tüm bu kalabalıktan bir fırının buharı gibi yükselen, bir sineğin kanatlarının vızıltısını andıran keskin, sert, ıslığa benzer bir uğultu yayılıyordu.

— Hey! Şu lanet olasıcaya baksana!

— Şu yüzü gördün mü?

— Bir şeye benzemiyor.

— Ya şuna ne dersin?

— Guillemette Maugerpuis, şu boğa suratlıya baksana, bir tek boynuzları eksik. Sakın kocan olmasın?

— Şuna bakın!

— Tanrı aşkına! O nasıl yüz buruşturma!

— Hey! Hile yapıyor. Sadece yüzünü göstermesi gerek.

— Şu lanet Perrette Callebotte! O bu işi becerir.

— Bravo! Bravo!

— Boğuluyorum!

— İşte kulaklarını delikten geçiremeyen biri daha!

Vs., vs.

Yine de dostumuz Jehan'a hakkını teslim etmek gerekirdi. Şeytanın yönettiği bu coşkulu ayinin ortasında, tıpkı yelken direğine tırmanmış bir miço gibi hâlâ sütunun tepesinde duruyordu. Büyük bir öfkeyle çırpınıp duruyor, avazı çıktığı kadar bağırıyordu ama çığlıkları tüm salonu kaplayan uğultudan dolayı değil, algılanabilir seslerin Savart'ın on iki bin ya da Biot'nun sekiz bin titreşimden oluşan sınırına ulaştığı için duyulamıyordu.

Gringoire'a gelince, ilk umutsuzluk anını atlattıktan sonra kendini toplamış, rakibinin karşına dimdik dikilmişti. "Devam edin!" demişti konuşan makineleri andıran aktörlerine üçüncü kez; ardından mermer tablanın önünde geniş adımlarla dolaşırken, aklına sadece bu nankör topluluğa dil çıkarabilme keyfini yaşamak için şapelin çatı penceresine çıkmak gibi çılgınca bir düşünce gelmişti. "Ama, hayır, bu bize yakışmazdı; intikam yok! sonuna kadar mücadele edelim," diye tekrarlıyordu kendi kendine, "Şiirin gücü hal-

kı egemenliği altına alacak; onlara bunu göstereceğim. Yüz buruşturmalar mı yoksa güzel mısralar mı? Kim kazanacak göreceğiz!"

Ne yazık ki oyunun tek izleyicisi kendisiydi!

Şimdi durum az öncekinden daha kötüydü, artık profilleri değil sadece sırtları görebiliyordu.

Hayır, yanılmışım. Biraz önce, önemli bir anda düşüncesine başvurduğu sabırlı şişman adamın yüzü sahneye dönüktü. Gisquette ve Liénarde'a gelince, onlar uzun süre önce ortadan kaybolmuşlardı.

Gringoire yegâne izleyicisinin vefakârlığından çok etkilenmişti. Ona yaklaşıp, bir şeyler söylemek için kolunu hafifçe silkeledi, çünkü sadık seyircisi korkuluğa yaslanmış halde uyukluyordu.

— Mösyö, dedi Gringoire, size teşekkür borçluyum!

— Mösyö, diye karşılık verdi şişman adam esneyerek, hangi nedenle?

— Canınızın neye sıkıldığını anlayabiliyorum, dedi yazar; bu gürültü söylenenleri rahatça duymanızı engelliyor. Ama içiniz rahat olsun: Adınız gelecek kuşaklar tarafından anılacak. İsminizi bahşeder misiniz lütfen?

— Paris Adalet Bakanlığı mühürdarı Renauld Château, size nasıl yardımcı olabilirim?

— Burada sanat tanrılarının tek temsilcisisini mösyö, dedi Gringoire.

— Çok naziksiniz mösyö, diye karşılık verdi Adalet Bakanlığı mühürdarı.

— Oyunu baştan sona bir tek siz izlediniz, diye devam etti Gringoire. Görüşlerinizi alabilir miyim?

— Ha, evet! diye yanıtladı şişman adam yarı uykulu bir halde, gerçekten de oldukça hoştu.

Gringoire'ın bu övgüyle yetinmesi gerekti: Çünkü deliler papasının seçilmesiyle kopan alkış tufanına eşlik eden korkunç bir uğultu sohbetlerini yarıda kesmişti.

Dört bir yandan "Bravo! Bravo! Bravo!" sesleri yükseliyordu.

Gerçekten de şu anda gül pencerenin deliğinde beliren kişi bir çirkinlik abidesiydi. Şenliğin coşkusuyla hayal güçlerinde şekillenen o garabet imgeyi tatmin edemeden peş peşe sergilenen o beşgen, altıgen, her şekle giren yüzlerin ardından tüm izleyicilerin gözlerini kamaştıran o muhteşem yüz buruşturma oy birliğiyle deliler papası olarak seçilmişti. Üstat Coppenole bile onu alkışladı; yarışmaya katılan Clopin Trouillefou da (yüzünün çirkinliğin hangi boyutlarına ulaşacağını Tanrı bilir) yenilgiyi kabul etmişti. Biz de aynısını yapacağız. Okuyucuyu o dörtgen burun, o at nalını andıran ağız, çalılığa benzeyen kızıl kaşlarla kaplı o küçük sol göz, devasa bir siğilin altında tamamıyla kaybolan o sağ göz, bir kalenin mazgalları gibi çentikli, düzensiz o dişler, nasırlı bir dudağın üzerinde fildişi gibi yükselen o diş, o çatallı çene, özellikle de tüm bu niteliklerin üzerine yayılan ve muzipliğin, şaşkınlığın ve hüznün karışımını yansıtan yüz ifadesi hakkında bilgilendirmeye çalışmayacağız. Mümkünse bu bütünlüğü zihninizde canlandırmayı deneyin.

Herkes alkışlarla şapele doğru yönelip, delilerin bahtiyar papasını dışarı çıkardı. Ama asıl sürpriz o zaman yaşandı ve hayranlık doruk noktasına ulaştı; bu kişinin yüzünü buruşturmasına gerek yoktu, yüzü zaten böyleydi.

Ya da daha doğrusu yüzünün çirkinliği tüm bedenine yayılmıştı. Kızıl saçların diken diken yükseldiği bir kafa; iki omzun arasında kendini hemen belli eden devasa bir kambur; garip bir şekilde yamulduklarından birbirleriyle sadece dizlerde temas edebilen ve karşıdan bakıldığında birbirlerine ancak sap kısmında değebilen karşılıklı yerleştirilmiş iki orağı andıran bacaklar ve oyluklar; iri ayaklar, ürkütücü eller ve tüm bu biçimsizliklerin yanı sıra gücün, çevikliğin ve cesaretin tasvir edemediğim korkunç bütünlüğü; gücün tıpkı güzellik gibi uyumdan kaynaklandığını savunan ezeli

kuralın ilginç bir istisnası. İşte delilerin seçtiği papanın görüntüsü böyleydi.

Âdeta tüm kemikleri kırılmış ama yanlış kaynamış bir dev gibiydi.

Bodur, eni boyuna eşit ve belirgin hatlarıyla, saygın bir kişiliğin söylediği gibi *gizlisi saklısı olmayan* bu tek gözlü dev, üzerindeki gümüş çıngıraklarla kaplı kırmızı mor peleriniyle ve özellikle muhteşem çirkinliğiyle hiç kımıldamadan şapelin eşiğinde belirdiğinde onu hemen tanıyan izleyiciler hep bir ağızdan bağırmaya başladılar:

— Bu zangoç Quasimodo! Notre-Dame'ın kamburu Quasimodo! Tek gözlü Quasimodo! Eğri bacaklı Quasimodo! Bravo! Bravo!

Görüldüğü gibi bu zavallının pek çok lakabı vardı.

— Hamile kadınlar kendinize dikkat edin! diye haykırdı öğrenciler.

— Ve hamile kalmak isteyenler de! diye ekledi Johannes.

Gerçekten de, kadınlar yüzlerini saklıyorlardı.

— Ah! Alçak maymun! diyordu biri.

— Çirkin olduğu kadar korkunç! diyordu bir diğeri.

— Şeytanın ta kendisi! diye ekledi üçüncüsü.

— Notre-Dame'ın yakınında oturduğum için ne kadar bahtsızım; geceleri onun dam oluklarında gezindiğini duyuyorum.

— Kedilerle birlikte.

— Her zaman çatılarımızın üzerinde dolaşıyor.

— Bacalarımızın içine büyüler gönderiyor.

— Geçen akşam çatı pencereme gelip yüzünü buruşturdu. Onu bir insan zannedip çok korktum!

— Şeytanın büyücüler toplantısına gittiğine eminim. Bir keresinde bulaşık kaplarımın içine bir süpürge bıraktı.

— Ah! Kamburun meymenetsiz suratı!

— Ah! Lanetli ruh!

— Öööö, iğrenç!

Erkekler tam tersine bu durumdan hoşnut bir şekilde onu alkışlıyorlardı.

Bu uğultunun kaynağı olan Quasimodo, endişe verici, ağırbaşlı ifadesinin hayranlıkla izlenmesine izin vererek şapelin kapısında ayakta duruyordu.

Bir öğrencinin (sanırım Robin Poussepain) yanına kadar gelip kendine sırıtması karşısında, Quasimodo hiçbir söylemeden onu belinden kavrayıp kalabalığa doğru on adım öteye fırlatmakla yetindi.

Onu hayranlıkla izleyen Üstat Coppenole yanına yaklaştı.

— Tanrı Aşkına! Yüce İsa! Hayatımda gördüğüm en muhteşem çirkinsin. Paris'te olduğu gibi Roma'da da papalığı hak edebilirsin.

Bu şekilde konuşurken, elini neşeyle omzuna koydu. Quasimodo hiç kımıldamadı. Coppenole devam etti:

— Bana bir düzine Tours lirasına mal olsa da, senin gibi ilginç bir adamla sabaha kadar kadeh tokuşturmak isterim. Ne dersin?

Quasimodo yanıt vermedi.

— Tanrı aşkına! dedi çorapçı. Sağır mısın nesin?

Gerçekten de sağırdı.

Bu arada Coppenole'un tavırları karşısında sinirlenmeye başlıyordu, aniden dişlerini ürkütücü bir şekilde gıcırdatarak ona dönmesiyle iri kıyım Flaman, bir kediyle karşılaşan buldok gibi geriledi.

Bunun üzerine, bu garip adamın etrafında yarıçapı on beş adımı bulan bir korku ve saygı halkası oluştu. Yaşlı bir kadın Üstat Coppenole'a Quasimodo'nun sağır olduğunu söyledi.

— Demek sağır! dedi çorapçı, kaba Flaman gülümsemesiyle. Tanrı Aşkına! Bu eksiksiz bir papa.

— Hey! Ben onu tanıyorum, diye haykırdı nihayet Quasimodo'yu yakından görmek için sütununda aşağı inmiş olan Jehan. Ağabeyim başdiyakozun zangocu. Merhaba Quasimodo.

— Lanet olası! dedi hâlâ Quasimodo'nun kendini yere fırlatmasının sarsıntısını yaşayan Robin Poussepain. Karşınıza çıkar: bir kambur. Yürümeye başlar: eğri bacaklı. Size bakar: bir tepegöz. Onunla konuşursunuz: bir sağır. Ah! Peki ama bu tek gözlünün dili ne işe yarıyor?

— İstediğinde konuşur, dedi yaşlı kadın. Çan çalmaktan kulakları sağır oldu ama dilsiz değil.

— İşte tek eksiği bu, dedi Jehan.

— Ve fazladan bir gözü var, diye ekledi Robin Poussepain.

— Hiç de öyle sayılmaz, dedi Jehan makul bir yorumla. Tek gözlü biri bir körden daha kusurludur. Neyinin eksik olduğunu bilir.

Bu arada öğrencilere yaklaşan dilenciler, uşaklar, cepçiler hukukçuların dolabından deliler papasının kartondan tacını ve gülünç cübbesini getirmişlerdi. Quasimodo kibirli bir uysallıkla istifini hiç bozmadan tacını ve cübbesini giydirmelerine izin verdi. Ardından onu alacalı bulacalı bir sedyeye oturttular. Deliler cemaatinin on iki görevlisi sedyeyi omuzlarına aldıklarında, şekilsiz ayaklarının altındaki yakışıklı, dik ve yapılı adamların başlarını gören tek gözlünün hırçın yüzünde kederli ve küçümseyici bir neşe ifadesi belirdi. Ardından, yırtık pırtık giysileri içinde uğuldayan tören heyeti caddelere ve kavşaklara çıkmadan önce sedyeyi gelenekler uyarınca Adalet Sarayının koridorlarında gezdirmeye başladı.

VI
Esmeralda

Okuyucumuza, tüm bu olup bitenler sırasında, Gringoire ve oyununun iyi dayandığını söylemekten memnuniyet duyuyoruz. Gringoire'ın talimatıyla oldukları yerden ayrılmayan aktörler oyuna devam etmişlerdi, o da oyunu izlemeye ara vermemişti. Halkın dikkatinin yeniden oyuna

döneceğini hiç ümit etmese de, uğultuya karşı koymaya ve sonuna kadar devam etmeye karar vermişti. Bu solgun ümit ışığı Quasimodo, Coppenole ve deliler papası kortejinin büyük bir gürültüyle salondan çıkmasıyla yeniden canlandı. Kalabalık çılgınca peşlerinden gitti.

— Güzel, dedi kendi kendine, işte bütün şamatacılar gidiyor.

Ne yazık ki tüm bu şamatacılar izleyici kitlesini oluşturuyordu. Salon bir anda boşalmıştı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, gürültüden usandıkları için kimileri sağda, solda gezinen, kimileri de sütunların etrafında gruplar halinde toplanan kadınlar, yaşlılar ve çocuklar hâlâ oradaydı. Ayrıca pencerelerin pervazlarında ata binmiş gibi oturan birkaç öğrenci de meydanı seyrediyordu.

— Tamam, o zaman, diye düşündü Gringoire, oyunumun sonunu izlemek için yeterince insan var. Sayıları az da olsa seçkin, aydın bir kitle.

O anda sıra Meryem Ana'nın girişi sırasında büyük bir debdebeyle çalınacak senfoniye gelmişti. Ama Gringoire enstrümanlarının deliler papasının heyeti tarafından götürüldüğünü fark etti.

— Bu bölümü geçin, dedi soğukkanlılığını kaybetmeden.

Oyunuyla ilgilenirmiş gibi görünen bir grubun yanına yaklaştı. İşte kulak misafiri olduğu sohbetten küçük bir alıntı:

— Üstat Cheneteau, bir zamanlar M. de Nemours'a ait olan Navarre konağını biliyor musunuz?

— Evet, Braque Şapelinin tam karşısında.

— Evet orası, hazine, konağı yılda sekiz Paris lirası sekiz kuruşa tarihçi Guillaume Alixandre'a kiralamış.

— Kiralar ne kadar yükseliyor!

— Olsun! dedi Gringoire iç çekerek; başkaları izliyordur.

— Arkadaşlar, diye bağırdı birden penceredeki genç haytalardan biri. *Esmeralda* meydanda! *Esmeralda* meydanda!

Bu sözlerin büyülü bir etki yaratmasıyla salondakilerin hepsi pencerelere koşup duvarlara tırmanırken *Esmeralda! Esmeralda!* diye tekrarlıyorlardı.

Aynı anda dışarıda bir alkış tufanı kopuyordu.

— Esmeralda da ne demek oluyor? dedi Gringoire ellerini büyük bir üzüntüyle kavuşturarak. Aman Tanrım! Şimdi de oyunu bölme sırası pencerelerde demek!

Mermer tablaya döndüğünde gösterinin yarıda kesildiğini gördü. Tam o sırada Jüpiter elindeki yıldırımla sahneye çıkacaktı. Oysa Jüpiter sahnenin altında kımıldamadan bekliyordu.

— Michel Giborne, diye bağırdı öfkelenen yazar, orada ne yapıyorsun? Sıra sende değil mi? Yukarı çıksana!

— Ne yazık ki çıkamam! dedi Jüpiter, öğrencilerden biri az önce merdiveni aldı.

Gringoire etrafına baktı. Jüpiter doğru söylüyordu. Sahneyle kulis arasındaki tüm bağlantı kesilmişti.

— Soytarı! diye mırıldandı. Merdiveni ne yapacak ki?

— Esmeralda'yı görmek için, diye karşılık verdi acınacak haldeki Jüpiter. İşte işe yaramayan bir merdiven dedi ve alıp gitti.

Gringoire bu son darbeyi tevekkülle karşıladı.

— Lanet olsun size! dedi oyunculara, bana ödeme yaparlarsa paranızı alırsınız.

Adalet Sarayının dolambaçlı merdivenlerinden inerken dişlerinin arasından şunları homurdanıyordu:

"Paris sakinleri eşeklerden ve dangalaklardan ibaret! Bir temsil izlemeye geliyor ve hiç ilgilenmiyorlar! Akılları fikirleri Clopin Trouillefou'da, kardinalde, Coppenole'de, Quasimodo'da, şeytanlıkta! Ama Meryem Ana umurlarında değil. Bunu bilseydim, sizin gibi aylaklara uygun Meryem Ana karakterleri hazırlardım! Ben oyunumu izleyen yüzleri beklerken, onların enselerini seyretmekle yetindim. Şair olmak ve bir kocakarı ilacı satıcısı sahtekârın başarısına razı

olmak! Demek Homeros'un Grek kasabalarında dilendiği, Ovidius'un Köstence'de sürgünde öldüğü doğruymuş. Ama Esmeralda ile neyi kastettiklerini anlayamadım! Acaba ne anlama geliyor? Kıptice mi acaba?"

İkinci Kitap

I
Kharybdis'ten Skylla'ya[1]

Ocak ayında hava erkenden kararır. Gringoire dışarı çıktığında alacakaranlık çökmüştü. Bu durum hoşuna gitti; kendiyle baş başa kalıp düşünmek ve filozofun şairin yarasına ilk pansumanı yapmasını sağlamak için bir an önce loş ve ıssız bir sokağa girmek istiyordu. Zaten nerede barınacağını bilemediği için felsefe onun tek sığınaydı. Tiyatro girişiminin parlak başarısızlığının ardından, Foin rıhtımının hemen karşısında yer alan Grenier-sur-l'Eau Caddesi'ndeki evine gitmeye cesaret edemiyordu. Ev sahibi, krala büyükbaş hayvanlar için vergi ödeme geleneğinden gelen çiftçi Guillaume Doulx-Sire'di ve belediye başkanından oyunu için alacağı parayla, pantolonu, gömleği ve şapkası dâhil olmak üzere sahip olduğu her şeyin on iki katına tekabül eden altı aylık kirasını, yani on iki Paris kuruşunu ödeyecekti. Sainte-Chapelle kilisesi kayyumunun müştemilatının küçük kapısının önünde bir süre geceyi nerede geçireceğini düşündü, Paris'in tüm kaldırımları emrine amadeydi. Birden aklına bir hafta önce, Savaterie Caddesi'nde, bir encümen üyesinin kapısının önünde gözüne

1 Beterin beteri anlamında. (ç.n.)

ilişen bir binek taşı geldi, bu taş gerektiğinde bir dilenci ya da bir şair için mükemmel bir yastık olabilirdi. Tanrı'ya aklına böyle güzel bir düşünceyi getirdiği için şükretti, ama Cité'nin bugün dokuz katlı evleriyle hâlâ yerinde duran La Barillerie, La Vieille-Draperie, Savaterie, Juiverie gibi eski caddelerinin kıvrılarak sıralandığı dolambaçlı labirentine gitmek üzere Adalet Sarayının meydanından geçerken, saraydan çıkan deliler papası kalabalığının avlunun ortasından ellerinde meşaleler ve Gringoire'dan çaldıkları enstrümanların müziğinin eşliğinde çığlıklar atarak kendine doğru geldiklerini fark etti. Bu görüntünün onurunu yeniden zedelemesi üzerine oradan uzaklaştı. Yaşadığı büyük aksiliğin kederiyle, bayram gününü hatırlatan her şey onu incitiyor, yarasını kanatıyordu.

Saint-Michel Köprüsü'ne yöneldiğinde, ellerinde maytaplar ve aydınlatma fişekleriyle sağa sola koşuşan çocukları gördü.

— Aydınlatma fişeklerinin canı cehenneme! dedi Gringoire ve yolunu Pont-au-Change'a doğru değiştirdi. Köprünün girişindeki evlere kralı, veliahdı ve Marguerite de Flandre'ı temsil eden üç bayrak, ve duc d'Autriche'in, Bourbon kardinalinin, Beaujeu senyörünün, Madam Jeanne de France'ın, Mösyö de Bourbon'un ve adını bilemediğim bir kişinin portrelerinin çizildiği altı flama asılmıştı. Kalabalık hepsi meşalelerle aydınlatılmış bu bayrak ve flamaları hayranlıkla izliyordu.

— Mutlu ressam Jehan Fourbeault! dedi Gringoire iç çekerek; ve sırtını bayraklara, flamalara dönerek yürümeye devam etti. Önünde karanlık ve ıssız bir cadde uzanıyordu, bayramın uğultularından ve parıltılarından kaçabileceğini umarak oraya daldı. Birkaç saniye sonra, ayağının bir engele çarpmasıyla sendeleyerek yere kapandı. Bu, o günün onuruna hukuk fakültesi öğrencileri tarafından bir belediye meclisi üyesinin kapısına dikilmiş olan mayıs fidanıydı. Bu yeni rastlantıyı soğukkanlılıkla karşılayan Gringoire ayağa

kalkıp nehre doğru yürüdü. Ağır ceza ve icra mahkemelerini geride bıraktıktan sonra, kralın bahçelerinin büyük duvarı boyunca uzanan ve kaldırım taşları olmadığı için ayak bileklerine kadar çamura battığı kumlu yolu geçip Cité'nin batı bölümüne ulaştı ve bir süre için bronz at heykeli ve Pont-Neuf'ün ardında kaybolan Passeur-aux-Vaches adacığını izledi. Adacık karanlıkta, kendini çevreleyen suyun beyazımtırak çizgisinin ortasında siyah bir kitle gibi görünüyordu. Küçük bir ışık hüzmesinin sızıntısında sığırları, inekleri karşı kıyıya geçiren salcının geceyi geçirdiği, arı kovanını andıran küçük bir kulübe beliriyordu.

— Şanslı salcı! dedi içinden Gringoire, üne kavuşmayı ve oyunlar yazmayı aklından bile geçirmiyorsun! Evlenen kral-lar ve Bourgogne düşesleri umurunda mı? Sadece çimenliğinin nisan ayında ineklerini otlatmak için verdiği papatyaları tanıyorsun! Ya ben, bir şair olarak yuhalandım ve soğukta titriyorum ve on iki kuruş borcum var ve ayakkabımın tabanı fenerine cam niyetine takacağın kadar ince. Teşekkürler salcı! Kulübenin görüntüsü içimi rahatlatıyor ve bana Paris'i unutturuyor!

Şanslı salcının kulübesinden atılan çifte Saint-Jean kestane fişeğinin gürültüsü daldığı lirik düşlerden sıyrılmasını sağladı. Bayram gününün keyfini çıkarma sırası bu kez salcıdaydı.

Kestane fişeğinin gümbürtüsü Gringoire'ın tüylerini diken diken etti.

— Lanet olası bayram! diye haykırdı, peşimden gelmekten vazgeçmeyecek misin? Ah Tanrım! Demek bayram şenliği salcıya kadar ulaşmış!

Sonra ayağının dibindeki Seine'in sularına baktığında içini korkunç bir duygu kapladı:

— Ah! dedi. Su soğuk olmasaydı, kendimi seve seve nehre atardım!

O sırada aklına umutsuz bir çözüm geldi. Deliler papasının kortejinden, Jehan Fourbeault'nun flamalarından, mayıs

fidanlarından, maytaplar ve kestane fişeklerinden kurtulamadığına göre, Grève Meydanı'ndaki bayram şenliklerine bizzat katılmaya karar verdi.

— En azından, diye düşündü, bir şenlik ateşinin kenarında ısınıp, kentin açık büfesinde kraliyetin şekerden yapılmış üç büyük armasının birkaç kırıntısından nasiplenebilirim.

II
Grève Meydanı

Günümüzde o dönemin Grève Meydanı'ndan geriye meydanın kuzeyinde yer alan ve yontularının keskin çıkıntıları şimdiden iğrenç badanaların altında görünmez hale gelen, belki de Paris'in tüm eski görünümünü hızla tüketen o yeni evler dalgası altında kısa süre içinde kaybolup gidecek olan o sevimli ve dikkat çekmeyen küçük kule kaldı.

Grève Meydanı'ndan, XV. Louis döneminin iki virane binası arasına sıkışmış bu zavallı küçük kuleye acıma ve sempatiyle bakmadan geçmeyen bizim gibi kişiler, zihinlerinde bu kulenin etrafında yer alan bütün yapıları ve gotik meydanın on beşinci yüzyıldaki halini kolayca canlandırabilirler.

Meydan tıpkı günümüzde olduğu gibi bir kenarı rıhtımla, diğer üç kenarı yüksek, dar, iç karartıcı evlerle çevrili düzensiz bir yamuktan oluşuyordu. Gündüzleri, her biri taş ve ahşap oymalarla süslenmiş, Ortaçağ'a özgü çeşitli mimari tarzların muhteşem örneklerini yansıtan çeşit çeşit binaları hayranlıkla izlenebilirdi. On birinci yüzyıldan on beşinci yüzyıla dek uzanan bu mimari örnekler arasında sivri kemerli pencereleri tahtından indiren dörtgen pencereler, Roma tarzı yarım daire kemerli pencerelerin yerini alan sivri kemerli pencereler vardı, bu sivri kemerli pencerelerden biri Seine'e bakan meydanın köşesinde, Tannerie Caddesi

tarafında yer alan eski Tour-Roland evinin birinci katının üstünde beliriyordu. Geceleriyse, bu bina yığınlarının sivri köşeli zincirleriyle meydanı çevreleyen çatılarının siyah dantelli desenleri seçilebilirdi. Çünkü o zamanın evleriyle günümüz evleri arasındaki en önemli farklardan biri, günümüzde meydana ve caddelere evlerin cephelerinin, eskidense beşik çatıların üçgen biçimindeki damlara doğru uzanan yüzlerinin bakmasıydı. İki yüzyıl içinde evler tersine dönmüştü.

Meydanın doğu cephesinin merkezinde yan yana sıralanmış üç binadan oluşan karmaşık ve farklı mimari tarzları yansıtan bir yapı vardı. Bu yapı tarihini, hangi amaçla kullanıldığını ve mimarisini belirten üç isimle anılıyordu: Bunlardan ilki veliaht V. Charles orada ikamet ettiği için *Veliahdın Malikânesi*, ikincisi Belediye Konağı olarak kullanılan *Ticarethane*, üç katını destekleyen bir dizi geniş sütundan dolayı *Sütunlu Konak (domus ad piloria)* idi. Paris orada, kendisi gibi büyük bir şehre gereken her şeyi buluyordu: Tanrı'ya yakarmak için bir şapel; davalara bakılan ve gerektiğinde kralın adamlarına ağızlarının payını vermeye yarayan bir mahkeme ve çatılarında silahlarla dolu bir cephanelik. Çünkü Cité'nin sorunlarını çözmek için dua etmenin ve mahkemeye başvurmanın her koşulda yeterli olmadığını iyi bilen Parisliler, her zaman için yedeklerinde Belediye Konağı'nın çatısında sakladıkları paslanmış arkebüzleri bulundururlardı.

Grève Meydanı daha o zamandan beri, günümüzde bile uyandırdığı ürkütücü düşünceyle ve Sütunlu Konağın yerini alan Dominique Bocador'un iç karartıcı Belediye Konağıyla lanetli bir görünüme sahipti. O zamanlar, sağlık ve hayat dolu birçok insanın can çekiştiği, elli yıl sonra Tanrı'nın buyruğuyla değil insan aracılığıyla bulaşan hastalıkların en tehlikelisi olan *Saint-Vallier humması*nın[2] yaygınlaşacağı bu meydanda adalet ve toplumun mihenk taşı olarak anılan ve meydanın

2 17 Şubat 1524'te, Saint-Vallier senyörü darağacında affedildiğini öğrendikten kısa süre sonra korkudan ölmüştü. (ç.n.)

ortasında yan yana duran bir darağacı ve teşhir direğinin yer aldığını ve oradan geçenlerin bakışlarını bu uğursuz alandan kaçırdıklarını belirtmek gerekir.

Bu arada ceza verme yetkisi bulunan belediye başkanlarının, piskoposun, rahipler meclisinin, başpapazların sayısız teşhir direklerini, Seine nehrindeki yargısız infazları bir kenara bırakırsak, üç yüzyıl önce, ölüm cezasını gerçekleştirmek için Grève Meydanında, Haller'de, Dauphine Meydanı'nda, Croix du Trahoir'da, Marché-aux-Pourceaux'da, o iğrenç Montfaucon'da, Sergents kapısında, Place-aux-Chats'da, Saint-Denis kapısında, Champeaux'da, Baudets kapısında, Saint-Jacques kapısında sürekli uygulanan çark işkencelerinin, infazların günümüzde cephaneliğini tükettiğini, işkencelerin, keyfe ve hayal gücünün zenginliğine bağlı olarak verilen cezaların, feodal toplumun eski senyörü olan Grand-Châtelet'nin işkence tezgâhının üzerindeki derinin beş yılda bir değişmesine neden olan eziyetlerin yasalarımızdan ve şehirlerimizden yavaş yavaş çıkartıldığını, meydanlardan kovulduğunu, suçüstü yakalanmaktan korktuğu için işini hemen görüp ortadan kaybolan o sefil, korkak, endişeli, utanmaz giyotinin uçsuz bucaksız Paris'te kendine sadece Grève Meydanı'nın uğursuz bir köşesinde yer bulabildiğini düşünmek insanı biraz olsun teselli ediyor!

III
Besos Para Golpes[3]

Pierre Gringoire, Grève Meydanı'na vardığında soğuktan donuyordu. Pont-au-Change'daki kalabalıkla ve Jehan Fourbeault'nun bayraklarıyla karşılaşmamak için Meuniers Köprüsü'nden geçmek zorunda kalmış, ama piskoposun değirmenlerinin çarklarının üzerine su sıçratmasıyla paltosu

3 Acı veren öpücük. (İsp.)

sırılsıklam olmuştu; ayrıca oyununun başarısızlığı da ruhsal anlamda soğuğa dayanıksızlığını artırıyordu. Bu yüzden hızla meydanın ortasında görkemli bir şekilde yanan şenlik ateşine doğru yürüdü. Ama ateşin etrafını büyük bir kalabalık çevrelemişti.

— Lanet olası Parisliler! dedi içinden (bir dram şiirleri yazarı olarak monologlara alışkındı), işte ateşe yaklaşmama da engel oluyorlar! Yine de bir kenara ilişmem gerek, ayakkabılarım su alıyor ve o lanet değirmenler üzerime yağmur gibi su yağdırdı! Paris piskoposunu da değirmenlerini de şeytan götürsün! Bir piskoposun değirmenlerle ne işi olduğunu bilmek isterdim! Yoksa değirmenci piskopos olarak mı anılmak istiyor? Bunun için beddua etmem gerekiyorsa, onu da, katedralini de, değirmenlerini de lanetliyorum! Şu aylakları biraz iteleyelim bakalım! Sorarım size orada ne yapıyorlar? Isınmanın keyfini çıkarıyorlar! Üst üste yığılmış tahtaların yanışının güzel görüntüsünü seyrediyorlar!

Biraz daha yaklaştığında, insan çemberinin kralın ateşinin ısıtmaya yetmeyeceği kadar geniş olduğunu ve izleyicilerin dikkatinin sadece yanan tahtalara yönelmediğini fark etti.

Ateşle kalabalık arasındaki geniş alanda genç bir kız dans ediyordu.

Bu göz kamaştırıcı görüntüyle büyülenen Gringoire, kuşkucu bir filozof, ironik bir şair olmasına rağmen, ilk başta bu genç kızın bir insan mı, bir peri mi, yoksa bir melek mi olduğuna karar veremedi.

Uzun boylu olmasa da, ince bedeninin ayaklarının üzerinde heybetle yükselmesi onu uzun gösteriyordu. Kumraldı, ama gün ışığında teninden Endülüslü, Romalı kadınlar gibi yaldızlı bir parıltı yansıdığı tahmin edilebilirdi. Zarif ayakkabısının içine rahatça yerleşmiş küçük ayakları da Endülüslülerinkine benziyordu. Ayaklarının altına serilmiş bir İran halısının üzerinde dans ediyor, dönüyor ve ışıklı yüzüyle önünüzden her geçişinde size iri siyah gözlerinden âdeta bir şimşek gönderiyordu.

Tüm bakışlar ona sabitlenmiş, tüm ağızlar hayranlıkla açılmıştı; gerçekten de, kırışıksız altın sarısı bluzu, salındıkça kabaran alacalı bulacalı elbisesi, çıplak omuzları, eteğinin altından ara sıra beliren zarif bacakları, siyah saçları ve alev saçan gözleriyle, yuvarlak ve pürüzsüz kollarının, bir yaban arısını andıran ince, narin ve ateşli başının üzerine kaldırdığı tefinin şıngırtısının eşliğinde dans ederken doğaüstü bir yaratığa benziyordu.

— Gerçekten de, bu bir ateş perisi, bir tanrıça, Melan Dağının Bakkhos rahibesi!

O sırada "ateş perisinin" saç örgülerinden birinin çözülmesiyle yere sarı bakırdan bir toka düştü.

— Ama hayır! Bu bir Çingene kızı.

Zihninde canlandırdığı tüm hayaller silinip gitmişti.

Yeniden dans etmeye başlayan kız yerden iki kılıç alıp uçlarını alnına dayadı ve kendi bir yöne dönerken kılıçları ters yönde döndürdü. Gerçekten de bu kız tam bir Çingeneydi. Gringoire hayal kırıklığına uğrasa da, önündeki tablonun bütünlüğü görkemli ve büyüleyiciydi; şenlik ateşinin çiğ ve kızıl ışığı, çemberi oluşturanların yüzlerinde, genç kızın esmer alnında tüm canlılığıyla titreşiyor ve gölgelerin salınımının eşliğinde meydanın bir köşesindeki Sütunlu Konağın karanlık ve kırışık eski cephesine ve diğer köşesindeki darağacının taş direğine soluk bir parıltı gönderiyordu.

Işığın kızıla boyadığı binlerce yüzün arasında bir tanesi dansözün seyrine daha derin dalmış gibiydi. Bu ciddi, sakin ve endişe uyandıran bir erkek yüzüydü. Giysisi etrafındaki kalabalık nedeniyle görülmeyen bu adam en fazla otuz beş yaşında gösteriyordu; keldi, şakaklarında seyrek ve kırlaşmış birkaç tutam saç kalmış, geniş ve yüksek alnında kırışıklıklar belirmeye başlamıştı, ama gözlerinin derinliklerinden olağanüstü bir gençliğin, zorlu bir yaşamın, derin bir tutkunun parıltıları fışkırıyordu. Gözlerini Çingene kızından ayırmıyor, on altı yaşındaki çılgın genç kız herkesin hayran

bakışları altında uçuşurcasına dans ederken, düşleri daha karamsar bir hal alırmış gibi görünüyordu. Ara sıra dudaklarında bir gülümseme ve iç çekiş çakışıyor, ama gülümsemesinin iç çekişinden daha kederli olduğu anlaşılıyordu.

Sonunda soluk soluğa kalan genç kızın dansını tamamlamasıyla alkışlar yükseldi.

— Djali! diye seslendi Çingene kızı.

Bunun üzerine, halının bir köşesinde diz çökmüş bir halde sahibesini seyrettiği için Gringoire'ın daha önce fark etmediği parlak beyaz tüylü, çevik, gözü açık, küçük, güzel keçi, yaldızlı boynuzları, ayakları ve tasmasıyla genç kızın yanına geldi.

— Djali, dedi dansöz, sıra sizde.

Ve yere otururken tefini nazik bir edayla keçiye uzattı.

— Djali, yılın hangi ayındayız?

Ön patisini kaldıran keçi tefe bir defa vurdu. Gerçekten de, aylardan ocaktı. Kalabalık alkışladı.

— Djali, diye devam etti genç kız tefinin diğer yüzünü çevirerek, bugün ayın kaçı?

Yaldızla sarmalanmış küçük patisini kaldıran Djali tefe altı kere vurdu.

— Djali, dedi Çingene kızı tefini bir kez daha ters çevirerek, şu an saat kaç?

Djali tefe yedi kere vurduğunda Sütunlu Konağın saati yediyi çaldı.

İzleyiciler bu gösteriye hayran kalmıştı.

— Bu büyücü işi, dedi kalabalığın arasından uğursuz bir ses. Bu, gözlerini Çingene kızdan ayırmayan kel adamın sesiydi.

Genç kız titreyerek yüzünü başka yöne çevirdi, ama yükselen alkışların o çirkin sözleri bastırmasıyla rahatlayıp keçisiyle sohbete devam etti.

— Djali, şehrin muhafız birliği yüzbaşısı Guichard Grand-Remy, Meryem Ana yortusu ayin alayında nasıl bir tavır takınıyor?

Arka patileri üzerinde dikilen Djali meleyerek kibar bir ciddiyetle yürümeye başladığında izleyicilerin tamamı yüzbaşının yapmacık dindarlığını sergileyen bu parodiye kahkahalarla güldü.

— Djali, diye devam etti halkın giderek artan ilgisiyle yüreklenen genç kız, kralın kilisedeki temsilcisi Üstat Jacques Charmolue nasıl vaaz veriyor?

Arka patilerinin üzerine oturan keçi ön patilerini garip bir şekilde sağa sola sallayarak melemeye başladı, öyle ki bozuk Fransızcasını ve Latincesini bir kenara bırakırsak, Jacques Charmolue tavırları, jestleri ve konuşma tarzıyla âdeta ateşin etrafında toplananlara vaaz veriyordu.

Ve halk coşkuyla alkışladı.

— Kutsal değerlere hakaret ediliyor! diye yükseldi kel adamın sesi.

Çingene kızı başını bir kez daha başka yöne çevirdi.

— Ah! dedi, yine o alçak herif! ardından alt dudağını üst dudağına doğru uzatarak kendine özgü bir tarzda hafifçe somurttu, tek topuğunun üzerinde döndükten sonra tefini bağışları toplamak üzere çevredekilere uzattı.

İrili ufaklı gümüş, bakır paralar tefin içine yağmaya başladı. Genç kız önünden geçtiği Gringoire'ın afallamış bir halde elini cebine soktuğunu görünce durdu. –Lanet olsun! dedi oyun yazarı cebinin boş olması gerçekliğiyle yüz yüze gelince. Yine de, iri gözleriyle ona bakan güzel kız tefini ona uzatmış bekliyordu. Gringoire'ı ter basmıştı.

Kuşkusuz Peru'nun tüm serveti cebinde olsaydı, onu kıza verecekti, ama Gringorie'ın cebi boştu, zaten Amerika henüz keşfedilmemişti.

Ne mutlu ki beklenmedik bir olay imdadına yetişti. Meydanın en karanlık köşesinden cırlak bir haykırış yükseldi:

— Mısırlı çekirge, defol git buradan!

Genç kız korkuyla başını çevirdi. Bu kel adamın değil, sofu ve kötü yürekli bir kadının sesiydi.

Çingene kızını ürküten bu çığlık sağda solda gezinen bir grup çocuk için eğlence kaynağı oldu.

— Tour-Roland'ın münzevisi bu, diye haykırdılar birbirine karışan kahkahalarla, pelerinli rahibe homurdanıyor olmalı. Akşam yemeğini yemedi mi yoksa? Ona şenlik masasından artakalanları götürelim!

Hepsi Sütunlu Konağa doğru koşuşturdular.

Bu sırada dansçı kızın şaşkınlığını fırsat bilen Gringoire oradan uzaklaştı. Çocukların uğultusu ona kendisinin de akşam yemeğini yemediğini hatırlatmıştı. O da masaya doğru koştu, ama küçük haytalar ondan önce davranmışlardı. Bomboş masada yarım kilosu beş kuruş eden o berbat badem ezmelerinden bile kalmamıştı. Duvarda sadece 1434'te Mathieu Biterne'in çizdiği gül fidanlarıyla iç içe geçmiş narin zambak çiçekleri vardı. Pek de doyurucu bir yemek sayılmazdı.

Yemek yemeden yatmak hiç de hoş bir şey değildi; üstelik yiyecek bulamamak ve nerede yatacağını bilememek daha da can sıkıcıydı. İşte Gringoire bu haldeydi. Bir lokma yemekten, barınaktan yoksun kalmış bir halde kendini her açıdan yoksulluğun pençesine düşmüş gibi görüyor ve bu yoksulluğun oldukça çetin olduğunu düşünüyordu. Uzun zamandan önce Jüpiter'in insanları, onlardan nefret ettiği bir dönemde yarattığını ve bilge yaşamı boyunca kaderinin yaşam felsefesini sıkı bir denetim altında tuttuğunu keşfetmişti. Kendine gelince, bu denetimin hiç bu kadar sıkılaştığını görmemişti; midesinin gurultusunu duyuyor, kötü kaderin yaşam felsefesine baskın çıkmasını çok anlamsız buluyordu.

Bu melankolik düşlere giderek daha fazla dalmaya başladığı sırada, hoş ama biraz garip bir şarkıyla aniden gerçek yaşama döndü. Şarkıyı söyleyen genç Çingene kızıydı.

Dansından ve güzelliğinden aşağı kalmayan sesinden tasvir edilemeyecek büyülü bir tını, berrak, âdeta kanatlanmış gibi göğe doğru havalanan titreşimler yayılıyordu. İnsana ferahlık vererek peş peşe sıralanan melodiler, beklenmedik

tonlama ritimleri, dokunaklı, ıslıksı notaların arasına serpilmiş basit mısralar, gamların armoniyi hiç bozmadan bir bülbüle bile yolunu şaşırtacak iniş çıkışları, incelen notaların genç şarkıcının göğüsleri gibi yükselip alçalan hafif dalgalanmaları yazarın başını döndürüyordu. Genç kızın güzel yüzünde dizginsiz bir romantizmden, ağırbaşlı bir iffetlilik haline kadar melodinin yaşattığı her duyguya göre garip değişiklikler beliriyordu. Şarkıcı kâh bir çılgına, kâh bir kraliçeye dönüşüyordu.

Şarkının sözleri Gringoire'ın bilmediği bir dildeydi, şarkıyı söylerken takındığı tavrın sözcüklerle pek bağlantılı olmamasına bakılırsa, genç kız da bu dili bilmiyordu. Bu yüzden şu dört mısra dudaklarından çılgınca bir neşeyle dökülüyordu:

Un cofre de gran riqueza
Hallaron dentro un pilar,
Dentro del, nuevas banderas,
Con figuras de espantar[4]

Ve biraz sonra şu dörtlüğü garip bir vurguyla söylüyordu:

Alarabes de cavallo
Sin poderse menear
Con espadas, y los cuellos,
Ballestas de buen echar,[5]

Gringoire gözlerinin yaşardığını hissediyordu. Yine de genç kızın bir kuş gibi derin bir dinginlik ve kayıtsızlıkla söylediği şarkısı insanın içini neşeyle dolduruyordu.

---

4 Sütunlar arasında
Süslü bir sandık buldular,
Yepyeni bayraklar çıktı içinden,
Üstleri korkunç tasvirlerle kaplı. (İsp.)

5 Ellerinde kılıçları
Omuzlarında görkemli arbaletler,
Heykel gibi duruyor
Arap atlıları. (İsp.)

Çingene kızın şarkısının Gringoire'ı düşlerinden sıyırması tıpkı bir kuğunun suyu hafifçe çalkandırması gibi olmuştu. Onu büyülenmiş gibi dinlerken her şeyi unutuyordu. Uzun saatlerden beri kendini huzurlu hissettiği ilk anları yaşıyordu.

Ama bu ilk anlar uzun sürmedi.

Çingene kızın dansını yarıda kesen aynı kadın sesi şarkıya da son vermesine neden oldu.

— Ağustosböceği, kes sesini artık, cehenneme kadar yolun var! diye bağırdı meydanın aynı karanlık köşesinden.

Zavallı ağustosböceği şarkısını yarıda kesti. Gringoire kulaklarını tıkadı.

— Ah! diye haykırdı, lanet olası testere şarkıyı yarıda kesti!

Bu arada diğer izleyiciler de onun gibi mırıldanıyorlardı: "Lanet cadı cehenneme kadar yolun var!" Ve birçoğu caddeleri ve kavşakları dolaştıktan sonra meşaleler ve uğultular eşliğinde Grève Meydanına giren deliler papası korteejiyle ilgilenmiş olmasa, yaşlı oyunbozan kadın Çingene kıza ettiği hakaretlerden pişman olabilirdi.

Okuyucularımızın Adalet Sarayından çıkışını izledikleri bu kortej yol boyunca kalabalıklaşmış, Parisli tüm çapulcuları, cepçileri, aylakları bünyesine katmıştı ve meydana girdiğinde heybetli bir görünüm sunuyordu.

En önde Çingene heyeti yürüyordu. Atının üzerindeki Çingeneler dükünün ayağının dibinde kimi yularını, kimi üzengisini tutan kontlar vardı; arkalarından erkek Çingeneler ve omuzlarında bağrışan çocuklarıyla kadınlar geliyordu; bu düklerin, kontların, sıradan Çingenelerin hepsi yırtık pırtık giysiler içindeydi. Ardından büyük şefin krallığı yani Fransa'nın itibarlarına göre sıralanmış, en çapsızların en önde yürüdüğü tüm hırsızları geliyordu. Aralarında kulağı kesik ayyaşların, dolandırıcıların, sara taklidi yaparak, evlerinin yandığını söyleyerek, sakat organlarını göstererek

dilenen dilencilerin, sokak çocuklarının, yetimlerin, muhbirlerin, eskicilerin, çapulcuların, cüzzamlıların ve sayması Homeros'u usandıracak çeşitli grupların yer aldığı, çoğunluğu topal, aksak, çolak olan bu özel uzmanlık alanları mensupları, rütbelerini belirten çeşit çeşit armalarla dörtlü sıralar halinde ilerliyordu. Dilencilerin, hırsızların, cüzzamlıların, dolandırıcıların oluşturduğu bu topluluğun ortasında yer alan ve iki köpeğin çektiği küçük bir arabanın içinde çömelmiş bir halde oturan büyük şef zorlukla seçilebiliyordu. Bu topluluğun ardından Galilée Mahallesi hırsızlarının imparatoru geliyordu. Üzerinde şarapla lekelenmiş lal renkli bir giysi bulunan Galilée Mahalesi hırsızlarının imparatoru Guillaume Rousseau, arkasında birbirlerine dalaşan ve savaş dansları yapan sokak soytarıları, etrafında asa taşıyan yardakçıları ve dilenci çıraklarıyla görkemli bir şekilde yürüyordu. Nihayet en geriden çiçeklerle süslenmiş mayıs fidanları, siyah pelerinleri, büyücülerin şeytanın başkanlığında yaptıkları toplantılara özgü müzikleri ve sarı balmumundan iri mumlarıyla hukukçular takımı geliyordu. Kalabalığın ortasında, deliler cemaatinin üst düzey görevlileri omuzlarında, üzerinde veba salgınında Sainte-Geneviève Kilisesine dikilenlerden daha çok mum bulunan bir sedye taşıyorlardı ve sedyenin üzerinde asası, pelerini ve tacıyla heybetli bir görünüm sergileyen delilerin yeni papası, Notre-Dame'ın zangocu, kambur Quasimodo vardı.

Bu garip korteje katılan her grubun kendine özgü bir müziği vardı. Çingeneler Afrika balafonlarını ve darbukalarını çalıyorlardı. Müziğe pek de düşkün olmayan büyük şefin adamları hâlâ viyolalar, borular ve on ikinci yüzyıldan kalma rebaplarla yetiniyorlardı. Galilée Mahallesi hırsızlarının imparatorluğunun da onlardan aşağı kalır yanı yoktu; müziklerini sanatın çocukluk döneminden kalma, re-la-mi ile sınırlı üç telli rebapla yapıyorlardı. Ama o dönemin en zengin müzik enstrümanları olan çeşitli rebap türleri, flütler

ve nefesli bakır çalgılardan yükselen ezgiler deliler papasının etrafında muhteşem bir çokseslilik örneği oluşturuyorlardı. Ne yazık ki, okuyucularımızın da hatırlayacağı gibi bu enstrümanlar Gringoire'a aitti.

Adalet Sarayından Grève Meydanına kadar yaptığı yolculuk sırasında, Quasimodo'nun hüzünlü ve tiksinti verici yüzünü nasıl bir kibir ve mutluluk ifadesinin kapladığını tasvir etmek çok güçtü. Hayatında ilk kez kendine saygı duymanın keyfini yaşıyordu. Şimdiye kadar yaptığı iş yüzünden aşağılanmış, görüntüsüyle tiksinti uyandırmıştı. Bu yüzden, sağır olmasına rağmen, gerçek bir papa olarak, kendinden nefret ettiklerini hissettiği için kendilerine nefret beslediği bu insanların alkışlarının tadını çıkarıyordu. Tebaasının delilerden, aksaklardan, çolaklardan, hırsızlardan, dilencilerden oluşmasının ne önemi vardı? Onlar uyrukları kendisi hükümdardı. Ve doğrusunu söylemek gerekirse, biraz da korkunun eşlik ettiği bu alaycı alkışları, bu yapmacık saygı gösterilerini ciddiye alıyordu. Korkunun nedeni bu eğri bacaklı, sağır kamburun güçlü, çevik ve tehlikeli olmasıydı: Bu üç özellik gülünçlüğünün etkisini hafifletiyordu.

Zaten delilerin yeni papasının yaşadığı ve yaşattığı duyguların farkında olup olmadığını bilebilmek kolay değildi. Bu eksikli vücudun içindeki ruhun da eksikli olduğunu söylemek mümkündü. Bu yüzden, şu an hissettikleri onun adına oldukça belirsiz ve karmaşıktı. Yine de yüreğinin derinliklerini mutluluğun ve gururun kapladığı anlaşılıyor, karamsar ve bahtsız yüzden ışıltılar yayılıyordu.

İşte bu yüzden, korteji izleyenlerden birinin öne doğru fırlayarak, zafer kazanmış bir edayla, kendinden geçmiş bir halde Sütunlu Konağın önüne getirilen Quasimodo'nun üzerine atılması ve elinden deliler papalığının simgesi olan yaldızlı tahta asayı alması kalabalıkta büyük bir şaşkınlık ve korku yarattı.

Bu pervasız kişi, az önce Çingene kızın gösterisini izlerken ona tehdit ve kin dolu hakaretler yağdıran kel adamdan başkası değildi. Üstüne bir papaz cübbesi giymişti. Kalabalığın arasından sıyrıldığında şimdiye kadar onu fark etmemiş olan Gringoire bu adamı tanıdı:

— Vay canına! dedi şaşkınlığını belli eden bir haykırışla, bu bana Hermes külliyatını öğreten başdiyakoz Don Claude Frollo! Bu tek gözle ne işi olabilir? Kendini parçalatmak mı istiyor?

Gerçekten de kalabalıktan korku dolu çığlıklar yükseldi. Quasimodo ürkütücü görüntüsüyle sedyeden aşağıya atlamıştı ve kadınlar başdiyakozun akıbetini görmemek için gözlerini kaçırıyorlardı.

Kambur, papaza doğru bir hamle yapıp yüzüne baktıktan sonra diz çöktü.

Papaz, başındaki tacı çıkarttı, asasını kırdı, kaftanını yırttı.

Dizlerinin üzerine çökmüş olan Quasimodo başını öne eğip ellerini kavuşturdu.

Ardından, aralarında işaretler ve jestlerden oluşan garip bir diyalog başladı, ikisi de konuşmuyordu. Ayakta duran papaz öfkeli, tehditkâr ve buyurgandı; yere kapanmış olan Quasimodo yalvaran bir ifadeyle ona bakıyordu. Yine de, Quasimodo'nun papazı tek parmağıyla yere sereceği su götürmezdi.

Nihayet, başdiyakoz, Quasimodo'nun güçlü omzunu sertçe sarstıktan sonra, ayağa kalkıp kendini izlemesini işaret etti.

Quasimodo ayağa kalktı.

Bunun üzerine, ilk şaşkınlığını atlatan deliler korteji aniden tahtından indirilen papasını savunmak istedi. Çingeneler, hırsızlar, dolandırıcılar ve hukukçular takımı papazın etrafında toplanıp bağrışmaya başladılar.

Papazın önüne geçen Quasimodo sıkılı yumruklarının kaslarını oynatarak saldırganlara öfkeli bir kaplan gibi dişlerini gıcırdatarak baktı.

Yeniden endişe verici ciddiyetine bürünen papaz, Quasimodo'ya bir işaret yaptıktan sonra sessizce yoluna devam etti.

Önlerine çıkan kalabalığı sağa sola iteleyen Quasimodo papazın önünde yürüyordu.

Kalabalığı ve meydanı aştıklarında, meraklılar ve aylaklar topluluğu onların ardından gitmek istedi. Bu kez papazın arkasına geçen Quasimodo, geri adımlarla yürürken, kudurgan bir canavarı, iğnesini fırlatmaya hazırlanan bir kirpiyi andırıyor, yabandomuzununkilere benzeyen dişlerini yalıyor, vahşi bir hayvan gibi gürlüyor ve bir hareketi ya da bir bakışıyla kalabalığın çalkalanmasına neden oluyordu.

Quasimodo'nun sadece dişlerini gıcırdatmasının büyüsüyle girişini kapattığı dar ve karanlık bir sokağa vardıklarında peşlerinden gitmeyi göze alamayan takipçiler onları kendi hallerine bıraktılar.

— İşte bu olağanüstü! dedi Gringoire, peki karnımı nerede doyuracağım?

IV
Gece Vakti Güzel Bir Kadının Peşinden Gitmenin Sakıncaları

Tesadüfen Çingene kızının keçisiyle birlikte Coutellerie Caddesi'ne girdiğini gören Gringoire onu izlemeye başladı.

— Neden olmasın ki? diyordu içinden.

Paris caddelerinin deneyimli filozofu Gringoire nereye gittiğini bilmediği güzel bir kadını izlemenin hayal gücünü zenginleştireceğini düşünüyordu. Bu iradesinden kendi isteğiyle feragat etmede, bu farkında olmadan başka bir fanteziye boyun eğen fantezide garip bir bağımsızlık duygusuyla kör bir itaatin karışımı vardı. Kölelik ve özgürlük arasında gidip gelen bu ruh hali, çok yanlı, kararsız ve karmaşık

bir kişiliğe sahip olan, hiç durmadan insani eğilimlerin aşırı uçlarında dolaşmayı ve onları birbirleriyle dengelemeyi seven Gringoire'ın hoşuna gidiyordu. Kendini iki mıknatısın ters yönlere çektiği ve sürekli olarak yukarıyla aşağısı, kubbeyle zemin, iniş ve çıkış, zenitle nadir arasında gidip gelen Muhammed'in kabriyle kıyaslamaktan keyif alıyordu.

Gringoire günümüzde yaşasaydı klasisizm ve romantizmin ortasında yer alan güzel bir örnek oluştururdu!

Ama o üç yüz yıl yaşayacak kadar densiz değildi ve bu üzücü bir durumdu. Yokluğu günümüzde fazlasıyla hissedilen bir boşluk oluşturuyor.

Zaten caddelerde gelip geçenleri (özellikle de kadınları) böyle keyfince takip etmesinin en makul nedeni geceyi nerede geçireceğini bilememesiydi.

Böylece mahalle sakinlerinin evlerine döndüklerini ve o gün kepenklerini açmış nadir meyhanelerin ve dükkânların kapandıklarını gördüğünde, adımlarını sıklaştırarak güzel keçisini sürükleyen genç kızın ardından düşünceli bir ifadeyle yürüyordu.

— Ne de olsa, başını sokacak bir yeri vardır, diye düşünüyordu, Çingeneler iyi yürekli insanlardır. Kim bilir? ...

Ve zihninde açıklamasını yapamadığı bu soru işaretini izleyen üç noktada kimbilir ne olumlu düşünceler yatıyordu.

Yine de, arada sırada, kapılarını kapamaya hazırlanan son mahalle sakinlerinin yanından geçerken zihnindeki hoş varsayımlar zincirini bölen diyaloglara kulak misafiri oluyordu.

Bir kapının önünde iki ihtiyar konuşuyordu.

— Üstat Thibaut Fernicle, havanın ne kadar soğuduğunun farkında mısınız? (Gringoire kışın başından beri havanın ne kadar soğuk olduğunun farkındaydı.)

— Evet, söylediğiniz gibi, Üstat Boniface Disome! Üç yıl önce, 1480 kışındaki gibi odunun çekisinin sekiz kuruşa satıldığı sert bir kış mı geçireceğiz dersiniz?

— O da bir şey mi Üstat Thibaut? Saint-Martin Yortusu'ndan Meryem Ana'nın Aklanma Bayramına kadar her yerin buz tuttuğu 1407 kışının yanında onun esamesi bile okunmaz. Öyle sert bir kıştı ki, mahkeme zabıt kâtibinin kaleminin ucu üç kelimede bir donduğundan yargılama yarıda kesiliyordu.

Daha ötede, sisin titreştirdiği mumlarıyla pencerelerinden birbirleriyle konuşan iki komşu kadın vardı.

— Mademoiselle La Boudraque kocanız size yaşanan felaketten söz etti mi?

— Hayır, Mademoiselle Turquant, neler olmuş?

— Châtelet noteri Gilles Godin'in atı Flaman heyetinin geçit töreninden ürküp Celestin keşişi Philippot Avrillot'yu ezmiş.

— Gerçekten mi?

— Evet.

— Bir kentlinin atı! Bu kadarı da fazla. Bari bir süvari atı olsaydı!

Ve pencereler kapanıyordu. Ama Gringoire'ın düşüncelerini birbirlerine bağlayan ip kaybolmamıştı.

Ne mutlu ki, küçük ayakları, düzgün hatları, ince tavırlarıyla önünde yürümeye devam eden Çingene kızı ve Djali gibi iki narin, zarif, çekici yaratık sayesinde bu ipi hemen buluyor ve düşüncelerini düğümlüyordu. Onları hayranlıkla izliyor, zekâları ve dostane davranışları yüzünden onları iki genç kıza, hafiflikleri, çeviklikleri ve yürüyüşlerindeki zarafetten dolayı iki keçiye benzetiyordu.

Bu arada caddeler giderek karanlık ve ıssız bir hal alıyordu. Mum söndür çanı çoktan çalmıştı ve artık yoldan geçenlere, pencerelerdeki ışıklara nadir rastlanıyordu. Gringoire Çingene kızının ardından, eski Saint-Innocents Mezarlığı'nı çevreleyen ve bir kedinin arapsaçına çevirdiği bir yün çilesini andıran caddeler, kavşaklar ve çıkmaz sokakların karmakarışık labirentine girmişti. Hiç durmadan aynı yerde dönüp

duruyormuş gibi görünen bu yüzlerce sokağın ortasında kaybolan Gringoire içinden: "Bu sokakların konumlanışı hiçbir mantığa dayanmıyor!" diyordu. Genç kız ise çok iyi bilirmiş gibi göründüğü yoluna hiç duraksamadan ve giderek hızlanan adımlarla devam ediyordu. Gringoire'a gelince, bir köşeyi dönerken, zirvesinin siyah gölgesi Verdelet Caddesi'nin hâlâ aydınlık pencerelerinden birine yansıyan Haller'in sekiz köşeli teşhir direğini fark etmese nerede olduğunu kesinlikle bilemeyecekti.

Bir süreden beri genç kızın dikkatini çekmişti; kız birçok kez başını endişeyle ona doğru çevirmiş, hatta bir keresinde kapanmak üzere olan bir fırından yayılan bir ışık hüzmesinden yararlanmak için bir an durup onu tepeden tırnağa incelemişti. Kısa süren bu bakışların ardından, Gringoire'a daha önce meydanda yaptığı gibi kendine özgü bir tarzla dudak bükmüş ve yoluna devam etmişti.

Bu küçük dudak büküş Gringoire'ı düşündürdü. Bu zarif somurtuşta hiç kuşkusuz küçümseyici ve alaycı bir ifade vardı. Bunun üzerine, başını öne eğip kaldırımları sayarak genç kızı daha uzaktan izlemeye başladı. Bir sokağın dönemecinde onu gözden kaybettiği sırada keskin bir haykırış duydu.

Adımlarını hızlandırdı.

Cadde kapkaranlıktı. Yine de caddenin köşesindeki Meryem Ana heykelinin ayaklarının dibindeki demir bir kafesin içinde yanan yağ kandili sayesinde, Çingene kızın çığlıklarını bastırmaya çabalayan iki adamın kolları arasında çırpındığını gördü. Ürken zavallı küçük keçi boynuzlarını öne eğmiş meliyordu.

— Gece devriyeleri yardım! diye bağıran Gringoire yüreklice ileri atıldı. Genç kızı kaçırmak isteyen adamlardan biri ona döndü. Karşısında Quasimodo'nun korkunç yüzü vardı.

Gringoire geri adım atmasa da olduğu yerde kalakaldı.

Gringoire'a doğru hamle yapan Quasimodo elinin tersiyle bir darbe indirerek onu dört adım öteye, kaldırımın üzerine fırlattı, ardından genç kızı ipek bir eşarp gibi kolunun altına dolayıp karanlıkta hızla gözden kayboldu. Arkadaşı da onu izliyordu ve zavallı keçi acınası bir ses tonuyla meleyerek peşlerinden koşuyordu.

— Katiller! Katiller! diye haykırıyordu bahtsız Çingene kızı.

— Sefiller, olduğunuz yerde kalın ve o yosmayı serbest bırakın! dedi, aniden köşeyi dönen bir süvari gök gürültüsünü andıran bir haykırışla.

Elinde iki ağızlı keskin bir kılıç tutan, baştan aşağı zırh giymiş bu adam kralın okçular birliğinin yüzbaşısıydı.

Çingene kızını, afallamış olan Quasimodo'nun kolları arasından çekip atının arkasına oturttu. Şaşkınlığını atlatan korkunç kambur avını geri almak için yüzbaşının üzerine atılmak üzereyken, komutanlarını yakından izleyen on beş on altı okçu kılıçlarıyla birlikte öne çıktılar. Bunlar Paris belediyesi zabıta amiri Robert d'Estouteville'in talimatıyla gece devriyesine çıkmış kraliyet okçu mangasının mensuplarıydı.

Kıskıvrak yakalanıp elleri kolları bağlanan Quasimodo kükrüyor, ağzından köpükler saçıyor, askerleri ısırmaya çalışıyordu; gündüz vakti olsa, öfkeyle daha korkunçlaşan yüzünün tüm mangayı arkalarına bakmadan kaçıracağına hiç kuşku yoktu. Ama gece karanlığında en tehlikeli silahı olan çirkinliğini kullanamıyordu.

Arkadaşı kargaşa sırasında ortadan kaybolmuştu.

Yüzbaşının atının eyerindeki Çingene kızı alımlı bir edayla doğrulup, iki elini genç adamın omuzlarına yasladı ve bakışlarını yüzündeki hoş ifadeden ve yardımına koşmasından dolayı büyülenmiş halde birkaç saniye ona sabitledi. Ardından tatlı sesini daha da yumuşatarak sessizliği bozdu:

— Adınız nedir mösyö?

— Yüzbaşı Phoebus de Châteaupers, hizmetinizdeyim, güzelim! diye yanıtladı subay atının üzerinde doğrularak.

— Teşekkürler, diye karşılık verdi genç kız.

Ve yüzbaşı Phoebus, Burgonya tarzı bıyığını burarken, kendini ok gibi attan aşağı bırakarak kaybolup gitti.

Bir şimşek bile onun kadar hızlı olamazdı.

— Lanet olsun! dedi Quasimodo'nun kayışlarını daha da sıkmaları talimatını verdikten sonra, yosmayı yakalamayı tercih ederdim.

— Ne yaparsınız yüzbaşım, dedi askerlerden biri; çalı-bülbülü gitti, yarasa bize kaldı.

V
Sakıncaların Devamı

Aldığı darbeyle sersemleyen Gringoire caddenin köşesindeki Meryem Ana heykelinin dibine yığılmıştı. Birkaç dakika boyunca, yarı uykulu bir halde Çingene kızının ve keçinin Quasimodo'nun yumruğuyla bütünleşen tatlı düşlerine dalmıştı, ama yavaş yavaş kendine geliyordu. Bu rüya uzun sürmedi. Bedeninin kaldırımla temas halindeki bölümünde hissettiği soğuklukla aniden kendini topladı ve aklı başına gelmeye başladı. "Bu serinlik de nereden geliyor?" diye sordu kendi kendine. Birazdan bir çamur birikintisinin üzerinde yattığını fark etti.

— Lanet olası tek gözlü kambur! diye homurdanarak yerinden kalkmaya çalıştı. Ama çok sersemlemiş, çok hırpalanmıştı, bu yüzden bir süre daha olduğu yerde beklemek zorunda kaldı. Yine de elini kullanabiliyordu, burnunu tıkadı ve durumu kabullendi.

— Paris'in balçığı, diye düşündü (çünkü bu geceki barınağının bu balçık olacağından emin görünüyordu; *Hem delikte ne yapsın düşünmesin de?*)[6]

6 *La Fontaine Masalları* II, 14 *Tavşanla Kurbağalar.*

Paris'in balçığı muhtemelen bol miktarda uçucu tuz ve güherçile içerdiğinden kötü kokuyordu. Zaten Nicolas Flamel ve Hermesçiler de böyle düşünüyordu.

Hermesçi sözcüğü aklına bir anda başdiyakoz Claude Frollo'yu getirdi. Hayal meyal tanık olduğu o şiddet sahnesini, Çingene kızının iki adamın arasında debelendiğini, Quasimodo'nun yanında bir arkadaşı olduğunu hatırladığında, zihninde başdiyakozun hırçın ve kibirli yüzü belli belirsiz şekillendi. "Bu çok garip!" diye düşündü. Ve bu veriyi temel alarak zihninde varsayımların tuhaf yapısını, felsefecilerin o kâğıttan şatolarını oluşturmaya başladı. Sonra aniden bir kez daha gerçekliğe geri döndü:

— Ah, şuraya bak! Donuyorum! diye haykırdı.

Gerçekten de bulunduğu yer giderek katlanılmaz bir hal alıyordu. Balçıktaki her su molekülü Gringoire'ın bedenindeki bir ısı molekülünü kendine doğru çekiyor ve böylece vücut ısısıyla balçığın ısısı arasındaki denge acımasız bir şekilde kurulmaya başlıyordu.

Birden farklı türden bir can sıkıntısının üzerine doğru geldiğini fark etti.

Eskiden beri Paris kaldırımlarını çıplak ayaklarla gezen *haytalar* olarak anılan ve çocukluğumuzda akşamları okuldan çıkarken pantolonlarımız yırtık olmadığı için bizlere taş fırlatan bir grup yumurcak, mahalle sakinlerinin uykularını kaçıran kahkahalar ve haykırışlarla Gringoire'ın yattığı kavşağa doğru koşuyor, artlarından garip şekilli bir çuval sürüklüyorlardı ve sadece nalınlarının gürültüsü bir ölüyü bile uyandırabilirdi; henüz ölümün eşiğine gelmemiş olan Gringoire şöyle bir doğruldu.

— Hey! Hennequin Dandèche; hey Jean Pince-bourde! diye bağırıyorlardı avaz avaz; köşedeki demirci Eustache Moubon öldü. Onun ot minderiyle şenlik ateşi yakacağız. Bugün Flamanların günü!

Ve ot minderi farkına varamadıkları Gringoire'ın üzerine attılar. Aynı anda içlerinden biri bir tutam saman alıp Meryem Ana heykelinin altındaki yağ kandilinde tutuşturmaya gitti.

— Kahretsin! diye homurdandı Gringoire, şimdi de sıcaktan kavrulacak mıyım?

Durum kritikti. Suyla ateş arasında kalacaktı; ateşte yakılacağı için kaçmaya çalışan bir kalpazan gibi insanüstü bir çabayla ayağa kalktı ve ot minderi yumurcakların üzerine atıp kaçmaya başladı.

— Kutsal Meryem! diye haykırdı çocuklar; demirci dirildi!

Ve onlar da diğer yöne doğru kaçıştılar.

Ot minder savaş alanında tek başına kaldı. Belleforêt, le Pere le Juge ve Corrozet gibi tarihçiler ot minderin ertesi gün mahallenin ruhban heyeti tarafından büyük bir törenle Sainte-Opportune Kilisesi'nin hazine dairesine götürüldüğünü ve 1789 yılına kadar kiliseye büyük bir gelir sağladığını belirtiyorlar. Söylenenlere göre, Mauconseil Caddesi'nin köşesindeki Meryem Ana heykeli o unutulmaz 6-7 Ocak gecesi büyük bir mucize yaratmış, ölürken şeytana oyun oynamak için ruhunu kurnazca ot minderin içine saklayan Eustache Moubon'u şeytandan arındırmıştı.

VI
Kırık Testi

Bir süre nereye gittiğini bilmeden, caddelerin köşesinde sağa sola bakarak, sayısız balçığın üzerinden atlayarak, sayısız sokak ve kavşaktan geçip çıkmaz sokaklara dalarak, Hallerin eski kaldırımlarının dolambaçlarında kendine sığınacak bir delik arayarak, fermanların güzel Latincesinde *tota via, cheminum et viaria*[7] olarak anılan yolları, cadde-

7 Her yol, anayol ve sapa yol. (Lat.)

leri, sokakları tarayarak var gücüyle koştuktan sonra aniden nefes nefese kalmış bir halde durdu, ardından zihninde canlanan ikilemin etkisiyle düşünmeye başladı. "Üstat Pierre Gringoire," dedi içinden parmağını alnına dayayarak, "bana öyle geliyor ki, tıpkı bir kaçık gibi koşup duruyorsunuz. O küçük şeytanlar sizden en az sizi korkuttukları kadar korktular. Sanırım, güneye doğru kaçışan nalınlarının seslerini duyduğunuzda, siz kuzeye doğru koşuyordunuz. Bu durumda iki olasılıktan biri geçerli olmalı: Çocukların korkuyla kaçışırken orada unuttukları o ot minder sabahtan beri peşinden koştuğunuz ve Meryem Ana'nın kendisi için hazırladığınız oyunun mükâfatı olarak mucizevi bir şekilde size gönderdiği o konuksever yatak olabilir. Ya da çocuklar kaçmamışlardır, bu durumda ot minderi ateşe vermiş olabilirler, işte size ısınmanız, kurumanız ve sıcağın keyfini çıkarmanız için sunulan muhteşem bir şenlik ateşi. Her iki olasılıkta da, ot minderi güzel bir ısı kaynağı ya da sıcak bir yatak olarak size Tanrı'nın bir armağanı olmalı. Mauconseil Caddesi'nin köşesindeki kutsal Meryem Ana belki de Eustache Moubon'u sadece bunun için öldürdü; bir Fransız'la karşılaşmış Pikardiyalı gibi, önünüzde aradığınızı ardınızda bırakarak koşmanız tam bir çılgınlık; siz bir ahmaksınız!"

Bunun üzerine kulak kesildi, havayı koklayıp yönünü bulmaya çalışarak geriye döndü, o huzurlu ot minderi bulmaya çalıştı, ama çabaları boşunaydı. Önüne iç içe geçmiş evler, çıkmaz sokaklar, kavşaklar çıkıyor, nereye gittiğini bilmeden duraksıyor, kafası karışıyordu. Bu karanlık yolların onu Tournelles Konağının labirentinden daha fazla tuzağa düşürdüğünü hissediyordu; sonunda sabrı taştı ve meydan okurcasına haykırdı:

— Lanet olası kavşaklar! Şeytan onları çatalına benzetmek için yaratmış!..

Bu haykırış içini biraz olsun rahatlattı ve o anda uzun ve dar sokağın sonunda gördüğü kırmızımtırak bir ışık moralini yükseltti.

— Tanrı'ya şükürler olsun! dedi, işte orası! Ot minderim yanıyor. Ve kendini gece karanlığında kayığı batan bir sandalcıya benzeterek: *Salve! salve, maris Stella!*[8] diye ekledi.

Bir duadan yaptığı bu alıntıyı Meryem Ana'ya mı yoksa ot mindere mi ithaf ettiğini tam olarak bilemiyoruz.

Bu kaldırımları kırık dökük, eğimi giderek artan ve çamur deryasına dönüşmeye başlayan uzun sokakta birkaç adım attığında ilginç bir durumla karşılaştı. Sokak ıssız değildi, sağda solda, belli belirsiz ve şekilsiz karaltılar tıpkı geceleri bir ot sapından diğerine sürüklenerek çoban ateşine ulaşmak isteyen o ağır böcekler gibi yolun sonunda titreşen ışığa doğru yürüyorlardı.

Hiçbir şey insana kesesinin bomboş olması kadar cesaret veremez. Yoluna devam eden Gringoire, birazdan diğerlerinin peşinden ağır aksak giden bu karaltılardan birine yetişti. Ona yaklaştığında, yaralandığı için sadece iki ayağı kalmış bir tarla örümceğini andıran ve iki elinin üzerinde hafif hafif sıçrayarak ilerleyen bir kötürüm olduğunu fark etti. İnsan suratlı bu örümceğin yanından geçtiği sırada, onun doğunaklı bir ses tonuyla kendine doğru geldiğini fark etti:

— *La buona mancia, signor! La buona mancia!*[9]

— Şeytan götürsün seni! dedi Gringoire, ve ne dediğini anlıyorsam beni de seninle birlikte götürsün!

Ve yoluna devam etti.

Bu gezginci karaltılardan bir diğerine yaklaşıp onu inceledi. Bu tek kollu, tek bacaklı bir yaratıktı, dik durmasını sağlayan koltuk değneği ve tahta bacak düzeneğiyle bir duvarcı iskelesine benziyordu. Soylu ve klasik karşılaştırmaları seven Gringoire onu zihninde Ateş Tanrısı Vulcanus'un demirci ocağındaki sacayağına benzetti.

Bu canlı sacayağı onu selamladıktan sonra, şapkasını bir berberin sakal tabağı gibi Gringoire'ın çenesine doğru uzatıp kulağına seslendi:

---

8 Selam! Selam, denizin yıldızı! (Lat.)

9 Sadaka, sinyor, bir sadaka. (İt.)

— *Señor caballero, para comprar un pedaso de pan!*[10]

— Sanırım bu da konuşuyor, dedi Gringoire; ama zor bir dil ve bu dili konuşuyorsa benden daha şanslı olmalı.

Ardından aklına ani bir düşünce gelmiş gibi alnına vurdu: Bu arada, bu sabah *Esmeralda* diye bağırırken ne demek istiyorlardı?

Adımlarını sıklaştırmak istedi, ama bir şey üçüncü kez yolunu kesti. Bu şey sakallı suratı Yahudi'ye benzeyen, kısa boylu bir kördü; elindeki bastonunu çevresinde gezdiriyor, iri bir köpek ona eşlik ediyordu, burnundan konuşarak Gringoire'a Macar aksanıyla şunları söyledi: "*Facitote caritatem!*"[11]

— Nihayet! dedi Pierre Gringoire, sonunda karşıma dilini anlayabildiğim biri çıktı. Kesemde hiçbir şey olmamasına rağmen, benden sadaka istendiğine göre oldukça saygın görünüyor olmalıyım. Dostum (köre döndü), madem Cicero'nun dilinden anlıyorsunuz, son gömleğimi geçen hafta sattım, yani *vendidi hebdomade nuper transita meam ultimam chemisam.*

Bunları söyledikten sonra, sırtını köre dönüp yoluna devam etti. Ama kör de adımlarını ona uydurarak yanında yürümeye başladı; işte kötürüm ile tek kollu, tek bacaklı da dilenci çanaklarının ve koltuk değneklerinin gürültüsüyle hızla yanına yaklaşıyorlardı. Ardından üçü de zavallı Gringoire'ın paçalarına doğru yığılarak kendilerine özgü tekerlemelerini söylemeye başladılar:

— *Caritatem!* diyordu kör.

— *La buona mancia!* diyordu kötürüm.

— Ve tek kollu, tek bacaklı nakaratını bir melodiyle dile getiriyordu: "*Un pedaso de pan!*"

Kulaklarını tıkayan Gringoire:

— Şuraya bak burası Babil Kulesine döndü! diye haykırdı.

---

10 Soylu şövalye, bir ekmek parası bahşedin. (İsp.)

11 Merhamet edin, bir sadaka. (Lat.)

Koşmaya başladı. Kör, kötürüm ve tek bacaklı da onunla birlikte koştular.

Sokak boyunca ilerledikçe, kötürümler, körler, kesik bacaklılar etrafında toplanmaya başladı; yan sokaklardan, evlerden, mahzenlerin pencerelerinden uluyarak, böğürerek, ciyak ciyak bağırarak, topallayarak, sendeleyerek çıkan çolaklar, tek gözlüler, yüzü yara bere içindeki cüzzamlılar yağmurdan sonra çamurun üzerinde toplaşan sümüklüböcekler gibi ışığa doğru yürümeye başladılar.

Peşindeki üç yapışkanın eşliğinde, başına nelerin geleceğini bilemeden, ürkmüş bir halde yürüyen Gringoire topalların etrafından dolaşıyor, kötürümlerin üzerinden atlıyor, ayakları tıpkı gemisi bir yengeç sürüsünün ortasında batan o İngiliz kaptan gibi o sakatlar ordusuna dolaşıyordu.

Aklına geri dönmeyi denemek geldi. Ama çok geçti. Arkasındaki güruh geçişi kapamıştı ve üç dilenci onu kollarından tutuyordu. Bunun üzerine, bu karşı konulmaz akıntının, korkunun ve baş dönmesine eşlik eden korkunç bir düşün etkisiyle yürümeye devam etti.

Nihayet sokağın sonuna vardı. Burası gecenin sisine karışan binlerce ışığın titreştiği geniş bir meydana açılıyordu. Yakasını sıyıramadığı üç sakat hayaletten bacaklarının gücüyle kurtulacağını uman Gringoire öne doğru atıldı.

— *Onde, vas hombre!*[12] diye bağırdı koltuk değneklerini bir kenara fırlatıp Paris kaldırımlarının en düzgün adımlarını atan güçlü bacaklarıyla ardından koşan tek bacaklı.

Bu arada, ayakları üzerinde doğrulan kötürüm demir çanağını Gringoire'ın başına geçirirken kör kendisine alev saçan gözlerle bakıyordu.

— Neredeyim ben? dedi dehşete kapılan oyun yazarı.

— Mucizeler Sarayında, diye karşılık verdi yanlarına yaklaşan dördüncü hayalet.

---

12 Hey, nereye gidiyorsun sen! (İsp.)

— Gerçekten öyle, dedi Gringoire, bu sarayda körlerin görmeye, topalların koşmaya başladığını görüyorum: Peki Yüce İsa nerede?

Hepsi bu sözlere sinsi kahkahalarla karşılık verdiler.

Zavallı yazar bakışlarını etrafında gezdirdi. Gerçekten de, namuslu bir insanın bu saatte asla girmediği bu ürkütücü Mucizeler Sarayında, Châtelet'nin subaylarının ve belediye çavuşlarının yollarını şaşırıp içine daldıklarında parampar-ça edildiği o sihirli halkanın ortasındaydı. Burası hırsızların kalesinin, Paris'in yüzündeki iğrenç siğilin, her sabah şehrin merkezine akıp giden ve her gece günahların, dilenciliklerin, serseriliklerin balçığını kusmak için geri gelen lağımın, eşekarılarının her akşam ganimetleriyle geldikleri o dehşet verici kovanın, Çingenelerin, sahte keşişlerin, dilenci çömezlerinin, İspanyol, İtalyan, Alman her ulustan, Yahudi, Hristiyan, Müslüman, putperest her dinden çapulcunun, bedenleri sahte yaralarla kaplı, gündüzleri dilenip geceleri hayduda dönüşenlerin yalancı hastanesinin cisimleşmiş ifadesiydi; iki kelimeyle özetlersek, o dönem Paris'inin kaldırımlarında oynanan hırsızlık, fuhuş ve cinayetlerin o sonsuz komedisinin aktörlerinin giyinip soyunduğu geniş bir kulisti.

Bu geniş meydan o zamanki Paris'in tüm meydanları gibi düzensiz ve kaldırım taşlarından yoksundu. Sağda, solda etrafında garip giysili kişilerin toplandığı ateşler yanıyordu. Herkes gidip, geliyor, bağırıyordu. Çirkin kahkahalara, çocukların ciyaklamaları, kadın sesleri karışıyordu. Bu kalabalığın elleri ve başları ışıklı bir fonda binlerce garip jesti yansıtıyordu. Ara sıra, ateşlerin, belli belirsiz iri gölgelere karışan aydınlığının titreştiği zeminin üzerinden insana benzeyen bir köpek, köpeğe benzeyen bir insan geçiyordu. Bu meydanda, tıpkı cehennemin başkentindeki gibi ırklar ve türler arasındaki ayrımlar silinmişti sanki. Bu toplulukta erkekler, kadınlar, hayvanlar, yaşlarından, cinsiyetlerinden, sağlıklarından, hastalıklarından bağımsız bir şekilde ortak bir yaşam sürdürüyor, her şey birbirine karışmış, iç içe geçmiş gibi görünüyordu, herkes bir bütünün parçasıydı.

Neye uğradığını şaşıran Gringoire, ateşlerin zayıf ve titreşen ışıltısında her birinde aydınlık bir çatı penceresi bulunan çürümüş, kırışmış, eğrilmiş cepheleriyle devasa meydanı çevreleyen o eski evlerin görüntüsünü, halka halinde toplanmış bir şekilde gözlerini kırpıştırarak şeytanın ayinini izleyen yaşlı, cadaloz, somurtkan kadınların devasa kafalarına benzetiyordu.

Burası karıncalar gibi kaynayan, yerlerde sürünen insanlarla dolu, ilginç, garip, olağanüstü, fantastik bir dünyaydı.

Üç dilencinin kerpeten gibi yapıştığı bahtsız Gringoire, etrafına kümeler halinde toplanarak uluyan bir kalabalığın ortasında giderek daha fazla korkuya kapılıyor, günlerden Şabat olup olmadığını hatırlamak için hafızasını zorluyordu. Ama çabaları boşunaydı: Belleği altüst olmuş, düşüncelerinin akışı kesintiye uğramıştı. Her şeyden şüphe duyup gördükleriyle hissettikleri arasında gidip gelirken kendi kendine yanıtını bulamadığı şu soruyu sorup duruyordu: "Bu benseın, olup bitenler gerçek mi? Bunlar gerçekse, bu ben miyim?"

O sırada, etrafını çeviren kalabalıktan etkileyici bir haykırış yükseldi:

— Onu krala götürelim! Onu krala götürelim!

— Kutsal Meryem! diye mırıldandı Gringoire, buranın kralı bir teke olmalı.

— Krala götürelim! Krala götürelim!

Krala doğru sürüklenirken herkes ona pençesini geçirmeye çalışıyordu. Ama üç dilenci yakasını bırakmıyor, diğerlerini yanlarından uzaklaştırırken uluyorlardı:

— O bizim!

Oyun yazarının zaten yıpranmış olan paltosu bu karmaşada son nefesini verdi.

Bu ürkütücü meydanı geçerken zihnindeki bulutların dağılmasıyla birkaç adım sonra yeniden gerçekliğe döndü. Ortama uyum sağlamaya başlıyordu. İlk başta, şair zihnin-

den, ya da daha basit ve yavan bir ifadeyle söylersek boş midesinden kendisiyle etrafındaki nesneler arasına bir duman, bir buğu yayılmıştı; bu yüzden karabasanın pusunda, düşlerin karanlığında çevresindeki her şeyin titreştiğini, her şeklin biçimsizleştiğini, nesnelerin, insanların devasa boyutlara ulaşıp büyülü varlıklara, hayaletlere dönüştüğünü görür gibi olmuştu. Bu halüsinasyonun ardından etrafına yavaş yavaş daha gerçekçi, daha abartısız gözlerle bakıyordu. Etrafında yeniden şekillenmeye başlayan gerçeklik yüzüne, ayaklarına çarpıyor ve ilk başta kafasında canlandırdığı korkunç şiiri dize dize yıkıyordu. Stiks Nehri'nde değil, çamurun içinde yürüdüğünü, etrafını iblislerin değil hırsızların çevrelediğini, orada ruhuyla değil gerçek benliğiyle bulunduğunu (çünkü bir eşkıya ile dürüst bir insan arasında etkin bir şekilde yerini alan o değerli uzlaştırıcıdan, para kesesinden yoksundu) fark ediyordu. Nihayet meydandaki içki âlemini gözlemleyip şeytanın büyücüler ayininde değil büyük bir meyhanenin ortasında olduğunu anladı.

Mucizeler Sarayı aslında şarap kadar kan kızılına boyanmış bir eşkıya meyhanesiydi.

Nihayet etrafındaki yırtık pırtık giysili kortej onu yolun sonuna getirdiğinde gözlerinin önündeki manzara cehennemle ilgili de olsa bir şiir yaratmasına hiç uygun değildi. Burada bir meyhanenin en kaba ve yavan gerçekliği sergileniyordu. On beşinci yüzyılda olmasaydık Gringoire'ın Michelangelo'dan Callot'ya dönüştüğünü söyleyebilirdik.

Yuvarlak, geniş bir döşeme taşının üzerinde yanan büyük bir ateşin alevleri şu an için boş olan bir sacayağının kızarmış ayaklarına, simetri düşkünü bir uşağın paralelliklerini sağlamaya ya da birbirlerine garip açılarla yaklaşmalarını önlemeye tenezzül etmediği birkaç çürümüş masaya yansıyordu. Bu masaların üzerinde şarap ve birayla dolu birkaç çanak, çanakların etrafında da birçok ayyaşın ateşten ve şaraptan kızıla boyanmış yüzleri vardı. Koca göbekli, neşeli

yüzlü bir adam etli butlu, hafifmeşrep bir kızı ateşli bir şekilde öpüyordu. Argo ağzıyla anasının gözü olarak niteleyebileceğimiz sahte bir asker sabahtan beri onlarca bezle sıkı sıkı sardığı sahte yarasının sargılarını çözüyor, güçlü ve sağlıklı dizinin uyuşukluğunu gidermeye çalışıyordu. Buna karşılık, biraz ötedeki sıska bir adam bacağını kırlangıç otu ve öküz kanıyla ertesi güne hazırlıyordu. Daha ötedeki iki masanın birinde, bir hacı, eksiksiz hacı peleriniyle Sainte-Reine'in ağıtını ezberliyor, ezginin tekdüze melodisini genzinden gelen bir sesle söylemeyi ihmal etmiyor, diğerinde ise genç bir dilenci saralı taklidi yapmak için ustasından bir parça sabun çiğneyerek ağzından köpük çıkarma sanatını öğreniyordu. Biraz ileride, karnındaki çürümüş su keselerini çıkaran bir ödemli aynı masada bu gece çalınan çocuk için tartışan dört, beş cadalozun burunlarını tıkamalarına neden oluyordu. Bu meydandaki her şey, tarihçi Sauval'in dediği gibi "İki yüzyıl sonra krala gülünç görünecek ve onu eğlendirmek için Petit Bourbon Tiyatrosunda dört perde halinde sergilenecek Gece balesinin uvertürü için biçilmiş kaftandı." 1653'ün canlı bir tanığı "Mucizeler Sarayı'ndaki ani dönüşümlerin asla böyle mutlu bir şekilde sergilenmedi," diye ekliyor. "Benserade oldukça hoş mısralarla bize bunu hazırladı."

Dört bir yandan kahkahalar, açık saçık şarkılar yükseliyordu. Herkes yanındakini dinlemeden bağırıp çağırıyor, küfürler savuruyordu. Tokuşturulan çanakların sarsıntısından tartışmalar doğuyor, kırık dökük çanaklar yırtık pırtık giysilerde delikler açıyordu.

Kuyruğunun üzerine oturmuş bir köpek ateşi izliyordu. Bu içki âlemine birkaç çocuk da eşlik ediyordu. Çalınan çocuk ağlıyor, bağırıyordu. Dört yaşındaki tombul bir çocuk bacaklarını aşağı sarkıtmış, çenesi masanın kenarına yapışmış bir halde hiç konuşmadan yüksek bir taburede oturuyordu. Bir üçüncüsü mumdan akan eriyiği parmağıyla masanın üzerine yayıyordu. Çamurun üzerine diz çökmüş olan bir diğeri bir kiremit parçasıyla kazıdığı kazanın içinde

kaybolmuş gibi görünüyor, bu uğraşıyla Stradivarius'u bile kendinden geçirecek bir ses çıkarıyordu.

Ateşin yanında bir fıçı, fıçının üstünde de bir dilenci vardı. Bu kişi tahtının üzerindeki kraldı. Üç dilenci Gringoire'ı bu fıçının önüne getirdiklerinde çocuğun içinde oturduğu kazanın dışında meydanı büyük bir sessizlik kapladı.

Gringoire ne soluk almaya, ne de başını kaldırmaya cesaret edebiliyordu.

— *Hombre, quita tu sombrero*![13] dedi yanındaki üç soytarıdan biri ve daha Gringoire ne demek istediğini anlayamadan diğeri şapkasını başından aldı. Doğrusu çok yıpranmış bir şapkaydı, yine de güneşte ve yağmurda işini görüyordu. Gringoire iç çekti.

Bu arada kral fıçısının üzerinden ona seslendi.

— Bu serseri de kimin nesi?

Gringoire'ın içi titredi. Tehditkâr vurgusuyla biraz değişse de, bu ses sabah oyununa "Merhamet, bir sadaka!" sözleriyle ilk darbeyi indiren başka bir sesi çağrıştırıyordu. Gerçekten de bu kral Clopin Trouillefou'nun ta kendisiydi.

Kraliyet nişanlarıyla donanmış Clopin Trouillefou'nun üzerinde yine aynı yırtık pırtık giysi vardı. Kolundaki yara ortadan kaybolmuştu. Elinde o zamanlar sopalı çavuşların halkı dağıtmak için kullandıkları beyaz deriden bir kamçı, başının üzerinde yukarıdan çevrelenmiş üstü kapalı bir başlık vardı, ama bunun çocuklara takılan yuvarlak koruma yastığı mı yoksa bir kralın tacı mı olduğu ayırt edilemiyordu, çünkü ikisine de çok benziyordu.

Bu arada Mucizeler Sarayının kralının Büyük Salondaki o lanet dilenci olduğunu anlamasıyla içini nedenini bilemediği bir umut kaplamıştı.

— Üstat, diye geveledi, Monsenyör... Majesteleri... Size nasıl hitap etmemi istersiniz? dedi sonunda, kreşendosunun doruk noktasına gelmişti, sesini nasıl alçaltacağını ya da yükselteceğini bilemiyordu.

---

13 Şapkanı çıkar be adam. (İsp.)

— Monsenyör, Majesteleri ya da arkadaş, istediğini söyleyebilirsin. Ama acele et. Bana savunmanı yapacak mısın?

"Savunma!" diye düşündü Gringoire, işim zor görünüyor. Kekeleyerek devam etti:

— Ben, bu sabah...

— Şeytan çarpsın seni! diye araya girdi Clopin, ismini söyle, ahmak, hepsi bu. Dinle bak. Üç güçlü hükümdarın önündesin. Ben, Büyük Dilenciler kralının halefi, Çapulcular krallığının ulu hükümdarı, Cepçiler Kralı Clopin Trouillefou; başına paçavra geçirmiş şu ihtiyar sarışın Mısır ve Bohemya dükü Mathias Hungadi Spicali; bizi dinlemeden bir yosmayı okşayan şu yarma Galilée Mahallesi hırsızlarının imparatoru Guillaume Rousseau. Senin yargıçların biziz. Bir çapulcu olmadan Çapulcular Krallığının sınırlarını ihlal ettin, şehrimizin itibarını sarstın. Dürüst beylerinizin dilinde hırsız, dilenci ya da serseri olarak anılan ama bizim dalavereci, yangın mağduru ya da sakat taklidi yapan dilenciler olarak adlandırdığımız kişilerden değilsen cezalandırılman gerek. Bu kategorilerden birine dâhil misin? Bize niteliklerini sırala...

— Ne yazık ki! dedi Gringoire, bu şerefe nail olamadım. Ben oyun yazarıyım...

— Bu kadarı yeter, diye araya girdi Trouillefou, sözünü bitirmesine izin vermeden. Asılacaksın. Onurlu kentliler için çok sıradan bir şey! Bize nasıl davranıyorsanız, biz de size öyle davranacağız. Serseriler kendilerine karşı uyguladığınız yasaları size uygulayacak. Ağır bir ceza olması sizin suçunuz. Arada sırada, idam tasmasının ucunda dürüst bir insan yüzü görmek keyifli oluyor; bu görüntü bizi onurlandırıyor. Hadi, dostum, üzerinde ne var ne yoksa şu genç hanımlara paylaştır. Çapulcuları eğlendirmek için seni astıracağım ve sen de onlara içki içmeleri için para keseni vereceksin. Günah çıkartmak istiyorsan, şu büyük havanın içinde Sainte-Pierre-aux-Boeufs'den çaldığımız taştan bir İsa heykeli var. Dört dakikan var.

Söylev muhteşemdi.

— Çok güzel söyledi! Clopin Trouillefou aziz Papa gibi vaaz veriyor, diye haykırdı Galilée Mahallesi hırsızlarının imparatoru, masasının ayağını desteklemek için çanağını kırarken.

— İmparatorlar ve Kral Hazretleri, dedi Gringoire soğukkanlılığını kaybetmeden (çünkü öyle kararlı bir şekilde konuşuyordu ki, kendini nasıl topladığını bilemiyorum), hatırlarsanız adım Pierre Gringoire, bu sabah Adalet Sarayının büyük salonunda sergilenen oyunun yazarıyım.

— Ah! demek o sensin üstat! dedi Clopin. İnan ki, ben de oradaydım! İşte, dostum, bu sabah canımızı sıkman bu akşam seni asmamız için bir başka neden!

"Bu işin içinden sıyrılmam zor olacak gibi," diye düşündü Gringoire. Yine de üstelemeye devam etti.

— Şairlerin, yazarların neden serseriler takımına dâhil edilmediğini anlamıyorum. Aisopos serseriydi; Homeros dilenciydi; Mercurius hırsızdı...

Clopin araya girdi:

— Sanırım laf ebeliği yaparak kafamızı karıştırmak istiyorsun. Konuşmayı bırak da, asılmayı kabul et!

— Pardon Cepçiler Kralı Hazretleri, diye karşılık verdi, mücadeleden vazgeçmeye niyeti olmayan Gringoire. Bu zahmete değer... Bir dakika!.. Beni dinleyin... Beni dinlemeden mahkûm edemezsiniz...

Zavallı sesi etrafını çevreleyenlerin uğultusu arasında kayboldu. Küçük çocuk kazanını her zamankinden daha büyük bir gayretle kazıyordu; üstelik yaşlı bir kadının kızgın sacayağının üzerine koyduğu içi yağ dolu tavadan maskeli bir soytarıyı kovalayan bir grup çocuğun çığlıklarını andıran büyük bir cızırtı yayılıyordu.

Bu arada Clopin Trouillefou bir an için Çingeneler dükünе ve körkütük sarhoş olan Galilée Mahallesi hırsızlarının imparatoruna bir şeyler danışırmış gibi göründü. Ardından

sert bir ses tonuyla bağırdı: "Kesin sesinizi!" Kazan ile kızartma tavasının kendisini dinlemeden düetlerine devam ettiğini fark ettiğinde, fıçısından aşağı sıçrayarak, kazana ve tavaya birer tekme attı, çocuk on adım öteye fırlarken, tavanın içindeki yağ ateşin üzerine döküldü. Ardından çocuğun boğuk sesle ağlamasına ve akşam yemeği beyaz alevlerin içine gömülen yaşlı kadının homurdanmalarına aldırmadan tüm ciddiyetiyle tahtına çıktı.

Trouillefou'nun bir işareti üzerine, dük, imparator, yardakçılar ve cüzzamlılar at nalı şeklinde etrafında toplandılar, tüm bedenini ölüm korkusu kaplayan Gringoire çemberin ortasındaydı. Trouillefou'nun etrafını yırtık pırtık giysilerden, paçavralardan, kumaşların üzerindeki pullardan, yabalardan, baltalardan, içkiden ayakta duramayan bacaklardan, çıplak güçlü kollardan, iğrenç, solgun, şaşkın suratlardan oluşan bir yarım halka çevrelemişti. Dilencilerin bu yuvarlak masasının ortasındaki fıçısının üzerinde, bu senatonun başkanı, bu lordluğun kralı, bu kardinaller meclisinin papası gibi duran Clopin Trouillefou'nun kibirli, acımasız, ürkütücü ifadesi gözbebeklerini parlatıyor, vahşi yüzünde serseriler ırkının hayvani görüntüsünü pekiştiriyordu. Âdeta domuzların ortasındaki bir yabandomuzu gibiydi.

— Dinle, dedi Gringoire'a, nasırlı elleriyle biçimsiz çenesini kaşıyarak; asılmaman için bir neden göremiyorum. Bunun senin için utanç verici bir ölüm şekli olduğunu biliyorum, nedeni çok basit, siz kentliler buna alışık değilsiniz. Bu durumu gözünüzde fazla büyütüyorsunuz. Yine de sana kötülük etmek istemeyiz. İşte sana asılmaktan kurtulmak için bir çözüm yolu. Bize katılmak ister misin?

Bu önerinin, hayatının elinden kayıp gittiğini düşünen ve artık bu durumu kabullenmeye başlayan Gringoire üzerinde ne güçlü bir etki yarattığını tahmin edebilirsiniz. Hemen kararlı bir şekilde karşılık verdi.

— Elbette isterim.

— Yankesiciler ordusunun neferi olmayı kabul ediyor musun? diye ekledi Clopin.

— Kesinlikle, diye yanıtladı Gringoire.

— Yoksul kentliler cemaatinin üyesi olmayı kabul ediyor musun? diye sordu cepçiler kralı.

— Kabul ediyorum.

— Çapulcular krallığının uyruğu olmayı?

— Kabul ediyorum.

— Serseriliği?

— Onu da.

— Tüm kalbinle mi?

— Tüm kalbimle.

— Bu arada şunu da ilave edeyim, dedi kral, bu durum seni idam cezasından kurtarmaya yetmeyebilir.

— Lanet olsun! dedi yazar.

— Sadece, bir süre sonra, dürüst insanlar tarafından Paris'in merhametine yaraşır bir şekilde büyük bir törenle, taştan bir darağacına asılacaksın. Bu da senin için bir teselli olmalı.

— Doğru söylüyorsunuz, diye yanıtladı Gringoire.

— Başka avantajları da var. Yoksul bir kentli olarak Parisli beyler gibi vergi ödemen gerekmeyecek.

— Tamam, dedi yazar. Kabul ediyorum, ben bir serseriyim, çapulcuyum, yoksul bir kentliyim, yankesiciyim, istediğiniz neyse oyum; cepçiler kralı hazretleri, zaten ben eskiden de böyleydim, çünkü ben bir filozofum ve bildiğiniz gibi *omnia in philosophia, omnes in philosopho continentur*.[14]

Cepçiler kralı kaşlarını çattı.

— Sen beni kim sanıyorsun? Macar Yahudisi argosuyla bize neler uyduruyorsun? İbranice bilmem. Haydutsak Yahudi değiliz. Artık hırsızlık yapmıyorum, bir kademe yükseldim, insanları öldürüyorum. Boğaz kesmeye evet, kese çalmaya hayır.

---

14 Her şey felsefede bulunuyor, herkes filozofta! (Lat.)

Gringoire öfkeyle giderek daha da sertleşen bu sözlerin arasına birkaç özür iliştirmeye çalıştı.

— Özür dilerim monsenyör. Söylediklerim İbranice değil, Latince.

— Sana Yahudi olmadığımı söylüyorum, dedi Clopin öfkeyle, seni astıracağım, sinagogunun canı cehenneme! Şu yanındaki cüce Yahudi tüccarı da seninle astıracağım, umarım bir gün onun sahte bir para gibi bir tezgâhın üzerine çivilendiğini görürüm!

Bu şekilde konuşurken, parmağıyla Gringoire'ın yanına *facitote caritatem* sözleriyle yaklaşan ve başka hiçbir dil bilmediği için cepçiler kralının öfkesinin kendine yönelmesi karşısında şaşkınlığa kapılan sakallı Macar Yahudi'sini işaret ediyordu.

Sonunda Clopin sakinleşti.

— Serseri! dedi yazarımıza, demek bize katılmak istiyorsun?

— Elbette, diye yanıtladı Gringoire.

— Sadece istemekle olmaz, dedi asık suratlı Clopin; iyi niyet çorbamıza soğan katmaya yetmez ve sadece Cennet'e gitmeye yarar; oysa Cennet ve Çapulcular ülkesi farklı şeylerdir. Aramıza katılmak için kendini kanıtlamalısın, kuklanın ceplerini yoklayacaksın.

— Tamam, dedi Gringoire, nasıl isterseniz.

Clopin'in bir işaretiyle birkaç çapulcu çemberden ayrılıp bir süre sonra geri döndüler. Yanlarında alt uçlarında tahtadan birer ayak bulunduğu için zeminin üzerine kolayca yerleştirdikleri iki direk vardı; kazıkların üst uçlarına yanlamasına bir kiriş yerleştirdiler. Böylece, göz açıp kapayıncaya kadar Gringoire'ın memnuniyetle izlediği güzel portatif bir darağacı kurulmuştu. Kirişten sallanan ip de dâhil olmak üzere hiçbir şey eksik değildi.

— Ne yapmak istiyorlar acaba? diye sordu kendi kendine biraz endişelenen Gringoire. O sırada duyduğu çıngırakların gürültüsü kaygılarına son verdi. Dilenciler kırmızı giy-

sili, korkuluğu andıran ve üzerindeki çıngıraklar ve küçük çanlarla kırk Kastilya katırını donatacak bir kuklayı boynundan ipe asıyorlardı. İpin salınımlarıyla titreşen yüzlerce çıngırak yavaş yavaş durulmaya başladılar ve nihayet kuklanın su saatini ve kum saatini tahtından eden o ünlü sarkaç yasası uyarınca hareketsizleşmesiyle sessizliğe gömüldüler.

Bunun üzerine Clopin, Gringoire'a kuklanın altındaki eski bir tabureyi işaret etti:

— Üstüne çık!

— Olacak iş değil! diye karşı çıktı Gringoire. Düşüp boynumu kıracağım. Tabureniz Martialis'in bir beyiti gibi aksıyor, bir ayağı beş, diğeri altı heceli.

— Üzerine çık! diye tekrarladı Gringoire.

İskemlenin üzerine çıkan Gringoire kollarını ve başını sağa sola oynatarak ağırlık merkezini bulmayı başardı.

— Şimdi, diye ekledi cepçiler kralı, sağ ayağını sol bacağının üzerine dolayıp sol ayağının üzerinde dikil.

— Monsenyör, dedi Gringoire, kolumu bacağımı kırmamı mı istiyorsunuz?

Clopin başını salladı.

— Dinle dostum, çok konuşuyorsun. Sana kısaca ne yapacağını anlatacağım: Söylediğim gibi ayağının ucunda dikileceksin, bu şeklide kuklanın cebine ulaşabilirsin; cebini karıştırıp içindeki para kesesini alacaksın, ama bu sırada tek bir çıngırak sesi bile duyulmayacak, bunu başarırsan aramıza katılabilirsin. Ondan sonra yapılacak tek şey seni sekiz gün boyunca kırbaç darbeleriyle eğitmek.

— Aman Tanrım! Bunu nasıl yaparım? dedi Gringoire. Ya çanlar çalarsa?

— O zaman asılacaksın. Anladın mı?

— Hiçbir şey anlamıyorum, diye karşılık verdi Gringoire.

— Bir kez daha anlatayım. Kuklanın cebini karıştırıp para kesesini alacaksın; tek bir çıngırak bile kımıldarsa asılacaksın. Şimdi anladın mı?

— Tamam, bunu anladım; ya sonra?

— Keseyi çıngırakları oynatmadan alırsan, aramıza katılacaksın ve peş peşe sekiz gün boyunca dayak yiyeceksin. Şimdi anladın mı?

— Hayır monsenyör; hiç anlamadım. Benim ne çıkarım olacak bundan? Ya asılacağım ya da dayak yiyeceğim.

— Ya dilencilik ne olacak, diye devam etti Clopin, bunun önemi yok mu? Seni darbelere alıştırmak için döveceğiz.

— Çok teşekkürler! diye yanıtladı yazar.

— Haydi, acele edelim, dedi kral. Ayağıyla vurduğu fıçı davul gibi yankılandı. Kuklanın cebini yokla ve bu iş bitsin! Seni son kez uyarıyorum, tek bir çıngırak sesi bile duyarsam, kuklanın yerine sen geçeceksin.

Clopin'in sözlerini alkışlayan çapulcular topluluğu darağacının etrafında halka halinde toplandı, attıkları kahkahaların acımasızlığını gören Gringoire onları eğlendirdiğini, bu yüzden onlardan korkmaması gerektiğini fark etti. Kendisine dayatılan bu zorlu görevi yerine getirmesinin çok zor olduğunu anladığından umudu kaybolmuştu. Yine de risk almaya karar verdi, ama önce cebini boşaltacağı ve insafa gelmesi çapulculardan daha kolay olan kuklaya yalvaran bakışlar yöneltti. Bu yüzlerce çan küçük bakır dilleriyle ona ıslık sesi çıkararak kendini ısırmaya hazırlanan engerek yılanları gibi görünüyordu.

— Ah! diyordu alçak sesle, demek hayatım bu çıngırakların bir tanesinden küçücük bir titreşim yayılmasına bağlı? Ah! diye ekledi ellerini kavuşturarak, çanlar çalmayın! Çıngıraklar titreşmeyin!

Trouillefou'yu bir kez daha yokladı.

— Ya rüzgâr eserse? diye sordu.

— Asılacaksın, dedi Clopin hiç tereddüt etmeden.

Artık zamanı, bahanesi, kurtuluş yolu kalmadığını anlayan Gringoire, cesurca kararını verdi; sağ ayağını sol ayağının etrafına dolayıp sol ayağının üzerinde dikildi ve kolunu

uzattı; ama kuklaya dokunduğu anda, tek ayağının üzerinde duran bedeni üç ayağı olan taburenin üzerinde sendeledi, eliyle kukladan destek almaya çalışırken dengesini kaybetti ve sertçe yere düştüğünde elinin itişiyle önce olduğu yerde dönen, ardından da iki direk arasında heybetli bir şekilde salınan kuklanın üzerindeki yüzlerce çanın uğursuz titreşimiyle kulakları çınladı.

— Lanet olsun! diye bağırdı düşerken ve yüzükoyun ölü gibi yere kapandı.

Bu arada başının üzerinde yankılanan çan şıngırtıları ve serserilerin şeytani kahkahaları arasından Trouillefou'nun sesini duydu:

— Kaldırın şu soytarıyı, iskemlenin üstüne yerleştirin.

Ayağa kalktığında, yerini alacağı kukla ipten indirilmişti.

Çapulcular onu iskemlenin üzerine çıkardılar. Clopin yanına gelip ipi boynuna geçirdi ve omzuna vurdu:

— Elveda dostum! Artık papa olsan bile kurtuluşun yok.

Gringoire'ın dudaklarından *merhamet* sözcüğü döküldü. Bakışlarını etrafında gezdirdi; ama hiç umut yoktu: Herkes gülüyordu.

— Bellevigne-de-l'Etoile, dedi cepçiler kralı, çemberden çıkan iriyarı bir dilenciye, kirişe tırman.

Bellevigne-de-l'Etoile çevik bir hamleyle kirişin üzerine çıktı ve bir an sonra gözlerini yukarı kaldıran Gringoire onun başının üstündeki kirişe tünemiş olduğunu görünce dehşete kapıldı.

— Şimdi, diye devam etti Clopin Trouillefou, Andry-le-Rouge, ellerimi çırptığımda iskemleyi bir tekmeyle devireceksin; François Chante-Prune, sen bu soytarının ayaklarına asılacaksın; Bellevigne-de-l'Etoile sen de omuzlarından çekeceksin; üçünüz de aynı anda, anladınız mı?

Gringoire'ın içi titredi.

— Hazır mısınız? diye sordu Trouillefou, Gringoire'ın üzerine atılmaya hazırlanan üç çapulcuya. Clopin Trouille-

fou ayağının ucuyla yanmamış bir tutam çalıyı ateşe doğru itelerken zavallı yazar korkunç bir bekleyiş içindeydi.

—Hazır mısınız? diye tekrarladı ve ellerini çırpmak için hazırladı. Bir an sonra her şey bitmiş olacaktı.

Ama aniden aklına bir şey gelmiş gibi durdu.

—Bir dakika, dedi, az kaldı unutuyordum!.. Geleneğimize göre, bir erkeği asmadan önce, onu isteyen bir kadın olup olmadığını sormamız gerekir. Arkadaş, bu son şansın! Bir çapulcu kadınla evleneceksin ya da asılmayı tercih edeceksin.

Okuyucuya ne kadar garip gelirse gelsin, bu Çingene yasası günümüzde hâlâ eski İngiliz kanunnamelerinde tüm ayrıntılarıyla kayıtlıdır. *Buringston's Observations*'a bakabilirsiniz.

Gringoire bir soluk aldı. Yarım saat içinde ikinci kez ölümden dönmüştü. Bu yüzden kendini çok da güvende hissetmiyordu.

— Hey! diye haykırdı yeniden fıçısının üzerine çıkan Clopin, hey! Kadınlar, kadıncıklar, büyücüsünden fahişesine kadar, aranızda bu serseriyi isteyen bir kaltak var mı? Hey! Collette-la-Charonne! Elisabeth Trouvain! Simonne Jodouyne! Marie Piédebou! Thonne-la-Longue! Bérarde Fanouel! Michelle Genaille! Claude Rouge-oreille! Mathurine Girorou! Hey! Isabeau la Thierrye! Gelin görün! Bedavaya erkek var! İsteyen var mı?

Gringoire, kuşkusuz bu sefil haliyle hiç de çekici görünmüyordu. Bu yüzden, çapulcu kadınlar tekliften pek fazla etkilenmişe benzemiyorlardı. Bahtsız onların tepkilerini dinliyordu.

— Hayır! Hayır! Onu asın, herkes eğlensin.

Yine de kalabalığın arasından sıyrılan üç kadın onu incelemeye başlamışlardı. İlki dörtgen suratlı iri bir kızdı. Filozofun içler acısı paltosunu inceledi. Pelerini yıpranmış kevgire dönmüştü. Kız yüzünü buruşturdu. "Çöp torbası!" diye homurdandı ve Gringoire'ı sorgulamaya başladı:

— Harmanini görelim.

— Kaybettim, diye yanıtladı Gringoire.

— Şapkan?

— Aldılar.

— Ayakkabıların?

— Tabanları eskidi.

— Para kesen?

— Ne yazık ki tek bir meteliğim bile yok! diye geveledi Gringoire.

— O zaman asıldığına şükret! diye karşılık verdi kız ona sırtını dönerken.

İkicisi yaşlı, esmer, yüzü kırışmış, Mucizeler Sarayı'nın şanına leke düşürecek çirkinlikte iğrenç bir kızdı. Gringoire'ın çevresinde döndüğünde, yazar kendisine talip olacağı korkusuyla titriyordu. Ama kız, "Çok sıska!" diye mırıldanıp uzaklaştı.

Üçüncüsü pek de çirkin olmayan körpe bir genç kızdı.

—Beni kurtarın, dedi zavallı Gringoire alçak sesle.

Kız onu bir süre acıyarak seyretti, ardından başını öne eğip eteğini düzeltti ve kararsız kaldı. Gringoire onun her hareketini izliyordu; bu onun son umuduydu.

—Hayır, dedi nihayet genç kız, hayır. Guillaume Longue-Joue beni döver. Ve kalabalığın içine döndü.

— Arkadaş, dedi Clopin, çok bahtsızsın.

Ardından fıçısının üzerinde dikilerek:

— Kimse istemiyor mu? diye haykırdı herkesin sırıtan bakışları altında bir müzayede memurunun edasıyla, kimse istemiyor mu? Bir, iki, üç!

Ve darağacına dönerek başını salladı:

— Onu size bırakıyorum!

Bellevigne-de-l'Etoile, Andry-le-Rouge, François Chante-Prune, Gringoire'a yaklaştılar.

O sırada çapulcuların arasından bir ses yükseldi:

— *Esmeralda! Esmeralda!*

Gringoire titreyerek uğultunun geldiği yöne doğru döndü. Kalabalık göz kamaştırıcı bir güzelliğe yol açıyordu. Bu Çingene kızıydı.

— Esmeralda, dedi Gringoire, günün tüm anılarının düğümlendiği bu büyülü sözcükle duyguları karmakarışık olmuş, afallamış bir halde.

Nadir rastlanan bu yaratığın çekiciliğinin ve güzelliğinin hükümdarlığı Mucizeler Sarayına kadar yayılmış gibi görünüyordu. Ona nezaketle yol veren çapulcuların kaba suratları bakışıyla aydınlanıyordu.

Ağır adımlarla idam mahkûmuna yaklaşırken, şirin Djali de peşinden geliyordu. Bir süre, canlıdan çok ölüye benzeyen Gringoire'ı sessizce izledi.

— Bu adamı asacak mısınız? diye sordu Clopin'e ciddi bir ifadeyle.

— Evet, kardeşim, diye yanıtladı cepçiler kralı, onu koca olarak kabul etmezsen asılacak.

Alt dudağıyla o şirin somurtmasını tekrarladı.

— Onu koca olarak kabul ediyorum.

O anda Gringoire sabahtan beri rüya gördüğünü ve rüyanın hâlâ devam ettiğine inandı.

Gerçekten de, olayların gidişatı zarif ama sarsıcı bir şekilde değişmişti.

Boynundaki ipi çıkarıp iskemleden aşağı indirdiklerinde yaşadığı şokun etkisiyle iskemleye oturmak zorunda kaldı.

Çingeneler dükü hiçbir şey söylemeden kilden bir testi getirdi. Çingene kızı testiyi Gringoire'a uzatıp:

— Onu yere atın, dedi.

Testi dört parçaya ayrıldı.

— Kardeşim, dedi Çingeneler dükü bir elini Çingene kızının, diğerini Gringoire'ın alnına koyarak, o senin karındır; kız kardeşim o senin kocandır. Dört yıl boyunca. Hadi şimdi gidin.

VII
Bir Düğün Gecesi

Yazarımız birkaç saniye sonra kendini kubbesi sivri kemerli, korunaklı, sıcacık bir odada, yandaki tel dolaptan birkaç takviye dışında hiçbir eksiği olmayan bir masada otururken buldu, biraz ötede temiz bir yatak vardı ve güzel bir kızla baş başaydı. Macera bir büyüye dönüşüyordu. Gringoire ciddi ciddi peri masallarındaki karakterlerden biri olduğunu düşünmeye başlıyor, ara sıra kendisini son süratle cehennemden cennete getiren iki hayali kanat koşulmuş ateş arabasının hâlâ orada olup olmadığını anlamak için etrafına bakıyordu. Bazen de gerçeklikten kopmamak, ayaklarının yerden kesilmesine izin vermemek için bakışlarını paltosunun deliklerine sabitliyordu. Hayal âlemlerinde gezinen aklı sadece paltosunun görünümüyle gerçekliğe dönüyordu.

Genç kız ona aldırış etmezmiş gibi görünüyor, odanın içinde dolanıp iskemleleri düzeltiyor, keçisiyle sohbet ediyor, ara sıra dudak büküyordu. Sonunda masaya oturduğunda Gringoire onu daha yakından inceleme fırsatı buldu.

Okuyucum, siz de çocuk oldunuz ve belki de hâlâ çocuk olmanın mutluluğunu yaşıyorsunuz. Muhtemelen (kendi payıma hayatımın en güzel günlerini bu şekilde geçirdim) güneşli bir günde, bir ırmağın kıyısında, çalılıktan çalılığa koşarak, keskin açılar çizen ve karşısına çıkan tüm dalların uçlarını öpen yeşil ya da mavi bir kızböceğinin peşinden koşmuşsunuzdur. Düşüncelerinizin ve bakışlarınızın bu vızıldayan burgaca, hızlı uçuşu nedeniyle şeklini kavramanın mümkün olmadığı gövdesini çevreleyen lal ya da gök mavisi rengindeki kanatlarına nasıl tutkulu bir merakla sabitlendiğini hatırlarsınız. Kanatlarının titreşiminin ortasında belli belirsiz seçilebilen, dokunulması ve net bir şekilde görülebilmesi mümkün olmayan bu havai yaratık size nasıl da büyülü, sihirli görünür! Ama nihayet bir sazın ucuna konup,

tülden uzun kanatlarını, mineden uzun elbisesini, birbirleriyle birleşmiş iki kristal küre gibi görünen gözlerini yakından izlemenize izin verdiğinde, nasıl bir şaşkınlık yaşadığınızı ve onun yeniden gövdesiyle gölgelere, varlığıyla hayallere karıştığını gördüğünüzde nasıl korktuğunuzu hatırlarsınız! İşte bu duyguları anımsamanız, Gringoire'ın şimdiye kadar bir dans, şarkı ve uğultu karmaşasında hayal meyal görebildiği Esmeralda'yı cisimleşmiş, elini uzatsa dokunabileceği bir halde hemen karşısında bulduğunda neler hissettiğini anlayabilmenizi kolaylaştıracak.

Daha derin düşlere dalıp genç kızı gözleriyle dalgın dalgın izlerken: "İşte, diyordu içinden, demek *Esmeralda* dedikleri buymuş, ilahî bir yaratık, bir sokak dansçısı! Muhteşem bir kız ama aynı zamanda Çingene! Bu sabah oyunumun yarıda kesilmesine neden oldu, bu akşam hayatımı kurtardı. Kötülük cinim! İyilik meleğim! Gerçekten de, güzel bir kadın! Darağacından kurtardığına göre beni çılgınca seviyor olmalı. Yine de," dedi kişiliğini ve felsefesini oluşturan o gerçeklik duygusunun etkisiyle aniden ayağa kalkarak, "nasıl olduğunu bilemiyorum ama onun kocasıyım!"

Zihnine yerleşen ve gözlerine yansıyan bu düşüncenin etkisiyle kendinden emin ve çapkın bir ifadeyle yaklaştığı genç kız geri çekildi ve:

—Benden ne istiyorsunuz? dedi.

— Tapınılası Esmeralda, bunu bana mı soruyorsunuz? diye karşılık verdi Gringoire kendisini de şaşırtan tutkulu bir ses tonuyla.

Çingene kızının gözleri fal taşı gibi açıldı.

— Ne demek istediğinizi anlamıyorum.

— Nasıl yani? dedi giderek sabırsızlaşan ve karşısında Mucizeler Sarayının hafifmeşrep kızlarından biri olduğunu düşünen Gringoire, şirin dostum, ben senin değil miyim? sen benim değil misin?

Ve tüm saflığıyla elini beline doladı.

Çingene kızının bluzu bir yılanbalığının pulları gibi ellerinin arasından kaydı. Odanın diğer ucuna doğru sıçrayan Esmeralda yere eğilip yeniden doğrulduğunda, eline Gringoire'ın nereden çıktığını göremediği bir hançer almıştı. Şişmiş dudakları, açılıp kapanan burun delikleri, kirazelması gibi kızarmış yanakları, şimşekler saçan gözbebekleriyle öfkeli ve kendinden emin görünüyordu. Aynı anda sahibesinin önüne dikilen beyaz keçi iki güzel, yaldızlı ve oldukça sivri boynuzuyla Gringorie'a meydan okuyordu. Tüm bunlar göz açıp kapayıncaya kadar olup bitmişti.

Yabanarısına dönüşen kızböceği sokmaya hazır gibiydi.

Afallamış bakışlarını bir keçiye bir kıza yönelten filozofumuz olduğu yerde kalakaldı.

— Kutsal Meryem! dedi sonunda şaşkınlığı geçmeye başlayınca, işte iki şakacı!

Çingene kızı da kendi payına sessizliği bozdu:

— Sen çok yürekli bir soytarı olmalısın!

— Bağışlayın matmazel, dedi Gringoire gülümseyerek. Ama beni neden kocanız olarak kabul ettiniz?

— Asılmana izin mi verseydim?

— Yani, diye karşılık verdi aşk konusundaki hayalleri biraz kırılmış olan oyun yazarı, benimle evlenirken beni darağacından kurtarmaktan başka bir düşünceniz yok muydu?

— Başka neyi düşünmemi bekliyordun ki?

Gringoire dudaklarını ısırdı.

— Tamam, dedi, anlaşılan henüz Cupid kadar başarılı değilim. Ama o zaman o zavallı testiyi kırmak ne işe yaradı?

Bu arada, Esmeralda'nın hançeri ve keçinin boynuzları hâlâ savunma durumundaydı.

— Matmazel Esmeralda, dedi Gringoire, bir anlaşma yapalım. Ben Châtelet'de zabıt kâtibi değilim ve belediye başkanının talimatlarına ve yasaklamalarına rağmen sizi bir hançer taşıdığınız için şikayet etmeyeceğim. Noel Lescrivain'in bir hafta önce bir pala taşıdığı için on Paris kuruşu ödemeye

mahkûm edildiğini biliyorsunuzdur. Ama benim derdim bu değil, şimdi asıl konuya geliyorum. Cennetteki yerim adına size izniniz olmadıkça yaklaşmayacağıma yemin ederim; ama bana biraz yemek verin.

Aslında Gringoire tıpkı Mösyö Despréaux gibi "şehvete çok düşkün değildi". Genç kızları zorla elde eden o şövalyelerden ve silahşorlardan da değildi. Her konuda olduğu gibi aşkta da işi zamana bırakmaktan ve ılımlı yaklaşımlardan yanaydı ve özellikle açken, baş başa yenen güzel bir yemeğin bir aşk oyununun giriş ve sonuç bölümleri arasındaki perde arası olduğunu düşünüyordu.

Karşılık vermeyen Çingene kızı küçümseyen bir edayla dudak büktü, başını bir kuş gibi kaldırıp kahkaha attı, birazdan hançer ortadan kaybolmuş, Gringoire arının iğnesini nereye sakladığını görememişti.

Az sonra masanın üstünde çavdar ekmeği, biraz domuz yağı, birkaç buruşuk elma ve bir güğüm bira vardı. Gringoire büyük bir iştahla yemeye başladı. Demir çatalının porselen tabağına değmesiyle çıkan seslere bakılırsa, tüm aşkı iştaha dönüşmüştü.

Karşısına oturan genç kız sessizce onu izliyordu, ama dizlerinin arasına uysal bir şekilde yerleşmiş keçisinin akıllı başını tatlı tatlı okşarken zihni ara sıra gülümsemesine neden olan başka bir düşünceyle meşgulmüş gibiydi.

Sarı bir mum bu düşlere dalma ve oburluk sahnesini aydınlatıyordu.

Bu arada yatışan midesinin ilk gurultuları dinen Gringoire sofrada bir tek elma kaldığını fark edince biraz utandığını hissetti.

— Matmazel Esmeralda, siz yemiyor musunuz?

Kız başını olumsuz bir ifadeyle salladı ve dalgın bakışı odasının tavanına sabitlendi.

"Kafası neyle meşgul acaba?" diye düşündü Gringoire bakışlarını tavana yönelterek, "Tüm dikkatini kubbenin ki-

lit taşına oyulmuş şu taştan cücenin surat asmasına yoğunlaştırmış olamaz. Lanet olsun! Ben ondan daha ilginciın!"

Sesini yükseltti:

— Matmazel!

Kız onu duymamış gibi görünüyordu.

Daha yüksek sesle bir daha denedi:

— Matmazel Esmeralda!

Çabası boşunaydı. Genç kızın aklı başka yerdeydi ve Gringoire'ın sesi onu gerçeğe döndürmeye yetmiyordu. Ne mutlu ki devreye keçi girdi. Yavaşça sahibesinin kolunu çekiştiriyordu.

— Ne istiyorsun Djali, dedi Çingene kızı aniden uykudan uyanmış gibi sıçrayarak.

— Acıkmış olmalı, dedi sohbeti yeniden başlatmanın keyfini çıkaran Gringoire.

Djali, Esmerlada'nın avcunun içindeki ufalanmış ekmekleri afiyetle yiyordu. Gringoire kızın yeniden düşlere dalmasına fırsat vermedi. Hassas bir soruyla şansını denedi:

— Demek kocanız olmamı istemiyorsunuz, öyle mi?

Genç kız bakışlarını ona sabitleyerek yanıtladı:

— Hayır.

— Peki ya sevgiliniz olmamı? diye ekledi Gringoire.

Kız dudaklarını büküp yanıtladı:

— Hayır.

— Peki ya dostunuz olmamı?

Kız bir kez daha gözlerini ona sabitleyip bir süre düşündükten sonra:

— Belki, dedi.

Filozoflara hiç de yabancı olmayan bu *belki* Gringoire'ı cesaretlendirdi.

— Dostluk nedir, biliyor musunuz? diye sordu.

— Evet, diye yanıtladı Çingene kızı; kardeş gibi olmaktır, tıpkı elin iki parmağı gibi iç içe geçmeden birbirlerine dokunan iki ruh gibi.

— Ya aşk?

— Ah aşk! dedi Esmeralda, sesi titriyor, gözleri ışıldıyordu. İki sevgilinin bir bedende bir araya gelmesi. Bir melekte bütünleşen bir erkek ve bir kadın. Cennetin ta kendisi!

Bu şekilde konuşurken, sokakların dansçısının Gringoire'ı garip bir şekilde etkileyen güzelliği sözlerinin doğulu coşkusuyla mükemmel bir uyum içindeydi. Pembe ve pürüzsüz dudakları hafifçe gülümsüyor, duru ve dingin yüzü bazen düşüncelerinin etkisiyle, üzerine soluk verilen bir ayna gibi buğulanıyordu ve aşağıya eğdiği uzun siyah kirpiklerinden yüzüne, Raphael'in bekâretin, anneliğin ve ilahîliğin kesişim noktasını bulduğu o ideal zarafetin tasvir edilemez ışığı yayılıyordu.

Gringoire sorularına devam etti:

— Sizin hoşunuza gidebilmek için nasıl davranmak gerek?

— Önce erkek olmak gerek.

— Ya ben, ben erkek değil miyim?

— Başında miğferi, elinde kılıcı ve ökçelerinde altın mahmuzları olmalı.

— Demek at olmayınca erkek olunmuyor, dedi Gringoire. Sevdiğiniz biri var mı?

— Aşkla mı?

— Aşkla.

Bir an düşünceye daldı, ardından yüzünü garip bir ifade kapladı:

— Bunu yakında öğreneceğim.

— Neden bu akşam olmasın? dedi yazar sevecen bir tavırla. Neden ben değil?

Esmeralda ona sert bir bakış yöneltti.

— Ancak beni koruyabilecek bir erkeği sevebilirim.

Kızaran Gringoire bu sözlerin altında neyin yattığını anladı. Genç kızın iki saat önce içinde bulunduğu kritik ko-

şullarda kendisine hiç de destek olmadığını ima ettiğini fark etmişti. Akşam başına peş peşe gelen olayların etkisiyle zihninden silinen bu anı şimdi aklına gelmişti. Alnına vurdu.

— Haklısınız, matmazel, söze oradan başlamalıydım. Dalgınlığımı bağışlayın. Quasimodo'nun pençesinden nasıl kurtuldunuz?

Bu soru Çingene kızının içini ürpertti.

— Ah! O korkunç kambur! dedi yüzünü ellerinin arasında gizleyerek. Ayazda kalmış gibi titriyordu.

— Gerçekten de korkunç, dedi sorusunun yanıtını alamayan Gringoire; ama ondan kurtulmayı nasıl başardınız?

Esmeralda gülümseyip içini çekti ve sessizliğini korudu.

— Sizi neden takip ettiğini biliyor musunuz? diye devam etti sorusuna dolambaçlı bir yoldan geri dönmek isteyen Gringoire.

— Bilmem, dedi genç kız ve sertçe ekledi: Ama siz de peşimdeydiniz, beni neden takip ediyordunuz?

— İnanın ben de bilmiyorum, diye yanıtladı Gringoire.

Bir sessizlik oldu. Gringoire bıçağıyla masayı yontuyordu. Genç kız gülümsüyor, duvarda bir şeylere bakarmış gibi görünüyordu. Aniden sözlerini güçlükle art arda eklediği bir şarkı söylemeye başladı:

Quanda las pintades aves
Mudas estan, y la tierra...[15]

Aniden şarkıyı yarıda kesip Djali'yi okşamaya başladı.

— Çok sevimli bir keçiniz var, dedi Gringoire.

— O benim kız kardeşim.

— Size neden Esmeralda diye hitap ediyorlar? diye sordu oyun yazarı.

— Hiç bilmiyorum.

— Nasıl olur?

15 Rengârenk kuşlar sustuğunda/ ve dünya... (İsp.)

Boynundan tespihağacı tohumlarından yapılmış bir zincire asılı duran küçük, dikdörtgen bir kese çıkardı. Yoğun bir kâfur kokusunun yayıldığı bu kese yeşil ipekle kaplıydı ve ortasında zümrüde[16] benzeyen iri bir boncuk vardı.

— Belki de bu yüzden, dedi.

Gringoire'ın elini uzatması üzerine keseyi geri çekti.

— Bu bir muska, ona dokunmayın. Büyüyü bozar ya da büyülenirsin.

Yazarın merakı giderek artıyordu.

— Bunu size kim verdi?

Parmağını ağzına götürüp muskayı göğsüne sakladı. Gringoire'ın sorularına kaçamak yanıtlar vermeye devam etti.

— *Esmeralda*'nın anlamı ne?

— Bilmiyorum.

— Hangi dile ait?

— Sanırım Kıptice.

— Aklıma gelmişti, dedi Gringoire. Fransız değil misiniz?

— Hiç bilmiyorum.

— Anneniz, babanız yok mu?

Eski bir şarkıyı söylemeye başladı:

"Babam bir kuş,
Annem bir dişi kuş,
Geçerim denizi teknesiz,
Geçerim denizi yelkensiz.
Babam bir kuş,
Annem bir dişi kuş."

— Güzelmiş, dedi Gringoire. Fransa'ya kaç yaşında geldiniz?

— Çok küçükken.

— Paris'e mi?

16 Esmeralda İspanyolca zümrüt anlamına gelir. (ç.n.)

— Paris'e geçen sene geldim. Papale Kapısından girerken sazlıklardan bir çalıbülbülünün havalandığını gördüm; ağustos sonuydu. Kış sert geçecek diye düşünmüştüm.

— Öyle oldu, dedi Gringoire sohbetin gidişatından büyülenmiş bir halde. Bütün kış ellerimi ovuşturdum. Yoksa geleceği görebiliyor musunuz?

Kız yine kısa yanıt vermeyi tercih etti:

— Hayır.

— Çingeneler dükü dediğiniz o adam, topluluğunuzun lideri mi?

— Evet.

— Bizi o evlendirdi, dedi yazar çekingen bir ifadeyle.

Kız her zamanki gibi dudak büktü.

— Senin adını bile bilmiyorum.

— Adım mı? İsterseniz söyleyeyim: Pierre Gringoire.

— Daha güzel bir isim biliyorum.

— Hay şeytan! diye karşılık verdi yazar. Önemli değil, beni öfkelendiremeyeceksiniz. Bakın, belki daha yakından tanırsanız beni sevebilirsiniz, üstelik bana güvenerek geçmişinizi anlattınız, ben de size benimkini anlatmak isterim. Adımın Pierre Gringoire olduğunu söylemiştim, Gonesse köyünden bir çiftçinin oğluyum. Yirmi yıl önceki Paris kuşatması sırasında babam Burgonyalılar tarafından asıldı, annem ise Pikardiyalılar tarafından karnı deşilerek öldürüldü. Böylece altı yaşındayken öksüz kaldım, ayaklarımın altında ayakkabı yerine sadece Paris'in kaldırımları vardı. Altı yaşımdan on altı yaşıma gelmeyi nasıl başardım bilemiyorum. Bazen bir manav erik verir, bazen bir fırıncı önüme bir ekmek kabuğu atardı; geceleri kendimi devriyelere yakalatıp nezarethanede geçirir, orada bir saman yığının üzerinde uyurdum. Tüm bunlar, gördüğünüz gibi büyümeme ve çelimsizleşmeme engel olmadı. Kışın Hotel de Sens'ın sundurmasının altında güneşte ısınırdım ve Saint-Jean ateşinin yaz sıcağında yakılmasını çok gülünç bulurdum. On altı

yaşında bir meslek edinmek istedim. Peş peşe her yolu denedim. Asker oldum ama yeterince yürekli değildim, keşiş oldum ama yeterince dindar değildim; üstelik içkiyle aram iyi değildi. Umutsuzluğa kapılıp, marangozların yanına çırak olarak girdim, ama yeterince güçlü değildim. Öğretmen olmaya heves ettim, doğrusu okumayı bilmiyordum, ama bu öğretmenlikten vazgeçmek için yeterli bir gerekçe değildi. Bir süre sonra, her meslekte yetersiz olduğumu ve bir işe yaramadığımı fark edince, kendi isteğimle şair ve besteci olmaya karar verdim. Şairlik serserilere yakışan bir meslekti ve babaları eşkıya olan bazı arkadaşlarım bana şiir yazmanın hırsızlık yapmaktan daha iyi olduğunu öğütlemişlerdi. Ne mutlu ki, günün birinde, Notre-Dame'ın saygıdeğer başdiyakozu Dom Claude Frollo ile karşılaştım. Benimle ilgilendi, edebiyat konusundaki birikimimi, Latinceyi Cicero'nun yazılarından Celestin rahiplerinin ölüm kayıtlarına dek okuyacak derecede öğrenmemi, skolastik felsefe, şiir, müzik, hatta ilimlerin ilimi olan Hermesçilik konusundaki bilgilerimi ona borçluyum. Bugün Adalet Sarayı'nın büyük salonunda büyük bir başarıyla ve halkın yoğun katılımıyla sergilenen oyunun yazarı benim. 1465'te bir adamı korkudan delirten o olağanüstü kuyrukluyıldızla ilgili altı yüz sayfalık bir kitap yazdım. Ayrıca başka başarılarım da var. Topçu birliğinin marangozu olarak, ilk denemesi yapıldığı gün Charenton Köprüsü'nde patlayan ve yirmi dört meraklının ölümüne yol açan o büyük Jean Maugue topunun yapımında çalıştım. Gördüğünüz gibi hiç de kötü bir koca adayı değilim. Keçinize öğretebileceğim hoş numaralarım var. Örneğin ona değirmenleri Pont-aux-Meuniers yolu boyunca gelip geçenlere çamur sıçratan o lanet Paris piskoposunun taklidini yapmayı öğretebilirim. Üstelik ödeme yapılırsa, oyunum sayesinde elime çok para geçecek. Yani ruhumla ve bedenimle, bilgimle, birikimimle sizinle yaşamak için emirinizdeyim, matmazel, isterseniz iffetli ya

da neşeli bir karıkoca hayatı, dilerseniz bir kız kardeşle erkek kardeşin ilişkisi.

Gringoire sustuktan sonra söylevinin genç kız üzerinde nasıl bir etki yarattığını anlamaya çalıştı. Esmeralda gözlerini yere sabitlemişti.

— *Phoebus*, diyordu alçak sesle. Sonra yazara dönerek sordu: *Phoebus* ne anlama geliyor?

Söyleviyle bu soru arasında bağlantı kurmakta zorlanan Gringoire derin bilgisini göstermekten geri durmadı ve kurum satarak:

— Bu kelime Latincede güneş anlamına gelir.

— Güneş demek öyle mi?

— Güneş tanrısı olan yakışıklı bir okçunun adı, diye ekledi Gringoire.

— Tanrı! diye tekrarladı Çingene kızı, bu sözlerde düşünceli ve tutkulu bir ifade vardı.

O sırada bileziklerinden biri kolundan düştü. Bileziği almak için hızla yere eğilen Gringoire, yerinden doğrulduğunda genç kızın ve keçinin ortadan kaybolduklarını fark etti. Bir sürgü sesi duydu. Bu kuşkusuz yan odaya açılan ve dışarıdan kapanan küçük bir kapıydı.

— Bari bana bir yatak bırakmış olsa, dedi filozofumuz.

Odayı turladı. Uzun ahşap bir sandıktan başka uyumaya elverişli bir mobilya yoktu; üzerine uzandığında kapağındaki oyma yüzünden kendini Alplerin üzerine boylu boyunca serilmiş olan Micromegas gibi hissetti.

— Tamam! dedi koşullara elinden geldiğince uyum sağlamaya çalışarak, durumu kabullenmek lazım. Ama ne garip bir düğün gecesi. Yazık; kırık testili bu evlilikte hoşuma giden naif ve Nuh Nebi'den kalma bir şeyler vardı.

Üçüncü Kitap

I
Notre-Dame

Kuşkusuz Notre-Dame de Paris Kilisesi günümüzde de görkemli ve heybetli bir görünüme sahiptir. Ama yaşlanırken kendini çok iyi korumasına rağmen, zamanın ve insanların bir araya gelerek, ilk taşı koyan Charlemagne'a ve son taşı koyan Philippe-Auguste'e saygı duymadan bu ulu yapıya verdikleri sayısız hasarlar karşısında iç çekmemek, öfkelenmemek çok güçtür.

Katedrallerimizin bu yaşlı kraliçesinin yüzündeki kırışıklığın yanında hep bir yara izi vardır. *Tempus edax, homo edacior*; bu deyişi tüm kalbimle şöyle çevirebilirim: Zamanın gözü kördür, insan ahmaktır.

Eski kiliseye verilen zararların izlerini okuyucuyla birlikte birer birer inceleyecek zamanımız olsaydı, zamanın etkisinin az olduğunu, en büyük tahribatı insanların, özellikle sanatçıların yaptığını görebilecektik. Sanatçılar demem gerekiyor, çünkü son iki yüzyıl boyunca mimar olarak anılan insanlar yetişti.

Öncelikle birkaç önemli özelliği sayalım. Sivri kemerli üç kapının, yirmi sekiz kralın dizi halindeki heykellerinin

bulunduğu işlemeli ve oymalı duvar oyuklarının, iki yanında papaz yardımcısı ve papaz çömezi gibi iki pencerenin bulunduğu gül pencerenin, ince sütunlarıyla ağır bir sahanlığı taşıyan yonca kemerli yüksek ve narin bir galerinin, nihayet bütünün sakin görkemliliğine heybetli bir şekilde eklenmiş yontuları, oymaları, işlemeleriyle, ahenk içindeki birçok detayıyla göze çarpan siyah kulelerinin, muhteşem bir bütünlüğün uyumlu parçaları gibi beş kat halinde üst üste dizilmiş kayağantaşından saçak silmelerinin yer aldığı bu cephe mimarinin en güzel örneklerinden birini oluştururken âdeta muhteşem, taştan bir senfoniyi andırır. Bir insanın ve bir halkın eseri olan, kız kardeşleri olduğu İlyadalar ve Romanserolar gibi hem bütünlük, hem karmaşa arz eden ve her taşın üzerine sanatçının dehasıyla şekillenen işçinin yüzlerce fantezisinin yansıdığı bir dönemin tüm güçlerinin katkı verdiği bu devasa yapıt âdeta çeşitlilik ve sonsuzluk gibi çifte bir karakteri barındırımış gibi görünen ve ilahî bir yaratışı andıran insani bir yaratının eseridir.

Ve burada cepheyle ilgili söylediklerimizi kilisenin tamamı için tekrar etmemiz ve Paris katedrali için söylediklerimizi Ortaçağ'ın tüm kiliseleri için yinelememiz gerekir. Kendiliğinden ortaya çıkan bu sanatta her şey mantıklı, orantılıdır. Ayak parmağını ölçmek devi ölçmekle eşdeğerdedir.

Şimdi tarihçilerin deyişiyle *quoe mole sua terrorem incutit spectantibus* yani güçlü ve ağırbaşlı görünümüyle insanı dehşete düşüren günümüz Notre-Dame'ının cephesine gelelim.

Günümüzde bu cephede üç önemli unsurun eksik olduğunu görüyoruz: Öncelikle eskiden cepheyi zeminin üzerinde yükselten on bir basamaklı merdiven; ardından üç kapının oyuklarında yer alan kral yontularının alt dizisi ve birinci katın ön balkonunda Childebert'den, elinde "imparatorluk elması"nı tutan Philippe-Auguste'e kadar sıralanan yirmi sekiz eski Fransız kralının üst dizisi.

Merdiveni, Cité'nin zemin seviyesinin karşı konulmaz ve aşamalı bir şekilde yükselmesiyle ortadan kaldıranın zaman olduğunu söyleyebiliriz, ama zaman Paris kaldırımının yükselen dalgasının, yapının görkemli yüksekliğine katkıda bulunan on bir merdiveni birer birer yutmasına neden olurken, belki de kiliseye ondan aldığından fazlasını vermişti, çünkü yapının cephesine yüzyılların o karanlık rengini yayarak yaşlılığını güzelliğe dönüştüren yine zamandı.

Ama iki sıra heykeli kim yerle bir etti? Oyukları kim boş bıraktı? Merkez kapısının ortasına şu yeni ve tarzı belirsiz sivri kemeri kim oturttu? Biscornettes'in arabesklerinin yanına, XV. Louis tarzı o zevksiz ve ağır oymalı ahşap kapıyı kim yerleştirdi? Elbette günümüzün insanları, mimarları, sanatçıları.

Ve katedralin içine girdiğimizde, heykeller içinde, tıpkı Adalet Sarayının büyük salonunun salonlar alanındaki, tıpkı Strasbourg külahının çan kuleleri alanındaki ününe sahip olan o dev Saint-Christophe heykelini kim alaşağı etti? Peki ya nefin ve koro sıralarının etrafında erkeklerin, kadınların, çocukların, kralların, piskoposların, askerlerin diz çökmüş, ayakta dikilmiş, ata binmiş halde tasvir edildikleri o taştan, mermerden, altından, gümüşten, bakırdan heykelleri kim gaddarca ortadan kaldırdı? Herhalde zaman değil.

Ermişlerin kutsal sandıklarının ve kutsal miraslar kutularının heybetle kapladığı o eski gotik sunağın yerine Val-de-Grâce'dan ya da Invalides'ten alınmış bir numuneye benzeyen o melek başlarıyla, bulutlarla süslü mermer lahidi kim yerleştirdi? Hercandus'un karolenj tarzı zemininin üzerine bu modası geçmiş ağır taşı hangi ahmak döşedi? Yoksa XIII. Louis'nin vasiyetini yerine getiren XIV. Louis mi?

Büyük kapının gül penceresi ile kubbe altının sivri kemerleri arasında yer alan ve babalarımızın hayranlık dolu bakışlarını üzerine çeken o canlı renkli vitrayların yerine o soğuk beyaz camları kim koydu? Peki bir on altıncı yüzyıl korocusu

bizim güzellik düşmanı başpiskoposlarımızın katedrallerini o sarı badanayla nasıl çirkinleştirdiklerini görse ne düşünürdü? Herhalde celladın *lanetli* binaları bu renge boyadığını hatırlar, başkomutanın ihaneti yüzünden aynı şekilde sarıya boyanan Petit-Bourbon Konağı'nı anımsardı. Sauval'in dediği gibi konak "öyle güçlü, öyle etkili bir boyayla sarıya boyanmıştı ki bir yüzyılı aşkın bir süre sonra bile rengi hiç solmamıştı. Korocu hiç kuşkusuz bu kutsal mekânın lanetlendiğini düşünüp arkasına bakmadan kaçardı.

Ve bu türden binlerce barbarlığa aldırmadan katedralin üzerine çıkarsak, çatı penceresinin köşesine yaslanan ve komşusu Sainte-Chapelle Kulesi'nden (o da yıkıldı) aşağı kalmayan narinliği, atılganlığı, sivriliği, şatafatıyla gökyüzüne doğru diğer kulelerin hepsinden daha çok yükselen o şirin çan kulesini ne yapmışlar? Zevk sahibi bir mimar (1787) onu yerinden sökmüş ve tencere kapağını andıran kurşundan geniş bir sargıyla yaranın gizleneceğini düşünmüştü. İşte Ortaçağ'ın o muhteşem sanatına neredeyse tüm ülkelerde, özellikle de Fransa'da böyle davranılmıştı. Bu yıkıma, her biri farklı boyutlarda hasar veren üç unsurun neden olduğu söylenebilir: Öncellikle fark ettirmeden gedikler açan ve her yanı yavaş yavaş pasla kaplayan zaman; ardından doğaları gereği kör ve öfkeli olan ve kâh piskopos başlıkları, kâh kraliyet taçları için güruh halinde üzerine yüklenerek oymalı, işlemeli zengin giysisini parçalayan, gül pencerelerini yerlerinden söken, arabesklerden ve heykelciklerden oluşan gerdanlığını koparan siyasi ve dinî devrimler; nihayet *Rönesans'ın* düzensiz ve şatafatlı sapkınlıklarından beri peş peşe gelerek mimarinin kaçınılmaz çöküşüne yol açan kaba ve gülünç modalar. En can alıcı noktalara darbeler indiren, sanatın iskeletine saldıran bu üç tahripkâr unsur mimariyi kesip, biçip yonttuktan sonra biçimini olduğu kadar içeriğini, mantığını olduğu kadar güzelliğini öldürdüler. Ve ardından, zamanı ve devrimleri bir kenara bırakırsak mo-

dalar onu yeniden oluşturmaya çalıştılar. *İnce zevklerinden yararlanarak* gotik mimarinin yaralarını günübirlik sefil süsleri, mermerden kurdeleleri, metalden püsküllleriyle küstahça kapamaya çalıştılar: Yumurta biçimi bezemelerinin, kıvrımlı, spiral sütunlarının, kumaşlarının, bezek kordonlarının, taştan alevlerinin, bronzdan bulutlarının, şişman aşk tanrılarının, tombul meleklerin lanetli görüntüleri, yüzünü Catherine de Médicis'in şapelinde yemeye başladıkları sanatı iki yüzyıllık işkenceden sonra Madam Dubarry'nin tuvalet odasında öldürdüler.

Üzerinde önemle durduğumuz noktaları özetlersek, günümüzde gotik mimariyi üç tahripkâr unsurun tahrif ettiğini söyleyebiliriz. Zamanın eseri olarak ciltteki kırışıklıklar ve siğiller. Luther'den Mirabeau'ya kadar devrimlerin ürünü olan yaralar, bereler, kırıklar, çıkıklar. Vitruvius ve Vignola'nın izinden giden Yunanlı, Romalı ve barbar profesörlerin eseri olan kesip biçmeler, ameliyatlar, organları yerinden çıkarmalar, *restorasyonlar*. Vandalların ürettiği bu muhteşem sanatı akademisyenler yok ettiler. Güzellikleri en azından tarafsızlıkları ve yücelikleriyle yıkıp geçen yüzyıllara ve devrimlere, Parthenon'un şanına uygun olarak zevksizliğin seçiciliğiyle her şeyi altüst eden, gotik dantellerin yerine hindibaların tırtıklı yapraklarını taklit eden süslemeleri koyan okullu, alaylı, yeminli mimarlar sürüsü eklendi. Bu, eşeğin can çekişen aslana tekmesidir. Bu, dalları eğrilip bükülmüş yaşlı meşenin tırtıllar tarafından ısırılması, tırtıklanması, parça parça kemirilmesidir.

Robert Cenalis'in Notre-Dame de Paris'yi *eski putperestlerin üzerinde onca hak iddia ettiği* ve Herostratus'u ölümsüzleştiren Efes'teki o ünlü Artemis Tapınağıyla mukayese ettiği ve Galya Katedralini "eni, boyu ve mimarisiyle daha mükemmel bulduğu" dönem çok geride kaldı.

Zaten Notre-Dame de Paris tamamlanmış, tanımlı, sınıflandırılmış bir yapı değildir. Kilise Roma ya da gotik mi-

mari tarzını yansıtmaz. Bu katedral özel bir sınıflandırmaya dâhil edilemez. Notre-Dame de Paris, Tournus Manastırı gibi ağırbaşlı ve yekpare bir yapıya, yuvarlak ve geniş bir tonoza, solgun bir çıplaklığa, yarım daire şeklinde kemerlerle kaplı yapıların görkemli sadeliğine sahip değildir. Sivri kemerleri çiçekler gibi açan, her yanı pencereler ve destek kemerlerle kaplı olan muhteşem Bourges Katedrali gibi narin, çok şekilli değildir. Onu sadece tavanları Mısır mimarisinin özelliklerini taşıyan, hepsi hiyeroglif benzeri, ruhani, sembolik nitelikler taşıyan, süslemelerinde çiçeklerden çok eşkenar dörtgenlere, zikzaklara, hayvanlardan çok çiçeklere, insanlardan çok hayvanlara yer veren, piskopostan çok mimarın eseri sayılan, sanatın, teokratik ve askerî disiplinin damgasını vurduğu ve kökenini Geç Roma İmparatorluğundan alıp Guillaume-le-Conquerant döneminde sonlanan sanatın ilk dönüşümünün ürünü olan o karanlık, gizemli, basık tavanlı ve yarım daire kemerler altında ezilmiş antik kiliseler familyasına sokmak da mümkün değildir. Katedralimizi zengin vitraylar ve yontularla kaplı o yüksek, havai kiliseler familyasına da dâhil edemeyiz. Onların görünümleri sivri, tavırları yüreklidir, politik sembolleri komünal ve burjuvadır, sanat eseri olarak özgür, kararsız, aşırıya kaçan bir görünüm arz ederler, mimarinin artık hiyeroglifik, değişmez, ruhani değil sanatsal, ilerlemeci, halka dönük özelliklerini sergileyen ve Haçlı Seferleri dönüşünden başlayıp XI. Louis döneminde biten ikinci dönüşümünün ürünüdürler. Notre-Dame birinciler gibi saf Roma, ikinciler gibi saf Arap ırkından değildir.

O bir geçiş dönemi yapıtıdır. Sakson mimarisi nefin ilk sütunlarını dikmek üzereyken, Haçlı Seferlerinin ürünü olan sivri kemer, sadece yarım daire şeklindeki kemerleri taşıyan Roma usulü geniş sütun başlıklarının üzerine zafer kazanmış bir ifadeyle yerleşiyordu. O dönemden itibaren hâkimiyetini ilan eden bu tarz, kilisenin geri kalan kısmının

inşasında etkili oldu. Yine de ilk başlardaki deneyimsizliği ve çekingenliği nedeniyle daha sonraları onlarca muhteşem katedralde yaptığı gibi sivri kulelerini ve kargı pencerelerini sergilemeye cesaret edemese de, etki alanını genişletmeye, kendine hâkim olmaya çalışan bu yeni tarz, âdeta Roma usulü ağır sütunlarla olan komşuluğundan huzursuz gibiydi.

Zaten Roma tarzından gotik tarza geçiş döneminin bu yapılarının incelenmesi haleflerinin ve seleflerininkinden daha değersiz değildir. Onlar olmadan aradaki nüans farkları gözlemlenemez. Bu dönem sivri kemerin yarım daire şeklindeki kemere eklemlenmesiyle anılır.

Özellikle Notre-Dame de Paris bu türün ilginç bir örneğidir. Bu ulu yapının her cephesi, her taşı sadece ülke tarihinin değil, sanat tarihinin de önemli bir sayfasını oluşturur. Burada bazı önemli ayrıntıları belirtmek için, küçük kırmızı kapının on beşinci yüzyıl gotik mimarisinin zarafet sınırlarına ulaştığını, nefin sütunlarının, hacimleri ve ağırlıklarıyla Saint-Germain-des-Pres'nin karolenj tarzı manastırının yapıldığı döneme kadar uzandıklarını söylememiz gerekir. Bu kapıyla bu sütunlar arasında âdeta altı yüzyıllık bir fark vardır. Saint-Jacques-de-la-Boucherie Kilisesinde hiyerogliflerini eksiksiz bir şekilde bulan Hermeşçiler büyük cümle kapısının sembollerinde bilimlerini yeterince temsil eden bir kısaltma ibare bulamıyorlardı. Böylece Roma manastırı, simyacı kilise, gotik sanat, sakson sanatı, VII. Gregoire'ı hatırlatan ağır, yuvarlak sütun, Nicolas Flamel'in Luther'e öncülük ettiği Hermeşçi sembolizm, papalığın birliği, dindeki düşünce ayrılıkları, Saint-Germain-des-Pres, Sainte-Jacques-de-la-Boucherie, tüm bunlar Notre-Dame'da birbirleri içinde erimiş, bir araya gelmiş, iç içe geçmişti. Bu merkezî ve üretken kilise Paris'in eski kiliseleri arasında, âdeta başı, göğsü aslan, karnı keçi, kuyruğu ejderha olan masal hayvanı gibidir: Birinin başı-

na, birinin kol ve bacaklarına, bir diğerinin gövdesine sahiptir, her birinden bir iz taşır.

Sanatçıların, antikacıların, tarihçilerin oldukça ilginç bulduklarını tekrarlamamız gereken bu melez yapılar mimarinin her şeyi önceleyen nitelikte bir sanat olduğunu hissettirirler, mimarinin en büyük ürünleri bireysel değil toplumsal olan (ayrıca sağlam eski yapıların kalıntıları, Mısır piramitleri, devasa Hint pagodaları da bu olgunun kanıtlarıdır), dâhi insanlardan çok, gelişen toplumlara ait olan bu yapılar bir ulusun mirasını, yüzyılların yığıntılarını, insanlığın peş peşe gelen buharlaşmalarının tortusunu, kısacası oluşum türlerini temsil ederler. Zamanın her dalgası kendi alüvyonunu bırakır; her ırk binanın üzerine kendi katmanını ekler; her birey kendi taşını yerleştirir. Kunduzlar, arılar, insanlar böyle yaparlar. Mimarinin büyük sembolü olan Babil Kulesi bir kovandır.

Büyük yapılar tıpkı büyük dağlar gibi yüzyılların eseridir. Sanat dönüşse bile varlıklarını sürdürürler: *Pendent opera interrupta,* dönüşen sanata göre hiç sıkıntı çekmeden yaşamlarını devam ettirirler. Yeni sanat bulduğu yapıyı ele alır, onun içine işler, onu özümler, keyfince geliştirir, becerebilirse tamamlar. Bu işlem doğal ve sessiz bir yasa uyarınca, hiçbir karmaşaya yol açmadan, bir çabayı ve tepkiyi gerektirmeden gerçekleşir. Bu, aniden ortaya çıkan bir aşılama, akıp giden bir usare, yeşillenen bir bitki örtüsüdür. Kuşkusuz birçok sanatın aynı yapıdaki birçok yükseltisinin peş peşe gelen bu eklemlenmeleri kalın kitaplara, sıklıkla da insanlığın evrensel tarihine konu olacak niteliktedir. İnsanın, sanatçının, bireyin üzerlerinde silinip gittikleri, yaratıcısı bilinmeyen bu büyük kütlelerde insan zekâsı özetlenir, bütünleşir. Zaman mimar, halk yapı ustasıdır.

Burada, sadece, Doğu'nun büyük yapıtlarının küçük kız kardeşi olan Hristiyan Avrupa mimarisini ele alırsak, ortaya üst üste konulmuş, birbirlerinden kesin hatlar-

la ayrılmış muhteşem bir oluşum olarak üç bölme çıkar: Roma bölmesi,[1] gotik bölme, kolayca grekoromen olarak adlandırabileceğimiz Rönesans bölmesi. En eski ve en derin olan Roma katmanı, kendini Grek sütunun üzerinde Rönesans'ın modern ve üst katmanında yeniden ortaya çıkacak olan yarım daire şekilli kemerle belli eder. Sivri kemer ikisinin arasındadır. Bu üç katmandan yalnızca birine ait olan yapılar farklı, yegâne ve eksiksizdir. Jumieges Manastırı, Reims Katedrali, Sainte-Croix d'Orleans bu yapıların örnekleridir. Ama üç bölme tıpkı güneş tayfının renkleri gibi kenarlarında birbirlerine karışır, iç içe geçerler. Böylece karmaşık anıtlar, farklılıklar arz eden ve geçiş dönemlerini yansıtan yapılar ortaya çıkar. Kiminin ayakları Roma, ortası gotik, başı grekoromen tarzındadır ve inşasının tamamlanması altı yüzyıl sürmüştür. Bu çeşitliliğe nadir rastlanır. Etampes'ın kale burcu bunun güzel bir örneğidir. Ama iki tarzı barındıran anıtlar çoktur. Sivri kemerlerine rağmen, Saint-Denis'nin cümle kapısında ve Saint-Germain-des-Pres'nin nefinde yer alan Roma usulü ilk sütunlarıyla Notre-Dame de Paris, Bocherville'in yarı bölmesi Roma tarzına göre inşa edilmiş yarı gotik papazlar kurulu salonu, merkezi sivri kulesi[2], rönesansın izlerini taşımasa tamamıyla gotik sayılacak Rouen Katedrali bu ikili mimarinin örneklerini oluştururlar.

Zaten sanatın deri değiştirmesiyle ortaya çıkan tüm farklılıklar yapıların sadece dış yüzeyinde yer alırlar. Hristiyan kilisesinin inşası bu değişimlerden etkilenmemiştir. Hep aynı

---

1 Bu bölme mekânlara, iklimlere, toplumlara göre Lombardiya, Sakson, Bizans tarzı olarak anılır. Her birinin kendine özgü bir kişiliği olan ama aynı ilkeden, yarım daire şeklinde kemerden türeyen bu dört mimari birbirleriyle kardeştir.
Facies non omnibus una,
Non diversa tamen, qualem etc.
Ovidius Metamorphoses II, 13: "Hepsinin görüntüsü birbirine benzemiyor / Ancak farklı da değiller..." (V.H.)

2 Ahşaptan yapılmış bu sivri kule 1823'de düşen bir yıldırımla yanmıştır. (V.H.)

alt iskelete, bölmelerin hep aynı mantıki düzenlemesine rastlanır. Bir katedralin oymalı ve işlemeli dış kılıfı nasıl olursa olsun, onun altında her zaman en azından tohum ya da taslak halinde Roma bazilikası yer alır. Kilise zeminin üzerinde hep aynı yasaya göre yükselir. Değişmez bir şekilde haç şeklinde kesişen iki nefin koro bölmesini oluşturan üst kısımları apsis oluşturacak şekilde yuvarlaklaşır; kilisenin içindeki ayinler ve ana nefin sütun aralıklarıyla açıldığı geçitleri andıran şapeller için hep yan nefler kullanılır. Yine de şapellerin cümle kapılarının, çan kulelerinin, sivri kulelerin sayısı yüzyılın, toplumun, sanatın fantezilerine göre değişir. Temel dinî hizmetler için gerekli yapı oluşturulduktan sonra, mimari geri kalan ayrıntıları kendi zevkine göre düzenler. Heykelleri, vitrayları, gül pencereleri, arabeskleri, dantel şeklindeki süslemeleri, sütun başlıklarını, kabartmaları uygun bulduğu bir logaritmaya göre bir araya getirir. Böylece temellerinde düzenin ve bütünlüğün hâkim olduğu yapıların muhteşem çeşitliliği ortaya çıkar. Ağacın gövdesi kımıldamaz, bitki örtüsü ise değişkendir.

II
Kuşbakışı Paris

Okuyucularımız için muhteşem Notre-Dame de Paris Kilisesini onarmaya çalıştık. On beşinci yüzyılda sahip olduğu ama günümüzde yoksun kaldığı güzellikleri özetle anlattık; ama asıl önemli olanı, kulelerinin zirvelerinden Paris'in nasıl göründüğünü tasvir etmeyi ihmal ettik.

Gerçekten de, çan kulelerinin kalın duvarlarının içinde dikey olarak yükselen o karanlık spirali uzun süre el yordamıyla aşıp nihayet açık hava ve gün ışığıyla ferahlayan iki yüksek sahanlıktan birine çıkıldığında, gözlerin önüne dört bir yandan muhteşem bir tablo seriliyordu. Okuyucularımızdan, birkaç tanesi günümüze kadar varlıklarını ko-

ruyan Bavyera'daki Nürnberg, İspanya'daki Vittoria, hatta tarihi dokularını korumuş olmaları koşuluyla Bretagne'daki Vitré, Prusya'daki Nordhausen gibi gotik, bütünlüklü, eksiksiz, yekpare şehirleri görmüş olmanın mutluluğunu yaşayanlar bu kendine özgü manzarayı zihinlerinde kolayca şekillendirebilirler.

Üç yüz elli yıl öncesinin Paris'i daha o zamanda devasa bir kentti. Biz Parisliler genellikle o zamandan beri şehrin ne kadar büyüdüğü konusunda yanılırız. Paris, XI. Louis'den bu yana ancak üçte biri oranında genişledi. Kuşkusuz şehir genişlediğinden daha fazlasını güzelliğinden kaybetti.

Paris, bilindiği gibi beşik şeklindeki o yaşlı Cité Adası'nda doğdu. Bu adanın kumsalı onun ilk surunu, Seine ise ilk hendeğini oluşturdu. Paris yüzyıllar boyunca biri kuzeyde, biri güneyde olmak üzere hem kapı hem kale işlevi gören iki köprülü bir ada olarak kaldı: sağ kıyıda Grand-Châtelet, sol kıyıda Petit-Châtelet. Daha sonra, ilk hanedanın krallarıyla birlikte adası dar gelen ve adım atacak yer kalmayan Paris suyun ötesine taştı. Böylece Grand-Châtelet ve Petit-Châtelet'nin ötesinde Seine'in iki yanındaki kırlara doğru ilk surlar ve ilk kuleler inşa edilmeye başladı. Geçen yüzyıla kadar bu eski surlardan geriye hâlâ bazı kalıntılar kalmıştı; ama günümüzde sadece anılar ve sağda solda Baudets ya da Baudoyer kapısı, *porta Bagauda* gibi bir gelenek mevcut. Zamanla kentin merkezinden çepere doğru yayılan ev dalgaları taşkınlarıyla bu surları kemirdi, yıprattı ve silip attı. Philippe-Auguste yaptırdığı yeni bir setle Paris'i büyük, yüksek ve sağlam kulelerle dairesel bir zincirin içine hapsetti. Bir yüzyılı aşkın bir süre boyunca, evler tıpkı depodaki su gibi bu havzada sıkıştılar, biriktiler ve seviyelerini yükselttiler. Giderek artmaya başlayıp kat kat yükseldiler, birbirlerinin üzerine bindiler, tıpkı sıkıştırılan her usare gibi fışkırdılar ve biraz hava alabilmek için komşularının üzerine çıkmaya çalıştılar. Caddeler giderek çukurlaşıp daralırken, evlerle dolan meydanlar ortadan kayboldu. Niha-

yet Philippe-Auguste'ün seddini aşan evler başıbozuklar gibi neşeyle, düzensiz bir şekilde ovaya doğru yayıldılar. Oraya rahatça yerleşip, bahçeleriyle tarlalara doğru keyiflerince uzandılar. 1367'de şehir özellikle sağ kıyıda yeni bir duvarı gerektirecek kadar genişlemişti: Bu duvarı V. Charles inşa etti. Ama Paris gibi bir şehir sürekli gelişme halindedir. Şehirler ancak bu özellikleriyle başkent olma sıfatını hak ederler. Bir ülkenin tüm coğrafi, politik, ahlaki, entelektüel eğilimlerinin, bir halkın tüm doğal niteliklerinin toplandığı bir huniyi andıran ve uygarlığın kuyuları olarak anılabilecek bu kentler, âdeta ticaretin, sanayinin, çalışan nüfusun, dehanın, bir ulusun yaşam tarzında, özünde, ruhunda yer alan her şeyin yüzyıllar boyunca hiç durmaksızın damla damla süzülüp biriktiği göletlerdir. Bu yüzden V. Charles'ın Philippe-Auguste'ün duvarıyla aynı kaderi paylaşan duvarı, on beşinci yüzyılın sonundan itibaren yetersiz kaldı ve kenar mahalleler daha ötelere yayılmaya başladı. On altıncı yüzyılda eski kentin derinliklerine gömülerek gözden kaybolurken dışında yeni bir kent gelişiyordu. Burada bir virgül koyup Paris'in on beşinci yüzyıldan itibaren, Julien l'Apostat döneminde Grand-Châtelet ve Petit-Châtelet'de âdeta tohum halinde bulunan surların ortak merkezli üç halkasının sınırlarına taştığını belirtelim. Sürekli gelişen kent, etrafını çevreleyen dört suru tıpkı geçen yılki elbiseleri üzerlerine olmayan çocuklar gibi yırtıp atmış, parçalamıştı. XI. Louis döneminde bu evler denizinde eski surların yıkıntı halindeki kulelerinin, yer yer tıpkı su baskınına uğramış dağ zirveleri, tıpkı eski Paris'in yenisinin altında kaybolmaya başlayan takımadaları gibi baş gösterdiğine tanık olunuyordu.

Ne yazık ki, Paris o zamandan beri göz zevkimizi bozacak şekilde değişime uğradı, yine de bu süre zarfında sınırları sadece tek bir suru, onu inşa ettiren Kral XV. Louis'ye, onu şu dizeyle anan şaire layık, çamur ve tükürükten yapılmış o sefil duvarı aştı:

"Paris'i çevreleyen duvar onu mırıltılara boğar."

On beşinci yüzyılda, Paris hâlâ her birinin kendine özgü nitelikleri, gelenekleri, âdetleri, ayrıcalıkları, tarihleri olan birbirinden ayrı ve oldukça farklı üç şehre bölünmüş haldeydi: Cité, Üniversite, Şehir. Adanın üzerindeki Cité en eskileri, en küçükleri ve diğer ikisinin annesiydi, iki evladının ortasında (mukayese yapmamıza izin verin) etine dolgun iki güzel kızın arasındaki ufak tefek yaşlı bir kadın gibi sıkışıp kalmıştı. Üniversite, Seine'in sol kıyısı boyunca, günümüzde şarap haline tekabül eden Tournelle'den, günümüzde darphane olarak kullanılan Nesle Kulesine kadar uzanıyor, surları Julianus'un kaplıcalarını kurduğu kırlara doğru gidiyordu. Sainte-Geneviève Dağı Üniversite'nin sınırları içinde kalıyordu. Bu duvarlar eğrisinin en yüksek noktası günümüzde yaklaşık olarak Pantheon'un bulunduğu Papale kapısıydı. Paris'in bu üç bölmesinin en büyüğü olan Şehir sağ kıyıdaydı. Yıpranmış ve birçok noktada işlevsiz kalmış rıhtımı, Seine Nehri boyunca günümüzde tahıl ambarının yer aldığı Billy Kulesinden, günümüzde Tuilleries'nin bulunduğu Bois Kulesine kadar uzanıyordu. Seine'in başkentin surlarını kestiği bu dört nokta, yani soldaki Tournelle ve Nesle ile sağdaki Billy ve Bois kuleleri yerinde bir deyişle Paris'in dört kuleleri olarak anılıyordu. Şehir, Üniversiteye oranla kırlara doğru daha fazla yayılıyordu. Şehir'in surlarının (V. Charles'ınki) en yüksek noktası günümüzde de aynı yerde bulunan Saint-Denis ve Saint-Martin kapılarıydı.

Söylediğimiz gibi, Paris'in bu üç bölgesi bir şehir oluşturuyorlardı, ama eksiksiz olamayacak kadar özel olan bu şehir diğer iki bölmesinden ayrılamazdı. Şehrin birbirinden tamamıyla farklı üç görünümü vardı. Cité'ye kiliseler, Şehire saraylar, Üniversiteye kolejler damgasını vuruyordu. Burada eski Paris'in ikincil özelliklerini ve yollar yönetimi hukukunun kaprislerini bir yana bırakıp, belediye yönetimlerinin karmaşası içinden sadece bütünsellikleri ve kitleleri ele alarak genel bir bakış açısıyla adanın piskoposluğa, sağ kıyının

ticaret odasına, sol kıyının rektöre ait olduğunu belirteceğiz. Kralın atadığı Paris valisi hepsinin üstüydü. Notre-Dame Cité'de; Louvre ve Belediye Konağı Şehir'de; Sorbonne Üniversite'de yer alıyordu. Haller Şehir'de; Hotel-Dieu hastanesi Cité'de; Pré-aux-Clercs Üniversite'deydi. Öğrencilerin sol kıyıda yer alan kendilerine ait Pré-aux-Clercs'de işlediği suçlar adadaki Adalet Sarayında yargılanıyor, infazlar sağ kıyıdaki Montfaucon'da gerçekleştiriliyordu, yine de kendi mekânlarında asılmak öğrencilerin bir ayrıcalığı olduğu için bu uygulamalar ancak üniversiteyi kraldan daha güçlü sanan rektör müdahale etmedikçe geçerliydi.

Bu arada, bu ayrıcalıkların ve daha önemli birçok ayrıcalığın çoğunlukla krala karşı ayaklanmalarla elde edildiğini belirtmemiz gerekir. Bu ezelden beri süregelen bir yöntemdir: Halk söküp almadıkça kral ayrıcalıklarından vazgeçmez. Sadakat konusunda durumu naif bir şekilde özetleyen bir ferman vardır: *Civibus fidelitas in reges, quoe tamen aliquoties seditionibus interrupta, multa peperit privilegia.*[3]

Seine, on beşinci yüzyılda Paris surlarındaki beş adayı çevreliyordu: o zaman ağaçların olduğu, bugünse sadece kalasların bulunduğu Louvier Adası; piskoposluğun, her ikisinde de birkaç virane ev bulunan, ıssız Vaches ve Notre-Dame adaları (on yedinci yüzyılda bu iki adanın birleştirilmesiyle ortaya günümüzde Saint-Louis olarak andığımız bir ada çıktı); nihayet Cité ile ucunda yer alan ve Pont-Neuf'ün dolma toprağıyla giderek viran olan Passeur-aux-Vaches adacığı. O zamanlar Cité'de hepsinin üzeri evlerle dolu beş köprü vardı: sağda taştan Notre-Dame ve Pont-au-Change ile ahşap Pont-aux-Meuniers, solda taştan Petit-Pont ve ahşap Saint-Michel köprüleri. Üniversite'nin, Philippe-Auguste tarafından yaptırılan ve Tournelle'den itibaren sıralanan altı kapısı vardı: Saint-Victor, Bordelle, Papale, Saint-Jacques, Saint-Michel,

3 Bazen isyanlarla sekteye uğrasa da, krallara sadakat vatandaşlara birçok imtiyaz sağlar. (Lat.)

Saint-Germain. Şehrin V. Charles tarafından yaptırılan ve Billy Kulesi'nden itibaren sıralanan altı kapısı vardı: Saint-Antoine, Temple, Saint-Martin, Saint-Denis, Montmartre, Saint-Honoré. Tüm bu kapılar oldukça güçlü ve güçlerine gölge düşürmeyecek kadar güzeldiler. Kışın Seine'in suları yükseldiğinde akıntıları sertleşen geniş, derin bir hendek Paris'i çevreleyen surların diplerini ıslatıyordu. Geceleri kapılar kapanıyor, kentin iki ucunda nehrin önü demir zincirlerle kesiliyor, böylece Paris huzurlu bir uykuya çekiliyordu.

Yukarıdan bakıldığında, Cité, Üniversite ve Şehir üçlüsü garip bir şekilde iç içe geçmiş caddelerin karmakarışık örgüsünü sergiliyordu. Yine de, ilk bakışta şehrin bu üç parçası bir bütün olarak algılanıyordu. Göze ilk çarpan, hiç kesintisiz bir şekilde neredeyse dümdüz uzanan, Seine Nehri'ne dikey olarak, güneyden kuzeye doğru bir uçtan bir uca kat ettiği üç kenti birbirlerine bağlayan, iç içe geçiren, bütünleştiren ve sakinlerini hiç durmadan diğer kentin surlarına boşaltan iki uzun, birbirine paralel caddeydi. Bu caddelerden Saint-Jacques kapısından, Saint-Martin kapısına dek uzanan ilki Üniversite'de Saint-Jacques Caddesi, Cité'de Juiverie Caddesi, Şehir'de ise Saint-Martin Caddesi olarak anılıyor ve nehri Petit-Pont ve Notre-Dame köprüleri adı altında iki kez geçiyordu. Sol kıyıdaki Harpe Caddesi, adada Barillerie Caddesi ve sağ kıyıda Saint-Denis Caddesi olarak anılıyor, Seine'in bir kolunu Saint-Michel, diğer kolunu Pont-au-Change köprüleriyle aşıyor, Üniversite'deki Saint-Michel kapısından, Şehrin Saint-Denis kapısına kadar uzanıyordu. Zaten, birçok adları olsa da bunlar topu topu Paris'in iki şahdamarını oluşturan iki ana caddeydi. Üçlü kentin diğer toplardamarları buraya boşalıyor, buradan besleniyordu.

Bütün Paris'i genişliği boyunca baştan başa kateden, başkentin tamamı boyunca uzanan bu iki ana caddenin dışında, Şehir'in ve Üniversite'nin de kendilerini uzunlukları boyunca, Seine'e paralel olarak kateden ve diğer iki *ana arteri* dik açıy-

la kesen ana caddeleri vardı. Böylece, Şehir'de Saint-Antoine kapısından, Saint-Honoré kapısına, Üniversite'de Saint-Victor kapısından Saint-Germain kapısına doğrusal bir hat üzerinden inilebiliyordu. İlk iki caddeyle kesişen bu iki geniş yol, üzerinde Paris caddelerinin her yöne doğru sıkışmış ve iç içe geçmiş labirenti andıran şebekesini barındıran kanaviçeyi oluşturuyordu. Bu şebekenin anlaşılmaz tablosu dikkatle incelendiğinde ayrıca biri Üniversite'de, diğeri Şehir'de olmak üzere genişleyen iki demeti andıran ve köprülerden kapılara kadar uzanan geniş caddelerin iki şeridi göze çarpıyordu.

Bu geometrik planın bazı izleri günümüzde de varlıkları hâlâ korumaktadır.

Şimdi 1482'de bu bütünselliğin Notre-Dame'ın kulelerinden nasıl göründüğünü tasvir etmeye çalışacağız.

Kulenin doruğuna çıktığında nefes nefese kalan bir izleyicinin gözleri öncelikle çatıların, bacaların, caddelerin, köprülerin, kulelerin, çan kulelerinin görüntüsüyle kamaşıyordu. Oymalı duvar kalkanları, sivri çatılar, duvarların köşelerine asılı küçük kuleler, on birinci yüzyıldan kalma taştan piramit, on beşinci yüzyıl tarzında kayağantaştan dikilitaş, kale burcunun yuvarlak ve sade kulesi, kilisenin işlemeli dörtgen kulesi ve irili ufaklı, yekpare, havai ne varsa bir anda toplu halde gözleri alıyordu. Bakışlar uzun süre camları boyalı ve süslemeli, kapıları alçak, katları çıkmalı küçük bir evden, o zamanlar kuleleri sütunlar gibi dizilen muhteşem Louvre'a kadar, her şeyin belli bir özgüllüğe, dehaya, güzelliğe sahip olduğu, her şeyin sanatın izlerini taşıdığı o labirentin derinliklerinde kayboluyordu. Ama gözler bu yapılar karmaşasına alıştığında dikkati çekmeye başlayan önemli binalar şunlardı:

Öncelikle karmaşık yapısına rağmen, tarz olarak bazı güzellikler barındıran ve Sauval'in deyişiyle *balçığa gömülmüş ve akıntıyla Seine'in ortasında karaya oturmuş büyük bir gemiye benzeyen* Cité Adası göze çarpıyordu. On beşinci

yüzyılda bu geminin nehrin iki yakasına beş köprüyle bağlanmış olduğundan söz etmiştik. Bu gemi görünümü armacılık uzmanlarının da dikkatini çekmişti, çünkü Favyn ve Pasquier'ye göre Paris'in armasını oluşturan gemi simgesi Normandiyalıların kuşatmasından değil, Cité'nin bu görüntüsünden kaynaklanıyordu. Şifresini çözmeyi bilen için arma bir cebir işlemi, bir dil gibidir. Ortaçağ'ın ilk yarısının tüm tarihi Roma tarzı kiliselerin sembolizminde, ikinci yarısının tarihi ise armalarda yazılıdır. Armalar feodalitenin, teokrasinin simgelerinden sonra gelen hiyeroglifleridir.

Cité öncelikle doğudaki pupası ve batıdaki pruvasıyla göze çarpıyordu. Pruvaya doğru dönünce, Saint-Chapelle'in sırtına kule yüklenmiş bir filin sağrısına benzeyen geniş, kurşuni mihrabının üzerinde eski evler yığınının çatıları görülüyordu. Yalnızca buradaki sivri kule en cüretkâr, en işlemeli, en incelikli, en tırtıklı haliyle dantel konisinden gökyüzünün görülmesine izin veriyordu. Notre-Dame'ın önünde, biraz daha yakında, üç cadde eski evlerle çevrili güzel bir kilise meydanına açılıyordu. Bu meydanın güney tarafında Hôtel-Dieu Hastanesinin kırışık ve somurtkan cephesi yer alıyor, binanın çatısı âdeta sivilce ve siğillerle kaplıymış gibi görünüyordu. Cité'nin oldukça dar görünen bu alanında sağda, solda, doğuda, batıda, her mimari tarzdan, her büyüklükten, her çağı temsil eden yirmi bir kilisenin, Saint-Denis-du-Pas'nın (Glaucini zindanı) çan çiçeğini andıran Roma usulü alçak ve kurt yenikli kulesinden, Saint-Pierre-aux-Boeufs ve Saint-Landry'nin ince uzun kulelerine kadar sıralanan çan kuleleri yükseliyordu. Notre-Dame'ın arkasında, kuzeyde, gotik galerileriyle manastır, güneyde piskoposun yarı Roma usulü sarayı, doğuda Terrain'in ıssız ucu yer alıyordu. Bu ev yığınları arasında, sarayların çatılarındaki en yüksek pencerelerin üzerini süsleyen taştan yüksek baca şapkaları, VI. Charles döneminde, şehir tarafından Juvénal des Ursins'e verilen konak, biraz daha ötede Marché Palus'un katranlı kulübeleri, Saint-Germain-

le-Vieux Kilisesinin, 1458'de, Febves Caddesinin bir ucunun eklenmesiyle daha da genişlemiş olan yeni apsisi, yer yer insanlarla dolu bir kavşak, bir caddenin köşesine dikilmiş bir teşhir direği, on altıncı yüzyılda, yerini *birlik kaldırımı* denilen sefil çakıl döşemeye bırakmış Philippe Auguste tarzı güzel bir kaldırım parçası, atların ayakları için çizilmiş muhteşem bir zemin; günümüzde BourdonnaisCaddesinde örneğine rastladığımız, on beşinci yüzyıla özgü saydam merdiven kuleleriyle ıssız bir arka avlu seçilebiliyordu. Nihayet, Sainte-Chapelle'in sağında, batıya doğru, suyun kenarında, kuleleriyle birlikte beliren Adalet Sarayı vardı. Kralın bahçelerinin Cité'nin batı ucunu kaplayan ulu ağaçlı ormanları Passeur adacığını gizliyordu. Nehre gelince, Notre-Dame'ın kulelerinin üzerinden Cité'nin iki yanından ancak görülebiliyordu: Seine köprülerin, köprüler evlerin altında kayboluyordu.

Ve bakışlar, zirveleri zamanla su buharlarıyla küflendiği için yeşil görünen köprülerin ötesine, soldaki Üniversiteye doğru yöneldiğinde, göze ilk çarpan yapı geniş ve alçak kulelerden oluşan bir demeti andıran ve sundurması Petit-Pont'un ucuna doğru uzanan Petit-Châtelet idi; ardından gözlerinizi batıdan doğuya, Tournelle'den Nesle Kulesine doğru çevirdiğinizde, karşınıza kirişleri oymalı, camları renkli, katları kaldırımın üzerinde yükselen bir dizi ev, duvar kalkanlarının, sıklıkla bir yol ağzı tarafından, bazen de avluları ve bahçeleri, kanatlarını ve gövdesini oluşturan konutlarıyla, iç içe geçmiş, tıkış tıkış olmuş bu ev yığınlarının ortasında bir köylü güruhunun arasındaki senyör gibi keyfince uzanıp giden taştan büyük bir konağın cephesi, ya da köşesi tarafından kesilen uçsuz bucaksız zikzağı çıkıyordu. Rıhtımda, Bernardins'lerle, Tournelle'in yanındaki büyük çiti paylaşan Lorraine Malikânesinden, ana kulesi Paris'i sınırlayan ve sivri çatılarının üçgenleri yılın üç ayı boyunca batan güneşin kızıl halkasını ayça şeklinde oyan Nesle Konağına kadar uzanan beş ya da altı konak vardı.

Zaten, Seine'in bu kıyısında ticaret diğer kıyıda olduğu kadar yoğun değildi; burada öğrencilerin gürültüsü ve kalabalığı esnaflarınkini bastırıyordu ve açıkça söylemek gerekirse, rıhtım sadece Saint-Michel köprüsünden Nesle kulesine kadar uzanıyordu. Seine kıyısının geri kalan kısmı kâh Bernardins'lerin ötesinde olduğu gibi boş bir kumsaldan, kâh iki köprü arasındaki gibi suyun hemen kenarındaki ev yığınlarından oluşuyordu.

Bu kıyıda, sabahtan akşama kadar bağıran, konuşan, şarkı söyleyen ve günümüzdeki gibi çamaşırlarını tokaçla döven çamaşırcı kadınların uğultusu vardı.

Göze bir blok halinde görünen Üniversite bir ucundan diğerine kadar homojen ve yekpare bir görünüm sergiliyordu. Sağlam, köşeli, yapışık ve neredeyse hepsi aynı geometrik tarzla oluşmuş binlerce damı yukarıdan bakıldığında aynı maddenin billurlaşmış hali gibi görünüyordu. Caddelerin dolambaçlı çukurları bu bina yığınlarını düzensiz dilimler halinde kesmiyordu. Kırk iki okul bu alanın her yanına oldukça orantılı bir şekilde dağılmıştı. Bu güzel binaların değişik ve göze hoş görünen çatıları, üzerinde yükseldikleri sade damlarla aynı sanat tarzının ürünüydü ve aslında aynı geometrik şeklin birkaç kat büyüğünün, karesinin, küpünün ifadesiydi. Böylece bu çatılar bütünlüğü bozmadan zenginleştiriyor, onu yük oluşturmaksızın tamamlıyorlardı. Geometri bir ahenktir. Sağa sola yayılmış birkaç güzel konak sol kıyıdaki zarif tavan aralarının üzerinde muhteşem çıkıntılar oluşturuyordu; Nevers, Rome ve Reims malikâneleri varlıklarını günümüze kadar koruyamasalar da, kulesi birkaç yıl önce biçimsizce yıkılan Cluny Konağı âdeta sanatçıyı teselli etmek için hâlâ yerinde duruyor. Cluny'nin yanındaki o zarif Roma sarayı yarım daire şeklindeki kemerleriyle Julianus'un kaplıcalarını içinde barındırıyordu. Ayrıca konaklardan daha kutsi bir güzelliğe, daha vakur bir soyluluğa sahip olan ve güzellikleri ve soyluluklarıyla onlardan aşağı kalmayan birçok manastır vardı.

Göze ilk çarpanlar üç çan kulesiyle Bernardins Manastırı; hâlâ ayakta duran dörtgen kulesi, yıkılıp gitmiş bütününün hüzünle anılmasına neden olan Sainte-Geneviève; muhteşem nefi ve Mathurin rahiplerinin avlularını çevreleyen dehlizleriyle yarısı okul yarısı manastır olan Sorbonne; duvarlarına bu kitabın yedinci ve sekizinci baskıları arasında bir tiyatro kurulmuş olan komşusu Saint-Benoit Manastırı; üç devasa duvar kalkanı yan yana duran Cordeliers Manastırı; zarif sivri kulesi muhteşem girintili çıkıntılı görüntüsüyle Paris'in batısından itibaren Nesle Kulesinden sonra ikinci sırada yer alan Augustin Manastırı. Aslında manastırdan dünyaya geçiş halkasını oluşturan okullar, konaklarla manastırlar arasında zarafet dolu bir ağırbaşlılıkla, saraylarınkinden daha ılımlı bir oymacılıkla, manastırlarınkinden daha yumuşak bir mimariyle tam ortada yer alıyorlardı. Ne yazık ki, gotik sanatın zenginlikle tutumluluk arasına büyük bir özenle yerleştirdiği bu binalardan hiçbiri günümüze kadar varlığını koruyamadı. Üniversitede çok sayıda bulunan ve Saint-Julien'in yarım daire şeklindeki kemerlerinden, Saint-Severin'in sivri kemerlerine kadar mimarinin tüm çağlarını art arda yansıtan heybetli kiliseler her şeye yukarıdan bakıyor, bu uyumlu bütünlüğe daha da uyum katarcasına, külahları işlemeli duvar kalkanlarının sayısız tırtıklarını, oymalı çan kulelerini, görünümleri çatıların dik açısının muhteşem bir abartısı olan heybetli sivri kuleleri delip geçiyorlardı.

Üniversite'nin arazisi inişli çıkışlıydı. Sainte-Geneviève Dağı Üniversite'nin güneydoğusunda bir şişkinlik oluşturuyordu; Notre-Dame'ın tepesinden bu dar ve eğri büğrü caddeler kalabalığını (günümüzde *Quartier Latin*), dağın zirvesinden karmakarışık bir halde suyun kenarına doğru dört bir yana yayılan ve kimileri düşermiş, kimileri yukarı tırmanırmış, hepsi de birbirinden destek alırmış gibi görünen o ev salkımlarını izlemek çok keyifliydi. Kaldırımın üzerinde iç içe geçmiş binlerce siyah noktanın oluşturduğu

bitmek bilmez akıntı hemen göze çarpıyordu: Bu kalabalığın yukarıdan ve uzaktan görüntüsüydü.

Nihayet, Üniversite'nin sınır çizgisini ilginç bir şekilde eğip büken, ona dantelli bir görünüm veren çok sayıda çatının, kulenin, ev yığınlarının arasından bir kaleyi simgeleyen yosun tutmuş geniş bir duvar, kalın duvarlı yuvarlak bir kule, mazgallı bir şehir kapısı seçilebiliyordu: Bu Philippe-Auguste'ün suruydu. Daha ötede çayırların yeşilliği, kenarlarında uzağa gidildikçe daha da seyrekleşen birkaç kenar mahalle evi bulunan yollar göze çarpıyordu. Bu mahallelerden bazıları önemliydi; Tournelle'den itibaren önce Bievre üzerindeki kemerli köprüsü, Louis-le-Gros'nun mezar taşının (*epithaphium Ludovici Grossi*) bulunduğu manastırı, on birinci yüzyıldan kalma dört küçük çan kulesiyle çevrelenmiş sekiz kenarlı kulesi olan (bu kulenin benzeri bugün hâlâ yıkılmamış olan Etampes'da görülebilir) kilisesiyle Saint-Victor Mahallesi; ardından daha o zamanlar üç kilisesi ve bir manastırı olan Saint-Marceau Mahallesi; kavşağındaki oymalı güzel haçı, o zamanlar gotik mimarisini, sivri ve zarif görünümünü koruyan Saint-Jacques-du-Haut-Pas Kilisesi, muhteşem nefiyle on dördüncü yüzyıldan kalan ve Napolyon'un saman ambarı yaptığı Saint-Magloire Kilisesi, Bizans mozaikleriyle kaplı Notre-Dame-des-Champs Kilisesiyle, Gobelins değirmenini ve dört beyaz duvarını soluna alan Saint-Jacques Mahallesi. Nihayet, küçük bölmeli bahçeleri ve Vauvert'in yeterince cin ve periyle dolduramadığı yıkıntılarıyla Adalet Sarayının çağdaşı olan Ermiş Bruno tarikatı manastırını kırların ortasında bıraktıktan sonra, bakışlar batıda Saint-Germain-des-Pres'nin Roma tarzı üç ince kulesine yöneliyordu. Daha o zamanlar büyük bir belde olan Saint-Germain arkasında on beş yirmi cadde barındırıyor, Saint-Sulpice'in sivri çan kulesi beldenin köşelerinden birini oluşturuyordu. Çan kulesinin hemen yanında, bugün pazar yeri olarak kullanılan Saint-Germain

panayırının dörtgen surları, başpapazın teşhir direği, üzerini kurşun bir koninin kapladığı şirin yuvarlak bir kule, daha ileride kiremit ocağı, ortak fırına giden Four Caddesi, tepeciğinin üzerine oturmuş değirmen, yalıtılmış ve hoş görünmeyen cüzzamlılar evi. Ama en çok dikkat çeken ve bakışların uzun süre üzerinde kalmasını sağlayan asıl yapı manastırdı. Bir kilise ve soylular konağı olarak oldukça heybetli görünen bu manastır, Paris piskoposlarının bir gece kalmakla kendilerini bahtiyar hissettikleri bu ruhani saray, mimarın görkemli gül penceresiyle bir katedralin zarafeti ve heybetiyle görünmesini sağladığı o yemekhane, Meryem Ana'nın o zarif şapeli, o abidevi yatakhane, o geniş bahçeler, o dikenli parmaklıklar, o açılır kapanır köprü, çevredeki çayırların yeşilliğini gözlere yansıtan o mazgal çerçeve, silahlı askerlerin, ayin cübbeli papazlara karıştığı ve gotik bir apsisin üzerine zarif bir şekilde yerleşmiş yarım daire kemerli üç yüksek kulenin etrafında bir araya gelmiş o avlular ufukta çok hoş bir görüntü sergiliyorlardı.

Nihayet, Üniversite'yi iyice gözden geçirip başınızı sağ kıyıya, Şehir'e doğru çevirdiğinizde, görüntü aniden değişiyordu. Gerçekten de, Üniversite'den çok daha geniş olan Şehir bir bütünlük arz etmiyor, ilk bakışta, birbirlerinden belirgin bir şekilde farklı bloklara bölünmüş olduğu görülüyordu. Doğuda, Şehir'in günümüzde adını hâlâ Camulogenus'un Caesar'ın ordusunu çamura gömdüğü bataklıktan alan bölümünde nehrin kenarına kadar inen bir saraylar öbeği yer alıyordu. Neredeyse birbirlerine yapışıkmış gibi duran Jouy, Sens, Barbeau konakları ve kraliçenin malikânesi, narin kuleciklerlerin yer aldığı kayağantaştan çatılarını Seine'de seyrediyorlardı. Bu dört yapı Nonaindières Caddesi'nden, sivri kulesi duvar kalkanlarının ve mazgallarının üzerinden zarafetle yükselen Celestin rahiplerinin manastırına kadar uzanıyordu. Bu görkemli konakların önünde nehre doğru eğilmiş birkaç yeşilimtırak viran kulübe, onların cepheleri-

nin zarif köşelerinin, taş pervazlı geniş, dörtgen pencerelerinin, üzerleri heykellerle dolu sivri kemerli sundurmalarının, dümdüz duvarlarının keskin köşelerinin, gotik sanatın her binada yeni kombinasyonlar üretirmiş gibi görünmesine yol açan mimarinin o büyüleyici mucizelerinin görülmesine engel olmuyordu. Bu sarayların arkasında o muhteşem Saint-Pol Konağının bir kale gibi kâh uzunlamasına kesilmiş, kâh mazgallarla kaplanmış, kâh da bir rahibe gibi örtünmüş görüntüsüyle her yöne uzanan devasa ve çok biçimli duvarı beliriyordu. Fransa kralı bu konakta sadece Paris'i aslanlarıyla ziyarete gelen ve kraliyet konağında kendilerine ait mâlikaneleri olan büyük senyörleri ve imparatoru değil, veliaht olan yirmi iki prensi ve Bourgogne dükünü, uşaklarını ve maiyetlerini ağırlamıştı. Bu arada, bir prens dairesinin, koridorlarını, hamamlarını, buhar odalarını, her dairede bulunan "gereksiz bölmelerini", kralın her konuğuna tahsis edilen özel bahçeleri, mutfakları, şarap mahzenlerini, çalışma odalarını, maiyetin ortak yemekhanelerini, hurda deposundan şaraphaneye kadar yirmi iki bölmenin bulunduğu iç avluları, kroket, el topu, ciritle halka yakalama gibi oyunların oynandığı alanları, büyük kümesleri, balık havuzlarını, hayvanat bahçelerini, ahırları, ağılları, kütüphaneleri, cephanelikleri ve dökümhaneleri saymazsak töreh odasından dua odasına kadar en az on bir bölmeden oluştuğunu belirtmemiz gerekir. İşte o dönemde bir kralın sarayı, bir Louvre, bir Saint-Pol Konağı böyleydi.

Üzerine çıktığımız kuleden, demin sözünü ettiğimiz dört bina tarafından yarı yarıya gizlenmiş Saint-Pol Konağını izlemek muhteşem bir şeydi. Ana binaya renkli camlı ve ince sütunlu koridorla ustalıkla eklemlenmelerine rağmen, V. Charles'ın sarayına kattığı üç konak net bir şekilde seçilebiliyordu: Çatısının kenarını süsleyen oymalı korkuluğuyla Petit-Muce Konağı; devasa kulesi, çıkma mazgalları, mazgal delikleri, alçak mazgallı kuleleri, sakson tarzı geniş kapının

üzerinde inip kalkan köprünün geçmeleri arasında başpapazın armasıyla heybetli bir şatoyu andıran Saint-Maur başpapazının konağı; yıkılmış zirvesi göze bir horoz ibiği gibi görünen çentikli kulesi, sağda solda devasa karnabaharlar gibi bir demet oluşturan üç dört meşe ağacı, ışığın ve gölgenin kıvrımlar oluşturduğu berrak sulu havuzda oynaşan kuğuları, göz kamaştırıcı avlularıyla Etampes kontunun konağı; sakson tarzı kısa sütunların üzerindeki alçak sivri kemerleri, demir parmaklıkları ve sürekli kükreyişiyle Aslanlar Konağı; bu bütünün arasında Ave-Maria'nın balık pulu bezemeli çan kulesi; solda Paris belediye başkanının etrafı ince bir şekilde oyulmuş dört küçük kuleyle çevrili malikânesi; ortada, dipte V. Charles'tan beri gitgide çoğalan cepheleri, süslemeleri, iki yüzyıldan beri mimarların fantezilerine göre şekillenmiş melez çıkıntıları, şapellerinin apsisleri, koridorların duvar kalkanları, fırfır dönen rüzgârgülleri ve dibi mazgallarla çevrili koni şeklindeki kenarları kıvrılmış sivri külahlara benzeyen iki bitişik yüksek kulesiyle Saint-Pol Konağı.

Uzakta, bu saraylar amfiteatrının katlarını çıkmaya devam edip, Şehir'in çatıları arasında, Saint-Antoine Caddesinin geçidini belirten oyulmuş derin çukuru aştıktan sonra, bakışlar inşası yüzyıllar öncesine dayanan, yepyeni ve bembeyaz bölümleri yapının bütünüyle mavi bir hırkanın üzerindeki kırmızı bir yama gibi tezat oluşturan geniş Angoulême Malikânesine doğru uzanıyordu. Yine de, modern sarayın üzeri oymalı oluklarla, fantastik arabeskler gibi görünen yaldızlı bakırdan parıltılı kakmalarla kaplı, gümüş, altın tellerle süslü sipsivri ve yüksek çatısı, eski geniş kuleleri zamanla fıçılar gibi şişmiş, yukarıdan aşağı doğru çatlayarak yığılmaya başlamış haliyle düğmelerini patlatan koca göbekleri andıran eski yapının siyah yıkıntılarının ortasında zarif bir şekilde göğe doğru yükseliyordu. Arkada, Tournelles Sarayının sivri kulelerinden oluşan bir orman vardı. Dünyanın hiçbir yerinde, Chambord'da ya da Elhamra'da, hepsi değişik bi-

çimlere, yüksekliklere, duruşlara sahip olan bu sivri kuleler, çan kulecikleri, bacalar, rüzgârgülleri, spiraller, gün ışığıyla zımbalanmış gibi görünen fenerler, incecik kuleler yığını kadar büyülü, uçarı, itibarlı bir görüntü olamazdı. Âdeta taştan devasa bir satranç tahtasıydı.

Tournelles'in sağında, iç içe girmiş mürekkep siyahı devasa, geniş kulelerden oluşan ve âdeta dairesel bir hendeğin içinde bütünleşmiş gibi görünen bir demet; pencerelerden çok mazgal delikleriyle çevrelenmiş bir kule, her zaman kalkık duran inip kalkan bir köprü, her zaman inik duran demir parmaklık yer alıyordu. Burası Bastille'di.

Mazgalların arasından uzaktan dam oluklarına benzeteceğiniz şekilde çıkan o siyah gagalar da top namlularıydı.

Topların altında, bu ürkütücü yapının dibinde, iki kulesinin arasına gömülmüş Saint-Antoine kapısı vardı.

Tournelles'in ötesinde, V. Charles'ın suruna kadar bol yeşillikleri ve çiçek tarhlarıyla bir kadife halıyı andıran kraliyet bahçeleri uzanıyordu. Bu bahçelerin ortasında ağaçlıklı yollardan oluşan labirentiyle XI. Louis'nin Coictier'ye bağışladığı ünlü Dédalus Bahçesi yer alıyordu. Doktorun rasathanesi labirentin üzerinde tepesinde küçük bir ev bulunan geniş bir sütun gibi yükseliyordu. Bu bilim evinde korkunç yıldız fallarına bakılmıştı.

Günümüzde burada Place Royale vardır.

Sadece önemli bölümlerini belirterek okuyucuya tasvir etmeye çalıştığımız Saray Mahallesi V. Charles'ın surunun doğuda Seine Nehri'yle oluşturduğu köşede yer alıyordu. Şehrin merkezinde kent sakinlerinin evlerinden oluşan bir öbek vardı. İşte Cité'nin sağ kıyıdaki üç köprüsü buraya açılıyordu ve köprüler saraylardan önce evlere bakıyordu. Kovanın petek gözleri gibi iç içe geçmiş bu ev yığınlarının kendine özgü bir güzelliği vardı. Başkentin denizin dalgalarını andıran çatıları görülmeye değerdi. Öncelikle, birbirlerini çapraz kesen karmakarışık caddeler bu evler bloğu-

nun ortasında çok eğlenceli görüntüler oluşturuyordu; bu görüntülerden biri hallerin çevresinde binlerce ışık saçan bir yıldıza benziyordu. Birçok kola ayrılan Saint-Denis ve Saint-Martin caddeleri dalları birbirine girmiş iki büyük ağaç gibi yan yana uzanıyorlardı; ardından eğri büğrü yollar, Plâtrerie, Verrerie, Tixeranderie, vs. caddelerinin kıvrımları göze çarpıyordu. Ayrıca bu duvar kalkanları denizinin taşlaşmış dalgasını delip geçen güzel yapılar da vardı. Arkasında Seine'in sularının Pont-aux-Meuniers'nin değirmen kanatları altında köpüklendiği Pont-aux-Changeurs'ün başındaki şu bina, Julien l'Apostat dönemindeki Roma Kulesi özelliğini kaybedip on üçüncü yüzyılın feodal bir kulesine dönüşmüş olan ve duvarları kazmanın üç saatte bir yumruk büyüklüğünde parça koparabileceği ölçüde sert bir taştan örülmüş Châtelet, köşelerinin sivriliği oymalarla giderilmiş, on beşinci yüzyılda hâlâ tamamlanmamış olmasına rağmen muhteşem görünen Saint-Jacques-de-la-Boucherie'nin dört köşe çanı (o zamanlar, özellikle günümüzde hâlâ çatısının köşesine dört canavar gibi tünemiş olan ve yeni Paris'in, eskisinin muamması üzerinde tahmin yürütmesini sağlayan o dört sfenks yoktu; onları 1526'da çatıya yerleştiren heykeltıraş Rault emeğinin karşılığında yirmi frank almıştı) bu güzel yapıtlardan bazılarıydı. Ayrıca okuyucuya hakkında fikir edinmesi için tasvir ettiğimiz Grève Meydanı'na açılan Sütunlu Konak, daha sonra *ince zevkli* bir mimarın yerleştirdiği cümle kapısıyla çirkinleştirdiği Saint-Gervais, eski sivri kemerlerinin yerini neredeyse tamamen yarım daire şeklinde kemerlerin aldığı Saint-Méry, muhteşem çan kulesinin sivri çıktısı dillere destan olan Saint-Jean, harikalıklarını o karanlık, daracık, çukur caddeler karmaşasına gömmeyi umursamayan yirmi anıt bina bu hoş tabloya eşlik ediyordu. Bunlara dörtyol ağızlarında darağaçlarından daha çok rastlanan oymalı taştan haçları, uzaktan damların üzerinden mimari değere sahip duvarları görünen Innocents Mezarlığını, zir-

vesi Cossonnerie Caddesi'nin iki bacası arasından görülen hallerin teşhir direğini, her zaman insan kalabalığının karaltısıyla kaplı dörtyol ağzındaki Croix-du-Trahoir'ın merdivenini, Buğday Halini çember şeklinde çevreleyen o eski kulübeleri, Philippe-Auguste'ün eski surunun sağda solda evlerin arasında kaybolmuş kalıntılarını, sarmaşıkların kemirdiği kuleleri, viran olmuş kapıları, biçimsiz ve çökmüş duvar parçalarını, dükkânlar ve kanlı mezbahalarla dolu rıhtımı, Port-au-Foin'dan For-l'Evêque'e kadar gemilerin hiç durmadan gidip geldiği Seine Nehri'ni eklerseniz, Şehir'in 1482'deki trapez şeklindeki merkezinin görüntüsünü zihninizde belli belirsiz canlandırabilirsiniz.

Biri konaklarla, diğeri evlerle kaplı bu iki mahallenin dışında Şehir'in üçüncü bölmesi kendisini doğudan batıya kadar çevreleyen ve Paris'in sur duvarlarının arkasındaki manastırların ve şapellerin ona ikinci bir iç sur ördüğü uzun bir manastır zincirinden oluşuyordu. Tournelles parkının hemen yanında, Saint-Antoine ve Temple caddelerinin arasında uçsuz bucaksız ekili tarlalarını sadece Paris surunun sınırladığı Sainte-Catherine vardı. Eski ve yeni Temple caddeleri arasında, uğursuz kuleler dizisinin ortasında yüksek, dimdik ve tek başına duran Temple Manastırı yer alıyordu. Neuve-du-Temple ile Saint-Martin caddeleri arasında muhteşem Saint-Martin manastırı bulunuyor, çepeçevre kuleleri, çan kulelerinin külahlarıyla, heybetlilik ve kudret açısından sadece Saint-Germain-des-Pres'den geride kalıyordu. Saint-Martin ve Saint-Denis caddeleri arasında Trinité Kilisesinin avlusu seçiliyordu. Nihayet Saint-Denis ve Montorgueil caddeleri arasında Filles-Dieu Manastırı yer alıyordu. Bu manastırın yanındaki Mucizeler Sarayı çürümüş çatıları ve kaldırımsız avlusuyla manastırların bu ruhani zincirine ters düşen tek yapı olarak beliriyordu.

Nihayet, sağ kıyının dam yığınları arasında beliren ve surun batı köşesiyle aşağıdaki nehrin kıyısı üzerinde yer

alan dördüncü bölmede, Louvre'un eteğine yeni kurulmuş bir saraylar ve konaklar düğümü seçiliyordu. Philippe-Auguste'ün, kuleciklerini saymazsak etrafında yirmi üç ana kuleyi toplayan devasa kulesiyle eski Louvre'u, uzaktan Alençon Konağı ve Petit-Bourbon'un gotik çatılarının arasına gömülmüş gibi görünüyordu. Her zaman dimdik duran yirmi dört başıyla, kurşunla ya da kayağantaşından balık pulu süslerle kaplı gövdesiyle Paris'i koruyan kulelerden oluşan o dev ejderha Şehir'in batıdaki görüntüsünü ilginç bir şekilde tamamlıyordu.

Sağında Louvre, solunda ise Tournelles ile taçlanan iki saraylar bloğuna yaslanan, kuzeyde uzun bir manastırlar ve ekilmiş tarlalar zinciriyle sınırlanan ve Romalıların *insula*[4] olarak adlandırdıkları iç içe geçmiş, bütünleşmiş evler yığını; kiremitten ve kayağantaşından çatılarının birbirlerinin üzerine düşürdükleri karaltılarla garip zincirler oluşturan binlerce yapı, sağ kıyının çan kuleleri çakma, dövme işlemeli, menevişli süslerle kaplı kırk dört kilisesi, sayısız caddeler ve nihayet, bir yanda dörtgen (Üniversite'nin kuleleri yuvarlaktı) kuleleriyle yüksek surlar, diğer yanda köprüler ve gemilerle kaplı Seine Nehri; işte on beşinci yüzyılda Şehir'in görünümü böyleydi.

Surların ötesinde, sayıları Üniversite'ninkilere oranla daha düşük ve dağınık halde bulunan birkaç kenar mahalle şehrin kapılarının dibine yığılmıştı. Bastille'in arkasında Croix-Faubin'in ilginç heykelleri ve Sainte-Antoine-des-Champs Manastırının destek kemerlerinin etrafında kümelenmiş yirmi kadar viran kulübe; ardından buğday tarlalarının ortasında kaybolan Popincourt; ardından meyhaneleri neşe saçan Courtille köyü; çan kulesi uzaktan Saint-Martin kapısının sivri kulelerine eklenmiş gibi görünen kilisesiyle Saint-Laurent Mahallesi; geniş Saint-Ladre arazisini sınırları içinde barındıran Saint-Denis Mahallesi; Montmartre kapı-

4 Ada. (Lat.)

sının dışında, beyaz duvarlar kemeri Grange-Bateliere; onun arkasında o zamanlar değirmenleri ve kiliseleri olan, ama artık halk, ruhu değil sadece midesi için ekmek istediğinden günümüze yalnızca değirmenleri kalmış, yokuşları kireçli Montmartre. Nihayet, Louvre'un ötesinde, daha o zamanlar önemli bir kenar mahalle olan Saint-Honoré'nin çayırlarının yeşillendirdiği Petite-Bretagne ve ortasında kalpazanların yakıldığı korkunç fırının bulunduğu Marché-aux-Pourceaux beliriyordu. Courtille ve Saint-Laurent arasında ıssız ovaların üzerine çömelmiş bir yükseltinin zirvesinde, uzaktan temelleri çürümüş bir etek duvarın üzerinde dikilen yıkıntı halindeki bir sütuncukmuş gibi görünen bir yapı göze çarpıyordu. Burası, Pantheon ya da Olimpos'taki Zeus tapınağı değil, Montfaucon'du.

Şimdi, ne kadar kısaltmaya çalışsak da, bunca yapının dökümü okuyucunun zihninde eski Paris'in genel görünümünü tam olarak canlandıramadıysa, bu görünümü birkaç sözcükle özetleyelim. Merkezde, devasa bir kaplumbağaya benzeyen ve balık pulu biçiminde kiremitlerle kaplı köprülerini ayakları gibi gri çatılardan oluşan kabuğunun altından çıkaran Cité adası; solda, Üniversite'nin yekpare, yoğun, diken diken trapezi; sağda Şehir'in bahçelere ve binalara karışmış geniş yarım dairesi. Cité, Üniversite ve Şehir'in oluşturduğu bu üç blok da sayısız caddelerle ebrulanmış gibi görünüyor. Tüm bunların ortasında, Du Breul'ün "besleyici" olarak tanımladığı ve geçişi adalar, köprüler, gemilerle tıkanmış Seine Nehri. Nehrin çevresinde, binlerce tarım ürününün yetiştirildiği, güzel köylerin yayıldığı uçsuz bucaksız bir ova; solda Issy, Vanvres, Vaugirard, Montrouge, yuvarlak ve dörtgen kuleleriyle Gentilly vs., sağda Conflans'dan Ville-l'Évêque'e dek uzanan yirmi köy daha. Ufukta, tıpkı bir havuzun kenarı gibi daire şeklinde çevrelenmiş bir tepeler yumrusu. Nihayet, uzakta, doğuda, Vincennes ve yedi dörtgen kulesi; güneyde Bicêtre ve sivri kulecikleri; kuzeyde,

Saint-Denis ve sivri kulesi; batıda Saint-Cloud ve kale burcu. İşte 1482'de yaşayan kargaların Notre-Dame'ın kulelerinin zirvesinden gördükleri Paris böyleydi.

Yine de Voltaire, *şehrin XIV. Louis'den önce sadece dört tane heybetli yapısı olduğunu* söylüyordu: Sorbonne'un kubbesi, Val-de-Grace, modern Louvre ve dördüncüsünü tam olarak bilemiyorum, belki de Luxembourg. Ne mutlu ki Voltaire *Candide*'i yazdı, ne mutlu ki insanlığın uzun tarihi boyunca birbirinin ardı sıra dizilen insanlar arasında en şeytani gülümsemeye o sahipti. Zaten bu durum muhteşem bir deha olup da uğraşmadığı bir sanattan hiçbir şey anlamamanın kanıtıydı. Molière, Raphael ve Michelangelo'yu *çağımızın Mignard'ları*[5] olarak nitelendirirken onları onurlandırdığını düşünmüyor muydu?

Paris'e ve on beşinci yüzyıla geri dönelim.

Paris o zamanlar sadece güzel bir şehir değil, bütünlük arz eden, Ortaçağ'ın mimari ve tarihsel ürünü olan, taşın tarihini yansıtan bir yerdi. Roma ve gotik olmak üzere sadece iki katmandan oluşan bir kentti. Ortaçağ'ın kalın kabuğunu delip geçen Julianus'un kaplıcaları dışında Roma katmanı ortadan kaybolmuştu. Kelt katmanına gelince kuyular kazıldığında bile izine rastlanmıyordu.

Elli yıl sonra, Rönesans ağırbaşlı olsa da çeşitlilikler içeren bu bütünlüğe fantezilerinin ve sistemlerinin göz kamaştırıcı ihtişamını, Roma tarzı yarım daire şeklinde kemerlerinin, Grek usulü sütunlarının, gotik basıklıklarının aşırılıklarını, hatları yumuşak ve benzersiz heykelciliğini, arabesklerinin ve kenger yaprağı şeklindeki oymalarının ince zevkini, Luther'in çağdaşı olan mimari paganizmini kattığında, Paris göze ve düşünceye pek ahenkli görünmese de, belki daha da güzelleşti. Ama bu ihtişam kısa sürdü, Rönesans tarafsız değildi, yapmakla yetinmedi yıkmaya başladı; doğrusu kendi eserlerini göstermek için boş alana ihtiyacı vardı. Böylece

5 İki ressam kardeşten, Nicolas ve Pierre Mignard'dan söz ediliyor. (ç.n.)

gotik Paris yalnızca kısa bir süre için kusursuzluğunu koruyabildi. Saint-Jacques-de-la-Boucherie'nin inşası tamamlanırken, eski Louvre yıkılmaya başlamıştı.

O zamandan beri bu büyük şehir gitgide biçimsizleşti. Romalı Paris'in altında kaybolduğu gotik Paris de kendi payına silinip gitmeye başladı, ama onun yerini hangi Paris'in aldığını söylemek mümkün mü? Tuileries'de[6] Catherine de Médicis'in, Belediye Konağında II. Henri'nin Paris'i vardı, her iki yapı da ince bir zevkin ürünüydü; köşelerine taş döşenmiş, çatıları kayağantaşından yapılmış tuğladan bina cepheleriyle Place Royale'de IV. Henri'nin Paris'i vardı; Val-de-Grâce'da sepet sapını andıran tonozları, bir anlam veremediğim göbekli kolonları ve kamburu çıkmış kubbeleriyle basık ve ezik bir mimari tarz sergileyen XIII. Louis'nin Paris'i; büyük, görkemli, yaldızlı ve soğuk Invalides'de, XIV. Louis'nin Paris'i; Saint-Sulpice'de hepsi taştan yapılmış kıvrımları, kurdele fiyonkları, bulutları, şehriyelerin, hindibaların tırtıklı yapraklarını taklit eden süslemeleriyle XV. Louis'nin Paris'i; Roma'daki Saint-Pierre'in kötü bir kopyası olan (beceriksizce inşa edilmiş, hatları birbiriyle uyumsuz olan) Pantheon'da XVI. Louis'nin Paris'i; tıpkı 1795 Anayasasının Minos kanunlarına benzediği kadar Kolzeyum'a ya da Parthénon'a benzeyen zavallı bir Grek ve Roma zevkini temsil eden Tıbbiyede Cumhuriyet döneminin Paris'i; mimaride bu tarz *messidor* olarak anılır; topların eritilmesiyle elde

6 Bu muhteşem sarayı büyütmenin, yeniden elden geçirmenin yani yok etmenin düşünüldüğünü kederle karışık bir öfkeyle izledik. Günümüzün mimarları Rönesans'ın bu zarif yapıtına dokunamayacak ölçüde beceriksizler. Umarız buna asla cesaret edemezler. Zaten şu an için Tuileries'nin yıkımı sadece sarhoş bir vandalın bile yüzünü kızartacak bir müdahale olmayacak, bir ihanet anlamına gelecektir. Tuileries sadece on altıncı yüzyılın sanatsal bir başyapıtı değil, on dokuzuncu yüzyıl tarihinin bir sayfasıdır. Krala değil halka ait olan bu saray kendi haline bırakılmalıdır. Devrimimiz onda iki damga bırakmıştır: Cephelerinden birinde 10 Ağustos'un, diğerinde 29 Temmuz'un güllelerinin izleri vardır. Kutsal bir yapıdır. (V.H. Paris, 7 Nisan 1831, beşinci basım notu.)

edilmiş bronzdan yapılmış görkemli sütunuyla Vendôme Meydanı'nda Napolyon'un Paris'i; dümdüz bir frizi taşıyan bembeyaz sütunuyla her şeyin kare şeklinde olduğu ve yirmi milyona mal olan Borsa'da Restorasyon döneminin Paris'i.

Tüm bu karakteristik yapıların etrafında, benzer bir zevk, tarz ve tavırla çeşitli mahallelere dağılmış olan ve bir uzmanın kolayca ayırt edip, hangi döneme ait olduğunu söyleyebileceği bir dizi ev vardı. Bakmasını bilenler, bir yüzyılın ruhunu ve bir kralın yüz ifadesini bir kapının tokmağında bile fark edebilirler.

Bu yüzden günümüz Paris'inin genel bir ifadesi yoktur ve yüzyılların en güzelleri ortadan kaybolmuş örneklerinin bir araya gelmesinden ibarettir. Başkent sadece evlerle büyüyor, hem de ne evler! Paris bu hızla her elli yılda bir kendini yenileyecek. Böylece mimarisinin tarihsel anlamı sürekli olarak silinip gidecek. Giderek azalan anıtlar zamanla evlerin ortasında boğulacak, kaybolup gidecekmiş gibi görünüyorlar. Babalarımızın taştan bir Paris'i vardı, çocuklarımızın alçıdan bir Paris'i olacak.

Yeni Paris'in modern anıtlarına gelince, onlardan söz etmekten kaçınacağız. Bunun nedeni onları hak ettikleri ölçüde takdir etmememiz değil. Soufflot'nun Sainte-Geneviève'i hiç kuşkusuz Savoie'nın taştan yapılmış en güzel pastası. Legion d'Honneur Sarayı da pastacılığın seçkin örneklerinden biri. Buğday Halinin kubbesi bir İngiliz jokeyinin büyük kasketine benziyor. Saint-Sulpice'in iki kalın klarneti andıran kulelerinin üzerindeki eğri büğrü, asık suratlı telgraf direği sevimli bir çıkıntı oluşturuyor. Görkemliliği açısından ancak Saint-Thomas-d'Aquin Kilisesininkiyle karşılaştırılabilecek bir cümle kapısına sahip olan Saint-Roch'un mahzeninde kabartmalı bir haç ve yaldızlı ahşaptan bir güneş var. Tüm bunlar muhteşem eserlerdir. Botanik Bahçesinin labirentindeki fener oldukça hünerli bir elden çıkmış. Sütunlarıyla Grek, kapılarının ve pencerelerinin yarım daire şeklindeki

kemerleriyle Roma ve geniş basık tonozuyla Rönesans tarzını yansıtan Borsa Sarayına gelince, eksiksiz ve muhteşem bir yapı olduğu tartışmasızdır, bunun kanıtı şurada burada soba boruları tarafından zarafetle çevrelenmiş ve Atina'da bile rastlanamayacak güzel doğrusal bir hat halindeki bir çatıyla taçlanmasıdır. Şunu da ekleyelim ki, bir yapının mimarisinin onun işlevine uygun olması ve bu işlevin de yapının görünüşüne yansıması kuraldan olsa da, hiç ayrım gözetmeden aynı anda hem kral sarayı, hem avam kamarası, hem belediye konağı, hem okul, hem ahır, hem akademi, hem antrepo, hem mahkeme salonu, hem müze, hem kışla, hem mezar, hem tapınak, hem tiyatro işlevi gören bir yapıya ancak hayranlık duyulabilir. Yine de burası Borsadır. Ayrıca bir bina iklim koşullarına uygun olmalıdır. Borsa Sarayı kuşkusuz bizim soğuk ve yağmurlu havamıza uyumlu bir şekilde inşa edildi. Çatısı Doğu'da olduğu gibi düzdür, böylece kışın kar yağdığında çatı süpürülür; bir çatı elbette ki süpürülmeye elverişli olmalıdır. Demin sözünü ettiğimiz işlevine gelince bunu tam anlamıyla yerine getiriyor, Eski Yunan'da bir tapınak neyse Fransa'da borsa odur. Mimarın, cephenin düzgün hatlarına gölge düşüren saatin kadranını gizlemek için çok uğraştığı belli, buna karşılık binanın etrafında, önemli dinî bayramlarda takasçıların ve simsarların görkemli bir şekilde bir araya geldikleri sütunlar dizisi yer alır.

Bunların muhteşem yapılar olduğu şüphe götürmez. Bunlara Rivoli gibi güzel, hoş ve değişik caddeleri ekleyelim, yukarıdan balonla izlenen ve bir dama tahtasını andıran Paris'in bu yollar zenginliğini, ayrıntı bolluğunu, görüntü çeşitliliğini, yalınlığın içindeki görkemi, güzelin içindeki beklenmeyeni gözler önüne sereceği konusunda umutsuzluğa kapılmıyorum.

Günümüzün Paris'i size ne kadar muhteşem görünse de, zihninizde on beşinci yüzyıl Paris'inin hayalini canlandırın, çan kulelerinin, kalelerin, sivri kulelerin çiti arasından gün

ışığını izleyin, uçsuz bucaksız şehrin ortasına yayılın, adaların burunlarını parçalara ayırın, suları yeşil ve sarı olan Seine'in köprülerinin kemerlerinde kıvrımlar oluşturun, gök mavisi ufukta bu eski Paris'in gotik görüntüsünü net bir şekilde belirleyin, onu sayısız çatılarına sarılan kış sisinin ortasında çepeçevre dalgalandırın, onu karanlık bir geceye boğup binalarının o loş labirentinde karaltıların ve ışıkların ilginç oyunlarını seyredin, içine belli belirsiz bir şekilde görünmesini ve kulelerinin koca kafalarını pusun içinden çıkarmasını sağlayacak bir ay ışığı gönderin, ya da o karanlık silüete geri dönüp sivri kulelerinin ve duvar kalkanlarının binlerce sivri köşesini gölgelerle canlandırın, köpekbalığının dişlerinden daha tırtıklı görüntüsünü batan güneşin bakır rengine fırlatın. Ve sonra mukayese edin.

Modern şehrin size yaşatamayacağı bir duyguyu eski şehirden isterseniz, büyük bir bayram sabahında, Paskalya ya da Hamsin yortusunun gün doğumunda tüm başkenti tepeden izleyebileceğiniz yüksek bir noktaya çıkın ve çan seslerinin uyanışına eşlik edin. Gökyüzünden, güneşten gelen bir sinyalle binlerce kilisenin hep birden titreşmeye başlamasını izleyin. Önce tıpkı müzisyenlerin konsere başlamak için birbirleriyle işaretleşmeleri gibi bir kiliseden diğerine yayılan dağınık çınlamalar işitilir. Sonra bir anda her çan kulesinden bir gürültü sütununun, bir armoni dumanının yükseldiğini görürsünüz, çünkü bazı durumlarda kulağın da gözü vardır. Önce, sabahın bu görkemli gökyüzüne, her çanın dümdüz, berrak ve âdeta diğerlerinden yalıtılmış titreşimi yükselir; sonra yavaş yavaş yükselen sesler birbirlerine karışır, birbirlerinin içinde eriyip gider ve muhteşem bir konserde bütünleşirler. Artık sayısız kuleden hiç durmadan yükselerek şehrin üzerinde dalgalanan, sıçrayan, kasırga gibi dönüp duran ve salınımlarının kulakları sağır eden halkası ufkun ötesine taşan ötümlü bir titreşimler kitlesiyle karşı karşıyasınızdır. Yine de bu armoni denizi bir kaosa benzemez. Ne kadar gür,

ne kadar derinlikli olsa da, duruluğunu hiç kaybetmez: Çanlardan yükselen her nota grubunun ayrı ayrı kıvrılıp gittiğini görürsünüz. Kaynana zırıltısından, yabanarısının vızıltısına kadar değişen kâh kalın, kâh cırlak seslerin diyaloğunu izleyebilir, oktavların bir kuleden diğerine sıçradıklarına, gümüş bir çandan hafifçe ve ıslık çalarcasına kanatlandıklarına ve tahta bir çan kulesine kırılmış, sakatlanmış halde düştüklerine tanık olursunuz. Onların arasında, Saint-Eustache'ın yedi çanının inen ve çıkan muhteşem gamlarını hayranlıkla dinlersiniz. Hepsinin ortasında üç dört ışıklı zikzak çizdikten sonra şimşek gibi gözden kaybolan berrak ve hızlı notaların koşuşturmasını fark edebilirsiniz. Şurada çatlak ve cırlak sesiyle Saint-Martin şarkıcısı, burada Bastille'in ürkütücü ve acıklı sesi, ötede Louvre'un dev kulesinin basla bariton arasında değişen çınlaması. Sarayın muhteşem çanının hiç durmadan dört bir yana gönderdiği titreşimleri çekiç altındaki örs gibi kıvılcımlandıran Notre-Dame çanının eşzamanlı ağır notaları. Ara sıra Saint-Germain-des-Pres'nin üçlü çanından yayılan çeşitli seslerin uçuşup gittiğini fark edersiniz. Yine bazen, bu görkemli çınlamalar yığını aralanıp yıldızların ışıktan sorguçları gibi pırıldayan Ave-Maria'nın strettosuna geçit verir. Altta, konserin en derinliklerinde, kiliselerin titreşen gözeneklerinden yayılan belli belirsiz ilâhileri duyarsınız. Bu, hiç kuşkusuz dinlenmeyi hak eden bir operadır. Genellikle Paris'ten gündüz yayılan uğultu şehrin konuşmasıdır; geceleri ise şehir soluk alıp verir, burada ise şehir şarkı söylemektedir. Bu yüzden, bu çanlar orkestrasına kulak verin; yarım milyon insanın mırıltısının üzerine nehrin ezeli yakınmasını, rüzgârın hiç durmayan esintisini, ufkun tepeleri üzerinde org büfeleri gibi kurulmuş dört ormanın uzaktan gelen ağırbaşlı şarkılarını yayın, tıpkı ara renklerde olduğu gibi, tüm boğuk ve tiz sesleri kısın ve dünyada çan seslerinin bu uğultusundan, bu müzik şöleninden, üç yüz ayak yüksekliğinde kulelerde on binlerce sesin hep bir ağızdan söyle-

diği şarkıdan, artık sadece bir orkestraya dönüşmüş olan bu şehirden, bir fırtınanın gürültüsünü yansıtan bu senfoniden daha zengin, daha keyifli, daha görkemli, daha göz kamaştırıcı bir şey olup olmadığını söyleyin.

Dördüncü Kitap

I
İyi Yürekli İnsanlar

Bu öykünün yaşandığı dönemden on altı yıl önce, güzel bir Quasimodo[1] sabahında, ayinden hemen sonra, Notre-Dame Kilisesinin avlusunun solunda, şövalye Antoine des Essarts'ın diz çökmüş haldeki taştan oyulmuş heykelinin, 1413'ten, yani hem azizleri hem müminleri yok etme kararının alındığı tarihten beri seyrettiği Saint-Christophe'un resminin tam karşısında yer alan tahta yatağın üzerine canlı bir yaratık bırakılmıştı. Genellikle halkın merhametine sunulan terk edilmiş çocuklar bu tahta yatağın üzerine bırakılır, isteyenler onlara sahip çıkardı. Tahta yatağın önünde bakırdan bir sadaka kasesi vardı.

1467 yılının Quasimodo sabahında bu yatağın üzerinde yatan canlı yaratık, etrafta toplanmış olan kalabalığın merakını fazlasıyla uyandırmış gibi görünüyordu. Toplananların çoğunluğunu cinsi latif oluşturuyordu. Neredeyse hemen hepsi yaşlı kadınlardı.

En önde rahibe giysisini andıran kukuletalı mantolarıyla bir cemaate mensup oldukları anlaşılan ve yatağın üzerine eğilmiş halde duran dört kadın vardı. Hikâyenin bu ağırbaşlı

1 Paskalya'dan sonraki ilk pazar günü. (ç.n.)

ve saygıdeğer kadınların isimlerini gelecek kuşaklara aktarmasında bir sakınca görmüyorum. Bunlar Agnès-la-Herme, Jehanne de la Tarme, Henriette-la-Gaultière ve Gauchère-la-Violette idi. Hepsi de dul ve Étienne-Haudry Manastırına mensup rahibelerdi, başrahibenin izniyle ve Pierre d'Aily kurallarına uygun bir şekilde vaazı dinlemek üzere buraya gelmişlerdi.

Aslında Haudry cemaatinin mensupları olan bu yürekli kadınlar şimdilik Pierre d'Aily'nin kurallarına uysalar da, kendilerine insafsızca suskun kalmalarını buyuran Michel de Brache ve Pisa kardinalinin kurallarını hiç umursamadan çiğniyorlardı.

Etrafındaki onca bakıştan ürkmüş halde tahta yatağın üzerine ciyak ciyak bağıran ve kıvrılan küçük yaratığı inceleyen Agnès, Gauchère'e,

— Bu da neyin nesi kardeşim? diye sordu.

— Çocuklar artık böyle doğuyorsa, sonumuz ne olacak? dedi Jehanne.

— Bu bir çocuk değil Agnès.

— Bu sakat bir maymun olmalı, dedi Gauchère.

— Bu bir mucize, diye ekledi Henriette-la-Gaultière.

— Büyük Perhizin dördüncü pazarından beri bu üçüncü, çünkü daha bir hafta önce hacılarla alay eden birinin Notre-Dame d'Aubervilliers tarafından ilahî bir şekilde cezalandırıldığına tanık olduk, bu ayın ikinci mucizesiydi.

— Bu sözde çocuk gerçek bir canavar, diye karşılık verdi Jehanne.

— Bir kilise korocusunu bastıracak gibi zırlıyor, diye ekledi Gauchère. Sussana küçük geveze!

— Sanki M. de Reims bu garabeti M. de Paris'e göndermiş! diye ekledi ellerini kavuşturan Gaultière.

— Sanırım bu, bir Yahudi ile dişi domuzun çiftleşmesinden doğmuş vahşi bir hayvan, dedi Agnès-la-Herme; Hristiyanlıkla ilgisi yok, onu ateşe ya da suya atmalı.

— Umarım, kimse onu evlat edinmez, diye devam etti Gaultière.

— Ah! Tanrım! diye haykırdı Agnès. Ya bu küçük canavarı emzirtmek için nehirden aşağı inen sokağın altındaki, sayın piskoposun evinin hemen yanındaki terk edilmiş çocuklar yurdunun bahtsız sütannelerine götürürlerse! Bir vampiri emzirmeyi tercih ederdim!

— Bu zavallı Herme de çok saf! diye araya girdi Jehanne, görmüyor musunuz, bu küçük canavar en az dört yaşında ve senin memen yerine kuzu çevirmeyi tercih edeceğinden eminim.

Gerçekten de, "bu küçük canavar" (biz de onu farklı bir şekilde nitelendiremeyeceğiz) yeni doğmuş bir bebek değil, içine sarıldığı piskopos Guillaume Chartier armalı bez çuvaldan başını çıkaran eğri büğrü, hareketli bir kütleydi. Oldukça biçimsiz olan bu başta bir kızıl saç ormanından, bir gözden, bir ağız ve dişlerden başka şey görünmüyordu. Göz ağlıyor, ağız bağırıyor, dişler ısıracak bir şey ararmış gibi görünüyordu. Çuvalın içindeki bu kütle, etrafında gitgide çoğalan ve yenilenen kalabalığın ortasında debelenip duruyordu.

Altı yaşlarında güzel bir kız çocuğunu elinden tutan ve arkasında yaldızlı başlığının uzun tülünü sürükleyen zengin ve soylu Dame Aloise de Gondelaurier yatağın önünden geçerken durup bir süre bahtsız yaratığı inceledi. O sırada ipek ve kadife kumaştan elbiseler giymiş sevimli küçük kız narin parmaklarıyla tahta yatağa asılmış: TERK EDİLMİŞ ÇOCUKLAR yazısını heceliyordu.

— Ben buraya sadece çocukların bırakıldığını sanıyordum, dedi.

Sırtını dönüp sadaka kâsesine meteliklerin arasında şıngırdayan bir florin attığında Étienne-Haudry Manastırının zavallı mensuplarının gözleri fal taşı gibi açıldı.

Birazdan, kralın bilge ve ağırbaşlı başkâtibi Robert Mistricolle bir kolunda kalın bir dua kitabı, bir kolunda karısıy-

la (Guillemette la Mairesse) hem manevi hem cismani âlemi yansıtacak şekilde yatağın yanına geldi.

— Terk edilmiş çocuk! dedi yaratığı inceledikten sonra, Hades ülkesinin ateşten ırmağı Phlegethon'un kıyısında bulunmuş olmalı!

— Sadece tek gözü görünüyor, dedi Guillemette, diğerinin üzerinde bir siğil var.

— O bir siğil değil, diye devam etti Üstat Robert Mistricolle, içinde kendine benzeyen bir iblisi barındıran bir yumurta, o yumurtanın içinde de başka bir iblisi barındıran küçük bir yumurta var ve onun içinde de aynısı...

— Bunu nereden biliyorsunuz? diye sordu Guillemette la Mairesse.

— Çok emin bir kaynaktan biliyorum.

— Sayın başkâtip, bu sözde terk edilmiş çocuk hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Büyük felaketlere neden olacağını, diye karşılık verdi Mistricolle.

— Ah! Tanrım! dedi çevredeki yaşlı kadınlardan biri. Geçen yıl büyük bir veba salgını yaşandı ve şimdi de İngilizlerin Harefleu'ye çıkartma yapacağı söyleniyor.

— Belki de bu olay kraliçenin eylül ayında Paris'e gelmesini engeller, diye ekledi bir diğeri. İşler şimdiden kesat gidiyor.

— Paris sakinlerinin huzuru için bu küçük büyücünün yatak yerine bir çalı yığınının üzerine yatırılması gerektiğine inanıyorum, diye haykırdı Jehanne de la Tarme.

— Hem de alev alev yanan bir çalı yığının üzerine! diye ekledi yaşlı bir kadın.

— Bence de bu daha uygun olur, dedi Mistricolle.

Genç bir papaz bir süreden beri rahibelerin değerlendirmelerini ve başkâtibin yargılarını dinliyordu. Yüzünde ciddi bir ifade olan geniş alınlı, derin bakışlı bu adam kalabalığı sessizce yarıp *küçük büyücüyü* inceledi ve elini ona doğru

uzattı. Tam zamanıydı, çünkü sofu kadınlar alev alev yanan çalı yığının hayaliyle coşmaya başlamışlardı.

— Bu çocuğu evlat ediniyorum, dedi papaz.

Kalabalığın şaşkın bakışları arasında onu cübbesinin içine koyup götürdü, bir süre sonra kiliseden manastıra açılan Kırmızı Kapı'nın ardında gözden kaybolmuştu.

İlk şaşkınlığın ardından, Jehanne de la Tarme, Gaultière'in kulağına eğildi.

— Bu genç papazın büyücü olduğunu size söylemiştim.

II
Claude Frollo

Gerçekten de Claude Frollo sıradan bir insan değildi.

Geçen yüzyılın densiz dilinde kayıtsızca orta sınıf olarak adlandırılan, yüksek burjuvazi ile küçük soyluluk arasındaki bir aileye mensuptu. Bu aileye Paclet kardeşlerden, Paris piskoposluğuna bağlı bulunan ve yirmi bir evi on üçüncü yüzyılda kilise mahkemesinde birçok davaya neden olan Tirechappe Malikânesi miras kalmıştı. Bu malikânenin sahibi olan Claude Frollo, Paris'te ve kenar mahallelerden vergi toplama hakkına sahip yüz kırk bir senyörden biriydi ve François Le Rez'ye ait olan Tancarville Konağı ile Tours okulu arasında yer alan Saint-Martin-des-Champs Manastırının vakıf sicilinde adı uzun süre bu nitelikle kaydedilmişti.

Claude Frollo çocukluğundan beri ailesi tarafından din adamı olmaya teşvik edilmişti. Ona Latince öğretilmiş, gözlerini yerden ayırmadan, alçak sesle konuşmaya alıştırılarak yetiştirilmişti. Daha çocuk yaştayken, babası onu Üniversite'deki Torchi Manastırına göndermiş, orada dua kitapları ve sözlükler arasında büyümüştü.

Zaten derslere meraklı ve hızlı öğrenen, hüzünlü, ağırbaşlı, ciddi bir çocuktu. Teneffüslerde bağırıp çağırmaz,

Fourrare Caddesi'ndeki içki âlemlerine pek fazla eşlik etmez, *dare alapas et capillos laniare*'in[2] ne olduğunu bilmezdi, ayrıca tarihçilerin "Üniversitede altıncı kargaşa" olarak kaydettikleri 1463 ayaklanmasına katılmamıştı. Montaigu'nün zavallı öğrencilerinin adlarını aldıkları cappette'leri[3] ile ya da Dormans Okulunun burslu öğrencilerinin tepelerindeki kellikle ve Quatre-Couronnes kardinalinin fermanında *azurini coloris et bruni* olarak nitelediği tirşe, mavi ve mor renkli geniş paltolarıyla çok nadir dalga geçerdi.

Buna karşılık, Saint-Jean-de-Beauvais Caddesinin büyük küçük tüm okullarının derslerine girerdi. Kilise hukukunu okumaya başladığında başpapaz Saint-Pierre-de-Val'in gözüne ilk çarpan öğrenci, Saint-Vendregesile Okulunun bir sütununa yaslanmış bir halde, elinde yazı takımını tutan, kalemini kemiren, aşınmış pantolonunun dizinin üzerine bir şeyler yazan ve kışın parmaklarına hohlayan Claude Frollo'ydu. Yasalar hazırlayan hukukçu Miles d'Islier'nin her pazartesi sabahı, Chef-Saint-Denis okulunun kapıları açılır açılmaz koşarak içeri girerken gördüğü ilk dinleyicisi Claude Frollo'ydu. Böylece genç papaz adayı daha on altı yaşındayken mistik teolojide bir kilise rahibine, kilise teolojisinde bir din bilginine, skolastik teolojide Sorbonne'lu bir profesöre meydan okuyacak birikimi elde etmişti.

Teolojiyi geride bıraktıktan sonra, kararnameleri incelemeye başlamış, Pierre Lombard'ın Hükümler'inden Charlemagne'ın fermanlarına geçmiş ve bilime duyduğu tutkuyla peş peşe Hispalis Piskoposu Theodore'un, Worms Piskoposu Bouchard'ın, Chartres Piskoposu Yves'in kararnamelerini, Charlemagne fermanlarının yerini alan Gratien fermanlarını, IX. Gregoire'ın derlemesini, III. Honorius'un koşuklu mektubu *Super specula*'yı baştan sona okumuştu.

---

2 Ver alapaları (sahibi tarafından azat edilen köleye verilen kutu) ve dağıt saçları!

3 Kısa palto. (ç.n.)

Piskopos Theodore'un 618'de açtığı ve Papa Gregoire'ın 1227 yılında kapattığı, Ortaçağ'ın kaosunda aynı anda yürürlükte olan medeni hukukla kilise hukukunun birbirleriyle çatıştığı o uzun ve çalkantılı dönemi kafasında netleştirmişti.

Kararnameleri sindirdikten sonra tıp bilimine, yedi özgür sanata yöneldi. Ot ve merhem bilimlerini inceledi; ateşli hastalıklar, yaralanmalar, irinli tümörler konusunda uzman oldu. Jacques d'Espars'ın yanında fizyolog, Richard Hellain'in yanında cerrah olarak çalıştı. Sanat dallarında lisans, ihtisas, doktora eğitimi aldı. O zamanlar pek rağbet görmeyen üç kutsal dili, Latinceyi, Yunancayı ve İbraniceyi öğrendi. Bilgi birikimini artırmak onda gerçek bir tutkuya dönüşmüş, on sekiz yaşında dört fakülteyi bitirmişti; delikanlıya göre yaşamın yegâne amacı öğrenmekti.

Tam da o günlerde, 1466'ın büyük bir veba salgınına yol açan kavurucu yazı yaşanıyordu. Bu salgın sırasında, aralarında Jean de Troyes olarak anılan ve "dürüst, bilge, neşeli bir adam olan" kralın falcıbaşısı Üstat Arnoul'un da bulunduğu kırk bin insan can vermişti. Üniversite'de özellikle Tirechappe Mahallesinin salgından çok etkilendiği söylentileri yayılmıştı. Claude'un ebeveynleri bu caddedeki malikânelerinde yaşıyorlardı. Genç öğrenci paniğe kapılmış bir halde babasının evine koştu. İçeri girdiğinde bir önceki gün ölmüş babasını ve annesini gördü. Kundak bezine sarılmış küçük kardeşi hâlâ yaşıyor ve beşiğinde ağlıyordu. Claude ailesinden geriye kalan bu bebeği kucağına alıp düşünceli bir ifadeyle dışarı çıktı. O zamana kadar sadece bilim için yaşamıştı; artık hayatı yaşamaya başlayacaktı.

Bu felaket Claude'un yaşamını altüst etti. On dokuz yaşında öksüz, ağabey ve aile reisi olarak okuldaki hayallerinden bu dünyanın katı gerçeklerine dönmesi gerektiğini hissetti. Bunun üzerine yüreği merhametle dolup kendini tutkuyla bağlandığı kardeşine adadı; o güne kadar sadece kitapları sevmiş biri için bir insana bağlanmak ilginç ve hoş bir şeydi.

Bu sevgi yeni bir ruhta, ilk aşkın doğmasına benzer bir şekilde gelişti. Pek az tanıdığı ebeveynlerinden çocuk yaşta ayrılmış, çalışmaya ve öğrenmeye olan tutkusuyla kitaplarına gömülmüş, o zamana kadar sadece bilimle gelişen zekâsına, edebiyatla beslenen hayallerine önem veren zavallı öğrenci yüreğinin yerini hissedecek zamanı bulamamıştı. Annesiz, babasız bu küçük kardeş, gökten aniden kucağına düşen bu küçük çocuk, onun yeni bir kimliğe bürünmesine neden olmuştu. Dünyada Sorbonne'daki tartışmalardan, Homeros'un mısralarından başka şeyler olduğunu, insanın sevgiye ihtiyaç duyduğunu, şefkatsiz ve aşksız bir yaşamın boş, yaygaracı ve yürek parçalayıcı bir çark düzeni olduğunu fark etti. Ancak yanılsamaların yerini yanılsamaların aldığı bir yaşta olduğu için sadece aralarında kan ve aile bağları olanların birbirlerine sevgi duyabileceklerini, küçük bir kardeşi sevmenin kişinin tüm benliğini doldurabileceğini düşünüyordu.

Böylece olgunlaşmış, sert, içe dönük bir kişiliğin tutkusuyla küçük Jehan'ına sevgiyle bağlanmıştı. Bu zavallı cılız, güzel, sarışın, pembe yanaklı, kıvırcık saçlı yaratık, bir öksüzden başka desteği bulunmayan bu öksüz, onu yüreğinin derinliklerine kadar titretiyor, ciddi bir fikir adamı olarak Jehan'ı sonsuz bir merhametle düşünüyor, ona kırılgan ve eşi bulunmaz bir varlık gibi özen gösteriyor, onun için endişeleniyordu. Böylece çocuğa ağabeylikten çok annelik etmeye başlamıştı.

Küçük Jehan annesini daha memedeyken kaybetmişti; Claude ona bir sütanne buldu. Tirechappe Malikânesinden başka babasından Gentilly'nin dörtgen kulesinin yanındaki Moulin toprağı miras kalmıştı: burada Winchestre (Bicêtre) Şatosunun yanında tepenin üzerinde yer alan bir değirmen vardı. Üniversiteden uzakta olmayan bu değirmende kocasının eski karısından olan bebeğini emziren bir değirmenci kadın vardı. Claude küçük Jehan'ı ona götürdü.

O zamandan itibaren sırtında bir yük olduğunu hissederek hayatı çok ciddiye almaya başladı. Küçük kardeşinin düşüncesi ona huzur vermekle kalmayıp çalışmalarının amacı haline geldi. Kendini Tanrı önünde sorumlu olduğu bir geleceğe adamaya, kardeşinin mutluluğu ve huzuru için asla evlenmemeye ve çocuk sahibi olmamaya karar verdi. Böylece rahiplik görevine daha sıkı bağlandı. Meziyetleri, bilgeliği, doğrudan Paris piskoposuna bağlı olması ona kilisenin tüm kapılarını açıyordu. Papalık makamının özel izniyle yirmi yaşında Notre-Dame'ın en geç papazı olarak sunakta, geç saatlerde yapıldığı için *altare pigrorum*[4] olarak anılan ayini yönetiyordu.

Böylece çok sevdiği kitaplarının başından sadece bir saatliğine Moulin Malikânesine gitmek için ayrılıyordu. Yaşına göre nadir görülen bu bilgi ve ağırbaşlılık abidesi, kısa süre içinde manastırın saygısını ve hayranlığını kazanmıştı. Bilgeliğinin ünü manastırdan halka yayılırken o zamanlar sıklıkla rastlandığı gibi ismi büyücüye çıkmıştı.

Quasimodo günü, sağda, koronun nefe doğru uzanan kapısının yanında, Meryem Ana resminin yakınında yer alan mihrapta tembellerin ayinini düzenlemek üzereyken terk edilmiş çocuklar yatağının etrafında bağrışan yaşlı kadınlar dikkatini çekmişti.

Bunun üzerine tehditlere ve hakaretlere maruz kalan bahtsız küçük yaratığa yaklaştı. Bu hüzünlü, biçimsiz görüntü, bu terk edilmişlik ve ölmesi halinde kardeşinin de terk edilmiş çocuklar yatağına bırakılacağı düşüncesi yüreğini büyük bir merhametle doldurmuş, çocuğu alıp götürmüştü.

Çocuğu sarıldığı çuvaldan çıkardığında gerçekten de onun bir hilkat garibesi olduğunu fark etti. Başı omuzlarının arasına gömülmüş bu zavallı küçük şeytanın sol gözünün üzerinde bir siğil vardı, göğüs kemiği çıkıntılı, bacakları eğri büğrüydü, yine de pek hareketli görünüyordu ve hangi dili

4 Tembellerin sunağı. (ç.n.)

gevelediğini anlamak mümkün olmasa da, çığlıkları güçlü ve sağlıklı olduğunu gösteriyordu. Claude'un merhameti bu çirkinlik karşısında daha da arttı. Kendi kendine bu çocuğu kardeşinin sevgisi adına büyütme sözü verdi. Kendi adına yapılan bu iyiliğin gelecekte küçük Jehan'ın işleyeceği günahları bağışlatacağını düşündü. Bu, kardeşi günün birinde cennete ayakbastı parası bulma sıkıntısı çekmesi halinde onun adına yapılmış bir hayır işleri yatırımıydı.

Evlat edindiği çocuğu vaftiz edip, kâh onu bulduğu günün anısına, kâh da bu isimle zavallı küçük yaratığın ne kadar eksikli ve kusurlu olduğunu belirtmek için ona Quasimodo[5] adını verdi. Gerçekten de tek gözlü, kambur, çarpık bacaklı Quasimodo *sözde insan görünümlüydü.*

III

Immanis Pecoris Custos, Immanior Ipse[6]

1482'de Quasimodo büyümüştü, babalığı Claude Frollo sayesinde uzun yıllardır Notre-Dame'ın zangocuydu. Claude Frollo da, Tanrı sayesinde Kral XI. Louis'nin berberi olan Olivier le Daim sayesinde Guillaume Chartier'nin ölümü üzerine, 1472'de Paris piskoposu olan üstadı Louis de Beaumont sayesinde Josas başdiyakozu olmuştu.

Zamanla, kiliseyle zangocu arasında tasvir edilemez bir bağ kurulmuştu. Zavallı bahtsız, gayrimeşru doğumunun ve şekilsiz yapısının ikili uğursuzluğuyla dünyayla ilişkisini kesmiş, çocukluğundan beri bu çifte çemberin içine hapsolmuş bir halde bu dünyada kendini gölgelerinin altında barındıran dindar duvarlardan başka hiçbir şey görmemeye alışmıştı. Büyüyüp geliştikçe, Notre-Dame onun için bir yumurta, bir yuva, bir ev, bir yurt, bir evren anlamı taşımıştı.

---

5 Sözde insan görünümlü. (Lat.)

6 Korkunç bir sürünün daha da korkunç bekçisi. (Lat.)

Bu yaratıkla katedral arasında gizemli ve önceden var olan bir uyum olduğu kesindi. Daha çok küçük yaşlarda, insani yüzü ve hayvani bedeniyle tonozların gölgesinde sıçrayarak, zikzaklar çizerek gezinirken, Roma usulü sütun başlıklarının gölgelerinin onlarca garip şekiller oluşturduğu nemli ve karanlık döşemenin üzerinde bir sürüngene benziyordu.

Daha sonraları, kulelerin iplerine ilk kez gayriihtiyari asılıp çanları harekete geçirmesi babalığı Claude'a çocuğun dilinin çözülüp konuşmaya başladığını düşündürmüştü.

Böylece, yavaş yavaş katedralin içinde büyüyen, orada yaşayan, orada uyuyan, neredeyse hiç dışarı çıkmayan, her an gizemli bir baskıya maruz kalan Quasimodo içinde yaşadığı ortama benzemiş, onunla bütünleşmiş gibi görünüyordu. Vücudunun çıkıntılı hatları yapının girintili köşeleriyle uyum içindeydi ve katedralin sakini değil doğal bir parçasıymış gibiydi. Kavkısının şeklini alan salyangoz gibi o da âdeta katedralin şeklini almıştı. Orası onun barınağı, deliği, kılıfıydı. Eski kiliseyle onun arasında öylesine derin bir içgüdüsel sempati, öylesine büyük bir manyetik ve maddi bir yakınlık vardı ki, âdeta oraya bir kaplumbağanın kabuğuna yapıştığı gibi bağlanmıştı. Girintili çıkıntılı katedral onun bağasıydı.

Okuyucuyu bir insanla bir yapının bu ilginç, simetrik, doğrudan bütünleşmesini tasvir etmek için kullanmak zorunda kaldığımız simgeleri harfi harfine ciddiye almamaları için uyarmaya gerek duymuyorum. Aynı şekilde, bu kadar uzun ve içten bir birlikteliğin ardından onun katedralle nasıl bütünleştiğini belirtmek de gereksiz. Bu mekân ona özgüydü. Katedralde Quasimodo'nun inmediği bir derinlik, çıkmadığı bir yükseklik yoktu. Yüksek cepheyi birçok kez sadece oymaların çıkıntılarından destek alarak tırmanmıştı. Onun kulelerin dış cephelerinde tıpkı sivri bir duvarın üzerindeki kertenkele gibi süründüğünü görmek mümkündü. Bu devasa ikiz kulelerin yükseklikleri, tehdit edici, ürkütücü

görüntüleri onda baş dönmesine, paniğe, göz kararmasına neden olmuyordu. Kolayca tırmandığı kulelerin elinin altında uysalca süzüldüğünü görenler onları evcilleştirdiğini düşünebilirlerdi. Devasa katedralin uçurumlarına sıçrayıp, yükseltilerine tırmanıp oyunlar oynarken tıpkı yürümeden önce yüzmeyi öğrenen ve daha küçücükken denizde oynaşan Kalabriyalı çocuk gibi bir tür maymuna, bir dağkeçisine dönüşmüştü.

Zaten, sadece bedeni değil zihni de katedrale göre şekillenmişti. Ruhu ne haldeydi? Hangi sıkıntıların gerginliğini yaşamış, bu boğucu kılıfın altında, bu vahşi yaşamın ortasında nasıl bir şekle bürünmüştü? İşte bunu tanımlamak güçtü. Quasimodo doğuştan tek gözlü, kambur ve aksaktı. Claude Frollo ona konuşmayı büyük bir zahmet ve sabırla öğretmeyi başarmıştı. Ama zavallı terk edilmiş çocuğu bir başka aksilik daha bekliyordu. Notre-Dame'ın zangocu on dört yaşındayken yeni bir sakatlıkla karşı karşıya kalmış, çanların kulak zarını yırtması üzerine sağır olmuş, böylece doğanın ona dünyaya bağlanması için ardına kadar açık bıraktığı tek kapı aniden sonsuza kadar kapanmıştı.

Bu kapı kapanırken, Quasimodo'nun ruhuna sızan yegâne sevinç ve ışık hüzmesinin yolunu kesmiş, bu ruh derin bir karanlığa gömülmüş, zavallının melankolisi de tıpkı şekilsizliği gibi tedavi edilemez bir hal almıştı. Bu sağırlığın onu bir şekilde dilsiz hale getirdiğini de ekleyelim. Çünkü çevresindekilerin alaylarına neden olmamak için sağır olduğunu anladığı andan itibaren sadece yalnız kaldığında bozduğu bir sessizliğe gömülmeye karar vermişti. Böylece Claude Frollo'nun onca zahmetle çözdüğü dili onu gönüllü olarak yeniden sessizliğe mahkûm etti. Bu nedenle, konuşmak zorunda kaldığında dili dolaşıyor, peltekleşiyor, sesi menteşeleri paslanmış bir kapı gibi çıkıyordu.

Şimdi, o kalın ve sert kabuğun arasından Quasimodo'nun ruhuna sızmayı, bu biçimsiz bütünlüğün derinliklerine in-

meyi deneyip, bir meşaleyle saydam olmayan organlarına bakma, bu opak yaratığın içindeki karanlığı keşfetme, loş dehlizlerini, akıl almaz çıkmaz sokaklarını aydınlatma ve bu küçük mağaranın dibindeki zincirli ruha canlı bir ışık gönderme imkânına sahip olsaydık, hiç kuşkusuz bu zavallı ruhun tıpkı Venedik'in kurşundan nezarethanelerinde alçak ve basık bir hücrenin içinde iki büklüm halde yaşlanan mahkûmlarınkiler gibi cılız, zayıf, çelimsiz olduğunu görecektik.

Eksikli bir bedenin içindeki ruhun da köreldiği gerçektir. Quasimodo içindeki kendi görüntüsüne benzeyen ruhun el yordamıyla hareket edebildiğini güçlükle sezebiliyordu. Nesnelerin görünümü belirgin bir kırılmadan sonra zihnine giriyordu. Kendine özgü bir yapısı olan beyninden geçen düşünceler dışarıya eğilip bükülmüş bir şekilde çıkıyorlardı. Muhakemesi bu kırılmanın etkisiyle gerçeklikten uzaklaşıyor, sapkın düşünceleri yansıtıyordu.

Böylece, kâh çılgın, kâh ahmakça düşünceleri binlerce optik yanılsamanın, mantık hatalarının, aykırılıkların ortasında şekilleniyordu.

Bu zavallı bünyenin ilk olumsuz etkisi çevresine bakışını bulanıklaştırmaktı. Etrafında olup bitenleri neredeyse hiçbir zaman doğru düzgün algılayamıyor, dış dünya ona bize olduğundan daha uzakmış gibi görünüyordu.

Bu bahtsızlığın ikinci olumsuz etkisi onu kötü bir insana dönüştürmesiydi.

Gerçekten de, çirkin olduğu için vahşi, vahşi olduğu için kötü bir insandı. Onun kişiliğinde de bizimki gibi bir mantık örgüsü vardı.

Olağanüstü gücü kötülüğünün bir başka sebebiydi. Hobbes'un dediği gibi *Malus puer robustus*.[7]

Aslında ona da hak verilebilirdi: Kötülüğü belki de doğuştan gelmiyordu. İnsanların arasında ilk adımlarını attı-

7 Güçlü çocuk yaramaz olur. (Lat.)

ğında alaylara maruz kaldığını, dışlandığını hissetmişti. İnsanlar onunla ya alay ediyor ya da ona lanet okuyorlardı. Büyüdükçe, etrafını sadece kinden oluşan bir duvarın çevrelediğini fark etmişti. Bu durumu kabullenip genel kötülük eğilimini benimsemiş, kendisini yaralayan silahı eline almıştı.

Tüm bunlardan sonra, insanlarla mümkün oldukça görüşmeme alışkanlığını edinmişti; katedrali ona yetiyordu. Etrafında en azından kendisiyle alay etmeyen, onu sakin ve iyi niyetli bakışlarla izleyen mermer yüzler, krallar, piskoposlar, azizler vardı. Canavarların ve iblislerin heykelleri kendilerine çok benzediği için ona kin duymuyor, çoğunlukla kilisenin diğer mensuplarıyla alay ediyorlardı. Azizler onun dostlarıydı ve onu kutsuyorlardı, canavarlar onun dostlarıydı, onu koruyorlardı. Bu yüzden onlara sık sık içini döküyor, bazen heykellerden birinin önüne çömelip saatler boyunca onunla sohbet ediyordu. Biri yanına yaklaştığında, sevgilisine serenat yapan bir âşık gibi kaçıyordu.

Katedral onun için yalnızca bir toplum değil, tüm bir evren, tüm bir doğaydı. Yeşillik olarak her zaman çiçeklerle kaplı vitraylardan, gölgelik olarak kuşlarla dolu sakson tarzı sütun başlıklarının taştan yapraklarından, dağ olarak kilisenin devasa kulelerinden, okyanus olarak ayaklarının dibinde gürüldeyen Paris'ten başka bir şey düşlemiyordu.

Bu anaç yapıda en çok sevdiği şey, ruhuna can veren ve mahzeninde çaresizce kapalı tuttuğu kanatlarını açmasını sağlayan, bazen onu mutlu kılan çanlardı. Onları seviyor, okşuyor, anlıyor, onlarla konuşuyordu. Çapraz sahının sivri kulesinin küçük çanından, cümle kapısının büyük çanına kadar hepsine karşı şefkat besliyordu. Çapraz sahının çan kulesi ve diğer iki kule onun için, içinde kendi yetiştirdiği ve sadece kendisi için şarkı söyleyen kuşların bulunduğu üç büyük kafesti. Bununla birlikte onu sağır eden yine bu çanlardı, ama anneler çocukları arasında sıklıkla kendilerine en fazla acı çektireni sever.

Doğrusu hâlâ duyabildiği tek ses onlarınkiydi. Bayram günlerinde etrafında tepinip duran bu gürültücü çandan kızlar ailesi içinde en çok sevdiği büyük çandı. Adı Marie'ydi. Güney kulesini kendinden daha küçük olan ve daha dar bir kafesin içindeki kız kardeşi Jacqueline ile paylaşıyordu. Jacqueline adını kendisini kiliseye hediye etmesine rağmen Montfaucon'da kellesinin vurulmasına engel olamayan Jean Montagu'nün karısından alıyordu. İkinci kulede altı çan daha vardı ve nihayet çapraz sahının üzerindeki çan kulesinde aralarında Kutsal Perşembeden Paskalya arifesinin sabahına kadar çalan tahta çanın da bulunduğu yedi çan yer alıyordu. Böylece Quasimodo'nun hareminde on beş çan vardı; ama şişman Marie gözdesiydi.

Çanların havada uçuştuğu günlerde yaşadığı sevinci tarif etmek mümkün değildi. Başdiyakoz ona izin verip, "Hadi!" dediğinde çan kulesinin merdivenini bir başkasının inmesinden daha çabuk çıkardı. Büyük çanın havadar odasına soluk soluğa girdiğinde bir süre için onu düşüncelere dalarak sevgiyle izler, ardından uzun bir yolculuğa çıkmaya hazırlanan cins bir atmış gibi okşarken ona tatlı sözler söylerdi. Yorulacağı için ona acırdı. Bu ilk okşayışlardan sonra, kulenin alt katındaki yardımcılarına başlamaları için bağırırdı. Çanlar iplere asılır, bocurgat haykırır, devasa metal kapsül ağır ağır sarsılırdı. Quasimodo bu tabloyu yüreği titreyerek izlerdi. Tokmağın tunç çepere ilk dokunuşu üzerine çıktığı kalası titretirken, çanla birlikte titreşen Quasimodo çılgın bir kahkahayla "Hah!" diye bağırırdı. Bu arada, salınımı hızlanan büyük çan giderek daha geniş açılar çizmeye başladığında, Quasimodo'nun fosfor gibi parlayıp alevler saçan gözleri fal taşı gibi açılırdı. Nihayet tüm çanlar çalmaya başladığında, kalaslar, kurşunlar, kesme taşlar dâhil olmak üzere tüm kule titrer, temel kazıklarından tavandaki yonca şeklindeki süslemelere kadar her şey hep bir ağızdan gürülderdi. O zaman ağzından köpükler saçan Quasimodo gidip gelir, kuleyle

birlikte tepeden tırnağa titrerdi. Öfkeyle dizginleri boşanmış çan, kulenin iki yanına tunçtan ağzını gösterdiğinde ortalığa dört fersah öteden duyulan bir kasırga soluğu yayılırdı. Bu açık ağzın önüne yerleşen Quasimodo çanın gelgitleriyle bir çömelip bir doğrulur, bu altüst edici soluğu içine çeker, bakışlarını önce iki yüz ayak ötede altında kaynaşan meydana, ardından da her saniye kulağında uğuldayan devasa bakır tokmağa çevirirdi. Duyduğu tek söz, evrensel sessizliğini bozan tek ses buydu. Güneş ışınlarının tadını çıkaran bir kuş gibi ferahlıyordu. Aniden çanın çılgınlığı ona da bulaşıyor, bakışları parlıyordu, tıpkı sineği bekleyen bir örümcek gibi çanın geçişini bekliyor ve bir anda tüm bedeniyle üzerine atılıyordu. O zaman, boşlukta asılı kalmış, kendini çanın olağanüstü salınımına kaptırmış bir halde çanı kulaklarından kavrıyor, iki dizinin arasına sıkıştırıyor, topuklarıyla mahmuzluyor ve bedeninin tüm ağırlığıyla çanın uçuşunu hızlandırıyordu. Bu arada kule titreşirken o da haykırarak dişlerini gıcırdatıyordu. Kızıl saçları dikiliyor, göğsünden demirci körüğünü andıran bir gürültü yayılıyor, gözleri alevler saçıyor, devasa çan altında soluk soluğa kişniyordu. Ve o zaman, Notre-Dame'ın büyük çanından ya da Quasimodo'dan eser kalmıyordu: Artık ancak bir düşten, bir girdaptan, bir kasırgadan, çınlamaların üzerine binmiş bir baş dönmesinden, uçan bir sağrıya yapışmış bir hayaletten, yarısı insan yarısı çan garip bir yaratıktan, canlı tunçtan yapılmış başı kartal gövdesi attan bir yaratığın üzerindeki korkunç Astolfo'dan söz edilebilirdi.

Bu muhteşem yaratığın varlığı tüm katedrale tasvir edilemez bir yaşam soluğu yayıyordu. En azından halkın giderek artan batıl inançlarına göre, ondan Notre-Dame'ın tüm taşlarını yerinden oynatan ve yaşlı kilisenin derinliklerini titreştiren gizemli bir dalga yayılıyordu. Onun orada olduğunu bilmek, koridorların, kapıların, binlerce heykelin canlandıklarını ve harekete geçtiklerini görür gibi olmaya yetiyordu.

Ve onun elinin altında uysal ve itaatkâr bir yaratığa dönüşmüş gibi görünen katedral, kalın sesini yükseltmek için onun talimatını bekliyor, büyülü bir perinin emri altına giriyordu. Bu yaratık âdeta devasa yapının soluk alıp vermesini sağlıyordu. Gerçekten de etkisi katedralin her yanında hissediliyordu. Bazen kulelerden birinin zirvesine tırmanan, kıvrılarak, dört ayak üzerinde sürünerek ilerleyen, bir çıkıntıdan diğerine sıçrayan, oymalı bir ejderin midesini karıştıran garip bir cücenin görüntüsü ürküntüyle seçilebiliyordu: Bu, karga yuvalarını dağıtan Quasimodo'ydu. Bazen kilisenin karanlık bir köşesinde başı ve göğsü aslan, karnı keçi, kuyruğu ejderha olan bir yaratığın çömelmiş, yüzünü asmış bir halde oturduğuna rastlanıyordu: Bu, düşünen Quasimodo'ydu. Bazen bir çan kulesinin altında bir ipin ucunda çılgınca salınan devasa bir baş ve bir dizi şekilsiz organ beliriyordu: Bu, sabah ya da akşam ayinini bildiren Quasimodo'ydu. Sıklıkla kulelerin zirvesini taçlandıran ve apsisi çevreleyen, kıvrımları dantel gibi işlenmiş dayanıksız korkuluğun üzerinde ürkütücü bir görüntü fark edilirdi: Bu, yine Notre Dame'ın kamburuydu. O zaman, katedralin yakınlarında oturan kadınların söylediklerine göre, tüm kilise fantastik, doğaüstü, korkunç bir görünüme bürünüyordu: Sağda solda gözler ve ağızlar açılıyor, boyunlarını öne uzatmış, ağızları açık halde gece gündüz devasa katedralin etrafında nöbet tutan köpeklerin, yılanların, ejderhaların uğultuları duyuluyordu. Ve bir Noel gecesiyse, hırıldarmış gibi sesler çıkaran büyük çan müminleri gece yarısı ayinine çağırırken, karanlık cepheye, cümle kapısının kalabalığı yutarmış ve gül pencerenin kalabalığı izlermiş gibi göründüğü bir hava yayılırdı. Ve tüm bunların yaratıcısı Quasimodo'ydu. Mısır onu bu tapınağın tanrısı, Ortaçağ ise onu buranın iblisi olarak değerlendirebilirdi; Quasiomodo katedralin ruhuydu.

Öyle ki, Quasimodo'nun yaşadığı döneme tanık olanlar için günümüz Notre-Dame'ı ıssız, cansız, ölüdür. Bir şeylerin

eksikliği hissedilir. Bu bomboş, devasa kütle bir iskeletten ibarettir, ruhu onu terk etmiştir, sadece olduğu yerde durduğu görülür, hepsi bu. Göz boşlukları hâlâ duran ama görme yeteneğinden yoksun kalmış bir kafatası gibidir.

IV
Köpek ve Sahibi

Yine de, Quasimodo'nun kötülüğünden ve diğerlerine karşı duyduğu kinden muaf tuttuğu ve katedrali kadar, belki de ondan daha fazla sevdiği insani bir yaratık vardı: Claude Frollo.

Nedeni basitti. Claude Frollo onu elinden tutmuş, evlat edinmiş, beslemiş, büyütmüştü. Küçük yaştayken, köpekler ve çocuklar etrafında havladıklarında Claude Frollo'nun bacaklarının arasına sığınmayı âdet edinmişti. Claude Frollo ona konuşmayı, okumayı, yazmayı öğretmiş ve nihayet onu kilisenin zangocu yapmıştı. Quasimodo'yu büyük çanla evlendirmek Romeo'ya Juliette'i vermek anlamına geliyordu.

Bu yüzden Quasimodo ona derin, tutkulu, sınırsız bir minnetle bağlıydı ve babalığının asık yüzünde sıklıkla sert bir ifade olmasına, sözlerini genellikle kısa, duygusuz ve buyurgan bir şekilde dile getirmesine rağmen bu minnet duygusu bir an bile kaybolmamıştı. Quasimodo, başdiyakoz için itaatkâr bir köle, uysal bir uşak, gözü açık bir buldoktu. Zavallı zangoç sağır olduğunda, Claude Frollo ile aralarında gizemli ve yalnızca kendilerinin anladıkları bir işaret dili gelişmişti. Bu yüzden başdiyakoz, Quasimodo'nun iletişimi sürdürdüğü tek insandı. Bu dünyada ilişki içinde olduğu iki şey vardı. Notre-Dame ve Claude Frollo.

Başdiyakozun zangoç üzerindeki iktidarı, zangocun başdiyakoza bağlılığı hiçbir şeyle mukayese edilemezdi. Claude'un bir işareti ve Claude'u mutlu etme düşüncesi

onun Notre-Dame'ın kulelerinin tepesine çıkması için yeterliydi. Quasimodo'nun sahip olduğu olağanüstü fiziki gücünü körü körüne bir başkasına adaması oldukça ilginçti. Kuşkusuz bunun altında bir evladın fedakârlığı, bir uşağın bağlılığı, ayrıca bir zihnin bir başka zihin tarafından büyülenmesi yatıyordu. Zavallı, beceriksiz ve sakat bir beden derin, kıvrak, üstün bir zekânın önünde başını öne eğiyor, onu yalvaran gözlerle izliyordu. Nihayet hepsinden önemlisi ona neyle mukayese edeceğimizi bilemediğimiz, doruk noktasına ulaşmış bir minnet duyuyordu. Bu erdem, en güzel örnekleri insanlar arasında yaşanan erdemlerden değildi. Quasimodo başdiyakozu bir köpeğin, bir atın, bir filin sahibini sevebileceğinden daha çok seviyordu.

V
Claude Frollo'nun Devamı

1482'de Quasimodo yaklaşık yirmi yaşındaydı. Claude Frollo ise otuz altısındaydı. Biri büyümüş, diğeri yaşlanmıştı.

Claude Frollo artık Torchi Okulunun sıradan bir öğrencisi, küçük bir çocuğun şefkatli koruyucusu, çok şey bilen, ama çok daha fazlasından da habersiz, genç ve hayalci bir filozof değildi. Ağırbaşlı, ciddi, asık yüzlü bir rahip, ruhların elçiliğini yapan, piskoposun, Josas, Montlhéry ve Châteaufort dekanlıklarının ve yüz yetmiş dört köy papazının sorumluluğunu üstlenen ikinci yardımcısı, Josas başdiyakozuydu. Koronun yüksek kemerlerinin altından düşünceli bir ifadeyle, kollarını kavuşturmuş ve başını sadece saçsız alnı görülecek şekilde omuzlarına gömülmüş bir halde yavaşça geçtiğinde tören giysileri içindeki çocuk korocular, yeni yetişen korocular, Aziz Augustin cemaati rahipleri, sabah ayinine katılan papaz adayları onun önünde titriyorlardı.

Dom Claude Frollo hayatının iki meşgalesi olan bilimden ve genç kardeşinin eğitiminden vazgeçmemişti. Ama zamanla, bu hoş uğraşılara keder biraz olsun damgasını vurmuştu. Paul Diacre'ın dediği gibi zamanla en mükemmel domuz yağı bile acılaşırdı. Büyütüldüğü yer dikkate alınarak *Moulin* lakabını almış olan küçük Jehan Frollo, Claude'un kendisini yönlendirmek istediği doğrultuda yetişmemişti. Ağabey onun dindar, ağırbaşlı, bilge, onurlu bir öğrenci olmasını istiyordu. Oysa küçük kardeş tıpkı bahçıvanın çabalarını boşa çıkaran ve inatla havanın ve güneşin geldiği yöne doğru dönen genç ağaçlar gibi, yeşeren sık ve gür dallarını tembelliğe, cehalete ve sefahata doğru uzatıyordu. Claude Frollo'nun kaşlarını çatmasına neden olacak ölçüde haylaz, düzensiz, ama onun gülümsemesini sağlayacak ölçüde esprili ve zekiydi. Claude onu ilköğretim yıllarında kendisinin de dinî bir terbiye altında eğitim aldığı Torchi Okuluna göndermişti ve bir zamanlar kendi adı sayesinde örnek gösterilen bu mabedin şimdi skandallarla anılması ona hüzün veriyordu. Bazen Jehan'a uzun uzun çok ciddi öğütler veriyor, kardeşi de bu nasihatleri cesurca sineye çekiyordu. Yine de, genç haytanın tüm komedilerde olduğu gibi temiz bir yüreği vardı. Ama vaaz bittiğinde, yine hiç umursamadan haylazlıklarına ve taşkınlıklarına geri dönüyordu. Kimi zaman, günümüze kadar özenle sürdürülen bir gelenek uyarınca okula yeni gelen bir çaylağa (Üniversiteye yeni gelenlere böyle hitap edilirdi) hoş geldin dayağı atardı. Bir keresinde bir meyhaneye *quasi classico excitati,* klasik kurallara uygun bir şekilde saldırmak için öğrenci arkadaşlarını kışkırtmıştı, ardından hep birlikte "saldırı sopalarıyla" meyhaneciyi dövüp, meyhaneyi mahzenlerdeki şarap ölçeklerine kadar keyifle talan etmişlerdi. Bunların ardından Torchi'nin müdür yardımcısı Latince yazılmış ve kenarına şu notun düşüldüğü bir dosyayı üzülerek Claude Frollo'ya iletmişti: *Rixa; prima causa vinum optimum potatum.*[8] Nihayet, taşkınlıkları ba-

8 Çıkış nedeni fazla şarap içmek olan kavga! (Lat.)

zen Glatigny Caddesi'nden duyulan on altı yaşındaki bu çocuğun gidişatının felaket olduğu söyleniyordu.

Tüm bu yaşananlar karşısında insani duyguları incinen, cesaretini kaybeden Claude kendini bilimin, en azından sizinle dalga geçmeyen ve emeklerinizin karşılığını her zaman için az da olsa biraz bozuk parayla ödeyen o kız kardeşin kollarına daha büyük bir tutkuyla bırakmıştı. Böylece bilgi birikimi daha da artmış ve bunun doğal sonucu olarak rahip sıfatıyla daha katı, insan sıfatıyla daha hüzünlü bir kimliğe bürünmüştü. Her birimizde, hiç durmadan gelişen ve ancak hayatın büyük altüst oluşlarında sarsılan zekâmız, alışkanlıklarımız ve kişiliğimiz konusunda benzerlikler vardır.

Claude Frollo gençliğinden beri insani, pozitif, doğal, hukuki bilimler çemberinin tamamını katetmiş, bu yüzden en azından *ubi defuit orbis*[9] durmamak, daha ilerilere gitmek ve zihninin doymak bilmez faaliyetini beslemek için başka gıdalar aramak zorunda kalmıştı. Kuyruğunu ısıran yılanın antik simgesi özellikle bilime uygun düşer. Claude Frollo bunu denemiş gibi görünüyordu. Birçok saygın şahsiyetin söylediğine göre, insani bilimlerin *caiz olan* bölümünü tamamladıktan sonra *caiz olmayan* bölümüne geçmişti. Zekâ ağacının tüm elmalarının tadına peş peşe baktığı ve sonunda açlıktan ya da bıkkınlıktan yasak meyveyi ısırdığı söyleniyordu. Okurlarımızın da bildikleri gibi, sırasıyla Sorbonne'daki teoloji konferanslarına, sanatçıların Sainte-Hilaire'deki toplantılarına, kilise hukukçularının Saint-Martin'deki tartışmalarına, hekimler birliğinin Notre-Dame'daki *ad cupam Nostroe-Dominoe* görüşmelerine katılmıştı. Bir zekâya hizmet ederek onu olgunlaştıran ve dört özel yetki alanı olarak adlandırılan bu dört mutfağın sunduğu tüm yemekleri silip süpürmüş, açlığı yatışmadan tokluk hissetmişti. Bunun üzerine, tüm o yetkin, maddi, sınırlı bilimin altını, derinliklerini kazmaya başlamış ve belki de ruhunu tehlikeye atmış, mağa-

9 Dünyanın tükendiği yerde. (Lat.)

rada, simyacıların, astrologların, Hermesçilerin Ortaçağ'da İbn Rüşd'ün, Guillaume de Paris'in, Nicolas Flamel'in bir ucundan tuttukları ve yedi kollu şamdanın aydınlığında Doğuya, Kral Süleyman'a, Pythagoras'a, Zerdüşt'e kadar uzanan gizemli masasına oturmuştu.

En azından, doğru ya da yanlış böyle sanılıyordu.

Başdiyakozun, anne ve babasının 1466'daki veba salgınında ölenlerle birlikte yattığı Saint-Innocents Mezarlığını sık sık ziyaret ettiği doğruydu; ama ebeveynlerinin mezarındaki haçtan çok hemen yanlarında yer alan Nicolas Flamel ve Claude Pernelle'in mezarlarının üzerindeki garip simgelerle ilgilenirmiş gibi görünüyordu!

Sık sık Lombards Caddesi'nin kaldırımlarını aşındırdığı ve Ecrivains ile Marivaulx caddelerinin köşesindeki küçük bir eve gizlice girdiği de doğruydu. Nicolas Flamel'in yaptırıp 1417'de içinde öldüğü bu ev o zamandan beri kullanılmıyordu ve tüm ülkelerden gelen Hermesçiler ve simyacıların sadece isimlerini kazımaları nedeniyle yıpranan duvarlarıyla harabeye dönmüştü. Hatta bazı komşular bir hava deliğinden başdiyakozun, Nicolas Flamel'in temel direklerini mısralar ve hiyerogliflerle doldurduğu iki mahzenin toprağını kazdığını, eşelediğini, belledeğini gördüklerini iddia ediyorlardı. Flamel'in felsefe taşını bu mahzenlere gömdüğü söyleniyordu ve Magistri'den rahip Pacifique'e kadar birçok simyacı iki yüzyıl boyunca acımadan her yanını kazdıkları, altüst ettikleri evi araştırmaktan ancak ayaklarının altında toz olup gittiğinde vazgeçtiler.

Başdiyakozun, Notre-Dame'ın cümle kapısında yer alan ve piskopos Guillaume de Paris'in yapının geri kalanında sürekli olarak söylenen o kutsal şiire böyle uğursuz bir başlık attığı için hiç kuşkusuz lanetlendiği o taştan anlaşılmaz yazılara da özel bir tutkuyla bağlandığı söylenebilirdi. Başdiyakoz Claude, Saint-Christophe'un devasa heykelini ve kilise avlusunun girişinde duran ve halkın alaycı bir ifadeyle *Mon-*

sieur Legris olarak adlandırdığı o gizemli heykeli de dikkatle incelenmiş gibi görünüyordu. Ama herkesin dikkatini çeken, avlunun korkuluk duvarına oturup uzun saatler boyunca cümle kapısının oymalarını izlemesi, ters dönmüş lambalarıyla çılgın bakireleri, düz lambalarıyla akıllı bakireleri incelemesiydi. Bazen de, sol cümle kapısının yanında duran ve Nicolas Flamel'in mahzeninde değilse, muhtemelen felsefe taşının gizlendiği gizemli bir noktaya bakan karganın bakış açısını hesaplıyordu. Bu arada, Notre-Dame'ın o dönemde, birbirlerine hiç benzemeyen Claude ve Quasimodo tarafından büyük bir bağlılıkla ama farklı amaçlarla sevilmek gibi ilginç bir kaderi olduğunu belirtelim. İçgüdüleriyle hareket eden vahşi yarım adam onun karakterine, muhteşem bütünlüğünden yayılan ahenklere hayranlık duyuyor, bilge ve tutkulu başdiyakoz onun ifadesini, mitini, içerdiği anlamı, cephesinin oymalarının altında yer alan ve tıpkı parşömene yazılmış ikinci metnin altındaki ilk metin gibi gizlenmiş dağınık sembollerini ve özetle zihinlere hiç durmadan sunduğu muammayı seviyordu.

Başdiyakoz sonunda Grève Meydanı'na bakan iki kuleden birinde, çan kafesinin yanında olanda, izni olmadan kimsenin hatta piskoposun bile giremediği gizli bir hücre hazırlamıştı. Bu hücre yaşadığı dönemde orada büyüler yapan piskopos Hugo de Besançon[10] tarafından kulenin zirvesindeki karga yuvalarının arasına yaptırılmıştı. Bu hücrenin içinde ne olduğunu kimse bilmiyordu; ama gece Terrain'in kumsallarından kulenin arkasında kalan küçük penceresine bakıldığında, bir körüğün soluk alışveriş ritmine uyan ve bir ışıktan çok alevden kaynaklanırmış gibi görünen garip, kızıl bir aydınlığın kısa ve eşit aralıklarla belirip kaybolduğu görülebiliyordu. Karanlıkta, o yükseklikte garip bir etki yaratan bu ışık için yaşlı kadınlar şunları söylüyorlardı: İşte başdiyakoz üflüyor! Cehennem yukarıda parıldıyor.

10 Hugo de Besançon, 1326-1382. (V. H.)

Tüm bu olup bitenler büyücülüğün kanıtı sayılamazdı, ama yine de ortada bir ateşin var olduğunu belli edecek kadar duman vardı ve başdiyakoz korkunç bir ün salmıştı. Yine de, Notre-Dame'ın rahipler meclisinde gizli bilimlerin, falcılığın, en ak, en masumundan olsa da büyünün en ateşli düşmanı, en acımasız ihbarcısı oydu. İster içten bir korkunun ifadesi, ister "hırsız var!" diye bağıran hırsızın oyunu olsun, bu durum başdiyakozun, rahip meclisinin bilge üyeleri tarafından cehennemin avlusunda gezinen, cinciliğin mağaralarında kaybolan, gizli bilimlerin karanlıklarında el yordamıyla ilerleyen maceracı bir ruh olarak kabul edilmesini engellemiyordu. Halk da onlardan geri kalmıyor, biraz aklı başında olanlar Quasimodo'yu iblis, Claude Frollo'yu büyücü olarak görüyorlardı. Zangocun belirli bir süre daha başdiyakoza hizmet edeceği, sonra da hizmetinin bedeli olarak onun ruhunu ele geçireceği kesindi. Bu yüzden, olağanüstü ağırbaşlılığına rağmen, başdiyakozun temiz ruhlar arasında kötü bir ünü vardı ve en deneyimsiz bir dindar bile onun bir büyücü olduğunu kolayca tahmin edebilirdi.

Üstelik yaşlandıkça bilimsel bakış açısında olduğu gibi yüreğinde de çatlaklar oluşmaya başlamıştı. En azından ruhunun ancak karanlık bir bulutun arasından parıldadığı o yüzü inceleyenler buna inanabilirdi. Bu geniş, saçsız alın, bu her zaman öne eğik baş, bu her zaman iç çekişlerle inip kalkan göğüs ne anlama geliyordu? Çatık kaşları çatışmaya hazırlanan iki boğa gibi birbirine yaklaşırken, onca kederin arasında dudaklarındaki gülümsemeye neden olan gizli düşünce neydi? Kalan saçları neden şimdiden kırlaşmıştı? Bazen bakışlarına yansıyan ve gözlerini büyük bir fırının çeperindeki deliğe benzeten içindeki o ateş neden kaynaklanıyordu?

Şiddetli bir manevi kaygının belirtileri bu hikâyenin yaşandığı dönemde doruk noktasına ulaşmıştı. Kilisede yalnızken garip ve parlak bakışlarıyla karşılaşan korocu çocuklar

birçok kez ondan korkarak kaçmıştı. Ayin saatlerinde, koroda yanındaki koltukta oturan kişi birçok kez onun ilâhilere *ad omnem tonum,* anlaşılmaz ilaveler yaptığını duymuştu. Rahiplerin cübbelerini yıkamakla görevli çamaşırcı kadın Josas başdiyakozunun cübbesinde büzülmüş parmak ve tırnak izlerine rastlamıştı.

Zaten baskıcılığını daha önce hiçbir rahipte görülmemiş ölçüde giderek artırıyordu. Konumu ve kişiliği itibarıyla kadınlardan hep uzak durmuştu; artık onlardan her zamankinden daha çok nefret edermiş gibi görünüyordu. Bir kadın elbisesinin hışırtısı kukuletasını gözlerinin önüne indirmesine neden oluyordu. Bu konuda, kralın kızı dame de Beaujeu 1481 Aralığında Notre-Dame Manastırını ziyarete geldiğinde, içeri girmesine şiddetle karşı çıkacak, piskoposa 1334'te Saint-Barthelemy yortusunun arifesinde kaleme alınan ve yaşlı ya da genç, ev sahibesi ya da hizmetçi kim olursa olsun manastıra girmesini yasaklayan Kara Kitap yönetmeliğini hatırlatacak kadar ciddi ve sakınımlıydı. Bunun üzerine, piskopos ona Papalık elçisi Odot'nun düzenlemesinin bazı soylu kadınları *aliquoe magnates mulieres, quoe sine scandalo evitari non possunt*[11] bu uygulamadan muaf tuttuğunu açıklamıştı. Ve başdiyakoz papalık elçisinin yönetmeliğinin Kara Kitap'tan yüz yirmi yedi yıl önce kaleme alındığını, bu yüzden geçerliliğini yitirdiğini söylerek itiraz etmiş, prensesi karşılamayı reddetmişti.

Ayrıca Kıpti ve Çingene kadınlara karşı öfkesinin giderek arttığı fark ediliyordu. Piskopostan Çingene kızların kilise avlusunda dans etmelerini ve tef çalmalarını kesin olarak yasaklayan bir kararname çıkartmasını talep etmişti ve bir süreden beri tekeler, dişi domuzlar ya da keçiler aracılığıyla büyü yapmak suçundan ateşte yanmaya ya da asılmaya mahkûm edilmiş büyücülerin dosyalarını bir araya getirmek için ruhban meclisinin küflenmiş arşivlerini inceliyordu.

11 Bazı asil kadınlar bir suç olmadan uzaklaştırılamaz. (Lat.)

VI
Halkın Hoşnutsuzluğu

Daha önce de belirttiğimiz gibi, başdiyakoz ve zangoç katedral çevresinde oturan üst ve alt tabakadan kişilerce pek fazla sevilmezlerdi. Claude ve Quasimodo sıklıkla olduğu gibi efendi önde uşak arkada dışarı çıktıklarında, Notre-Dame Mahallesi'nin serin, dar ve karanlık sokaklarını kat ettiklerini görenlerin kötü sözlerine, iğneleyici hakaretlerine, alaycı şarkılarına maruz kalırlardı, ancak nadiren olsa da, Claude Frollo neredeyse yüce alnını göstererek ciddi bir ifadeyle başı dik yürüdüğünde alaycılar afallayıp donakalırdı.

Her ikisi de Régnier'nin sözünü ettiği "şairler" gibi kendi mahallelerindeydi.

Her türden insan şairlerin peşinden gider
Tıpkı baykuşların ardından çığlık atarak giden ötleğenler gibi.

Bazen sinsi bir yumurcak Quasimodo'nun kamburuna iğne batırmanın karşı konulmaz keyfini yaşamak için derisini ve kemiklerini riske atardı. Bazen genç, güzel, hoppa, küstah bir kız papazın siyah cübbesine sürtünür ve yüzüne şu alaycı şarkıyı söylerdi: *Müjde, müjde, şeytanı yakaladım.* Bazen bir merdivenin basamaklarına diz çökerek sıralanmış bir grup yoksul kadın başdiyakoz ve zangocun geçişinde homurdanarak onları şu kışkırtıcı sözlerle karşılardı: "Hımm! İşte birinin ruhu âdeta diğerinin gövdesi gibi!" Bazen de dokuz taş oynayan bir öğrenci grubu ve aylaklar takımı toplu halde yerlerinden kalkıp onları Latince selamlayıp yuhalıyordu: *Eia! Eia! Claudius cum claudo!*[12]

Ama bu hakaretler sıklıkla papaz ve zangoç tarafından fark edilmiyordu. Quasimodo bu sevimli nüktedanlıkları duymak için fazlasıyla sağır, Claude da fazlasıyla dalgındı.

12 Hey! hey! Claudius sakatla birlikte!

Beşinci Kitap

I
Abbas Beati Martini[1]

Claude Frollo'nun namı çok uzaklara yayılmıştı. Bu ünü dame de Beaujeu'yü görmeyi reddettiği dönemde anısını uzun zaman unutamadığı bir ziyarete neden olmuştu.

Bir akşam vakti, ayinden sonra Notre-Dame Manastırındaki hücresine çekilmişti. Bu hücre bir köşeye yığılmış olan ve içlerinde metalleri altına dönüştüren toza benzeyen şüpheli bir toz bulunan birkaç cam şişe dışında garip ya da gizli bir görünüm sunmuyordu. Duvarlarda bazı yazılar vardı, ama bunlar ünlü yazarların bilim ya da din konusundaki özlü sözleriydi. Üç kollu bakır bir şamdanın ışığında, üzeri el yazması kitaplarla dolu geniş bir sandığın önüne oturmuş olan başdiyakoz dirseğini Honorius d'Autun'un açık duran kitabına, *de Proedestinatione et libero Arbitrio*'ya[2] yaslamış bir halde, yeni getirdiği ve hücresindeki tek basım ürünü olan dergiyi derin bir düşünceyle karıştırıyordu. Düşlere daldığı sırada, kapısına vuruldu.

— Kim o? diye bağırdı bilge papaz kemiği önünden alınmış aç bir köpeğin ses tonuyla.

---

1 Kutlu Martin'in Başrahibi. (Lat.)

2 Kader ve Özgür İstenç Üzerine. (Lat.)

Dışarıdan bir ses yanıt verdi:

— Dostunuz Jacques Coictier. Claude kapıyı açtı.

Gerçekten de karşısında, sert yüz ifadesi sadece kurnaz bir bakışla yumuşayan, elli yaşlarında bir adam olan kralın doktoru vardı. Yanında birini getirmişti. Her ikisinin üzerinde de belinde kemer bulunan önü kapalı, arduvaz rengi uzun cübbeler vardı, başlarına ise aynı renkli kumaştan başlıklar takmışlardı. Elleri yenlerinin, ayakları cübbelerinin, gözleri başlıklarının altında kaybolmuştu.

— Tanrı yardımcım olsun baylar! dedi başdiyakoz onları içeri alırken. Bu saatte böyle onurlu bir ziyareti beklemiyordum. Ve böyle kibarca konuşurken doktorun yanındaki kişiyi endişeli bakışlarla inceliyordu.

Franche Comte aksanlı tüm cümlelerini kuyruklu bir cübbenin görkemliliğiyle sürükleyen Doktor Coictier:

— Tirechappe'li Claude Frollo gibi değerli bir bilgeyi ziyaret etmek için vakit asla geç değildir, diye karşılık verdi.

Bunun üzerine, doktorla başdiyakoz arasında, o dönemde birbirlerine derin bir nefret besleseler de bilginler arasında âdet haline gelmiş o övgü dolu giriş sohbeti yaşandı. Aslında bu gelenek günümüzde de sürmektedir, başka bir bilgine iltifat eden bir bilginin ağzı, içine zehir katılmış bir bal kanavozudur.

Claude Frollo'nun Jacques Coictier'e ettiği iltifatların ana teması kıskanılan mesleğinin gerekliliklerini yerine getirdiği süre boyunca saygıdeğer doktorun, kralın her hastalığından elde etmesini bildiği birçok dünyevi avantaj üzerineydi, mükemmel bir simyacılığın ürünü olan bu avantajlar felsefe taşının peşinden gitmekten daha kârlıydı.

— Gerçekten de Doktor Coictier, yeğeniniz, saygıdeğer üstadım Pierre Versé'nin piskopos olduğunu duyduğumda büyük bir sevinç yaşadım. Amiens piskoposu oldu, öyle değil mi?

— Evet, sayın başdiyakoz; Tanrı'nın lütfu ve merhameti sayesinde.

—Noel günü, Sayıştay topluluğunun başkanı olarak çok soylu bir görünüşünüz vardı!

— Başkan yardımcısı Dom Claude! Ne yazık ki hepsi bu.

— Ya Saint-André-des-Arcs Caddesi'ndeki muhteşem evinizin inşası ne durumda? Sanki bir Louvre. Kapısının üzerine şu hoş kelime oyunuyla oyulmuş *abricotier*'yi[3], kayısı ağacını çok seviyorum: A L'ABRI-COTİER

— Ne yazık! Üstat Claude, duvarcılık işleri bana çok pahalıya mal oluyor. Evin inşası ilerledikçe param bitiyor.

— Ama sarayın cezaevinden ve mahkemesinden aldığınız maaşlar, evlerinizin, kasap dükkânlarının, kulübelerin, mağazaların gelirleri yok mu? Sağılacak bir sürü besili ineğiniz var.

— Bu yıl Poissy'deki şatonun topraklarından hiçbir gelir elde edemedim.

— Ama Triel, Saint-James, Saint-Germain-en-Laye'den aldığınız ayakbastı paraları hiç de yabana atılamaz.

— Yüz yirmi lira, hem de Paris lirası değil.

— Kralın danışmanı olarak sabit bir geliriniz var.

— Evet, azizim Claude, ama hakkında bu kadar söylenti yayılan o lanet Poligny derebeyliği bana ortalama altmış altın ekülük bir gelir sağlıyor.

Dom Claude'un Jacques Coictier'ye yağdırdığı bu övgülere o alaycı ve keskin vurgu, sıradan bir insanın büyük servetiyle bir anlığına da olsa dalga geçen üstün, ama bahtsız bir kişinin o hüzünlü gülümsemesi karışıyordu. Ama doktor bunun farkında değildi.

— İnanın, dedi Claude nihayet doktorun elini sıkarken, sizi böyle sağlıklı görmekten büyük memnuniyet duydum.

— Teşekkürler, Üstat Claude.

— Bu arada! diye haykırdı Claude, haşmetli hastanız nasıllar?

---

3 Abricotier: Kayısı ağacı, Abri-cotier: Cotier'nin evi (ç.n.)

— Doktoruna yeterince maaş vermiyor, diye yanıtladı doktor arkadaşına bir göz atarak.

— Demek böyle düşünüyorsunuz azizim Coictier, dedi arkadaşı.

Şaşkın ve gücenmiş bir ifadeyle söylenen bu sözler başdiyakozun dikkatini bu adama yöneltti, zaten, doğrusunu söylemek gerekirse bu yabancı kapının eşiğinden girdiğinden beri gözlerini ondan bir an bile ayırmamıştı. Kral XI. Louis'nin güçlü doktorunu, yanında getirdiği biriyle böylesine iyi ağırlamak için Claude Frollo'nun binlerce nedeni olmalıydı. Bu yüzden Jacques Coictier ona şunları söylerken yüzünde hiç de samimi bir ifade yoktu:

— Bu arada Dom Claude, size bir dostumu getirdim, ününüzden dolayı sizinle tanışmak istiyordu.

— Mösyö bilim adamı mı? diye sordu başdiyakoz delici bakışlarını Coictier'nin arkadaşına sabitlerken. Yabancının kaşlarının altındaki bakışları kendisininkiler kadar delici ve güvensizdi. Şamdanın solgun ışığında seçilebildiği kadarıyla, altmış yaşlarında, orta boylu hasta ve halsiz gibi görünen bir adamdı. Hatları sıradan olsa da, yüzünde güçlü ve katı bir ifade vardı; derin göz çukurunun altındaki gözbebekleri, mağaranın dibindeki bir ışık gibi parıldıyordu ve burnunun üzerine kadar inen başlığının altında dâhiyane bir beynin içinde tasarlanan büyük planların varlığı hissediliyordu.

Başdiyakozun sorusuna kendi yanıt verdi:

— Saygıdeğer üstat, dedi ciddi bir ses tonuyla, ününüzü duydum ve size danışmak istedim. Ben bilim adamlarının evlerine girmeden önce ayakkabılarını çıkaran taşralı zavallı bir soyluyum. İsmimi bilmeniz gerekir. Adım Üstat Tourangeau.

"Bir soylu için ilginç bir isim!" diye düşündü başdiyakoz. Yine de karşısında güçlü ve ciddi bir adam olduğunu hissediyordu. Yüksek zekâsıyla Üstat Tourangeau'nun kürklü başlığının altında en az kendisi kadar yüksek bir zekâ oldu-

ğunu tahmin ediyordu ve bu geniş yüzü inceledikçe, hüzünlü yüzünü kaplayan ve Jacques Coictier'nin varlığından kaynaklanan alaycı gülümseme tıpkı gece ufkunda sönüp giden alacakaranlık gibi yavaş yavaş kayboluyordu. Kaygılı bir ifadeyle sessizce büyük koltuğuna oturdu, dirseğini masanın üzerindeki her zamanki yerine yaslayıp elini alnına dayadı. Birkaç saniye düşündükten sonra, iki ziyaretçiye oturmalarını işaret etti ve Üstat Tourangeau ile konuşmaya başladı.

— Üstat, bana hangi konuda danışmak istiyorsunuz?

— Azizim, diye karşılık verdi Üstat Tourangeau, hastayım, çok hastayım. Sizin büyük bir Asklepios olduğunuz söyleniyor, bu yüzden size tıbbi bir konuda danışmak istedim.

— Tıp mı? dedi başdiyakoz başını sallayarak. Bir an için kendinden geçermiş gibi göründü, sonra toparlandı: Üstat Tourangeau, isminiz böyle olduğuna göre, başınızı duvara çevirin. Yanıtım orada yazılı.

Dediğini yapan Üstat Tourangeau başının hemen üzerinde duran duvara kazılmış şu sözleri okudu: "Tıp düşlerin kızıdır." –IAMBLIKHOS.

Bu arada arkadaşının sorusuna sinirlenen doktor Jacques Coictier'nin öfkesi Dom Claude'un cevabıyla daha da arttı. Üstat Tourangeau'nun kulağına doğru eğilip başdiyakozun duyamayacağı bir sesle şunları söyledi:

— Size onun deli olduğunu söylemiştim. Buna rağmen, onu görmek istediniz!

— Bu deli haklı da olabilir Doktor Jacques! diye karşılık verdi üstat alçak bir ses tonu ve acı bir gülümsemeyle.

— Siz bilirsiniz, dedi Coictier sertçe. Sonra başdiyakoza dönerek: İşinizde beceriklisiniz Dom Claude ve Hippokrates'ten de en fazla bir maymunun bir fındıktan çekindiği kadar korkuyorsunuz. Tıp bir düşmüş! Eczacılar ve doktorlar burada olsalardı sizi taşa tutarlardı. Demek iksirlerin kan üzerindeki, merhemlerin deri üzerindeki etkisini

inkâr ediyorsunuz! İnsan adı verilen o sonsuz hasta için özellikle yaratılmış olan çiçeklerin ve metallerin o sonsuz eczanesini, yani dünyayı inkâr ediyorsunuz!

— Ne eczacılığı ne de hastalığı inkâr ediyorum, dedi Dom Claude soğuk bir ifadeyle. Tıbbı inkâr ediyorum.

— Demek, gut hastalığının eklemlerde iltihaba yol açtığı, bir top yarasının üzerine pişmiş fare bastırılarak iyileştirildiği, genç bir insanın uygun bir şekilde aktarılan kanının yaşlı bir damarı gençleştirdiği doğru değil; demek iki kere ikinin dört ettiği, tetanik spazma kasların kasılmasıyla vücudun yay şeklini almasının eşlik ettiği doğru değil? diye sordu Coictier hararetle.

Başdiyakoz soğukkanlılıkla yanıt verdi:

— Bazı şeyleri kendi tarzımla düşünüyorum.

Coictier öfkeyle kızardı.

— Aziz dostum Coictier, birbirimize kızmayalım, dedi Üstat Tourangeau. Sayın başdiyakoz bizim dostumuz.

Coictier alçak sesle homurdanarak sakinleşmeye çalıştı:

— Ne de olsa bir deli!

— Tanrı aşkına Üstat Claude, diye ekledi Üstat Tourangeau kısa bir sessizlikten sonra, beni çok zorluyorsunuz. Size, biri sağlığımla, diğeri yıldız falımla ilgili iki konuda danışacaktım.

— Mösyö, diye karşılık verdi başdiyakoz, niyetiniz buysa, merdivenlerimi çıkmak için boşuna nefesinizi harcamamalıydınız. Ne tıbba ne de astrolojiye inanıyorum.

— Gerçekten mi? dedi üstat şaşkınlıkla.

Coictier zorla gülümsemeye çalıştı. "Gördüğünüz gibi tam bir deli," dedi alçak sesle Üstat Tourangeau'ya, "Astrolojiye inanmıyor!"

— Astroloji her yıldız ışığının insanın beynine bağlanan bir tel olduğuna inanmaktan ibarettir! dedi Dom Claude.

— Peki inandığınız bir şey var mı? diye haykırdı Üstat Tourangeau.

Bir süre kararsız kalan başdiyakozun yüzünde yanıtıyla tezat oluşturan kaygılı bir gülümseme belirdi:

— *Credo in Deum.*[4]

— *Dominum nostrum,*[5] diye ekledi Üstat Tourangeau haç çıkararak.

— Amin, dedi Coictier.

— Saygıdeğer üstat, diye devam etti Tourangeau, sizin böyle dini bütün olmanız beni yürekten etkiledi. Ama büyük bir bilgin olarak, bilime inanmayacak bir noktaya mı vardınız?

— Hayır, dedi Tourangeau'yu kolundan kavrarken donuk gözbebeklerinde coşku dolu bir parıltı beliren başdiyakoz. Hayır, bilimi inkâr etmiyorum, mağaranın dört bir yanını yere uzanmış halde toprağı ellerimle kazarak boşuna araştırmadım, önümde, uzaktaki karanlık dehlizin ucunda bir ışık, bir alev, bir şey, kuşkusuz çilekeşlerin ve bilgelerin Tanrı'yı gördükleri göz kamaştırıcı merkezî laboratuvarı fark ettim.

— Peki sonunda, gerçek ve kesin olan bir şey buldunuz mu, diye araya girdi Tourangeau.

— Simya.

Coictier yeniden haykırdı:

— Olacak iş mi bu Dom Claude, simyayı inkâr etmek elbette doğru değil, ama tıbba ve astrolojiye sövüp saymanıza anlam veremiyorum.

— İnsan biliminiz bir hiç! Gök biliminiz de öyle! dedi başdiyakoz buyurgan bir tavırla.

— Bu, Epidarus ile Kalde (Güney Babil) beldelerini büyük bir ihtişamla yaşamak anlamına gelir, dedi doktor sırıtarak.

— Bakın Üstat Jacques. Bunu iyi niyetle söylüyorum. Kralın doktoru değilim ve majesteleri bana takımyıldızla-

4 Tanrı'ya inanıyorum. (Lat.)

5 Efendimiz. (Lat.)

rı gözlemlemem için Daidalos bahçesini bahşetmedi. Bana kızmayın ve söylediklerimi dinleyin. Çok çılgınca bir alan olan tıptan söz etmiyorum bile, ama bana astrolojiyle hangi gerçeği elde ettiğinizi söyler misiniz? Bir satırı soldan sağa bir satırı sağdan sola yazılan yazıların, zifur ve sefirot sayılarının erdemlerini sıralar mısınız?

— Köprücük kemiği sinirinin gücünü ve kabalacılığın ondan türediğini inkâr mı ediyorsunuz? dedi Coictier.

— Yanılıyorsunuz Üstat Jacques! Formüllerinizin hiçbiri gerçekliğe ulaşamadı; oysa simyanın keşifleri var. Şu tür sonuçlara karşı çıkabilir misiniz? Toprağın altında bin yıl boyunca gömülü kalan buz, kaya kristaline dönüşür. Kurşun metallerin atasıdır (altın bir metal değil ışıktır). Kurşunun kırmızı arseniğe, kırmızı arsenikten kalaya, kalaydan gümüşe dönüşmesi için birbirini izleyen her biri iki yüz yıllık dört evre gerekir. Bunlar gerçek değil mi? Ama köprücük kemiğine, düz çizgilere ve yıldızlara inanmak, Hitay sakinleriyle birlikte sarıasma kuşunun köstebeğe, buğday tanelerinin sazana benzer balıklara dönüştüğüne inanmak kadar gülünçtür!

— Ben Hermesçiliği inceledim, diye haykırdı Coictier ve şunu söyleyebilirim ki...

Atılgan başdiyakoz sözünü tamamlamasına izin vermedi.

— Ben de tıbbı, astrolojiyi, Hermesçiliği inceledim. Gerçek sadece burada (bunu söylerken sandığın üzerinden daha önce sözünü ettiğimiz toz dolu şişeyi eline almıştı), ışık sadece burada! Hippokrates bir düş, Urania bir düş, Hermes bir düşünce. Altın güneştir; altın yapmak Tanrı olmaktır. İşte yegâne bilim budur. Tıp ve astroloji konusunda derin bilgilere sahibim, size söylediğim gibi ikisi de bir hiç, hiç! İnsan vücudu, karanlıklar! Yıldızlar, karanlıklar!

Kendini güçlü hissederek heyecanla yeniden koltuğuna oturdu. Üstat Tourangeau onu sessizce izliyordu. Coictier sırıtmaya çalışıyor, fark ettirmeden omuz silkiyor ve alçak sesle tekrarlıyordu: "Delinin teki!"

— Peki, dedi aniden Tourangeau, o muhteşem ideale ulaşabildiniz mi? Altın yapabildiniz mi?

— Yapmış olsaydım, diye karşılık verdi başdiyakoz düşünceli bir ifadeyle sözlerini birbirine yavaşça eklemleyerek, Fransa kralının adı Louis değil Claude olurdu.

Tourangeau kaşlarını çattı.

— Ben de neler söylüyorum? diye devam etti Dom Claude küçümseyen bir gülümsemeyle. Doğu imparatorluğunu yeniden kurmak varken, Fransa tahtını ne yapayım?

— Hah işte bu güzel! dedi Tourangeau.

— Ah! Zavallı deli! diye mırıldandı Coictier.

Başdiyakoz artık sadece kendi düşüncelerine cevap veriyormuş gibi konuşmasına devam etti.

— Ama hayır, hâlâ yerde sürünüyorum, yüzüm, dizlerim yer altı yolunun çakıl taşlarında sıyrılıyor. Göremiyorum, hayal meyal seçebiliyorum! Okuyamıyorum, heceliyorum!

— Okumayı öğrendiğinizde altın yapabilecek misiniz? diye sordu Tourangeau.

— Ona ne şüphe? dedi başdiyakoz.

— Meryem Ana şahidim ki çok paraya ihtiyacım var ve okumayı sizin kitaplarınızdan öğrenmeyi isterim. Söyleyin bana saygıdeğer üstat, biliminiz Meryem Ana'ya düşman olabilir mi?

Tourangeau'nun bu sorusu üzerine, Dom Claude sakin bir yücelikle şu soruyu sormakla yetindi:

— Ben kimin başdiyakozuyum?

— Bu doğru, üstadım. Bana okumayı öğretir misiniz? Sizinle birlikte hecelememe izin verin.

Claude, Hz. İsmail'in görkemli ve ruhani tavrını takındı.

— İhtiyar, bu gizemli yolculuğa çıkmak için sizin geri kalan ömrünüzden daha fazla zamana ihtiyaç var. Saçlarınız ağarmış! Mahzenden ağarmış saçlarla çıkılır, ama içine ancak siyah saçlarla girilir. İnsan yüzlerini çukurlaştırmayı,

solgunlaştırmayı, kurutmayı çok iyi bilen bilimin yüzleri kırıştırmak için yaşlılığa ihtiyacı yoktur. Yine de bu yaşınızda disiplinli bir çalışmaya ve bilgelerin ürkütücü alfabesinin şifresini çözmeye razıysanız bana gelin, bunu deneyeceğim. Sizin gibi zavallı bir ihtiyara Herodotos'un sözünü ettiği piramitlerin mezar bölmelerini, Babil'in tuğladan kulesini, ya da Hintlilerin Eklinga Tapınağı'nın devasa sunağını ziyaret etmenizi söylemeyeceğim. Sikra'nın kutsal tarzını yansıtan Kalde duvarlarını, Süleyman'ın mabedini, İsrail krallarının taş lahitlerinin şimdi kırılmış haldeki kapılarını ben de sizin gibi görmedim. Şuradaki Hermes'in kitabıyla yetineceğiz. Size bereketin sembolü olan Saint-Christophe'un heykeli ve Sainte-Chapelle'in cümle kapısında yer alan ve birinin eli bir vazonun, diğerinin eli bir bulutun içinde duran iki meleğin heykeli hakkında bilgi vereceğim...

Bu sırada, başdiyakozun hararetli sözleriyle şaşkına dönmüş olan Jacques Coictier kendini toparlayarak bir başka bilgenin hatasını yakalayan bir bilgenin zafer kazanmış edasıyla araya girdi:

— *Erras, amice Claudi.*[6] Sembol sayı değildir. Orpheus'u Hermes ile karıştırdınız.

— Yanılan sizsiniz, diye karşılık verdi başdiyakoz sert bir ifadeyle. Daidalos temel, Orpheus duvar, Hermes ise binanın kendisidir, hepsi bu. Dilediğiniz zaman gelirsiniz, diye devam etti Tourangeau'ya dönerek, size Nicolas Flamel'in potasının dibindeki altın parçalarını göstereceğim, onları Guillaume de Paris'in altınlarıyla mukayese edeceksiniz. Size Yunanca *peristera* kelimesinin gizemli erdemlerini öğreteceğim. Ama her şeyden önce, size alfabenin mermer harflerini, kitabın granit sayfalarını okutacağım. Piskopos Guillaume'un cümle kapısına, ve Saint-Jean-le-Rond'a, oradan Sainte-Chapelle'e, sonra Nicolas Flamel'in Marivault Caddesi'ndeki evine, Saints-Innocents'daki mezarına, Mont-

6 Dostum Claude, yanılıyorsunuz. (Lat.)

morency Caddesi'ndeki iki hastanesine gideceğiz. Size üzerlerini Ferronnerie Caddesi'ndeki Saint-Gervais Hastanesinin kapısının demir ızgarasının kapladığı hiyeroglifleri okutacağım. Saint-Côme'un, Sainte-Geneviève-des-Ardents'ın, Saint-Martin'in, Saint-Jacques-de-la-Boucherie'nin cephelerini birlikte heceleyeceğiz.

Bakışları ne kadar zekâyla parlasa da, Tourangeau bir süredir Dom Claude'un söylediklerini anlamazmış gibi görünüyordu. Araya girdi:

— Tanrı aşkına! Peki kitaplarınız nerede?

— İşte onlardan biri, dedi başdiyakoz.

Ve hücrenin penceresini açarak parmağıyla yıldızlı gökyüzünde iki kulesinin, taştan kaburgasının, canavarı andıran sağrısının siyah silüetiyle şehrin ortasına çökmüş iki başlı devasa bir sfenks gibi görünen heybetli Notre-Dame Kilisesini gösterdi.

Bu devasa yapıyı bir süre sessizce inceleyen başdiyakoz içini çekerek sağ elini masanın üzerinde açık duran basılı kitaba, sol elini de Notre-Dame'a doğru uzattı ve hüzünlü bakışını kitaptan kiliseye doğru yöneltirken:

— Ne yazık ki bu, şunu öldürecek, dedi.

Aceleyle kitaba doğru yaklaşan Coictier kendine hâkim olamayarak haykırdı:

— Hey! Ama bu kitapta ürkütücü ne olabilir ki: GLOSSA IN EPISTOLAS D. PAULI. *Norimbergoe, Antonius Koburger*, 1474? Bu yeni değil ki. Özdeyişler üstadı Pierre Lombard'ın kitabı. Basılmış olduğu için mi önemli?

— Söylediğiniz gibi, diye yanıtladı ayakta duran ve derin bir düşünceye dalmış gibi görünen Claude. Kıvrılmış işaret parmağını Nurnberg'in ünlü matbaalarından çıkmış kitaba koyarak. Ardından şu gizemli sözleri söyledi: Ne yazık! Ne yazık! Küçükler büyüklerin üstesinden geliyorlar, Nil sıçanı timsahı, kılıçbalığı balinayı öldürüyor, kitap da yapıyı öldürecek.

Manastırın mum söndür çanı çaldığında doktor arkadaşına alçak sesle her zamanki nakaratını tekrarlıyordu: "*Delinin teki.*" Arkadaşı bu kez onu şöyle yanıtladı:

— Sanırım öyle.

Bu saatten sonra hiçbir yabancı manastırda kalamazdı. İki ziyaretçi ayağa kalktılar.

— Üstat, dedi Tourangeau başdiyakozdan izin isterken, bilgeleri ve üstün zekâlıları takdir ederim ve size karşı özel bir saygım var. Yarın Tournelles Sarayına gelin ve Saint-Martin-de-Tours başpapazıyla görüşmek istediğinizi söyleyin.

Sonunda Üstat Tourangeau'nun kim olduğunu öğrenen ve Saint-Martin-de-Tours manastır sicilindeki şu metni aklına getiren başdiyakoz afallamıştı: *Abbas beati Martini,* SCILICET REX FRANCIAE, *est canonicus de consuetudine et habet parvam proebendam quam habet sanctus Venantius et debet sedere in sede thesaurarii.*[7]

O günden beri, başdiyakozun, Majesteleri Kral XI. Louis Paris'e geldiğinde, onunla sık sık görüştüğü ve itibarının Olivier-le-Daim'i ve Jacques Coictier'i gölgede bıraktığı söyleniyordu. Coictier bu yüzden krala ters davranıyordu.

II
Bu Şunu Öldürecek

Kadın okuyucularımız başdiyakozun bulmacayı andıran "Bu şunu öldürecek. Kitap da yapıyı öldürecek," sözlerinin altında yatan düşünceyi anlamak için bir süre durmamızı bağışlayacaklardır. Bize göre, bu düşüncenin iki anlamı vardı. Öncellikle bir papaza aitti. Ruhban sınıfının yeni bir buluş olan matbaa karşısındaki korkusunu, din adamının Gutenberg'in ışıklar saçan baskı makinesi karşısındaki paniğini ve göz ka-

7 Kutlu Martin'in başrahibi, Fransa kralı geleneğe göre otoritedir, Aziz Venantius'tan daha aşağı makamdadır ve maliye koltuğunda oturmalıdır.

maşmasını yansıtıyordu. Minberin ve el yazmasının, konuşulan ve yazılan sözün, basılı söz karşısında tıpkı altı milyon kanadını açan melekleri gören bir serçeninkine benzer bir kaygı duymasıydı. Bu, şimdiden özgürleşen insanlığın uğultusunu ve hareketlenmesini işiten, gelecekte aklın inancın mezarını kazacağını, düşüncenin imanı tahtından indireceğini, dünyanın Roma'yı sarsacağını öngören kâhinin çığlığıydı. Basın yüzünden gaz haline dönüşen insan düşüncesinin teokrasinin havuzundan buharlaşacağını sezen filozofun tahminiydi. Tunçtan koçbaşını inceleyip, "Kule yıkılacak," diyen askerin korkusuydu. Bu gelişme bir gücün yerini diğerinin alacağı, basının kiliseyi öldüreceği anlamına geliyordu.

Ama bize göre bu ilk ve daha basit düşüncenin altında onun doğal sonucunu oluşturan, daha yeni ve fark edilmesi güç ama karşı çıkılması daha zor olan, sadece din adamını değil bilgini ve sanatçıyı da kapsayan felsefi bir bakış açısı vardı. Bu, insan düşüncesinin biçim değiştirirken ifade tarzını da değiştireceğinin, bundan sonraki kuşakların genel düşüncesinin aynı maddi koşullarda ve aynı biçimde şekillenmeyeceğinin, oldukça sağlam ve kalıcı olan taştan kitabın yerini daha sağlam ve daha kalıcı kâğıt kitaba bırakacağının önsezisiydi. Bu bağlamda, başdiyakozun muğlak bir şekilde dile getirdiği sözlerin ikinci bir anlamı vardı ve bir sanatın diğerini tahtından indireceğini, matbaanın mimariyi öldüreceğini ifade ediyordu.

Gerçekten de insanlığın varoluşundan XV. yüzyıl da dâhil olmak üzere geçen süreç içinde mimari insanlığın büyük kitabı, insanın güç ve zekâ anlamında gelişim evrelerinin temel ifadesiydi.

İlk kavimlerin hafızası aşırı yüklendiğinde, insan türünün anılarının bavulu ağırlaşıp karmaşıklaştığında, çıplak ve uçup giden söz yolunu kaybettiğinde, tüm bunlar daha kalıcı ve daha doğal olarak görülecek bir şekilde toprağın üzerine kaydedildi. Her gelenek bir binayla tarihe geçirildi.

Musa'nın dediğine göre *demirin hiç kullanılmadığı* ilk anıtlar, ilk mahalleler kayalardan yapılmıştı. Mimarinin tarihi de yazınınkiyle aynıydı. Önce alfabesini oluşturdu. Dikilen bir taş bir harfi, her harf bir hiyeroglifi yansıtıyor ve her hiyeroglifin üzerinde sütunun üzerindeki başlık gibi bir düşünce topluluğu yer alıyordu. Dünyanın dört bir yanındaki ilk kavimler eşzamanlı olarak aynı şekilde davranmışlardı. Keltlerin menhirlerine Sibirya'da, Amerika'nın pampalarında rastlanıyordu.

Daha sonraları mimarinin sözcükleri oluştu. Taş taş üstüne konup granitten heceler birbirine bağlandı, söz kombinasyonları denedi. Keltlerin dolmenleri ve taş anıtları, Etrüsk höyükleri, İbrani kurganları sözcüklerdi. Özellikle höyük gibi kimileri özel isimlerdi. Hatta bazen bol miktarda taş ve geniş bir alan varsa bir cümle yazılabiliyordu. Devasa Karnak Tapınağı daha o zamandan bunun bir örneğini oluşturuyordu.

Nihayet kitaplar yazıldı. Gelenekler yaprakların altında görünmeyen ağaç gövdeleri gibi altında kayboldukları sembolleri doğurmuşlardı. İnsanların inançla bağlandıkları tüm bu semboller giderek büyüyor, çoğalıyor, karmaşıklaşıyor, kendilerini kapsayamayan ve basit, çıplak, yere uzanmış görünümleriyle ilkel geleneği yansıtan ilk yapıların dışına taşıyorlardı. Sembolün yapının içinde serpilmeye ihtiyacı vardı. O zaman insan düşüncesiyle gelişen mimari bin başlı, bin kollu bir deve dönüştü ve yerinde duramayan tüm bu sembolizmi ebedi, gözle görünür, elle tutulur bir tarzla sabitledi. Ölçünün gücü Daidalos, zekânın şarkısı Orpheus, harfi temsil eden sütun, heceyi temsil eden kemer, sözcüğü temsil eden piramit hep birlikte harkete geçerek yan yana geliyor, muhteşem binaları yansıtan o muhteşem kitaplar yazılana dek, dönemin genel düşünce sisteminin doğrultusunda kombinasyonlar oluşturuyor, toprağın üzerinde inip, çıkıp, iç içe geçiyor, göğe doğru yükseliyorlardı. Eklinga Pagodası, Mı-

sır'daki Ramses ve Hz. Süleyman tapınakları bu yapıtların en görkemli örnekleridir.

Temel düşünce olan söz bu yapıların sadece temelinde değil biçiminde de yer alıyordu. Örneğin Hz. Süleyman tapınağı sadece kutsal kitabın cildi değil, kutsal kitabın kendisiydi. Papazlar ortak bir merkezi çevreleyen duvarların her birinin üzerinde kendini açığa vuran sözü okuyabilir, sözün dönüşümlerini sunaktan sunağa takip edebilir ve sonunda mimariye ait en somut formu olan kemer şeklindeki son tapınağa eriştiklerinde bu dönüşümü kavrarlardı. Böylece söz yapının içinde kapalı kalır ama görünümü tıpkı bir mumya tabudunun üzerindeki insan resmi gibi dış cepheye yansırdı.

Yapıların sadece biçimi değil seçtikleri mevki de temsil ettikleri düşünceyi ortaya koyuyordu. Belirtilecek sembolün sevimli ya da karamsar olmasına göre, Eski Yunan, dağlarını göze ahenkli görünen bir tapınakla taçlandırıyordu, Hindistan kendi dağlarını, devasa granit fillerin taşıdığı o biçimsiz yer altı pagodalarıyla süslemek için kazıyordu.

Böylece, insanlığın ilk altı bin yılı boyunca, mimari Hindistan'ın en eski pagodasından Köln Katedraline kadar insan türünün kullandığı en büyük yazı olmuştu. Öyle ki, bu devasa kitapta sadece dinî semboller değil, tüm insan düşüncesinin sayfası ve abidesi vardı.

Her uygarlık teokrasiyle başlayıp demokrasiye ulaşır. Teklik düşüncesini izleyen bu özgürlük yasası mimarlıkta yazılıdır. Çünkü, şunu özellikle belirtmemiz gerekir ki, duvarcılığın gücü sadece tapınak inşa etmekle, mitleri ve dinî sembolleri ifade etmekle, yasanın gizemli tabetlerini hiyeroglifler halinde taştan sayfalara kaydetmekle sınırlı değildir. Eğer böyle olsaydı, tüm insan topluluklarında kutsal sembolün özgür düşüncenin altında yıprandığı, insanın din adamına uzak durduğu, felsefelerin ve sistemlerin öne çıkışlarının dinin yüzünü kemirdiği dönemlerde mimari insan düşüncesinin bu yeni konumunu yeniden üretemezdi,

sayfalarının bir yüzü dolu bir yüzü boş kalır, eseri güdük, kitabı eksikli olurdu. Ama hayır.

Örnek olarak, bize daha yakın olduğu için daha net çözümleyebilidiğimiz Ortaçağ'ı ele alalım. Teokrasinin Avrupa'yı düzene soktuğu, Vatikan'ın, Capitol'ün etrafında yıkılmış Roma'dan yapılan Roma'nın unsurlarını çevresinde toplayıp yeniden düzenlediği, Hristiyanlığın önceki uygarlığın yıkıntıları arasında toplumun tüm katmanlarını araştırdığı ve bu yıkıntılardan temelinde dinin yattığı hiyerarşik yeni bir dünya inşa ettiği ilk dönem boyunca, bu kaos içinde önce bir şeylerin fışkırdığı duyulur, ardından Hristiyanlığın nefesinin, barbarların etkisi altında, ölmüş Yunan ve Roma mimarilerinin kalıntıları arasından, yavaş yavaş Mısır ve Hindistan'ın teokratik duvarcılıklarının kardeşi, saf Katolikliğin o sarsılmaz simgesi, Papalık birliğinin o değişmez hiyeroglifi olan gizemli Roma mimarisinin ortaya çıkmaya başladığı görülür. Gerçekten de o dönemin tüm düşünce sistemi o karanlık Roma tarzında yazılıdır. Her yanda otoritenin, bütünlüğün, içine nüfuz edilemez ve mutlak olanın, VII. Gregorius'un varlığı hissedilir, her yanda insan değil din adamı, halk değil kast vardır. Ama sonra Haçlı Seferleri gelir. Bu büyük halk hareketi nedeni ve amacı ne olursa olsun tüm büyük halk hareketleri gibi her zaman son çökeltisinden bir özgürlük düşüncesi ortaya çıkarır. Yenilikler gün ışığına çıkar. İşte Jacquerie, Praguerie, Ligues ayaklanmalarının fırtınalı dönemi başlamıştır. Otorite sarsılır, birlik çatlamaya başlar. Halk kaçınılmaz olarak kendini ortaya koyma ve olgunlaşma sürecini yaşarken, feodalite teokrasiyle aslan payını paylaşmak ister, *quia nominor leo*.[8] Bu durumda, ruhban sınıfının altından derebeylik, derebeyliğin altından komün ortaya çıkar. Avrupa'nın yüzü değişmiştir. Böylece mimarinin yüzü de değişir. O da uygarlık gibi sayfayı çevirmiştir ve dönemin yeni düşüncesi onu söyleyeceklerini yazmaya

8 Kendisine aslan dendiği için. (Lat.)

hazır bulur. Bunun üzerine Roma yavaş yavaş parçalanırken, Roma mimarisi de ölür. Hiyeroglif katedrali terk edip feodaliteye itibar kazandırmak için damgasını kale burcuna vurur. Bir zamanların dogmatik katedrali artık burjuvazinin, komünün, özgürlüğün istilasına uğrar, papazın iktidarından kurtulup sanatçının yönetimine geçer. Sanatçı onu keyfince restore eder. Elveda gizem, mit, yasa. İşte fantezi ve kapris. Bazilikası ve sunağı oldukça rahibin diyeceği bir şey yoktur. Dört duvar sanatçıya aittir. Mimari kitabı artık ruhban sınıfının, dinin, Roma'nın değil, hayal gücünün, şiirin, halkındır. Böylece altı yedi yüzyıl hüküm süren Roma mimarisinin durağanlığının ardından, bu mimari üç yüzyılda çarpıcı ve hızlı dönüşümler gösterir. Bu arada sanat yoluna dev adımlarla devam eder. Halkın dehası ve özgünlüğü piskoposların işini görmeye başlar. Her kuşak kitabın üzerine kendi satırını yazarken katedrallerin cephelerindeki eski hiyerogliflerin üzerini karalar, yerleştirdiği yeni sembolün altından dogmanın sağda solda hâlâ beliren izleri görülür. Popüler oymacılık dinî iskeletin ancak belli belirsiz görünmesine izin verir. Mimarların kilise karşısında bile ne kadar özgür olduklarını tahmin etmemiz imkânsızdır. Paris Adalet Sarayında rahiplerin ve rahibelerin utanç verici bir şekilde yan yana getirilmiş işlemeli sütun başlıkları vardır. Bourges'un cümle kapısının altında Nuh'un macerası *açıkça* işlenmiştir. Bocherville Manastırı papazlarının ayinden önce ellerini yıkadıkları lavabonun üzerinde elinde şarap bardağıyla cemaate doğru kahkaha atan eşek kulaklı, ayyaş bir keşişin kabartması yer alır. O dönemde taşa yazılan düşünce için günümüzdeki basın özgürlüğüne benzer bir ayrıcalık vardır. Bu mimarinin özgürlüğüdür.

Bu özgürlüğün sınırları oldukça geniştir. Bazen bir cümle kapısı, bir cephe, bir kilise Hristiyanlık inancına yabancı, hatta kiliseye düşman bir sembolik anlam içerebilir. On üçüncü yüzyılda Guillaume de Paris, on beşinci yüzyılda Nicolas Fla-

mel başkaldıran sayfalar yazmışlardır. Saint-Jacques-de-la-Boucherie tam anlamıyla bir muhalefet kilisesidir.

O zamanlar düşünce sadece bu tarzda özgürdü; bu yüzden sadece yapı olarak adlandırılan bu kitapların üzerine yazılabiliyordu. Temkinli davranmayıp yapı görünümünde değil de el yazması halinde olsa meydanın ortasında celladın eliyle yakılacaktı. Böylece kendini başka türlü ifade edemediği için, dört bir yanda yapı olarak ortaya çıkıyor, doğrulandıktan sonra bile inanılması zor sayıda katedraller Avrupa'yı kaplıyordu. Toplumun tüm maddi ve entelektüel güçleri aynı noktada, mimaride birleşiyordu. Böylece sanat, Tanrı adına kiliseler inşa etme bahanesiyle olağanüstü boyutlarda gelişiyordu. Bu yüzden şair doğan mimar oluyordu.

Kitleler içinde dağılmış, feodalite tarafından kaplumbağa kabuğunu andıran tunçtan kalkanlar altındaymış gibi baskı altına alınmış olan deha mimariden başka çıkış yolu bulamıyor, kendini bu sanatla dışa vuruyor ve İlyadaları katedrallere yansıtıyordu. Diğer tüm sanatlar mimariye boyun eğiyor, onun disiplini altına giriyorlardı. Hepsi de büyük eserin işçileriydi. Mimar, sanatçı, usta cephelerini süsleyen işlemeleri hazırlıyor, ressam vitraylarını boyuyor, müzik çanlarını harekete geçirip, orglarına soluğunu üflüyordu. Tam anlamıyla söylersek el yazmalarında yaşamını sürdürmekte inat eden zavallı şiir bile kendini ispat etmek için yapıda ilâhi ya da nesir şeklinde yer almak zorunda kalıyordu, şiirin bu konumu, Yunan dinî bayramlarında Aiskhylos trajedilerinin, Süleyman'ın tapınağında Yaratılış'ın oynadığı role benziyordu.

Böylece, mimari Gutenberg'e kadar temel ve evrensel yazıyı temsil ediyordu. Doğu'da başlayan, Eski Yunan ve Roma'da devam eden bu granit kitabın son sayfasını Ortaçağ yazdı. Zaten Ortaçağ'da gözlemlediğimiz kast mimarisini izleyen halk mimarisi, kendini insan zekâsında tarihin diğer olağanüstü dönemlerindekine benzer bir hareket tarzıyla

yeniden üretiyordu. Burada izah etmesi ciltler tutacak bir yasayı kısaca özetleyelim, ilkel çağların beşiği olan Doğu'da Hint mimarisinden sonra Arap mimarisinin o görkemli annesi Fenike mimarisi, eski çağlarda Etrüsk tarzı ve devasa anıtları bir çeşitlilik arz eden Mısır mimarisi, Yunan mimarisine Kartaca kubbesinin eklenmesinden ibaret olan modern zamanların Roma mimarisinden sonra gotik mimari. Ve bu üç mimari dönemi basite indirgersek üç büyük kardeş olan Hint, Mısır, Roma mimarilerinde aynı sembole, yani teokrasiye, kasta, birliğe, dogmaya, mite ve Tanrı'ya, üç küçük kardeş olan Fenike, Yunan ve gotik mimarilerinde ise doğalarına içkin olan tarz farklılığına rağmen özgürlüğe, halka, insana rastlarız.

İster Brahman rahibi, ister büyücü, ister papa olarak adlandırılsın, Hint, Mısır ve Roma duvarcılıklarında sadece din adamının varlığı hissedilir. Halk mimarileri için aynı şey geçerli değildir. Onlar daha zengin, daha laiktir. Fenike mimarisinde tüccarın, Yunan mimarisinde cumhuriyetçinin, gotik mimaride burjuvanın ağırlığı hissedilir.

Tüm teokratik mimarinin genel nitelikleri hareketsizlik, gelişme korkusu, geleneksel hatların muhafazası, ilkel tiplemelerin kutsanması, tüm insan ve doğa formlarının sembolün anlaşılmaz kaprislerine sürekli bağımlılığıdır. Bunlar şifrelerini sadece ermişlerin çözebileceği karanlık kitaplardır. Zaten her biçimin, hatta her biçimsizliğin kendisini dokunulmaz kılan bir anlamı vardır. Hint, Mısır, Roma duvarcılıklarından resimlerini yeniden düzenlemesini ya da heykellerini kusursuzlaştırmasını istemeyin. Onlarda her mükemmeliyetçilik günahtır. Bu mimarilerde dogmanın sertliği taşın üzerine ikinci bir taş katmanı gibi yansır. Halk duvarcılığının genel nitelikleri çeşitlilik, gelişme, özgünlük, zenginlik, daimi harekettir. Yüzyılı temsil eden bu mimariler kendi güzelliklerini düşünecek, onlara özen gösterecek, heykellerinin ve arabesklerinin süslerini sürekli yenileyecek ölçüde

dinden kopmuşlardır. Altında hâlâ kendilerini yeniledikleri ilahî sembole hiç durmadan insani unsurlar katarlar. Hâlâ simgesel olsalar da, anlaşılmaları doğa kadar kolay olduğu için her ruha, her zekâya, her hayal gücüne hitap edebilirler. Teokratik mimariyle halk mimarisi arasında, kutsal bir dille günlük dilin, hiyeroglifle sanatın, Süleyman'la Pheidias'ın arasındaki fark vardır.

Şu ana kadar kısaca değindiklerimizi, binlerce kanıtı ve ayrıntılı itirazı bir kenara bırakarak özetlersek, mimarinin on beşinci yüzyıla kadar insanlığın temel kayıt defteri olduğunu, bu dönemde dünyada yapıya yansımayan tek bir karmaşık düşüncenin var olmadığını, her halk düşüncesinin tıpkı dinî yasalar gibi bir anıtı bulunduğunu, insan türünün taşa yazdığının dışında önemli bir düşünceye sahip olmadığını belirtmemiz gerekir. Peki neden? Çünkü dinî olsun, felsefi olsun her düşünce varlığını sürdürmek, harekete geçirdiği kuşağın ötesinde gelecek kuşakları da etkilemek, iz bırakmak ister. Oysa el yazmalarının ne eğreti bir ölümsüzlüğü vardır! Bir yapı çok daha sağlam, kalıcı ve dayanıklı bir kitaptır! Yazılı sözü yok etmek için bir meşale ve bir barbar yeterlidir. İnşa edilmiş sözü ortadan kaldırmak için toplumsal bir devrim, bir dünya devrimi gerekir. Belki Kolezyumun üzerinden barbarlar, piramitlerin üzerinden tufan geçmiştir.

On beşinci yüzyılda her şey değişir.

İnsan düşüncesi varlığını sürdürmek için mimariden sadece daha kalıcı ve dayanıklı değil, aynı zamanda daha sade ve kolay bir yöntem keşfeder. Mimari tahtından inmiş, Orpheus'un taştan harflerinin yerini Gutenberg'in kurşundan harfleri almıştır.

Kitap yapıyı öldürecek.

Matbaacılığın keşfi tarihin en büyük olayı, en büyük devrimi, insanlığın ifade tarzının tamamıyla yenilenmesi, insan düşüncesinin bir kılıktan başka bir kılığa girmesi,

Adem'den beri zekâyı temsil eden o simgesel yılanın tam ve nihai deri değiştirmesidir.

Matbaa formunda her zamankinden daha fazla ölümsüzleşen düşünce havaya karışmış bir halde uçucu, kavranamaz ve yok edilemezdir. Mimari kendi döneminde bir dağı andırıyor, bir yüzyıla ve mekâna tüm gücüyle hâkim oluyordu. Şimdiyse rüzgârlarla dört bir yana dağılan, havanın ve uzayın tüm noktalarını istila eden bir kuş sürüsüne benziyor.

Tekrar edelim, düşüncenin bu tarzının daha silinemez olduğunu reddeden var mı? Sağlamken daha uzun ömürlü bir hal aldı. Sürelilik ölümsüzlüğe geçti. Bir kütle yıkılabilir, ama her zaman her yerde olan nasıl yok edilebilir? Dağ bir tufanla kısa sürede suların altında kalır, ama kuşlar uçmaya devam ederler ve dalgaların yüzeyinde tek bir gemi varsa, onun üzerine konar, onunla yüzer, suların çekilmesini birlikte izlerler. Ve bu kaostan çıkan yeni dünya uyanırken, yok olan dünyanın düşüncesinin kanatlanmış ve canlı bir halde süzüldüğünü görür üzerinde.

Ve bu ifade tarzının sadece daha muhafazakâr değil aynı zamanda daha kolay, daha uygun ve herkes için daha kullanışlı olduğu gözlemlenir, ağır bir yük taşımadığı, ıvır zıvır aletler kullanmadığı düşünülür, düşüncenin kendini bir yapı şeklinde dışa vurması için dört beş başka sanatı, tonlarca altını, taştan oluşan bir dağı, kerestelerle dolu bir ormanı, bir işçi ordusunu harekete geçirdiği düşünülür, kendini kitap halinde ifade eden ve bir parça kâğıt, bir parça mürekkep ve bir kalemle yetinen düşünceyle mukayese edilirse, insan zekâsının matbaa için mimarlığı terk etmesinde şaşılacak ne vardır? Bir ırmağın ilk yatağını seviyesinin altında kazılmış bir kanalla kesin, ırmak yatağını terk edecektir.

Bu yüzden, matbaanın keşfinden beri mimarinin yavaş yavaş kuruduğunu, köreldiğini, içinin boşaldığını görebilirsiniz. Suyun alçaldığı, özsuyun çekip gittiği, dönemlerin ve halkların düşüncesinin ondan uzaklaştığı kolayca hissedile-

biliyor! Mimariden soğuma on beşinci yüzyılda belli belirsizdir, o dönemde henüz güçsüz olan matbaa kudretli mimariden en fazla bir yaşam kıvılcımı sızdırır. Ama on altıncı yüzyıldan itibaren hastalığı ilerleyen mimari toplumu yeterince ifade etmez; sefilce klasik sanat kılığına bürünür, Galyalı, Avrupalı, yerliyken, Yunanlıya ve Romalıya; gerçek ve çağdaşken sahte antiğe dönüşür. İşte Rönesans olarak anılan bu çöküş yine de muhteşemdir, çünkü eski gotik deha, Mainz'in o devasa baskı makinesinin ardında batmakta olan o güneş, son ışınlarını bir süre daha Latin kemerlerinden ve Korint sütunlarından oluşan o melez yığının üzerine göndermeye devam eder.

Bu batan güneşiyse seher sanırız.

Yine de diğerleri gibi tek bir sanat haline dönüşüp, eksiksiz, egemen, baskıcı bir sanat olma özelliğini yitiren mimarinin diğer sanatları elinde tutacak gücü kalmamıştır. Mimarinin boyunduruğundan kurtulup özgürleşen bu sanatların her biri kendi yolunu çizer. Hepsi de bu ayrılıktan kazançlı çıkmış, yalıtılmışlık her birinin yücelmesini sağlamıştır. İşlemecilik heykelciliğe, minyatür resme, ayin ilâhileri müziğe dönüşür. Mimari âdeta İskender'in ölümüyle her biri kendi krallığını ilan eden vilayetlerden oluşan bir imparatorluğa benzer.

Böylece göz kamaştırıcı on altıncı yüzyılın görkemli sanatçıları olan Raphael, Michelangelo, Jean Goujon, Palestrina'nın dönemleri başlar.

Sanatlarla birlikte düşünce de dört bir yanda özgürleşti. Ortaçağ'ın ruhban sınıfı tarafından sapkınlıkla suçlanan cemaatleri Katoliklik'te derin gedikler açmıştı. On altıncı yüzyıl dinî birliği yok etti. Matbaadan önce dinsel bir bölünme anlamına gelen reform böylece devrimini yaptı. Matbaa olmaksızın reform çok zor durumda kalırdı. Bu durum kaçınılmaz ya da tanrısal olsa da, Gutenberg, Luther'in öncüsüdür.

Bu arada, Ortaçağ'ın güneşi tamamıyla batıp, gotik deha sanatın ufkunda sonsuza dek gözden kaybolduğunda, mimari giderek donuklaşıp, renklerini kaybeder ve silinip gitmeye başlar. Basılı kitap, yapının bu kemirici solucanı onun kanını emer, yiyip bitirir. Yapı gözle görülür ölçüde düşkünleşir, sefilleşir, zayıf düşer. İtibarını kaybeder, yoksullaşır, hiçleşir. Artık hiçbir şeyi, hatta başka bir dönemin sanatının anısını bile ifade edemez. İnsan düşüncesi dolayısıyla diğer sanatlar tarafından terk edilmiş bir halde yapayalnız kaldığında, sanatçı bulamadığından el işçiliğine başvurur. Cam vitrayın, taş yontuculuğu oymacılığın yerini alır. Elveda mimarinin özsuyu, tüm özgünlüğü, tüm yaşamı, tüm zekâsı. Atölyelerin acınası dilencisi bir kopyadan diğerine sürünür. On altıncı yüzyıldan itibaren, kuşkusuz onun ölmekte olduğunu hisseden Michelangelo son ve umutsuz bir düşünceye kapılıyordu. Sanatın bu devi Parthenon'un üzerine Pantheon'u oturtmuş, Roma'daki Saint-Pierre Kilisesi'ni yapmıştı. Kapanan taştan devasa kayıt defterinin altında sanatçının imzasının bulunduğu, mimarinin son özgünlüğünü yansıtan bu büyük eser biricik kalmayı hak ediyordu. Michelangelo öldüğünde, kendi başına bir hayalet, bir gölge gibi yaşayan o sefil mimari ne yapar? Saint-Pierre'i alıp onun taklitlerini yapar. Bu bir çılgınlık hali, acınası bir durumdur. Her asrın, on yedinci yüzyılda Val-de-Grâce, on sekizinci yüzyılda Sainte-Geneviève olmak üzere kendine ait bir Saint-Pierre'i vardır. Her şehrin bir Saint-Pierre'i vardır. Londra'da, Saint-Petersburg'da, hatta Paris'te iki üç tane. Can çekişen ve ölmeden önce çocukluk dönemine yeniden dönen bir sanatın amlamsız vasiyeti, son saçmalaması.

Sözünü ettiğimiz bu karakteristik anıtlar yerine, sanatın on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadarki genel görünüşünü incelersek, aynı gerilemeyi, aynı zaafiyeti fark ederiz. II. François'dan itibaren, yapının giderek silinen mimari tarzı, zayıflamış bir hastanın kemik çatısı gibi geometrik

formların öne çıkmasına neden olur. Sanatın güzel hatları yerlerini geometrinin soğuk ve sert hatlarına bırakır. Yapı artık yapı değil bir çokgendir. Yine de, mimari bu çıplaklığı gizlemek için elinden geleni yapar. İşte Roma alınlığının üzerine yazılan Yunan alınlığı, ya da tam tersi. Parthenon Pantheon'un, Roma Saint-Pierre Kilisesi'nin içinde yaşar. İşte, IV. Henri'nin köşeleri taştan tuğla evleri, Place-Royale, Place-Dauphine. İşte XIII. Louis'nin kubbeleri kamburu andıran hantal, bodur, tıknaz, basık kiliseleri. İşte Mazarin mimarisi, Quatre-Nations Kolejinin İtalyan usulü kötü taklidi. İşte içlerinde saray erkânının yer aldığı soğuk, can sıkıcı, uzun kışlaları andıran XIV. Louis sarayları. Nihayet, işte bu kadük, dişleri dökülmüş, züppe, yaşlı mimariyi çirkinleştiren hindibayı ve saç tellerini andıran süslemeleri, tüm siğilleri, mantarlarıyla XV. Louis tarzı. II. François'dan XV. Louis'ye kadar hastalık geometrik dizi ölçeğinde arttı. Artık kemiklerinin üzerinde sadece derisi kalan sanat sefil bir şekilde can çekişir.

Bu arada matbaacılığın durumu nedir? Mimarinin elinin altından kayıp giden tüm bu yaşam ona doğru akar. Mimari geriledikçe matbaa büyüyüp gelişir. İnsan düşüncesinin yapılar halinde harcadığı bu güçler sermayesini artık kitaplar halinde harcar. Böylece on altı yüzyıldan itibaren matbaa mimarinin çöktüğü oranda güçlenir, onunla mücadele edip onu öldürür. On yedinci yüzyılda, dünyaya büyük bir edebi yüzyılın şölenini verecek kadar yüce, egemen ve zaferinin bilincindedir. On sekizinci yüzyılda, XIV. Louis'nin sarayında uzun süre dinlendikten sonra, Luther'in kılıcını yeniden kavrayıp onu Voltaire'e verir ve mimari tarzını daha önceden öldürdüğü eski Avrupa'nın üzerine hararetle saldırır. On sekizinci yüzyıl biterken her şeyi yok etmiştir. On dokuzuncu yüzyılda her şeyi yeniden inşa edecektir.

Şimdi şunu sorabiliriz, üç yüzyıldan beri insan düşüncesini bu iki sanattan hangisi gerçek anlamda temsil ediyor?

Hangisi onu ifade ediyor? Hangisi onun sadece edebi ve skolastik aşırılıklarını değil aynı zamanda geniş, derin, evrensel hareketini açıklıyor? Hangisi bin ayaklı bir canavar gibi yürüyen insan türüne hiç durmadan, aralıksız bir şekilde değer üstüne değer katıyor? Mimari mi yoksa matbaa mı?

Matbaa. Kimse yanılgıya düşmesin, mimari ömrünü geri dönüşsüz bir şekilde tamamladı, basılı kitap tarafından kalıcı olmadığı, pahalıya mal olduğu için öldürüldü. Her katedral bir milyar değerindedir. Şimdi, mimari kitabını yeniden yazmak, dünyayı yeniden binlerce yapıyla donatmak, bir görgü tanığının söylediğine göre anıtlar kalabalığına bakılarak "dünyanın bembeyaz bir kiliseler giysisine bürünmek için eski elbiselerini üzerinden atmasını anımsatan" o dönemlerine geri dönmek için hangi kaynakları seferber etmesi gerektiği tasavvur edilsin. *Erat enim ut si mundus, ipse excutiendo semet, rejecta vetustate, candidam ecclesiarum vestem indueret.*[9] (GLABER RADULPHUS.)

Bir kitap kolayca hazırlanır, ucuza mal olur ve çok uzun dönemler boyunca varlığını sürdürür. Tüm insan düşüncesinin bu yokuştan aşağı akıp gittiğine neden şaşırmalı? Bu durum mimarinin hâlâ sağda solda güzel bir abidesi, yalıtılmış bir başyapıtı olmayacağı anlamına gelmez. Matbaanın egemenliğinde de, tıpkı mimarinin egemenliğindekine benzeyen ve tüm halkın toplanmış ve kaynaştırılmış rapsodilerle hazırladığı İlyadalar, Romanserolar, Mahabharatalar ve Nibelungenler gibi zaman zaman bir ordu tarafından bir araya getirilmiş top parçalarından yapılmış bir sütuna rastlanabilir. Büyük bir rastlantı eseri yirminci yüzyılda tıpkı on üçüncü yüzyıldaki Dante gibi, dâhi bir mimar ortaya çıkabilir. Ama mimari artık toplumsal, kolektif, baskın sanat olamaz. İnsanlığın büyük şiiri, büyük yapısı, büyük eseri artık inşa edilmeyecek, matbaada basılacak.

9 Dünya temelden sarsılarak geçmişten koparılmış gibi, kilisenin beyaz elbisesini giyiyor. (Lat.)

Ve bundan böyle, mimari tesadüfen ayağa kalkarsa bile baskın sanat olamaz. Eskiden edebiyata dayattığı yasaya şimdi kendi boyun eğecek. Her iki sanatın konumları yer değiştirecek. Kuşkusuz mimarlık çağında nadir rastlanan şiirler anıtlara benzer. Hindistan'da Vyasa bir pagoda gibi karmaşık, garip, nüfuz edilemezdir. Doğu Mısır'da şiirin hatları yapılar gibi heybetliliği ve sükûneti temsil eder. İncil Piramitlere, İlyada Parthenon'a, Homeros Pheidias'a benzer. Dante on üçüncü yüzyılda son Roma kilisesi, Shakespeare ise on altıncı yüzyılda gotik mimarinin son katedralidir.

Böylece, buraya kadar söylediklerimizi zorunlu olarak eksikli bir şekilde özetlersek, insan türünün iki defteri, iki sicili, iki vasiyeti vardır, duvarcılık ve matbaa, taştan İncil ve kâğıttan İncil. Kuşkusuz yüzyıllar boyunca sonuna kadar açık duran bu iki İncil incelendiğinde, granit yazının o gözle görülür görkemini, sütun sıralarından, pilonlardan, dikilitaşlardan oluşan o devasa alfabeleri, dünyayı kaplayan o insani dağları ve piramitten çan kulesine, Keops'tan Strasbourg'a kadar geçmişi özlemle anmak doğal karşılanmalıdır. Geçmişi bu mermer sayfalar üzerinden yeniden okumak, mimarinin yazdığı kitabı hayranlıkla izleyip, sayfalarını hiç durmadan karıştırmak, ama matbaanın kendi payına diktiği yapının büyüklüğünü yadsımamak gerekir.

Bu yapı devasadır. Adını hatırlamadığım işgüzâr bir istatistikçi Gutenberg'den beri basılan kitapların üst üste konmasıyla dünya ile ay arasındaki mesafenin kapanacağını hesapladı, ama sözünü ettiğimiz bu türden bir büyüklük değil. Yine de, zihnimizde matbaanın günümüze kadar gelen ürünlerinin bütünlüğünün toplam görüntüsünü canlandırırsak, bu bütünlük bize insanlığın dünya ölçeğinde kendisi için sürekli çalıştığı ve canavarı andıran başı geleceğin yoğun pusları arasında kaybolan devasa bir inşaat gibi görünmez mi? Bu, zihinlerin karınca yuvasıdır. Bu, tüm hayal güçlerinin, o yaldızlı arıların ballarıyla geri döndükleri bir kovandır. Yapı

bin katlıdır. Sağda, solda, derinliklerinin yokuşlarında, bilimin karanlık dehlizlerinin kesiştiği görülür. Tüm yüzeyi boyunca, sanat arabeskleri, gül pencereleri, işlemeleriyle gözleri kamaştırır. Orada, ister kaprisli ister yalıtılmış olsun her bireysel eser, kendi yerine, kendi çıkmasına sahiptir. Ahenk bütünsellikten kaynaklanır. Shakespeare'in katedralinden Byron'ın camisine kadar binlerce küçük çan kulesi evrensel düşüncenin bu metropolünü karmakarışık bir halde doldururlar. Yapının temelinde insanlığın, mimarinin kaydetmediği birkaç eski başlığı yazılmıştır. Girişin soluna Homeros'un beyaz mermerden eski kabartması yerleştirilmiştir, sağda çok dilli İncil yedi başını yukarı doğru dikmiştir. Romansero ejderhası ve diğer birkaç melez form, Vedalar, Nibelungenler dikilirler. Zaten bu olağanüstü yapı hâlâ tamamlanmamıştır. Matbaa, toplumun tüm entelektüel özsuyunu hiç durmadan pompalayan o devasa makine, eseri için sürekli olarak yeni malzemeler kusar. İnsan türü tüm mevcuduyla bu inşaat yığının içindedir. Her düşünce bir yapı ustasıdır. En mütevazısı deliğini tıkar ya da taşını koyar. Rétif de la Bretonne bile bir küfe dolusu sıva getirir. Her gün yeni bir taş dizisi yükselir. Her yazarın özgün ve bireysel katkısından bağımsız olarak kolektif çalışmalar da vardır. On sekizinci yüzyıl *Encylopedie*'yi, Devrim *Moniteur*'ü yaratır. Kuşkusuz bu büyüyen ve sonsuza dek uzanan spiraller yığınında da dil karmaşası, hiç durmayan etkinlik, yorulmak bilmeyen emekler, tüm insanlığın hararetli rekabeti, zekânın yeni bir tufana, barbarların yeni bir istilasına karşı sığınabileceği bir barınak vardır. Burası insanlığın ikinci Babil Kulesidir.

Altıncı Kitap

I
Eski Yargıçlar Topluluğuna Tarafsız Bir Bakış

1482 yılında, soylu şövalye, Beyne derebeyi, Ivry ve Saint-Andry en la Marche baronu, kralın danışmanı ve mabeyincisi, Paris zabıta amiri Robert d'Estouteville oldukça bahtiyar bir şahsiyetti. Görevden çok derebeylik imtiyazı olarak nam salmış Paris zabıta amirliğine yaklaşık on yedi yıl önce, kuyrukluyıldızın[1] göründüğü yılda, 7 Kasım 1465'te atanmıştı: *Dignitas,*[2] der Joannes Loemnoeus, *quoe cum non exigua potestate politiam concernente, atque proerogativis multis et juribus conjuncta est.*[3] 1482'de kralın maiyetinde yer alan ve atama mektupları, XI. Louis'nin evlilik dışı kızı ile evlilik dışı doğan Bourbon prensiyle evlendikleri döneme kadar uzanan soylu bir beyefendi olmak muhteşem bir şeydi. Robert d'Estouteville'in Paris Zabıta Amiri Jacques de Villiers'nin yerini aldığı gün Üstat Jehan

1 Borgia'nın amcası olan Papa Calixte'in halka toplu halde dua etmeleri talimatı vermesine neden olan bu kuyrukluyıldız 1835'te yeniden görünecektir. (V.H.)

2 İtibar. (Lat.)

3 Toplumun bekası için hiç de az olmayan bir kuvvet edindiğinde, birçok ayrıcalığa ve hakka kavuşur. (Lat.)

Dauvet, yüksek mahkeme başkanı saygıdeğer Hélye de Thorettes'in görevine atanmış, Jehan Jouvenel des Ursins, Pierre de Morvilliers'nin yerine Adalet Bakanlığına getirilmiş, Regnault des Dormans, danıştay başkanlığı görevini Pierre Puy'dan devralmıştı. Robert d'Estouteville Paris zabıta amirliğine atandığından beri kaç başkanlık, kaç bakanlık, kaç danışmanlık el değiştirmişti! Gediklilerin söylediğine göre, görev *korumasına verilmiş*, o da görevini hakkını vererek korumuştu. Ona öyle kenetlenmiş, onunla öyle bütünleşip özdeşleşmişti ki, güvensiz, muzip, çalışkan bir kral olan ve gücünün esnekliğini sık atamalar ve görevden almalarla sürdürmeye çalışan XI. Louis'nin değişiklik çılgınlığından etkilenmemişti. Dahası yürekli şövalye kendinden sonra görevine oğlunun atanması garantisini de almıştı ve henüz şövalye olmamış soylu delikanlının ismi iki yıldan beri Paris zabıta sicil defterinin her sayfasının başında babasının yanında yer alıyordu. Kuşkusuz nadir rastlanan önemli bir ayrıcalıktı! Robert d'Estouteville'in iyi bir asker olduğu, *kamu refahı birliğine*[4] karşı sancağını onurla koruduğu, kraliçe 14...'te, Paris'e geldiğinde ona muhteşem bir reçelli geyik sunduğu doğruydu. Üstelik Paris kraliyet iç güvenlik amiri ve yargıcı Üstat Tristan l'Hermite'in yakın dostuydu. Mösyö Robert'in yaşamı çok hoş ve keyifliydi. Öncelikle yüksek bir maaşı vardı, Mante ve Corbeil köprülerinden aldığı geçiş ücretlerini, Paris oduncuları ve tuzcularından aldıkları haracı saymazsak, bu maaşa asma dalına fazladan eklenen salkımlar gibi zabıtanın sulh ve ceza mahkeme kalemlerinin, Embas du Châtelet sulh ve ceza mahkemelerinin gelirleri ekleniyordu. Bütün bunlara şehrin at gezinti alanlarında yapılan gösterilerin, bugün Normandiya'daki Valmont Manastırı'nda bulunan mezarının üzerindeki yontuda hayranlıkla izleyebileceğiniz savaş giysisinin ve Montlhéry'deki

4 Feodal soyluların XI. Louis'nin merkezî otoritesine karşı ayaklanan örgütü (ç.n.)

eğri büğrü olmuş miğferinin mahalle zabıta amirlerinin yarısı kırmızı, yarısı kahverengi üniformaları karşısındaki üstünlüğünün keyfini ekleyin. Dahası, gündüz nöbeti tutan çavuşların, Châtelet'nin iki gediklisi olan, *auditores Castelleti*, kapıcıyla nöbetçinin, on altı mahallenin on altı zabıta komiserinin, Châtelet'nin zindancısının, dört fermanlı çavuşun, yüz yirmi atlı çavuşun, yüz yirmi coplu çavuşun, yan gözcüsü, art gözcüsü, ön gözcüsüyle nöbetçi şövalyenin üstü olmak az şey miydi? Heybetli bir şekilde yedi soylu sorumluluk bölgesine ayrılmış olan bu Paris vikontluğundaki ilk sorgu hâkimliğini (fermanların dediği gibi *in prima instantia*) saymazsak, üst ya da alt mahkemenin kararlarını uygulamak, asma, işkence etme yetkilerini kullanmak az şey miydi? Grand-Châtelet'nin, Philippe-Auguste'ten kalma geniş ve basık sivri kemerlerinin altında kararlar alıp hükümler vermekten ve her akşam birkaç zavallı serseriyi Escorcherie Caddesi'ndeki o küçük hücreye tıkmanın yorgunluğunu atmak için karısı Madam Ambroise de Loré'nin ailesinden miras kalan ve Palais Royal'ın hemen yakınında yer alan o sevimli evine gitmekten daha hoş bir şey olabilir miydi? Zabıta amirlerinin ve belediye meclisi üyelerinin kendi hapishaneleri olarak gördükleri bu hücre on bir ayak uzunluğunda, yedi ayak dört parmak genişliğinde, on ayak yüksekliğindeydi.[5]

Saygıdeğer Robert d'Estouteville'in sadece zabıta amiri ve Paris vikontu olarak kendi özel adaleti dışında, kralın büyük adaletinde de payı, gözü ve talepleri vardı. Celladın önüne gelmeden önce onun elinden geçmemiş olan biraz yüksek mevkiden birine rastlanamazdı. M. de Nemours'u, Bastille Saint-Antoine'dan Haller'e ve sayın başkomutanı pek sevmeyen zabıta amirine keyif verecek ölçüde sızlanan ve haykıran M. de Saint-Pol'ü Grève Meydanı'na o götürmüştü.

5 Comptes du domaine (Mal varlıklarının dökümü), 1383. (V. H.)

İşte mutlu ve gösterişli bir yaşam sürdürmek, günün birinde Paris zabıta amirlerinin ilginç tarihinin kayda değer bir sayfasında yer almayı hak etmek için bundan fazlası gerekmiyordu. Bu ilginç tarihten, Oudard de Villeneuve'ün Boucheries Caddesi'nde bir evi olduğu, Guillaume de Hangest'in büyük ve küçük Savoie'yı satın aldığı, Guillaume Thiboust'un Sainte-Geneviève rahibelerine Clopin Caddesi'ndeki evlerini bağışladığı, Hugues Aubriot'nun Porc-épic Konağında yaşadığı ve bunlar gibi birçok şey öğrenilebilir.

Yine de hayatını sabırla ve zevkle sürdürmek için bunca gerekçe varken, Robert d'Estouteville 7 Ocak 1482 sabahı çok huzursuz ve aksi bir ruh haliyle uyanmıştı. Bu sıkıntı neden kaynaklanıyordu? Bunu kendi bile açıklayamazdı. Gökyüzünün kurşun renginde olmasından mıydı? Eski Montlhéry kemerinin sıkışmış tokası zabıta amiri göbeğini mi sıkıyordu? Yoksa penceresinin altından heybeleri ve ellerindeki şişelerle dörderli gruplar halinde kendine nanik yaparak geçen serserileri mi görmüştü? Acaba bir sonraki yıl, tahta yeni geçmiş olan VIII. Charles'ın zabıta amirliği gelirinden üç yüz yetmiş lira on altı kuruş sekiz metelik kesinti yapacağını şimdiden tahmin mi ediyordu? Okuyucu içlerinden birini seçebilir; bize gelince huzursuz olduğu için huzursuz olduğuna inanmakla yetineceğiz.

Zaten bir bayram ertesi herkes için, özellikle de, Paris'in hem gerçek hem mecazi anlamda pisliklerini toplamakla yükümlü olan yüksek düzeyli bir görevlisi için çok can sıkıcı bir gündü. Üstelik Grand-Châtelet'de bir duruşması vardı. Bizim dikkatimizi çeken, yargıçların özellikle mahkeme günlerinde kral, yasa ve adalet adına uygun bir şekilde suçlayabilecekleri birini bulabilmek için mizaçlarına buna elverişli kılacak ölçüde öfke katmalarıdır.

Bu arada duruşma o gelmeden başlamıştı. Sulh, ceza ve özel davalardaki yardımcıları alışıldığı gibi onun görevini yerine getiriyorlardı ve sabahın sekizinden beri, Embas de

Châtelet'nin duruşma salonunun karanlık bir köşesinde, meşeden güçlü bir korkuluk ile duvarın arasına sıkışmış olan birkaç düzine civarındaki kent sakini, Châtelet yargıcı, zabıta amirinin yadımcısı Üstat Florian Barbedienne'in kafası karışık bir halde, baştan savma yönettiği sulh ve ceza duruşmalarının çeşitli ve eğlendirici sahnelerini keyifle izliyorlardı.

Salon küçük, basık, tonozluydu. Dipte zambak resimleriyle süslü bir masayla, zabıta müdürüne ait olan ve boş duran geniş bir koltuk ve onun solunda Üstat Florian için bir iskemle vardı. Aşağıda mahkeme kâtibi bir şeyler karalıyordu. Karşıda halk yer alıyordu; kapının ve masanın önünde üzerlerinde kalın mor kumaştan beyaz haçlı pelerinler bulunan çok sayıda zabıta çavuşu vardı. İki çavuş, üzerlerindeki yarı mavi yarı kırmızı ceketleriyle masanın arkasından fark edilen alçak, kapalı bir kapının önünde nöbet tutuyordu. Kalın bir duvara sıkıca gömülmüş tek bir sivri kemerli pencere, solgun ocak ışığıyla iki garip figürü, tavanın kilit taşının sarkıtmasına taştan işlenmiş şeytanı ve zambak süslemeli iskemlesine oturmuş yargıcı aydınlatıyordu.

Gerçekten de, zihninizde, ayakları kahverengi kumaştan cübbesinin kuyruğuna değen, dirseklerini iki dava dosyası yığını arasına dayamış, beyaz kuzu kürkünden yakalıklar arasındaki kırmızı, hırçın yüzündeki kaşları dışarı fırlamış gibi görünen, gözlerini kırpan, çenesinin altında birleşen yanak yağlarını heybetle taşıyan birini canlandırın. İşte bu kişi Châtelet yargıcı, Üstat Florian Barbedienne'dir.

Yargıç, bir yargıç için önemli bir kusur olmasa da sağırdı. Yine de Üstat Florian davaları hiç kuşkuya yer bırakmayacak kadar uygun bir şekilde yürütürdü. Kuşkusuz bir yargıç için dinlermiş gibi görünmek yeterliydi; saygıdeğer mahkeme başkanı da adaletin bu olmazsa olmaz koşulunu başka bir gürültü dikkatini dağıtmadıkça hakkıyla yerine getiriyordu.

Bu arada dinleyiciler arasında tavırlarını ve hareketlerini dikkatle izleyen Jehan Frollo du Moulin vardı. Dünkü şa-

matanın bu küçük öğrencisi, profesörlerin kürsüleri dışında Paris'te her yerde karşılaşacabileceğiniz bu aylak yargıcı acımasızca denetliyordu.

Gördüklerini yorumlarken, yanında sırıtıp duran arkadaşı Robin Poussepain'e,

— Şuraya bak, diyordu alçak sesle, işte Jehanneton de Buisson. Marché-Neuf'teki o aylağın güzel kızı!

— Yemin ederim bu ihtiyar onu mahkûm ediyor! Demek artık kulakları duymadığı gibi gözleri de görmüyor. Koluna iki tespih taktığı için on beş kuruş dört metelik! Biraz pahalı. *Lex duri carminis.*[6] Şuradaki de zırhlı gömlek üreticisi Robin Chief-de-Ville! Mesleğinde üstat olduğu için giriş parasını ödüyor. Hey! Çapulcular arasında iki soylu beyefendi! Aiglet de Soins, Hutin de Mailly. Vay canına, henüz şövalye olmamış iki soylu genç! Ah! Zar atmışlar. Acaba rektörümüzü ne zaman yargılayacaklar? Krala yüz lira para cezası ödenecek! Barbedienne bir sağır gibi sert vuruyor, ki zaten öyle! Geceleri, gündüzleri oyun oynamaktan, oyunla yaşamaktan, oyunla ölmekten, gömleğimden sonra ruhum üzerine oynamaktan vazgeçirecekse, ağabeyim gibi başdiyakoz olmak isterim! Azize Meryem! Peş peşe ne çok kız geliyor, kuzucuklarım! Ambroise Lécuyère, Isabeau-la-Paynette! Bèrarde Gironin. Tanrım, hepsini tanıyorum! Para cezası! Para cezası! Böylece yaldızlı kemerler takmanın ne demek olduğunu öğreneceksiniz! On Paris kuruşu, kokoşlar! –Ah! Maymun suratlı, sağır, ahmak! Ah! Beceriksiz Florian! Ah! Sarsak Barbedienne! İşte masaya oturmuş, davacıyı, davayı yiyor, çiğniyor, tıkınıp şişiyor. Para cezaları, sahibi olamayan mülklere el koymalar, taksitler, masraflar, ücretler, zararlar, kârlar, işkence, hapis, zindan, pranga harçları onun için Noel ekmeği, Saint-Jean kurabiyesi gibidir. Şu domuza bak! Hadi bakalım! Bir âşık kadın daha! Bu Thibaud-la-Thibaude! Glatigny Caddesi'nden çıktığı için! Bu genç de kim? Gieffroy

6 Katı şiir yasası. (Lat.)

Mabonne, jandarma birliğinin arbaletçisi! Tanrı'ya küfretmiş. Thibaude para cezası! Gieffroy para cezası! Her ikisine de para cezası! Sağır bunak! Dosyaları karıştırmış olmalı! Bire on bahse girerim ki küfrü kıza, cinsel ilişkiyi jandarmaya ödetecek! Şuraya bak, Robin Poussepain! Kimi getiriyorlar ki? Ne kadar çok çavuş var! Vay canına! Av köpeği güruhunun tüm tazıları burada. Avın en büyük parçası bu olmalı. Bir yabandomuzu. Tam da öyle, Robin, tam da öyle. Hem de en güzeli! Aman Tanrım! Bu dünkü prens, bizim deliler papası, bizim zangoç, tekgöz, topal, yüz buruşturma yarışı şampiyonu! Bu Quasimodo!..

Gerçekten öyleydi.

Bu, kayışlarla, sicimlerle sıkıca bağlanmış ve sıkı bir denetim altına alınmış Quasimodo'ydu. Çavuş mangasına göğsüne Fransa'nın, sırtına kentin armaları işlenmiş bir nöbetçi şövalye eşlik ediyordu. Aslında Quasimodo'nun biçimsizliği dışında bu baltalı mızraklar ve arkebüzler yığınını hak edecek bir görünümü yoktu; yüzü karamsar, sessiz ve sakindi. Sadece ara sıra kendini saran bağlara sinsi ve öfkeli bir bakış yöneltiyordu.

Aynı bakışı çevresinde de gezdirdi, ama öyle sönük, öyle uykulu bir bakıştı ki, kadınlar onu sadece gülmek için parmaklarıyla işaret ettiler.

Bu arada Üstat Florian, kâtibin kendisine ilettiği ve Quasimodo'ya isnat edilen suçları içeren dosyayı dikkatle inceledi, ardından bir süre düşüncelere dalmış gibi göründü. Soruşturmaya başlamadan her zaman özenle tekrarladığı bu temkinli davranış sayesinde, önceden sanığın ismini, özelliklerini, suçlarını öğrenmiş oluyor, kafasında öngördüğü soruları ve yanıtları tasarlıyor ve sağırlığını hissettirmeden soruşturmanın dolambaçlarından sıyrılmayı başarıyordu. Dava dosyası onun için körün köpeği anlamına geliyordu. Sakatlığı bağlantısız bir yanıt ya da anlamsız bir soruyla ortaya çıkarsa, bu durum kimilerince dalgınlığına, kimilerince

ahmaklığına veriliyor, her iki durumda da, yargıçlık itibarı sarsılmıyordu; çünkü bir yargıcının ahmak ya da dalgın olarak nam salması, sağır olarak ünlenmesinden evlaydı. Bu yüzden, sağırlığını herkesten gizlemek için büyük özen gösteriyor ve bunu genellikle kendi yalanına kendi inanacak ölçüde başarıyordu, zaten bu durum sanıldığından daha kolaydı. Tüm kamburlar başları yukarıda yürür, tüm kekemeler nutuklar çeker, tüm sağırlar alçak sesle konuşur. Ona gelince, sadece kulağının biraz isyankâr olduğuna inanıyordu. Vicdanını içtenlikle sorguladığı anlarda, kamuoyunun düşüncesiyle uzlaştığı tek nokta buydu.

Quasimodo'nun dosyasını iyice inceledikten sonra, daha heybetli ve tarafsız görünmek için başını geriye atıp gözlerini yarı yarıya kapadı, o anda âdeta hem sağır hem de kördü. Bu iki koşul gerçekleşmeden yargıçlık görevini mükemmel bir şekilde yerine getirmek mümkün değildi. İşte bu görkemli ifadeyle sorgulamaya başladı.

— İsminiz?

Bir sağırın bir sağır tarafından sorgulanması "yasa tarafından öngörülmemiş" bir vakaydı.

Kendisine yöneltilen sorudan hiçbir şekilde haberi olmayan Quasimodo gözünü yargıca dikmiş susuyordu. Suçlunun sağırlığından bihaber olan sağır yargıç, tüm suçlular gibi onun da yanıt verdiğini sanarak o mekanik ve ahmakça tavırlarıyla devam etti.

— Tamam, yaşınız?

Quasimodo bu soruya da yanıt vermedi. Yargıç sorusunun karşılığını aldığını düşünerek devam etti:

— Şimdi, işiniz?

Sessizliğin sürmesi üzerine dinleyiciler fısıldaşmaya ve birbirlerine bakmaya başladılar.

— Yeterli, dedi kendinden emin yargıç suçlunun üçüncü soruya da yanıt verdiğini zannederek. Tarafımızdan şu suçlarla yargılanıyorsunuz: *primo*-ilk olarak gece vakti hu-

zursuzluk çıkarmak; *secundo*-ikinci olarak çılgın bir kadına onursuzca tacizde bulunmak, *in proejudicium meretricis;*[7] *tertio*-üçüncü olarak majesteleri kralın güvenlik güçlerine karşı koymak ve itaatsizlik. Bu konuları açıklığa kavuşturur musunuz? Kâtip, suçlunun şu ana kadar söylediklerini yazdınız mı?

Bu garip soru üzerine zabıt kâtibinden dinleyicilere kadar herkesten iki sağırın farkına varabilecekleri ölçüde şiddetli, çılgınca, bulaşıcı ve genel bir kahkaha tufanı yükseldi. Quasimodo hiç aldırmadan kamburunu silkerken, tıpkı onun gibi şaşırmış olan ve izleyicilerin kahkahalarına suçlunun omuzlarını silkmesinin de eşlik ettiği uygunsuz bir yanıtının neden olduğunu düşünen Üstat Florian öfkeyle çıkıştı:

— Sersem herif, idam cezasını hak edecek bir yanıt verdiniz! Kiminle konuştuğunuzun farkında mısınız?

Bu çıkış genel neşe patlamasını durdurmak için yeterli değildi. Herkes tarafından garip ve anlaşılmaz bulunan bu yanıt karşısında çılgın kahkahalar görüşme odasının kapısında maça oğlanlarını andırırcasına bekleyen ve üniformalarının ahmaklığı üzerlerine sinmiş çavuşlara kadar yayıldı. Sadece haklı olarak çevresinde olup bitenlerden hiçbir şey anlamayan Quasimodo sükûnetini koruyordu. Giderek daha da öfkelenen yargıç aynı ses tonuyla devam etmesi gerektiğini düşünüyordu, böylece suçluyu ürküteceğini, dinleyicileri de saygıya davet edeceğini umuyordu.

— Demek ahlaksızlık ve vurgunculuk konusunda üstatsınız, Châtelet'nin yargıcını, cinayetleri, suçları ve kötü davranışları sorgulamakla, tüm meslekleri denetlemekle, tekelleşmeyi yasaklamakla, sokakların bakımını sağlamakla, tavukları, kümes hayvanlarını, yaban kuşlarını kaçak satanları engellemekle, kütükleri ve farklı türden odunları ölçmekle, şehrin çamurlarını ve bulaşıcı hastalıklara yol açan havasını temizlemekle, sürekli olarak halkın sorunlarıyla uğraşmakla

7 Fahişeyi taciz etmek. (Lat.)

yükümlü olan ve kısacası maaş beklentisi olmadan, ücretsiz çalışan üst düzey bir görevliyi hiçe sayıyorsunuz! Adının Florian Barbedienne olduğunu, zabıta amirinin başvekili ve onun yetkisiyle komiserlik, soruşturma yargıçlığı yaptığını biliyor musunuz?

Bir sağırla konuşan bir sağırın sözlerine ara vermesine gerek yoktur. Aniden, dipteki alçak kapı açılıp zabıta amiri içeri girmese, tumturaklı söylevinin denizinde küreklerini son hızla çeken Florian'ın karaya ne zaman ulaşacağını Tanrı bilirdi.

Zabıta amiri içeri girdiğinde, Üstat Florian sözlerine ara vermedi, ama topukları üzerinde yarı dönerek az önce Quasimodo'yu şaşkına çeviren sözlerini aniden zabıta amirine yöneltti:

— Monsenyör, dedi, adalete ağır hakaretlerde bulunan bu suçluya uygun gördüğünüz cezayı vermenizi diliyorum.

Ve alnından dökülüp önündeki parşömen kâğıtlarını gözyaşları gibi ıslatan iri ter damlalarını silerek soluk soluğa kalmış bir halde yerine oturdu. Kaşlarını çatan Robert d'Estouteville'in Quasimodo'ya anlamlı ve buyurgan bir işaret yapması üzerine, sağır bir şeylerin farkına varırmış gibi göründü.

Zabıta amiri sert bir şekilde şu soruyu sordu:

— Serseri, buraya getirilmek için hangi suçları işledin?

Zabıta amirinin kendisine ismini sorduğunu sanan zavallı zangoç her zamanki sessizliğini bozarak, gırtlaktan gelen boğuk bir sesle yanıt verdi:

— Quasimodo.

Yanıtın soruyla hiç alakası olmadığı için çılgın kahkahalar yeniden yükselmeye başladı. Üstat Robert öfkeden kıpkırmızı kesilmişti:

— Pis soytarı, demek beni de ciddiye almıyorsun.

— Notre-Dame'ın zangocuyum, diye karşılık verdi yargıca mesleğini bildirmesi gerektiğini zanneden Quasimodo.

— Zangoç! diye devam etti sabah huzursuz bir şekilde uyanmış olan zabıta amiri, söylediğimiz gibi öfkesinin daha da alevlenmesi için saçma sapan yanıtlara ihtiyacı yoktu. Zangoç! Paris'in kavşaklarında senin sırtında davul çaldıracağım. Anlıyor musun serseri?

— Yaşımı soruyorsanız, sanırım Saint-Martin yortusunda yirmi yaşında olacağım.

Bu kadarı da fazlaydı; zabıta amiri kendine hâkim olamadı.

— Ah! Sefil, demek mahkemeye kafa tutuyorsun! Coplu çavuşlar, bu soytarıyı Grève Meydanı'ndaki teşhir direğine götürüp bir saat boyunca dövecek ve çark işkencesi uygulayacaksınız. Tanrı'nın cezası, bunun hesabını vereceksin! Ve bu kararın Paris vikontluğunun yedi bölgesinde borazanlarla ilan edilmesini istiyorum.

Zabıt kâtibi kararı hemen kaleme almaya başladı.

— Vay anasını! İşte yerinde bir karar diye haykırdı küçük öğrenci Jehan Frollo du Moulin köşesinden.

Zabıta amiri başını çevirip alev saçan bakışlarını yeniden Quasimodo'ya yöneltti.

— Sanırım, bu soytarı vay anasını dedi! Zabıt kâtibi, bu hakaret için on iki metelik para cezası ekleyin, yarısı Saint-Eustache Kilisesi mütevelli heyetine ödenecek. Saint-Eustache'a özel bir bağlılığım var.

Birkaç dakika içinde karar hazırdı. Metin sade ve kısaydı. O zamanlar Paris belediye başkanlığının ve vikontluğunun mevzuatı henüz başkan Thibaud Baillet ve kralın avukatı Roger Barmne tarafından değiştirilmemiş, adaletin önü henüz iki hukukçunun on altıncı yüzyılda çizdikleri zikzaklı yollar ve yargılama usulleriyle kaplı sık ağaçlı ormanıyla tıkanmamıştı. Her şey açık, kesin ve belirliydi. Hedefe doğrudan gidiliyor, çalılıkların ve dolambaçların olmadığı her patikanın sonunda çark işkencesi mi, darağacı mı yoksa teşhir direği mi olduğu hemen anlaşılıyordu. İnsan en azından nereye gittiğini biliyordu.

Zabıt kâtibi hükmü zabıta amirine sundu, o da mührünü basıp, mahkeme salonlarını dolaşmaya devam etti, o günkü ruh hali Paris'in tüm zindanlarını doldurmaya yeterdi. Jehan Frollo ve Robin Poussepain bıyık altından gülüyorlardı. Quasimodo çevresine kayıtsız ve şaşkın bir ifadeyle bakıyordu.

Bu arada Üstat Florian Barbedienne imzalamak için hükmü okurken zabıt kâtibi zavallı mahkûma karşı acıma duygusu hissetti ve cezanın biraz olsun azaltılması umuduyla yargıcın kulağına mümkün olduğunca yaklaşıp Quasimodo'yu göstererek şunları söyledi:

— Bu adam sağır.

Bu ortak özürün Üstat Florian'da merhamet duygusu uyandıracağını sanıyordu. Ama daha önce de gözlemlediğimiz gibi Üstat Florian sağırlığının fark edilmesini istemiyordu. Üstelik kulağı zabıt kâtibinin söylediği tek bir sözcüğü bile duyamayacak kadar ağır işitiyordu; yine de duymuş gibi yapıp karşılık verdi:

— Ah! O zaman iş değişir, teşhir direğinde bir saat daha kalacak.

Ve bu şekilde değiştirilen hükmü imzaladı.

— Hak yerini buldu, dedi Quasimodo'ya kin duyan Robin Poussepain; bu ceza ona insanlara nasıl davranması gerektiğini öğretecek.

II
Fare Deliği

Okuyucumuzdan kendisini dün Gringoire ile birlikte Esmeralda'yı takip etmek üzere ayrıldığımız Grève Meydanı'na geri götürmek için izin istiyoruz.

Sabah onda, her şey dünün bir bayram günü olduğunu hatırlatıyor. Kaldırımlar artıklarla, kurdelelerle, çaputlarla, sorguç tüyleriyle, şamdanlardan akan mum damlalarıyla,

kamuya açık ziyafetten artakalan kırıntılarla kaplı. Sağda, solda çok sayıda kentli şenlik ateşinin yanmış odunlarını ayaklarıyla iteleyerek, dünün anısını Sütunlu Konak'ın duvar süslemelerinde hayranlıkla izleyerek ve bugün son keyif olarak çivilere bakarak *aylak aylak geziniyor*. Elma şarabı ve bira satıcıları fıçılarını insan grupları arasında yuvarlıyor. İşi başından aşkın bazı kişiler gidip geliyorlar. Dükkâncılar kapılarının eşiğinden birbirlerine sesleniyor, sohbet ediyor. Herkesin ağzında bayram, elçilik heyeti, Coppenole, deliler papası var; herkes olayları kendince yorumluyor ve kahkahalar yükseliyor. Bu arada teşhir direğinin dört köşesini tutan dört atlı çavuşun etrafına, şimdiden meydana dağılmış halde, küçük bir işkence izlemek umuduyla hareketsizliğe ve sıkıntıya razı olan çok sayıda insan toplanmıştı.

Şimdi okuyucu meydanın dört bir yanında oynanan bu canlı ve gürültülü sahneyi hayranlıkla izledikten sonra, bakışlarını Tour-Roland'ın rıhtımın batı köşesinde yer alan o yarı gotik, yarı Roma tarzı eski evine yöneltirse, cephesinin köşesinde, küçük bir saçakla yağmurdan, sayfalarının karıştırılmasına engel olmayan bir parmaklıkla hırsızlardan korunan kamuya açık, zengin süslemeli kalın bir dua kitabını fark edecektir. Bu dua kitabının hemen yanında haç şeklinde iki demir çubukla kapanmış, meydana bakan sivri kemerli bir pencere vardı. Bu pencere, derin sükûneti, kasvetli sessizliğiyle, çevresinde uğuldayan Paris'in en kalabalık ve en gürültülü meydanıyla tezat oluşturan ve eski evin zemin katında yer alan kapısız bir hücreye havanın ve gün ışığının girmesini sağlıyordu.

Üç yüzyıldan beri, Paris'te nam salmış olan bu hücreyi Madam Rolande haçlı seferinde ölen babasının yasını tutmak amacıyla sonsuza dek kapanmak üzere yaptırmış, kapısı duvarla örülmüş, penceresi yaz kış açık olan bu bölme dışında sarayının geri kalanını yoksullara ve Tanrı'ya bağışlamıştı. Gerçekten de, üzerindeki siyah pelerinle gece gün-

düz babasının ruhu için dua eden, yastık niyetine bir taşı bile olmadan küllerin üzerinde uyuyan, oradan gelip geçenlerin penceresinin kenarına acıyarak bıraktıkları ekmek ve suyla yaşayan, böylece hayır işledikten sonra hayırlarla yaşamını sürdüren soylu genç kız, bu ön mezarda ölmek için yirmi yıl beklemişti. Ölümüyle birlikte başka bir mezara geçerken, bu hücreyi sonsuza dek kendileri ve başkaları için dua etmek, büyük bir keder ve tövbeyle canlı canlı gömülmek isteyen hüzünlü kadınlara, annelere, dullara ya da kızlara miras bırakmıştı. Ölümünden sonra, yoksullar ona gözyaşları ve hayır dualarıyla güzel bir cenaze töreni hazırlasalar da, ne yazık ki hamileri olmadığı için azizeler arasına katılamamıştı. İçlerinden pek de dindar olmayanlar bu payenin cennette Roma'ya göre daha kolay verileceğini ummuş, genç kız için Papa'dan çok Tanrı'ya dua etmişlerdi. Birçoğu Rolande'ın anısını kutsallaştırmakla, eski püskü elbiselerini kutsal emanet haline getirmekle yetinmişti. Şehir de, kendi payına, gelip geçenlerin onun anısına dua etmeleri, duanın sadakayı hatırlatması, Madam Rolande'ın mahzeninin mirasçısı olan zavallı münzevilerin açlıktan ve unutuluştan ölmemeleri için bazen burada durmaları amacıyla hücrenin penceresinin yanına kamuya açık bir dua kitabı yerleştirmişti.

Ortaçağ kentlerinde bu türden mezarlara sık rastlanırdı. En işlek caddelerde, en kalabalık ve gürültülü pazarlarda, atların ayaklarının, arabaların tekerleklerinin altında, kendini sonsuz bir kedere, kefarete adamış bir insanın duvarla örülmüş, parmaklıklı bir mahzende, bir kuyuda, bir hücrede gece gündüz dua etmesiyle sıklıkla karşılaşılırdı. Ve bu garip görüntünün günümüzde bizde uyandırdığı tüm düşünceler, evle mezar, şehirle mezarlık arasındaki bu geçici mekân; insan topluluğundan kopmuş bir halde artık ölü sayılan bu canlı; karanlıkta son yağ damlasını tüketen bu lamba; bir çukurda çırpınan bu yaşam kalıntısı; bir taş hücrenin içindeki bu soluk, bu ses, bu sonsuz dua; sonsuza dek öteki

dünyaya çevrilmiş olan bu yüz; şimdiden başka bir güneşle aydınlanan bu göz; mezarın çeperlerine yapışmış bu kulak; bu bedende tutsak kalmış bu ruh, bu hücrede tutsak kalmış beden ve etten ve granitten çifte bir kılıfın altında kederle inleyen bu ruh, oradan geçen kalabalık tarafından fark edilmezdi. O dönemin pek mantıklı, incelikli olmayan dindarlığı bir dinî etkinliğe çok yönlü bakma yeteneğinden yoksundu. Meseleyi bütünüyle ele alır, gerekirse fedakârlıkları kutsar, saygıyla karşılar, yapılanları onurlandırır, ama çekilen acıları pek umursamaz, pek fazla merhamet beslemezdi. Ara sıra zavallı münzeviye tatsız tuzsuz yemekler bırakır, hâlâ yaşayıp yaşamadığını anlamak için delikten içeri bakar, ismini değil sadece ne zamandan beri kendini ölüme mahkûm ettiğini bilirdi. Komşular kendilerine bu mahzende çürüyerek yaşayan iskeletin kim olduğunu soranlara sadece: "Dünyadan elini eteğini çekmiş biri," diye karşılık verirlerdi.

O dönemde her şey işte bu şekilde metafiziğe, abartıya kaçmadan, büyüteç kullanmadan çıplak gözle görülürdü. Maddi ya da manevi unsurların incelenmesi için henüz mikroskop icat edilmemişti.

Ayrıca demin de söylediğimiz gibi, pek hayranlık duyulmasa da, şehrin bağrında bu tür içe kapanmalara oldukça sık rastlanırdı. Paris'te çok sayıda bulunan bu dua ve tövbe hücrelerinin neredeyse hepsi doluydu. Doğrusunu söylemek gerekirse, ruhban sınıfının bu hücrelerin boş kalmasını pek umursadığı yoktu, bu durum müminlerde biraz gevşekliğe yol açıyor ve münzevi yoksa buralara cüzzamlılar yerleştiriliyordu. Grève Meydanı'ndaki küçük hücreden başka, bir tane Montfaucon'da, bir tane Innocents Mezarlığında, bir tane de sanırım Clichon Konağında vardı. Geleneklerde izlerine rastlanan birçok hücre ise bugün yerlerinde durmuyor. Üniversitenin de kendi hücreleri vardı. Ortaçağ'ın bir Eyüp peygamberi Sainte-Geneviève Dağı'nda, bir sarnıcın dibindeki gübrelerin üzerinde otuz yıl boyunca tövbenin yedi

mezamirini söylemişti. Bitirdiğinde yeniden başlıyor, geceleri daha yüksek sesle okuyordu, *magna voca per umbras*[8] günümüzde *Puits qui parle* Caddesi'ne giren bir eskici hâlâ onun sesini duyduğunu sanır.

Tour-Roland'ın hücresine geri dönersek, Madam Rolande'ın ölümünden beri, oranın nadiren, bir iki yıl dışında hiçbir zaman boş kalmadığını söylememiz gerek. Birçok kadın oraya ebeveynleri, âşıkları, günahları için ölene dek ağlamaya gelmişti. Kendisini çok az ilgilendirse bile, her işe burnunu sokan Paris muzipliği orada pek az dula rastlandığını iddia ediyordu.

Duvara dönemin modasına uygun olarak yoldan geçen okuryazarlara hücrenin dinî işlevini belirten bir yazı kaydedilmişti. Bir binanın işlevini kapının üzerine yazılan kısa bir notla açıklama geleneği on altıncı yüzyılın ortasına kadar sürmüştü. Bu yüzden, hâlâ Fransa'da, Tourville derebeyi konağının hapishane kapısının üzerinde, *Sileto et spera*[9] İrlanda'da Fortescue şatosunun büyük kapısının arma levhasının altında *Forte scutum, salus ducum*[10] İngiltere'de, Cowper kontlarının konuksever konağının ana girişinin üzerinde *Tuum est*[11] yazıları okunmaktadır. O zamanlar her bina bir düşünceyi yansıtıyordu.

Tour-Roland'ın duvarla örülmüş hücresinin kapısı olmadığından, penceresinin üzerine kalın Roma harfleriyle şu iki sözcük kazılmıştı:

TU, ORA![12]

Sağduyusu her şeyi en ince ayrıntılarına kadar anlamaya yetmeyen ve *Ludovico Magno*'yu *Saint-Denis kapısı* olarak çeviren halk bu karanlık, iç karartıcı, rutubetli hücreye

8 Gölgeler arasından, yüksek sesle. (Lat.)
9 Sessiz ve umutlu ol. (Lat.)
10 Komutanların güvenliğini sağlayan güçlü bir kalkandır. (Lat.)
11 Senindir. (Lat.)
12 Sen, dua et! (Lat.)

Trou-aux-Rats[13] ismini layık görmüştü. Bu, diğeri kadar ruhani olmasa da, daha çekici bir ifadeydi.

III
Mısır Mayasından Çöreğin Hikâyesi

Bu hikâyenin yaşandığı dönemde Tour-Roland'ın hücresi doluydu. Okuyucu hücrede kimin kaldığını öğrenmeyi arzu ederse, dikkatini Fare Deliğine yönelttiğimiz sırada nehrin kıyısı boyunca Châtelet'den Grève Meydanı'na doğru çıkan üç geveze kadının sohbetine kulak verebilir. Bu kadınlardan ikisi Paris'in varlıklı sakinleri gibi giyinmişlerdi. Zarif beyaz yakalıkları, yarısı yün yarısı iplikten mavi kırmızı çizgili etekleri, bacaklarına tam oturmuş, kenarları renkli işlemeli, beyaz örgü çorapları, tabanları siyah, kızıl deriden düz burunlu ayakkabıları, özellikle Champagne'lıların hâlâ Rus Çarlık Ordusu'nun humbaracı erleriyle rekabet edercesine taktıkları kurdele, dantel ve parlak pullarla kaplı boynuzu andıran başlıklarıyla uşakların *kadın* ya da *hanımefendi* nitelemelerinin ortasında kalan zengin tüccar sınıfına mensup olduklarını belli ediyorlardı. Ne yüzük ne altın haç takmışlardı ve bunun nedeninin yoksulluk değil, para cezası korkusu olduğunu anlamak hiç de zor değildi. Yanlarındaki arkadaşları da hemen hemen aynı tarzda giyinmişti, ama kıyafetiyle ve görünümüyle bir taşra noterinin karısı olduğu izlenimini veriyordu. Kemerini kalçalarının üzerine takmasından eski bir Parisli olmadığı anlaşılıyordu. Buna kıvrımlı yakalığını, ayakkabılarının üzerindeki kurdele düğümlerini, eteğinin şeritlerinin boylamasına değil enlemesine oluşunu ve göz zevkini bozan onlarca çirkinliği ekleyebilirsiniz.

İlk ikisi Paris'i taşralılara tanıtan Parisli adımlarıyla yürüyordu. Taşralı elinde çörek tutan bir çocuğun elinden tutuyordu.

13 Fare deliği (ç.n.)

Şunu da üzülerek eklemeliyiz ki, mevsimin sertliğinden dolayı çocuk dilini mendil olarak kullanıyordu.

Çocuk, Vergilius'un dediği gibi kendini *non passibus oequis*[14] sürükletiyor, annesinin çığlıklarına neden olacak şekilde sürekli sendeliyordu. Doğrusu kaldırımdan çok elindeki çöreğe bakıyordu. Onu hayranlıkla izlemekle yetinmesine bakılırsa çöreği ısırmamak için ciddi bir nedeni olduğu düşünülebilirdi. Aslında çöreği annenin taşıması gerekirdi. Bu tombul yanaklı çocuğa Tantalos'un işkencesini çektirmek acımasızlıktı.

Bu arada, üç hanım (çünkü hanımefendi sözcüğü soylu kadınlar için kullanılırdı) hep bir ağızdan konuşuyorlardı.

— Madam Mahiette, acele edelim, diyordu içlerinden en genç, en iri olanları taşralıya. Geç kalacağımızdan korkuyorum; Châtelet'de onu hemen teşhir direğine götüreceklerini söylüyorlardı.

— Hadi canım, siz ne diyorsunuz, Madam Oudarde Musnier? diye karşılık veriyordu diğer Parisli. Teşhir direğinde iki saat kalacak. Daha vaktimiz var. Daha önce teşhir direğine bağlanmış birini görmüş müydünüz sevgili Mahiette?

— Evet, dedi taşralı Reims'de.

— Aman sen de, Reims'deki teşhir direğiniz nedir ki? sadece köylülerin bağlandığı berbat bir kafes. O da bir şey mi?

— Köylüler mi? dedi Mahiette, Reims'deki Marché aux Draps'da annelerini babalarını öldüren ne korkunç caniler gördük! Köylülermiş! Gervaise, siz bizi ne sandınız?

Taşralının teşhir direğinin onuru adına öfkelenmeye başladığı belliydi. Ne mutlu ki, ağırbaşlı Madam Oudarde Musnier sohbetin gidişatını tam zamanında değiştirdi.

— Madam Mahiette, Flaman elçilerimiz hakkında ne düşünüyorsunuz? Reims'de onlar gibi muhteşem elçiler gördünüz mü?

---

14 Farklı adımlarla. (Lat.)

— Böyle elçilerin sadece Paris'te görülebileceğini itiraf etmem gerekiyor.

— Heyetteki çorapçı büyükelçiyi gördünüz mü? diye sordu Oudarde.

— Evet, dedi Mahiette. Satürn'e benziyordu.

— Ya o suratı çıplak karına benzer iri kıyım adamı? diye devam etti Gervaise. Ve kırmızı gözkapaklarının kenarları devedikeni gibi tırtıklı, girintili çıkıntılı o cüceyi?

— Ülkelerinin modasına göre giydirilmiş atları görülmeye değerdi! dedi Oudarde.

— Ah! Tatlım, diye araya girdi üstten bakan bir ifade takınan Mahiette, on sekiz yıl önce, 61'de kralın kutsama töreninde prenslerin ve kralın maiyetindekilerin atlarını görseydiniz, kimbilir neler söylerdiniz? Bazıları samur kürkle, Damasko kumaşıyla, sırmalı kumaşlarla, bazıları kakım tüyüyle, bazıları altın ve gümüşten iri çıngıraklarla süslenmişti! Üstlerinde de çok yakışıklı prensler vardı!

— Fakat Flamanların da çok güzel atları vardı, dedi Madam Oudarde, esnaf ve zanaatkârlar odası başkanı onlara Belediye Konağında badem şekerlerinin, tarçınlı, şekerli şarapların, baharatların ve çeşitli yiyeceklerin sunulduğu muhteşem bir akşam yemeği verdi.

— Siz ne diyorsunuz komşum! diye haykırdı Gervaise. Flamanlar akşam yemeklerini kardinalin davetlisi olarak Petit-Bourbon'da yediler.

— Hayır, Belediye Konağında.

— Hayır, Petit-Bourbon'da.

— Elbette Belediye Konağında, dedi Oudarde alaycı bir ifadeyle, Doktor Scourable onlara Latince çok beğendikleri bir nutuk çekti. Bunu bana yeminli bir kitapçı olan kocam söyledi.

— Elbette ki Petit-Bourbon'da, diye karşılık verdi Gervaise ondan aşağı kalmayan bir hararetle, sayın kardinalin vekili onlara on iki büyük maşrapa beyaz, açık kırmızı, lal

şarap, yirmi dört sandık Lyon badem kurabiyesi, tanesi iki liradan bir o kadar meşale, altı yüz elli litre en kalitelisinden beyaz ve açık kırmızı Beaune şarabı ikram etmiş. Sanırım bütün bunlar sizin için yeterlidir. Bunları Belediye Konağında ellibaşı olan kocam söyledi. Bu sabah, son kral döneminde Mezopotamya'dan Paris'e gelen ve kulaklarına halkalar takmış olan Prêtre-Jean ve Trabzon imparatorunun elçileriyle Flaman heyetini mukayese ediyordu.

— Akşam yemeğini Belediye Konağında yediklerinden kesinlikle eminim, dedi Gervaise'in sıraladığı kanıtlardan pek de etkilenmiş gibi görünmeyen Oudarde. Etlerin ve badem kurabiyelerin böylesine bol ikram edildiği bir ziyafet daha önce hiç görülmemiş.

— Size bu ziyafetdeki yemeklerin Petit-Bourbon Konağında, belediye çavuşu Le Sec tarafından servis edildiğini söylüyorum, işte bu konuda yanılıyorsunuz.

— Size Belediye Konağında diyorum!

— Petit-Borubon'da tatlım! Öyle ki, cümle kapısının üzerindeki *Umut* yazısı göz kamaştırıcı camlarla aydınlatılmış.

— Belediye Konağında! Belediye Konağında! Husson-le-Voir flüt çalıyormuş!

— Size hayır diyorum!

— Size evet diyorum!

— Size hayır diyorum!

Tombul Oudarde karşılık vermeye hazırlanırken tartışmanın şiddeti saç saça baş başa girebilecekleri bir düzeye yükselmişti. Tam o sırada Mahiette aniden haykırdı:

— Orada, köprünün ucunda toplanmış insanlara baksanıza! Ortalarında gözlerini ayırmadıkları bir şey var.

— Gerçekten, dedi Gervaise, tef sesi duyuyorum. Sanırım küçük Esmeralda keçisiyle birlikte maskaralık yapıyor. Hadi çabuk Mahiette! Adımlarınızı sıklaştırın ve çocuğunuzu hızlı yürütün. Buraya Paris'in ilginçliklerini görmeye

geldiniz. Dün Flmanları gördünüz, bugünse bir Çingeneyi izlemeniz gerekiyor.

— Çingene! dedi Mahiette aniden dönüp oğlunun kolunu sertçe çekerek. Tanrı korusun! Çocuğumu çalacak! Buraya gel Eustache!

Ve köprüyü geride bırakana kadar kıyı boyunca Grève Meydanı'na doğru koştu. Bu sırada, sürüklediği çocuğun diz üstü kapaklanması üzerine nefes nefese kalmış bir halde durdu. Oudarde ve Gervaise ona yetiştiler.

— Demek bu Çingene kızı çocuğunuzu çalacak! dedi Gervaise. Çok ilginç fantezileriniz var.

Mahiette düşünceli bir ifadeyle başını sallıyordu.

— Asıl ilginç olan, pelerinli münzevinin de Çingeneler hakkında aynı şeyi düşünmesi, diye ekledi Oudarde.

— Pelerinli münzevi de kim? diye sordu Mahiette.

— Ha bilmiyor musun? dedi Oudarde, Rahibe Gudule.

— Rahibe Gudule da kimin nesi? diye ısrar etti Mahiette.

— Bunu bilmemek için Reimsli olmanız gerek! diye karşılık verdi Oudarde. Fare Deliğinin münzevisidir.

— Nasıl! Bu çöreği götürdüğümüz zavallı kadın mı? diye sordu Mahiette.

Oudarde başını onaylarcasına salladı.

— Ta kendisi. Onu birazdan Grève Meydanı'ndaki penceresinden görebileceksiniz. Tef çalan ve fal bakan bu aylak Çingeneler konusunda sizinle aynı düşüncelere sahip. Çingeneler ve Kıptilerden neden bu kadar tiksindiği bilinmiyor. Peki ama siz neden onları görür görmez kaçıyorsunuz Mahiette?

— Ah! dedi oğlunun yuvarlak başını iki elinin arasına alan Mahiette, Paquette-la-Chantefleurie'nin yaşadıklarının başıma gelmesini istemiyorum.

— Ah! sevgili Mahiette, işte bize ilginç bir hikâye anlatacaksınız, dedi koluna giren Gervaise.

— Elbette, anlatmak isterim, diye karşılık verdi Mahiette, ama bu hikâyeyi bilmemek için Parisli olmanız gerek! Size

anlatacağım, ama bunun için burada beklememiz gerekmiyor. Paquette-la-Chantefleurie, on sekiz yıl önce benimle yaşıt, on sekiz yaşında güzel bir kızdı ve bugün benim gibi bir kocası ve çocuğu olan otuz altı yaşında dolgun, körpe bir anne olamadıysa bu onun suçudur. Zaten on dört yaşından sonra iş işten geçmişti. Reims'deki gemilerde saz şairliği yapan ve VII. Charles'ın Madam la Pucelle'in de eşlik ettiği taç giyme töreninde, Vesle Irmağımızda Sillery'den Muison'a giden gemide krala şiir söyleyen Guybertaut'nun kızıydı. Yaşlı babasının daha çocukken ölmesi üzerine, Paris'te, Parin-Garlin Caddesi'nde tunç eşya imalatçılığı ve bakırcı ustalığı yapan Üstat Matthieu Pradon'un kız kardeşi olan annesiyle bir başına kalmıştı. Dayısı da geçen yıl öldü. Anlayacağınız gibi gayrimeşru bir çocuk değildi. İyi niyetli ve bahtsız bir kadın olan annesi ona biraz şeritçilik ve bibloculuktan başka bir şey öğretemedi, bu uğraşlar küçük kızın büyüdükçe yoksul kalmasını önlemeye yetmiyordu. İkisi de Reims'de nehir kıyısı boyunca uzanan Folle-Peine Caddesi'nde yaşıyorlardı. Şuna dikkatinizi çekmek isterim ki, sanırım Paquette'in bahtsızlığı bundan kaynaklanıyordu. Tanrı'dan sağlık dilediğim kralımız XI. Louis'nin tahta çıktığı yıl olan 61'de, Paquette kendisine her yerde Chantefleurie diye hitap edilecek kadar neşeli ve güzeldi. Zavallı kız! Çok güzel dişleri vardı, onları göstermek için gülmeyi severdi. Oysa gülmeyi seven ağlamaya doğru yol alır; güzel dişler güzel gözleri mahveder. İşte Chantefleurie de böyleydi. O ve annesi hayatlarını zorlukla kazanıyorlardı, köy kemancısının ölümünden sonra çok zor duruma düşmüşlerdi; şeritçilik işinden haftada iki bakır paraya denk altı metelikten fazlasını kazanmıyorlardı. Baba Guybertaut'nun bir törende bir şiir söyleyip on iki Paris kuruşu kazandığı günler nerede kalmıştı? Yine 61 yılının kışında, iki kadının yakacak odunları, çalı çırpıları kalmamıştı, hava çok soğuk olduğundan Chantefleurie'nin rengi çok güzelleşmişti, bu yüzden erkekler ona Paquette ya

da Pâquerette[15] diye sesleniyorlardı! İşte bu onu mahvetti. Eustache! Çöreği ısırdığını görmeyeyim! Bir pazar günü boynunda altın bir haçla kiliseye geldiğinde işinin bittiğini hemen anlamıştık. On dört yaşındaydı düşünebiliyor musunuz? İlk önce doğum yeri olan Reims'ten üç çeyrek fersah uzakta yaşayan genç Cormontreuil vikontu ile sonra kralın atlı ulağı Henri de Triancourt ile birlikte oldu; ardından seviyeyi giderek düşürerek Çavuş Chiart de Beaulion, kralın uşağı Guery Aubergeon, veliahtın berberi Macé de Frépus, kralın aşçısı Thévenin-le-Moine ile aşk yaşadı; daha sonra hep daha yaşlı hep daha sıradan insanlarla beraber oldu, köy kemancısı Guillaume Racine'e, fenerci Thierry-de-Mer'e kadar düştü. Zavallı Chantefleurie artık herkesle düşüp kalkar olmuş, parasının da son kuruşuna gelmişti. Hanımlar size daha ne söylememi bekliyorsunuz? Kralın taç giydiği aynı 61 yılında sefihler kralının yatağını o hazırladı! Aynı yılda!

İç geçiren Mahiette gözlerinden akan bir damla yaşı sildi.

— Çok da olağanüstü olmayan bir hikâye, dedi Gervaise, bütün bunların Çingenelerle, çocuklarla ne alakası var anlamıyorum.

— Biraz sabır, çocuğa da geleceğim. 66'da, on altı yıl önceki Sainte-Paule yortusunda, Paquette bir kız çocuk doğurdu. Uzun zamandır bir çocuk isteyen bahtsız kız büyük bir sevinç yaşadı. Hayatı boyunca her şeye gözünü yummaktan başka bir şey yapmayan annesi ölmüştü. Paquette'in dünyada sevecek kimsesi kalmamıştı, onu seven kimse de yoktu. Bu yola düştüğü beş yıldan beri, Chantefleurie zavallı bir yaratığa dönüşmüştü. Hayatta tek başınaydı. Parmakla gösteriliyor, arkasından laf atılıyor, çavuşlar tarafından dövülüyor, yırtık pırtık giysiler içindeki çocukların alaylarına maruz kalıyordu. Üstelik yirmili yaşlarına gelmişti ve yirmi yaş aşka düşkün kadınlar için yaşlılık anlamına gelir. Artık çılgınlıkları eskiden şeritçilik işinde kazandığından daha

15 Akpapatya (ç.n.)

fazlasını getirmiyor, bir kırışıklık bir eküye mal oluyordu. Kış sert geçiyor, sobasında oduna, dolabında ekmeğe nadiren rastlanıyordu. Artık çalışamıyordu, çünkü şehvet düşkünlüğü arttıkça tembelleşmişti ve çok sıkıntı çekiyordu. Saint-Remy papazının söylediğine göre bu tür kadınlar yaşlandıklarında diğer kadınlara göre daha çok üşür, daha çok açlık çekermiş.

— Evet, diye araya girdi Gervaise, ama bütün bunların Çingenelerle ne alakası var?

— Biraz bekle Gervaise! dedi daha sabırlı görünen Oudarde. Her şeyi başında anlatırsa sona ne kalacak? Lütfen Mahiette, zavallı Chantefleurie'nin başına gelenleri anlatmaya devam edin!

Mathiette devam etti.

— Çok kederli, çok sefildi ve gözyaşları yanaklarını oyuyordu. Ama utancının, çılgınlığının ve terk edilmişliğinin etkisiyle, dünyada sevebileceği ve kendini sevebilecek birini bulursa, utancının, çılgınlığının ve terk edilmişlik hissinin azalacağını düşünüyordu. Bunun için bir çocuk sahibi olması gerekiyordu, çünkü sadece bir çocuk onu sevebilecek ve onun tarafından sevilecek kadar masum olabilirdi. Bunu, bir hırsızı, onu arzulayacabilecek tek erkeği sevmeyi denedikten sonra kabullenmişti; kısa süre sonra hırsızın bile kendini hor gördüğünü fark etmişti. Aşka düşkün bu kadınların yüreğini doldurmak için bir âşık ya da bir çocuk gerekir. Aksi takdirde mutluluğu asla bulamazlar. Sevgili bulamadığından içini çocuk sahibi olma arzusuna kapılmıştı ve dindarlığını hâlâ koruduğu için yüce Tanrı'ya sürekli dua etti. Tanrı ona merhamet edip bir kız çocuk bahşetti. Sevincini nasıl anlatacağımı bilemiyorum; gözyaşları, okşayışlar, öpücüklerle çılgına dönmüştü. Bebeğini kendi emzirdi, ona yatağının tek örtüsünden kundak bezleri hazırladı, artık ne üşüyor, ne açlık hissediyordu. Yeniden güzelleşti. Yaşlı kız genç bir anneye dönüştü. Eski çekiciliği geri geldi; Chantefleurie'yi yeniden

görmeye gelenler oldu, malı için yeniden müşteriler buldu ve tüm bu iğrençliklerin karşılığını kendi yatağına bir örtü bile almadan bebek giysilerine, zıbınlara, dantelli yeleklere, satenden başlıklara dönüştürdü. Mösyö Eustache, size çöreği yememenizi söylemiştim. Küçük Agnès'in –çocuğun vaftiz ismi buydu, Chantefleurie'nin uzun zamandır soyadı yoktu– bir kral kızından daha süslü, işlemeli kundak bezleri olduğu kesindi. Ayrıca XI. Louis'nin bile bir benzerine sahip olamayacağı bir çift patiği vardı! Annesi patikleri kendi elleriyle dikip işlemiş, şeritçiliğin tüm inceliklerini sergileyip patiklere Meryem Ana'nın elbisesinin tüm süslemelerini katmıştı. Görülebilecek en sevimli pembe patikler oldukları kesindi. En fazla başparmağım uzunluğundaydılar ve küçük ayaklarını içine sokabildiğine inanmak için onları dışarı çıkardığını görmek gerekiyordu. Doğrusu bu küçük ayaklar çok küçük, çok güzel, çok pembe, patiklerin sateninden daha pembeydiler! Oudarde, çocuklarınız olduğunda, hiçbir şeyin o küçük ayaklar ve o küçük ellerden güzel olmadığını göreceksiniz.

— Benim de tek istediğim bu, dedi Oudarde içini çekerek, ama Mösyö Andry Musnier'nin keyfinin yerine gelip kararını vermesini bekliyorum.

— Zaten, diye devam etti Mahiette, Paquette'in çocuğunun sadece ayakları güzel değildi. Onu dört aylıkken görmüştüm, tam bir ay parçasıydı! Gözleri ağzından daha büyüktü, daha o zamandan kıvırcıklaşmaya başlamış, güzel, siyah saçları vardı. On altısında alımlı bir esmer güzeli olacağı belliydi! Annesi her geçen gün ona daha çılgınca bağlanıyordu. Onu okşuyor, öpüyor, gıdıklıyor, yıkıyor, süslüyor, yiyesi geliyordu! Aklı başından gidiyor, Tanrı'ya şükrediyordu. Özellikle pembe güzel ayakları onda bitmek bilmeyen bir şaşkınlığa, bir sevinç taşkınlığına neden oluyordu! Dudaklarını onlardan ayırmıyor, minicik olmalarına hayran kalıyordu. Onları minik patiklerin içine sokuyor, çıkarıyor, hayranlıkla izliyor, aralarından gün ışığına bakıyor, yatağın

üzerinde yürümeyi denerken içi gidiyordu. Ömrünü diz çökmüş halde Çocuk İsa'nınkine benzeyen bu ayakları patiklerin içine sokup çıkarmakla geçirmeye razıydı.

— Hikâye hoşmuş, dedi Gervaise; ama tüm bunlarla Çingene kızının ne ilgisi var?

— Şimdi oraya geliyorum, diye karşılık verdi Mahiette. Günün birinde, Reims'e oldukça garip süvariler geldi. Bunlar dükleri ve kontları yönetiminde bölgeyi dolaşan dilenciler ve serserilerdi. Esmer, kıvırcık saçlıydılar ve kulaklarında gümüş halkalar vardı. Erkeklerden daha çirkin olan kadınların örtüsüz yüzleri daha esmerdi. Üzerlerinde dar kollu, berbat, beyaz pelerinler, omuzlarında ipten dokunmuş eski kumaş lar vardı ve saçlarını at kuyruğu şeklinde bağlamışlardı. Bacaklarının aralarında yuvarlanan çocuklar, maymunları korkutacak cinstendi. Aforoz edilmiş bir güruhu andırıyorlardı. Bunlar Reims'e Aşağı Mısır'dan Polonya üzerinden geliyorlardı. Söylendiğine göre, Papa günahlarını bağışlatmak için, onlara yedi yıl boyunca yatakta yatmadan dünyayı dolaşma cezası vermişti, bu yüzden onlara tövbekârlar diye hitap ediliyordu, ayrıca çok pis kokuyorlardı. Eskiden İspanya'da ya da Kuzey Afrika'da yaşadıkları, Jüpiter'e inandıkları ve başpiskoposlardan, piskoposlardan, asalı, başlıklı papazlardan on Tours lirası istedikleri konuşuluyordu. Bu ayrıcalığı onlara papanın bir fermanı sağlamış. Reims'e Cezayir kralı ve Alman imparatoru adına fal bakmaya gelmişler. Sadece bunun bile şehre girmelerinin yasaklanması için yeterli olduğunu tahmin edersiniz. Ardından tüm bu güruh Braine kapısının, eski kireç ocaklarının hemen yanında yer alan ve üzerinde bir değirmen bulunan küçük tepeye yerleşti. Reims'te herkes onları görmeye gidiyordu. Elinize bakıp gelecekle ilgili muhteşem kehanetlerde bulunuyorlar, Yahuda'ya ileride papa olacağını söyleyebilecek kadar kendilerine güveniyorlardı. Bu arada onlarla ilgili olarak çocuk çaldıkları, cepçilik yaptıkları, insan eti yedikleri gibi korkunç söylentiler

yayılıyordu. Bilge kişiler çılgınlara oraya adım atmamalarını söyleseler de, onlar gizlice Çingenelerin yanına gidiyorlardı. Bu durum bir taşkınlık halini almıştı. Gerçekten de bir kardinali şaşırtacak şeyler söylüyorlardı. Çingeneler çocukların ellerine Pagan ve Türk diliyle yazılmış türlü türlü mucizeleri okudukça anneleri onlarla gurur duyuyordu. Biri imparator, biri papa, biri başkomutan olacaktı. Meraka kapılan zavallı Chantefleurie güzel küçük Agnès'inin gelecekte Ermenistan imparatoriçesi ya da başka bir şey olup olmayacağını öğrenmek istedi ve onu Çingenelere götürdü. Çingeneler ne yazık ki annesini çok sevindirecek şekilde ona hayran oldular, onu okşayıp kara ağızlarıyla öptüler ve küçük ellerinin büyüsüne kapıldılar. Gözlerini özellikle güzel ayaklarından ve patiklerinden ayıramadılar. Henüz bir yaşını doldurmamış olan tombul ve yusyuvarlak bebek şimdiden bir şeyler geveliyor, küçük bir çılgın gibi annesine gülüyor ve cennetten gelmiş bir meleğin binlerce sevimli cilvelerini yapıyordu. Sonunda çingelerden çok korkan bebek ağladı. Ama annesi onu daha hararetle öpüp falcı kadınların Agnès'in geleceğiyle ilgili kehanetleriyle büyülenmiş bir halde oradan ayrıldı. Bir kraliçe, bir güzellik ve erdem timsali olacaktı. Bir kraliçeye eşlik etmenin gururuyla Folle-Peine Caddesi'ndeki kulübesine döndü. Ertesi gün bebeğin yatağın üzerinde uyumasını (çünkü hep bebeğiyle birlikte yatıyordu) fırsat bilip kapıyı hafifçe aralık bıraktıktan sonra, Séchesserie Caddesi'ndeki bir komşusuna günün birinde İngiliz kralının ve Habeşistan arşidükünün sofrada kızı Agnès'e hizmet edeceklerini ve yüzlerce diğer olasılığı anlatmaya koşturdu. Dönüşünde, merdiveni çıkarken ağlama sesleri duymayınca içinden: Güzel, bebek hâlâ uyuyor, dedi. Kapısının bıraktığından daha fazla açıldığını fark etti, zavallı anne içeri girip yatağa koştu. Çocuk yerinde yoktu, yatak boştu. Geriye sadece güzel küçük patiklerinden biri kalmıştı. Odadan dışarı fırlayıp merdivenden aşağı indi, başını duvarlara vururken haykırmaya başladı:

"Bebeğim! Bebeğim nerede? Bebeğimi kim aldı? Cadde ıssız, ev tenha bir bölgedeydi, kimseden bir şey öğrenemedi. Şehre gidip tüm caddeleri arşınladı, gün boyunca çılgına dönmüş, kendini kaybetmiş, ürkmüş bir halde, yavrularını kaybetmiş vahşi bir hayvan gibi kapıları, pencereleri koklayarak koşuşturup durdu. Soluk soluğa kalmış, saçı başı dağılmıştı, görüntüsü insanı ürkütüyor, gözlerindeki ateş gözyaşlarını kurutuyordu. Yoldan geçenleri durduruyor, bağırıyordu:

— Kızım! Kızım! Güzel, küçük kızım! Bana kızımı geri verenin kölesi olurum, köpeğinin kölesi olurum, isterse yüreğimi yiyebilir.

Saint-Remy rahibine rastladığında ona:

— Sayın rahip, toprağı ellerimle kazacağım, yeter ki bebeğimi bana verin! dedi.

Durumu içler acısıydı Oudarde, çok sert bir adam olan savcı Ponce-Lacabre'ın ağladığını gördüm. Ah! Zavallı anne! Akşam evine döndü. O yokken, bir komşu iki Çingene kadının ellerinde bir bohçayla gizlice yukarı çıktıklarını, kapıyı kapadıktan sonra aceleyle aşağıya inip kaçtıklarını görmüştü. Onlar gittiğinden beri, Paquette'lerin evinden çocuk çığlıklarını andıran sesler geliyordu. Kahkahalara boğulan anne kanat takmış gibi merdivenleri çıkıp bir gülle gibi kapıdan içeri daldı... Korkunç bir şey Oudarde! Döşemenin üzerinde, Tanrı'nın bir bağışı olan zarif, körpe, kırmızı yanaklı Agnès'i yerine, küçük bir canavarı andıran, iğrenç, topal, tek gözlü, şekilsiz bir yaratık çığlıklar atarak yuvarlanıyordu. Gözlerini korkuyla kapadı. "Ah, yoksa büyücüler kızımı bu korkunç hayvana mı dönüştürdüler?" dedi. Kadının çıldırmaması için küçük topalı hemen oradan çıkardılar. Bu ruhunu şeytana satmış bir Çingene kadının canavara benzeyen çocuğuydu. Yaklaşık dört yaşlarındaydı, insanınkine hiç benzemeyen bir dille konuşuyor, anlaşılmaz sözler söylüyordu. Chantefleurie sevdiğinden geri kalan tek şey olan küçük patiğin üzerine atıldı. Orada uzun süre hareketsiz, sessiz, hiç

soluk almadan kaldı, ölü gibi görünüyordu. Aniden tüm bedeni titredi, kutsal emanetini öfkeli öpücüklere boğarken âdeta yüreği yarılmış gibi hıçkırıyordu. İnanın hepimiz onunla birlikte ağlıyorduk. "Ah! Küçük kızım, güzel küçük kızım! Neredesin?" derken herkesin yüreği sızlıyordu. Hatırladıkça hâlâ gözlerim yaşarıyor. Bakın, çocuklarımız bizim kemiklerimizin iliğidir. Zavallı Eustache'ım! Ne kadar güzelsin! Bilseniz ne kadar kibardır! Dün bana: Jandarma olmak istiyorum, diyordu. Ah! Eustache'ım! Seni kaybetseydim! Birden ayağa fırlayan Chantefleurie haykırarak Reims'in sokaklarına daldı:

— Çingenelerin kampına! Çingenelerin kampına! Çavuşlar, büyücüleri yakalım!

Çingeneler gitmiş, hava kararmıştı. Artık peşlerinden gitmenin anlamı yoktu. Ertesi gün, Reims'in iki fersah ötesinde, Gueux ile Tilloy arasındaki bir fundalıkta büyük bir ateşin kalıntıları, Paquette'in bebeğine ait birkaç kurdele, kan damlaları ve teke pislikleri bulundu. Cumartesi gecesi olduğu için Çingenelerin fundalıkta şeytan Beelzebub başkanlığında bir büyücü ayini düzenlediklerine ve bebeği müslümanlarda âdet olduğu üzere yediklerine hiç şüphe yoktu. Chantefleurie bu korkunç gerçekleri öğrendiğinde ağlamadı, konuşmak için dudaklarını oynatsa da bir şeyler söylemeyi başaramadı. Ertesi gün saçları kırlaşmıştı. Bir sonraki gün ortadan kayboldu.

— Gerçekten de, bir Burgonyalıyı ağlatacak korkunç bir hikâye, dedi Oudarde.

— Çingenelerin sizi neden bu kadar ürküttüğünü şimdi daha iyi anlıyorum, diye ekledi Gervaise.

— Biraz önce Eustache'la birlikte Polonya'dan gelen bu çingelerden kaçmakla çok yerinde davranmışsınız, diye devam etti Oudarde.

— Hayır, dedi Gervaise. İspanya'dan ve Katalonya'dan geldikleri söyleniyor.

— Katalonya mı? diye karşılık verdi Oudarde. Olabilir, Polonya, Katalonya, Valonya, bu üç bölgeyi hep karıştırırım. Yine de Çingene oldukları kesin.

— Ve küçük çocukları yiyecek kadar uzun dişlere sahip oldukları da kesin, diye ekledi Gervaise. İnsan etini beğenmezmiş gibi görünen Esmeralda'nın da bebeğin tadına biraz bakmış olmasına hiç şaşmam. Keçisinin yaptığı muziplikler in altında bazı imansızlıklar yatıyor olmalı.

Sessizce yürüyen Mahiette acıklı bir öykünün bir tür uzantısı olan ve şok etkisi ancak yüreğin en derinliklerindeki liflere kadar dalga dalga yayıldıktan sonra sonlanan o düş haline dalmıştı. Yine de Gervaise ona şu soruyu yöneltti.

— Peki Chantefleurie'nin başına neler geldiği öğrenildi mi?

Mahiette karşılık vermedi. Gervaise onun kolunu sarsarak ve ismiyle hitap ederek sorusunu yineledi. Mahiette düşüncelerinden sıyrılır gibi oldu.

— Chantefleurie'nin başına neler mi geldi? dedi kulağında henüz yeni yankılanan sözleri mekanik bir şekilde tekrarlayıp, ardından dikkatini bu sözleri anlamaya yoğunlaştırarak. Ah! dedi hararetle, bunu kimse öğrenemedi.

Kısa bir aradan sonra devam etti:

Kimileri onun akşama doğru Fléchembault kapısından, kimileri gün doğarken eski Basée kapısından Reims'den çıktığını gördüklerini söylediler. Garibanın biri altın haçını panayırın kurulduğu tarladaki taş haça asılı halde bulmuş. Mahvına sebep olan bu mücevheri ona 61'de ilk sevgilisi yakışıklı Cormontreuil vikontu hediye etmişti. Paquette ne kadar yoksul olursa olsun elinden çıkarmadığı haça yaşama olduğu kadar bağlıydı. Bu yüzden haçı bıraktığını gördüğümüzde hepimiz onun öldüğünü düşündük. Yine de Cabaretles-Vantes'dan bazıları onu Paris yolunda çıplak ayakla çakıl taşlarının üzerinde yürürken gördüklerini söylüyorlardı. Ama bu durumda Vesle kapısından çıkması gerekiyordu,

yani ortada bir tutarsızlık var. Ya da daha doğrusu gerçekten de Vesle kapısından geçerek bu dünyadan göçmüş olmalı.

— Sizi anlayamıyorum, dedi Gervaise.

— Vesle, diye karşılık verdi Mahiette hüzünlü bir gülümsemeyle, bir nehirdir.

— Zavallı Chantefleurie! dedi Oudarde içi titreyerek. Demek boğuldu!

— Boğuldu! diye devam etti Mahiette. Babası Guybertaut'nun kayığıyla şarkı söyleyerek geçtiği Tinqueux Köprüsünün altından günün birinde sevgili küçük Paquette'inin şarkısız ve teknesiz göçüp gideceğini kim tahmin edebilirdi?

— Ya küçük patik? diye sordu Gervaise.

— O da anneyle birlikte ortadan kayboldu, diye yanıtladı Mahiette.

Iriyarı ve duygusal bir kadın olan Oudarde, Mahiette ile birlikte içini çekmekle yetinse kendini daha iyi hissedecekti. Ama çok meraklı olan Gervaise'in soruları bitmemişti.

— Ya canavar? diye sordu aniden Mahiette'e.

— Hangi canavar? dedi Mahiette.

— Büyücülerin kızı yerine Chantefleurie'nin evine bıraktıkları canavarı andıran küçük Çingene. Onu ne yaptınız? Umarım onu da boğmuşsunuzdur.

— Hayır, dedi Mahiette.

— Nasıl! O zaman yaktınız mı? Zaten büyücü bir çocuğa da bu yakışırdı!

— Onu da yapmadık Gervaise. Çingene çocukla ilgilenen sayın başpiskopos içindeki cinleri kovdu, onu kutsayıp içindeki şeytanı bedeninden özenle arındırdı ve onu terk edilmiş bir çocuk olarak sergilenmek üzere Paris'teki Notre-Dame Kilisesinin önündeki tahta yatağa gönderdi.

— Bu piskoposlar! dedi Gervaise homurdanarak, bilgiç oldukları için hiçbir şeyi diğerleri gibi yapmazlar. Sorarım size Oudarde şeytanı terk edilmiş çocukların arasına yerleştirmek olacak iş mi? O küçük canavar kesinlikle şeytandı.

Sonra, Mahiette, onu Paris'te ne yapmışlar? Merhametli birinin onu kabul etmeyeceğinden eminim.

— Onu bilemem, diye karşılık verdi Reimsli, tam o dönemde kocam şehrin iki fersah ötesindeki Beru noter kâtipliğini satın aldı, ondan sonra bu hikâyeyle ilgilenemedik. Beru'nun önündeki iki Cernay tepeciği Reims katedralinin çan kulelerinin görülmesini engelliyordu.

Bu şekilde konuşurken, üç kentli saygıdeğer hanım Grève Meydanı'na varmışlardı. Dalgınlıkla Tour-Roland'ın halka açık dua kitabının önünde durmayı unutmuş, doğrudan etrafındaki kalabalığın her geçen dakika arttığı teşhir direğine doğru ilerliyorlardı. Mahiette'in elinden tuttuğu altı yaşındaki tombul Eustache âdeta içgüdüsel olarak:

— Anne, şimdi çöreği yiyebilir miyim? diye Fare Deliğinin geride kaldığını bildirip onlara hedefi hatırlatmasa üç hanım o an tüm bakışları üzerine çeken gösterinin etkisiyle Fare Deliğini ve uğramaları gereken yeri muhtemelen unutacaklardı.

Eustache biraz daha kurnaz, biraz daha sabırlı olsa, biraz daha bekler, o çekingen "Anne, şimdi çöreği yiyebilir miyim?" sorusunu ancak dönüşte, Üstat Andry Musnier'in Üniversitede, Madame-la-Valence Caddesi'ndeki evinde, Fare Deliği ile çöreğin arasına Seine'in iki kolu ve Cité'nin beş köprüsü girdiğinde sorardı.

Eustache'ın bu ihtiyatsız sorusu Mahiette'in aklını başına getirdi.

— Gerçekten de, münzevi kadını ziyaret etmeyi unuttuk! Bana şu Fare Deliğinizi gösterin de, ona çöreğini vereyim.

— Hemen gidelim, dedi Oudarde, sevaptır.

Bu karar Eustache'ın hiç hoşuna gitmedi.

— Çöreğimi al, dedi, büyük bir hoşnutsuzluğun ifadesi olarak iki omzunu peş peşe iki kulağına değdirirken.

Üç kadın geri dönüp Tour-Roland evinin önüne geldiklerinde, Oudarde iki arkadaşına:

— Münzeviyi korkutmamak için üçümüz hep birlikte içeri bakmayalım, dedi. Ben içeri bakarken, siz ikiniz dua kitabından *Dominus* ayetini okuyormuş gibi yapın; münzevi beni biraz tanır. Gelmeniz gerektiğinde sizi haber veririm.

Pencerenin önüne tek başına gitti. İçeriyi süzerken yüz hatlarına derin bir acıma duygusu yansıdı, aniden neşeli ve içtenlikli ifadesi değişen yüzü, gün ışığından ay ışığına geçmiş gibi rengini kaybetti; gözleri nemlendi, ağzı ağlayacakmış gibi büzüldü. Biraz sonra da parmağını dudaklarına götürerek Mahiette'i yanına çağırdı.

Heyecanlanan Mahiette can çekişen bir hastanın yatağına yaklaşır gibi parmaklarının ucuna basarak yürüdü.

Fare Deliğinin parmaklıklı penceresinden hiç kımıldamadan soluklarını tutmuş bir halde içeri bakan iki kadının gözlerinin önünde gerçekten de acıklı bir görüntü yer alıyordu.

Genişliği derinliğinden fazla olan küçük hücrenin sivri bir kubbesi vardı. İçeriden görünüşü bir piskoposun büyük başlığının çökmüş kısmını andırıyordu. Zemin çıplak döşeme taşındandı, bir köşede oturmuş, daha doğrusu çömelmiş bir kadın vardı. Çenesini, kavuşturduğu iki koluyla göğsüne sıkıca bastırdığı dizlerine yaslamıştı. Üzerine kıvrıldığı dizleri, tüm bedenini kaplayan geniş pilili kahverengi pelerini, yüzünden aşağıya ve bacaklarının üzerinden ayaklarına kadar sarkan kırlaşmış saçlarıyla, ilk bakışta garip bir görünüm sergiliyor, hücrenin karanlık derinliğinde, pencereden gelen gün ışığının bir bölümü karanlık, bir bölümü aydınlık olmak üzere hoyratça ikiye ayırdığı siyahımtırak bir üçgeni andırıyordu. Düşlerde görülen ya da Goya'nın olağanüstü bir yapıtında rastlanan bir mezarın üzerine çömelmiş ya da bir zindanın parmaklığına sırtını dayamış, o yarısı loş, yarısı aydınlık, solgun, hareketsiz, iç karartıcı hayaletlerden biri gibiydi. Bir kadın, bir erkek, canlı bir varlık, belirli bir biçim değil, gerçek ve kurgunun tıpkı gece ve gündüz gibi üzerinde kesiştikleri bir görüntüydü. Yere kadar sarkan saçlarının

altından zayıflamış ve duygusuz bir yüz güçlükle seçilebiliyordu; pelerinin arasından sert ve buz tutmuş taşın üzerinde büzüşmüş çıplak bir ayak zorlukla görülebiliyordu. Bu yas giysisinin altındaki hayal meyal seçilen küçük insan biçimi insanın içini ürpertiyordu.

Taş döşemeye yapışmışa benzeyen bu görüntü, hareketten, düşünceden, soluk alıp vermekten yoksunmuş gibi duruyordu. Ocak ayında, üzerindeki ince pelerinle taş döşemenin üzerinde çıplak ayakla kımıltısız duran bu kadın, ateş yanmayan, eğik penceresi poyrazı her zaman geçiren ama güneşi asla içeri sokmayan bir hücrenin gölgesinde acı çekermiş ya da bir şeyler hissedermiş gibi görünmüyordu. Sanki hücreyle birlikte taşlaşmış, mevsimle birlikte donmuştu. Elleri kenetli, bakışları sabitti. İlk bakışta bir hayalete, ikinci bakışta bir heykele benziyordu.

Yine de ara sıra soluk almak için hafifçe açılıp titreyen mavimsi dudakları rüzgârda uçuşan ölü ve duygusuz yapraklara benziyordu.

Yine de donuk gözlerinden yayılan derin, kasvetli, tasvir edilemez bakışlarını hücrenin dışarıdan görünmeyen bir köşesine sabitlemişti. Bu bakışlar kederli bir ruhun tüm karamsar düşüncelerinin yoğunlaştığı, bilinmeyen, gizemli bir nesneye yönelmişti.

İşte *münzevi* ismini yaşadığı hücreden, *pelerinli rahibe* lakabını giysisinden alan yaratık böyleydi.

Gervaise de, Mahiette ve Oudarde'ın yanına gelmişti; üç kadın pencereden bakıyordu. Kafaları hücrenin içine giren soluk gün ışığını engellese de, zavallı kadın kendini ışıktan yoksun kılanları fark etmezmiş gibi görünüyordu.

— Kafasını karıştırmayalım, dedi Oudarde alçak sesle, kendinden geçmiş bir halde dua ediyor.

Bu arada, bu zayıf, solgun, saçları dağılmış başı giderek artan bir endişeyle izleyen Mahiette'in gözleri yaşlarla doluyor, "İşte içler acısı bir durum," diye mırıldanıyordu.

Başını hava deliğinin parmaklıklarının arasından içeri sokup bahtsız kadının gözlerini hiç ayırmadığı köşeyi görmeyi başardı.

Başını pencereden geri çektiğinde gözyaşlarına boğuldu.

— Bu kadına nasıl hitap ediyorsunuz? diye sordu Oudarde'a.

— Rahibe Gudule, diye yanıtladı Gervaise.

— Ama ben onun Paquette-la-Chantefleurie olduğunu biliyorum, diye karşılık verdi Mahiette.

Sonra afallayıp elini ağzına götüren Oudarde'a başını pencereden sokup içeri bakmasını işaret etti.

İçeri bakan Oudarde münzevinin kasvetli bir kendinden geçişle gözünü ayırmadığı köşede sırma ve gümüşten işlemelerle süslenmiş pembe satenden küçük bir patik gördü.

Oudarde'ın ardından Gervaise de içeri baktı, ardından üç kadın bahtsız anneye bakarak ağlamaya başladılar.

Ne bakışların, ne de gözyaşlarının farkında olan münzevi ellerini kenetlemişti; dudakları sessiz, bakışları sabitti ve hiç durmadan baktığı bu küçük patik öyküsünü bilenlerin yüreğini sızlatıyordu.

Alçak sesle bile konuşmaya cesaret edemeyen üç kadın henüz tek bir söz bile etmemişlerdi. Tek bir şeyin dışında her şeyin ortadan kaybolduğu bu büyük sessizlik, bu büyük keder, bu büyük unutuluş üzerlerinde Paskalya ya da Noel sırasında bir kilisenin ana sunağı etkisini yaratıyordu. Susuyor, düşüncelere dalıyor, diz çökmeye hazır gibi görünüyorlardı. Âdeta Karanlıklar ayini günlerinde[16] bir kiliseye girmişlerdi.

Nihayet içlerinde en meraklı, dolayısıyla en duyarsız olan Gervaise münzevi kadını konuşturmaya çalıştı:

— Rahibe! Rahibe Gudule!

Bu çağrıyı sesini her seferinde daha da yükselterek üç kere daha tekrarladı. Münzevi kadın kımıldamadı, tek bir

16 Paskalyadan önceki perşembe, cuma ve cumartesi günleri seher vakti, hava aydınlanmadan düzenlenen ayinler. (ç.n.)

söz, tek bir bakış, tek bir iç çekiş, kısacası hiçbir yaşam belirtisi yoktu.

Oudarde da kendi payına daha yumuşak, daha şefkatli bir ses tonuyla seslendi:

— Rahibe! Rahibe Gudule!

Aynı sessizlik, aynı hareketsizlik devam etti.

— İlginç bir kadın! diye haykırdı Gervaise, top patlasa duymayacak.

— Belki de sağırdır, dedi Oudarde iç çekerek.

— Belki de kördür, diye ekledi Gervaise.

— Belki de öldü, dedi Mahiette.

Kuşkusuz ruh henüz bu hareketsiz, uyuşmuş bedeni terk etmemiş, yine de dış organların algılarının ulaşamayacağı derinliklere çekilmişti.

— Çöreği pencereye bırakmak gerekecek, dedi Oudarde, o zaman da çocuğun biri oradan alır. Onu uyandırmak için ne yapmalı?

O ana kadar iri bir köpeğin çektiği küçük bir arabayı izlemekle oyalanan Eustache, birden üç kadının pencereden içeri baktıklarını fark ederek meraka kapıldı, bir taşın üzerine çıkıp ayaklarının ucunda dikilerek tombul, kırmızı yüzünü pencereye dayadı.

— Anne, izin ver de ben de göreyim! diye bağırdı.

Bu berrak, taze, çınlayan çocuk sesini duyan münzevi titredi. Başını çelik bir yay gibi sert ve ani bir hareketle çevirdi, etleri çekilmiş uzun elleriyle alnına dökülen saçlarını araladı ve şaşkın, kederli, umutsuz bakışlarını çocuğa dikti.

— Tanrım! diye bağırdı aniden başını dizlerinin arasına saklayarak, boğuk sesi çıkarken göğsünü yırtarmış gibiydi. En azından bana başkalarının çocuklarını göstermeyin!

— Günaydın madam, dedi çocuk ciddi bir ifadeyle.

Bu şok münzevi kadını uyandırmış gibiydi. Baştan ayağa tüm bedeni sarsıldı; dişleri takırdadı, başını yana döndürüp, dirseklerini kalçalarına bastırırken, ayaklarını sanki ısıtmak istermiş gibi ellerinin arasına aldı:

— Ah! Ne kadar soğuk! dedi.

— Zavallı kadın, dedi Oudarde büyük bir acıma duygusuyla. Biraz ateş ister misiniz?

Münzevi başını reddedercesine salladı.

— Tamam o zaman, diye devam etti Oudarde ona bir şişe göstererek, tarçınlı şarap için, içinizi ısıtır.

Münzevi başını yeniden sallayıp, bakışlarını Oudarde'a dikti:

— Su.

Oudarde ısrar etti:

— Hayır kardeşim, su ocak ayına uygun bir içecek değil. Biraz tarçınlı şarap içip, sizin için pişirdiğimiz mısır mayalı şu çöreği yemelisiniz.

Mahiette'in kendine uzattığı çöreği geri çevirip, "Siyah ekmek," dedi kadın.

— Hadi ama, dedi kendi payına içini merhamet duygusu kaplayan ve kolları dar uzun hırkasını üzerinden çıkaran Gervaise. Bunu omuzlarınıza alın, sizi daha sıcak tutar.

Uzun hırkayı da şarap şişesi ve çörek gibi reddetti:

— Bir çuval.

— Ama, en azından dünün bayram olduğunu fark etmişsinizdir, dedi iyi yürekli Oudarde.

— Fark ettim, dedi münzevi. Testimde iki gündür su yok.

Kısa bir sessizliğin ardından ekledi:

— Bayramda beni unutuyorlar. Haksız da değiller. Ben onu düşünmezken, dünya neden beni düşünecek? Sönmüş kömüre soğuk kül.

Ve bunca sözün ardından yorulmuş gibi, başını dizlerinin üzerine bıraktı. Bu son sözlerden onun hâlâ soğuktan yakındığını zanneden iyi yürekli ve merhametli Oudarde ona safça şu soruyu yöneltti:

— Öyleyse biraz ateş ister misiniz?

— Ateş mi? dedi pelerinli münzevi garip bir ses tonuyla. On beş yıldır toprağın altında olan zavallı bebeğime de ateş verebilir misiniz?

Tüm bedeni sarsıldı, sesi titriyor, gözleri parlıyordu, dizlerinin üzerinde doğrulmuştu; aniden beyaz ve sıska elini şaşkın bir ifadeyle kendine bakan çocuğa doğru uzattı:

— Bu çocuğu götürün! diye bağırdı. Çingene gelecek!

Ardından kafası üzerine yere düştü ve alnı döşemeye taşa değen bir taşın gürültüsüyle çarptı. Üç kadın onun öldüğünü sandı. Biraz sonra kımıldadı. Onun dirsekleri üzerinde sürünerek küçük patiğin bulunduğu köşeye doğru gittiğini gördüler. O zaman bakmaya cesaret edemeseler de, binlerce öpücüğün ve iç çekişin seslerini duydular, bu seslere yürekleri parçalayan çığlıklar ve duvara çarpan bir kafayı andıran boğuk darbeler eşlik ediyordu; üçünü de yerinden sarsan şiddetli bir darbeden sonra hiçbir şey duyamadılar.

— Yoksa kendini mi öldürdü? dedi Gervaise başını pencereden içeri sokarken. Kardeşim! Rahibe Gudule!

— Ah! Tanrım! Hiç kımıldamıyor! diye devam etti Gervaise. Öldü mü? Gudule! Gudule!

Soluğu tıkandığı için o zamana kadar konuşamayan Mahiette, kendini toplamak için çaba harcadı.

— Bekleyin, dedi ve ardından pencereye yaslanarak seslendi: Paquette! Paquette-la-Chantefleurie!

Kestanefişeğinin iyi yanmamış fitiline safça üfleyen ve birden gözlerinin önünde patlayan bir çocuğun korkusu, Mahiette'in aniden Gudule'ün hücresine yönelttiği bu isim kadar sarsıcı olamazdı.

Tüm bedeni titreyen münzevi kadın çıplak ayaklarının üzerinde ayağa kalktı ve alev saçan gözleriyle üç kadını ve çocuğu rıhtımın korkuluk duvarına geriletecek şekilde pencereye doğru sıçradı.

Münzevinin iç karartıcı yüzü pencerinin parmaklığına yapışmıştı.

— Ah! Ah! diye haykırıyordu korkunç bir kahkahayla, Çingene bana sesleniyor!

O sırada teşhir direğinde yaşanan bir olay yabani bakışlarının sabitlenmesine neden oldu. Alnı korkuyla kırıştı, iskeleti andıran iki kolunu hücresinden dışarıya doğru uzattı ve hırıltıya benzeyen bir sesle haykırdı:

— Demek yine sensin Çingene kızı! Bana seslenen sensin çocuk hırsızı! Lanet olsun sana! Lanet olsun! lanet olsun! lanet olsun!

IV
Bir Damla Su İçin Bir Gözyaşı

Bu sözler, şimdiye kadar, biri okuduğumuz kadarıyla Fare Deliğinde, diğeri okuyacağımız üzere teşhir direğinin merdiveninde olmak üzere aynı anda iki ayrı tiyatroda birbirlerine paralel olarak sergilenen iki sahnenin kesişme noktasıydı. İlkinin tanıkları okuyucunun tanıştığı üç kadındı, ikincisini ise yukarıda Grève Meydanı'ndaki teşhir direğinin ve darağacının etrafında toplandığını belirttiğimiz halk izliyordu.

Sabahın dokuzundan beri teşhir direğinin dört köşesinde beklemeye başlayan ve görüntüleriyle idam olmasa da, kamçılanma, kulak kesme gibi bir şeylerin umuduyla toplanmaya başlayan kalabalığın sayısının hızla artmasına neden olan dört çavuş halkın kendilerini her yandan sıkıştırmasıyla, kalabalığı kamçı darbeleri ve at sağrılarıyla dağıtmak zorunda kalmıştı.

Kamuya açık infazları beklemeye alışkın olan bu kalabalık çok sabırsızlanmışa benzemiyor, on ayak yüksekliğinde içi boş bir küpten ibaret olan ve oldukça basit görünen teşhir direğini izlemekle oyalanıyordu. Yerinde bir kararla merdiven olarak adlandırılan kaba taştan yapılmış dik bir basamak üst sahanlığa çıkıyordu, bu sahanlığın üzerinde meşeden yatay bir çark fark ediliyordu. Diz çöktürülen mahkûmun elleri arkadan bu çarka bağlanıyordu. Bu küçük

mekanizmanın içine gizlenmiş bir bocurgatı harekete geçiren tahta bir sap çarkı hep aynı yatay düzlemde yönlendiriyor ve böylece mahkûmun meydanın dört bir yanından görülmesini sağlıyordu. Buna suçluyu *döndürmek* deniyordu.

Görüldüğü gibi, Grève Meydanı'nın teşhir direği hallerin teşhir direğinin ihtişamından yoksundu. Mimari bir özelliği yoktu. Abidevi bir yapı değildi. Tepesinde demir bir haç yoktu, sekiz kenarlı bir fenerden, çatının kenarında kenger yaprağı ve çiçek şeklindeki oymalarıyla arzıendam eden narin sütunlardan, olağanüstü, devasa oluklardan, işlenmiş tahtalardan, taşın üzerine derince kazınmış ince süslemelerden mahrumdu.

Moloz taşından dört duvar yüzü, kumtaşından iki destek ve yanlarındaki taştan yapılmış cılız ve çıplak darağacıyla yetinmek gerekiyordu.

Bu görüntü gotik mimari meraklıları için çok sıradandı. Doğrusu yapıların zarafetine pek meraklı olmayan Ortaçağ aylakları için bir teşhir direğinin güzelliği çok da önemli değildi.

Nihayet bir arabanın içinde, eli kolu bağlı olarak getirilen mahkûm sahanlığın üzerine çıkarılıp meydanın dört bir yanından görülecek şekilde ipler ve kayışlarla teşhir direğine sımsıkı bağlandığında, kahkahalara ve alkışlara karışan korkunç bir yuhalama başladı. Kalabalık Quasimodo'yu tanımıştı.

Gerçekten de bu oydu. Dönüşü tuhaf olmuştu. Dün Çingeneler dükünün, cepçiler kralının, Galilée Mahallesi hırsızlarının imparatorunun korteji eşliğinde, deliler papası ve prensi olarak seçilip alkışlandığı, saygıyla selamlandığı aynı meydanda bu kez teşhir direğine bağlanıyordu. Kesin olan tek şey, kalabalığın içinde tek bir kişinin, hatta bir gün arayla papalıktan mahkûmiyete terfi eden kendisinin bile bu paradoksu anlamış olmamasıydı. Gringoire ve felsefesi bu sahnede yer almıyordu.

Birazdan haşmetli kralımızın tellalı Michel Noiret kalabalığı susturup zabıta amirinin talimatları gereğince kararı okudu. Ardından maiyetindeki içleri kıtık dolu kolsuz pelerinler giymiş adamlarıyla arabanın arkasına çekildi.

Telaşlı görünmeyen Quasimodo istifini bozmuyordu. Ceza hukuku dilinde *bağların şiddeti ve sağlamlığı* olarak adlandırılan ve etine yapışmış gibi görünen kayışlar ve küçük zincirler her türlü direnişini imkânsız kılıyordu. Zaten zindanlardan ve kürek mahkûmlarından kalma bu gelenek uygarlaşmış, ılımlı, insani toplumunuzda (zindanları ve giyotinleri de eklersek) kelepçelerin eşliğinde devam etmektedir.

Sürüklenmesine, itilip kakılmasına, sahanlığa çıkarılmasına, bağlanmasına karşı koymamıştı. Yüzünde vahşi ve aptalca bir şaşkınlık ifadesinden başka bir şey okunmuyordu. Sağır olduğu biliniyor, kör olduğu söyleniyordu.

Çarka diz çöktürülmesine ses çıkarmadı. Gömleğinin, hırkasının, kemerinin çıkarılmasına karşı koymadı. Kendini kayış ve tokalarla yeni bir tarzda bağlamalarına da karşı koymadı. Sadece ara sıra başı kasabın arabasından sarkarken sarsılan bir dana gibi gürültüyle soluk alıp veriyordu.

— Dangalak, dedi Jehan Frollo du Moulin arkadaşı Robin Poussepain'e (iki öğrenci yerinde bir kararla mahkûmun peşinden gelmişlerdi), kutuya kapatılmış bir mayısböceği gibi başına neler geleceğini bilmiyor.

Quasimodo'nun çıplak kamburu, deveninkini andıran göğsü, nasırlı ve kıllı omuzları ortaya çıktığında kalabalık çılgınca gülmeye başladı. Bu şen şakrak ortamda, kısa boylu, gürbüz bir adam zabıta üniformasıyla belirdi, sahanlığa çıkıp mahkûmun yanına geldi. İsmi kalabalığın arasında hemen yayılmıştı. Bu kişi Châtelet'nin işkencecisi Üstat Pierrat Torterue idi.

Önce üst bölmesindeki kırmızı kumun alt bölmeye aktığı siyah bir kum saatini teşhir direğinin bir köşesine bıraktı, ardından iki renkli paltosunu çıkardığında, sağ elinden,

ucunda beyaz, parıltılı, boğumlu, örgülü, metal tırnaklarla kaplı uzun kayışların yer aldığı ince bir kamçının sarktığı görüldü. Sol eliyle gömleğinin sağ kolunu özensizce koltuk altına kadar kıvırıyordu.

Bu sırada kıvırcık, sarı saçlı başını kalabalığın üzerinden yükselten (bunun için Robin Poussepain'in omuzlarına çıkmıştı) Jehan Frollo:

— Baylar, bayanlar, gelin görün! Josas başdiyakozu olan ağabeyimin zangocu Üstat Quasimodo kamçılanacak, doğu mimarisinin gülünç bir örneği, sırtı kubbeyi, bacakları eğri sütunları andırıyor!

Kalabalıktan, özellikle de çocuklar ve genç kızlardan kahkahalar yükseldi.

Dönen çark Quasimodo'nun inişli çıkışlı sırtını önüne getirdiğinde Üstat Pierrat hemen kolunu kaldırdı, havada bir dizi karayılan gibi keskin bir şekilde vızıldayan ince kayışlar öfkeyle zavallının omuzlarına indi.

Quasimodo birden uykudan uyanmış gibi yerinden sıçradı. Durumu anlamaya başlıyordu. Bağlarının arasında eğilip büküldü. Şaşkınlık ve acıdan kaynaklanan şiddetli bir kasılma yüzünün büzülmesine yol açtı. Ama hiç inlemedi. Sadece tıpkı bir sığırsineği tarafından böğründen ısırılmış bir boğa gibi başını arkaya, sağa, sonra da sola salladı.

Birinci darbeyi ikinci, ikinciyi üçüncü, üçüncüyü bir diğeri, onu da diğerleri izledi. Çark dönmeye, kamçılar yağmur gibi yağmaya devam ediyordu. Kısa süre sonra fışkırmaya başlayan kanın yüzlerce sızıntı halinde kamburun siyah omuzlarından akmaya başladığı görüldü, ince uzun kayışlar havayı yaran iniş çıkışlarında damlaları kalabalığa doğru sıçratıyordu.

Quasimodo, en azından görüntüsü itibarıyla ilk baştaki kayıtsızlığını takınmış, fark ettirmeden ve fazla sarsılmadan bağlarını koparmayı denemişti. Gözlerinin parladığı, kaslarının sertleştiği, kol ve bacaklarının hareketlendiği, kayışla-

rın ve küçük zincirlerin gerildiği fark ediliyordu. Güçlü, olağanüstü, umutsuz bir çabaydı; zabıta amirliğinin eski bağları direniyor, sadece çatırdadıkları duyuluyordu. Quasimodo bitkin düştü. Yüz hatlarındaki şaşkınlığın yerini kederli ve büyük bir hayal kırıklığını yansıtan bir ifade kapladı. Tek gözünü kapatıp, bir ölü gibi başını göğsüne bıraktı.

O andan itibaren hiç kımıldamadı. Akmaya devam eden kanı, öfkeyle şiddetlenen darbeler, işkencenin hazzıyla coşup kendinden geçen işkencecinin öfkesi, kolonilerdeki sineklerin iğnelerinden daha keskin ve vızıltılı kayışların korkunç gürültüsü onu harekete geçirmeye yetmiyordu.

Nihayet, işkencenin başlangıcından beri merdivenin kenarındaki siyah atının üzerinde bekleyen siyah giysili bir Châtelet görevlisi abanoz değneğini kum saatine doğru uzattı. İşkenceci de, çark da durdu. Quasimodo'nun gözü yavaşça yeniden açıldı.

Kamçılama bitmişti. İşkencecinin iki yardımcısı mahkûmun kanayan omuzlarını yıkayıp yaralarını hemen kapatan bir merhemle ovduktan sonra ayin kaftanına benzer sarı bir peştemalla sırtını örttüler. O sırada Pierrat Torterue kayıştan sızan kan damlalarını kaldırımın üzerine akıtıyordu.

Quasimodo için her şey bitmemişti. Üstat Florian Barbedienne'in Robert d'Estouteville'in kararına büyük bir hakkaniyetle eklediği bir saatlik bekleme cezasını çekmesi gerekiyordu, her şey Jean de Cuméne'in fizyolojik ve psikolojik eski kelime oyununa uygun düşüyordu: *Surdus absurdus.*[17]

Kum saati ters çevrildikten sonra, adaletin sonuna kadar tecelli etmesi için mahkûmu her yanı bağlı bir şekilde sahanlığın üzerine bıraktılar.

Özellikle Ortaçağ'da halkın toplum içindeki yeri, çocuğun aile içindeki konumuna benziyordu. Cahilliği, ahlâki ve entelektüel geriliği nedeniyle buna çocukluk çağı da denebilir ve:

17 Sağır budala. (Lat.)

Bu çağ acımasızdır.

Daha önceden Quasimodo'nun haklı olarak birçok nedenden dolayı halkta nefret uyandırdığını belirtmiştik. Kalabalığın içinde Notre-Dame'ın kötü yürekli kamburundan yakınmayan, ya da yakınacak bir nedeni olmayan tek bir izleyici yoktu. Onu teşhir direğinde görmek herkesi keyiflendirmişti. Maruz kaldığı ağır işkence ve şu an içinde bulunduğu acınası durum halkta merhamet uyandırmamış, bir tutam neşe kattığı kinini daha da bilemişti.

Bu yüzden, günümüz ileri gelenlerinin hâlâ söyledikleri gibi *vindicte publique*[18] tatmin edildiğinde, sıra binlerce özel intikama gelirdi. Burada da, büyük salonda olduğu gibi kadınlar öne çıkıyordu. Kimileri kötü niyetli olmasından, kimileri de çirkinliğinden dolayı ona hınç duyuyordu. Çirkinliğinden yakınanlar daha öfkeliydi.

— Ah! Deccal'in maskesini takmış! diyordu biri.

— Süpürge sapına binmiş büyücü! diye bağırıyordu diğeri.

— Ne muhteşem bir trajik yüz buruşturması, bugün dün olsaydı, yine deliler papası seçilecekti! diye uludu bir üçüncüsü.

— Çok güzel! diye ekledi yaşlı bir kadın. İşte teşhir direğindeki yüz buruşturması. Darağacındaki yüz buruşturmasını ne zaman göreceğiz?

— Melun zangoç, koca çanını başına takıp yerin yüz ayak altına ne zaman gireceksin?

— Yine de ayin zamanını bize bu şeytan bildiriyor!

— Ah! Sağır! Tekgöz! Kambur! Canavar!

— Çocuk düşürmek için ilaçlardan ve tıbbi bitkilerden daha etkili bir yüz!

Ve iki öğrenci Jehan du Moulin ile Robin Poussepain avaz avaz eski bir nakaratı tekrarlıyorlardı:

---

18 Kamu vicdanı. (ç.n.)

Düzenbazlara
İdam ipi!
Maymun suratlılara
Çalı çırpı!

Dört bir yandan küfürler, hakaretler, taşlar yağıyor, yuhalamalar, kahkahalar yükseliyordu.

Quasimodo sağırdı, ama gayet iyi görüyordu, ayrıca halkın öfkesi sözlerine olduğu kadar yüz ifadelerine de yansıyordu. Zaten fırlatılan taşlar kahkahaların şiddetini belirliyordu.

Önce kendine hâkim oluyordu. Ama işkencenin kamçısıyla bilenmiş sabrı yavaş yavaş yumuşayarak bu sinek ısırıklarına teslim oldu. Pikadorun saldırılarından fazla etkilenmeyen Asturya boğası köpeklere ve kurdeleli şişlere daha fazla öfkelenir.

Önce tehdit edici bakışlarını yavaşça halkın üzerinde gezdirdi. Ama sımsıkı bağlı olduğu için bakışları yarasını ısıran sinekleri kovalayacak güçte değildi. Bunun üzerine, bağlarının içinde sağa sola salınmaya başladı, öfkeli sıçrayışları teşhir direğinin eski çarkını dayanakları üzerinde çatırdattı.

Zavallı, bağlarından kurtulamayan zincirlenmiş vahşi bir hayvan gibi yeniden sakinleşti, sadece ara sıra göğsünün tüm boşluklarını dolduran öfkeli bir iç çekiş duyuluyordu. Yüzünde ne bir kızarma, ne de utanç belirtisi vardı. Utancın ne olduğunu bilmeyecek kadar toplumdan uzak, doğaya daha yakındı. Zaten böylesine şekilsiz bir varlık için alçaklık önemli bir şey miydi? Ama öfke, nefret ve umutsuzluk bu iğrenç yüzün üzerine yavaş yavaş, giderek kararan, tekgözünden binlerce şimşek halinde yayılacak ölçüde elektrikle yüklenen bir bulut indiriyordu.

Bu arada, üzerinde bir papazın oturduğu kalabalığı yaran bir katırın geçişiyle bu bulut bir an için aydınlandı. Bu katırı ve papazı çok uzaktan fark ettiğinde zavallının yüzü yumuşadı. İçini daraltan öfkenin yerini tasvir edilmesi zor,

tatlı, hoşgörülü, şefkat dolu garip bir gülümseme aldı. Papaz yaklaştıkça bu gülümseme daha belirgin, daha parıltılı bir hal aldı. Bahtsız âdeta kurtarıcısını selamlıyordu. Yine de kamr, teşhir direğine süvarisinin mahkûmu tanıyacağı kadar yaklaştığında, papaz başını önüne eğip hemen yolunu değiştirdi, aşağılayıcı sözlerden ve bu hale düşmüş zavallı kambur tarafından tanınıp selamlanmaktan kurtulmak ister gibi katırını mahmuzladı.

Bu papaz başdiyakoz Claude Frollo'dan başkası değildi.

Bulut daha da kararmış halde yeniden Quasimodo'nun alnında belirdi. Kederin, hayal kırıklığının, derin bir hüznün karıştığı gülümsemesi yüzünde bir süre daha asılı kaldı.

Zaman akıp gidiyordu. En azından bir buçuk saatten beri sırtı yaralanmış, kötü muamele görmüş, hiç durmadan alaylara maruz kalmış, ara sıra taşa tutulmuş bir halde oradaydı.

Aniden yeni bir umutla zincirlerini üzerinde durduğu direği yerinden oynatacak kadar zorladı ve o zamana kadar ısrarla koruduğu sessizliğini bozup, insan çığlığından çok havlamayı andıran ve yuhalamaları bastıran boğuk ve öfkeli bir sesle haykırdı:

— Su!

Bu hüzünlü çağrı merhamet duygularını uyandıracağı yerde, merdiveni çevreleyen Paris ahalisi için yeni bir eğlence kaynağı oldu; bu arada belirtmek gerekir ki, bir kitle ve halk yığını olarak ele alınırsa, bu insanların acımasızlık ve ahmaklık açısından okuyucuya daha önce tanıttığımız ve toplumun en alt katmanında yer alan dilenciler, serseriler, cepçiler takımından aşağı kalır yanı yoktu. Bahtsız mahkûmun etrafından susuzluğuyla alay eden bazı imalar dışında tek bir ses yükselmedi. O an terler içindeki kırmızı yüzü, afallamış bakışı, öfkeden ve acıdan köpürmüş ağzı ve yarıya kadar dışarı çıkmış diliyle, acımadan çok tiksinti duygusu uyandırdığı, çok itici bir görünüm sergilediği kesindi. Yine belirtmemiz gerekir ki, bu kalabalığın içinde acı çeken bu

sefile bir bardak su vermeyi deneyecek iyi yürekli bir kent sakini olsa bile, teşhir direğinin sefil merdivenlerinin etrafında merhametli Samaryalı kadını bile ürkütecek ölçüde alçak ve hayâsız bir önyargı ortamı hüküm sürüyordu.

Birkaç dakika sonra, kalabalığa unutsuz bir bakış yönelten Quasimodo daha iç sızlatan bir sesle tekrarladı:

— Su!

Herkes gülmeye başladı.

— Al bunu iç! diye haykırdı çamura batırdığı süngeri kamburun yüzüne fırlatan Robin Poussepain. Al, aşağılık sağır! Sana borcumu ödedim.

Bir kadın başına taş fırlattı:

— Bu sana bizi gece yarısı lanet çanınla uyandırmanın ne demek olduğunu öğretecek!

— Söylesene evlat, diye hırladı koltuk değneğini ona uzatmaya çalışan bir topal, Notre-Dame'ın kulelerinin tepesinden bize felaketler yağdırmaya devam edecek misin?

— Al içmen için bir çanak! diye ekledi göğsüne doğru kırık bir testi fırlatan bir adam. Karım, sadece senin önünden geçtiği için iki başlı bir bebek doğurdu!

— Benim kedim de altı ayaklı bir yavru doğurdu! diye ciyakladı yaşlı bir kadın ona bir kiremit fırlatarak.

— Biraz su! diye tekrarladı soluk soluğa kalan Quasimodo.

O sırada, kalabalığın arasından garip giyimli genç bir kızın çıktığını gördü. Yanında boynuzları yaldızlı beyaz bir keçi bulunan kızın elinde bir tef vardı.

Quasimodo'nun gözleri parladı. Bu, dün gece kaçırmaya çalıştığı Çingene kızıydı, şu anda çektiği cezanın nedeninin o kargaşa olduğunu belli belirsiz sezebiliyordu; aslında yanılıyordu, çünkü sağır olması ve bir sağır tarafından yargılanmasından dolayı cezalandırılmıştı. Onun da intikamını almaya geldiğinden, diğerleri gibi kendisine bir darbe indireceğinden emindi.

Onun hızla merdiveni çıktığını gördü. Öfke ve sıkıntıdan soluğu kesiliyordu. Teşhir direğini devirebilecek güce sahip olmayı istedi; gözlerindeki şimşek yıldırıma dönüşse Çingene kızı sahanlığa çıkamadan toz haline gelebilirdi.

Kız hiçbir şey söylemeden kendisinden kurtulmak için boşuna bir çabayla kıvranan mahkûma yaklaştı ve belinden çıkarttığı matarayı yavaşça sefilin kurumuş dudaklarına uzattı.

O anda, şu ana kadar hep kuru kalmış ve alevler saçan bu gözden iri bir damlanın şekilsiz ve uzun süre umutsuzlukla kasılmış bu yüzün üzerinde yavaşça süzüldüğü görüldü. Belki de bu, bahtsızın döktüğü ilk gözyaşıydı.

Bu arada kambur su içmeyi unutmuştu. Sabırsızca dudağını büken Çingene kızı matarayı gülümseyerek Quasimodo'nun çıkık dişli ağzına dayadı. Çok susamış olan kambur, matarayı uzun uzun yudumladı.

Zavallı, suyu içtikten sonra siyah dudaklarını hiç kuşkusuz yardımına koşan bu güzel eli öpmek üzere uzattı. Ama ona belki de pek güvenmeyen ve dün geceki kaçırma girişimini hatırlayan genç kız, bir hayvan tarafından ısırılmaktan korkan bir çocuk gibi ürkerek elini geri çekti.

Bunun üzerine, zavallı sağır ona sitem ve tasvir edilemez bir hüzünle dolu bir bakış yöneltti.

Bu güzel, körpe, saf, çekici ve aynı zamanda güçsüz kızın, böyle bir sefaletin, şekilsizliğin, kötülüğün yardımına merhametle koşması dünyanın neresinde olursa olsun oldukça dokunaklı bir sahne olarak yorumlanırdı. Bir teşhir direğinde yaşanan bu görüntü muhteşemdi.

Halk da bunu kavramıştı, ellerini çırparak bağırıyordu: "Bravo! Bravo!"

İşte tam o sırada, münzevi kadın deliğinin penceresinden teşhir direğindeki Çingene kızını fark etmiş ve ona uğursuz sövgülerini sıralamıştı: "Lanet olası Çingene kızı! Lanet olsun sana! Lanet olsun sana!"

V
Çörek Hikâyesinin Sonu

Benzi solan Esmeralda teşhir direğinden sendeleyerek indi. Münzevi kadının sesi hâlâ peşinden geliyordu:

— İn! İn! Hırsız Çingene, oraya yeniden çıkacaksın!

"Pelerinli münzevi zıvanadan çıkmış," dedi izleyiciler sadece mırıldanıp daha aşırıya kaçmadan. Çünkü bu tür kadınlardan ürkülür, bu durum da onları kutsallaştırırdı. Gece gündüz dua eden birine sövüp saymak kolay değildi.

Quasimodo'nun süresi dolmuştu. Bağları çözüldüğünde kalabalık dağıldı.

İki arkadaşıyla geri dönen Mahiette, Grand-Pont'un yanında aniden durdu:

— Bu arada, Eustache! Çöreği ne yaptın?

— Anne, dedi çocuk, siz o delikteki kadınla konuşurken, iri bir köpek çöreğimi ısırdı, ben de geri kalanını yedim.

— Nasıl mösyö, demek hepsini yediniz?

— Anne, köpeğe söyledim, ama beni dinlemedi. Ben de yedim, işte o kadar!

— Korkunç bir çocuk bu, dedi anne hem gülüp hem azarlarken. Biliyor musunuz Oudarde? Daha şimdiden, Charlerange'daki bahçemizdeki ağacın tüm kirazlarını tek başına yiyor. Büyükbabası bu yüzden büyüyünce bir komutan olacağını söylüyor. Bir daha bunu yaptığınızı görmeyeyim! Hadi yürü koca aslan!

Yedinci Kitap

I
Sırrını Bir Keçiye Açmanın Tehlikesi

Haftalar akıp gitmiş, mart ayının ilk günlerine gelinmişti. Dolaylı anlatımın klasik atası Du Bartas'nın henüz *yıldızların kralı* olarak adlandırmadığı güneş oldukça neşeliydi ve pırıl pırıl parlıyordu. Tüm Paris'in âdeta bir pazar günüymüş gibi meydanlara ve gezinti alanlarına döküldüğü o hoş ve güzel ilkbahar günlerinden biriydi. Bu aydınlık, sıcak ve dingin günlerde Notre-Dame'ın cümle kapısının hayranlıkla izleneceği özel bir zaman vardır. Bu, batıya doğru alçalmaya başlayan güneşin katedrali neredeyse tam karşıdan gördüğü andır. Giderek yataylaşan ışınları yavaş yavaş meydanın kaldırımlarından çekilip katedralin cephesi boyunca dikey olarak yükselirken binlerce çıkıntıyı gölgeleri üzerinde belirginleştirir, aynı anda merkezî gül pencere tıpkı demirhanenin yansımalarıyla tutuşan tek gözlü ejderin gözü gibi alevler saçar. İşte günün bu saatindeydik.

Batan güneşin kızıllaştırdığı yüksek katedralin tam karşısında, meydanla Parvis Caddesi'nin köşesinde yer alan gösterişli gotik bir evin kapı sundurmasının üzerindeki taş balkonda birkaç güzel genç kız gülüşüyor, kimi zaman ne-

zaketle, kimi zaman çılgınca sohbet ediyorlardı. İncilerle kaplı sivri başlıklarının tepesinden topuklarına kadar uzanan tülün uzunluğuna, dönemin modasına göre güzel bakire göğüslerinin bir kısmını açıkta bırakarak omuzlarını kaplayan kısa kollu, işlemeli bluzlarının zarafetine, elbiselerinden daha değerli olan (muhteşem bir ayrıntı!) jüponlarının gösterişliliğine, tülden, ipekten, kadifeden giysilerine ve özellikle aylaklıklarını, tembelliklerini belli eden beyaz ellerine bakılırsa, soylu ve zengin ailelerin kızları oldukları kolayca tahmin edilebilirdi. Gerçekten de, hepsi iyi aile kızları olan Matmazel Fleur-de-Lis de Gondelaurier ve arkadaşları Diane de Christeuil, Amelotte de Montmichel, Colombe de Gaillefontaine ve küçük Champchevrier, nisan ayında karısıyla Paris'e gelip, Prenses Marguerite'i Flamanlardan almak için Picardie'ye gidecek heyette prensese eşlik edecek kızları seçecek olan Monsenyör Beaujeu için bir araya gelmişlerdi. Çapı otuz fersahlık bir bölgede yaşayan tüm soyluluk özentileri kızlarının seçilmesi için can atıyorlardı ve içlerinden birçoğu kızlarını şimdiden Paris'e getirmiş ya da göndermişlerdi. Kızlar ebeveynleri tarafından, kralın eski arbaletçibaşısının dul eşi olan ve tek kızıyla birlikte Paris'te, Parvis-Notre-Dame Meydanı'ndaki evinde yaşayan Madam Aloise de Gondelaurier'nin ihtiyatlı ve saygıdeğer himayesine emanet edilmişti. Kızların oturduğu balkon duvarları kıvrık dallı bezemelerle süslenmiş kızıl renkli Flaman derisiyle kaplı bir odaya açılıyordu. Tavana paralel olarak uzanan kirişler boyalı ve yaldızlı bin bir ilginç yontmayla göze çok hoş görünüyordu. Sağda solda, görkemli minelerle işlenmiş dolaplar hareleniyordu. İki rafını, ev sahibesinin tımar sahibi bir şövalyenin eşi ya da dul eşi olduğunu belli eden muhteşem bir sofra takımı işgal eden dolabın üzerinde çiniden yapılmış bir yabandomuzu başı yer alıyordu. Dipte, yukarıdan aşağıya kadar armalarla süslenmiş bir şöminenin yanındaki kırmızı kadifeden heybetli bir koltukta, giysileri de yüzü ka-

dar elli beş yaşlarında olduğunu belli eden Madam Gondelaurier oturuyordu. Onun yanında biraz kurumlu ve kabadayı gibi görünse de, saygılı yüz ifadesiyle, ciddi erkeklerin ve fizyonomistlerin omuz silktiği ama tüm kadınların çekici buldukları o yakışıklı gençlerden biri ayakta duruyordu. Bu genç süvarinin üzerinde kralın okçu yüzbaşısının görkemli üniforması vardı. Giysisi Jüpiter'inkine benziyordu, onu bu hikâyenin daha önceki bölümlerinde hayranlıkla izlediğimiz için okuyucuyu uzun bir tasvirle yormak istemiyoruz.

Matmazellerin bir kısmı odada, bir kısmı balkondaydı, bazıları köşe bağları sırmalı Utrecht kadifesinden minderlerin, bazıları meşeden çiçek ve resim oymalı iskemlelerin üzerine oturmuşlardı. Her birinin dizinde ucu zemini kaplayan hasırın üzerinde duran ve toplu halde işledikleri duvar halısının bir parçası vardı.

Kendi aralarında yanlarında genç bir erkek bulunan kızlara özgü fısıldaşmalarla, bastırdıkları gülüşmelerle sohbet ediyorlardı. Varlığı bu kadınsı gururları harekete geçirmeye yeten genç adam onlarla pek fazla ilgiliymiş gibi görünmüyor, güzel kızlar dikkatini çekmeye çalışırken, o alageyik derisinden eldiveniyle kemerinin tokasını parlatmakla uğraşıyordu.

Yaşlı kadın ara sıra alçak sesle ona bir şeyler söylüyor, o da sıkıntılı ve yapmacık bir nezaketle karşılık veriyordu. Madam Aloise'ın gülümsemelerine, anlaştıklarını belli eden küçük işaretlerine, yüzbaşıyla konuşurken kızı Fleur-de-Lis'ye göz kırpmalarına bakılırsa, genç adamla Fleur-de-Lis arasında bir nişanın planlandığını, yakın bir tarihte evliliğin gündeme geleceğini anlamak hiç de zor değildi. Ve subayın sıkılgan soğukluğu dikkate alınırsa, en azından kendi payına hiç de âşık görünmediği söylenebilirdi. Yüzüne garnizondaki teğmenlerimizin günümüzde mükemmel bir şekilde, "Lanet olası bir angarya!" olarak dile getirdikleri bir işi yapmanın sıkıntısı yansıyordu.

Zavallı bir anne olarak, kızını inatla övmeye çalışan yaşlı kadın subayın hiç de hevesli görünmediğini fark etmiyor, kızının iğneyi batırışındaki, ipliğin çilesini çözüşündeki büyük maharetlerini göstermeye çabalıyordu.

— Kuzenim, bakın, diyordu kulağına bir şeyler söylemek için onu kolundan çekerken. Bakın, şu öne doğru eğilen.

— Evet, diye karşılık veriyordu genç adam. Ve yeniden o umursamaz ve buz gibi sessizliğine gömülüyordu.

Biraz sonra yeniden eğilmek zorunda kaldığında Madam Aloise ona şunları söylüyordu:

— Sözlünüzünki kadar hoş ve neşeli bir yüz gördünüz mü? Onun kadar beyaz tenli ve sarışın olunabilir mi? Bu kadar kusursuz ellere rastlamak mümkün mü? Hele şu muhteşem boyun bir kuğuyu andırmıyor mu? Bazen size imreniyorum! Erkek ve çapkın olmanız ne büyük bir mutluluk! Fleur-de-Lis hayran olunacak kadar güzel ve onu büyük bir tutkuyla seviyorsunuz, öyle değil mi?

— Kuşkusuz, diye yanıtladı yüzbaşı başka bir şey düşünürken.

— O zaman onunla konuşsanıza, dedi aniden Madam Aloise onu omuzlarından iterek. Ona bir şeyler söyleyin, ne kadar çekingen davranıyorsunuz!

Okuyucularımıza bu çekingenliğin yüzbaşının bir erdemi ya da kusuru olmadığını belirtebiliriz. Yine de, kendisinden isteneni yapmaya çalıştı.

— Sevgili kuzin, dedi Fleur-de-Lis'ye yaklaşarak, işlediğiniz bu halının teması nedir?

— Sevgili kuzenim, diye karşılık verdi Fleur-de-Lis sitemkâr bir ses tonuyla, size üç kere söyledim: Neptün'ün mağarası.

Fleur-de-Lis'nin yüzbaşının soğuk ve umarsız tavırlarını annesinden daha net bir şekilde gördüğü ortadaydı. Yüzbaşı bir sohbet başlatmak istedi.

— Peki bu Neptün halısı kimin için işleniyor? diye sordu.

— Sainte-Antoine-des-Champs Manastırı için, dedi Fleur-de-Lis başını kaldırmadan.

Yüzbaşı halının bir köşesini eline aldı:

— Sevgili kuzinim, şişkin yanaklarıyla trompete üfleyen şu iriyarı jandarma da kimin nesi?

— Triton, diye yanıtladı.

Fleur-de-Lis'nin kısa cevaplarında hep bir küskünlüğün damgası vardı. Genç adam, onun kulağına saçma sapan, hoşa gidecek ya da herhangi bir şeyler söylemesi gerektiğini anladı. Ona doğru eğildi, ama aklına şu sözlerden daha hoş, daha içten bir şey gelmedi:

— Anneniz neden sürekli olarak tıpkı VII. Charles döneminde yaşayan büyükannelerimiz gibi armalı bir elbise giyiyor? Sevgili kuzinim, ona artık bunun hiç de zarif görünmediğini, elbisesine arma olarak işlediği zıvana ve defne ağacıyla, yürüyen bir şömine davlumbazına benzediğini söyleyin. Size temin ederim ki, artık kimse kendi sancağının üzerine oturmuyor.

Fleur-de-Lis sitem dolu bakışlarını ona yöneltti:

— Beni temin edecek başka bir şey bulamadınız mı? dedi alçak sesle.

Bu arada, onların bu şekilde eğilmiş halde fısıldaştıklarını görünce büyülenen yaşlı Aloise dua kitabının kopçalarıyla oynarken içinden şunları söylüyordu:

— Dokunaklı bir aşk sahnesi!

Gittikçe daha fazla sıkılan yüzbaşı halıya doğru eğilerek:

— Gerçekten mükemmel bir işleme! diye haykırdı.

Mavi damasko kumaşından elbisesi üzerine tam oturmuş, beyaz tenli bir diğer sarışın, Colombe de Gaillefontaine bu vesileyle yakışıklı yüzbaşının cevap vermesi umuduyla Fleur-de-Lis'ye çekingence bir soru yöneltti:

— Gondelaurier'ciğim, Roche-Guyon Konağının duvar halılarını gördünüz mü?

— Louvre'un çamaşırcıbaşıcısının bahçesinin bulunduğu konak değil mi? diye sordu Diane de Christeuil gülerek; dişleri güzel olduğu için her fırsatta gülüyordu.

— Paris'in eski surunun kocaman kulesinin bulunduğu konak, öyle değil mi? diye ekledi kıvırcık saçlı, körpe bir esmer olan Amelotte de Montmichel. Diğerinin gülmesi gibi onun da iç çekme alışkanlığı vardı.

— Sevgili Colombe, diye araya girdi Madam Aloise, VI. Charles döneminde Mösyö Becqueville'e ait olan konaktan mı bahsediyorsunuz? Gerçekten de dikey tezgâhta dokunmuş muhteşem halılar vardı.

— VI. Charles! Kral VI. Charles, diye homurdandı genç yüzbaşı bıyıklarını burarak. Tanrım! Bu yaşlı kadın eskiden olup bitenleri nasıl da hatırlıyor!

Madam Gondelaurier devam etti:

— Gerçekten güzel halılardı. Eşi benzeri bulunmayan çok özenli bir çalışmaydı!

O sırada, balkondaki yonca biçimli deliklerden meydanı seyreden yedi yaşındaki sevimli kız çocuğu Bérangère de Champchevrier bağırdı:

— Ah! Vaftiz annem Fleur-de-Lis! Gelin, kaldırımda dans eden ve kentli aylakların ortasında tef çalan şu güzel dansçı kıza bakın!

Gerçekten de, bir tefin çınlayan titreşimleri duyuluyordu.

— Çingenenin biri! dedi isteksizce meydana doğru dönen Fleur-de-Lis.

— Bakalım, bakalım, diye bağıran meraklı arkadaşları balkonun kenarına doğru koşarlarken, nişanlısının soğuk davranışlarından dolayı düşünceli görünen Fleur-de-Lis ağır ağır arkalarından gitti. Can sıkıcı bir sohbeti kısa kesen bu olayla rahatlayan yüzbaşı nöbetini devretmiş bir askerin huzuruyla odanın diğer tarafına yöneldi. Yine de, Fleur-de-Lis'ye hizmet etmek güzel bir görevdi ve yüzbaşıya da bir zamanlar böyle görünmüş, ama zamanla bu işten usanmıştı;

yakın gelecekteki bir evlilik düşüncesi onu gün geçtikçe bu ilişkiden soğutuyordu. Zaten mizacı değişkendi ve söylemek gerekir mi bilmem ama beğenileri biraz sıradandı. Doğuştan soylu olsa da, kendini eski asker alışkanlıklarına kaptırmıştı. Meyhane ve o türden eğlenceler hoşuna gidiyordu. Kaba sözlerden, asker çapkınlıklarından, kolay elde edilen güzelliklerden, başarılardan hoşlanıyordu. Yine de, ailesinden belli bir eğitim almış ve kibar davranmayı öğrenmişti, ama kışlaya çok genç yaşta girip ülkeyi dolaşmıştı ve soylu genç adamın cilası jandarmanın kılıç kemerinin omuz kayışının sert sürtünmeleriyle her geçen gün daha da siliniyordu. İçinde kalan bir parça insan saygısından dolayı ara sıra Fleur-de-Lis'yi ziyarete geldiğinde canı gitgide daha fazla sıkılıyordu. Bunun iki nedeni vardı, öncelikle dört bir yana dağıttığı aşkından Fleur-de-Lis'ye pek az kalmıştı, ayrıca onca ciddi, saygılı, edepli güzel kadının arasında sürekli olarak ağzından bir küfür ya da meyhane argosu kaçıracağından korkuyordu. Bunun nasıl da olumlu bir izlenim bırakacağını zihninizde canlandırın!

Yine de, tüm bunlar onda kibar tavırlara, şık bir üniformaya, hoş bir yüz ifadesine karışıyordu. İsteyen bu çatışmayı istediği gibi yorumlasın. Ben yalnızca bir tarihçiyim.

Birkaç saniye boyunca, düşünerek ya da düşünmeyerek sessizce şöminenin oymalı pervazına yaslanmıştı, Fleur-de-Lis aniden ona doğru döndü. Ne de olsa zavallı kız sadece yüreğini savunmak için surat asıyordu.

— Sevgili kuzen, iki ay önce, gece nöbetindeyken küçük bir Çingene kızını birkaç hırsızın elinden kurtardığınızı söylememiş miydiniz?

— Sanırım öyle sevgili kuzin, dedi yüzbaşı.

— Belki de avluda dans eden o kızdır. Sevgili kuzenim Phoebus, gelip bir baksanıza o kız mı acaba?

Genç adam, kızın yanına gelip ismini telaffuz ederek kendini zarif bir şekilde davet etmesinde gizli bir barışma arzusu

sezinliyordu. Yüzbaşı Phoebus de Châteaupers (okuyucunun bu bölümün başından beri tanımaya çalıştığı kişinin adı buydu) ağır adımlarla balkona yaklaştı.

— İşte, dedi Fleur-de-Lis elini hafifçe Phoebus'un koluna dokundurarak. Şu kalabalığın ortasında dans eden küçük kıza bakın. Kurtardığınız Çingene o mu?

— Evet, onu keçisinden tanıdım, dedi Phoebus.

— Ah! Gerçekten de çok sevimli bir keçi! dedi hayranlıkla ellerini kavuşturan Amelotte.

— Boynuzları gerçek altından mı? diye sordu Bérangère.

Madam Aloise koltuğundan kalkmadan söze karıştı:

— Geçen yıl Gibard kapısından giren o Çingene kızlardan biri değil mi?

— Anne, dedi Fleur-de-Lis yavaşça, o kapı artık Enfer olarak anılıyor.

Matmazel Gondelaurier annesinin bu geçmişe yönelik sözlerinin yüzbaşının canını nasıl sıktığını biliyordu. Gerçekten de, genç adam dişlerinin arasından: "Gibard kapısı! Gibard kapısı! VI. Charles'ın geçtiği kapı!" diye mırıldanarak bıyık altından gülmeye başlamıştı.

— Vaftiz anne, diye haykırdı hiç durmadan fıldır fıldır dönen gözlerini aniden Notre-Dame'ın kulelerinin zirvesine yönelten Bérangère, şu yukarıdaki karalar giymiş adam da kim?

Genç kızların hepsi başlarını kaldırdı. Gerçekten de, bir adam Grève Meydanı'na bakan kuzey kulenin yüksek korkuluklarına dirseklerini dayamıştı. Bu bir rahipti. Giysisi, iki eline yasladığı yüzü net bir şekilde seçilebiliyordu. Zaten bir heykel gibi hiç kımıldamıyordu. Bakışları meydana sabitlenmişti. Bir serçe yuvasını keşfedip hiç kımıldamadan orayı izleyen bir çaylak gibiydi.

— Bu sayın Josas başdiyakozu, dedi Fleur-de-Lis.

— Onu buradan tanıyabildiğinize göre, gözleriniz çok keskin olmalı, dedi Gaillefontaine.

— Küçük dansöze nasıl da bakıyor! diye ekledi Diane de Christeuil.

— Zavallı Çingene, dedi Fleur-de-Lis. Çünkü Çingeneleri hiç sevmez.

— Bu adamın bu şekilde bakması hiç de hoş değil, dedi Amelotte de Montmichel, çünkü kız göz kamaştırıcı bir şekilde dans ediyor.

— Sevgili kuzenim Phoebus, dedi birden Fleur-de-Lis, bu küçük Çingene kızını tanıdığınıza göre, ona buraya gelmesini söyleyin. Bizi çok eğlendirecek.

— Ama bu çılgın bir düşünce, diye karşılık verdi Phoebus. Kuşkusuz beni unutmuştur, üstelik ismini bile bilmiyorum. Ama, madem bunu istiyorsunuz matmazeller, şansımı deneyeceğim. Ve balkonun kenarına giderek bağırdı:

— Küçük kız!

Dansçı kız o sırada tef çalmıyordu. Başını sesin geldiği yöne çevirdi. Parlayan bakışlarını Phoebus'a yöneltip dans etmeyi yarıda kesti.

— Küçük kız! diye tekrarladı yüzbaşı, ona parmağıyla gelmesini işaret ederek.

Genç kız yeniden ona baktı, ardından yanaklarını alevler sarmış gibi kızardı ve tefini koltuğunun altına sıkıştırıp şaşkın izleyicilerin arasından ağır, sendeleyen adımlarla Phoebus'un kendisini çağırdığı evin kapısına yöneldi. Bakışları bir yılanın büyüsüne kapılmış bir kuş gibi şaşkındı.

Birazdan kapıdaki halının aralanmasıyla odanın girişinde Çingene kızı belirdi. Kızarmış, afallamış, soluk soluğa kalmış, iri gözlerini öne eğmişti, bir adım daha atmaya cesaret edemiyordu.

Bérangère ellerini çırptı.

Bu arada dansçı kız kapının eşiğinde hareketsiz bekliyordu. Görüntüsü bu genç kızlar topluluğunda garip bir etki yaratmıştı. Yakışıklı subayın hoşuna gitmenin belli belirsiz arzusunun hepsinin içlerini kıpırdattığı, tüm cilvelerinin hedef noktasının o görkemli üniforma olduğu ve yüzbaşının

gelişinden beri, aralarında kendilerine bile itiraf edemedikleri, ama davranışları ve sözleriyle açığa çıkan gizli bir rekabetin bulunduğu kesindi. Yine de, neredeyse hepsi aynı güzellik ölçütlerine sahiptiler, eşit silahlarla mücadele ettikleri için her biri zaferi kendisinin kazanacağını umabiliyordu. Çingene kızının gelişi bu dengeyi aniden bozmuştu. Nadir rastlanan bir güzelliğe sahipti, kapıda belirdiği anda çevresine kendine özgü bir ışık yayarmış gibi görünüyordu. Bu sıkışık odada, bu iç karartan ahşap mobilyalar ve duvar kaplamalarının ortasında, meydandakine oranla kıyaslanamayacak ölçüde daha güzel ve çekiciydi. Gün ışığından karanlığa getirilen bir meşaleyi andırıyordu. Soylu kızların gayriihtiyari bu ışıktan gözleri kamaşmıştı. Her biri onun karşısında güzelliğinde bir eksiklik hissetti. Bu yüzden savaş alanındaki cepheleri –bu ifadeyi kullanmama izin verin– tek bir kelime söylenmeden bir anda yön değiştirdi. Konuşmasalar da birbirlerini çok iyi anlıyorlardı. Kadınların içgüdüleri erkeklerin zekâsından daha çabuk harekete geçip tepki verir. Karşılarında bir düşman vardı, hepsi bunu hissediyor, ittifak yapmaları gerektiğini biliyorlardı. Bir bardak suyu kırmızılaştırmak için bir damla şarap yeter, bir grup güzel kadının ortak bir tavır almaları için ortama daha güzel bir kadının girmesi de yeter, hele orada sadece bir erkek varsa.

Bu nedenle, Çingene kızı oldukça soğuk bir şekilde karşılandı. Onu tepeden tırnağa inceliyor, ardından birbirlerine bakıyorlardı; her şey kararlaştırılmış, birbirlerini anlamışlardı. Bu arada heyecandan gözkapaklarını bile kaldıramayan genç kız kendisine bir şeyler söylenmesini bekliyordu.

Sessizliği yüzbaşı bozdu.

— İnanın, çok çekici bir yaratık! dedi cesur bir kendini beğenmişlikle. Sevgili kuzinim, siz nasıl buldunuz?

Daha kibar bir iltifatçının en azından daha alçak bir sesle yapacağı bu saptama Çingene kızının karşısında aportta bekleyen kadınsı kıskançlıkları yatıştıracak türden değildi.

Fleur-de-Lis küçümsemeyle karışık yapmacık bir şefkatle karşılık verdi:

— Fena sayılmaz.

Diğerleri fısıldaşıyorlardı.

Nihayet, kızı adına en az onlar kadar kıskançlık duyan Madam Aloise dansçı kıza seslendi:

— Yanıma yaklaşın, küçüğüm.

— Yanıma yaklaşın, küçüğüm! diye tekrarladı gülünç bir ağırbaşlılıkla boyu Çingene kızının kalçasına gelen Bérangère.

Çingene kızı soylu kadına doğru ilerledi.

— Güzel çocuk, dedi Phoebus ona doğru birkaç adım yaklaşırken tumturaklı bir ifadeyle, tarafınızca hatırlanmanın yüce mutluluğunu yaşayıp yaşamadığımı...

Kız gülümseyerek tatlı bakışlarını ona yöneltti ve sözünü kesti:

— Ah! Evet, dedi.

— Hafızası kuvvetliymiş, dedi Fleur-de-Lis.

— Bu arada, o gece hemen ortadan kayboldunuz. Yoksa sizi korkutuyor muyum?

— Ah! Hayır, dedi Çingene kızı.

"Ah! Evet"in ardından telaffuz edilen bu "Ah! Hayır"ın vurgusunda Fleur-de-Lis'yi yaralayan tasvir edilemez bir şey vardı.

— Güzelim, bana kendinizin yerine çirkin suratlı, tek gözlü bir kambur bıraktınız, diye devam etti bir sokak kızıyla konuşurken dili çözülmeye başlayan yüzbaşı. Sanırım piskoposun zangocuymuş. Bir başdiyakozla şeytanın gayrimeşru çocukları olduğu söyleniyor. Gülünç bir ismi var. Adı Quatre-Temps, Pâques-Fleuries, Mardi-Gras gibi bir şey! Neyse çanların çalındığı bir bayram gününün ismi! Demek sizi kilise hizmetçilerine layıkmışsınız gibi kaçırmaya kalkıştı! Bu kadarı da fazla. Söylesenize, o baykuş sizden ne istiyordu?

— Bilmiyorum, diye yanıtladı.

— Büyük bir küstahlık! Bir kilise zangocu bir vikont gibi kız kaçırıyor! Soylu beyefendilerin avlarının peşinden koşan bir hödük! Nadir rastlanacak bir olay. Zaten bunu pahalıya ödedi. Üstat Pierrat Torterue serserileri kaşağılayan en sert seyistir ve sizi sevindirebilecek bir şey söyleyeyim ki, zangocunuzun derisi onun elinde mükemmel bir şekilde terbiye edildi.

— Zavallı adam! dedi bu sözler üzerine teşhir direğindeki sahneyi hatırlayan Çingene kızı.

Yüzbaşı kahkaha attı.

— Öküzün boynuzu! İşte bir domuzun kıçına kötü yerleştirilmiş bir tüye benzeyen merhamet duygusu! Papanınki gibi bir göbeğim olsaydı...

Birden sustu.

— Bağışlayın hanımlar! Az kalsın saçma sapan bir şey söyleyecektim.

— Yazıklar olsun mösyö! dedi Gaillefontaine.

— Onun anlayacağı dilden konuşuyor! diye ekledi küskünlüğü gittikçe artan Fleur-de-Lis.

Bu küskünlük Çingene kızından ve özellikle kendi tavırlarından çok etkilenen yüzbaşının topuklarının üzerinde dönüşler yaparak naif ve askerî bir tavırla tekrarladığı iltifatlar yüzünden hiç azalmıyordu:

— Yemin ederim ki, güzel bir kız!

— Bir yabani gibi giyinmiş, dedi Diane de Christeuil güzel dişlerini göstererek gülümserken.

Bu saptama diğerlerinin zihninde şimşek gibi çakmış, onlara Çingene kızının zayıf noktasını göstermişti. Güzelliğine söyleyecek söz bulamadıkları için giysilerine saldırmaya başladılar.

— Doğru, dedi Montmichel, sokaklarda başlıksız, yakalıksız koşmayı kimden öğrendin küçük kız?

— İşte insanın içini titretecek kadar kısa bir etek, diye ekledi Gaillefontaine.

— Tatlım, diye devam etti Fleur-de-Lis sert bir ifadeyle, devriye çavuşları o yaldızlı kemeriniz yüzünden sizi kodese atacaklar.

— Küçük kız, küçük kız, diye ekledi Christeuil amansız bir gülümsemeyle, kolunun üzerine düzgün bir yen taksaydın güneşten bu kadar yanmazdı.

Bu güzel kızların zehirli, öfkeli dilleriyle, sokakların dansçısının etrafında kıvrılmaları, süzülmeleri, eğilip bükülmeleri Phoebus'tan daha zeki bir izleyiciye layık bir sahneydi; acımasız ve naziktiler; kızı zavallı bir çılgın gibi gösteren yalancı sırma kumaştan yapılmış yaldızlı pullu elbisesinin her yanını inceliyor, alaycı sözlerle eleştiriyorlardı. Kahkahaların, imaların, aşağılamaların ardı arkası kesilmiyor, alaylar, kibirli ve öfkeli bakışlar Çingene kızının üzerine yağmur gibi yağıyordu. Eğlenmek için güzel bir kölenin göğsüne altın iğneler batıran Romalı genç kadınlara, sahiplerinin bir bakışıyla yemelerini yasakladığı zavallı bir maralın etrafına toplanmış, burun delikleri açık avcı dişi tazılara benziyorlardı.

Bu soylu kızların yanında meydanlarda dans eden bir sefilin ne önemi vardı? Orada olmasına aldırmıyor, onun önünde, onun hakkında, sanki karşılarında iğrenç, aşağılık ama güzel bir yaratık varmış gibi yüksek sesle konuşuyorlardı.

Çingene kızı bu iğneleyici sözleri umursamazmış gibi değildi. Ara sıra bir utanç kızarıklığı, bir öfke şimşeği gözlerini ve yanaklarını alevlendiriyor, küçümseyici bir söz dudaklarının arasından dökülmekte tereddüt edermiş gibi görünüyordu; küçümseyen bir ifadeyle okuyucunun bildiği gibi dudaklarını büküyor, yine de hiç kımıldamadan duruyordu. Boyun eğmiş, hüzünlü, tatlı bakışlarında mutluluk ve şefkatin izleri okunuyordu. Âdeta kovulmak korkusuyla kendini tutuyordu.

Phobeus ise gülüyor, bir densizlik ve merhamet karışımıyla Çingene kızından yana çıkıyordu.

— Bırakın konuşsunlar, küçük kız! diye tekrarlıyordu altın mahmuzlarını şakırdatarak, kuşkusuz giysileriniz tuhaf ve gülünç, ama sizin gibi çekici bir kız için bunun ne önemi var?

— Tanrım! diye haykırdı sarışın Gaillefontaine kuğu boynunu acı bir gülümsemeyle kaldırarak, demek kralın okçuları Çingenelerin güzel gözleriyle kolayca alevlenebiliyorlar.

— Neden olmasın? dedi Phoebus.

Yüzbaşının bir yerlerden fırlatılmış ve nereye düştüğüne bile bakılmayan bir taş gibi densizce verdiği bu yanıt karşısında Colombe, Diane, Amelotte ve aynı anda gözlerinden bir damla yaş dökülen Fleur-de-Lis gülmeye başladılar.

Colombe de Gaillefontaine'in sözleri üzerine bakışlarını öne eğmiş olan Çingene kızı sevinç ve gururla yeniden kaldırdığı gözlerini Phoebus'a dikti. O sırada çok güzel görünüyordu.

Bu sahneyi izleyen yaşlı kadın kendisini hakarete uğramış hissediyor, neler olduğuna anlam veremiyordu.

— Azize Meryem! diye bağırdı aniden. Bacaklarımın arasında kımıldayan da ne? Ah! Lanet hayvan!

Bu sahibini aramaya gelen ve onun üzerine doğru atılırken soylu kadının oturduğu zaman ayaklarına kadar inen elbiselerinin kumaşına dolanmış keçiydi.

Bu olay dikkatleri başka yöne çevirmişti. Çingene kızı hiçbir şey söylemeden onu kumaşların arasından çıkardı.

— Ah! İşte altın ayaklı küçük keçi, diye haykırdı sevinçten havaya sıçrayan Bérangère.

Dizlerinin üzerine çömelen Çingene kızı keçinin sevimli başını yanağına dayadı. Âdeta onu yalnız bıraktığı için özür diliyordu.

Bu arada Diane, Colombe'un kulağına eğilmişti.

— Aman Tanrım! Bunu neden daha önce düşünemedim? Bu keçili Çingene kızı. Onun büyücü olduğunu ve keçisinin mucizevi maskaralıklar yaptığını duymuştum.

— O zaman, dedi Colombe, keçinin bizi eğlendirmesi, mucizelerini göstermesi gerek.

Diane ve Colombe Çingene kızına seslendiler.

— Küçük kız, bize keçinin mucizelerinden birini göster.

— Ne demek istediğinizi anlayamadım, diye yanıtladı dansçı kız.

— Bir mucize, bir sihir, bir büyü.

— Anlamıyorum, dedi ve "Djali! Djali!" diye seslenerek güzel hayvanı okşamaya devam etti.

O sırada keçinin boynuna asılmış işlemeli bir deri torbayı fark eden Fleur-de-Lis.

— Bu da nedir? diye sordu Çingene kızına.

Kız iri gözlerini ona çevirerek ciddi bir ifadeyle karşılık verdi:

— Bu benim sırrım.

"Sırrının ne olduğunu öğrenmek isterdim," diye düşündü Fleur-de-Lis.

Bu arada yaşlı kadın öfkeyle ayağa kalktı.

— Bana bak Çingene kızı, keçinle birlikte bize dans etmeye niyetin yoksa burada ne işin var?

Çingene kızı hiç yanıt vermeden yavaşça kapıya yöneldi. Ama kapıya yaklaştıkça adımları yavaşlıyor, âdeta görünmez bir mıknatıs onu geri çekiyordu. Aniden gözyaşlarıyla nemlenmiş gözlerini Phoebus'a çevirip olduğu yerde durdu.

— Yüce Tanrım! diye haykırdı yüzbaşı, insan böyle çekip gider mi? Geri dönün ve bizim için dans edin. Bu arada adınız nedir güzel kız?

— Esmeralda, dedi dansçı kız bakışlarını ondan ayırmadan.

Bu garip ismi duyan kızlar çılgınca kahkahalar atmaya başladılar.

— İşte, dedi Diane, soylu bir kıza yakışmayacak korkunç bir isim.

— Gördüğünüz gibi, bu kız bir büyücü, diye ekledi Amelotte.

— Tatlım, diye haykırdı Madam Aloise, vaftiz sırasında ebeveynleriniz bu ismi kutsal kâseden bulup çıkarmamışlar.

Bu arada, birkaç dakikadır kimsenin ilgilenmediği Bérangère keçiyi badem kurabiyesiyle kandırıp bir köşeye çekmişti. Bir anda çok iyi iki dost olmuşlardı. Keçinin boynundaki küçük torbayı alan meraklı kız, onu açmış içindekileri hasırın üzerine boşaltmıştı. Bu, her harfi şimşirden küçük bir tahtaya yazılmış bir alfabeydi. Bu oyuncak harflerin hasırın üzerine yayılmasıyla küçük kız şaşkınlıkla keçinin kuşkusuz mucizelerinden birini gerçekleştirmek üzere yaldızlı ayağıyla harflerden bazılarını kendine doğru yavaşça çekip onları özel bir sıralamayla düzene soktuğunu gördü. Birkaç saniye sonra, keçi yazmaya alışkın olduğu anlaşılan sözcüğü fazla tereddüde düşmeden tamamlamıştı. Bérangère aniden hayranlıkla ellerini çırparak haykırdı:

— Vaftiz anne, gelin keçinin ne yaptığını görün.

Koşarak gelen Fleur-de-Lis'nin içi titredi. Zeminin üzerine sıralanan harfler şu sözcüğü oluşturmuştu:

PHOEBUS

— Bunu keçi mi yazdı? diye sordu bozulduğunu belli eden bir sesle.

— Evet vaftiz anne, diye karşılık verdi Bérangère. Küçük kız okuma yazma bilmediğinden ondan şüphelenilemezdi.

"İşte sırrı buymuş!" diye düşündü Fleur-de-Lis.

Bu arada, çocuğun çığlığı üzerine anne, genç kızlar, Çingene kızı ve yüzbaşı yanlarına koşmuştu.

Keçinin yaptığı budalalığı gören Çingene kızının önce yüzü kızardı, ardından benzi soldu ve kendisine memnuniyet ve şaşkınlıkla bakan yüzbaşının önünde bir suçlu gibi titremeye başladı.

— *Phoebus*! diye fısıldaşıyordu afallayan genç kızlar; bu yüzbaşının ismi!

— Muhteşem bir hafızanız var! dedi Fleur-de-Lis taş kesilen Çingene kızına ve ardından hıçkırıklara boğuldu. Ah! O bir büyücü! diye mırıldandı acıyla yüzünü iki güzel elinin arasına saklarken. Ve yüreğinin derinliklerinden gelen daha acılı bir ses duydu: O bir rakibe!

Bayılıp yere düştü.

— Kızım! Kızım! diye haykırdı korkuya kapılan anne. Cehennemin Çingenesi, defol git buradan.

Esmeralda hemen başına iş açan harfleri toplayıp Djali'ye işaret etti; o bir kapıdan çıkarken, Fleur-de-Lis diğer kapıdan dışarı çıkarılıyordu.

Yalnız kalan Phoebus bir süre iki kapı arasında tereddüt ettikten sonra Çingene kızının peşinden gitti.

II
Papazla Filozof Aynı Şey Değildir

Soylu genç kızların kuzey kulesinin zirvesinde, meydana doğru eğilmiş bir halde Çingene kızının dansını dikkatle izlerken gördükleri papaz gerçekten de başdiyakoz Claude Frollo idi.

Okuyucularımız başdiyakozun bu kulede yaptırdığı gizemli hücreyi unutmamışlardır. (Bu arada, bunun günümüzde içini, doğu yönünde, kulelerin yükseldiği sahanlıkta yer alan bir insan boyu yüksekteki kare şeklindeki küçük penceresinden görebildiğimiz aynı hücre olup olmadığını bilemiyorum. Günümüzde çıplak, boş, harap bir halde olan bu hücrenin duvarlarında katedrallerin cephelerini resmeden birkaç berbat gravür vardır. Bu delikte yarasaların ve örümceklerin birlikte yaşadıklarını, dolayısıyla sineklerin köklerini kazımak için çifte bir savaşın yaşandığını tahmin ediyorum.)

Her gün güneş batmadan bir saat önce kulenin merdivenlerini çıkan başdiyakoz bazen bütün geceyi geçirdiği bu

hücreye kapanırdı. O gün küçük konutunun alçak kapısının önüne gelip, her zaman kuşağına bağlı duran kesesinde taşıdığı küçük burtuklu anahtarını kilide soktuğunda kulağına bir tef ve kastanyet sesi gelmişti. Bu gürültü Parvis Meydanı'ndan yayılıyordu. Hücre daha önce de söylediğimiz gibi kilisenin merkezine bakıyordu. Hemen anahtarı delikten geri çeken Claude Frollo birkaç saniye sonra, genç kızların onu gördüğü karamsar ve düşünceli haliyle kulenin zirvesindeydi.

Orada bir bakışa ve düşünceye gömülmüş bir halde ciddiyetle hiç kımıldamadan duruyordu. Yapılarının sivri kuleleriyle, narin tepelerinin dairesel ufuklarıyla, köprülerinin altında kıvrılarak akan nehriyle, caddelerinde dalgalanan halkıyla, giderek artan halkalarıyla Notre-Dame'ı sıkıştıran çatıların inişli çıkışlı zinciriyle tüm Paris ayaklarının altındaydı; ama başdiyakoz tüm şehirde sadece Parvis Meydanı'ndaki bir noktaya, tüm bu kalabalığın içinde tek bir kişiye, Çingene kızına bakıyordu.

Bu bakışın anlamını ve içinden fışkıran alevin neden kaynaklandığını söylemek güçtü. Yine de bu sabit bakışın bir kafa karışıklığını yansıttığı ortadaydı. Ara sıra rüzgârın etkisindeki bir ağaç gibi mekanik bir şekilde sarsılan tüm bedeninin kıpırtısızlığına, dayandığı korkuluktan daha mermerleşmiş dirseklerine, yüzünün kasılmasına neden olan taşlaşmış gülümsemesine bakılırsa, Claude Frollo'nun sadece gözlerinde yaşam alameti olduğu söylenebilirdi.

Çingene kızı çevik, hafif, neşeli bir halde dans ediyor, tefini parmaklarının ucunda döndürüyor, taşra usulü bir İspanyol dansı yaparken tefi havaya fırlatıyor ama başının üzerine yönelen o tehlikeli bakışın ağırlığını hissetmiyordu.

Etrafındaki kalabalık hareketleniyor, ara sıra sarı kırmızı, gülünç bir kazak giymiş olan bir adam kızı çevreleyen halkayı düzenliyor, ardından dansçının birkaç adım ötesindeki bir iskemleye oturup keçinin bacaklarını dizleri arasına

alıyordu. Bu adam Çingene kızının yakınıymış gibi görünüyordu. Claude Frollo bulunduğu yüksek noktadan onun yüz hatlarını seçemiyordu.

Bu yabancıyı fark ettiğinden beri, başdiyakozun dikkati dansçı kızla onun arasında dağılıyor, yüzü giderek daha iç karartıcı bir hal alıyordu. Aniden doğruldu, tüm bedeni bir titreme ile sarsıldı, "Bu adam da kim?" dedi içinden, "Bu kızı hep tek başına görüyordum!"

Bunun üzerine, yeniden spiral merdivenin dolambaçlı tonozuna dalıp aşağı indi. Çan kulesinin yarı açık duran kapısının önünden geçerken bir şey dikkatini çekti. Quasimodo devasa jaluzileri andıran kayağantaşından saçak silmelerinin aralığından meydana bakıyordu. Manevi babasının geçtiğini fark edemeyecek ölçüde derin bir hayranlığın etkisindeydi. Vahşi gözlerinde garip bir ifade vardı: Kızı büyülenmiş ve yumuşak bir bakışla izliyordu. "İşte bu çok garip!" diye mırıldandı Claude, "Yoksa Çingene kızına mı bakıyor?" Aşağı inmeye devam etti. Birkaç dakika sonra endişeli başdiyakoz kulenin dibindeki kapıdan meydana çıktı.

— Çingene kızı nereye gitti? diye sordu tefin sesiyle toplanan izleyicilerin arasına karışarak.

— Bilmiyorum, birden gözden kayboldu, dedi çevresindekilerden biri. Sanırım kastanyetiyle bir İspanyol dansı yapmak üzere kendisini çağırdıkları şu karşı binaya girdi.

Başdiyakoz az önce arabeskleri kıvrak dansın etkisiyle dikkati çekmeyen aynı halının üzerinde Çingene kızının yerine kendi payına birkaç gümüş para toplamak için dirseklerini kalçalarına dayamış, başını ters çevirmiş, yüzü kızarmış, boynu gerilmiş, dişlerinin arasına bir iskemle sıkıştırmış bir halde izleyici halkasının ortasında gezinen sarı kırmızı kazaklı birini gördü. Bu iskemlenin üzerine komşu bir kadının ödünç verdiği ve korkuyla miyavlayan bir kediyi bağlamıştı.

— Ulu Tanrım! diye haykırdı başdiyakoz alnından iri ter damlaları akan soytarının iskemle ve kediden oluşan piramidiyle yanından geçtiğini gördüğü anda, Üstat Pierre Gringoire burada ne yapıyor?

Başdiyakozun sert ses tonuyla büyük bir şok yaşayan zavallının tüm dengesini kaybetmesiyle, iskemle ve kedi yuhalamaların ortasında izleyicilerin üzerine düştü.

Üstat Pierre Gringoire kendisini izlemesini işaret eden Claude Frollo'nun ardından gidip kiliseye sığınmak için çıkan karmaşadan yararlanmasa, kendisine kediyi veren komşusuyla ve tırmalanmış, yara bere içinde kalmış yüzlerle başı büyük belaya girecekti.

Katedral şimdiden karanlık ve ıssızdı; ana nefi çevreleyen yan nefler karanlığa gömülmüştü ve tonozlar kardıkça şapellerin fenerleri yıldız gibi parlamaya başlamıştı. Karanlıkta sadece, binlerce rengi yatay bir güneş ışığıyla parlayan cephenin büyük gül penceresi bir elmas yığını gibi ışıldıyor ve nefin öbür ucuna göz kamaştırıcı tayfını yansıtıyordu.

Birkaç adım attıktan sonra, Dom Claude bir sütuna yaslanıp bakışlarını Gringoire'a dikti. Bu bakış ciddi ve bilge bir kişi tarafından sokak soytarısı kılığında yakalanmaktan utanç duyan Gringorie'ın korktuğu türden değildi. Papazın alaycı ve imalı bir ifade içermeyen bakışları ciddi, sakin ve deliciydi.

— Üstat Pierre, bana anlatacaklarınız olmalı. Öncelikle iki aydır neden sizi göremediğimizi ve kavşaklarda Caudebec elması gibi yarısı sarı yarısı kırmızı bir kazakla dolaştığınızı öğrenmek isterim.

— Üstadım, dedi Gringoire utançla, gerçekten de beni korkunç bir giysiyle, başına sukabağı takılmış bir kediden daha berbat bir kıyafetle gördünüz. Bu kılıktaki Pythagorasçı bir filozofun kol kemiğinin devriye çavuşlarının sopa darbelerine maruz kalması hiç de hoş bir şey değil. Ama

saygıdeğer üstadım, başka ne yapabilirim ki? Bütün suç kışın başlangıcında lime lime olduğu ve paçavracının küfesinde dinlenmeye ihtiyaç duyduğu bahanesiyle beni alçakça ortada bırakan eski pelerinimde. Ne yapabilirdim ki? uygarlık henüz Diyojen'in istediği gibi çırılçıplak dolaşılacak kadar ilerlemedi. Buna rüzgârın çok soğuk estiğini ve insanlığın bu yeni gelişmeyi uygulaması için ocak ayının uygun olmadığını da ekleyin. Bu kazak önüme çıktı, onu aldım ve benim gibi bir Hermesçiyi yeterince sıkı saramayan pelerinimi bıraktım. İşte aziz Genest gibi bir soytarının kıyafeti içindeyim. Ne yapabirim? Bu bir yoksunluk hali. Apollon da Admetos'un sığırtmaçlığını yapmış.

— Güzel bir meslek icra ediyorsunuz! diye araya girdi başdiyakoz.

— Üstadım, felsefe yapmanın, şiir yazmanın, fırına alev üflemenin ya da gökyüzünden alev toplamanın, kedileri iskemlenin üzerinde taşımaktan daha doğru olduğunu kabul ediyorum. Bana seslendiğinizde etrafına aval aval bakan bir eşek gibiydim. Ama üstat, ne yapmamı bekliyorsunuz ki? İnsanın hayatını sürdürmesi gerek. En güzel aleksandren mısraları ağzıma bir parça Brie peyniri koymama yetmiyor. Flandrelı Marguerite için yazdığım o ünlü surnameyi biliyorsunuz, belediye oyunu beğenmediğini ileri sürerek ödeme yapmıyor, sanki dört eküye Sophokles trajedisi yazılıyor. Bu yüzden açlıktan ölmek üzereydim. Ne mutlu ki, çene kemiğim çok kuvvetli, ona güç ve denge oyunları yapıp kendi kendini besle, dedim: *Ale te ipsam.* Bir serseri grubuyla dost oldum, bana onlarca herkülvari numara öğrettiler ve şimdi her akşam dişlerimin arasına, gündüz vakti bana alnımın teriyle kazandırdıkları ekmeği koyabiliyorum. Yine de *concedo,*[1] entelektüel yetilerim dikkate alınırsa bunun berbat bir iş olduğunu ve bir insanın hayatını tef çalıp iskemleleri ısırmakla geçirmek için var olmadığını kabulleniyorum.

1 Kabul ediyorum. (Lat.)

Ama saygıdeğer üstat, hayatını geçirmek yetmiyor, hayatını kazanmak gerekiyor.

Dom Claude onu sessizce dinliyordu. Aniden dalgın gözlerine yerleşen keskin ve delici ifade karşısında Gringoire bu bakışın yüreğinin derinliklerine kadar indiğini hissetti.

— Çok güzel Üstat Pierre, ama o dansçı Çingene kızının yanında ne arıyordunuz?

— O benim karım, ben de onun kocasıyım, dedi Gringoire.

Papazın karanlık gözleri alevlendi.

— Sefil yaratık, bunu nasıl yapabildin? diye bağırdı Gringoire'ın kolunu öfkeyle kavrayarak, Tanrı tarafından bu kıza el sürecek kadar mı terk edildin?

— Monsenyör, sizi endişelendiren ona dokunmamsa bunu asla yapmadığıma yemin ederim, diye karşılık verdi tüm bedeni titreyen Gringoire.

— O zaman karıkoca derken neyi kastediyorsun?

Gringoire ona okuyucunun bildiği gelişmeleri, Mucizeler Sarayındaki macerasını, kırık testili evliliğini mümkün olduğunca özetleyerek hızla anlattı. Zaten bu evliliğin olağan sonucu gerçekleşmemişti, Çingene kızı ilk seferinde yaptığı gibi her gece gerdeğe girmeyi bir bahaneyle erteliyordu.

— Bu düş kırıklığı bakire bir kızla evlenmenin bahtsızlığından kaynaklanıyor, diye ekledi lafını bitirirken.

— Ne demek istiyorsunuz? diye sordu bu öyküyü dinledikçe sakinleşirmiş gibi görünen başdiyakoz.

— Anlatması çok güç, diye karşılık verdi şair. Batıl bir inanç. Aramızda çingeneler dükü olarak hitap ettiğimiz eski bir dilencinin söylediğine göre, karım bulunmuş ya da kaybolmuş bir çocukmuş. Boynunda günün birinde anne babasına kavuşmasını sağlayacak, ama iffetini kaybederse bu özelliğini yitirecek bir muska taşıyor. Bu yüzden, ikimiz de çok erdemli bir yaşam sürdürüyoruz.

— Demek, bu yaratığa hiçbir erkeğin elinin değmediğine inanıyorsunuz Üstat Pierre? diye sordu yüzü giderek aydınlanan Claude Frollo.

— Dom Claude, bir erkeğin bir batıl inanç karşısında ne yapmasını bekliyorsunuz? Bunu kafasına takmış. Kolay elde edilen bu Çingene kızlarının ortasında bu rahibe iffetliliğinin böylesine ciddiyetle korunmasının nadir rastlanan bir durum olduğunu düşünüyorum. Ama kendisini koruyan üç şey var: Belki de onu yoldan çıkmış bir papaza satma düşüncesiyle himayesine alan çingeneler dükü; ona tıpkı Meryem Ana gibi benzersiz bir saygı duyan kabilesi ve zabıta amirliğinin talimatlarına rağmen, hep üzerinde taşıdığı, beline sarıldığınızda hemen ortaya çıkardığı küçük bir hançer. Anlayacağınız, kibirli bir yabanarısı!

Başdiyakoz, Gringoire'ı sorularıyla sıkıştırdı.

Esmeralda, Gringoire'a göre zararsız, kendine özgü dudak büküşüyle çekici, güzel, naif, tutkulu, hiçbir şeyden haberdar olmayan, her şeye tutkuyla yaklaşan, düşlerinde bile henüz kadınla erkek arasındaki farkı bilmeyen bir kızdı. Dansa, gürültüye, açık havaya deli oluyordu, ayaklarında görünmez kanatlar olan ve bir kasırganın içinde yaşayan bir dişi arı gibiydi. Bu mizacını çocukluğundan beri sürdürdüğü gezgin yaşamına borçluydu. Gringoire, onun daha çocuk yaştayken, İspanya'yı, Katalonya'yı, Sicilya'yı gezdiğini öğrenmeyi başarmıştı. Hatta Çingene kervanıyla bir yanda Arnavutluk ve Yunanistan'la, diğer yanda İstanbul yolu üzerindeki Sicilya deniziyle komşu olan Achaea ülkesinde yer alan Cezayir krallığına bile götürülmüştü. Gringoire'ın söylediğine göre, Çingeneler beyaz mağribilerin yöneticisi olan Cezayir kralına tabiydiler. Esmeralda'nın daha çok genç yaştayken Macaristan'dan Fransa'ya geldiği kesindi. Genç kız tüm bu ülkelerden ilginç jargon, şarkı, düşünce kırıntıları getirmişti, bu özelliği tıpkı yarı Parisli yarı Afrikalı giysisi gibi diline de garip bir şekilde yansıyordu. Zaten, gidip gel-

diği mahallelerin sakinleri onun neşesini, kibarlığını, içten davranışlarını ve şarkılarını seviyorlardı. Tüm şehirde, sıklıkla korkuyla söz ettiği iki kişinin kendisinden nefret ettiğini düşünüyordu. Biri Tour-Ronald'ın, Çingenelere neden kin duyduğu bilinmeyen ve penceresinin önünden her geçişinde zavallı dansçı kıza lanet okuyan pelerinli münzevisiydi, diğeriyse her karşılaştıklarında kendisine ürkütücü bakışlar ve sözler yönelten bir rahipti. Bu son şahsiyet başdiyakozu sarsmışsa da, Gringoire bunun farkına varmamıştı, iki ay kaygısız şairin Çingene kızıyla karşılaştığı ve başdiyakozun da işin içinde olduğu o geceyi unutmasına yetmişti. Zaten, küçük dansçı kız hiçbir şeyden korkmuyor, fal bakmadığı için çingeler hakkında sıklıkla açılan büyü davalarına maruz kalmıyordu. Üstelik, Gringoire ona koca değil ağabey gözüyle bakıyor, bu platonik evliliğe büyük bir sabırla katlanıyordu. Ne de olsa bir barınağı ve yiyecek ekmeği vardı. Neredeyse her sabah serseri batakhanesinden Çingene kızıyla çıkıyor, ona kavşaklarda bahşiş toplayarak yardım ediyordu. Her akşam onunla birlikte aynı eve dönüyor, kızın küçük odasının kapısını sürgülemesine izin veriyor ve rahat bir uyku çekiyordu. Her şeye rağmen, oldukça hoş, düşlere dalması için oldukça elverişli bir yaşam sürdürdüğünü söylüyordu. Zaten filozof, Çingene kızına ruhu ve bilinciyle deli gibi âşık olduğundan çok da emin değildi. Onu da keçisi kadar seviyordu. Sevimli, tatlı, zeki, bilge bir hayvandı. Ortaçağ'da, büyük hayranlık beslenen ve eğiticilerinin sıklıkla ateşte yanmasına neden olan bu bilge hayvanlara sıklıkla rastlanırdı. Yine de, ayakları yaldızlı keçinin sihirbazlıkları masumdu. Gringoire bunları ayrıntıları heyecanla dinlermiş gibi görünen başdiyakoza anlattı. Numaraların birçoğunda istenen maskaralığın yapılması için tefin keçiye özel bir şekilde uzatılması yeterliydi. Onu Çingene kızı yetiştirmişti ve kız ona harflerden *Phoebus* sözcüğünü iki ayda yazmayı öğretecek kadar narin bulunan bir yeteneğe sahipti.

— *Phoebus!* dedi papaz, neden *Phoebus*?

— Bilmiyorum, diye karşılık verdi Gringoire. Belki de bu sözcüğün sihirli ve gizemli bir erdeme sahip olduğunu düşünüyordur. Yalnız kaldığında alçak sesle sık sık bunu tekrarlıyor.

— Bunun sadece bir sözcük olduğuna emin misiniz, bir isim olamaz mı? diye sordu Claude delici bakışlarını yeniden Gringoire'a yönelterek.

— Kimin ismi olabilir ki? dedi şair.

— Nereden bileyim?

— Üstat ben bu Çingenelerin Zerdüştlüğe biraz eğilimi olduklarını düşünüyorum, onlar güneşe taparlar. Phoebus da güneş tanrısıdır.

— Bu bana sandığınız kadar kesin görünmüyor Üstat Pierre.

— Zaten umurumda değil. Phoebus'unu istediği kadar mırıldansın. Kesin olan şu ki Djali beni şimdiden onu sevdiği kadar seviyor.

— Djali de neyin nesi?

— Keçinin adı.

Çenesini eline yaslayan başdiyakoz bir an düşüncelere dalmış gibi göründü. Sonra aniden Gringoire'a döndü.

— Bana ona dokunmadığına yemin eder misin?

— Kime, keçiye mi?

— Hayır, o kadına.

— Karıma mı? Yemin ederim ki hayır.

— Ve sıklıkla onunla baş başa kalıyorsun?

— Her akşam bir saat kadar.

Claude Frollo kaşlarını çattı.

— Ah! Ah! *Solus cum sola non cogitabuntur orare Pater noster.*[2]

2 Bir erkek ve bir kadın baş başa kaldıklarında Babamıza dua etmeyi düşünmez. (Lat.)

— Size yemin ederim ki *Pater*,[3] *Ave Maria*[4] ve *Credo in Deum patrem omnipotentem*[5] dualarını okuyorum, yine de bana bir tavuğun kiliseyi umursadığı kadar aldırıyor.

— Bana bu yaratığa parmağının ucuyla bile dokunmadığına annenin başı üzerine yemin et, diye tekrarladı başdiyakoz öfkeyle.

— Babamın başı üzerine de yemin ederim, çünkü ikisi birbirleriyle çok bağlantılı. Ama, saygıdeğer üstat, benim de bir soru sormama izin verir misiniz?

— Sorun mösyö.

— Bu sizi neden bu kadar ilgilendiriyor?

Başidyakozun solgun yüzü tıpkı genç bir kızın yanağı gibi kızardı. Bir an sessiz kaldıktan sonra belirgin bir sıkıntıyla yanıt verdi:

— Üstat Pierre Gringoire, söyleyeceklerimi iyi dinleyin. Bildiğim kadarıyla henüz lanetlenmediniz. Ben sizi düşünüyor, sizin iyiliğinizi istiyorum. Bu iblis Çingene kızıyla en ufak bir temasınız sizi şeytanın uşağı haline getirecek. Ruhu hep bedenin mahvettiğini bilirsiniz. Bu kadına dokunursanız, başınıza gelecekleri iyi düşünün! Hepsi bu.

— Bir kere denedim, dedi Gringoire kulağını kaşıyarak, ilk gündü, ama reddedildim.

— Demek bu arsızlığa cüret ettiniz Üstat Pierre?

Ve papazın yüzünü yeniden karamsar bir ifade kapladı.

— Bir keresinde de, diye devam etti şair gülümseyerek, yatmadan önce anahtar deliğinden onu izledim, yatağının kolanını çıplak ayağıyla gıcırdatan en muhteşem gecelikli kadını gördüm.

— Defol, cehenneme git! diye haykırdı papaz korkunç bir bakışla ve afallayan Gringoire'ı omuzlarından ittikten sonra, hızlı adımlarla katedralin en karanlık kemerlerinin altına doğru ilerledi.

---

3 Baba. (Lat.)

4 Selam olsun Meryem! (Lat.)

5 Her şeye gücü yeten Tanrı babamıza inanıyorum. (Lat.)

III
Çanlar

Teşhir direğinde yaşanan olayın sabahından beri, Notre-Dame'ın komşuları Quasimodo'nun çanlara olan aşırı tutkusunun azaldığını fark etmişlerdi. Eskiden, her fırsatta çan sesleri, sabahtan akşama kadar süren uzun konserler duyulur, büyük ayin için çan kulesinin direkleri sarsılır, bir evlilik, bir vaftiz için küçük çanların üzerinde gezinen inici, çıkıcı gamların zenginlikleri havada her türden hoş sedanın işlemesi gibi birbirlerine karışırdı. Tüm bakır ağızlarla şarkılar söyleyen bir gürültü ve coşku ruhunun varlığı hiç durmadan hissedilirdi. Şimdi bu ruh ortadan kaybolmuşa benziyor, hüzne boğulmuş katedral âdeta kendi isteğiyle sessizliğini bozmuyordu. Bayramlar ve cenaze törenlerinde sadece kurallara uygun olarak yavan ve çıplak bir çan sesi duyuluyordu, hepsi bu. İçeride org, dışarıda çan olmak üzere kilisenin yaydığı gürültüden geriye sadece orgunki kalmıştı. Sanki çan kulelerinin müzisyeni orayı terk etmişti. Yine de, Quasimodo oradaydı; içinde nasıl fırtınalar kopuyordu? Teşhir direğinin utancı ve umutsuzluğu hâlâ yüreğinin derinliklerinde miydi, işkencecinin kamçı darbeleri ruhunda yankılanmaya devam mı ediyordu ve böyle bir muamelenin hüznü çanlara olan tutkusu da dâhil olmak üzere içindeki her şeyi söndürmüş müydü? Ya da Notre-Dame'ın zangocunun yüreğinde Marie'nin bir rakibesi mi vardı ve büyük çan ile on dört kız kardeşi daha sevimli, daha güzel bir şey için mi ihmal edilmişlerdi?

O lütufkâr 1482 yılında, Anonsiyasyon[6] yortusu 25 Mart Salı gününe denk düşmüştü. O gün hava Quasimodo'nun çanlara olan aşkının yeniden alevlendiğini hissedeceği kadar dingin ve hafifti. Bunun üzerine, aşağıda, kilise hizmetlisi deriyle kaplı, yaldızlı demir çivilerle işlenmiş, "oldukça yapay bir şekilde hazırlanmış" oymalarla çevrelenmiş kalın tahta-

6 İsa'nın doğuşunun Meryem'e bildirilmesi. (ç.n.)

dan devasa panolardan oluşan geniş kapıları açarken kuzey kulesine çıktı.

Çan kulesinin yüksek kafesine ulaştığında, altı çanı başını hüzünle sallayarak izleyen Quasimodo âdeta yüreğinde onlarla arasına giren garip bir duygunun etkisiyle inliyordu. Ama onları harekete geçirip, bu çan salkımının elinin altında kımıldadığını hissettiğinde, duyamadığı için, yürekleri titreten oktavın tıpkı daldan dala sıçrayan bir kuş gibi bu ses merdiveninin üzerinde inip çıktığını gördüğünde, ses titremelerinin, arpejlerin, strettoların parıldayan demetini sarsan müzik cini zavallı sağırı etkisi altına aldığında keyfi yeniden yerine geldi, her şeyi unuttu ve ferahlayan yüreğinin ışıltısı yüzüne yansıdı.

Gidip geliyor, ellerini çırpıyor, bir ipten diğerine koşuyor, altı şarkıcıyı tıpkı yetenekli virtüözleri yönlendiren bir orkestra şefi gibi sesiyle ve jestleriyle canlandırıyordu.

— Hadi Gabrielle, diyordu, tüm gürültünü meydana boşalt, bugün bayram. Thibauld, tembellik yok, yavaş hareket ediyorsun, hadi çabuk aylak, yoksa paslandın mı? Güzel! çabuk! Daha çabuk! Tokmaklar görünmesin. Onları da benim gibi sağır et. İşte böyle Thibauld, sana da bu yakışır! Guillaume! Guillaume! En irileri sensin, Pasquier en küçüğünüz olmasına rağmen senden daha iyi. Dinleyenlerin onu senden daha iyi duyduklarına bahse girerim. Güzel! Güzel! Güçlü Gabrielle'im, daha güçlü! Hey! Siz iki serçe yukarıda ne yapıyorsunuz? Tek bir gürültü bile çıkardığınızı görmüyorum. Şarkı söyleyeceklerine esnermiş gibi görünen şu bakır gagalar da neyin nesi? Hadi işbaşı! Bugün Anonsiyasyon yortusu! Hava güneşli, güzel çan sesleri gerek. Zavallı şişman Guillaume! İşte nefes nefese kaldın!

Kendini, her biri birbirleriyle yarışarak sıçrayan ve parıltılı gövdelerini sürücünün seslenişleriyle sağından solundan kamçılanan İspanyol katırları gibi sallayan altı çanını kırbaçlamaya kaptırmıştı.

Aniden, gözleri çan kulesinin dik duvarını belli bir yüksekliğe kadar kaplayan balık pulu şeklindeki arduvaz bezemelerinin arasına takıldığında, meydanda garip bir şekilde giyinmiş bir kızın yere bir halı serdiğini, küçük bir keçinin halının üzerine yerleştiğini ve etrafta bir grup izleyicinin bir halka oluşturduğunu gördü. Birden düşüncelerinin akışını değiştiren bu görüntü müzikal coşkusunu tıpkı rüzgârın eriyen bir reçineyi dondurması gibi tüketti. Durdu, çanlara sırtını dönüp kayağantaşından saçak silmelerinin arkasına çömeldikten sonra, başdiyakozu şaşırtan o dalgın, sevecen, tatlı bakışını dansçı kıza dikti. Bu arada, unutulan çanlar aniden hep birlikte sessizliğe gömüldüler. Pont-au-Change'ın üzerinde çan seslerini dinleyen meraklılar tıpkı önce kemik gösterilip ardından üzerlerine taş fırlatılan köpekler gibi şaşkınlık içinde dağıldılar.

IV
ΑΝΑΓΚΗ

Bu Mart ayının, sanırım 29'unda, bir Saint-Eustache gününün güzel bir cumartesi sabahında, pantolonunu giyen genç öğrenci dostumuz Jehan Frollo du Moulin para kesesinden hiç metal sesi gelmediğini fark etti.

— Zavallı kesem! dedi onu cebinden çıkarırken. Şuraya bak! Bir tek Paris kuruşu bile yok! Zarlar, bira bardakları ve Venüs içini nasıl da boşaltmış, kırışmana, pörsümene neden olmuşlar. Yaşlı, şirret bir kadının boynuna benziyorsun! Sorarım size döşememin üzerine yayılmış kitapları taşlaşmış gibi görünen bay Cicero ve Seneca, cebimde zar atmak için bir bakır para yoksa, üzerinde kraliyet tacını taşıyan bir altın ekünün yirmi beş kuruş, üç yüz seksen beş metelik, sekiz Paris meteliği, ayça damgalı ekünün yirmi altı kuruş, üç yüz doksan altı metelik, altı Tour meteliği değerinde olduğunu

bir darphane müdüründen ya da Pont-au-Change'daki bir Yahudi'den daha iyi bilmek neye yarar? Ah! Konsül Cicero! Bu, öyle dolaylı anlatımlarla, *quemadmodum*[7] ve *verum enim vero*'larla[8] kurtulunacak bir felaket değil!

Hüzünlü bir şekilde giyindi. Potinlerini bağlarken aklına bir fikir geldi, ama bundan vazgeçti; yine de aklından çıkmıyordu, şiddetli bir iç çatışmanın emaresi olarak yeleğini ters giydi. Nihayet başlığını yere fırlatıp haykırdı:

— Tamam! Ne olacaksa olsun. Ağabeyime gideceğim! Bana can sıkıcı öğütler verecek, ama karşılığında bir ekü kaparım.

Bunun üzerine, hemen geniş kollu, omuzları kürklü üstlüğünü giydi, başlığını yerden alıp umutsuz bir halde dışarı çıktı. Harpe Caddesi'nden Cité'ye doğru indi. Huchette Caddesi'nden geçerken, hiç durmadan dönen o leziz şiş kebapların kokusu burun deliklerini gıdıklıyordu; günün birinde Fransisken rahibi Calatagirone'un ağzından: *Veramente, queste rotisserie sono cosa stupenda*[9] gibi dokunaklı sözlerin dökülmesine neden olan o kocaman kebapçı dükkânına hayranlıkla baktı. Ama Jehan'ın yemek yiyecek parası yoktu ve derin bir iç çekişle, o geniş kuleleriyle devasa bir çift yoncayı andıran ve Cité'nin girişini tutan Petit-Châtelet'nin kapısından içeri daldı.

Âdet olduğu üzere, Paris'i, VI. Charles'dan İngilizlere teslim eden Périnet Leclerc'in o iğrenç heykeline taş atmaya bile zaman ayırmadı. Harpe ve Bussy caddelerinin kesiştiği noktada bulunan yüzü taşlarla kırılmış, çamura bulanmış bu heykel üç yüzyıldan beri tıpkı ebedi bir teşhir direğine bağlanmış gibi cezasının bedelini ödüyordu.

Petit-Pont'u geçip, yeni Sainte-Geneviève Caddesi'ni geride bırakan Jehan de Molendino kendini Notre-Dame'ın

7 Nasıl ki. (Lat.)
8 Zira gerçekten nitekim. (Lat.)
9 Gerçekten de bu lokantalar muhteşem görünüyor! (Lat.)

önünde buldu. O zaman yeniden kararsızlığa kapıldı ve bir süre Mösyö Legris'nin heykelinin etrafında turlayarak hep aynı şeyi tekrarladı:

— Vaaz kesin, ama ekü şüpheli!

Manastırdan çıkan bir kilise görevlisini durdurdu:

— Sayın Josas başdiyakozu nerede?

— Sanırım kuledeki gizli odasında, dedi görevli, ama papa ya da haşmetli kralımız tarafından gönderilmediyseniz, oraya çıkmanızı tavsiye etmem.

Jehan ellerini çırptı.

— İşe bak! İşte ünlü büyü hücresini görmek için harika bir fırsat.

Bu düşünceyle kararını vermiş bir halde, küçük siyah kapıdan içeri girdi ve kulenin üst katlarına çıkan Saint-Gilles burma merdivenini tırmanmaya başladı. "Nihayet göreceğim!" diyordu içinden yukarı çıkarken. "Azize Meryem'in kargaları adına! Saygıdeğer ağabeyimin bir *pudendum*[10] gibi sakladığı bu hücre çok ilginç bir yer olmalı! Orada cehennemin fırınlarını yaktığı ve kızgın ateşte felsefe taşını pişirdiği söyleniyor. Ulu Tanrım! Felsefe taşının benim için bir çakıl taşından farkı yok. Fırının üzerinde Paskalya yumurtasından yapılmış bir omletin olmasını dünyanın en büyük felsefe taşına tercih ederim!"

İnce sütunların çevrelediği galeriye geldiğinde, bir an soluklandı ve bitmek tükenmek bilmeyen merdivene içinde milyonlarca araba dolusu şeytan sözcüğü geçen küfürler savurdu, ardından bugün halka kapalı olan kuzey kulesinin dar kapısından geçerek yukarı çıkmaya devam etti. Çan kafesini geçtikten birkaç saniye sonra, yanal bir girintinin üzerindeki sahanlıkla ve tonozun altındaki sivri kemerli alçak bir kapıyla karşılaştı, merdivenin dairesel duvarına açılmış bir mazgal deliği sayesinde devasa kilidi ve güçlü demir iskeleti görebildi. Bu gün bu kapıyı ziyaret etmek isteyen me-

10 Utanç kaynağı. (Lat.)

raklılar siyah duvara beyaz harflerle kazılmış şu yazıyı okuyacaklardır: CORALIE'YE TAPIYORUM, 1823. İMZA UGÈNE. *İmza* da aynı şekilde duvara yazılmıştı.

— Öf! dedi öğrenci, kuşkusuz burası olmalı. Anahtar kilidin üzerinde. Tam karşısındaki kapıyı hafifçe itip kafasını aralıktan içeri uzattı.

Okuyucu muhtemelen resmin Shakespeare'i olan Rembrandt'ın muhteşem yapıtına göz atmıştır. Onca mükemmel gravür arasında özellikle Faust'u resmettiği düşünülen ve gözler kamaşmadan izlenmesi mümkün olmayan özel bir eseri vardır. Loş bir hücredir; ortada kafatasları, küreler, imbikler, pergeller, üzerinde hiyeroglifler bulunan parşömenler gibi iğrenç nesnelerle kaplı bir masa vardır. Geniş bir kaftan giymiş, başına kaşlarına kadar inen kürklü bir başlık takmış doktor masanın önündedir. Vücudunun ancak üst kısmı görülür. Geniş koltuğundan yarı doğrulmuş, büzülmüş yumruklarını masaya dayamış bir halde duvarda karanlık odadaki bir güneş tayfı gibi parlayan ve sihirli harflerden oluşan ışıklı büyük bir halkayı merak ve dehşetle izlemektedir. Göze titrermiş gibi görünen bu esrarengiz güneş loş hücreyi gizemli ışınlarıyla doldurur. Ürkütücü ve güzel bir eserdir.

Kafasını yarı açık kapıdan içeri sokan Jehan'ın karşısındaki görüntü Faust'un hücresine fazlasıyla benziyordu. Aynı şekilde loş ve hafifçe aydınlanan bu küçük bölmede büyük bir koltuk ve büyük bir masa, pergeller, imbikler, tavana asılmış hayvan iskeletleri, yerde yuvarlanan bir küre, içinde altın yapraklarının titreştiği kavanozlarla iç içe geçmiş at başları, figürler ve karakterlerle alacalanmış tirşelerin üzerine konulmuş kafatasları, parşömenin hassas köşelerine acımaksızın üst üste yığılmış kalın el yazmaları, nihayet bilimin her türden ıvır zıvırı ve tüm bu dağınıklığın üzerinde tozlarla örümcek ağları vardı. Ama hücrede, ışıklı harflerden oluşan halkalar, tıpkı güneşe bakan bir kartal gibi ışıldayan görüntüyü kendinden geçmiş bir halde hayranlıkla izleyen doktor yoktu.

Yine de hücre boş değildi. Koltuğa oturmuş bir adam masaya doğru eğilmişti. Sırtı dönük olduğu için, Jehan ancak omuzlarını ve başının arkasını görebiliyordu, ama doğanın âdeta bu dış sembolle, başdiyakozun karşı konulmaz ruhani istidadını belirtmek ister gibi tepesini sonsuza dek saçsız bıraktığı o kel kafayı tanıması hiç de güç olmamıştı.

Jehan ağabeyini tanımıştı, ama kapı hafifçe aralandığı için Claude Frollo onun varlığını hissetmemişti. Bu durumu fırsat bilen meraklı öğrenci bir süre hücreyi inceledi. Koltuğun solunda, pencerenin üzerinde, ilk bakışta fark edemediği geniş bir fırın vardı. Pencereden giren gün ışığı, pencerenin sivri kemerindeki zarif gül pencereyi sergileyen ve ortasında bu dantel tekerleğin göbeği gibi hareketsiz duran mimar böceğin yer aldığı, yuvarlak bir örümcek ağının arasından sızıyordu. Fırının üzerine her türden taslar, kumtaşından küçük şişeler, karniler, kömürden uzun boyunlu kaplar düzensizce yığılmıştı. Jehan bunların arasında küçük bir tavanın bile bulunmadığını fark edip içini çekti. "Şuraya bak! Mutfak eşyalarının hepsi tamam!" diye düşündü.

Zaten fırında ateş yoktu, hatta uzun zamandır yakılmamış gibi görünüyordu. Jehan'ın simya alet edevatları arasında fark ettiği ve başdiyakozun kuşkusuz tehlikeli bir madde hazırladığında yüzünü korumak için kullandığı cam bir maske unutulmuş, tozlarla kaplı bir halde bir köşede duruyordu. Onun yanında en az maske kadar tozlu görünen ve üst bölümünde bakır harflerle kakılmış şu yazının yer aldığı bir körük vardı: SPIRA, SPERA.[11]

Hermesçilerin tarzıyla duvarına yazılmış çok sayıda yazı vardı, kimileri mürekkeple çizilmiş, kimileri metal bir uçla kazınmıştı. Zaten gotik hafler, İbranice harfler, Yunanca harfler, Roma harfleri karmakarışıktı, yazılar sağa sola taşıyor, birbirlerinin üzerine çıkıyor, en yeniler en eskileri silip geçiyordu; hepsi tıpkı bir çalılığın dalları, bir çatışma-

11 Nefes al, umut et. (Lat.)

nın mızrakları gibi iç içe geçmişlerdi. Gerçekten de, ortada tüm felsefelerin, tüm düşlerin, tüm insani bilgeliklerin belli belirsiz bir çatışması vardı. Yazılardan biri mızrak demirlerinin ortasında parıldayan bir bayrak gibiydi. Genellikle Ortaçağ'ın oldukça uygun bir şekilde formüle ettiği Latince ya da Yunanca kısa bir özlü söz göze çarpıyordu: *Unde? Inde?*[12] *Homo homini monstrum.*[13] *Astra, castra, nomen, numen.*[14] *Μέγα βιβλίον, μέγα κακόν.*[15] *Sapere aude.*[16] *Flat ubi vult,*[17] vs. Bazen tüm anlamından soyutlanmış, belki de manastır rejimine gönderme yapan bir sözcüğe rastlanıyordu: Αναγκοφαγία.[18] Nihayet bazen de ruhani disiplinin, altı ölçülü dize kurallarına uygun olarak yazılmış basit bir vecizesi dikkati çekiyordu: *Coelestem dominum, terrestrem dicito domnum.*[19] Ayrıca, Yunancayı pek iyi bilmeyen Jehan'ın hiçbir şey anlamadığı İbranice harflerle yazılmış okunmaz yazılar vardı ve hepsinin üzerinden her yandan yıldızlar, insan ve hayvan figürleri, kesişen üçgenler geçiyordu; bu durum da hücrenin karalanmış duvarının bir maymunun üzerinde mürekkeple dolu bir kalemi gezdirdiği bir kâğıt sayfaya benzemesine katkıda bulunuyordu.

Zaten hücrenin tamamı, genel bir terk edilmişlik ve viranlık görüntüsü sergiliyor, alet edevatın berbat durumu üstadın uzun süreden beri bir başka meşguliyet yüzünden çalışmalarına yeterince zaman ayıramadığını düşündürüyordu.

Bu arada, ilginç resimlerle süslenmiş geniş bir el yazmasının üzerine eğilmiş olan üstat, zihnini sürekli meşgul eden bir düşüncenin etkisiyle acı çeker gibiydi. En azından, yük-

12 Nereden? Buradan mı? (Lat.)
13 İnsan insanın canavarıdır. (Lat.)
14 Zafer, ordugâh, isim, kutsallık. (Lat.)
15 Büyük kitap, büyük kötülük. (Yun.)
16 Daima atıl! (Lat.)
17 (Soluk) istediği yerden eser. (Lat.)
18 Rejim. (Yun.)
19 Göksel efendimizi, yeryüzü evimizi söyleyin. (Lat.)

sek sesle rüya gören bir kuruntucunun düşünceli aralıklarla haykırdığını duyan Jehan böyle düşünüyordu.

— Evet, Manu bunu söylüyor ve Zerdüşt bunu öğretiyordu! Güneş ateşten doğar, ay da güneşten, ateş tüm evrenin ruhudur; temel atomları sonu gelmeyen akıntılarla dünyaya akıp boşalır! Bu akıntılar gökte kesiştikleri noktalarda ışığı, yeryüzünde kesiştikleri noktalarda altını üretirler. Işık, altın; aynı şeyler! Somut haldeki ateş. Aynı maddenin görünen ve dokunulan, akışkan ve katı halinin, su buharının buzdan farkından başka bir şey değil. Bunlar kesinlikle düş değil, bu doğanın genel yasası. Ama bilimden bu genel yasanın sırrını çekip almak için ne yapmak gerek? Şuraya bak! elime dolan bu ışık altın! Tek gereken belirli bir yasaya göre genleşmiş aynı atomları başka bir yasaya göre yoğunlaştırmak. Nasıl yapmalı? Bazıları güneş ışığını gömmeyi düşündüler. İbn Rüşt, evet İbn Rüşt. İbn Rüşt bir güneş ışığını Kurtuba'daki büyük camide Kuran'ın bulunduğu bölmenin solundaki ilk sütunun altına gömdü; ama işlemin başarılı olup olmadığını anlamak için mahzen ancak sekiz bin yıl sonra açılacak.

"Vay canına," dedi Jehan içinden, "Bir eküyü beklemek için çok uzun bir süre."

— Diğerleri Sirius yıldızının ışığından yararlanmayı düşündüler, dedi dalgın başdiyakoz. Ama diğer yıldızların sürekli yanından geçmesinden dolayı bu ışını saf halde elde etmek çok zor. Flamel yeryüzündeki ateşten yararlanmanın daha kolay olduğuna inanıyor. Flamel! Tanrı'nın yüce bir kulunun ismi, *Flamma!* Evet, ateş. Hepsi bu. Elmas karbonun, altın ateşin içinde. Ama onu nasıl açığa çıkarmalı? Magistri işlem sırasında tatlı ve gizemli bir çekicilik arz eden birkaç kadın isminin telaffuz edilmesinin yeterli olacağını öne sürüyor. Manu'nun söylediklerini okuyalım: "Kadınların saygı gördükleri yerde, ilahî güçler mutludur; kadınların hor görüldükleri yerde, Tanrı'ya dua etmek bir

işe yaramaz Bir kadının ağzı her zaman saf ve temizdir; akarsudur, güneş ışığıdır. Bir kadının ismi kulağa hoş gelmeli, hayal gücünü canlandırmalı, tatlı olmalıdır; uzun sesli harflerle bitmeli, kutsama sözcüklerine benzemelidir." Evet, bilge haklı, Maria, Sophia, Esmeral... Lanet olsun! hep aynı düşünce!

Ve kitabı sertçe kapadı.

Takıntı haline gelmiş düşünceyi uzaklaştırmak istercesine elini alnından geçirdikten sonra, masanın üzerinden bir çivi ve sapı gizemli harflerle boyanmış küçük bir çekiç aldı.

— Bir süreden beri, tüm deneylerimde başarısızlığa uğruyorum! dedi acı bir gülümsemeyle. Zihnimi ele geçiren sabit fikir beynimi kemiriyor. Cassiodore'un fitilsiz ve yağsız yanan lambasının sırrını bile keşfedemedim. Oysa hiç de zor bir iş değildi.

— Aman Tanrım! diye mırıldandı Jehan.

— Demek insanın kendini zayıf hissetmesi ve çılgına dönmesi için sefil bir düşünce yeterli olabiliyor! diye devam etti papaz. Ah! Nicolas Flamel'in büyük eserini tamamlaması sırasında onu bir an için bile olsa çalışmaktan vazgeçiremeyen Claude Pernelle benimle alay ederdi! Şuraya bak! Elimde Hezekiel'in sihirli çekici var! Hücresinin köşesinde oturan o korkunç haham, bu çiviye bu çekiçle her vuruşunda mahkûm ettiği düşmanlarını iki fersah uzakta olsa bile yerin bir karış dibine gömerdi. Bu keramet sahibi kişinin kapısına bir akşam dikkatsizce çarpan Fransa kralı bile dizlerine kadar Paris'in kaldırımına gömülmüştü. Bunun üzerinden üç yüzyıl geçti. İşte elimde en az nacakçının baltası kadar tehlikeli olabilecek çekiç ve çivi var. Ama önemli olan Hezekiel'in çekiciyle çiviye vururken söyledi sihirli sözcüğü bulmak.

"Bu da bir şey mi!" diye düşündü Jehan.

— Hadi deneyelim, diye devam etti başdiyakoz heyecanla. Başarırsam, çivinin tepesinden yayılan mavi kıvılcımı gö-

receğim. Emen-Hetan! Emen-Hetan! Hayır, bu değil. Sigeani! Sigeani! Bu çivi Phoebus adını taşıyan herkesin mezarını açsın! Lanet olsun! Her zaman, hiç durmadan zihnimi meşgul eden o düşünce!

Ve çekici öfkeyle yere fırlattı. Ardından koltuğun ve masanın üzerine Jehan'ın onu göremeyeceği şekilde yığıldı. Genç adam birkaç dakika boyunca sadece bir kitabın üzerinde sıkılmış, kasılmış yumruğunu görebildi. Aniden ayağa kalkan Claude Frollo eline bir pergel alıp duvarın üzerine büyük harflerle şu Grekçe sözcüğü kazıdı:

ΑΝΑΓΚΗ

— Ağabeyim delirmiş, dedi Jehan; *Fatum*[20] yazsa daha kolay olurdu; herkes Grekçe bilmek zorunda değil.

Başdiyakoz yeniden koltuğuna oturup, alnı ateşler içinde yanan ve başı ağrıyan bir hasta gibi başını iki elinin arasına aldı.

Öğrenci ağabeyini şaşkınlıkla izliyordu. Hep özgürce davranan, dünyaya sadece doğanın güzel yasasıyla riayet eden, tutkularının bayırlarından akıp gitmesine izin veren, her sabah yeni su çukurlarını genişçe açtığı için büyük heyecanlarının gölü hep kuru kalan delikanlı bu duruma anlam veremiyordu. Tüm çıkışlar kapatıldığında insani tutkular denizinin nasıl öfkeyle coşup köpürdüğünü, nasıl birikip kabardığını, nasıl taşıp yüreğin derinliklerini oyduğunu, bentlerini yıkıp yatağından taşana kadar içsel hıçkırıklar, boğuk çırpınışlar halinde nasıl patladığını bilmiyordu. Claude Frollo'nun ciddi ve donuk görüntüsü, o sarp ve aşılmaz erdemle dolu yüzü Jehan'ı hep yanıltmıştı. Neşeli öğrenci Etna'nın karlı tepesinin altında kaynayan, öfkeli ve derin bir lav olabileceğini asla düşünmemişti.

Düşüncelerini hemen anlayıp anlamadığını bilemiyoruz; ama ne kadar uçarı olursa olsun, görmemesi gerekeni gör-

20 Kader. (Lat.)

düğünü, ağabeyinin ruhunun en gizemli köşelerinden birini ondan habersiz keşfettiğini ve Claude'un onun varlığını hissetmemesi gerektiğini fark etmişti. Başdiyakozun yeniden ilk baştaki hareketsizliğine gömülmesi üzerine başını yavaşça geri çekip sanki biri geliyormuş ve geldiğini haber vermek istiyormuş gibi biraz gürültü çıkardı.

— Girin! diye bağırdı başdiyakoz hücresinin içinden; sizi bekliyordum. Anahtarı özellikle kapının üzerinde bıraktım; İçeri gelin Üstat Jacques.

Öğrenci hiç çekinmeden içeri girdi. Böyle bir mekânda böyle bir ziyaret karşısında canı çok sıkılan başdiyakoz koltuğunda titredi.

— Ne? Siz misiniz Jehan?

— Ne de olsa ismim J harfiyle başlıyor, dedi öğrenci kırmızı, küstah ve neşeli yüzüyle.

Claude Frollo her zamanki katı tavrını takındı.

— Burada ne arıyorsunuz?

— Ağabey, diye karşılık verdi yüzüne edepli, acınası ve mütevazı bir ifade yerleştirmeye çalışan ve masum bir halde başlığını elinde döndüren öğrenci, sizden bir şey istemeye gelmiştim...

— Nedir?

— Çok ihtiyacım olan bir ahlâk dersi, dedi Jehan, ama "daha da çok ihtiyacım olan bir miktar para" sözlerini yüksek sesle söyleyemedi. Cümlenin ikinci bölümü içinde kalmıştı.

— Mösyö, dedi başdiyakoz soğuk bir ses tonuyla, gidişatınızdan hiç memnun değilim.

— Ne yazık ki öyle, diye iç çekti öğrenci.

Koltuğunu biraz çeviren Claude Frollo bakışlarını Jehan'a dikti.

— Sizi gördüğüme çok sevindim.

Korkunç bir başlangıçtı. Jehan kendini yaşayacağı büyük şoka hazırlamaya çalıştı.

— Jehan, her gün sizinle ilgili şikâyetler alıyorum. Küçük Vikont Albert de Ramonchamp'ı yara bere içinde bıraktığınız o kavga da neyin nesi?

— Ah! dedi Jehan, sanki büyük bir olay! Atını çamurlar içinde koşturup öğrencilere çamur sıçratan şımarık bir soylu çocuğu!

— Peki giysisini yırttığınız Mahiet Fargel hakkında ne söyleyeceksiniz? diye devam etti başdiyakoz. Şikâyetinde *Tunicam dechiraverunt*,[21] diyor.

— Ah! Abartmış! Berbat bir Montaigu cappette'i.

— Şikâyette *cappettam*[22] değil *tunicam*[23] diyor. Latince biliyor musunuz?

Jehan yanıt vermedi.

— Evet, diye devam etti papaz başını sallayarak. Eğitimin ve edebiyatın geldiği hale bakın. Latince biraz biliniyor, Süryaniceden kimsenin haberi yok; Grekçe, en büyük bilginlerin sözcüğü okumadan atladıkları için cahil sayılmadıkları ve: *Graecum est, non legitur*,[24] olarak nitelenen iğrenç bir dil halini almış.

Öğrenci gözlerini kararlı bir şekilde kaldırdı.

— Ağabey, duvara yazılmış şu Grekçe sözcüğü size güzel bir Fransızca ile açıklamam hoşunuza gider mi?

— Hangi sözcük?

— ΑΝΑΓΚΗ.

Başdiyakozun solmuş yanaklarına, tıpkı bir volkanın gizli sarsıntılarını dışarıya yansıtan duman bulutu gibi hafif bir kırmızılık yayıldı. Öğrenci bu değişikliği belli belirsiz fark etti.

— Söyle o zaman Jehan! diye kekeledi ağabey güçlükle, bu sözcük ne anlama geliyor?

---

21 Tuniklerini yırttılar. (Lat.)
22 Pelerin. (Lat.)
23 Tunik. (Lat.)
24 Yunanca mı, okunmaz. (Lat.)

— KADER.

Claude Frollo'nun yüzü yeniden soldu, öğrenci umursamadan devam etti:

— Şu alttaki, aynı elden çıkmış Ανάγνεία da hayâsızlık anlamına geliyor. Gördüğünüz gibi Grekçeyi biliyorum.

Başdiyakoz sessizliğini koruyordu. Bu Grekçe dersi onun düşlere dalmasına neden olmuştu. Şımarık bir çocuğun tüm kurnazlıklarını bilen küçük Jehan zamanın talebini tekrarlamak için uygun olduğuna karar verdi. Çok yumuşak bir ses tonuyla sözlerine başladı:

— Sevgili ağabeyim, bana haklı bir mücadelede birkaç serseri çocuğa ve yumurcağa, *quibusdam marmosetis'e*[25] tokat ve hançer darbeleri indirdiğim için surat asacak kadar kin mi besliyorsunuz? Claude ağabey, gördüğünüz gibi Latince de biliyorum.

Kulağa hoş gelen bu yapmacık sözler ağabeyin alışıldık ciddiyeti üzerinde hiçbir etki yaratmadı. Kerberos, içine ilaç konmuş ballı keki ısırmamıştı. Başdiyakozun alnındaki kırışıklıklardan tek biri bile kaybolmadı.

— Lafı nereye getirmek istiyorsunuz? diye sordu soğuk bir tavırla.

— Evet, doğru! diye karşılık verdi Jehan hiç çekinmeden. Paraya ihtiyacım var.

Bu küstah açıklama karşısında başdiyakozun yüzünü babacan bir eğitmenin ifadesi kapladı.

— Mösyö Jehan, bildiğiniz gibi Tirechappe'daki malikânemiz, yirmi bir evin vergilerini ve gelirlerini hesaplarsak otuz dokuz Paris lirası, on bir kuruş altı metelikten fazla bir kazanç sağlamıyor. Paclet kardeşlerin zamanından yarı yarıya fazla, ama önemli bir meblağ değil.

— Paraya ihtiyacım var, dedi Jehan söylenenleri umursamadan.

---

25 Birkaç marmoset maymununa. (Lat.)

— Bildiğiniz gibi yargıç papaz yirmi bir evimizin piskoposluğun mülkiyetinde olduğuna ve bu malikâneyi yeniden satın almamız için saygıdeğer piskoposa altı Paris lirası değerindeki yaldızlı gümüşten iki mark ödememiz gerektiğine karar verdi. Oysa, bu iki markı hâlâ biriktiremedim. Bunu siz de biliyorsunuz.

— Paraya ihtiyacım olduğunu biliyorum, diye tekrarladı Jehan üçüncü kere.

— Parayı ne yapacaksınız?

Bu soru Jehan'ın gözlerinde bir umut pırıltısının belirmesine neden oldu. Yüzünü yeniden uysal ve tatlı bir ifade kapladı.

— Bakın sevgili ağabeyim Claude, sizle tüm iyi niyetimle konuşacağım. Paranızı meyhanelerde eğlenmek ya da Paris caddelerinde altın sarısı brokardan bir paltoyla, uşağımın eşliğinde, *cum meo laquasio*, gezinmek için kullanmayacağım. Hayır ağabey söz konusu olan bir hayır işi.

— Nasıl bir hayır işi? diye sordu biraz şaşıran Claude.

— İki arkadaşım yoksul, dul ve dindar bir kadının bebeğine giysi almak istiyorlar. Sevaptır. Fiyatı üç florin, ben de katkıda bulunmak istiyorum.

— Arkadaşlarınızın adları nedir?

— Kasap Pierre ve Kuş Yiyen Baptiste.

— Hım! dedi başdiyakoz; bir hayır işi için ana sunağa düşen bir gülle gibi uygun isimler.

Jehan'ın iki arkadaşının adını kötü seçtiği kesindi. Bunun farkına vardığında iş işten geçmişti.

— Hem sonra, bebek giysisi neden üç florin tutuyor, hem de dindar bir kadının çocuğu için? Dindar dul kadınların ne zamandan beri kundak bezli bebekleri var?

Jehan buzdağını bir kez daha yarmıştı.

— Tamam o zaman, bu akşam Val-d'Amour'da Isabeau la Thierrye'yi izlemek için paraya ihtiyacım var!

— Hayâsız sefil! diye haykırdı papaz.

— Αναγνεία,[26] dedi Jehan.

Öğrencinin belki de muziplik yapmak için duvardan ödünç aldığı bu sözcük papazı derinden etkiledi. Dudaklarını ısırdı ve öfkesi, kızaran yüzünde söndü.

— Hadi artık gidin, dedi Jehan'a. Birini bekliyorum.

Öğrenci şansını bir kez daha denedi.

— Claude ağabey, bana en azından yemek yemek için birkaç kuruş verin.

— Gratianus fermanlarının hangi bölümündesiniz? diye sordu Claude.

— Defterlerimi kaybettim.

— Latin edebiyatında ne kadar ilerlediniz?

— Horatius kitabımı çaldılar.

— Ya Aristoteles?

— Şuraya bakın! Ağabey, dinden dönenlerin yanılgılarının her zaman için Aristoteles metafiziğinin çalılarının arasına gizlendiğini söyleyen o papaz kimdi? Aristoteles'in canı cehenneme! Dinimi onun metafiziği içinde kaybetmek istemiyorum.

— Delikanlı, dedi başdiyakoz, kralın şehre son gelişinde, yanında Philippe de Commines adında soylu bir beyefendi vardı, atının eyer örtüsüne size üzerinde düşünmenizi tavsiye edeceğim özlü bir söz işlenmişti: *Qui non laborat non manducet.*[27]

Elini kulağına götüren öğrenci yere diktiği gözleri ve kızgın yüz ifadesiyle bir süre sessiz kaldı.

— Sevgili ağabeyim, demek fırıncıdan bir dilim ekmek almam için gereken bir meteliği bana çok görüyorsunuz?

— *Qui non laborat non manducet.*

Başdiyakozun bu kararlı yanıtı üzerine, Jehan yüzünü tıpkı hıçkıran bir kadın gibi iki elinin arasına alıp umutsuz bir halde haykırdı:

---

26 Hayâsızlık. (Yun.)

27 Çalışmayan, yemek yiyemez. (Lat.)

— Ὀτοτοτοτοτοῖ!

— Mösyö, bu da ne demek? diye sordu bu garip çığlık karşısında şaşıran Claude.

— Ne demek mi? dedi gözyaşı kızarıklığı oluşturmak için yumruklarını bastırdığı küstah gözlerini Claude'a doğrultarak. Grekçe! Aiskhylos'un iki kısa ve bir uzun heceli ölçüyle yazdığı bir sözcük, acıyı çok güzel ifade ediyor.

Ve o anda başdiyakozu gülümsetecek ölçüde gülünç ve şiddetli bir kahkaha attı. Gerçekten de suç Claude'daydı: Bu çocuğu neden bu kadar şımartmıştı?

— Ah sevgili Claude ağabey, diye devam etti bu gülümsemeyle cesaretlenen Jehan, dünyada tabanlarının dili çıkmış potinler giymekten daha trajik bir şey olabilir mi?

Başdiyakoz hemen ilk baştaki ciddi tavrına büründü.

— Size bir çift yeni potin göndereceğim, ama sakın para beklemeyin.

— Sadece basit bir Paris meteliği ağabey, diye devam etti Jehan yalvarırcasına. Gratianus fermanlarını ezbere öğreneceğim, Tanrı'ya inanacağım, bilimin ve erdemin gerçek Pythagoras'ı olacağım. Ama merhamet edin, tek bir Paris meteliği! Karşımda bir barbardan ya da bir keşişin burnundan daha karanlık, daha pis kokulu, ağzını daha derin açmış bir halde bekleyen açlığın beni yiyip bitirmesini mi istiyorsunuz?

Claude kırışık başını salladı:

— *Qui non laborat...*

Jehan lafını bitirmesine izin vermedi.

— Tamam o zaman! diye bağırdı, her şeyin canı cehenneme! Yaşasın keyif! Meyhanelere gideceğim, kavgalar çıkaracağım, şarap çanaklarını kıracağım, kızlarla düşüp kalkacağım!

Ve ardından başlığını duvara fırlatıp, parmaklarını kastanyet gibi şıkırdatmaya başladı.

Başdiyakoz ona karamsar bir ifadeyle baktı.

— Jehan, sizin ruhunuz yok.

— Bu durumda, Epikouros'un söylediği gibi, adı olmayan bir şeyden yapılmış, ne olduğunu bilemediğim bir şeyden yoksunum.

— Jehan, kendinize çekidüzen vermeyi ciddi bir şekilde düşünmelisiniz.

— Ah, şuraya bakın! diye bağırdı sırasıyla bir ağabeyine, bir de fırının üzerindeki imbiklere bakan öğrenci, demek burada her şey boynuzlu, fikirler ve şişeler!

— Jehan, çok kaygan bir yokuştasınız. Nereye gittiğinizi biliyor musunuz?

— Meyhaneye, dedi Jehan.

— Meyhanenin sonu teşhir direğidir.

— Teşhir direği de bir fener gibi aydınlatıcıdır, belki de Diogenes onunla aradığı insanı bulabilirdi.

— Teşhir direğinin sonu darağacıdır.

— Darağacı bir kefesinde bir insanın diğer kefesinde tüm dünyanın yer aldığı bir terazidir. İnsan olmak güzeldir.

— Darağacının sonu cehennemdir.

— Büyük bir ateş.

— Jehan, Jehan, bu işin sonu kötüye gidecek.

— Başlangıcı iyi oldu.

O sırada merdivende bir ayak sesi duyuldu.

— Sessiz ol! dedi parmağını dudaklarına götüren başdiyakoz, Üstat Jacques geliyor. Dinleyin Jehan, diye ekledi alçak sesle, burada görüp duyduklarınızı kimseye söylemeyeceksiniz. Hemen şu fırının altına saklanın ve hiç sesinizi çıkarmayın.

Öğrenci fırının altına büzüldü; orada aklına aniden bir fikir geldi.

— Bu arada Claude ağabey, sesimi çıkarmamam için bir florin gerek.

— Sus! Size söz veriyorum.

— Şimdi istiyorum.

— Al o zaman! dedi para kesesini öfkeyle ona doğru fırlatan başdiyakoz. Jehan fırının altına yeniden çömelirken kapı açıldı.

V
Karalar Giymiş İki Adam

Üzerinde siyah bir giysi bulunan adamın yüzünde karamsar bir ifade vardı. Dostumuz Jehan'ın gözüne ilk çarpan (kolayca tahmin edilebileceği gibi fırının altına her şeyi keyfince görüp dinleyecek bir şekilde yerleşmişti) gelen adamın elbisesine ve yüzüne sinmiş olan hüzündü. Yine de, yüz hatlarına bir dingilik yayılmıştı, ama bir kedininkini ya da bir yargıcınkini andıran yapmacık bir dinginlik. Saçları iyice kırlaşmış, yüzü kırışmış olan bu adam altmışına dayanmış gibi görünüyor, beyaz kaşlarının altındaki gözlerini kırpıştırıyordu, dudakları sarkık, elleri iriydi. Bu görünümden adamın hiç kuşkusuz bir doktor, ya da üst düzey bir yönetici olduğunu anlayan ve burnunun ağzına çok uzak olmasını bir ahmaklık belirtisi kabul eden Jehan, belirsiz bir süre için böyle can sıkıcı bir konumda, berbat bir sohbet dinlemek zorunda kalmanın umutsuzluğuyla deliğine yeniden gömüldü.

Bu arada, adamı karşılamak için ayağa bile kalkmayan başdiyakoz ona kapının yanındaki bir iskemleye oturmasını işaret etti ve önceki bir düşüncenin zihnini meşgul edermiş gibi göründüğü birkaç saniyenin ardından ona koruyucu bir ifadeyle seslendi:

— Günaydın Üstat Jacques.

— Merhaba üstat, diye karşılık verdi siyah giysili adam.

Bu *Üstat Jacques* ve özellikle *üstat* sözlerinin telaffuz ediliş tarzlarında beyefendi ile bey, *domine*[28]ile *domne*[29] arasın-

28 Ey efendi. (Lat.)
29 Efendi. (Lat.)

daki gibi fark vardı. Kuşkusuz usta ile çırak karşı karşıya geliyorlardı.

— Ee, halledebiliyor musunuz? diye devam etti başdiyakoz, Üstat Jacques'ın bozmamaya özen gösterdiği yeni bir sessizlikten sonra.

— Maalesef üstadım, dedi Jacques hüzünlü bir gülümsemeyle. Sürekli üflüyorum. İstediğiniz kadar kül var ama tek bir altın kıvılcımı bile yok.

Claude Frollo sabırsızlığını belli eden bir el hareketi yaptı.

— Ondan söz etmiyorum Üstat Jacques Charmolue, büyücünüzün davasının nasıl gittiğini sormuştum. İsmi Marc Cenaine'di, öyle değil mi? Sayıştay katibi olan. Büyü yaptığını itiraf ediyor mu? Sorgulama başarıyla sonuçlandı mı?

— Maalesef hayır! diye yanıtladı Üstat Jacques her zamanki hüzünlü gülümsemesiyle. Henüz bu bahtiyarlığa erişemedik. Bu adam kaya gibi çıktı, ağzından tek bir kelime alamadan Marché-aux-Pourceaux'da ateşte yakabiliriz onu. Yine de gerçeğe ulaşmak için elimizden geleni yapıyoruz; şimdiden tükenmeye başladı, yaşlı komik Plautus'un dediği gibi, Saint-Jean'ın tüm otlarından yararlanıyoruz:

Advorsum stimulos, laminas, crucesque, compedesque,
Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias.[30]

Korkunç bir adam, hiçbiri işe yaramıyor, ne yapacağımı bilemiyorum.

— Evinde başka bir şey bulamadınız mı?

— Bulduk, dedi Üstat Jacques kuşağına bağladığı kesesini karıştırarak. İşte bu parşömeni. Üzerinde anlayamadığımız kelimeler yazıyor. Yine de Brüksel'deki Kantersten Caddesi'nde Yahudilerle iş yapan ceza avukatı biraz İbranice biliyor.

Üstat Jacques konuşurken elindeki parşömeni açıyordu.

30 Kamçılara, dağlayan demirlere, çarmıhlara, kösteklere, iplere, zincirlere, hapishanelere, stoklara, kelepçelere, tasmalara karşı. (Lat.)

— Verin, dedi başdiyakoz ve bakışlarını kâğıda yönelttiğinde, Saf büyü, Üstat Jacques! diye haykırdı. *Emen-Hetan!* Büyücülerin cumartesi toplantısında cadıların attıkları çığlıklar. *Per ipsum, et cum ipso, et in ipso*![31] Bu, şeytanı cehenneme yeniden kilitleyen buyruk. *Hax, pax, max!* bu tıpla ilgili bir şey. Kuduz köpek ısırığına karşı bir formül. Üstat Jacques! Siz kralın savcısısınız, bu parşömen çok tehlikeli.

— Adamı yeniden sorgulayacağız. İşte bir tane daha, diye ekledi Üstat Jacques kesesini yeniden karıştırarak, bunu da Marc Cenaine'in evinde bulduk.

Bu, Claude Frollo'nun fırınının üzerinde duran kaplardan biriydi.

— Ah! dedi başdiyakoz, bir simya potası.

— Size itiraf etmeliyim ki, dedi Üstat Jacques çekingen ve yapmacık bir gülümsemeyle, bunu fırında denedim, ama benimkinden daha iyi bir sonuç alamadım.

Başdiyakoz potayı incelemeye başladı. Şuna bak üzerine ne kazımış! *Och! Och!* pireleri kovmak için kullanılan bir söz! Bu Marc Cenaine cahilin teki! Bununla altın yapacağınızı hiç sanmıyorum! Yazın yüklüğünüze koyabilirsiniz, hepsi bu!

— Yanılgılardan söz ettiğimize göre, dedi kralın savcısı, yukarı çıkmadan önce aşağıdaki cümle kapısını inceledim; saygıdeğer üstadım, maden işlemenin Hôtel-Dieu Hastanesi tarafında bulunduğundan ve Notre-Dame'ın ayağındaki yedi figürden topuklarında kanatları olanın Mercurius'a ait olduğundan emin misiniz?

— Evet, diye yanıtladı papaz; kendisine her şeyi öğreten sakallı bir iblise sahip olan İtalyan doktor Augustin Nypho böyle yazmıştı. Zaten aşağı indiğimizde size bunu kapıda göstereceğim.

— Teşekkürler üstadım, dedi Charmolue yerlere kadar eğilerek. Bu arada az kalsın unutuyordum! Küçük büyücü kızı ne zaman yakalatmamı istersiniz?

---

31 Bizzat onun sayesinde, bizzat onunla birlikte ve bizzat onda! (Lat.)

— Hangi büyücü kızı?

— Yargıç papazın yaşaklamasına rağmen her gün kilise avlusunda dans eden Çingene kızını, siz de çok iyi tanırsınız. Okumayı, yazmayı, matematiği Picatrix kitabı kadar iyi bilen ve tüm Çingenelerin asılması için yeterli gerekçe oluşturan şeytan boynuzlu bir keçisi var. Dava hazırlıkları yakında bitiyor! İnanın ki bu dansçı kız çok güzel bir yaratık! İki Mısır incisi gibi güzel gözleri var! Ne zaman başlayalım?

Başdiyakozun beti benzi soldu.

— Size zamanını söyleyeceğim, diye kekeledi güçlükle duyulabilen bir sesle, ardından kendini toparlayarak ekledi: Siz Marc Cenaine ile ilgilenin.

— İçiniz rahat olsun, dedi Charmolue gülümseyerek. Döner dönmez onu tekrar deri işkence tezgâhına yatıracağım. Ama çok dayanıklı bir adam: elleri benden daha iri olan Pierrat Torterue'yu bile usandırıyor. Plautus'un söylediği gibi,

Nudus vinctus, centum pondo, es quando pendes per pedes.[32]

Onu yeniden sorguya alacağız! En iyi yöntemimiz olan işkenceden geçecek.

Claude Frollo karamsar düşlere dalmış gibi görünüyordu. Charmolue'ye döndü.

— Üstat Pierrat... Üstat Jacques demek istedim, Marc Cenaine ile ilgilenin.

— Evet, evet Üstat Claude. Zavallı adam! Mummolus gibi acı çekecek. Büyücülerin ayinine katılmak da aklına nereden gelmiş? Bir sayıştay kâtibinin Charlemagne'ın *Striga vel masca*![33] sözlerini işitmiş olması gerekirdi. Smeralda dedikleri küçük kıza gelince, talimatlarınızı bekliyorum. Ah! Kapının altından geçerken bana kiliseninin girişinden görünen bahçıvan freskinin ne anlama geldiğini açıklayacaksınız. Hz. İsa değil mi? Hey! Üstat ne düşünüyorsunuz?

---

32 Çıplak bir şekilde bağlı olarak yüz ağırlık ile ayaklarından asıldın. (Lat.)

33 Cadı ya da kan emici! (Lat.)

Kendi dünyasına dalmış olan Claude onu dinlemiyordu. Bakışlarının yönünü izleyen Charmolue, papazın gözlerinin pencereyi kaplayan geniş örümcek ağına sabitlendiğini fark etti. O sırada, mart güneşini arayan dikkatsiz bir sinek ağlara takılı kaldı. Ağının sarsıntısını hisseden devasa koca örümcek ani bir hareketle merkezî bölmesinden çıkıp bir hamlede sineğe yöneldi, onu iki ön ayağı ile tutup başını iğrenç zehir çengeli ile yoklamaya başladı.

— Zavallı sinek! dedi kralın savcısı ve onu kurtarmak için elini kaldırdı. Uykudan sıçrayarak uyanmış gibi görünen başdiyakoz kolunu sıkıca tuttu.

— Üstat Jacques, diye bağırdı, kaderin gerçekleşmesine engel olmayın.

Kralın savcısı ürkmüş bir halde geri döndü; âdeta demir bir kıskaç kolunu kavramıştı. Papazın sabit, sert, alev saçan bakışları sinek ve örümceğin oluşturduğu korkunç görüntüye takılı kalmıştı.

— Ah evet! diye devam etti papaz, âdeta iç organlarının derinliklerinden gelen bir sesle. İşte herşeyin sembolü. Sinek uçuyor, çok neşeli, yeni doğmuş, ilkbaharı, açık havayı, özgürlüğü arıyor ah! Evet ama uğursuz gül pencereye çarpıyor, örümcek yerinden çıkıyor! İğrenç örümcek! Zavallı dansçı kız! Tanrı'nın sevdiği zavallı sinek! Üstat Jacques kaderin gerçekleşmesine engel olmayın! Maalesef sen örümceksin Claude, aynı zamanda sineksin! Bilime, ışığa, güneşe doğru uçuyordun, sonsuz gerçeğin gün ışığına ulaşmaktan başka derdin yoktu; ama kör sinek, çılgın bilge, öbür dünyaya, aydınlığın, bilimsel bilginin dünyasına açılan o göz kamaştırıcı pencereye doğru atılırken, kaderin seninle ışığın arana gerdiği o ince örümcek ağını göremedin, büyük bir coşkuyla içine daldın; sefil çılgın, şimdi kafan parçalanmış, kanatların kopmuş bir halde kaderin demirden iplikleri arasında çırpınıyorsun! Üstat Jacques! Üstat Jacques! bırakın örümcek işini görsün!

— Sizi temin ederim ki ona dokunmayacağım, dedi neler olup bittiğini anlamadan papaza bakan Charmolue. Ama üstat lütfen kolumu bırakın! Eliniz kerpeten gibi.

Başdiyakoz onu duymuyordu.

— Ah! çılgın! diye devam etti gözlerini pencereden ayırmadan. O küçük sinek kanatlarınla bu korkunç ağı yırttığında ışığa ulaşacağını mı sanıyorsun? Ne yazık! gerçeği tüm felsefelerden ayıran daha uzaktaki o canı, o saydam engeli, tunçtan daha sert olan o kristal duvarı nasıl aşacaksın? Ah! Bilimin boşluğu! Seke seke uçup çok uzaklardan gelen nice bilge kafalarını orada parçaladı! Birbirine karışnuş nice bilimsel disiplinler vızıldayarak o ebedi cama tosladılar!

Sustu. Farkında olmadan onu düşlerinden bilime yönelten bu son düşünceler papazı yatıştırmışa benziyordu. Jacques Charmolue ona şu soruyu yönelterek tamamıyla gerçekliğe dönmesini sağladı:

— Üstadım, altın üretmek için bana ne zaman yardıma geleceksiniz? Başarmak için sabırsızlanıyorum.

Başdiyakoz acı bir gülümsemeyle başını salladı.

— Üstat Jacques, Michel Psellos'u okuyun, *Dialogus de Energia et Operatione Daemonum*.[34] Yaptığımız iş çok da masumca değil.

— Üstat, biraz alçak sesle konuşun! Bunu ben de biliyorum, dedi Charmolue. Ama kralın savcısı olup yılda otuz Tour eküsüne çalışınca Hermesçiliğe başvurmak gerekiyor. Lütfen alçak sesle konuşalım.

O sırada Charmolue'nün endişeli kulağına fırının altından bir çene ve çiğneme gürültüsü geldi.

— Bu da ne? diye sordu.

Bu, saklandığı yerde canı çok sıkılmış olan ve bulduğu bayat bir ekmek parçası ile küflenmiş peyniri avunmak ve karnını doyurmak için umarsızca yiyen öğrencinin çıkardığı

34 Cinlerin Kuvveti ve Faaliyetleri Üzerine Diyalog. (Lat.)

sesti. Çok aç olduğu için çok gürültü yapıyor ve her lokmada savcıyı telaşlandıracak kadar güçlü bir ses çıkarıyordu.

— Benim kedim, dedi başdiyakoz aceleyle orada bir fareyi yemekle meşgul.

Bu açıklama Charmolue'yu rahatlattı.

— Gerçekten de üstat, diye karşılık verdi saygılı bir gülümsemeyle, tüm büyük filozofların kendilerine ait bir hayvanları vardır. Servius'un sözlerini bilirsiniz: *Nullus enim locus sine genio est.*[35]

Bu arada Jehan'ın yeni bir muzurluk yapacağından endişelenen Claude saygın tilmizine cümle kapısında incelemeleri gereken birkaç figür olduğunu hatırlattı. Bunun üzerine, ikisi birlikte dışarı çıkarken dizinde çenesinin izinin kalacağından ciddi ciddi kaygılanmaya başlayan öğrenci derin bir oh! çekti.

VI

Sokak Ortasında Edilen Yedi Küfürün Yaratabileceği Etki

— *Te Deum laudamus*![36] diye haykırdı deliğinden çıkan Üstat Jehan, iki baykuş nihayet gitti! Och! och! Hax! Pax! Max! Pireler! Kuduz köpekler! Şeytan! Sohbetlerinden usandım! Kafam bir çan kulesi gibi uğulduyor. Üstüne üstlük küflü peynir! Aşağı inelim, ağabeyimin kesesini alıp içindeki paraları içki şişelerine dönüştürelim şimdi!

Değerli kesenin içine şefkat ve hayranlıkla bir göz attı, giysilerini düzeltip potinlerini parlattı, külden grileşmiş kollarının tozunu aldı, ıslık çaldı, zıplayarak havada kendi etrafında döndü, Isabeau-la-Thierrye'ye mücevher niyetine vermek üzere fırının üzerinde duran birkaç camdan nazarlığı aşırdı, nihayet ağabeyinin son bir hoşgörüyle açık bıraktığı kapıyı

35 Bir ruhu olmayan hiçbir yer yoktur. (Lat.)

36 Tanrım, sana şükrediyoruz! (Lat.)

itti ve son bir muziplik yapmak üzere kapıyı açık bıraktı, spiral şeklindeki merdiveni bir kuş gibi sekerek inmeye başladı.

Merdivenin karanlığında dirseğine homurdanarak geri çekilen bir şey çarptı. Bunun Quasimodo olduğunu tahmin etti ve bu sahneyi merdivenin geri kalanını kahkahalar atarak inecek ölçüde gülünç buldu. Meydana indiğinde hâlâ gülüyordu.

Aşağıya iner inmez ayağını yere vurdu.

— Ah! dedi, Gözünü sevdiğim Paris kaldırımı! Hz. Yakup'un meleklerini soluk soluğa bırakacak lanet merdiven! Gökyüzünü delip geçen o taş burguda ne işim vardı; oraya küflü bir peynir yemek ve bir pencereden Paris'in çan kulerini görmek için mi çıktım?

Birkaç adım sonra, cümle kapısındaki bir işlemeyi hayranlıkla izleyen iki baykuşu, yani Claude Frollo ile Üstat Jacques'ı fark etti. Ayaklarının ucuna basarak yanlarına yaklaştığında, başdiyakozun Charmolue'ye alçak sesle söylediklerini duydu:

— Kenarları yaldızlı bu lacivert taşının üzerine Hz. Eyüp'ün resmini Guillaume de Paris kazıttı. Hz. Eyüp mükemmelleşmek için sınanması ve acı çekmesi gereken felsefe taşını temsil ediyor, tıpkı Raymond Lulle'ün söylediği gibi: *Sub conservatione formoe specificoe salva anima.*[37]

— Umurumda değil, dedi Jehan, kese artık bende.

O sırada, arkasında güçlü ve çınlayan bir sesin peş peşe korkunç küfürler sıraladığını duydu.

— Kahrolasıcalar! Şeytan çarpsın hepinizi! Tanrı cezanızı versin! İblisin dünyadaki temsilcileri! Lanet olasıcalar! Papa hepinizi cehenneme göndersin! Şeytan görsün yüzünüzü!

— Bahse girerim ki, bu dostum yüzbaşı Phoebus'tan başkası olamaz! diye haykırdı Jehan.

Başdiyakoz bu Phoebus ismini, kralın savcısına kuyruğunu duman ve bir kral başının çıktığı bir hamama gizleyen

37 Ruh özel bir koruma altında güvendedir. (Lat.)

ejderhayı anlatırken duydu. Tüm bedeni Charmolue'nün afallamasına neden olacak kadar titreyen Claude Frollo lafını yarıda kesip döndü ve kardeşi Jehan'ın Gondelaurier Malikânesinin kapısında duran uzun boylu bir subaya yaklaştığını gördü.

Gerçekten de, bu yüzbaşı Phoebus de Châteaupers'di. Sırtını nişanlısının evinin köşesine yaslamış halde bir kâfir gibi sövüp sayıyordu.

— İnanın bana Yüzbaşı Phoebus, dedi Jehan adamın elini tutarak, muhteşem küfürler sıralıyorsunuz.

— Şeytan görsün yüzünüzü! diye yanıtladı yüzbaşı.

— Şeytan sizin yüzünüzü görsün! diye karşılık verdi öğrenci. Ama kibar yüzbaşı, bu iltifatlar selinin kaynağı nedir?

— Bağışlayın dostum Jehan! diye haykırdı Jehan'ın elini sıkan Phoebus, fırlayan at hemen durmaz. Ben de dörtnala küfrediyordum. Az önce o iffet kumkuması kadınların evinden çıktım ve oradan her çıkışımda boğazım küfürle doluyor; onları tükürmezsem boğulurum, şeytan çarpsın!

— İçmek ister misiniz? diye sordu öğrenci.

Bu öneri yüzbaşıyı yatıştırdı.

— Elbette, ama param yok.

— Bende var!

— Hadi canım, görelim bakalım!

Jehan gösterişli ve saf bir ifadeyle para kesesini yüzbaşıya gösterdi. Bu arada, afallayan Charmolue'nün yanından ayrılan başdiyakoz birkaç adım arkalarına kadar yaklaşmıştı. Para kesesini hayranlıkla izledikleri için kendisini fark etmeyen iki kafadarı inceliyordu.

Phoebus haykırdı:

— Cebinizde bir kese var Jehan! Su kovasındaki aya benziyor. Onu görebiliyorsunuz, ama aslında orada değil. Sadece bir gölge! Uyduruyorsunuz! İçinde çakıl taşları olduğuna bahse girerim!

Jehan soğuk bir şekilde yanıt verdi:

— İşte keseme doldurduğum çakıltaşları.

Ve başka bir söz etmeden, vatanını kurtaran bir Romalının ifadesiyle para kesesini yandaki taşın üzerine boşalttı.

— Yüce Tanrım! diye homurdandı Phoebus, kalkan resimli Breton kuruşları, metelikler, mangırlar, Paris metelikleri, bronzdan çeyrek kuruşlar! Göz kamaştırıcı!

Jehan ağırbaşlı ve umursamaz görünüyordu. Neye uğradığını şaşıran yüzbaşı çamura düşen birkaç çeyrek kuruşu toplamak için yere eğildi. Jehan onu geri çekti:

— Yuh size Yüzbaşı Phoebus de Châteaupers!

Phoebus parayı saydıktan sonra, gösterişli bir tavırla Jehan'a döndü:

— Jehan, burada yirmi üç Paris kuruşu olduğunu biliyor musunuz? Bu akşam nereyi soydunuz, Coupe-Gueule Caddesi'ni mi?

Lüleli, sarı saçlı başını geriye atan Jehan, gözlerini küçümseyen bir ifadeyle yarı yarıya kapatarak karşılık verdi:

— Başdiyakoz olan ahmak bir ağabeyim var.

— Vay canına! diye haykırdı. Saygıdeğer adammış!

— Hadi içmeye gidelim, dedi Jehan.

— Nereye gideceğiz? diye sordu Phoebus; *Pomme d'Eve*'e[38] mi?

— Hayır, yüzbaşı *Vieille Science*'a[39] gidelim. Vieille qui scie une anse,[40] bu kelime oyunu hoşuma gidiyor.

— Boşver kelime oyununu Jehan! *Pomme d'Eve*'in şarabı muhteşem, üstelik kapının yanında güneşi alan ve içtiğimde gözüme hoş görünen bir asma var.

— Tamam o zaman! Havva'ya ve elmasına gidelim, dedi Phoebus'ün koluna giren öğrenci. Bu arada sevgili yüzbaşı az önce Coupe-Gueule[41] demiştiniz. Kulağa hiç hoş gelmi-

38 Havva'nın elması. (ç.n.)

39 Eski gizemli bilimler. (ç.n.)

40 Kulpu testereyle kesen yaşlı kadın. (ç.n.)

41 Hayvan kesen. (ç.n.)

yor, artık o kadar vahşi değiliz, oraya Coupe-Gorge[42] Caddesi diyoruz.

İki dost *Pomme d'Eve*'e doğru yola koyuldular. Önce yerden paraları topladıklarını ve başdiyakozun endişeli ve sert bir yüz ifadesiyle peşlerinden geldiğini söylemeye gerek yok.

Lanet ismi, Gringoire ile görüştüğünden beri tüm düşüncelerine karışan Phoebus bu muydu? Bunu bilemiyordu, ama ne de olsa bir Phoebus'dü ve bu sihirli isim başdiyakozun iki kafadarın arkasından temkinli adımlarla gitmesi, konuştuklarını dinlemesi, en ufak hareketlerini dikkatli bir endişeyle incelemesi için yeterliydi. Zaten yüksek sesle ve çevredekilerin kendilerini duymalarına hiç aldırış etmeden konuştukları için tüm söylediklerini duymak çok kolaydı. Düellolardan, kızlardan, şarap testilerinden, çılgınlıklardan söz ediyorlardı.

Bir caddeyi dönerlerken, yakındaki bir kavşaktan tef sesi geldiğini duydular. Claude Frollo subayın öğrenciye şunları söylediğini duydu:

— Aman Tanrım! Adımlarımızı sıklaştıralım.

— Neden Phoebus?

— Çingene kızının beni görmesinden korkuyorum.

— Hangi Çingene kızı?

— Keçisi olan küçük kız.

— Esmeralda mı?

— Ta kendisi Jehan. O lanet ismini hep unutuyorum. Acele edelim, yoksa beni tanıyacak. Bu kızın sokakta yanıma yaklaşmasını istemiyorum.

— Onu tanıyor musunuz Phoebus?

Başdiyakoz bu soru karşısında Phoebus'un sırıttığını, Jehan'ın kulağına eğilip alçak sesle bir şeyler söylediğini, ardından da bir kahkaha atıp başını zafer kazanmış bir edayla salladığını gördü.

---

42 Boğaz kesen (ç.n.)

— Gerçekten mi? dedi Jehan.
— Elbette!
— Bu akşam mı?
— Bu akşam.
— Geleceğinden emin misiniz?
— Deli misiniz Jehan? Bu işlerin şakası olur mu?
— Yüzbaşı Phoebus, siz bahtiyar bir subaysınız!

Konuşulanların hepsini duyan başdiyakozun dişleri takırdadı, gözle görünür bir ürperti tüm bedenini kapladı. Bir an için tıpkı bir sarhoş gibi bir direğe yaslandı, ardından iki kafadarı izlemeye devam etti.

Onlara yaklaştığında sohbetin konusu değişmişti. Avaz avaza eski tekerlemeyi söylediklerini işitti:

Petits-Carreaux'lu çocuklar
Danalar gibi asılırlar.

VII
Lanetli Keşiş

Meşhur *Pomme d'Eve* meyhanesi Üniversite Mahallesinde, Rondelle ve Bâtonnier caddelerinin kesiştiği köşede yer alıyordu. Zemin katta, oldukça geniş ve basık tavanlı bir salondu, merkezî kemer boynu sarıya boyanmış tahtadan kalın bir direğe yaslanıyordu, duvara parlayan kalay güğümler asılmıştı, her yanda masalar, sıkı içiciler, kızlar vardı, caddeye açılan camlı kapının yanında bir asma ve bu kapının üzerinde canlı renklerle boyanmış bir kadın ve elma resminin bulunduğu, yağmurla paslanmış, rüzgârda demir bir şişin etrafında dönen sactan bir levha yer alıyordu. Rüzgârgülünü andıran ve kaldırıma bakan bu levha meyhanenin tabelasıydı.

Hava kararıyordu, kavşak karanlığa gömülmüştü. Mumlarla aydınlanan meyhane uzaktan karanlıktaki bir

demirhane gibi parıldıyor, kırık camların arasından bardak, tabak, küfür, kavga sesleri yayılıyordu. Salonun sıcaklığıyla buğulanmış camlı vitrinin arasından birbirine karışmış yüzlerce yüzün belli belirsiz hatları görünüyor ve ara sıra çınlayan bir kahkaha duyuluyordu. İşlerine gidenler oradan bu gürültülü cama bakmadan geçiyorlardı. Sadece, ara sıra yırtık pırtık giysili birkaç yumurcak ayaklarının ucunda camın kenarına kadar yükselip sarhoşlar için kullanılan şu alaycı nakaratı haykırıyorlardı: Ayyaşlar, ayyaşlar, dalga gibi yalpalarlar!

Bu arada, dışarıda hiç durmadan içeriye bakan ve bir nöbetçi gibi meyhanenin önünden hiç uzaklaşmayan bir adam sakince geziniyordu. Üzerinde kuşkusuz mart gecelerinin soğuğundan korunmak, belki de giysisini gizlemek için *Pomme d'Eve*'in yanındaki eskiciden aldığı, burnuna kadar yükselen bir pelerin vardı. Ara sıra kurşun çerçeveli buğulu camın önünde duruyor, içeri bakıyor, sesleri dinliyor, ayağını yere vuruyordu.

Nihayet meyhanenin kapısı açıldı. Beklediğini bulmuş gibi görünüyordu. Kapıdan sızan ışık bir an için, dışarı çıkan iki ayyaşın neşeli yüzlerini kızıla boyadı. Pelerinli adam caddenin karşısına geçip bir sundurmanın altında onları izlemeye başladı.

— Lanet olsun! dedi sarhoşlardan biri. Saat yedi oldu. Randevu saati geldi.

— Size Mauvaises-Paroles[43] caddesinde değil, *indignus qui inter mala verba habitat*, Jean-Pain Mollet caddesinde oturduğumu söylüyorum, *in vico Johannis-Pain-Mollet*, diye karşılık verdi arkadaşı peltek bir dille. Bunun aksini iddia edersiniz tek boynuzlu değil çift boynuzlusunuz demektir. Bir ayının üzerine çıkan kişinin ondan sonra hiç korkmadığını herkes bilir; ama sizin gözünüz tıpkı Saint-Jacques-de-l'Hôpital gibi hep hovardalıkta.

43 Mauvaises Paroles: Kötü sözler. (ç.n.)

— Jehan, dostum, çok sarhoşsunuz, diyordu Phoebus.

Diğeri sendeleyerek yanıt verdi:

— Bunu söylemek hoşunuza gidiyor Phoebus, ama Platon'un yüzünün yandan görünüşünün bir av köpeğine benzediği kanıtlandı.

Okuyucu hiç kuşkusuz bunların iyi yürekli dostlarımız yüzbaşı ve öğrenci olduğunu şimdiden anlamıştır. Öğrencinin, daha sağlam bir içkici olduğu için soğukkanlılığını muhafaza eden yüzbaşıya çizdirdiği tüm zikzakları ağır adımlarla izlemesine bakılırsa, karanlıkta onları gözleyen adam da onları tanımış gibi görünüyordu. Onları dikkatle dinleyen pelerinli adam şu ilginç sohbete kulak misafiri oldu:

— Körkütük sarhoşsunuz bay öğrenci! düzgün yürümeye çalışın; sizden ayrılmam gerektiğini biliyorsunuz. Saat yedi oldu. Bir kadınla randevum var.

— Tamam, siz beni kendi halime bırakın! Yıldızları ve ateşten mızrakları görüyorum. Kahkahadan çatlayan Dampmartin Şatosuna benziyorsunuz.

— Büyükannemin siğilleri adına Jehan, iyice saçmalamaya başladınız. Bu arada Jehan, hiç paranız kaldı mı?

— Sayın rektör, inanın bir kuruşum bile kalmadı, bu söylediğim petite boucherie'de,[44] *parva boucheria,* olduğumuz kadar gerçek.

— Jehan, dostum Jehan, o küçük kızla Saint-Michel Köprüsünün ucunda buluşacağını biliyorsunuz, onu köprünün sefihi Falourdel'in evinden başka bir yere götüremem, oda ücreti ödemem gerek. Beyaz bıyıklı yaşlı fahişe bana kredi açmaz. Jehan lütfen! Papazın kesesindekilerin hepsini içtik mi? Bir Paris kuruşu bile kalmadı mı?

— Güzel geçirilmiş saatlerin bilincine varmak yemeğe konan lezzetli bir baharattır.

— Lanet olsun, bu saçma sapan sözlerden sıkılmaya başladım! İblis Jehan biraz bozuk paran kaldı mı? Onları bana

---

44 Paris'in bir mahallesi. (ç.n.)

ver lanet olası! Yoksa Eyüp gibi cüzzamlı, ya da Caesar gibi uyuz olsan da üstünü arayacağım.

— Mösyö, Galiache Caddesi'nin bir ucunda Verrerie Caddesi, diğer ucunda Tixeranderie Caddesi vardır.

— Peki o zaman aziz dostum Jehan, zavallı arkadaşım, Galiache Caddesi güzel, çok güzel. Ama ne olur kendinize gelin. Bana sadece bir Paris kuruşu gerek, saat yedideki randevu için.

— Herkes sussun, nakaratı dinleyin:

Fareler kedileri yediğinde,
Kral, Arras senyörü olacak;
Açık deniz Saint-Jean yortusunun
Sıcağında donduğunda,
Buzların üzerinden Arras'lıların
Evlerinden çıktıkları görülecek.

— Seni gidi iblisin öğrencisi, keşke ananın bağırsakları boğsaydı seni! diye haykırdı Phoebus ve sarhoş öğrenciyi sertçe itti; duvara doğru kayan Jehan, Philippe Auguste'ün kaldırımlarına hafifçe düştü. Phoebus, bir sarhoşun yüreğini asla terk etmeyen o kardeşçe merhamet duygusunun etkisiyle onu ayağıyla, Tanrı'nın Paris'in tüm kenar taşlarının köşesinde hazır bulundurduğu ve zenginlerin *çöp yığını* olarak aşağıladıkları o yoksul yastıklarından birine doğru yuvarladı. Yüzbaşı, Jehan'ın başını lahana eşeleklerinden oluşan eğik bir düzleme yerleştirir yerleştirmez öğrenci muhteşem bir bas bariton sesle horlamaya başladı. Yine de yüzbaşının yüreğindeki kinin ateşi tamamıyla sönmemişti.

— İyi oldu, şeytanın çöp arabası seni alıp götürür! dedi uyuyan zavallı öğrenciye ve oradan uzaklaştı.

Onları izlemeye devam eden pelerinli adam bir an için kararsız kalmış gibi yerde yatan öğrencinin önünde durdu, ardından derin bir iç çekerek yüzbaşının peşinden gitti.

Okuyucu isterse, biz de Jehan'ı yıldızların hoşgörülü bakışları altında uyurken bırakıp, onların peşinden gideceğiz.

Yüzbaşı Phoebus, Saint-André-des-Arcs Sokağı'na girdiğinde birinin kendisini takip ettiğini anladı. Tesadüfen gözlerini çevirdiğinde, duvar boyunca arkasında ilerleyen bir gölge gördü. O durunca, gölge de durdu, yürümeye başlayınca gölge de yürüdü. Bu durum onu pek de endişelendirmedi.

"Ah umurumda bile değil," dedi içinden, "tek meteliğim bile yok!"

Autun Kolejinin cephesinin önünde mola verdi. Öğrenimim olarak adlandırdığı şeyin ilk taslaklarını burada çizmişti ve içinde kalan muzip öğrenci alışkanlığıyla cephenin önünden her geçişinde cümle kapısının sağında yer alan kardinal Pierre Bertrand'ın heykelinin önünde, Priapos'un Horatius'un *Olim Truncus eram ficulnus*[45] taşlamasında kederle yakındığı o yüzsüzlüğü yapardı. Bu iş için harcadığı çabalar yüzünden *eduensis episcopus*[46] yazısı neredeyse silinmişti. Böylece, her zaman olduğu gibi heykelin önünde durup pantolonunun şeritlerini çözdükten sonra hacetini giderdi. Cadde bomboştu. Başı yukarıda, umursamaz bir halde pantolonunun sırma şeritlerini bağlarken bir gölgenin ağır adımlarla kendisine yaklaştığını gördü, adımlar gölgenin bir pelerini ve şapkası olduğunu fark edebileceği kadar yavaştı. Yanına geldiğinde, durdu ve Kardinal Bertrand'ın heykeli gibi hiç kımıldamadan bekledi. Bu arada, geceleri bir kedinin gözbebeğinden çıkan o belli belirsiz ışıkla dolu gözlerini Phoebus'a sabitlemişti.

Yürekli bir adam olan yüzbaşı elinde hançer bulunan bir hırsızdan korkacak cinsten değildi. Ama bu yürüyen heykel, bu taşlaşmış adam kanını dondurmuştu. Paris caddelerini geceleri arşınlayan lanetli keşiş hakkındaki söylentiler hafızasında karmakarışık bir halde yeniden canlandılar. Birkaç

45 Bir gün incir ağacında sakatlanmıştım. (Lat.)

46 Autun piskoposu. (Lat.)

dakika afallamış halde bekledikten sonra nihayet gülmeye çalışarak sessizliği bozdu:

— Mösyö, sandığım gibi bir hırsızsanız, benim için ceviz kabuğuna saldıran bir balıkçıl kuşundan farkınız yok. Dostum, ben tüm varlığını kaybetmiş bir ailenin çocuğuyum. Yan tarafa gidin. Kolejin şapelindeki haç gümüştendir.

Gölgenin pelerinin altından çıkan eli bir kartal pençesinin ağırlığıyla Phoebus'un koluna yapıştı. O sırada gölge konuştu:

— Yüzbaşı Phoebus de Châteaupers!

— Vay canına! demek ismimi biliyorsunuz, dedi Phoebus.

— Sadece isminizi bilmiyorum, diye ekledi pelerinli adam mezardan gelen sesiyle. Bu akşam bir randevunuz var.

— Evet, diye yanıtladı şaşıran Phoebus.

— Saat yedide.

— On beş dakika sonra.

— Falourdel'in evinde.

— Kesinlikle.

— Saint-Michel'in sefihi.

— Pazar duasında söylendiği gibi Saint-Michel'in başmeleği.

— Kâfir! diye homurdandı hayalet. Bir kadınla mı?

— *Confiteor.*[47]

— İsmi...

— Smeralda, dedi Phoebus neşeyle. Tüm kayıtsızlığı yavaş yavaş geri gelmişti.

Bu isim üzerine, gölgenin pençesi Phoebus'un kolunu öfkeyle sarstı:

— Yüzbaşı Phoebus de Châteaupers, yalan söylüyorsun!

Bunun üzerine yüzünü ateş basan yüzbaşı geriye sıçrayarak kolunu kavrayan kerpetenden kurtuldu ve kibirli bir ifadeyle elini kılıcının kabzasına götürdü. Bu öfke karşısında pelerinli adamın sergilediği kasvetli hareketsizlik görenleri

47 İtiraf ediyorum. (Lat.)

ürkütecek cinstendi. Görüntü âdeta Don Juan ile bir heykelin dövüşüne benziyordu.

— İsa ve Şeytan! diye bağırdı yüzbaşı. İşte bir Châteaupers'in kulağına nadiren çarpan bir söz! Bunu tekrarlamaya cesaret edemezsin.

— Yalan söylüyorsun! dedi gölge soğuk bir ifadeyle.

Yüzbaşı dişlerini gıcırdattı. Şu anda lanetli keşişi, hayaletleri, batıl inançları unutmuştu. Karşısında bir adam ve bir hakaret vardı.

— Ah! işte bu güzel, diye mırıldandı öfkeyle boğulan bir sesle. Kılıcını çekti, ardından öfke de insanı korku gibi titrettiği için kekeleyerek şunları söyledi: Hadi, hemen! Buraya gel! Kılıçlar! Kılıçlar! Bu kaldırımların üzerine kan dökülecek!

Bu arada gölge kıpırdamıyordu. Rakibinin gardını alıp hazırlandığını gördüğünde:

— Yüzbaşı Phoebus, dedi kederle titreşen bir ses tonuyla, randevunuzu unutuyorsunuz.

Phoebus gibi adamların öfkeleri saman alevi gibidir, bir damla soğuk su ateşlerini söndürmeye yeter. Bu sıradan sözler yüzbaşının elinde parlayan kılıcın yere doğru eğilmesini sağladı.

— Yüzbaşı, diye devam etti adam, yarın, öbür gün, bir ay ya da on yıl içinde boğazınızı kesmeye hazır olduğumu göreceksiniz; ama önce randevunuza gidin.

— Gerçekten de, dedi kendisiyle uzlaşmaya çalışıyormuş gibi görünen Phoebus, bir düello yapmak ve bir kızla buluşmak, her ikisi de çok hoş, ama birini yapayım derken ötekini elden kaçırmak hiç de anlamlı değil.

Kılıcını yeniden kınına soktu.

— Randevunuza gidin, diye tekrarladı yabancı.

— Mösyö, diye karşılık verdi yüzbaşı biraz şaşırarak, nezaketinizden dolayı çok teşekkürler. Gerçekten de, Adem'in pelerininde yırtmaçlar ve düğme ilikleri açmak için yarın

yeterince zamanımız olacak. Hoş bir çeyrek saat geçirmemi sağladığınız için size gönülden borçluyum. Sizi çamurun üzerine serip, sevgilimin yanına tam zamanında gideceğimi umuyordum, böyle bir durumda kadınları biraz bekletmek yerinde olur. Ama siz yaman bir adama benziyorsunuz, bu yüzden düelloyu yarına ertelemek daha makul görünüyor. Tamam, o zaman, sizin de bildiğiniz gibi saat yedideki randevuma gidiyorum. (Phobeus kulağını kaşıdı) Ah! Lanet olsun! Az kalsın unutuyordum! Odayı kiralamak için tek bir kuruşum bile yok ve o ihtiyar kadın parayı peşin isteyecek. Bana güvenmiyor.

— İşte odanın parası.

Phoebus yabancının soğuk elinin avucuna iri bir madeni para tutuşturduğunu hissetti. Bu parayı almaktan kendini alıkoyamayıp adamın elini sıktı.

— Yüce Tanrım! diye haykırdı, siz iyi bir insansınız.

— Bir şartım var, dedi adam. Bana haksız olduğumu ve doğruyu söylediğinizi kanıtlayın. Bu kadının söylediğiniz kişi olup olmadığını görebilmem için beni bir köşeye saklayın.

— Ah! Benim için sorun değil, diye karşılık verdi Phoebus. Sainte-Marthe odasını tutacağız, yandaki köpek kulübesinden kolayca görebilirsiniz.

— Gidelim o zaman, dedi gölge.

— Hizmetinizdeyim, dedi yüzbaşı. Şeytanın ta kendisi olup olmadığınızı bilmiyorum, ama bu akşam iki dost olalım, yarın size tüm borçlarımı para ve kılıç darbeleri halinde ödeyeceğim.

Hızla yürümeye koyuldular. Birkaç dakika sonra nehrin sesi onlara o zaman evlerle kaplı olan Saint-Michel Köprüsüne geldiklerini bildirdi.

— Önce sizi içeri sokacağım, dedi Phoebus arkadaşına, ardından beni Petit-Châtelet'de bekleyen güzel kızı almaya gideceğim.

Arkadaşı hiç yanıt vermedi; yan yana yürüdüklerinden beri ağzından tek bir sözcük bile çıkmamıştı. Phoebus alçak bir kapıya sertçe vurduğunda kapının yarıklarından bir ışık yayıldı.

— Kim o? diye bağırdı dişsiz bir ağızdan çıktığı anlaşılan bir ses.

— Lanet olsun! Şeytan götürsün! Tanrı belanı versin! diye karşılık verdi yüzbaşı.

Misafirler hemen açılan kapının ardından her ikisi de titreyen yaşlı bir kadını ve eski bir lambayı gördüler. Yırtık pırtık giysili, kafası sallanan, başına bir bulaşık bezi geçirmiş yaşlı kadın iki büklümdü; gözleri küçük, eli, yüzü, boynu kırış kırıştı, dudakları diş etlerinin altına giriyor, ağzının etrafını, kendisine bıyıklı bir kedi görünümü veren fırça gibi beyaz kıllar kaplıyordu. Bu mezbelenin içinin de kadından aşağı kalır yanı yoktu; duvarlar kireçle boyanmıştı, kirişler kararmış, şömine yıkılmış, her köşeyi örümcek ağları kaplamıştı; ortada ayakları kırık dökük iskemleler ve masalar sendeliyordu, küllerin içinde üstü başı pislik içinde bir çocuk ve dipte, tavandaki gizli bir bölmede sonlanan bir merdiven, daha doğrusu tahtadan bir el merdiveni vardı. Phoebus'un gizemli arkadaşı bu viraneye girdiğinde pelerinini gözlerine kadar kaldırmıştı. Bu arada bir barbar gibi küfreden yüzbaşı hayranlığa şayan Régnier'mizin dediği gibi bir eküyü güneşte parlatmak için acele ediyordu.

— Sainte-Marthe odası, dedi.

Yaşlı kadın ona bir beyefendi gibi davrandı ve eküyü bir çekmeceye koydu. Bu, siyah pelerinli adamın Phoebus'a verdiği paraydı. Sırtını döndüğünde, küllerin içinde oynayan uzun saçlı ve yırtık pırtık giysili küçük çocuk çekmeceye ustaca yaklaşıp eküyü aldı ve yerine bir çalı çırpı demetinden kopardığı kuru yaprağı bıraktı.

İki soylu beyefendiye peşinden gelmelerini işaret eden ihtiyar kadın merdivenden çıkmaya başladı. Üst kata çıktığın-

da, lambasını bir sandığın üzerine koydu ve evin gediklisi olduğu anlaşılan Phoebus karanlık bir viranenin kapısını açtı.

— Girin dostum, dedi arkadaşına.

Pelerinli adam hiçbir yanıt vermeden söyleneni yaptı. Kapı üzerine kapandığında Phoebus'un sürgüyü çektiğini ve yaşlı kadınla merdivenden aşağı indiğini duydu. Işık kaybolmuştu.

VIII
Nehre Bakan Pencerelerin Yararı

Claude Frollo (Phoebus'tan daha zeki olduğunu düşündüğümüz okuyucumuzun tüm bu öyküde başdiyakozdan başka lanetli bir keşiş görmedi herhalde), Claude Frollo bir süre yüzbaşının kendisini kilitlediği küçük, karanlık bölmeyi elleriyle yokladı. Burası, mimarların bazen çatıyla destek duvarının birleştiği noktaya yaptıkları gizli köşelerden biriydi. Phoebus'un yerinde bir benzetmeyle köpek kulübesi olarak andığı bu bölmenin düşey kesiti üçgen şeklindeydi. Zaten, odada pencere yoktu ve çatının eğik düzlemi ayakta durmaya izin vermiyordu. Claude tozların ve ayağının altında ezilen sıva kırıntılarının üzerinde diz çöktü. Başı ateşler içinde yanıyordu; etrafını araştırırken yerde bulduğu bir parça kırık camı alnına götürdü, hissettiği serinlik onu biraz olsun yatıştırdı.

O anda başdiyakozun karanlık zihninden neler geçiyordu? Bunu sadece o ve Tanrı bilebilir.

Esmeralda, Phoebus, Jacques Charmolue, çamurun üzerinde bıraktığı sevgili kardeşi, başdiyakoz cübbesi, Falourdel'in evinde belki de sarsılmış olan itibarı, tüm bu gördükleri, tüm bu yaşadıkları zihninde nasıl uğursuz bir düzenle sıralanıyordu? Bunu bilemeyeceğim. Ama bu düşüncelerin beyninde korkunç bir bütünlük oluşturdukları kesindi.

Bir çeyrek saattir beklemesine rağmen, bir asır yaşlanmış gibi görünüyordu. Aniden tahta merdivenin gıcırdadığını duydu, biri yukarı çıkıyordu. Merdiven kapağının yeniden açılmasıyla bir ışık belirdi. Hücresinin kurtların yediği kapısında oldukça geniş bir yarık vardı, yüzünü oraya yasladı. Bu şekilde yan odada olup biten her şeyi görebiliyordu. Merdivenden önce elinde lambasıyla kedi suratlı yaşlı kadın çıktı, ardından bıyıklarını yukarı buran Phoebus belirdi, nihayet güzel ve zarif yüzüyle üçüncü kişi, Esmeralda göründü. Rahip onun göz kamaştırıcı bir hayalet gibi merdivenden çıkışını izledi. Titremeye başlayan Claude'un gözlerine bir buğu yayıldı, damarları şiddetle büzüşüp kasılıyor, etrafındaki her şey uğulduyor, dönüyordu; bir süre hiçbir şey göremedi ve duyamadı.

Başdiyakoz kendine geldiğinde, iki genç yüzü ve odanın dibindeki berbat bir yatağı aydınlatan bir lambanın yanındaki tahta sandığın üzerinde Phoebus ile Esmeralda'nın baş başa kaldıklarını gördü.

Yatağın yanında bir pencere vardı, üzerine yağmur yağan bir örümcek gibi çökmüş camından göğün bir parçası ve uzakta, yumuşak bulutların pufla örtüsüne uzanmış ay görülebiliyordu.

Genç kız kızarmış, afallamış, heyecanlanmıştı. Aşağı eğilmiş uzun kirpikleri lâl renkli yanaklarını gölgeliyordu. Bakmaya cesaret edemediği subaysa çevresine ışıklar saçıyordu. Kız farkında olmadan, sevimli ve beceriksiz hareketlerle sandığın üzerine anlamsız çizgiler çiziyor, parmağına bakıyordu. Küçük keçi üzerine uzandığı için ayağı görünmüyordu.

Çok şık giyinmiş olan yüzbaşının yakasında ve bileklerinde o dönemin modasına göre büyük bir zarafeti yansıtan şeritler vardı.

Claude Frollo şakaklarında kaynayan kanın uğultusundan dolayı ne konuştuklarını rahatça duyamıyordu.

(Ezeli *sizi seviyorum* sözlerinin kullanıldığı bir aşk muhabbeti sıradan bir şeydir. Bu müzikal cümle bir ara nağmeyle süslenmemişse, kayıtsızlara oldukça yalın ve yavan gelir; ama Claude onları hiç de kayıtsızca dinlemiyordu.)

— Ah! Beni hor görmeyin Monsenyör Phoebus, diyordu genç kız ona bakmadan. Yaptığımın kötü bir şey olduğunu hissediyorum.

— Güzel çocuk, sizi hor görmek mi? diye karşılık veriyordu subay üstün ve seçkin bir incelikle. Sizi hor görmek ha, yüce Tanrım! Ama neden?

— Sizin peşinizden geldiğim için.

— Güzelim, bu konuda anlaşamıyoruz. Sizi hor görmem değil, sizden nefret etmem gerekirdi.

Genç kız korkuyla ona baktı:

— Benden nefret etmek! ama ne yaptım ki?

— Beni bu kadar yalvarttığınız için.

— Ne yazık ki! dedi... Yeminime ihanet ediyorum... Annemi ve babamı bulamayacağım... Muska değerini kaybedecek. Ama ne önemi var? şu anda anne babaya ne ihtiyacım var?

Bu şekilde konuşurken, sevinç ve şefkat dolu nemli, iri, kara gözlerini yüzbaşıya dikmişti.

— Söylediklerinizden bir şey anladıysam şeytan çarpsın beni! diye haykırdı Phoebus.

Bir an için sessiz kalan Esmeralda'nın gözlerinden bir damla yaş aktı, dudaklarında bir iç çekişin izleri belirdi.

— Ah monsenyör, sizi seviyorum.

Genç kızın etrafında öyle bir iffet halesi, öyle bir erdem büyüsü vardı ki, Phoebus onun yanında kendini tam anlamıyla rahat hissedemiyordu. Yine de bu sözler onu cesaretlendirdi.

— Beni seviyorsunuz! dedi coşkuyla ve kolunu Çingene kızının beline doladı. Bunun için fırsat kolluyordu.

Olanları gören papaz parmağının ucunu göğsünde gizlediği bir hançerin kabzasında gezdirdi.

— Phoebus, dedi Çingene kızı yüzbaşının inatçı ellerini belinden yavaşça ayırırken, iyi yüreklisiniz, cesursunuz, yakışıklısınız; benim gibi Çingenelerin arasında kaybolmuş zavallı bir çocuğu kurtardınız. Uzun zamandan beri bir subayın hayatını kurtarmasını düşlüyordum. Phoebus'um, sizi tanımadan önce sizi düşlüyordum; düşlerimdeki kişinin sizinki gibi şık bir üniforması, soylu bir yüz ifadesi, bir kılıcı vardı, isminiz Phoebus, güzel bir isim, isminizi seviyorum, kılıcınızı seviyorum. Kılıcınızı çekin Phoebus, onu görmek istiyorum.

— Seni çocuk seni! dedi yüzbaşı ve düz, ince kılıcını gülümseyerek kınından çıkardı.

Kılıca, kabzasına bakan Çingene kızı büyük bir merakla kabzanın üzerindeki resmi inceledi ve kılıcı öperken ona şunları söyledi:

— Yürekli bir adamın kılıcısınız. Yüzbaşımı seviyorum.

Fırsattan bir kez daha istifade eden Phoebus'un eğilmiş güzel boynunu öpmesi üzerine ayağa dikilen genç kız bir kiraz gibi kızardı. Papaz karanlıklar içindeki hücresinde dişlerini gıcırdattı.

— Phoebus, diye devam etti Çingene kızı, sizinle konuşmama izin verin. Uzun boyunuzu görüp mahmuzlarınızın şakırtısını duyabilmem için biraz yürür müsünüz? Ne kadar yakışıklısınız!

Yüzbaşı kızı mutlu etmek için memnuniyetini belli eden bir gülümsemeyle söylenerek ayağa kalktı.

— Ama, siz tam bir çocuksunuz!

— Bu arada güzelim, beni tören giysileri içinde görmüş müydünüz?

— Ne yazık ki hayır!

— Asıl öyle görmeniz gerek!

Phoebus biraz öncekinden daha yakınına oturdu kızın.

— Dinleyin sevgilim...

Çingene kızı çılgınlık, zarafet ve neşe dolu bir çocuksuluk sergileyerek güzel eliyle yüzbaşının ağzına birkaç hafif darbe indirdi.

— Hayır, hayır, sizi dinlemeyeceğim. Beni seviyor musunuz? Bana beni sevdiğinizi söylemenizi istiyorum.

— Hayatımın meleği, seni sevmek mi? diye haykırdı yüzbaşı. Bedenim, kanım, ruhum, her şeyim sana ait. Seni seviyorum ve senden başkasını asla sevmedim.

Bu cümleyi aynı koşullar altında pek çok kez söylemiş olan yüzbaşı, hiçbir hata yapmadan aynı şeyleri bir solukta tekrarladı. Çingene kızı bu tutkulu ilanıaşk üzerine meleksi bir mutluluk okunan bakışlarını gökyüzünün yerini tutan kirli tavana kaldırdı.

— Ah! diye mırıldandı, işte ölünmesi gereken an! Phoebus, hücresindeki zavallı başdiyakoza acı çektirecek yeni bir öpücüğü kondurmak için bu "anı" çok uygun buldu.

— Ölmek mi! diye haykırdı âşık yüzbaşı. Güzel meleğim, siz neler söylüyorsunuz? Tam yaşayacak zamandayız, ya da Jüpiter haylaz bir çocuktan başkası değil! böylesine güzel bir ilişkiye başlarken ölmek! Lanet olsun, çok kötü bir şaka bu! Olacak iş değil. Beni dinleyin sevgili Similar'ım... Esmenarda'm... Bağışlayın! Ama öyle garip bir isminiz var ki, bir türlü telaffuz edemiyorum. Âdeta içinden çıkılmaz bir çalılık.

— Tanrım, dedi zavallı kız, bu ismin ilginçliğinden dolayı kulağa çok hoş geldiğini sanıyordum. Ama beğenmiyorsanız bana Goton diye hitap edebilirsiniz.

— Ah! Tatlım, böyle ufak tefek şeyler için canınızı sıkmayalım! Alışılması gereken bir isim, hepsi bu. Ezberlediğimde her şey yoluna girer. Şimdi beni dinleyin sevgili Similar'ım: size büyük bir tutkuyla hayranlık duyuyorum. Sizi mucizevi bir şekilde gerçekten seviyorum. Bu sevgi başka bir kızı öfkeden öldürecek...

Kıskanç kız araya girdi:

— O da kim?

— Bunun ne önemi var? dedi Phoebus, beni sevecek misiniz?

— Ah!.. dedi genç kız.

— İşte, hepsi bu! Sizi nasıl sevdiğimi de göreceksiniz. Sizi dünyanın en mutlu kişisi yapmazsam depremler Tanrısı Neptün beni çarpsın. Bir yerlerde küçük bir kulübe tutarız. Okçularım pencerelerinizin altında geçit töreni yaparlar. Hepsi atlı ve Yüzbaşı Mignon'unkilere kafa tutuyorlar. Okçular, arbaletçiler, baltalı mızraklılar var. Sizi Rully samanlığına Parislilerin gösterilerine götüreceğim. Çok muhteşemdir. Seksen bin silahlı asker, otuz bin beyaz koşum takımı, pelerinler ya da üzerleri metal kaplı zırhlar; altmış yedi lonca sancağı, parlamentonun, sayıştayın, hazinenin, maliyenin flamaları var, sözün kısası muhteşem bir curcuna! Size Hôtel-du-Roi'nın yırtıcı aslanlarını göstereceğim. Tüm kadınlar bunu sever.

Bir süredir büyülü düşüncelere dalmış olan genç kız sözcüklerin anlamına dikkat etmeden yüzbaşının ses tonuyla hayaller kuruyordu.

— Ah! Mutlu olacaksınız! diye devam etti Phoebus Çingene kızının kemerini yavaşça çözerken.

— Siz ne yapıyorsunuz? dedi kız sertçe. Bu taciz onu düşlerinden sıyırmıştı.

— Hiçbir şey, diye yanıtladı yüzbaşı, sadece benimle birlikte olduğunuzda bu çılgın sokak giysilerinizi değiştireceksiniz.

— Seninle birlikte olduğumda Phoebus'um! dedi genç kız sevecenlikle.

Yeniden susup düşüncelere daldı.

Bu uysallık karşısında cesaretlenen yüzbaşı kızın hiç karşı koymaması üzerine kolunu beline doladı, ardından zavallı çocuğun korsesini ve yakalığını sessizce çözmeye başladı. Soluk soluğa kalan papaz Çingene kızının yuvarlak, esmer,

çıplak omzunun tıpkı sisin üzerinde yükselen ay gibi ortaya çıktığını gördü.

Phoebus'a karşı koymayan genç kız hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi görünüyordu. Yüzbaşının gözleri parladı.

Kız aniden Phoebus'a döndü:

— Phoebus, dedi sonsuz bir aşkı ifade eden bir ses tonuyla, bana dinini öğret.

— Dinimi! diye haykırdı yüzbaşı kahkahalar atarak. Ben size dinimi öğreteceğim! Kör şeytan! Benim dinimi ne yapacaksınız?

— Evlenmemiz için.

Yüzbaşının tutkulu yüzünü şaşkın, küçümseyen, umarsız ve çapkınca bir ifade kapladı.

— Ah şu işe bak! dedi. Evlenecek miyiz ki?

Benzi solan Çingene kızı başını kederle göğsüne bıraktı.

— Güzel aşkım, diye devam etti Phoebus şefkatli bir ses tonuyla, bu çılgınlıklar da neyin nesi? Evlenmek çok mu önemli? Birbirimizi sevmek için papazın kilisesine gidip Latince yeminler etmemiz mi gerekiyor? Böyle tatlı bir ses tonuyla konuşurken Çingene kızına iyice sokuluyor, okşayıcı elleri o incecik, yumuşak beli yeniden sarıyor, gözleri giderek daha da parlıyordu; her şey Mösyö Phoebus'un, Jüpiter'in iyi yürekli Homer'i bir bulutu yardıma çağırmak zorunda bıraktığı o budalalıkları yapmaya hazır olduğunu gösteriyordu.

Bu arada Claude Frollo her şeyi görüyor, çürümüş fıçı tahtalarından yapılmış kapının geniş aralıkları, yırtıcı kuş bakışlarına engel olmuyordu. O ana kadar manastırın sıkı bekâretine mahkûm kalan esmer tenli, geniş omuzlu papaz bu aşk, gece, şehvet sahnesi karşısında titriyor, kanının kaynadığını hissediyordu. Kafa karışıklığıyla kendini bu ateşli delikanlıya teslim eden genç ve güzel kız damarlarında erimiş kurşunun akmasına neden oluyordu. İçinde fırtınalar kopuyor, gözü şehvetli bir kıskançlıkla çözülmüş tokaları izliyordu. Kurt yeniği kapı çubuklarına yapışmış bahtsızın

yüzünü gören biri, onu kafesinin dibinden ceylanı yiyen bir çakalı izleyen kaplanın yüzüne benzetebilirdi. Gözbebekleri kapının yarıklarından bir mum gibi ışıldıyordu.

Phoebus aniden hızlı bir hamleyle Çingene kızının yakalığını çıkardı. Solgun ve dalgın bir halde kalakalmış zavallı çocuk aniden uykudan uyanırmış gibi sıçrayıp hemen atılgan subayın yanından uzaklaştı; çıplak göğsünü ve omuzlarını fark ettiğindeyse kızardı, kafası karıştı ve bir utanç sessizliğiyle göğsünü gizlemek için kollarını kavuşturdu. Yanaklarını yakan alev olmasaydı, böyle sessiz ve kımıltısız bir halde görenler onu bir edep abidesi sanabilirlerdi. Başını da öne eğmişti.

Bu arada yüzbaşının hamlesi boynunda taşıdığı gizemli muskayı ortaya çıkarmıştı.

— Bu da nedir? dedi korkuttuğu bu güzel yaratığa yeniden yaklaşmak için bulduğu bahaneyle.

— Ona dokunmayın! diye karşılık verdi heyecanla, o benim koruyucum. Ona layık olursam ailemi bulmamı sağlayacak. Ah! Yüzbaşım, beni bırakın! Annem! Zavallı annem! Annem! Neredesin? Yardımıma koş! Merhamet Mösyö Phoebus! Yakalığımı geri verin!

Gerileyen Phoebus soğuk bir ses tonuyla şunları söyledi:

— Ah! Matmazel! Gördüğüm kadarıyla beni sevmiyorsunuz.

— Onu sevmiyormuşum! diye haykırdı bahtsız kız, yanına oturttuğu yüzbaşının boynuna sarılırken. Seni sevmiyorum demek Phoebus'um! Hain, sen ne diyorsun, yüreğimi parçalamak mı istiyorsun? Ah! Hadi! Al beni! Her şeyimi al! Bana istediğini yap, sana aidim. Muskanın ne önemi var? Annemin ne önemi var? Seni sevdiğime göre annem sensin! Phoebus, sevgili Phoebus'um, beni görüyor musun? Buradayım, bana bak; reddetmek istemediğin o küçük kız seni aramaya geliyor. Ruhum, yaşamım, bedenim, benliğim, bunların hepsi size ait yüzbaşım. Tamam o zaman, evlenmeyelim,

bu canını sıkıyor; üstelik ben kimim? Çamurların içinden gelen sefil bir kız, oysa Phoebus'um, sen soylu bir beyefendisin! Gerçekten de çok hoş! Bir dansçı kız bir subayla evleniyor! Çılgınca bir düşünceydi. Hayır Phoebus, hayır, senin metresin, eğlencen, keyfin olacağım, ne zaman istersen sana ait bir kız olacağım. Sadece bunun için yaratılmışım, lekelenmiş, aşağılanmış, onuru kırılmış bir kızım, ama ne önemi var! Seviliyorum. Kadınların en gururlusu, en mutlusu olacağım. Ve yaşladığımda ya da çirkinleştiğimde Phoebus, artık sizi sevmeye hakkım olmadığında monsenyör, size hizmet etmem için bana katlanmaya devam edeceksiniz. Ben hizmetçiniz olarak başkalarının işlediği nişan kurdelelerinizi özenle muhafaza edeceğim. Mahmuzlarınızı parlatmama, pelerininizi fırçalamama, çizmelerinizin tozunu almama izin vereceksiniz. Öyle değil mi Phoebus, bana bu merhameti göstereceksiniz değil mi? Bu arada, bana sahip ol! Bak Phoebus, tüm bunlar sana ait, sadece beni sev! Biz Çingeneler açık hava ve aşkla yetinebiliriz.

Bunları söylerken kollarını subayın boynuna doluyor, yalvaran bir ifade ve gözyaşlarının ıslattığı hoş bir gülümsemeyle onu tepeden tırnağa inceliyordu. Göğüsleri çuhadan hırkaya ve sert işlemelere değiyordu. Yarı çıplak narin bedeni dizlerinin üstüne çökmüştü. Kendinden geçen yüzbaşı ateşli dudaklarını o güzel Çingene omuzlarına kondurdu. Gözleri tavana dalıp giden, kendini geriye bırakan genç kız bu öpücüğün heyecanıyla titriyordu.

Aniden, Phoebus'un başının üzerinde bir başka başı, solgun, yemyeşil, kaşı gözü oynayan bir yüzü, lanetli bir bakışı fark etti; bu yüzün yanında hançer tutan bir el vardı. Phoebus'un göremediği bu el ve yüz papaza aitti, kapıyı kırmış, yanlarına gelmişti. Genç kız bu korkunç görüntü karşısında, tıpkı başını kaldırdığında, yuvarlak gözleriyle yuvasını gözleyen akkuyruklu kartalı gören bir güvercin gibi hareketsiz, sessiz kalmış, buz kesilmişti.

Bir çığlık bile atamadı. Ardından hançerin Phoebus'a doğru indiğini ve dumanı tüter bir halde geri çekildiğini gördü.

— Lanet olsun! dedi yüzbaşı ve yere yuvarlandı.

Genç kız bayıldı.

Gözlerini kapayıp içindeki tüm duygular dağılırken, dudaklarında ateşten bir dokunuşu, celladın kızıl demirinden daha kızgın bir öpücüğü hissetti.

Kendine geldiğinde, etrafında devriye askerler vardı. Kanlar içinde kalmış yüzbaşıyı götürüyorlardı, papaz ortadan kaybolmuştu, odanın dibinde nehre bakan pencere ardına kadar açıktı, yüzbaşıya ait olduğu sanılan bir pelerini yerden alıyorlardı, çevresindekilerin şu sözlerini duyuyordu: "Bir büyücü kadın yüzbaşıyı bıçaklamış."

Sekizinci Kitap

I
Kuru Yaprağa Dönüşen Para

Gringoire ve Mucizeler Sarayının tüm sakinleri derin bir endişe içindeydi. Esmeralda'dan bir aydır hiç haber alınmaması Çingeneler dükünün ve dostları olan dilencilerin canını çok sıkıyordu. Keçisinin başına neler geldiğini bilememekse Gringoire'ın acısını ikiye katlıyordu. Çingene kızı bir akşam ortadan kaybolmuş, o zamandan beri kimse onu görmemişti. Tüm arama çabaları boşunaydı. Saralı taklidi yaparak dilenen birkaç muzip Gringoire'a, Esmeralda'yı, o akşam Saint-Michel Köprüsü yakınlarında bir subayla birlikte gördüklerini söylüyorlardı. Ancak Çingene tarzına uygun olan koca, şüpheci bir filozoftu; ayrıca Gringoire karısının bekâretine ne kadar düşkün olduğunu herkesten daha iyi biliyordu. Muska ve Çingene kızının erdemlerinin bir araya gelmesinin ne kadar sarsılmaz bir iffet abidesi yarattığının farkındaydı, bu iffetin direncini matematiksel olarak hesaplamıştı hatta. Bu bakımdan içi rahattı.

Bu yüzden bu kayboluşun nedenini açıklayamıyordu. İçini derin bir keder kaplamıştı. Mümkün olsa bu acıdan dolayı zayıflayabilirdi; edebi zevklerini, eline para geçer geçmez bastırmayı düşündüğü büyük eseri *De Figuris regularis et*

irregularibus'i[1] bile unutmuştu (Hugues de Saint-Victor'un, Vindelin de Spire'in ünlü karakterleriyle basılmış *Didascalon*'unu gördüğünden beri, kitabını bastırmanın hayallerini kuruyordu).

Bir gün, içindeki hüzünle Tournelle ağır ceza mahkemesinin önünden geçerken, Adalet Sarayının kapılarından birine toplanmış bir kalabalığa rastladı.

— Neler oluyor? diye sordu kalabalığın içinden çıkan bir delikanlıya.

— Bilmiyorum mösyö, diye yanıtladı genç adam. Bir subayı öldüren bir kadının yargılandığı söyleniyor. Piskopos ve yargıç papaz da davaya müdahale ettiklerine göre işin içinde büyücülük olmalı, Josas başdiyakozu olan ağabeyim de oradan hiç ayrılmıyor. Oysa onunla konuşmak istiyordum, ama kalabalık yüzünden yanına ulaşmak mümkün değil, bu durum canımı çok sıkıyor, çünkü hiç param yok.

— Maalesef mösyö! dedi Gringoire, size borç vermek isterdim, ama ceplerimin delik olması ekülerin ağırlığından kaynaklanmıyor.

Kilisedeki olaydan sonra canını sıkan bir ihmalkârlık nedeniyle bir daha görüşemediği başdiyakozu tanıdığını söylemeye cesaret edemedi.

Öğrencinin yoluna gitmesiyle, Gringoire yüksek mahkemenin merdivenlerini çıkan kalabalığı izlemeye başladı. Yargıçların genellikle keyif verici bir ahmaklığı temsil etmelerinden dolayı, bir ceza davasını izlemenin kederini dağıtmak için en uygun çözüm olduğunu düşünüyordu. Arasına karıştığı kalabalık sessizce, dirsek dirseğe yürüyordu. Sarayın içinde, eski yapının bağırsak kanalı gibi kıvrılan uzun koridoru boyunca süren yavaş ve tatsız bir yürüyüşten sonra, bir salona açılan alçak bir kapının önüne ulaştı. Uzun boyu sayesinde dalgalanan başlar kalabalığının üzerinden neler olup bittiğini görebiliyordu.

---

1 Düzenli ve düzensiz şekiller üzerine. (Lat.)

Salon genişti, loşluğu da daha geniş görünmesine neden oluyordu. Hava kararıyor, sivri kemerli yüksek pencereler içeriye ancak daha tonoza ulaşamadan yitip giden solgun bir gün ışığının girmesine izin veriyordu; oymalı tahtadan devasa bir kafesi andıran tonozun üzerindeki binlerce figür karanlıkta iç içe geçmiş gibiydi. Şimdiden sağda, solda, masalarda yakılmış ve evrakların arasına gömülmüş zabıt kâtiplerinin başları üzerinde parıldayan onlarca mum vardı. Salonun ön bölümü kalabalık tarafından doldurulmuştu; sağda ve soldaki masalarda cübbeli adamlar vardı; dipte, bir sekinin üzerinde, son sırada oturanların karanlığa gömüldüğü, donuk ve asık suratlı pek çok yargıç vardı. Duvarlar zambaklarla kaplıydı. Yargıçların kafalarının üzerindeki büyük haç belli belirsiz seçiliyordu, her yanda uçlarına mum ışıklarının alevden taçlar yerleştirdiği mızraklar ve teberler vardı.

— Mösyö, diye sordu Gringoire yanındakilerden birine, konsilin üst düzey papazları gibi sıralanmış bu adamlar da kimin nesi?

— Mösyö, dedi yanındaki, sağdakiler yüksek mahkemenin, soldakiler soruşturma heyetinin üyeleri, siyah cübbeli olanlar avukat, kırmızı cübbelilerse soylu beyefendiler.

— Yukarıda, onların üzerinde terleyip duran şu kırmızı suratlı yarma kim? diye sordu Gringoire.

— O da sayın başkan.

— Ya o arkasındaki koyunlar? diye devam etti yönetici takımını sevmeyen Gringoire. Bunun nedeni de Adalet Sarayındaki dramatik macerasından dolayı beslediği kindi belki.

— O beyler kralın hukuk danışmanları.

— Ya önündeki o yaban domuzu?

— O parlamentonun zabıt kâtibi.

— Ya o sağdaki timsah?

— Üstat Philippe Lheulier, kralın başavukatı.

— Ya soldaki o iri karakedi?

— Üstat Jacques Charmolue, kralın savcısı, yanında kilise mahkemesinin üyeleri var.

— Peki tüm bu adamlar burada ne için toplanmışlar?

— Birini yargılıyorlar.

— Kimi yargılıyorlar, ortada bir sanık göremiyorum.

— Bir kadın mösyö. Onu göremezsiniz. Sırtı bize dönük ve kalabalığın önünde duruyor. Bakın, kadın demir mızraklar taşıyan bir grubun ortasında.

— Kim bu kadın? diye sordu Gringoire. İsmini biliyor musunuz?

— Hayır mösyö, ben de yeni geldim. Ama yargıç papaz müdahil olduğuna göre, büyücülük meselesi olmalı.

— Hadi bakalım! dedi filozofumuz, bu cübbeli adamların insan eti yiyişini seyredeceğiz. Diğerlerinden farksız bir gösteri.

— Mösyö, dedi yanındaki, Üstat Jacques Charmolue size de çok yumuşak görünmüyor mu?

— Hımm! diye karşılık verdi Gringoire. Büzüşmüş burun deliklerine ve ince dudaklara sahip bir yumuşaklığa hiç güvenmem.

O sırada yanlarındaki izleyiciler iki gevezeye susmalarını söyledi. Önemli bir tanık dinleniyordu.

— Monsenyörler, diyordu, salonun ortasında duran ve yüzü âdeta yürüyen bir paçavra sanılacak ölçüde giysilerinin arasına gizlenmiş olan yaşlı bir kadın; monsenyörler, anlatacaklarım adımın Falourdel olduğu kadar doğru. Kırk yıldır Saint-Michel Köprüsünde, nehrin yukarısında, kumaş boyacısı Tassin-Caillart'ın tam karşısındaki evde otururum, vergilerimi, senyörlere olan vergilerimi düzenli olarak öderim. Mönsenyörler, şimdi yaşlı bir kadınım, eskiden çok güzeldim! Birkaç günden beri bana, "Falourdel, akşamları çıkrığınızla fazla iplik eğirmeyin, şeytan yaşlı kadınların örekesini boynuzlarıyla taramayı sever, geçen yıl Temple tarafında gezinen lanetli keşişin, şimdi Cité'nin sokaklarını

arşınladığı kesin. Falourdel dikkat edin, sizin kapınızı çalmasın," diyorlardı. Bir akşam çıkrığımla iplik eğiriyordum, kapım çalındı, kim olduğunu sordum. Küfür sesleri geldi. Kapıyı açtım. Siyahlar giymiş bir adamla yakışıklı bir subay içeri girdi. Siyahlar giymiş adamın sadece iki koru andıran gözleri görünüyordu. Gerisi pelerin ve şapkadan ibaretti. Benden Sainte-Marthe odasını istediler. Monsenyörler orası benim üst kattaki en temiz odamdır. Bana bir ekü verdiler. Parayı çekmeceme koyup içimden, "Yarın bununla Gloriette mezbahasından işkembe alırım," dedim. Yukarı çıktık. Yukarıdaki odaya çıkıp sırtımı döndüğümde, siyahlar giymiş adam ortadan kaybolmuştu. Buna biraz şaşırdım. Soylu bir beyefendi gibi yakışıklı olan subay benimle aşağı inip dışarı çıktı. Bir çilenin dörtte birini eğirene kadar, güzel, genç, saçını başını tarasa bir güneş gibi parlayacak bebek yüzlü bir kızla geri döndü. Kızın bir tekesi, iri bir tekesi vardı, siyah mı beyaz mı hatırlamıyorum. İşte bu beni düşündürdü. Kız umurumda değil, ama teke!.. Sakalları ve boynuzları olan bu hayvanları sevmem. Bu teke insana benziyordu. Üstelik bana cumartesi ayinlerini hatırlattı. Yine de bir şey söylemedim. Paramı almıştım. Haksız mıyım, sayın yargıç? Kızı ve yüzbaşıyı yukarıdaki odaya çıkardım ve onları yalnız bıraktım, tabii yanlarında teke de vardı. Aşağı inip işime koyuldum. Size evimin bir zemin, bir de üst katı olduğunu söylemem gerek, köprünün diğer evleri gibi arka odalar nehre bakar, iki katın pencereleri de ırmağa açılır. Ben ipliğimi eğiriyordum. Nedenini bilemiyorum ama bu teke aklıma lanetli keşişi getirmişti, üstelik güzel kız biraz garip bir şekilde giyinmişti. Aniden yukarıdan gelen bir çığlık sesini, bir şeyin yere düştüğünü, pencerenin açıldığını duydum. Hemen kendi pencereme koştum ve suya düşen siyah bir kütleyi gördüm. Papaz kılığına girmiş bir hayaletti. Ay ışığında onu çok iyi gördüm. Cité'ye doğru yüzüyordu. Bunun üzerine korkudan titreyerek devriyeleri çağırdım. İçeri giren bu bey-

ler biraz içkiliydiler ve neler olup bittiğini anlamadan beni tartakladılar. Onlara olanları anlattım. Yukarı çıktık, bir de ne görelim? Zavallı odam kan gölüne dönmüştü, boylu boyunca yere serilen yüzbaşının boynunda bir hançer vardı, kız ölü gibi yatıyordu ve keçi çok korkmuştu. "Çok güzel! dedim içimden, zemini temizlemek on beş günümü alacak. Kan pıhtılarını kazımak gerekecek, korkunç bir şey." Subayı götürdüler, zavallı genç adam! Kız perişan haldeydi. Bekleyin, daha da kötüsü ertesi gün işkembe almak için çekmecemi açtığımda para yerine kuru bir yaprak buldum.

Yaşlı kadın sustu. İzleyenler arasında bir korku mırıltısı yayıldı.

— Bu hayalet, bu teke, işin içinde büyü olmalı, dedi Gringoire'ın yanındakilerden biri.

— Ya o kuru yaprak! diye ekledi bir diğeri.

— Hiç şüphe yok ki subayları soymak için lanetli keşişle işbirliği yapan bir büyücü, dedi bir başkası.

Gringoire bile olan bitenleri ürkütücü ve gerçeğe yakın bulmaya eğilimliydi.

— Falourdel, dedi başkan görkemli bir ifadeyle, adalete söyleyeceğiniz başka bir şey yok mu?

— Hayır monsenyör, diye yanıtladı yaşlı kadın, ama iddianamede evimden hakaret edercesine berbat, pis kokulu bir virane diye söz ediliyor. Köprünün evlerinin görünümü pek güzel değildir, çünkü orada çok fazla insan yaşar, yine de zengin ve güzel kadınlarla evli olan kasaplar bile orada yaşıyor.

Gringoire'da bir timsah izlenimi uyandıran kralın başavukatı ayağa kalktı.

— Sessizlik! dedi. Mahkeme heyetine sanığın üzerinde bir hançer bulunduğunu hatırlatmak isterim.

— Falourdel, iblisin size verdiği paranın dönüştüğü yaprak yanınızda mı?

— Evet monsenyör, işte burada.

Bir mübaşir kuru yaprağı tımsaha ilettiğinde adam başını iç karartıcı bir ifadeyle salladı ve yaprağı başkana, o da kralın savcısına verdi, böylece yaprak tüm salonu dolaştı.

— Bir kayın ağacı yaprağı, dedi Üstat Jacques Charmolue. Büyünün yeni bir kanıtı.

Bir üye söz istedi.

— Tanık, iki adam sizin evinizde birlikte yukarı çıktı. Önce ortadan kaybolduğunu söylediğiniz ve ardından papaz giysileriyle Seine'de yüzdüğünü gördüğünüz siyah pelerinli adam ve subay. Size parayı hangisi verdi?

Yaşlı kadın bir an düşündükten sonra:

— Subay verdi, dedi.

Kalabalıktan bir uğultu yayıldı.

— Ah! İşte inancımda tereddüde düşmemi sağlayacak bir durum, diye düşündü Gringoire.

Bu arada, kralın başavukatı Philippe Lheulier yeniden araya girdi.

— Mahkeme heyetinin sayın üyelerine, hançerlenen subayın yatağında verdiği yazılı ifadede yanına yaklaşan siyah giysili adamın lanetli keşiş olabileceğini belli belirsiz düşündüğünü, bu adamın kendisini sanıkla birlikte olmaya zorladığını ve parası olmadığını söylemesi karşısında kendisine bir ekü verdiğini, bu parayı da Falourdel'e ödediğini beyan ettiğini hatırlatmak isterim. Bu ekü Cehennemden gelen bir paradır.

Bu ikna edici tespit Gringoire'ın ve salondaki diğer kuşkucuların kuşkularını ortadan kaldırmaya yetmiş gibi görünüyordu.

— Mahkeme üyeleri belgelerin bulunduğu dosyadan Phoebus de Châteaupers'in ifadesini okuyabilirler, diye ekledi kralın avukatı yerine otururken.

Bu ismi duyan sanık ayağa kalktığında, başı kalabalığın üzerinde belirdi. Dehşete kapılan Gringoire, Esmeralda'yı tanıdı.

Yüzü solgundu, eskiden zarif bir şekilde örgülü ve yaldızlı pullarla kaplı saçları darmadağınık bir şekilde omuzlarına dökülüyordu, dudakları morarmış, çukurlaşan gözleri ürkütücü bir hal almıştı. Ne yazık!

— Phoebus! dedi afallamış bir halde, o nerede? Ah, monsenyörler! Beni öldürmeden önce merhamet edin ve bana yaşayıp yaşamadığını söyleyin!

— Susun, diye karşılık verdi başkan, bu bizim işimiz değil.

— Ah! Yalvarırım bana sağ olup olmadığını söyleyin! diye devam etti cılızlaşmış güzel ellerini birleştirerek, zincirlerinin elbisesinin üzerinde titreştiği duyuluyordu.

— Tamam o zaman! dedi sert bir sesle kralın avukatı. Can çekişiyor. Şimdi memnun oldunuz mu?

Yüzü mum gibi beyazlaşan bahtsız kız hiçbir şey söylemeden, gözyaşı dökmeden sanık iskemlesine yığıldı.

Başkan ayağının ucunda duran, başında sırma bir takke, üzerinde siyah bir cübbe, boynunda bir zincir ve elinde bir değnek bulunan bir adama doğru eğildi.

— Mübaşir, ikinci sanığı getirin.

Tüm gözler açılan küçük bir kapıya yöneldiğinde, ayakları ve boynuzları yaldızlı güzel bir keçi Gringoire'ı hayretler içinde bırakarak salona girdi. Zarif hayvan, bir an için eşikte durup sanki önünde uçsuz bucaksız bir ufkun bulunduğu bir kayanın zirvesindeymişçesine boynunu öne uzattı. Aniden, Çingene kızını fark edince, masanın ve bir zabıt kâtibinin başının üzerinden sıçrayarak iki hamlede sahibesinin dizlerinin dibine ulaştı; ardından bir sözcük ya da okşayış beklentisiyle ayaklarının üzerinde tüm sevimliliğiyle yuvarlandı; ama sanık hiç kımıldamadı ve zavallı Djali'ye tek bir bakış bile yöneltmedi.

— Hey! Ama bu benim lanet hayvan, dedi yaşlı Falourdel, ikisini de çok iyi tanıyorum.

— Üyeler uygun görürlerse, keçinin sorgulamasına başlayacağız, diye araya girdi Jacques Charmolue.

Gerçekten de salona gelen ikinci sanıktı. O zamanlar bir hayvana büyücülük davası açmak sıradan bir şeydi. Bunlardan bir tanesi de 1466'dan beri, zabıta amirliğinin kayıtlarında yer alan ve Corbeil'de infaz edilen Gillet-Soulart ve dişi domuzunun davasıydı. Dişi domuzu gömmek için açılan çukurların, Morsant Limanından alınan beş yüz çalı çırpı demetinin, üç litre şarap ve ekmeğin, mahkûmun cellatla kardeşçe paylaştığı son yemeğin, domuzun her gün sekiz Paris meteliği tutan on bir günlük beslenme ve bakım masraflarının da dâhil olduğu tüm ilginç ayrıntılar bu belgede yazılıydı. Bazen daha da ileri gidiliyordu. Charlemagne ve Louis-le-Débonnaire'in papazlar kurulu havada görünen alevler içindeki hayaletlere büyük cezalar veriyorlardı.

Bu arada kralın savcısı haykırdı:

— Bu keçiyi ele geçiren ve tüm şeytan kovma dualarına direnen iblis kötü büyülerinde ısrar edip, mahkeme heyetini ürkütmeye devam ederse, onun hakkında darağacı ya da odun ateşinde yanma cezası vermek zorunda kalacağımızı bildiriyorum.

Gringoire soğuk terler döktü. Bir masanın üzerinde duran tefi alan Charmolue onu keçiye göstererek sordu:

— Saat kaç?

Ona zeki gözlerle bakan keçi yaldızlı ayağını yedi kez yere vurdu. Gerçekten de saat yediydi. Kalabalığı bir korku dalgası sardı. Gringoire kendini tutamadı.

— Yanılıyor, diye bağırdı, baksanıza ne yaptığını bilmiyor.

— Salonun dibindeki saygısızlar, sessiz olun! dedi mübaşir sertçe.

Jacques Charmolue tefi benzer hareketlerle kımıldatarak keçiden okuyucunun daha önceden tanık olduğu gibi o günün tarihini, yılın hangi ayında olunduğunu, vs. öğrendi. Ve kavşaklarda Djali'nin masum muzipliklerini belki de daha önce defalarca alkışlamış olan aynı izleyiciler davalardaki anlaşmazlıklara özgü bir göz yanılmasıyla Adalet Sarayının

kubbeleri altında korkuya kapılmışlardı. Keçi hiç kuşkusuz şeytanın ta kendisiydi.

Kralın savcısının Djali'nin boynundaki deri kesenin içindeki oyuncak harfleri yere dökmesi üzerine, keçinin dağınık harfleri düzenleyerek uğursuz Phoebus ismini yazdığında işler iyice sarpa sardı. Yüzbaşının kurbanı olduğu büyüler açıkça kanıtlanmıştı ve zarafetiyle gelip geçenlerin gözlerini defalarca kamaştıran o büyüleyici dansöz artık korkunç bir cadıydı.

Zaten, hiçbir yaşam emaresi göstermiyor, Djali'nin şirin numaraları, yargıçlar kurulunun tehditleri, izleyicilerin boğuk lanetlemeleri zihnine ulaşamıyordu.

Kendini toplaması için bir çavuşun onu acımasızca sarsması ve başkanın sesini heybetli bir şekilde yükseltmesi gerekti:

— Kız, kendini kötü büyüye adamış Çingene ırkındansınız. Geçtiğimiz 29 Mart gecesi, büyülü keçiyle suç ortaklığı yapıp karanlığın güçleriyle ele ele vererek, büyü ve şuhluğunuz sayesinde kralın okçu yüzbaşılarından Phoebus de Châteaupers'i hançerle yaraladınız. İnkâr etmekte ısrarlı mısınız?

— Korkunç bir suçlama! diye bağırdı genç kız yüzünü elleriyle gizleyerek. Phoebus'um! Ah! Cehennem alevleri!

— İnkâr etmekte ısrarlı mısınız? diye sordu başkan soğuk bir ifadeyle.

— Tabii ki inkâr ediyorum! dedi ürkütücü bir ses tonuyla, ayağa kalkmıştı ve gözleri parıldıyordu.

Başkan hiç aldırmadan devam etti:

— O zaman size isnat edilen suçları nasıl açıklıyorsunuz?

Esmeralda kesik kesik yanıt verdi:

— Daha önce de söyledim. Bilmiyorum. Beni sürekli izleyen tanımadığım cehennem kaçkını bir papaz vardı!

— İşte o, lanetli keşiş, dedi yargıç.

— Ah! Monsenyörler, bana acıyın! Ben zavallı bir kızım...

— Çingene kızı, dedi yargıç.

Üstat Jacques Charmolue yumuşak bir ifadeyle söz aldı:

— Sanığın keder verici ısrarı nedeniyle, işkenceye alınmasını talep ediyorum.

— Kabul edildi, dedi başkan.

Tüm bedeni titreyen bahtsız kız muhafızların talimatıyla ayağa kalkıp iki sıra teberin arasından önündeki Charmolue ve kilise mahkeme heyetinin papazlarını izleyerek bir kapıya yöneldi. Aniden açılıp üzerine kapanan bu kapı Gringoire'da kızı yutan korkunç bir ağız izlenimi bıraktı.

Kız gözden kaybolduğunda ağlayan keçinin sitemkâr melemesi duyuldu.

Duruşmaya ara verildi. Bir danışmanın üyelerin yorulmuş olduklarını, işkencenin sonuna kadar beklemenin uzun süreceğini söylemesi üzerine başkan bir hukukçunun kendini görevine adaması gerektiği yanıtını verdi.

— Lanet olası hayâsız karı, dedi yaşlı bir yargıç, akşam yemeğini yemeden önce işkenceye gidiyor!

II

Kuru Yaprağa Dönüşen Paranın Devamı

Esmeralda etrafındaki iç karartıcı kortejle birlikte, gündüz vakti bile lambalarla aydınlanan o karanlık koridorlarda birkaç basamak inip çıktıktan sonra, Adalet Sarayının çavuşları tarafından ürkütücü bir odanın içine itildi. Bu yuvarlak oda, günümüzde eski Paris'i işgal eden modern binaların arasından gökyüzüne doğru hâlâ yükselen o devasa kulelerden birinin zemin katındaydı. Bu yer altı mezarında pencere yoktu, giriş çıkışlar sadece alçak, dövme demirden bir kapıdan yapılıyordu. Yine de her taraf aydınlıktı, duvara oyulmuş fırının harlı ateşi kızıl yansımalarıyla bu mahzeni dolduruyor ve bir köşeye bırakılmış zavallı bir mumun tüm

parıltısını bastırıyordu. Fırını kapamaya yarayan ve o sırada yukarıya kaldırılmış olan demir kapak, karanlık duvarın alev saçan hava deliğinde sadece alt kısmında siyah, sivri, aralıklı dişlere benzeyen parmaklıklarının görülmesine izin veriyor ve fırın bu görünümüyle efsanelerdeki alev saçan ejderhanın ağzını andırıyordu. Mahkûm etrafa yayılan ışık sayesinde odanın her yanını kaplayan ve ne işe yaradıklarını anlayamadığı korkunç aletler gördü. Ortada neredeyse yere değecekmiş gibi duran deriden bir işkence tezgâhı, onun üzerinde kilit taşına oyulmuş basık burunlu bir ejderin ısırdığı bir halkaya bağlanmış tokalı bir kayış vardı. Fırının içini dolduran kerpetenler, kıskaçlar, kocaman saban demirleri korun üzerinde iç içe geçmiş halde kızıllaşıyordu. Fırının kan kırmızısı ışığı sadece hücrenin içindeki korkunç nesneler yığınını aydınlatmaya yarıyordu.

Bu vahşi tabloya *sorgu odası* deniyordu.

Tezgâhın üzerine uyuşuk bir halde işkenceci Pierrat Torterue oturmuştu. Dörtgen suratlı, deri önlüklü, bez pantolonlu iki yardımcısı kömürlerin üzerindeki demirleri çeviriyordu.

Zavallı kızın cesaretini toplama çabası boşunaydı, daha içeri girer girmez dehşete kapılmıştı.

Sarayın çavuşları bir yana, kilise mahkemesinin papazları bir yana dizildiler. Bir köşede bir zabıt kâtibi, bir yazı takımı, bir masa vardı. Üstat Jacques Charmolue çok tatlı bir gülümsemeyle Çingene kızına yaklaştı.

— Sevgili çocuğum, dedi, demek inkâr etmekte ısrarlısınız?

— Evet, diye karşılık verdi kız şimdiden boğuk çıkmaya başlayan sesiyle.

— Bu durumda, diye devam etti Charmolue, sizi arzu etmediğimiz ölçüde şiddetli bir şekilde sorgulamak bizi çok üzecek. Şu tezgâhın üzerine oturur musunuz? Üstat Pierrat, matmazele yer açın ve kapıyı kapayın.

Homurdanarak ayağa kalkan Pierrat:

— Kapıyı kaparsam ateşim söner, diye mırıldandı.

— Tamam o zaman üstadım, diye karşılık verdi Charmolue, kapıyı açık bırakın.

Bu arada ayakta duran Esmeralda birçok zavallının üzerine yatırıldığı bu deri tezgâhtan ürküyordu. Korku iliklerine işliyor, şaşkınlıktan dehşete kapılıyordu. Charmolue'nün bir işareti üzerine iki yardımcı onu tezgâhın üzerine oturttu. Onu hiç zorlamadılar, ama elleriyle dokunarak onu deri tezgâhın üzerine bıraktıklarında genç kız tüm kanının yüreğine doğru çekildiğini hissetti. Üzerine tırmanıp onu ısırmak, çimdiklemek isteyen tüm bu şekilsiz işkence aletlerinin her yandan kendisine doğru yaklaştıklarını görür gibi oldu. Bu aletler şimdiye kadar gördükleriyle kıyaslandığında, böcekler ve kuşlardan çok yarasalara, kırkayaklara, örümceklere benziyorlardı.

— Doktor nerede? diye sordu Charmolue.

— Buradayım, dedi kızın henüz fark etmediği siyah giysili bir adam.

Esmeralda'nın içi titredi.

— Matmazel, size isnat edilen suçları inkâr etmekte ısrarlı mısınız? dedi yine kralın savcısı yumuşak bir ses tonuyla.

Bu sefer sesi çıkmadığı için başıyla olumsuz yanıt verdi.

— Demek ısrar ediyorsunuz? dedi Jacques Charmolue. Üzgünüm ama, bu durumda görevimin gereklerini yerine getirmem gerekiyor.

— Sayın savcı, dedi aniden Pierrat, nereden başlayacağız?

Charmolue bir an için kafiye arayan bir şairin dalgın yüz ifadesiyle tereddüt etti.

— Ayaklıkla, dedi nihayet.

Tanrı ve insanlar tarafından tamamen terk edildiğini hisseden bahtsız kızın başı, hiç gücü kalmamış hareketsiz bir nesne gibi göğsünün üzerine düştü.

İşkenceci ve doktor ona doğru yaklaşırken, iki yardımcı iğrenç cephaneliklerini araştırmaya koyuldular. Bu ürkütücü demirlerin şıkırtısını duyan zavallı çocuk galvanik akım verilen ölü bir kurbağa gibi titredi.

— Ah! diye mırıldandı kimsenin duyamadığı alçak bir sesle, Phoebus'um!

Sonra yeniden mermer gibi hareketsizleşip derin bir sessizliğine gömüldü. Bu sahne yargıçlarınkilerden başka tüm yürekleri parçalardı. Zavallı günahkâr bir ruh Cehennemin kızıl renkli kapısında şeytan tarafından sorgulanıyordu sanki. Birazdan testerelerin, çarkların, işkence sehpalarının yapışacağı bu zavallı beden, işkencecilerin sert ellerinin ve kerpetenlerin acı vereceği bu kız, insan adaletinin öğütülecek zavallı bir buğday tanesi gibi işkencenin değirmen taşına attığı o tatlı, masum ve kırılgan yaratıktı!

Bu arada Pierrat Torterue'nün yardımcılarının nasırlı elleri kaba hareketlerle bu çekici bacağı, zarafeti ve güzelliğiyle Paris'in kavşaklarından geçenleri defalarca büyüleyen o küçük ayağı çıplak bırakmışlardı.

"Yazık!" diye mırıldandı bu zarif ve narin bacakla ayağı inceleyen işkenceci. Başdiyakoz orada olsaydı, kuşkusuz örümcek ve sinekle ilgili düşüncelerini hatırlayacaktı. Bahtsız kız, kısa süre sonra gözlerini kaplayan bir sis bulutu arasından ayaklığın yaklaştığını ve ayağının ürkütücü aletin demirli tahta çubukları arasında kaybolduğunu gördü. Bunun üzerine yaşadığı korkuyla gücünü topladı.

— Çıkarın şunu ayağımdan! diye bağırdı öfkeyle ve saçı başı dağılmış bir halde doğrulurken. Merhamet edin!

Kralın savcısının ayaklarına kapanmak için tezgâhtan fırladı, ama bacağı meşe ve demirden ağır ayaklığın etkisiyle hareket edemeyince kanadında kurşun taşıyan bir arıdan daha perişan halde ayaklığın üzerine yığıldı.

Charmolue'nün bir işareti üzerine yeniden tezgâha yerleştirildi, iki iri el ince beline yukarıdan sarkan kayışı bağladı.

— Son kez soruyorum, suçunuzu kabul ediyor musunuz? dedi Charmolue o hiç değişmeyen yumuşaklığıyla.

— Ben masumum.

— O zaman matmazel, size isnat edilen suçları nasıl açıklıyorsunuz?

— Maalesef bilmiyorum monsenyör.

— Demek inkâr ediyorsunuz?

— Hepsini.

— Başlayın, dedi Charmolue Pierrat'ya.

Pierrat'nın manivelayı çevirmesiyle ayaklık daraldı ve bahtsız kız hiçbir insan dilinde yazılı karşılığı bulunmayan korkunç bir çığlık attı.

— Durun! dedi Charmolue Pierrat'ya. İtiraf ediyor musunuz?

— Her şeyi, diye haykırdı zavallı kız. İtiraf ediyorum! İtiraf ediyorum! Merhamet edin!

İşkenceyi göze alırken dayanma gücünü hesaba katmamıştı. Şimdiye kadar hoş, neşeli, dingin bir yaşam sürdüren zavallı çocuk ilk acıya yenilmişti.

— İnsanlık bana, bu itirafı yaptıktan sonra ölümü beklemenizi söylememi dayatıyor, dedi kralın savcısı.

— Umarım öyledir, dedi genç kız. Ve iki büklüm olmuş, kendini göğsüne bağlanan kayışa bırakmış bir halde yeniden tezgâhın üzerine yığıldı.

— Tamam güzelim, biraz dayanın, dedi Üstat Pierrat onu kaldırırken. Mösyö de Bourgogne'un boynundaki nişanın üzerinde yer alan altın kuzuya benziyorsunuz.

Jacques Charmolue sesini yükseltti:

— Zabıt kâtibi, yazın: Genç Çingene kızı, cinlerle, maskeli büyücülerle ve cadılarla şeytanın ayinlerine, büyü törenlerine katıldığınızı itiraf ediyor musunuz? Cevap verin.

— Evet, dedi alçak sesi soluğunda kaybolan Esmeralda.

— Beelzebub'un büyücüler törenini haberdar etmek için bulutların arasından gösterdiği ve sadece büyücüler tarafından görülebilen koçu gördüğünüzü itiraf ediyor musunuz?

— Evet.

— Baphomet'nin kafataslarına, Temple tapınağı şövalyelerinin o iğrenç putlarına taptığınızı itiraf ediyor musunuz?

— Evet.

— Davanın ikinci sanığı olarak keçi kılığına giren şeytanla sürekli işbirliği yaptığınızı?

— Evet.

— Nihayet, geçtiğimiz 29 Mart gecesi, iblisin ve halk arasında lanetli keşiş olarak anılan hayaletin yardımıyla Phoebus de Châteaupers adlı bir yüzbaşıyı hançerle yaraladığınızı ve öldürdüğünüzü itiraf ediyor musunuz?

İri gözlerini savcıya diken genç kız hiç çırpınmadan, hiç sarsılmadan bir makine gibi cevap verdi:

— Evet.

İçindeki her şeyin parçalandığı kesindi.

— Zabıt kâtibi, yazın, dedi Charmolue ve işkencecilere döndü: Mahkûmu çözüp duruşma salonuna götürün.

Mahkûm ayaklığından kurtulduğunda, savcı hâlâ acıyan uyuşmuş ayağını inceledi.

— Tamam, dedi, fazla bir hasar yok. Tam zamanında bağırdınız. Dans etmeye devam edebilirsiniz güzelim! Ardından kilise mahkemesindeki yardımcılarına döndü: İşte, nihayet adalet yerini buldu! Beyler, bu durum insanın içini rahatlatıyor. Matmazel ona elimizden geldiğince yumuşak davrandığımıza tanıklık edecek.

III

Kuru Yaprağa Dönüşen Paranın Son Bölümü

Solgun yüzü ve topallayan bacağı ile duruşma salonuna döndüğünde, ortalığı bir hoşnutluk mırıltısı kapladı. İzleyiciler tiyatroda oyunun son antraktının ardından son bölümün başlaması için perdenin kalktığı andaki tatmin edilmiş

sabırsızlık duygusunu yaşıyor, yargıçlar kısa süre sonra akşam yemeklerini yiyeceklerini umuyorlardı. Küçük keçi de çok sevinmişti. Sahibesine doğru koşmak istedi ama onu bir sıraya bağlamışlardı.

Hava iyice kararmıştı. Sayıları artırılmayan mumlar salonun duvarlarına görülemeyecek ölçüde zayıf bir ışık yayıyorlardı. Karanlık tüm nesneleri bir bulut gibi kaplıyordu. Bazı yargıçların hiçbir duygu ifade etmeyen yüzleri zorlukla seçilebiliyordu. Onların tam karşısında, uzun salonun ucunda, karanlık zeminin üzerinde belli belirsiz bir beyazlık görülebiliyordu. Bu sanıktı.

Yerine getirilmişti. Charmolue heybetli bir tavırla yerine yerleştikten sonra, başarısının gururunu pek fazla belli etmeden ayağa kalktı ve:

— Sanık her şeyi itiraf etti, dedi.

— Çingene kızı, dedi başkan, büyücülük, fahişelik ve Phoebus de Châteaupers cinayeti ile ilgili tüm suçlarınızı itiraf ettiniz mi?

Yüreği sıkışan kızın karanlıkta hıçkırdığı duyuldu.

— Hepsini, diye yanıtladı alçak sesle, ama beni hemen öldürün!

— Kralın savcısı, dedi başkan, mahkeme heyeti değerlendirmelerinizi dinlemeye hazır.

Ürkütücü bir defter çıkaran Üstat Charmolue tüm kanıtların, gözdesi olan komedi yazarı Plautus'tan alıntılarla desteklenerek Cicero tarzı dolaylı anlatımlarla sunulduğu Latince söylevini hukukçulara özgü jestler ve abartılı bir vurgulama ile okumaya başladı. Okuyucularımıza bu önemli bölümü aktaramadığımız için üzgünüz. Hatip okumasını muhteşem bir belagatle yapıyordu. Daha giriş bölümünü tamamlamadan alnından terler damlıyor, gözleri yuvalarından uğruyordu. Aniden, söylevinin tam orta yerinde, sözlerine ara verdi ve her zaman yumuşak hatta ahmakça bakan gözlerinde şimşekler çaktı.

— Beyler, diye haykırdı (bu kez defterde yazmadığı için Fransızca konuşuyordu), Şeytan bu davaya duruşmamıza katılacak ve majesteleri kralın taklidini yapacak ölçüde karışmış. Şuraya bakın! Böyle konuşurken, eliyle küçük keçiyi gösteriyordu. Charmolue'nun el kol hareketlerini gören Djali aynı şeyi yapması gerektiğini sanmış ve poposunun üzerine oturarak ön ayakları ve sakallı başıyla kralın savcısının dokunaklı hareketlerini elinden geldiğince taklit etmeye başlamıştı. Bu, hatırlanacağı gibi onun en sevimli yeteneklerinden biriydi. Bu olay, bu son *kanıt* salonda büyük bir şok yarattı. Keçinin ayaklarının bağlanmasının ardından kralın savcısı sözlerine devam etti. Sonuç bölümü çok uzun olsa da muhteşemdi. İşte Üstat Charmolue'nün boğuk bir sesle ve yorgun el, kol hareketleriyle dile getirdiği son cümle:

— *Ideo, domini, coram stryga demonstrata, crimine patente, intentione criminis existente, in nomine sanctoe Ecclesioe Nostroe-Dominoe Parisiensis quoe est in saisina habendi omnimodam altam et bassam justitiam in illa hac intermerata Civitatis insula, tenore proesentium declaramus nos requirere, primo, aliquandam pecuniariam indemnitatem; secundo, amendationem honorabilem ante portalium maximum Nostroe-Dominoe, ecclesioe cathedralis; tertio, sentantiam in virtute cujus ista stryga cum sua capella, seu in trivio vulgariter dicto la Grève, seu in insula exeunte in fluvio Sequanoe, juxta pointam jardini regalis, executatoe sint*![2]

Başlığını takıp yerine oturdu.

---

2 Dolayısıyla efendiler, cadılık kanıtlandı ve suç anlaşıldı, suç kastı apaçık ortada; kentin bu temiz adasında büyük ve küçük her tür adli vakada söz hakkına sahip olan kutsal Notre-Dame de Paris Kilisesi adına, mevcut gidişatı gözeterek taleplerimizi açıklıyoruz: Bir, para tazminatı; iki, Notre-Dame Kilise Katedralinin en büyük kapısı önünde kefaret; üç, cadılığından ötürü keçisiyle birlikte, genelde Place de Grève denilen halka açık meydanda ya da Seine'e uzanan adada, kraliyet bahçelerinin bitişiğinde hüküm giyecek! (Lat.)

— *Eheu! bassa latinitas*![3] diye iç çekti canı sıkılan Gringoire.

Sanığın yanında duran siyah cübbeli avukatı ayağa kalktı. Acıkmış olan yargıçlar homurdanmaya başladı.

— Avukat, kısa kesin, dedi başkan.

— Sayın başkan, diye karşılık verdi avukat, davalı suçunu itiraf ettiğine göre size söyleyecek tek bir sözüm var. İşte ceza hukunun bir maddesi: "Bir cadı bir insanı yerse ve bu kanıtlanırsa, iki yüz altın kuruşa tekabül eden sekiz bin metelik tutarında bir para cezası öder." Mahkeme heyetinden müvekkilime para cezası verilmesini talep ediyorum.

— Bu madde yürürlükten kalktı, dedi kralın başavukatı.

— *Nego*,[4] diye karşılık verdi avukat.

— Oylamaya gidelim, dedi bir üye, suç ortada, üstelik vakit geç oldu. Aceleleri olan yargıçlar başlıklarıyla görüşlerini bildirdiler. Karanlıkta, başkanın kendilerine yönelttiği iç karartıcı soru karşısında peş peşe başlıklarını çıkardıkları görülüyordu. Zavallı sanık onlara bakarmış gibi görünse de, dalgın gözleri hiçbir şey görmüyordu.

Ardından zabıt kâtibi uzun bir parşömene yazdıklarını başkana verdi. Bunun üzerine bahtsız kız kalabalığın hareketlendiğini, mızrakların çakıştığını ve buz gibi bir sesi duydu:

— Çingene kızı, majesteleri kralın uygun gördüğü bir gün, öğle vakti, çıplak ayakla, üzerinizde gömleğiniz, boynunuzda ipinizle bir yük arabasında Notre-Dame'ın cümle kapısına götürüleceksiniz ve orada elinizde bir kilo ağırlığında balmumundan bir meşaleyle suçunuzu itiraf edeceksiniz, oradan şehrin darağacında keçinizle birlikte asılacağınız Grève Meydanına götürüleceksiniz, ayrıca işlediğiniz ve itiraf ettiğiniz büyücülük, fahişelik, cinayet suçlarının karşılığı olarak kilise mahkemesine üç altın lira para cezası ödeyeceksiniz. Tanrı ruhunuzu kurtarsın!

---

3 Ah! Rahip Latincesi! (Lat.)

4 İtiraz ediyorum. (Lat.)

— Ah! Bu bir rüya olmalı! diye mırıldandı kendisini sürükleyen sert elleri hisseden Esmeralda.

IV
Lasciate Ogni Speranza[5]

Ortaçağ'da, bir bina tamamlandığında, toprağın altındaki bölümü neredeyse toprağın üzerindeki bölümüne denk bir büyüklüğe sahip olurdu. Notre-Dame'ımız gibi temel kazıklarının üzerine inşa edilmedikçe, bir sarayda, bir kalede, bir kilisede her zaman yer altı katlarına rastlanırdı.

Katedrallerde, ışıklar saçan ve gece gündüz org ve çan sesleriyle yankılanan üst nefin altında, genellikle alçak tavanlı, karanlık, gizemli, kör ve dilsiz bir başka yer altı katedrali, bazen de bir mezar yer alırdı. Sarayların, hisarların altlarında bir zindan, bazen bir mezar, bazen de ikisi birlikte bulunurdu. Oluşum tarzlarını ve gelişim evrelerini daha önce açıkladığımız bu güçlü yapılar sadece temellerden değil, yukarıda olduğu gibi odalar, koridorlar, merdivenler halinde dallanarak toprağın içine giren köklerden oluşurdu. Böylece kiliselerin, sarayların, hisarların yarı gövdeleri toprağın içindeydi. Bir yapının bodrumları, merdivenlerle çıkılacak yerde inilen bir başka yapıydı, yer altı katları binanın üst kat yığınları altında, tıpkı kıyısındaki ormanların ve dağların parıldayan bir göle ters dönmüş halde yansıyan görüntüleri gibi yer alıyorlardı. Bastille Saint-Antoine'ın, Louvre'un, Adalet Sarayının yer altında zindanlar vardı. Bu zindan katları toprağın derinliklerine inildikçe daralıyor, karanlıklaşıyor ve korkunun farklı tonlarının sıralanmasını yansıtıyorlardı. Dante, cehennemi için bundan daha iyisini bulamazdı. Bu zindanlar hunisi genellikle Dante'nin şeytanı, toplumun mahkûmu yerleştirdiği fıçı dipli bir yer altı

5 Dante'nin *Cehennem*'inden: "Tüm umutlarınızı bırakın." (ç.n.)

hücresinde sonlanırdı. Zavallı mahkûm oraya yerleştiğinde gün ışığına, açık havaya, yaşama elveda der, *ogni speranza*, zindandan ancak darağacına ya da odun ateşine gitmek için çıkardı. Bazen orada çürür gider, insan adaleti bunu *unutmak* olarak adlandırırdı. Mahkûm insanlarla kendisi arasında bir taş ve gardiyan yığının ağırlığını hisseder, yekpare hapishanenin tamamı onu dış dünyadan soyutlayan devasa bir kilidi andırırdı.

İşte, idama mahkûm edilmiş Esmeralda, kuşkusuz firar etmesinden korkularak başının üzerinde devasa Adalet Sarayının yer aldığı, Saint-Louis tarafından yaptırılmış bu türden bir yer altı zindanına kapatılmıştı. Bu duvar taşlarının en ufağını bile yerinden kaldıramayacak zavallı sinek!

Kuşkusuz Tanrı ve toplum aynı ölçüde adaletsiz davranmışlardı, böylesine güçsüz bir yaratığa bunca bahtsızlığı ve işkenceyi yaşatmanın hiç gereği yoktu.

Kefenlenmiş, gömülmüş, yalıtılmış, karanlıklarda kaybolmuş bir haldeydi. Onu caddelerde, güneşin altında gülerek dans ederken görenler, bu haline tanık olsalar korkarlardı. Gece gibi, ölüm gibi soğuk bu zindanda, saçlarının arasında tek bir esinti, kulaklarında tek bir insan sesi, gözlerinde tek bir ışık hüzmesi yoktu, iki büklüm olmuş, zincirlerle ezilmiş, hücrenin sızıntılarından oluşan bir su birikintisiyle iç içe geçmiş bir tutam samanın üzerindeki bir testi ile ekmek kabuğunun yanında yere çömelmiş, hareketsiz, neredeyse hiç soluk almadan, acısını bile hissetmeden duruyordu. Phoebus, güneş, öğle vakti, açık hava, Paris caddeleri, alkışlanan danslar, subayla tatlı aşk sohbetleri; ardından papaz, genelev işleten kadın, hançer, kan, işkence, darağacı: Tüm bunlar bazen hoş ve yaldızlı bir hayal gibi, bazen de korkunç bir kâbus gibi zihninden geçiyordu, ama bu, artık karanlıklarda yitip giden ürkütücü ve belirsiz bir çatışma, ya da yukarıda çalınan ama bahtsız kızın gömüldüğü çukurdan duyulmayan uzak bir müzikti. Buraya kapatıldığından beri,

ne uyanıktı, ne de uyuyordu. Bu hücrede, yaşadığı bu bahtsızlığın etkisiyle uykuyu uyanıklıktan, gerçeği düşten, geceyi gündüzden ayırt edemiyordu. Tüm bunlar düşüncesinde iç içe geçmiş, parçalanmış, dalgalanmış, belli belirsiz dağılmış bir haldeydi. Artık hiçbir şey hissetmiyor, hiçbir şey bilmiyor, hiçbir düşünmüyordu, en fazla hayal kuruyordu. Şimdiye kadar hiçbir canlı varlık hiçliğe bu kadar gömülmemişti.

Bu şekilde uyuşmuş, buz tutmuş, taşlaşmış bir halde dururken, iki üç kere, üzerinde bir yerlerde, ışığın sızmasına izin vermeyen ve arasından bir elin içeri siyah bir ekmek kabuğu attığı bir kapağın açıldığını güçlükle duyabilmişti. Yine de zindancının bu düzenli gidiş gelişleri insanlarla arasındaki tek iletişim kaynağıydı. Tek bir şey hâlâ kulağını mekanik bir şekilde kurcalıyordu. Başının üzerindeki tavanın küflü taşlarından rutubet sızıyor ve düzenli aralıklarla bir damla su yere düşüyordu. Yanındaki su birikintisine düşen bu su damlasının çıkardığı gürültüyü aptal aptal dinliyordu.

Su birikintisine düşen bu damla etrafında hâlâ canlılığını koruyan tek hareket, zamanı belirleyen tek saat, yeryüzündeki tüm gürültüler arasından kendisine ulaşan tek sesti. Üstelik bu karanlık çirkef kuyusunda zaman zaman ayağının ve kolunun üzerinde gezinen soğuk bir şeyin varlığını hissediyor, içi titriyordu.

Ne kadar zamandır burada olduğunu bilmiyordu. Bir yerlerde birinin yüzüne okunan bir idam kararını, ardından o kişiyi bir yere götürdüklerini ve gecenin ve donmuş bir sessizliğin ortasında uyandığını hatırlıyordu. Elleri üzerinde emeklemiş, demir halkalar ayak bileğini kesmiş, zincirler şakırdamıştı. Etrafının duvarlarla çevrili olduğunu, altında suyla ve bir tutam samanla kaplı bir döşeme bulunduğunu anlamıştı. Bunun üzerine bu samana, bazen de duruşunu değiştirmek için hücredeki merdivenin son basamağına oturmuştu. Bir ara, su damlasıyla ölçtüğü karanlık dakikaları saymayı denemiş, ama kısa süre sonra hasta bir beynin bu

hüzünlü uğraşı zihninde kendinliğinden kesintiye uğramış ve onu afallamış bir halde bırakmıştı.

Nihayet bir gün ya da gece (çünkü bu mezarda gece yarısının ve öğle vaktinin renkleri aynıydı), yukarıdan, zindancının ekmeğini ve testisini getirirken çıkardığından daha büyük bir gürültü duydu. Başını kaldırdığında, *in pace*[6] kubbesindeki kapı ya da kapağın yarıklarından kırmızımsı bir ışığın sızdığını gördü. Aynı zamanda ağır bir demir gıcırtısı duyuldu, kapağın paslanmış zıvanalarının üzerinde dönmesiyle bir fener, bir el ve kapının çok basık olmasından dolayı başlarını fark edemediği iki kişinin bacaklarını gördü. Işıktan aşırı rahatsız olan gözlerini kapattı.

Gözlerini yeniden açtığında, kapı kapanmış, fener merdivenin bir basamağına bırakılmıştı. Bir adam önünde ayakta duruyordu. Kukuletalı siyah bir pelerin ayaklarına kadar uzanıyor, aynı renkli bir maske yüzünü gizliyordu. Ne yüzü ne elleri görünüyordu. Ayakta duran ve içinde bir şeylerin kımıldadığı uzun bir kefen gibiydi. Esmeralda birkaç dakika boyunca gözlerini bu hayaletten ayırmadı. İkisi de konuşmuyordu. Âdeta karşı karşıya duran iki heykel gibiydiler. Zindanda canlılığını sürdürürmüş gibi görünen iki şey vardı: fenerin ortamın rutubetinden dolayı çıtırdayan fitili ve tekdüze şıpırtısıyla bu düzensiz çıtırtıyı bastıran ve fenerin yağlı su birikintisindeki ışığını eşmerkezli hareler halinde titreten su damlası.

Nihayet mahkûm sessizliği bozdu:

— Kimsiniz?

— Bir rahip.

Sözcük, vurgulama ve ses tonu içini ürpertti. Rahip boğuk bir sesle devam etti:

— Hazır mısınız?

— Neye?

— Ölmeye.

---

6 Huzurlu. (Lat.)

— Ah! dedi kız, birazdan mı?

— Yarın.

Sevinçle kalkan başı tekrar göğsünün üzerine düştü.

— Çok uzun bir süre! diye mırıldandı. Bugün olmaz mı?

— Demek çok mutsuzsunuz? diye sordu rahip kısa bir sessizliğin ardından.

— Çok üşüyorum!

Daha önce Tour-Roland'ın münzevisinin yaptığı gibi üşüyenlere özgü bir hareketle ayaklarını ellerinin arasına aldı, dişleri takırdıyordu.

Rahip kapüşonunun altından hücreyi inceler gibiydi.

— Işık yok! Ateş yok! Suyun içinde! Çok korkunç!

— Evet, diye karşılık verdi kız yaşadığı bahtsızlığın şaşkınlığıyla. Gündüz herkesindir. Beni neden hep geceye mahkûm ediyorlar?

— Neden burada olduğunuzu biliyor musunuz? diye sordu rahip kısa bir sessizlikten sonra.

— Sanıyorum biliyordum, dedi zayıf parmaklarını hafızasına yardımcı olmak istermişçesine kaşlarının üzerinde gezdirerek. Ama artık bilmiyorum.

Aniden bir çocuk gibi ağlamaya başladı.

— Mösyö, buradan çıkmak istiyorum. Üşüyorum, korkuyorum, üstelik vücudumun üzerinde gezinen hayvanlar var.

— Tamam o zaman! Beni izleyin...

Bu şekilde konuşurken kızın kolunu tuttu. Zavallı kız iç organlarına kadar buz kesti. Bu el onda buz etkisi yaratmıştı.

— Ah! diye mırıldandı, bu bir ölünün buz tutmuş eli. Kim olduğunuzu söyler misiniz?

Rahip kapüşonunu kaldırdığında kız ona baktı. Kendisini uzun süreden beri takip eden o uğursuz surat, Falourdel'in evinde, Phoebus'unun hayran olduğu yüzünün üzerinde beliren o iblisin başı, ilk kez bir hançerin yanında parladığını gördüğü o gözler karşısındaydı.

Kendisine hep uğursuzluk getiren, onu işkenceye kadar felaketten felakete sürükleyen bu görüntü onu uyuşukluğundan sıyırmıştı. Hafızasının üzerini örten o kalın perdenin aralandığını hissetti. Falourdel'deki geceden, Tournelle'deki mahkûmiyetine kadar yaşadığı o iç karartıcı maceranın tüm ayrıntıları belirsiz ve karmaşık değil, net, açık seçik, içini titreten, ürkütücü görüntülerle zihninde yeniden canlandı. Çektiği büyük acıdan dolayı yarı yarıya silinmiş, yıpranmış bu anılar, karşısındaki uğursuz surat sayesinde, tıpkı beyaz kâğıdın üzerine görünmez mürekkeple yazılan harflerin ışığın yaklaşmasıyla yeniden okunur hale gelmeleri gibi hafızasına yeniden doldu. Yüreğindeki tüm yaraların yeniden açılıp kanamaya başladığını hissetti. Sarsıla sarsıla titremeye başladı.

— Ah! diye bağırdı gözlerini elleriyle kapatırken, bu o rahip!

Ardından cesareti kırılan kollarını aşağı bırakıp oturduğu yerde kaldı, başını öne eğip hiç konuşmadan, titremeye devam ederek bakışlarını yere sabitledi.

Rahip ona, uzun zamandan beri göğün yükseklerinde buğdayların üzerindeki zavallı bir çayırkuşunu izleyerek uçan, çizdiği korkunç halkaları giderek daraltan ve aniden avının üstüne bir şimşek gibi atılarak onu soluk soluğa kalmış bir halde pençelerinin arasına alan bir çaylak gibi bakıyordu.

Kız alçak sesle mırıldandı:

— Tamam! Tamam! Son darbeyi indirin! Ve başını korkuyla tıpkı kasabın son darbesini bekleyen bir koyun gibi omuzlarının arasına gömdü.

— Demek sizi korkutuyorum? dedi sonunda adam.

Kız cevap vermedi.

— Sizi korkutuyor muyum? diye tekrarladı.

Dudakları gülümsüyormuş gibi büzüldü.

— Ah, dedi kız, cellat mahkûmla alay ediyor. Aylardır beni takip ediyor, beni tehdit ediyor, korkutuyor! Tanrım,

ondan önce ne mutluydum! Beni uçuruma o yuvarladı! Ah Tanrım! Phoebus'unu o öldürdü, o öldürdü! Bu sırada hıçkırıklara boğularak rahibe baktı: Ah! Sefil yaratık! kimsiniz siz? Size ne yaptım? Neden benden bu kadar nefret ediyorsunuz? Ne yazık! Benden ne istiyorsunuz?

— Seni seviyorum! diye bağırdı rahip.

Gözyaşları aniden dinen genç kız ona aptal aptal baktı. Diz çöken rahip onu alevler saçan bakışlarla izliyordu.

— Duydun mu? Seni seviyorum! diye bağırdı bir kez daha.

— Nasıl bir aşkla? dedi bahtsız kız titreyerek.

— Bir lanetlinin aşkıyla.

Birkaç dakika boyunca biri kendinden geçmiş, diğeri afallamış, duygularının ağırlığı altında ezilmiş bir halde sessizce durdular.

— Dinle, dedi sonunda rahip garip bir dinginlikle, her şeyi öğreneceksin. Sana şu ana kadar koyu karanlıktan dolayı Tanrı'nın bizi görmediğini sandığım gecenin o ilerleyen saatlerinde zihnimi kaçamak bir şekilde sorguladığımda kendime bile itiraf etme cesaretini gösteremediğim şeyleri anlatacağım. Dinle genç kız, senle karşılaşmadan önce mutluydum.

— Ben de öyle! dedi kız hafifçe içini çekerken.

— Sözümü kesme. Evet, mutluydum, en azından öyle sanıyordum. Temiz bir insandım, ruhum berrak bir aydınlıkla doluydu. Hiç kimse başını benim kadar gururla ve ışıklar saçarak kaldıramazdı. Papazlar iffetlilik, bilginler bilim konusunda bana danışırlardı. Evet, bilim benim her şeyimdi, o kız kardeşimdi ve bir kız kardeş bana yetiyordu. Yaşım ilerledikçe aklıma başka düşünceler gelmeye başladı. Bir kadın yanımdan geçtiğinde birçok kez tüm bedenim sarsıldı. Delişmen bir yeniyetme olarak hayatım boyunca üstesinden geleceğimi sandığım erkek cinselliğinin ve kanının gücü, benim gibi bir sefili mihrabın soğuk taşlarına bağlayan o demirden

iman zincirini şiddetle koparmaya çalışmıştı. Ama oruçlar, dualar, bilimsel çalışmalar, manastırın çileleri ruhumun bedenime yeniden hâkim olmasını sağladı. Kadınlardan uzak duruyordum. Zaten zihnimdeki lanetli bulutların bilimin heybeti karşısında dağılıp gitmesi için bir kitabın sayfalarını açmam yeterliydi. Birkaç dakika içinde dünyevi âlemin pisliklerinin uzaklaştığını hissedip, sonsuz gerçekliğin dingin ışıltısı karşısında gözlerim kamaşmış, rahatlamış bir halde yeniden huzura kavuşuyordum. Şeytan bana saldırmak için kilisede, caddelerde, çayırlarda gözlerimin önünden dağınık bir şekilde geçen, belli belirsiz kadın görüntüleri gönderdiği sürece bunları düşlerime sokmuyor, işin üstesinden kolayca gelebiliyordum. Ne yazık! Bu zafer elimden kayıp gittiyse, suç insanla şeytanı denk güçte yaratmayan Tanrı'nındır. Dinle. Bir gün...

Rahip burada durdu, mahkûm, göğsünden hırlamayı andıran ve içinden bir şeylerin koptuğunu belli eden bir gürültüyle iç çekişlerini duydu. Ardından devam etti:

— Bir gün odamın penceresine yaslanmıştım... Hangi kitabı okuyordum? Ah! Tüm bunlar zihnimde bir burgaç gibi dolanıyor. Kitap okuyordum. Meydana bakan penceremden bir tef ve müzik sesi duydum. Düşüncelerimin bu şekilde dağılmasına kızıp meydana baktım. Gördüğümü diğerleri de görüyordu, ama bu gösteri insan gözleri için hazırlanmamıştı. Orada, kaldırımın ortasında, öğlen güneşinin altında bir yaratık dans ediyordu. Tanrı'nın Meryem Ana'ya tercih edeceği ve İsa olarak yeryüzüne indiğinde ondan doğmak isteyeceği kadar güzel bir yaratıktı! Siyah gözleri muhteşemdi; güneşin içine sızdığı siyah saçlarının birkaç teli altın iplikler gibi görünüyordu. Dans eden ayakları hızla dönen bir tekerleğin parmakları gibi gözden kayboluyordu. Başının etrafında, siyah saç örgülerinde, güneşin altında ışıklar saçan ve alnında yıldızlardan bir taç oluşturan metal parçaları vardı. Pullarla kaplı mavi elbisesi bir yaz gecesi gibi binlerce kıvılcımlar sa-

çarak pırıldıyordu. Yumuşak ve esmer kolları belinin etrafında bir şal gibi çözülüp yeniden düğümleniyordu. Bedenin hatları göz kamaştırıcı güzellikteydi. Ah! Güneş ışınlarının altında bile ışık saçan o muhteşem görüntü!.. Ne yazık! Genç kız, sendin bu. Şaşırmış, kendinden geçmiş, büyülenmiş bir halde gözlerimi senden alamıyordum. Seni izlerken aniden korkuyla titredim: Kaderin beni ele geçirdiğini hissettim.

Göğsü sıkışan rahip bir kez daha durdu. Sonra devam etti:

— Daha o zamandan, yarı büyülenmiş bir halde düşüşümü engellemek için bir şeylere tutunmaya çalıştım. Şeytanın bana kurduğu tuzakları hatırladım. Gözlerimin önündeki yaratık ya cennetten, ya da cehennemden gelmişçesine insanüstü bir güzelliğe sahipti. Bu dünyaya ait değilmiş gibiydi ve içi kadın ruhunun titreşen ışınlarıyla solgunca aydınlanmış sıradan bir kız değildi. O bir melekti! Ama ışığın değil, alevin, karanlıkların meleğiydi. Bunu düşündüğüm sırada, yanında büyücüler âleminin sembolü olan bir keçinin bana gülerek baktığını gördüm. O zaman bunun şeytanın bir tuzağı olduğunu sezinledim ve senin benim mahvıma neden olmak için cehennemden geldiğine inandım.

O anda, rahip mahkûmun yüzüne bakıp soğuk bir ifadeyle ekledi:

— Buna hâlâ inanıyorum. Bu arada büyü etkisini gösteriyor, dansın beynimde dönüp duruyordu. Kötü büyünün içime yerleştiğini hissediyordum. Ruhumda uyanık durması gereken her şey uykuya dalıyordu ve karın içinde donarak ölenler gibi bu tatlı uykunun bastırmasını keyifle bekliyordum. Birden şarkı söylemeye başladın. Bu sefil halimle ne yapabilirdim artık? Şarkın dansından daha büyüleyiciydi. Kaçmak istedim ama imkânsızdı. Olduğum yere çivilenmiş, âdeta zeminin içine kök salmıştım. Mermer döşemenin dizlerime kadar yükseldiğini hissediyordum. Ayaklarım buz tutmuştu, başım kazan gibi kaynıyordu. Nihayet, belki de

bana acıdığın için şarkı söylemeyi kesip gözden kayboldun. Göz kamaştıcı görüntünün yansıması, büyüleyici müziğinin yankısı yavaş yavaş gözlerimden ve kulaklarımdan silinmeye başladı. O sırada yerinden sökülmüş bir heykelden daha sert ve daha zayıf bir halde pencerenin köşesine yığıldım. Akşam ayininin çanlarıyla uyandım. Ayağa kalkıp kaçmaya çalıştım, ama ne yazık! İçimde düşüp yerinden kalkamayan, varlığından uzaklaşamadığım bir şey vardı.

Bir kez daha ara verip devam etti:

— Evet, o günden beri içimde tanımadığım bir insan var. Tüm ilaçlarımı kullanmak istedim: Manastır, mihrap, bilimsel çalışmalar, kitaplar. Çılgınlıklar! Ah! Tutkularla dolu bir baş umutsuzlukla çarptığında bilim nasıl da zayıf bir ses çıkarıyor! Genç kız, artık kitapla aramda neyi görüyordum biliyor musun? Seni, senin gölgeni, günün birinde önümden geçen o ışıklı görüntüyü. Ama o görüntü rengini kaybediyor, tıpkı bakışlarını güneşe diken tedbirsizin gözünden uzun süre gitmeyen siyah halka gibi loşlaşıyor, kararıyordu.

Kendime hâkim olamadığım, kafamın içinde hep aynı şarkının uğuldadığını duyduğum, dua kitabımın üzerinde hep senin ayaklarını gördüğüm, gece düşlerimde bedeninin üzerime süzüldüğünü hissettiğim için seni yeniden görmek, sana dokunmak, kim olduğunu öğrenmek, seni zihnimde canlanan aynı imgeyle yeniden bulabilmek, belki de düşlerimi gerçekle yok etmek istedim. Her hâlükârda, yeni bir izlenimin benim için katlanılmaz hale gelen ilk izlenimini sileceğini umuyordum. Seni arayıp yeniden gördüm. Heyhat! Seni iki kez görünce, bin kere daha görmek istedim, seni her zaman görmek istedim. Bu cehennem yokuşunda insan kendini nasıl durdurabilir ki? Artık kendime ait değildim. Şeytan bir ucunu kanatlarıma bağladığı ipin diğer ucunu kendi ayağına düğümlemişti. Senin gibi boş gezmeye başladım. Sundurmaların altında seni bekliyor, cadde köşelerinde seni gözlüyor, kulemin tepesinden seni izliyordum. Her akşam

geri döndüğümde kendimi daha taşkın, daha umutsuz, daha büyülenmiş, daha mahvolmuş hissediyordum!

Senin bir Çingene kızı olduğunu öğrenmiştim. Büyülendiğimden nasıl şüphelenebilirdim? Dinle. Bir suçlamanın beni büyüden kurtaracağını umuyordum. Bruno d'Ast kendini büyüleyen bir büyücüyü yaktırmış, büyüden kurtulmuştu. Bunu biliyordum. Aynı yöntemi uygulamak istedim. Oraya gelmezsen seni unutabileceğimi umarak Notre-Dame'ın avlusuna girmeni yasaklattım. Sen bu yasağı umursamadın. Yeniden geldin. Bunun üzerine aklıma seni kaçırmak geldi. Bir gece bunu denedim. İki kişiydik. O sefil subay ortaya çıktığında seni yakalamıştık. Ama o seni kurtardı. Böylece senin, benim, onun felaketi başlamış oldu. Nihayet ne yapacağımı, başıma neler geleceğini bilemeden seni kilise mahkemesine ihbar ettim. Bruno d'Ast gibi kurtulacağımı umuyordum. Ayrıca bir davanın belki de seni bana teslim edeceğini, seni bir zindanda tutacağımı, sana sahip olacağımı, orada benden kaçamayacağını, uzun zamandan beri bana sahip olduğuna göre, benim de sana sahip olmam gerektiğini düşünüyordum. Bir kötülük yapıldığında sonuna kadar gitmek gerekiyor. Canavarca bir girişimi yarıda kesmek çılgınlıktır! Suçun sonunda sevinç taşkınlıkları yaşanır. Bir rahip ve bir büyücü bir zindanın samanlıkları üzerinde derin hazlarla bütünleşebilirler.

Böylece seni ihbar ettim. İşte o zamanlar karşılaştığımızda seni korkutuyordum. Sana karşı kurduğum komplo, başının üzerinde patlatmaya hazırlandığım fırtına, tehditler ve şimşekler halinde dışa vuruyordu. Yine de, hâlâ tereddüt ediyordum. Planımın tehlikeli yanları harekete geçmemi engelliyordu.

Belki de bu plandan vazgeçebilirdim, belki de iğrenç düşüncem beynimde meyvesini vermeden kuruyup gidecekti. Hakkında açılacak davanın sürmesi ya da sona ermesinin her zaman benim elimde olacağını sanıyordum. Ama her

kötü düşünce acımasızdır ve eyleme geçmek ister; ama güçlü olduğumu sandığım bir alanda kader benden daha güçlü çıktı. Ne yazık! Ne yazık! Seni ele geçirip benim gizlice yaptığım makinenin çark düzenine yerleştirdi! Dinle, bitiriyorum.

Başka bir güneşli günde önümden senin ismini telaffuz ederken gülen ve gözlerinde şehvet ateşi parlayan bir adamın geçtiğini gördüm. Lanet olsun! Onun peşinden gittim. Sonra olanları biliyorsun.

Sustu. Genç kızın ağzından tek bir söz çıktı:

— Ah! Phoebus'um!

— O ismi ağzına alma! dedi rahip kolunu şiddetle kavrayarak. O ismi bir daha telaffuz etme! Ah! Ne kadar sefiliz, bizi bu isim mahvetti. Ya da daha doğrusu kaderin izahı mümkün olmayan oyunuyla kendi kendimizi mahvettik. Acı çekiyorsun, öyle değil mi? Üşüyorsun, gece gözlerini kör ediyor, zindan seni her yandan sarıyor, ama belki de yüreğinin derinliklerinde seninle oyun oynayan o beş para etmez adama karşı duyduğun çocuksu aşkın parıltıları vardır! Oysa ben zindanı içimde taşıyorum, içim kışla, buzla, umutsuzlukla dolu, ruhum karanlık. Neler çektiğimi biliyor musun? Senin duruşmana katıldım. Kilise mahkemesinin sırasında oturmuştum. Evet, o papaz başlıklarından birinin altında bir lanetlinin kıvranışlardı vardı. Seni getirdiklerinde, seni sorguladıklarında oradaydım. Ah kurtlar mağarası! Yüzünde yavaş yavaş belirdiğini gördüğüm benim suçum, benim darağacımdı. Her tanıklıkta, her kanıtta, her savunmada oradaydım, o kederli yolda attığın adımların hepsini sayabiliyordum, o vahşi hayvan sana... Ah! İşkenceye alınacağını tahmin etmemiştim. Dinle. İşkence odasında da seni izledim. İşkencecinin o kahrolası ellerinin seni yarı çıplak bıraktığını gördüm. Ayağının, önüme bir imparatorluk serilse bile bir öpücük kondurup ölmeyi tercih edeceğim o ayağın, altında kafamın ezilmesinden büyük bir zevk alacağım o ayağın, canlı bir yaratığın ayaklarını kanlı bir çamura dö-

nüştüren o korkunç ayaklığın içine sıkıştırıldığını gördüm. Ah ne sefilim! Bu sahneyi izlediğim sırada, cübbemin altında göğsüme sürttüğüm bir hançer vardı. Attığın çığlığı duyduğumda, onu göğsüme daldırdım, ikinci çığlıkta yüreğime sokacaktım. Bak. Sanırım hâlâ kanıyor.

Cübbesini açtı. Göğsü gerçekten de bir kaplan pençesiyle parçalanmış gibiydi, böğründe oldukça geniş ve kapanmamış bir yara vardı.

Mahkûm kız korkuyla geri çekildi.

— Ah! dedi rahip, genç kız acı bana. Kendini bahtsız sanıyorsun. Ne yazık! Ne yazık! Bahtsızlığın ne olduğunu bilmiyorsun. Ah! Bir kadını sevip rahip olmak, nefret edilmek! Onu ruhunun tüm coşkularıyla sevmek, en ufak bir gülümsemesi için kanını, canını, namını, ahiret mutluluğunu, ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu, bu dünyayı ve öbür dünyayı feda edebileceğini hissetmek, ayaklarının altına daha ulvi bir köle olarak serilmek için kral, dâhi, imparator, başmelek, Tanrı olamadığına üzülmek, onu gece gündüz rüyalarında ve düşüncelerinde kucaklayıp sarmak ve onun bir subay üniformasına âşık olduğunu görmek! Ve ona sadece korktuğu, iğrendiği kirli bir papaz cübbesi sunabilmek. Sefil, ahmak bir palavracıya aşk ve güzellik hazinelerini dağıtırken kıskançlık ve öfkeyle onu izlemek! Hatları içimi yakan o bedeni, o zarif göğüsleri, bir başkasının öpücükleriyle kızaran ve titreyen o teni görmek! Ah! Tanrım! Onun ayağını, kolunu, omzunu sevmek, mavi damarlarını, esmer tenini geceler boyunca hücremin döşemesinde kıvranacak kadar düşlemek ve onun için düşlenen tüm okşayışların işkenceyle sonlandığını görmek! İşkence tezgâhına yatırılmasından başka bir şey elde edememek! Ah! Tüm bunlar cehennem ateşinde kızdırılmış gerçek kerpetenler. Ah! Bedenleri testereyle ikiye ayrılanlar, kolları bacakları dört atla, dört yöne çekilenler ne mutlu! Geceler boyunca damarların kaynarken, yüreğin parçalanırken, başın çatlarken, dişlerin ellerini ısırırken, seni

kızgın bir ızgaranın üzerindeymişsin gibi hiç durmadan aşk, kıskançlık, umutsuzluk düşüncesi üzerinde döndüren amansız işkencecilerin neler yaptıklarını bilir misin? Genç kız, merhamet et, biraz düşün! Bu korun üzerine biraz kül at. Yalvarırım, alnımdan seller gibi akan o iri damlaları kurula! Bir elinle işkence ederken, diğer elinle beni okşa. Acı bana genç kız, acı bana!

Rahip döşemenin üzerindeki suda yuvarlanmaya, başını taş basamağın köşelerine çarpmaya başladı. Genç kız onu dinliyor, ona bakıyordu. Rahip soluk soluğa kalmış, tükenmiş bir halde sustuğunda, kız alçak sesle tekrarladı:

— Ah! Phoebus'um!

Rahip dizlerinin üzerinde ona yaklaştı.

— Sana yalvarırım, diye bağırdı, biraz vicdanın varsa beni reddetme. Ah! Seni seviyorum, ben bir sefilim! Bahtsız kız, bu ismi her söylediğinde sanki yüreğimin tüm liflerini dişlerinin arasında çiğniyorsun. Merhamet et! Cehennemden geliyorsan, seninle oraya gelirim. Her şeyi bunun için yaptım. Senin olduğun cehennem benim cennetimdir, Görünüşün Tanrı'dan daha cezbedici! Ah! Söylesene, beni istemiyor musun? Bir kadının böyle bir aşkı reddettiği gün dağların yerinden oynayacağını sanırdım. Ah! İsteseydin!.. Ah! Ne kadar mutlu olabilirdik! Kaçar giderdik. Seni kaçıracaktım, bir yerlere gidip dünyanın en çok güneş alan, en ormanlıklı, göğü en mavi yerine yerleşecektik. Birbirimizi sevecek, ruhlarımızı birbirlerine karıştıracak, birbirimize karşı hissettiğimiz büyük susuzluğu, aşkın kurumak bilmez çeşmesinden birlikte ve hiç durmadan içerek giderecektik.

Kız korkunç ve yankılanan bir kahkahayla araya girdi:

— Bakın peder! Tırnaklarınızda kan var!

Gözlerini eline diken rahip birkaç saniye taşlaşmış gibi kaldı.

— Tamam o zaman, evet! diye devam etti garip bir yumuşaklıkla. Bana hakaret et, benimle alay et, beni ez! Ama

gel, gel. Acele edelim. Sana yarın diyorum. Grève Meydanı'ndaki darağacını biliyorsun! Her zaman hazırdır. Seni o yük arabasında görmek korkunç bir şey! Ah! Merhamet et! Seni şu anki kadar sevdiğimi hiç hissetmemiştim. Ah! Beni izle. Seni kurtardıktan sonra beni zamanla seveceksin. Benden dilediğin kadar nefret de edebilirsin. Ama gel. Yarın! Yarın! Darağacı! İdam! Ah! kendini de, beni de kurtar!

Afallamış bir halde kızın koluna girip onu sürüklemek istedi.

Kız gözlerini ona dikerek sordu:

— Phoebus'uma ne oldu?

— Ah! dedi rahip kolunu bırakarak, Çok acımasızsınız!

— Phoebus'a ne oldu? diye tekrarladı soğuk bir ifadeyle.

— Öldü! diye bağırdı rahip.

— Öldü! dedi Esmeralda aynı soğuk ifadeyle. O zaman neden bana yaşamaktan söz ediyorsunuz?

Rahip onu dinlemiyordu.

— Ah! evet, diyordu kendi kendine konuşurmuş gibi, ölmüş olmalı. Bıçak oldukça derine girdi. Sanırım ucunu yüreğine dokundurdum. Ah! Tüm bedenimi hançerin ucunda hissettim!

Genç kız öfkeli bir dişi kaplan gibi üzerine atılıp onu doğaüstü bir güçle merdivenin basamaklarına itti.

— Defol canavar, defol katil! Beni ölüme terk et! İkimizin kanı alnında sonsuz bir leke olarak kalsın! Senin olmak ha rahip! Asla öyle bir şey olmayacak! Asla! Hiçbir şey bizi birleştiremeyecek! Cehennem bile! Defol lanet olası!

Merdivende sendeleyen rahip ayaklarını kızın elbisesinin kıvrımlarının arasından sessizce kurtardı, fenerini alıp kapıya açılan merdivenleri yavaşça çıkmaya başladı, kapıyı açıp dışarı çıktı. Genç kız aniden yüzünde korkunç bir ifade beliren rahibin başını yeniden gördü. Öfkeli ve umutsuz bir hırıltıyla Esmeralda'ya bağırdı:

— Sana öldü diyorum!

Kız yüzünü yere yasladı, artık karanlık zindanda su birikintisini dalgalandıran su damlasının iç çekişinden başka bir ses duyulmuyordu.

V
Anne

Dünyada çocuğunun patiğini –özellikle de pençesine kadar işlenmiş, çocuğun henüz tek bir adım bile atmadığı bayramlık ya da vaftiz patiği ise– gören bir annenin zihninde canlanan düşüncelerden daha hoş bir şey olabileceğini sanmıyorum. Çok zarif ve minnacık olduğu için üzerinde yürünmesi imkânsız olan bu patik anneye çocuğunun görüntüsünü anımsatır. Ona gülümser, onu öper, onunla konuşur, kendi kendine bir ayağın bu kadar küçük olup olamayacağını sorar, çocuk orada olmasa bile o narin ve tatlı yaratığı gözlerinde canlandırması için o güzel patiğin varlığı yeter. Onun tüm bedenini, zarif ellerini, yuvarlak başını, tertemiz dudaklarını, akları mavi dingin gözlerini, capcanlı, sevinçli bir halde görür gibi olur. Mevsim kışsa gözünün önündedir, halının üzerinde emekler, büyük bir gayretle taburenin üzerine tırmanmaya çalışır ve ateşe yaklaştığında anneyi ürkütür. Mevsim yazsa bahçede emekler, kaldırımların arasından otları koparır, iri köpeklere, kocaman atlara saf saf bakar, kabuklarla, çiçeklerle oynar, çim tarhlarında kumla, ağaçlıklı yolların döşemesinde toprakla karşılaşan bahçıvanın homurdanmasına neden olur. Saçlarının delişmen lülelerinde birbirleriyle yarışırcasına oynaşan esintiler ve güneş ışınlarına kadar etrafındaki her şey tıpkı onun gibi güler, parlar, oyunlar oynar. Patikler tüm bunları anneye gösterir ve ateşin mumu eritmesi misali yüreğini eritir.

Ama çocuk kaybolmuşsa, küçük patiğin çevresinde bir yumak oluşturan o sevinç, zarafet, şefkat görüntüleri kor-

kunç bir hal alır. İşlemeli güzel patik annenin yüreğini hiç durmadan kemiren bir işkence aletine dönüşür. Bir meleğin okşayışları yerine bir şeytanın iğnelemelerine maruz kalarak titreşen hep aynı, hep en derindeki, hep en duyarlı liftir.

Bir sabah, mayıs güneşi Garofalo'nun İsa'nın haçtan indirilme tablolarına yerleştirmeyi sevdiği koyu mavi bir gökyüzünün üzerinde yükselirken, Tour-Roland'ın münzevisi Grève Meydanı'ndan gelen tekerlek, at ve demir seslerini duydu. Biraz kendine geldiğinde, sesleri duymamak için saçlarını kulaklarının üzerinde topladı ve dizüstü çöküp, on beş yıldır tapındığı o cansız nesneyi hayranlıkla izlemeye başladı. Daha önce söylediğimiz gibi, bu küçük patik onun tüm yaşamıydı. Düşüncesi onun içine hapsolmuştu ve oradan ancak ölünce çıkabilirdi. Pembe satenden bu sevimli oyuncak için gökyüzüne yağdırdığı acı beddualarını, dokunaklı sitemleri, yakarışları ve hıçkırıkları sadece Tour-Roland'ın karanlık mahzeni bilirdi. Umutsuzluk böylesine zarif, böylesine sevimli bir nesne üzerinde asla bu ölçüde yoğunlaşmamıştı. O sabah acısı her zamankinden daha derinmiş gibi görünüyor, dışarıdan yürekleri yaralayan yüksek ve tekdüze bir sesle ağlayıp sızladığı duyuluyordu.

— Ah kızım! diyordu. Kızım! Zavallı küçük bebeğim, demek artık seni göremeyeceğim! Demek her şey bitti! Bana hâlâ her şey dünmüş gibi geliyor. Tanrım! Tanrım! Madem onu benden bu kadar erken alacaktınız, o zaman hiç vermeseydiniz. Çocuklarımızın bizim bir parçamız olduğunu ve çocuğunu kaybeden bir annenin artık Tanrı'ya inanmadığını bilmiyor musunuz? Ah sefil, o gün neden dışarı çıktın? Tanrım! Tanrım! Onu benden böyle aldığınıza göre, demek onu ateşimle nasıl bir sevinçle ısıttığımı, sütümü emerken nasıl gülümsediğini, küçük ayaklarını göğsüme, dudaklarıma kadar yükselttiğimi hiç görmediniz? Ah! Tanrım! Bunları görseydiniz mutluluğuma merhamet ederdiniz, yüreğimde kalan tek aşkı elimden almazdınız! Mahkûm etmeden önce şöyle bir

göz atmayacağınız kadar sefil bir yaratık mıyım? Ne yazık! Ne yazık! İşte patik, ama ayak, beden, bebek nerede?.. Kızım, kızım, sana ne yaptılar? Tanrım, onu bana geri verin. On beş yıldır size yakarmaktan dizlerimin derisi yüzüldü! Bu kadarı yetmez mi? Onu bana bir günlüğüne, bir dakikalığına, bir dakikalığına geri verin, Tanrım, ardından beni sonsuza kadar cehenneme atın. Ah elbisenizin eteğinin nerede olduğunu bilseydim, ona iki elimle yapışırdım, o zaman çocuğumu bana vermeniz gerekirdi. Güzel, küçük patiği, ona hiç acımıyor musunuz Tanrım? Zavallı bir anneyi on beş yıl boyunca böyle bir işkenceye mahkûm edebilir misiniz? Cennetin iyi yürekli Meryem Anası! Benim İsa'mı benden çaldılar, onu bir fundalıkta yediler, kanını içtiler, kemiklerini çiğnediler. İyi yürekli Meryem Ana, bana merhamet edin. Kızım! Kızımı bulmam gerek! Cennette olması ne işime yarar? Sizden melek değil çocuğumu istiyorum. Ben yavrusunu arayan dişi bir aslanım. Ah! Tanrım, çocuğumu vermezseniz, yere uzanıp kıvranacağım, taşı kafamla kıracağım, lanetleneceğim, size lanet okuyacağım! Kollarımın ısırık içinde olduğunu görüyorsunuz, Tanrım! Yüce Tanrı'nın merhameti yok mudur? Ah! Bana sadece tuzla kara ekmek verin, yeter ki kızıma yeniden kavuşayım, onu bir güneş gibi yeniden ısıtayım. Ne yazık ki, ulu Tanrım, ben alçak bir günahkârım, ama kızım beni yeniden inançlı yapacak. Onun aşkıyla dinime çok bağlıydım ve gülümsemesinin arasından gökyüzüne baktığımda önce sizi görüyordum. Ah! İyi yürekli Meryem Ana, yalnızca bir kere, bir kere daha, tek bir defa bu patiği onun küçük pembe ayağına giydireyim ve size dua ederek öleyim! Ah! On beş yıl, şimdi büyümüş olacaktı! Bahtsız çocuk! Nasıl olur? Demek gerçekten onu bir daha göremeyeceğim, cennette bile, çünkü ben oraya gitmeyeceğim. Ah! Ondan geriye sadece bu patiğin kaldığını söylemek ne büyük bir keder!

On beş yıldır kendisi için teselli ve umutsuzluk kaynağı olan patiğin üzerine atılan bahtsız kadının göğsü ilk günkü

gibi hıçkırıklarla sarsılıyordu. Çünkü çocuğunu kaybeden bir anne için yaşanan her yeni gün ilk gün gibidir. Bu acı hiç yaşlanmaz. Yas giysileri yıpranıp ağarsa da, yürek hep karanlıkta kalır.

O sırada hücrenin önünde çocukların körpe ve neşeli sesleri yankılandı. Zavallı anne, çocukları her gördüğünde ya da duyduğunda mezarının en karanlık köşesine çekilir, onları işitmememek için âdeta başını taşların arasına sokmaya çalışırdı. Bu kez tam tersine yerinden sıçrar gibi doğruldu ve kulak kesildi. Küçük çocuklardan biri şunları söylüyordu:

— Bugün bir Çingene kızı asılacakmış.

Ağının sarsılmasıyla sineğin üzerine atılan o örümcek gibi aniden sıçradı ve bildiğimiz gibi Grève Meydanı'na bakan penceresine koştu. Gerçekten de her zaman orada duran darağacının kenarına bir merdiven yerleştirilmişti ve cellat yağmurla paslanmış zincirleri temizlemekle meşguldü. Etrafta birkaç kişi toplanmıştı.

Neşeli çocuklar grubu şimdiden uzaklaşmıştı. Münzevi kadın gözleriyle soru soracağı birini aradı. Hücresinin hemen yanında, dua kitabı okurmuş gibi görünen ama demir kafesle çevrelenmiş dua kitabından çok, ara sıra karamsar ve çekingen bakışlar yönelttiği darağacıyla ilgilenen bir papazı gözüne kestirdi. Onun aziz bir adam olan Josas başdiyakozu olduğunu anladı.

— Peder, diye sordu, orada kimi asacaklar?

Kendisine bakan papaz cevap vermeyince sorusunu bir kez daha tekrarladı. Bunun üzerine papaz:

— Bilmiyorum, dedi.

— Demin geçen çocuklar bir Çingene kızının asılacağını söylediler.

— Sanırım öyle, dedi papaz.

Paquette-la-Chantefleurie bu yanıt karşısında bir sırtlan gibi kahkaha attı.

— Hemşire, dedi başdiyakoz, demek Çingene kızlarından bu kadar nefret ediyorsunuz?

— Evet, onlardan nefret ediyorum! diye haykırdı münzevi. O cadılar çocuk hırsızıdır! Küçük kızımı, çocuğumu, biricik kızımı yediler! Artık yüreğim yerinde değil, onu yediler!

Görünüşü ürkütücüydü. Papaz soğuk bir ifadeyle ona baktı.

— Özellikle nefret ve lanet ettiğim bir tanesi var, diye devam etti. Annesi kızımı yemese benim kızımın da aynı yaşta olacağı genç bir kız. O engerek yılanının hücremin önünden geçtiğini gördüğümde kanım beynime sıçrıyor!

— Tamam o zaman, sevinebilirsiniz, dedi bir mezar heykeli kadar katılaşmış gibi görünen papaz, ölümünü izleyeceğiniz o kız.

Başını öne eğip yavaşça uzaklaştı.

Münzevi kadın kollarını sevinçle kaldırdı.

— Ona oraya tekrar çıkacağını söylemiştim! Teşekkürler, papaz! diye bağırdı.

Penceresinin parmaklıkları önünde darmadağınık saçları ve alev saçan gözleriyle hızlı adımlar atmaya başladı; kafeste uzun zamandır açlık çeken ve yemek saatinin yaklaştığını hisseden dişi bir kurdun vahşi ifadesiyle omzunu da duvarlara çarpıyordu.

VI
Farklı Kişilikli Üç Erkeğin Yüreğinden Geçenler

Bu arada, Phoebus ölmemişti. Bu türden adamlar dokuz canlıdır. Kralın başavukatı Üstat Philippe Lheulier zavallı Esmeralda'ya, "Can çekişiyor," dediğinde doğru söylemiyor, ya da kızla eğlenmek istiyordu. Başdiyakoz mahkûma, "O öldü," dediğinde aslında durumdan haberi yoktu, sadece buna inanıyor, bunu umuyor, varsayıyor, bundan şüphe

duymuyordu. Sevdiği kadına rakibiyle ilgili güzel haberler vermek ona çok zor geliyordu. Onun yerinde olan her erkek aynı şeyi yapardı.

Phobeus'un yarası hiç hafif olmasa da, başdiyakozun övündüğü kadar ağır da değildi. Devriye askerlerinin hemen yanına götürdükleri yüzbaşının halini gören hekimbaşı, bir hafta boyunca onun yaşamından endişe duymuş ve bu durumu bizzat kendisine Latince ifade etmişti. Yine de gençlik ağır basmış ve sıklıkla olduğu gibi, tahminlere ve teşhislere rağmen, doğa hastayı doktora fark ettirmeden kurtararak kendini eğlendirmişti. Philippe Lheulier ve kilise mahkemesinin sorgularına daha hekimbaşının yatağındayken maruz kalan yüzbaşının canı bu duruma çok sıkılmıştı. Bu yüzden, kendini iyi hissettiği bir sabah, doktora olan borcunu altın mahmuzlarla ödedikten sonra çekip gitmişti. Zaten, bu durum davanın seyrini hiç etkilememişti. O zamanın adaleti bir ceza davasının kesin bir şekilde kanıtlanmasını umursamazdı. Mahkûmun asılması yeterliydi. Ayrıca yargıçların elinde Esmeralda'ya karşı yeterince kanıt vardı. Phoebus'un öldüğünü sanmışlardı ve her şey itiraf edilmişti.

Phoebus kendi payına öyle çok uzaklara kaçmamış, sadece birliğine katılmak için Paris'in birkaç semt ötesinde yer alan Ile-de-France'taki Queue-en-Brie garnizonuna gitmişti.

Ne de olsa, bu duruşmada yer almak hiç hoşuna gitmiyordu. Belli belirsiz, orada gülünç bir duruma düşeceğini düşünüyordu. Aslında, dava süreciyle ilgili olarak ne düşüneceğini bilmiyordu. Her asker gibi batıl inançları olan, pek de dindar sayılamayacak Phoebus bu macera konusunda kendi kendini sorguladığında, keçiyle, Esmeralda'yla garip bir şekilde tanışmasıyla, kızın kendisine âşık olduğunu ifade ederkenki garip tarzıyla, kızın Çingene olmasıyla, lanetli keşişle ilgili sorulara net yanıtlar veremiyordu. Bu hikâyede aşktan çok büyünün, bir büyücünün, belki de şeytanın ağırlığı olduğunu, her şeyin oldukça beceriksiz ve alay konusu olacak bir

rol üstlendiği bir komediden ya da o günün diliyle söylersek hiç de hoş olmayan bir misterden[7] ibaret olduğunu düşünüyordu. Büyük bir utanç yaşayan yüzbaşı, La Fontaine'imizin muhteşem bir şekilde tanımladığı şu ruh halindeydi:

Bir kuş tarafından kandırılmış bir tilki kadar utanç içinde.

Zaten davanın kulaktan kulağa yayılmayacağını, orada olmadığı için pek az telaffuz edilecek olan isminin Tournelle'in mahkeme salonunun dışına taşmayacağını umuyordu. Bu hususta hiç yanılmıyordu, o zamanlar *Gazette des Tribunaux* yayınlanmıyordu ve Paris'in infaz alanlarında bir kalpazanın ateşte kaynatılmadığı, bir büyücünün asılmadığı, bir din sapkınının odun ateşinde yakılmadığı tek bir hafta bile geçmediğinden, yaşlı feodal Themis'in tüm kavşaklarda kollarını sıvamış bir halde, çeneyi ve mideyi sıkıştıran iki başlı yabalarıyla, darağaçlarıyla, ve teşhir direkleriyle işini görmesine çok alışılmıştı. O dönemin yüksek sosyetesi yolun kenarından geçen mahkûmun adını bilmiyor, ahali de olsa olsa bu yavan yemekle kendine ziyafet çekiyordu. Bir infaz halk için fırıncının kor söndüren kabı ya da mezbahacının bıçağı gibi sıradan bir şeydi. Cellat daha koyu bir elbise giymiş kasaptan farksızdı.

Bu yüzden, Esmeralda ya da yüzbaşının söylediği gibi Similar'ın büyüsü, Çingene kızının ya da lanetli keşişin (onun için fark yoktu) hançer darbesi ve davanın sonucu zihninden çabucak silinip gitmişti. Ama yüreği aşk konusunda özgür kaldığında, aklına Fleur-de-Lis'nin görüntüsü geldi. Yüzbaşı Phoebus'un yüreği o dönemin fiziği gibi boşluktan korkuyordu.

Zaten anayolun iki yanında yarım fersah boyunca bir *kuyruk* gibi sıralanan uzun bir virane evler ve samandan kulübeler şeridiyle çevrelenmiş, sakinleri elleri çatlamış nal-

7 Dini temsil. (ç.n.)

bant ve sığırtmaçlar olan Queue-en-Brie köyünde yaşam da oldukça yavandı.

Bir önceki tutkusu olan Fleur-de-Lis iyi drahomalı, güzel bir kızdı. Bu yüzden, tamamen iyileştiğini hissettiği bir sabah, Çingene kızın davasının iki ay içinde bitmiş ve unutulmuş olması gerektiğini düşünen âşık süvari kendini tutamayarak Gondelaurier Mâlikanesine gitti.

Parvis Meydanı'nda, Notre-Dame'ın cümle kapısında toplanan büyük kalabalığa hiç aldırmadı. Mayıs ayı olduğunu hatırlayıp bu insanların bir ayin alayı, bir yortu ya da bayram için bir araya geldiklerini düşündü. Atını kapı sundurmasının altındaki halkaya bağlayıp neşeyle güzel nişanlısının yanına çıktı.

Kız annesiyle baş başaydı.

Büyücü, keçisi, o lanet harfleri ve Phoebus'un uzun süreden beri ortalıkta görünmemesi Fleur-de-Lis'nin aklından hiç çıkmamıştı. Yine de yüzbaşısının kolları işlemeli yeni pelerinini, parıldayan omuz kayışını ve tutkusunu belirten yüz ifadesiyle içeri girdiğini gördüğünde büyük bir keyifle kızardı. Soylu kız da her zamankinden daha çekiciydi. Güzel sarı saçları hayran olunacak bir şekilde örülmüştü. Colombe'un kendisine öğrettiği şıklık kurallarından birine uygun olarak beyaz tenlilere iyi giden koyu mavi bir elbise giymişti, gözleri de beyaz tenlilere yakışacak şekilde buğuluydu.

İki aydır, Queue-en-Brie'nin çenesi düşük hafifmeşrep kadınlarından başka bir şey görmediğinden, Fleur-de-Lis'den çok etkilenen yüzbaşımızın yüzü, barışın hemen sağlanmasını sağlayacak kadar saygılı ve zarif bir ifadeyle kaplanmıştı. O anaç tavrıyla her zamanki gibi geniş koltuğunda oturan madam Gondelaurier bile kendinde homurdanacak gücü bulamamıştı. Fleur-de-Lis'nin yakınmalarına gelince, onlar da sevecen güvercin kuğurmaları gibi sönüp gitti.

Pencerenin kenarına oturmuş olan genç kız hâlâ Neptün'ün mağarasını işliyor, iskemlesinin arkalığına yaslanan yüzbaşıyıcı okşayıcı sitemlerle azarlıyordu.

— Kötü yürekli adam, iki aydan beri neredesiniz?

— Size yemin ederim ki bir başpiskoposun düşlerine girecek kadar güzelsiniz, diye karşılık verdi bu soru karşısında canı biraz sıkılan Phoebus.

Kız kendini gülümsemekten alıkoyamadı.

— Tamam, tamam mösyö. Benim güzelliğimi bir yana bırakıp cevap verin. Gerçekten de, muhteşem bir güzellik!

— Peki o zaman! Garnizona çağrıldım sevgili kuzinim.

— Nereye gittiniz ve neden benimle vedalaşmadınız?

— Queue-en-Brie'ye.

Phoebus ilk sorunun ikinci sorudan sıyrılmasını sağlamasına sevinmişti.

— Ama orası çok yakın mösyö. Neden bir kez olsun beni görmeye gelmediniz?

— Çünkü... görevlerim vardı... Üstelik hastaydım.

— Hasta! dedi duyduğundan ürken genç kız.

— Evet... yaralandım.

— Yaralandınız ha!

Zavallı kız altüst olmuştu.

— Ah! Bu yüzden canınızı sıkmayın, dedi Phoebus umursamaz bir ifadeyle, önemli bir şey değil. Bir kavga işte, birkaç kılıç darbesi, sizi ne ilgilendirir?

— Beni ne ilgilendirir, öyle mi? diye haykırdı ayağa kalkarken güzel gözleri yaşlarla dolan Fleur-de-Lis. Ah! Bunu söylerken ciddi olamazsınız. Bu kılıç darbesini nasıl aldınız? Her şeyi bilmek istiyorum.

— Pekâlâ güzelim! Mahé Fédy'yi tanır mısınız? Onunla tartıştım, kendisi Saint-Germain-en-Laye'de teğmendir. Derilerimizi birkaç parmak kalınlığında sıyırıp attık. Hepsi bu.

Yalancı yüzbaşı bir onur meselesinin bir erkeği bir kadının gözünde her zaman yücelttiğini iyi biliyordu. Gerçekten de Fleur-de-Lis ona korku, keyif ve hayranlıktan heyecanlanmış bir halde bakıyordu. Yine de içi tamamen rahatlamamıştı.

— Yeter ki siz tamamıyla iyileşin Phoebus'um! dedi. Mahé Fédy'yi tanımıyorum, ama aşağılık biri olmalı. Bu tartışma neden çıktı?

Hayal gücü pek geniş olmayan Phoebus, bu soru karşısında uydurduğu kahramanlık öyküsünden nasıl sıyrılacağını bilemedi.

— Ah! Nereden bileyim?.. Bir hiç uğruna, bir at ya da bir söz yüzünden! Güzel kuzinim! diye haykırdı konuyu değiştirmek için. Meydandan gelen bu gürültü de neyin nesi? –Pencereye yaklaştı– Aman Tanrım! Güzel kuzinim, meydanda ne büyük bir kalabalık toplanmış!

— Ne olduğunu bilmiyorum, dedi Fleur-de-Lis. Sanırım bu sabah kilisenin önünde suçunu itiraf ettikten sonra asılacak bir büyücü kızı var.

Esmeralda davasının sona erdiğinden emin olan yüzbaşı, Fleur-de-Lis'nin sözlerinden pek etkilenmedi. Yine birkaç soru sordu.

— Bu büyücünün adı neymiş?

— Bilmiyorum.

— Peki suçu neymiş?

Kız bir kez daha beyaz omuzlarını silkti.

— Bilmiyorum.

— Ah Tanrım! dedi anne. Artık yakılan o kadar büyücü var ki, sanırım kimse isimlerini bilmiyor. Gökyüzündeki her bulutun adını öğrenmeye çalışmak kadar zor bir iş. Yine de içimiz rahat olabilir. Yüce Tanrı her şeyin kaydını tutar.

Saygıdeğer hanımefendi bu sözlerin ardından ayağa kalkıp pencerenin önüne geldi.

— Tanrım! dedi, haklıymışsınız Phoebus. Meydanda büyük bir kalabalık toplanmış. Şuraya bakın! Çatılara bile çıkmışlar. Phoebus biliyor musunuz, bu sahne güzel bir anımı canlandırdı. Kral VII. Charles'ın şehre girişinde de böyle bir kalabalık vardı. Hangi yıldı hatırlamıyorum. Size bunlardan söz ettiğimde, çok geride kalmış anılar gibi görünü-

yor, öyle değil mi? Ama benim için hâlâ taptazeler. Ah! O gün öyle kalabalıktı ki. Saint-Antoine kapısının çıkma mazgallarına kadar insan vardı. Kralın atının sağrısında kraliçe vardı ve haşmetmeaplarının ardından karılarını atlarının sağrısına almış senyörler geliyordu. Kahkahaların yükseldiğini hatırlıyorum, çünkü çok kısa boylu olan Amanyon de Garlande'ın yanında yığınlarca İngiliz'i öldüren devasa yapılı şövalye Matefelon vardı. Çok muhteşem bir sahneydi. Kızıllıkları gözlere yansıyan flamalarıyla Fransa'nın tüm soylu beyefendilerinin katıldığı bir geçit töreniydi. Kimileri sancakları, kimileri mızraklarının ucundaki flamaları taşıyordu. Şimdi tam hatırlamıyorum, Calan senyörü mızraklı flamasıyla, Jean de Châteaumorant sancağıyla ve Coucy senyörü, duc de Bourbon'unki hariç hepsinden daha heybetli görünen sancağıyla geçiyorlardı... Ne yazık! Tüm bunların yaşandığını ve geriye hiçbir şey kalmadığını düşünmek ne hüzün verici!

İki âşık saygıdeğer hanımefendiyi dinlemiyorlardı. Phoebus dirseklerini yeniden nişanlısının iskemlesinin arkalığına dayamıştı. Çapkın bakışlarını bulunduğu hoş mevziden Fleur-de-Lis'nin işlemeli yakalığının tüm aralıklarına yöneltiyordu. Uygun bir şekilde aralık duran bu yakalık ona onca zarif görüntüyü sergiliyor ve geri kalanını tahmin etmesini sağlıyordu. Atlas yansımalı bu ten karşısında gözleri kamaşan Phoebus içinden şunları söylüyordu: Beyazdan başka bir şeyi sevmek mümkün mü? İkisi de sessizliği bozmuyordu. Genç kız ara sıra büyülenmiş tatlı bakışlarını ona yöneltiyor, iki âşığın saçları ilkbahar güneşinin ışınlarında birbirine karışıyordu.

— Phoebus, dedi aniden Fleur-de-Lis alçak sesle, üç ay içinde evlenmemiz gerek. Bana benden başka bir kadını asla sevmediğinize yemin edin.

— Yemin ederim güzel meleğim! diye karşılık verdi Phoebus.

Fleur-de-Lis'yi ikna etmek için tutkulu bakışlarına sesinin içtenliği eşlik ediyordu. Belki de o anda buna kendisi de inanıyordu.

Bu arada, nişanlıları böylesine mükemmel bir uyum içinde görünce çok etkilenen yaşlı hanımefendi ev işlerini denetlemek için odadan çıktı. Phoebus bunu fark etti ve bu baş başalık maceracı yüzbaşıyı aklına çok garip düşünceler gelecek kadar cesaretlendirdi. Fleur-de-Lis onu seviyordu, nişanlısıydı, onunla baş başa kalmışlardı, genç kıza karşı duyguduğu eski hisler tüm tazeliğiyle değilse de tüm ateşliliğiyle yeniden canlandı, gelişmekte olan ham buğdaydan biraz yemek suç değildi; aklından geçenlerin bunlar olup olmadığını bilmiyorum ama Fleur-de-Lis'nin aniden bakışlarının ifadesinden ürktüğü kesindi. Etrafına baktığında annesini göremedi.

— Tanrım! dedi endişeyle yüzü kızararak, çok sıcak!

— Gerçekten de öyle, dedi Phoebus, öğle vakti yaklaşıyor. Güneş yakmaya başladı. Perdeleri kapatmak gerek.

— Hayır, hayır! diye bağırdı zavallı küçük. Tam tersine, hava almak istiyorum.

Ve köpek sürüsünün soluğunu ensesinde hisseden bir maral gibi ayağa kalkıp pencereye koştu, kapıyı açıp balkona fırladı. Canı oldukça sıkılan Phoebus ardından gitti.

Bilindiği gibi balkonun açıldığı Notre-Dame Meydanı'nda o sırada garip ve iç karartıcı bir sahne sergileniyordu, bu görüntü karşısında ürkek Fleur-de-Lis'nin korkusunun kaynağı değişti.

Yan yollara kadar yayılan korkunç bir kalabalık meydanı doldurmuştu. Ellerinde küçük top ve tüfekler bulunan çavuşların oluşturduğu kalın çitle takviye edilmese, kalabalık, avluyu çevreleyen omuz yüksekliğindeki küçük duvarın dışına taşacaktı. Mızrak ve arkebüz ormanı sayesinde, katedralin avlusuna kimse girememişti. Giriş piskoposun armalarını taşıyan teberli bir birlik tarafından korunuyordu.

Kilisenin geniş kapılarının kapalı olması, meydana bakan ve bir cephanelikteki gülle yığınları gibi iç içe geçmiş binlerce kafanın görülmesini sağlayan ardına kadar açık sayısız pencereyle tezat oluşturuyordu.

Gri, kirli, toprak renkli bu insan topluluğunun beklediği gösteri kuşkusuz içlerindeki en iğrenç duyguları açığa çıkarma ayrıcalığına sahipti. Hiçbir şey karıncalar gibi kaynaşan bu sarı başlıklar ve kirli saçlar güruhunun gürültüsü kadar tiksinti uyandırıcı olamazdı. Erkekten çok kadının yer aldığı bu kalabalıktan çığlıklardan çok kahkahalar yayılıyordu.

Bazen çınlayan tiz bir ses uğultuyu bastırıyordu:

— Hey! Mahiet Baliffre! Burada mı asacaklar?

— Ahmak! Burada idam giysisiyle suçunu itiraf edecek! Tanrı onun yüzüne Latince bir şeyler tükürücek! Bu uygulama her zaman burada, öğle vakti yapılır. Darağacını görmek istiyorsan Grève Meydanı'na git.

— Sonra gideceğim.

— Söylesenize la Boucambry, günah çıkaran papazı reddettiği doğru mu?

— Öyle görünüyor la Bechaine.

— Demek kâfir olduğu doğruymuş!

— Mösyö, bu bir gelenektir. Adalet Sarayının başsavcısı yargılanan suçluyu infaz için halktan biriyse Paris zabıta amirliğine, ruhban sınıfındansa piskoposluğun mahkemesine teslim eder.

— Teşekkürler, mösyö.

— Ah! Tanrım! diyordu Fleur-de-Lis. Zavallı!

Bu düşünce kalabalığın üzerinde gezdirdiği bakışlarını kederle dolduruyordu. Bu çapulcu yığınından çok kızla ilgilenen yüzbaşı arkadan onun kemerini çekiştiriyordu.

Arkasını dönüp gülümseyen Fleur-de-Lis yalvaran bir ifadeyle:

— Lütfen bırakın Phoebus! Annem gelirse elinizi görecek! dedi.

O sırada Notre-Dame'ın çanı ağır ağır öğle vaktini haber veriyordu. Topluluktan bir memnuniyet uğultusu yayıldı. On ikinci çanın son titreşimleri kaybolurken, tüm başlar esintinin etkisi altındaki dalgalar gibi bir yöne döndü ve meydanda, pencerelerde, çatılarda büyük bir yaygara koptu:

— İşte, geliyor!

Fleur-de-Lis bu sahneyi görmemek için ellerini gözleriyle kapadı.

— Güzelim, içeri girmek ister misiniz?

— Hayır, diye karşılık verdi genç kız ve korkuyla kapadığı gözlerini merakla yeniden açtı.

Güçlü bir Normandiya katırının çektiği ve etrafı üzerinde beyaz haç bulunan mor üniformalı süvarilerle çevrili bir yük arabası Saint-Pierre-aux-Boeufs Caddesi'nden meydana giriş yapıyordu. Devriye çavuşları halkı kırbaç darbeleriyle püskürterek yol açıyordu. Arabanın yanında siyah giysileri ve eyerlerinin üzerindeki beceriksiz duruşları yüzünden adliye ve polis görevlisi oldukları anlaşılan bir grup yer alıyordu. En önde Üstat Jacques Charmolue vardı. Uğursuz arabada yanında bir din adamı olmayan, elleri arkasından bağlanmış genç bir kız oturuyordu. Üzerinde uzunca bir gömlek vardı, uzun siyah saçları (o zamanlar saçlar darağacının dibinde kesiliyordu) dağınık bir halde göğsüne ve yarı açık omuzlarına dökülüyordu.

Karga tüyünden daha parlak olan bu dalgalı saçların arasından, zavallı kızın hassas köprücük kemiğinin derisini yaralayan ve çekici boynunun etrafında çiçeğin üzerindeki bir yer solucanını andıran gri renkli, pürtüklü kalın bir ipin sarktığı görülüyordu. Bu ipin altında, hiç kuşkusuz ölüme mahkûm edilenlerin hiçbir isteği geri çevrilmediği için üzerinde kalmasına izin verilen yeşil incik boncuklarla süslü küçük bir muska parıldıyordu. Pencerelerdeki izleyiciler arabanın dibinde, kızın son bir kadınlık içgüdüsüyle saklamaya çalışırmış gibi göründüğü çıplak ayaklarını seçebili-

yorlardı. Ayaklarının dibinde sımsıkı bağlanmış bir keçi vardı. Mahkûm kötü bağlanmış gömleğini dişleriyle tutmaya çalışıyor, neredeyse yarı çıplak halde göz önüne çıkmanın acısını yaşıyordu sanki. Ne yazık! Utanma duygusu bu türden ürpertilere uygun değildir.

— Yüce İsa! dedi Fleur-de-Lis heyecanla yüzbaşıya. Kuzenim, şuraya bakın, bu, keçisi olan o aşağılık Çingene kızı.

Bunları söylerken Phoebus'a döndü. Yüzbaşının rengi solmuştu.

— Hangi keçili Çingene kızı? dedi kekeleyerek.

— Nasıl! diye ekledi Fleur-de-Lis, hatırlamıyor musunuz?..

Phoebus araya girdi:

— Ne demek isteğinizi anlamıyorum.

İçeri girmek için bir adım attı, ama daha önce aynı Çingene kızı karşısında yaşadığı yoğun kıskançlık duygusu yeniden canlanan Fleur-de-Lis ona güvensizlik dolu delici bakışlar yöneltti. O sırada bu büyücünün davasına bir yüzbaşının adının karıştığını belli belirsiz hatırlıyordu.

— Neyiniz var? dedi Phoebus'a. Bu kadın kafanızı karmakarışık etmiş gibi.

Phoebus sırıtmaya çalıştı:

— Kafamı mı karıştırmış! Hiç de öyle bir şey yok.

— O zaman balkonda kalın, dedi genç kız buyurgan bir ifadeyle. Sonuna kadar izleyelim.

Bahtsız yüzbaşı beklemek zorunda kaldı. Mahkûm kızın bakışlarını arabanın döşeme tahtasından ayırmaması biraz olsun içini rahatlatıyordu. Bu gerçekten de Esmeralda'ydı. Utancın ve bahtsızlığın bu son aşamasında bile güzeldi; yanaklarının zayıflamasından dolayı iri siyah gözleri daha da iri görünüyordu; solgun yüzünün yandan görünüşü saf ve ulviydi. Bu zayıf, ince, sıska görünümüyle eski haline, Raphael'in Meryem Ana'sı, Masaccio'nun Meryem Ana'sına ne kadar benziyorsa o kadar benziyordu.

Zaten şaşkınlık ve umutsuzlukla öyle derin yaralanmıştı ki, içinde hiçbir şey canlılığını korumuyor, utancı dışında her şeyi oluruna bırakıyordu. Bedeni arabanın her sarsıntısında cansız ve parçalanmış bir nesne gibi yerinden sıçrıyordu, bakışları donuk ve çılgıncaydı. Gözbebeklerinde bir damla yaş buz tutmuş gibi duruyordu hâlâ.

Bu arada iç karartıcı kortej sevinç çığlıkları ve meraklı bakışlar arasında kalabalığı yarmıştı. Yine de, tarihe sadık bir tarihçi olarak onun bu kadar güzel ve bu kadar çökkün olduğunu gören birçoklarının yürekleri ne kadar katı olsa da acıma duygusuna kapıldıklarını belirtmemiz gerekir. Avluya giren araba merkezî cümle kapısının önünde durdu.

Muhafızlar iki yana sıralandı. Kalabalık susmuştu ve bu görkemli ve endişeli sessizliğin ortasında büyük kapının iki kanadı kendiliklerinden açılırmış gibi, fifre gürültüsüyle gıcırdayan menteşeleri üzerinde döndüler. Bunun üzerine, yas örtüsü gerilmiş, uzakta ana sunağın üzerindeki birkaç mumla hafifçe aydınlanmış, ışıkları gözleri kamaştıran meydanın ortasında bir mağara ağzı gibi açılmış loş kilise tüm derinliğiyle gözler önüne serildi. Dipte, bir apsidin gölgesinde, kubbeden döşemeye kadar inen siyah bir çuhanın üzerindeki devasa gümüş haç seçilebiliyordu. Nefin tamamı ıssızdı. Yine de, koro yerinin uzak sıralarında birkaç papazın kafalarının kımıldadığı belli belirsiz görülebiliyordu. Cümle kapısı açıldığında kiliseden mahkûm kızın başının üzerine bir esinti gibi ağır, bilindik ve tekdüze mezmurun kasvetli parçaları yayıldı.

"... Non timebo millia populi circumdantis me: exsurge, Domine; salvum me fac, Deus!"[8]

"... Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam."[9]

---

8 Çevremi saran binlerce insandan korkmuyorum: Çık ortaya Efendim; kurtar beni Tanrım! (Lat.)

9 Kurtar beni Tanrım, zira sular ruhuma bile sızmış durumda! (Lat.)

"... Infixus sum in limo profundi; et non est substantia."[10]

Aynı anda, ana sunağın basamağında, korodan ayrı bir başka ses şu melankolik duayı okuyordu:

"... Qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam oeternam et in judicium non venit; sed transit a morte in vitam."[11]

Kilisenin karanlıklarında kaybolmuş birkaç papazın uzaktan, ilkbaharın ılık esintisiyle okşanan, güneşle yıkanan gençlik ve yaşam dolu bu güzel yaratık için söyledikleri bu ilâhi ölüm duasıydı.

Halk bu ilâhiyi kendinden geçmişçesine dinliyordu.

Korkuya kapılan bahtsız kızın bakışları ve düşünceleri kilisenin loş derinliklerinde kaybolmuş gibiydi. Beyaz dudakları dua eder gibi kımıldıyordu. Arabadan indirmek için yardımına gelen cellat yardımcısı onun alçak sesle şu sözcüğü tekrarladığını duydu: Phoebus.

Elleri çözüldükten sonra, bağları çözüldüğü için serbest kaldığını sanan keçisiyle birlikte arabadan indirildi ve cümle kapısının basamaklarına kadar çıplak ayakla yürütüldü. Boynuna bağlı olan ip onu arkasından bir yılan gibi izliyordu.

O sırada kilisedeki ilâhiye ara verildi. Karanlıkta büyük altın bir haçın ve bir dizi kalın mumun harekete geçtiği görüldü. Alacalı bulacalı üniformalar giymiş ayin muhafızlarının teberlerinin şıkırtısı duyuldu. Birazdan Esmeralda'nın ve halkın gözleri önünde ciddi bir ifadeyle mahkûma doğru ilâhiler okuyan ve ayin cübbeli papazlar ve diyakozlardan oluşan uzun bir ayin alayı belirdi. Ama kızın bakışları haç taşıyıcının hemen arkasında, kortejin en başında yürüyen birine takıldı.

— Ah! dedi titreyerek alçak sesle, yine o, yine o papaz!

---

10 Dipsiz batağa gömülüyorum, basacak yer yok. (Lat.)

11 Sözümü işitip beni gönderene iman edenin sonsuz yaşamı vardır. Böyle biri yargılanmaz, ölümden yaşama geçmiştir. (Lat.)

Gerçekten de bu kişi başdiyakozdu. Solunda yardımcı korocu, sağında elinde bir asa taşıyan korocu vardı. Başını geriye atmış, gözlerini bir noktaya sabitlemiş halde güçlü bir sesle ilâhi okuyordu:

"De ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam,
Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me."[12]

Üzerindeki haç çizili, simlerle kaplı geniş ayin cübbesiyle sivri kemerli yüksek kapının altında belirdiğinde başdiyakozun yüzü çok solgundu, bu yüzden birçok kişi onu koro yerinin mezarı andıran taşlarının üzerinde diz çökmüş bir halde duran mermer piskoposlardan biri olduğunu ve ayağa kalkıp ölmek üzere olan kadının mezarının başına geldiğini düşündü.

En az onun kadar solgun görünen mahkûm kızın da bir heykelden farkı yoktu. Eline yanmakta olan, sarı balmumundan ağır bir mumun tutuşturulduğunu güçlükle fark edebildi. Ölümcül itiraf metnini okuyan zabıt kâtibinin ciyaklayan sesini duymamış, kendisinden *Amin* denmesi istendiğinde *Amin* demişti. Biraz kendine gelip gücünü toplaması için papazın muhafızlarına uzaklaşmalarını işaret edip tek başına ona doğru ilerlediğini görmesi yetmişti.

O zaman beynindeki kanın kaynadığını hissetti ve uyuşmuş, buz tutmuş bu ruhta yeniden bir hoşnutsuzluk belirtisi canlandı.

Başdiyakoz ağır adımlarla ona doğru yaklaştı; Esmeralda böylesi bir ortamda bile şehvetle, kıskançlıkla, arzuyla parlayan gözlerinin bedeninin çıplak bölümleri üzerinde dolaştığını fark etti. Ardından kıza yüksek sesle hitap etti: "Genç kız, Tanrı'dan suçlarınızı ve günahlarınızı bağışlamasını dilediniz mi?" Kulağına doğru eğilip ekledi (izleyiciler kızın günah çıkardığını sanıyorlardı): "Beni istiyor musun? Seni hâlâ kurtarabilirim."

12 Haykırdım ta yerin dibinden ve sen de duydun sesimi, denizin kalbine akmamı sağladın ve nehir kavradı beni. (Lat.)

Kız gözlerini ona dikti: "Cehenneme git, yoksa seni ihbar ederim."

Başdiyakoz ürkütücü bir ifadeyle gülümsedi: "Kimse sana inanmaz. Suçuna bir de skandal eklemiş olursun. Çabuk cevap ver, beni istiyor musun?"

— Phoebus'una ne yaptın?

— O öldü, dedi papaz.

O sırada, başını gayriihtiyari yukarı kaldıran biçare başdiyakoz, meydanın diğer ucundaki Gondelaurier Malikânesinin balkonunda yüzbaşının Fleur-de-Lis'nin yanında durduğunu gördü. Sendeledi, elini gözlerinin önünden geçirip bakmaya devam etti, bir beddua mırıldandı ve yüzünün tüm hatları şiddetle kasıldı.

— Tamam o zaman geber! dedi dişlerinin arasından. Kimse sana sahip çıkmayacak.

Ardından elini Çingene kızına doğru kaldırarak hüzünlü bir sesle haykırdı:

— *I nunc, anima anceps, et sit tibi Deus misericors*![13]

Bu korkunç sözlerin bu iç karartıcı ayinlerin sonunda söylenmesi âdettendi. Bu papazın cellada verdiği işaretti.

Halk diz çöktü.

— *Kyrie Eleison*,[14] dedi cümle kapısının sivri kemerinin altındaki rahipler.

— *Kyrie Eleison*, diye tekrarladı kalabalık tüm başların üzerinde dalgalı bir denizin çalkantısı gibi gezen bir mırıltıyla.

— Amin, dedi başdiyakoz.

Sırtını mahkûm kıza döndüğünde başını öne eğip ellerini kavuşturdu. Papazlar kortejindeki yerini almasının ardından haç, mumlar ve ayin cübbeleriyle birlikte katedralin sisli kemerlerinin altında gözden kayboldu. Şu umutsuz ayeti okurken koro yerinden gelen çınlayan sesi yavaş yavaş azalıyordu:

---

13 Şimdi git, kararsız ruhum; Tanrı senin yardımcın olsun! (Lat.)

14 Tanrım, merhamet et. (Yun.)

"Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt!"[15]

Aynı anda ayin muhafızlarının demir uçlu teberlerinin aralıklı yankılanmalarının nefin sütunları arasında yavaş yavaş kaybolmaya başlaması, mahkûmun son saatini çalan bir saatin tokmağını andırıyordu.

Yine de Notre-Dame'ın kapıları boş, ıssız, sessiz, mumsuz, yasa gömülmüş kilisenin içinin görülmesine izin veriyordu.

Götürülmeyi bekleyen mahkûm hareketsiz duruyordu. Değnekli çavuşlardan birinin, tüm bu seremoni boyunca cümle kapısının kimilerine göre Hz. İbrahim'in fedakârlığını, kimilerine göre ise güneşi melekle, ateşi çalı çırpı bağıyla, zanaatkârı Hz. İbrahim ile simgeleyen ve felsefi dönüşümü temsil eden kabartmasını inceleyen Üstat Charmolue'yü durumdan haberdar etmesi gerekti.

Onu hayranlıkla izlediği bu kabartmanın başından ayırmak hiç de kolay olmadı, ama sonunda arkasını dönüp bir işaret yaptı. Celladın sarı giysili iki yardımcısı ellerini yeniden bağlamak için Çingene kızına yaklaştılar.

Bahtsız kız kendisini son durağına götürecek olan ölüm arabasına bineceği sırada, belki de yürekleri sızlatan bir yaşam özlemi hissetti. Kızarmış ve kuru gözlerini gökyüzüne, güneşe, sağda solda mavi trapezler ve üçgenler oluşturan gümüş renkli bulutlara doğru kaldırdıktan sonra, bakışlarını etrafına, yere, kalabalığa, evlere yöneltti. Sarı giysili cellat yardımcısı ellerini bağlarken, aniden korkunç bir sevinç çığlığı attı. Meydanın köşesindeki balkonda sevgilisini, efendisini, Phoebus'unu, yaşamının diğer görüntüsünü fark etmişti! Başavukat yalan söylemişti! Papaz yalan söylemişti! Gördüğü kesinlikle oydu. Gösterişli üniforması, şapkasındaki tüyü, belindeki kılıcı ve tüm yakışıklılığıyla capacanlıydı!

— Phoebus, Phoebus'um! diye bağırdı.

Aşk ve hayranlıkla titreyen kollarını ona doğru uzatmak istedi, ama sımsıkı bağlanmıştı.

15 Üzerimden akıyor tüm girdapların ve dalgaların. (Lat.)

O zaman yüzbaşının kaşlarını çattığını, yanında Phoebus'a yaslanmış halde duran genç, güzel bir kızın kendisine küçümseyen dudaklar ve öfkeli gözlerle baktığını, ardından Phoebus'un kıza kendisine kadar ulaşmayan bir şeyler söylediğini ve ikisinin de hemen sıvışarak balkonun camlı kapısını kapadıklarını gördü.

— Phoebus! diye bağırdı kendini kaybetmiş bir halde, Bu olanlara inanıyor musun?

O anda aklına korkunç bir düşünce geldi. Phobeus de Châteaupers'i öldürmek suçuyla mahkûm edilmişti.

O ana kadar her şeye katlanmıştı. Ama bu son darbe çok sertti. Olduğu yere yığıldı.

— Hadi! dedi Charmolue, onu arabaya bindirin, işimizi bitirelim!

Cümle kapısının sivri kemerinin hemen üzerinde yer alan kral heykelleri galerisinde şimdiye kadar olup bitenlerin tamamını büyük bir soğukkanlılıkla, gerilmiş bir boyunla, biçimsiz bir yüzle izleyen birinin varlığını henüz kimse fark etmemişti. Üzerindeki yarısı mor, yarısı kırmızı gülünç kıyafeti olmasa, bu görüntüsüyle altı yüz yıldır ağızlarından katedralin dam oluklarının aktığı o taştan canavarlardan biri sanılabilirdi. Bu izleyici öğleden beri Notre-Dame'ın cümle kapısının önünde yaşanan her şeyi seyretmişti. Ve daha ilk andan, kimse onu fark etmeden, galerinin sütuncuklarından birine ucu basamaklı sekiye kadar uzanan düğümlü kalın bir ipi sağlamca bağlamıştı. Bu işi hallettikten sonra, sakince aşağıya bakmaya başlamış, önünden bir karatavuğun geçtiğini görünce ıslık çalmıştı. Cellat yardımcılarının Charmolue'nün soğukkanlı talimatını yerine getirmeye hazırlandıkları sırada, aniden galerinin korkuluğunun üzerinden atlayıp ipi ayakları, dizleri ve elleriyle kavradı, ardından bir camın üzerinde akan yağmur damlası gibi fırladığı, damdan düşen kedinin hızıyla iki cellada doğru süzüldüğü, iki sert yumrukla onları yere yıktığı, Çingene kızını tıpkı

bebeğini kucağına alan bir çocuk gibi tek eliyle kaldırdığı, genç kızı başının üzerine alıp bir hamlede kilisenin kapısına doğru atıldığı görüldü. Korkunç bir sesle, "Sığınak!" diye bağırıyordu.

Tüm bunlar öylesine hızlı gerçekleşmişti ki, gece olsa her şey bir şimşeğin ışığında görülebilirdi.

— Sığınak! Sığınak! diye tekrarladı kalabalık ve binlerce alkış Quasimodo'nun tek gözünden sevinç ve gurur kıvılcımlarının yayılmasına neden oldu.

Bu sarsıntıyla kendine gelen mahkûm gözkapaklarını aralayıp Quasimodo'ya baktı, ardından sanki kurtarıcısından ürkmüş gibi gözlerini hemen kapadı.

Charmolue, cellatlar ve tüm kortej donakalmıştı. Gerçekten de, Notre-Dame'ın sınırları içinde mahkûmun dokunulmazlığı vardı. Katedral insan adaletinin kapısından giremediği bir sığınaktı.

Büyük cümle kapısının altında duran Quasimodo'nun geniş ayakları kilisenin zemini üzerinde Roma tarzı kalın sütunlar gibi sağlam görünüyordu. İri kafası, boynunları yerine yeleleri olan aslanlar gibi omuzlarının arasına gömüldü. Yüreği titreyen, nasırlı elleri arasında asılı duran genç kızı beyaz bir kumaş gibi tutuyor, onu incitmek ya da yaralamaktan korkarmışçasına özenle taşıyordu. Onu kendininkilerden farklı eller için yaratılmış narin, zarif ve değerli bir nesne saydığı anlaşılıyor, bazen, ona soluğuyla bile dokunmaya cesaret edemezmiş gibi görünüyordu. Sonra aniden, onu sanki kendi malıymış, kendi hazinesiymişçesine, bir annenin çocuğuna yapacağı gibi kollarının, eğri büğrü göğsünün arasına sıkıca sardı. Kıza diktiği eciş bücüş gözünden şefkat, acı ve merhamet akıyor, şimşekler çakıyordu. Bunun üzerine kadınlar ağlayıp gülmeye, kalabalık coşkuyla tepinmeye başladı, çünkü o sırada Quasimodo gerçekten de çok heybetli görünüyordu. Bu öksüz, bu terk edilmiş çocuk, bu ıskarta çok yakışıklı görünüyor, kendini yüce ve güçlü his-

sediyor, dışlandığı ama şimdi tüm gücüyle müdahale ettiği bu topluluğa, avını elinden aldığı insan adaletine, avuçlarını yalamak zorunda kalan tüm bu kaplanlara, bu muhafızlara, bu yargıçlara, bu cellatlara, Tanrı'nın gücü sayesinde kralın, yenilgiye uğrattığı tüm güçlerine bakıyordu.

Üstelik böyle biçimsiz bir yaratığın böyle bahtsız bir yaratığı himayesine alması, bir ölüm mahkûmunun Quasimodo tarafından kurtarılması oldukça dokunaklı bir sahneydi. Doğanın ve toplumun bu iki uç örneği birbirlerine dokunuyor, birbirlerine yardım ediyorlardı.

Birkaç dakika boyunca zaferinin tadını çıkaran Quasimodo aniden kollarındaki yükle birlikte kilisenin derinliklerine gömüldü. Her türden kahramanlığa hayranlık duyan halk onu gözleriyle karanlık nefin altında arıyor, alkışlarından bu kadar çabuk uzaklaştığı için pişmanlık duyuyordu. Birden Fransa krallarının galerisinin bir ucunda yeniden belirdi, burayı bir çılgın gibi koşarak aşarken ganimetini kollarıyla kaldırıp: "Sığınak!" diye bağırdı. Yeniden bir alkış tufanı koptu. Galeriyi geçtikten sonra, yeniden kilisenin içine daldı. Birazdan, kollarındaki Çingene kızıyla birlikte çılgın gibi koşmaya ve, "Sığınak!" diye bağırmaya devam ederek üst sahanlıkta yeniden belirdi. Kalabalık alkışladı. Nihayet çan kulesinin zirvesinde üçüncü kez belirdi. Tüm şehre kurtardığı kişiyi göstermek ister gibiydi; gürleyen sesiyle, nadiren duyulan ve kendisinin hiç duymadığı sesiyle bulutlara doğru üç kez daha çılgınca tekrarladı: "Sığınak! Sığınak! Sığınak!"

Halk da kendi payına, "Bravo! Bravo!" diye karşılık veriyor ve bu alkış nehrin diğer yakasındaki Grève Meydanı'nda toplanmış, gözlerini de darağacına dikmiş olan kalabalığı ve münzevi kadını şaşırtıyordu.

Dokuzuncu Kitap

I
Humma

Manevi oğlunun, bahtsız başdiyakozun Çingene kızını kendisiyle birlikte bağladığı ölümcül düğümü bir hamlede kestiği sırada Claude Frollo Notre-Dame'da değildi. Ayin eşyalarının bulunduğu bölmeye geri döndüğünde, beyaz ayin entarisini, cübbesini, etolünü çıkarıp her şeyini kendisini şaşkınlıkla izleyen kilise hizmetlisine teslim ettikten sonra, manastırın gizli bir kapısından çıkıp Terrain'deki bir kayıkçıya kendisini Seine'in karşı kıyısına götürmesini söylemişti. Orada, her adımda, büyücünün asılmasını izlemek isteyen ve hâlâ *tam zamanında orada olacakları* umuduyla, neşe içinde koşuşturan erkek ve kadın gruplarıyla karşılaşarak Üniversite'nin inişli çıkışlı caddelerine dalmıştı. Gündüz vakti salınmış ve bir grup çocuğun peşinden geldiği bir gece kuşundan daha solgun, daha şaşkın, daha kör ve daha yabani bir halde nereye gittiğini bilmeden yürüyordu. Nerede olduğunu, ne düşündüğünü, hayal mi gördüğünü bilemiyordu. Gidiyor, yürüyor, koşuyor, yolunu seçmiyor, sokaklara rastgele giriyor, ama her zaman için belli belirsiz arkasında kaldığını hissettiği o korkunç Grève Meydanı tarafından daha da uzağa itiliyordu.

Sainte-Geneviève Dağı'nın eteğini bu şekilde geçtikten sonra nihayet Saint-Victor kapısından şehrin dışına çıktı. Arkasını döndüğünde Üniversite'nin kulelerini ve kenar mahallelerinin tek tük evlerini gördükçe kaçmaya devam etti, ama sonunda bir arazi çıkıntısı o iğrenç Paris'i gözlerinden gizlediğinde, şehrin yüz fersah uzağındaki tarlalarda, bir çölde olduğuna inandığında durdu ve soluk almaya başladığını hissetti.

O zaman, aklından korkunç düşünceler geçmeye başladı. Ruhunu apaçık gördüğünde içi titredi. Mahvettiği ve kendi mahvına da yol açan o bahtsız kızı düşündü. Kaderin onları birbirleriyle acımasız bir şekilde karşılaştıracağı o kesişme noktasına kadar ikisinin de önlerine çıkardığı o çifte dolambaçlı yolu düşündü. Sonsuz antların çılgınlığını, iffetliliğin, bilimin, dinin, erdemin hiçliğini, Tanrı'nın hiçbir işe yaramadığını düşündü. Gönlünce kötü düşüncelere daldı ve daldıkça yüzünü Şeytan'ın gülümsemesinin kapladığını hissetti.

Ruhunu bu şekilde kazarken, doğanın orada tutkular için ne geniş bir alan bırakmış olduğunu fark ettiğinde, daha da acı bir şekilde sırıttı. Yüreğinin derinliklerindeki kini, kötücül yanları harekete geçirdi ve hastasını muayene eden bir doktorun soğuk bakışlarıyla bu kinin, kötülüklerin günahkâr bir aşktan ibaret olduğunu, insandaki tüm erdemin kaynağı olan aşkın, bir rahibin yüreğinde korkunç şeylere dönüştüğünü, kendisi gibi yetiştirilmiş birinin rahip rolü yaparken şeytan kılığına girdiğini fark etti. O zaman acıyla güldü ve aniden birini darağacına, diğerini cehenneme gönderen ölümcül tutkusunun, bu yıpratıcı, zehirli, nefret dolu, dizginsiz aşkın en kasvetli yanını düşündüğünde yüzü yeniden soldu: Biri mahkûm olmuş, diğeri lanetlenmişti.

Sonra her şeye rağmen Phoebus'un sağ olduğunu, sevinçli ve memnun göründüğünü, her zamankinden daha güzel bir üniforma giydiğini, eski metresinin asılışını yenisine seyrettirdiğini düşünerek yeniden güldü. Ölmelerini istediği in-

sanlar arasında sadece Çingene kızından nefret etmediğini, ama bu isteğinin sadece onun için gerçekleştiğini düşününce daha da acı acı sırıttı.

Ardından, yüzbaşıyı bir kenara bırakıp halkı düşünmeye başladığında içini garip bir kıskançlık kapladı. Sevdiği kadının üzerindeki uzun gömleğiyle, neredeyse çıplak bir halde tüm halkın gözünün önünde sergilendiğini düşündü. Sadece karanlıkta hayal meyal gördüğünde kendisi için en büyük mutluluk kaynağı olabilecek bu kadının gün ortasında, öğle vaktinde, bir şehvet gecesi için giyinmiş gibi tüm halka teşhir edildiğini düşününce yumruklarını sıktı. Kutsiyetini sonsuza dek kaybetmiş, kirlenmiş, çıplaklaşmış, solmuş aşkın gizemlerini düşünerek ağladı. Binlerce iğrenç bakışın kötü bağlanmış bir gömlekten nasıl nasiplendiğini ve dudaklarını ancak titreyerek yaklaştırmaya cesaret edebileceği o güzel kızın, o bakire zambağın, o edep ve mutluluk çeşmesinin Paris'in en aşağılık halk tabakasının, dilencilerinin, hırsızlarının, uşaklarının hep birlikte küstah, hayâsız ve ahlaksız zevki içmeye geldikleri bir karavanaya dönüştürüldüğünü düşününce öfkesinden ağladı.

Ve Esmeralda bir Çingene kızı, o da bir rahip olmasaydı, Phoebus var olmasaydı ve kız kendisini sevseydi bu dünyada nasıl bir mutluluk yaşayacağını, dingin ve aşk dolu bir yaşamın kendisi için de mümkün olabileceğini, o sırada sağda solda, portakal ağaçlarının altında, derelerin kıyılarında, batmakta olan bir güneşin ve yıldızlı bir gecenin ışığında derin sohbetlere dalmış mutlu çiftler olduğunu ve Tanrı isteseydi onunla bu mutlu çiftlerden birini oluşturabileceklerini aklına getirdikçe yüreği sevecenlik ve umutsuzlukla eriyordu.

Ah! O düşünce, o düşünce! O sabit düşünce hiç aklından çıkmıyor, ona işkence ediyor, beynini kemiriyor, yüreğini parçalıyordu. Üzüntü ya da pişmanlık duymuyordu; yaptığı her şeyi yeniden yapmaya hazırdı; onu yüzbaşının kollarında görmektense celladın elleri arasında can vermesini tercih ederdi.

Ama bazen beyazlaşıp beyazlaşmadıklarını görmek için saçlarını tutam tutam koparacak kadar çok acı çekiyordu.

Bir ara, sabah gördüğü o uğursuz zincirin demir düğümünün şu anda o narin ve zarif boynu sıktığını düşündüğünde tüm gözeneklerinden ter boşaldı.

Bir ara, şeytani bir ifadeyle kendine gülerken Esmeralda'yı gözünde hem ilk gördüğü günkü gibi tasasız, neşeli, süslenmiş, kanatlanmış bir halde ahenk içinde dans ederken, hem de son günkü gibi üzerinde uzun bir gömlek ve boynunda bir iple, çıplak ayaklarla darağacının köşeli basamaklarını ağır ağır çıkarkenki haliyle canlandırdı; bu iki görüntü kafasını, ona korkunç bir çığlık attıracak kadar karıştırdı.

Bu umutsuzluk kasırgası ruhundaki her şeyi altüst edip, kırıp döküp, köklerinden koparırken, etrafındaki doğaya baktı. Ayaklarının dibindeki birkaç tavuk çalılıkları gagalayarak araştırıyorlardı, parlak metalik renkli bokböcekleri güneşe doğru koşuyordu; başının üzerinde bir grup kurşuni bulut mavi bir gökyüzünde süzülüyordu; ufukta Saint-Victor Manastırı'nın sivri kulesi taşyatağından dikilitaşı ile küçük tepenin eğrisini delip geçiyordu ve Copeaux tepeciğinin değirmencisi değirmeninin çalışkan kanatlarının dönüşünü ıslık çalarak izliyordu. Etrafında binlerce görüntüyle sürüp giden bu etkin, düzenli, dingin yaşam kendisini kötü hissetmesine neden oldu. Yeniden kaçmaya başladı.

Akşama kadar bu şekilde tarlaların arasında koştu. Doğadan, yaşamdan, kendinden, insanlardan, Tanrı'dan, her şeyden kaçışı bütün gün sürdü. Bazen kendini yüzü koyun yere atıyor, tırnaklarıyla henüz tam olgunlaşmamış buğdayları koparıyordu. Kimi zaman ıssız bir köyün bir sokağında duruyor, düşünceleri katlanılmaz hale geldiği için iki elinin arasına aldığı başını taşlara vurup parçalamak amacıyla omuzlarının arasından koparmaya çalışıyordu.

Güneş batmaya başladığında kendini yeniden gözden geçirdi ve neredeyse çıldırmak üzere olduğunu düşündü.

Çingene kızını kurtarma umudunu ve isteğini kaybettiği andan itibaren içinde kopan fırtına, bilincinde ayakta ve sağlam kalmış tek bir düşünce bırakmamış, muhakeme gücünü neredeyse tamamen kaybetmişti. Zihninde net olarak seçebildiği iki görüntü vardı: Esmeralda ve darağacı, geri kalan her şey karanlığa gömülmüştü. Birbirine yakınlaşan bu iki görüntü onun için korkunç bir bütünlüğü simgeliyordu; dikkatinden ve düşüncesinden geriye kalanları bu görüntüye sabitledikçe onların fantastik bir gelişmeyle büyüdüklerini görüyordu, çekici, güzel, ışıklar içindeki Esmeralda bir yıldız gibi beliriyor, darağacı ise etleri koparılmış devasa bir kol gibi korkunç görünüyordu. Tüm bu işkence sürecinde aklına ciddi bir şekilde intihar düşüncesinin gelmemiş olması da ilgi çekiciydi. Bu sefilin yaradılışı böyleydi. Hayata bağlıydı. Belki de gerçek cehennemin arkasında olduğunu görüyordu.

Bu arada hava kararmaya devam ediyordu. İçinde yaşayan canlı varlık belli belirsiz geri dönmeyi düşünüyordu. Paris'ten oldukça uzaklaştığını sansa da, geri döndüğünde şehre ulaşması için Üniversite'nin duvarlarının etrafını dönmesinin yeterli olduğunu fark etti. Sağında Sainte-Sulpice'in çan kulesinin sivri ucu ve Saint-Germain-des-Pres'nin üç sivri kulesi ufku delip geçiyordu. O tarafa yöneldi. Başpapazın, Saint-Germain'in mazgallı kuşatma siperinin etrafındaki silahlı adamlarının, "Kim o?" dediklerini duyunca yolunu değiştirip manastırın değirmeni ile kasabanın cüzzamlılar hastanesinin arasındaki bir patikaya girdi ve birkaç saniye sonra Pré-aux-Clercs'in sınırına vardı. Gece gündüz etrafa yaydığı gürültü patırtıyla ünlü olan bu çayır Saint-Germain'in zavallı keşişlerinin "hydra"sıydı: *Quod monachis Sancti-Germani pratensis hydra fuit, clericis nova semper dissidiorum capitu suscitantibus.*[1] Başdiyakoz orada biriyle karşılaşmaktan korktu, tüm insan yüzleri ona korku veriyordu, Üniversite'yi

1 Saint-Germain rahiplerinden ötürü, bu çayır tezgahtar kavgalarında yeni kafasını kaldıran bir hydra yılanıydı. (Lat.)

geçtikten sonra Saint-Germain kasabasına ulaştı; caddelere mümkün olduğunca geç girmek istiyordu. Pré-aux-Clercs boyunca ilerleyip çayırı Dieu-Neuf'ten ayıran patikaya girdi ve nihayet nehrin kıyısına vardı. Claude Frollo orada birkaç Paris meteliğine kendisini Seine üzerinden Cité burnuna kadar götürecek bir kayıkçı buldu. Kayıkçı onu okuyucunun Gringoire'ı düşler kurarken gördüğü ve Passeur-aux-Vaches Adası'nın paralelinde, kralın bahçelerinin ötesine uzanan ıssız bir kara parçasına bıraktı.

Kayığın tekdüze sallantısı ve suyun hışırtısı bahtsız Claude'u hafifçe kendinden geçirmişti. Kayıkçı uzaklaştığında, kumsalda afallamış bir halde çevresine bakıp, karşısındaki nesneleri sanki bir görüntü oyunundaymış gibi giderek irileşen salınımlar arasından fark edebildi. Büyük bir kederin yorgunluğunun zihinde böyle bir etki yaratması nadir görülen bir şey değildi.

Güneş yüksek Nesle Kulesinin ardında batmış, alacakaranlık çökmüştü. Gökyüzü beyazdı, nehrin suyu beyazdı. Gözlerini diktiği Seine'in sol kıyısı bu iki beyazlık arasından karanlık kütlesini yansıtıyor, bakış açısıyla giderek daha da incelerek ufkun sislerinin içine gömülüyordu. Göğün ve denizin aydınlık fonunda, evlerle kaplı bu kütlenin sadece karanlık silüeti beliriyordu. Sağda solda pencereler kor delikleri gibi parıldamaya başlıyordu. Göğün ve bu noktada oldukça genişlemiş olan nehrin iki beyaz örtüsü arasında yalıtılmış gibi duran o siyah devasa dikilitaş Claude Frollo'da, Strasbourg çan kulesinin dibinde sırtüstü yere uzanıp başının üzerinde alacakaranlıklara gömülmüş bir halde duran sivri kuleye bakan bir adamın yaşadığınınkine benzer garip bir duygu yarattı. Yalnız burada ayakta duran Claude, yere uzanmış olan dikilitaştı; ama gökyüzünü yansıtan nehir altındaki uçurumu derinleştirdiği için devasa burnu boşluğa katedrallerin tüm sivri kuleleri kadar yürekli bir şekilde atılıyormuş gibi görünüyordu ve izlenim aynıydı. Bu izleni-

min garip ve daha derin bir yanı vardı, bu Strasbourg çan kulesiydi, ama kule iki fersah yüksekliğiyle daha önce hiç görülmemiş, hiçbir insan gözünün algılayamayacağı ölçüde devasa boyutlarda bir yapıyı, Babil Kulesini andırıyordu. Evlerin bacaları, surların mazgalları, çatıların duvar kalkanları, Augustin'lerin manastırının sivri kulesi, Nesle Kulesi, devasa dikilitaşı çentikleyen tüm bu çıkıntılar göze ilginç bir görüntü oyunuyla karmaşık ve fantastik bir heykelin oymaları gibi görünüyordu. Kendini halüsinasyonlara kaptırmış olan Claude cehennemin çan kulesini görür gibi oldu; ürkütücü kulenin yüksekliği boyunca etrafa yayılan binlerce ışık ona içerideki büyük fırının kapıları gibi göründü, sesler, uğultular, çığlıklar, hırıltılar dışarı taşıyordu. Bunun üzerine korkup hiçbir şey duymamak için kulaklarını elleriyle kapattıktan sonra, sırtını dönüp hızlı adımlarla o dehşet verici görüntüden uzaklaştı. Ama görüntü hâlâ zihnindeydi.

Caddelere geri döndüğünde, dükkân vitrinlerinin ışığında yan yana yürüyen yayalar, ona etrafında hiç durmadan gidip gelen hayaletler gibi göründü. Kulağına garip gürültüler geliyor, olağanüstü fanteziler zihnini bulandırıyordu. Evleri, kaldırımı, arabaları, erkekleri, kadınları değil, iç içe geçmiş tanımlanamaz bir nesneler kaosu görüyordu. Barillerie Caddesi'nin köşesindeki bakkalın saçağı eski zamandan kalma bir gelenek uyarınca, ucunda rüzgârda kastenyet gibi şakırdayarak birbirlerine çarpan tahta mumlardan bir halkanın asılı olduğu teneke çemberlerle çepeçevre süslenmişti. Claude Frollo karanlıkta Montfaucon'daki iskelet yığınlarının birbirlerine çarptığını sandı.

— Ah! diye mırıldandı, gece rüzgârı onları tokuşturuyor ve zincirlerinin gürültüsünü kemiklerinin gürültüsüne karıştırıyor! Belki o da orada, onların arasında!

Kendini kaybetmiş bir halde nereye gittiğini bilmeden yürüyordu. Birkaç adım sonra kendini Saint-Michel Köprüsünün üzerinde buldu. Bir zemin katın penceresinde ışık

görünce yaklaştı. Çatlak bir camın arasından zihninde belli belirsiz bir anıyı canlandıran iğrenç bir salon gördü. Solgun bir lambayla aydınlanmış bu loş salonda, edepsizce süslenmiş bir genç kızı kahkahalar atarak kucaklayan neşeli yüzlü, sarışın, genç bir adam vardı ve lambanın yanında iplik eğirirken titrek bir sesle şarkı söyleyen yaşlı bir kadın oturuyordu. Genç adam sürekli kahkaha atmadığı için ihtiyar kadının şarkısı bölümler halinde papazın kulağına geliyordu; anlaşılmaz, ürkütücü bir şarkıydı.

Havla, uğulda Grève Meydanı
Eğir, eğir, çıkrığım,
İpini eğir
Avluda ıslık çalan celladın

Kenevirden yapılmış güzel ip!
Issy'den Vanvre'a kadar
Buğday değil kenevir ekin
Hırsız kenevirden güzel ipi çalmadı.

Havla, uğulda, Grève Meydanı!
Görmek için fahişe kızı
Çapaklı darağacında asılı
Pencereler tutar gözlerin yerini
Havla, uğulda, Grève Meydanı!

Bu sırada delikanlı gülerek kızı okşuyordu. Yaşlı kadın Falourdel'di, kız, orta malı bir kızdı, genç adam kardeşi Jehan'dı. İzlemeye devam etti. Bir sahnenin diğerinden farkı yoktu. Jehan'ın salonun dibindeki pencereyi açıp, uzakta binlerce aydınlık pencerenin ışıldadığı rıhtıma baktığını gördü ve pencereyi kaparken şunları söylediğini duydu:

— Şuraya bakın! Gece olmuş. Kentliler mumlarını, Tanrı yıldızlarını yakıyor.

Ardından Jehan yosmanın yanına geldi ve bir masanın üzerindeki şişeyi kırarken haykırdı:

— Lanet olsun, bitmiş! üstelik hiç param yok! Isabeau, hayatım, iki beyaz meme ucunuzu gece gündüz Beaune şarabı emebileceğim iki siyah şişeye dönüştürmedikçe Jüpiter'e inanmayacağım.

Bu hoş şaka genç kızı güldürdü, ardından Jehan dışarı çıktı. Claude Frollo, kardeşi tarafından fark edilip tanınmamak için kendini yere atacak zamanı zor buldu. Ne mutlu ki, sokak ıssızdı ve öğrenci sarhoştu. Yine de, kaldırımdaki çamurun üzerine yatmış başdiyakozu fark etti.

— Ah! şuraya bak! dedi, İşte gününü keyif çatarak geçirmiş biri. (Soluğunu tutmuş olan Claude'u ayağıyla dürttü) Zil zurna sarhoş, sızana kadar içmiş. Fıçıdan düşmüş bir sülüğe benziyor. Kafası da kel, ihtiyarın teki, diye ekledi Jehan öne doğru eğilirken. *Fortunate senex*![2]

Ardından Claude Frollo kardeşinin şunları söyleyerek uzaklaştığını duydu: "Neyse, sağduyulu olmak güzel bir şey, başdiyakoz ağabeyim bilge ve zengin olduğu için çok mutlu."

Bunun üzerine ayağa kalkan başdiyakoz bir solukta, karanlıkta evlerin üzerinden devasa kulelerini gördüğü Notre-Dame'a doğru koştu. Nefes nefese kalmış bir halde avlunun meydanına geldiğinde, geriledi ve gözlerini o kasvetli yapıya çevirmeye cesaret edemedi.

— Ah! dedi alçak sesle, bugün, hatta bu sabah böyle bir şeyin burada gerçekleştiği doğru mu?

Yine de kendini toplayıp kiliseye baktı. Ufukta yükselen ve o anda sağ kulenin zirvesinde duran yarım ay, oyma siyah yoncaların belirdiği parmaklığın kenarında ışıklar saçan bir kuş gibi tünemiş görünüyordu. Manastırın kapısı kapalıydı ama başdiyakoz hücresinin bulunduğu kulenin anahtarını hep yanında taşırdı. Kiliseye girmek için anahtarını çevirdi.

Kiliseyi bir mağara kadar karanlık ve sessiz buldu. Her yandan geniş bölmeler halinde içeri sızan gölgelerin arasın-

2 Ey şanslı ihtiyar! (Lat.)

dan sabahki tören örtülerinin kaldırılmamış olduğunu gördü. Üzerine birkaç parlak nokta serpilmiş olan büyük gümüş haç bu mezarlık gecesinde samanyolu gibi ışıldıyordu. Koro yerinin uzun pencereleri siyah kumaşın üzerinden sivri kemerlerinin uçlarını gösteriyordu. Arasından ay ışığının sızdığı cam̧ları gecenin, sadece bir ölünün yüzünde rastlanabilecek mor, beyaz ve mavi karışımı kasvetli renklerini yansıtıyordu. Başdiyakoz koro yerini çevreleyen sivri kemerlerin uçlarını gördüğünde onları lanetlenmiş piskoposların başlıkları sandı. Gözlerini kapatıp yeniden açtığında bu görüntüyü halka halinde dizilmiş bir halde kendisine bakan solgun yüzlere benzetti.

Kilisenin içinde kaçmaya başladı. O sırada, kilisenin de sarsıldığını, kımıldadığını, canlandığını, yaşadığını, her kalın sütunun zemini ağır darbelerle sarsan devasa bir ayağa dönüştüğünü, koskoca kilisenin ayak yerine kullandığı sütunları, hortumları andıran iki kulesi ve koşum takımını andıran geniş siyah örtüsüyle devasa bir fil gibi soluk alıp verdiğini, yürüdüğünü hissetti. Bu sırada gördüğü halüsinasyonların ya da yaşadığı çılgınlığın boyutu dış dünyayı gözle görülür, elle tutulur, ürkütücü bir kıyamet olarak algılayacağı ölçüde yoğunlaşmıştı. Bir an sakinleşti. Ana sunağın etrafındaki localara daldığında bir sütunun arkasında kızılımtırak bir ışığı fark etti. Bir yıldız görmüş gibi ona doğru koştu. Bu, Notre-Dame'ın demir bir kafesin içinde yer alan dua kitabını gece gündüz aydınlatan solgun bir lambaydı. Kendini teselli edecek ya da cesaretlendirecek bir şeyler bulma umuduyla büyük bir heyecanla kutsal kitabın üzerine atıldı. Donuk gözlerini açık duran kitabın üzerinde gezdirdiğinde Hz. Eyüp'ün şu sözlerini okudu: "Yüzümün önünden bir ruh geçti, hafif bir soluk sesi duydum ve tüylerim diken diken oldu."

Bu iç karartıcı sözleri okuduğunda, kendini yerden aldığı çubuğu eline batan bir kör gibi hissetti. Dizlerinin çözülme-

siyle o gün ölen kızı düşleyerek yere yığıldı. Zihninden geçen ve akıp giden onlarca ürkütücü duman yüzünden başının cehennemin bacalarından birine dönüştüğünü hissediyordu. Kendini iblisin eline kaptırmış gibi hiç kımıldamadan uzun süre öylece kalakaladı. Nihayet gücünü biraz toplayıp kuleye, sadık Quasimodo'sunun yanına sığınmayı düşündü. Ayağa kalktı ve korktuğu için dua kitabının lambasını yanına aldı. Bu kutsal bir nesneye saygısızlıktı, ama böyle önemsiz bir şeyi dikkate alacak durumda değildi.

Kulenin merdivenlerini yavaşça, anlam veremediği bir korkuyla tırmanmaya başladı. Bu geç saatte bir mazgal deliğinden bir mazgal deliğine sıçrayarak kulenin tepesine çıkan lambanın gizemli ışığı, avludan geçen tek tük kişilere kadar yayılıyordu.

Aniden yüzünde bir serinlik hissetti ve kendini en yüksek koridorun kapısının önünde buldu. Hava soğuktu. Gökyüzü geniş beyaz şeritleri köşelerde ezilerek birbirlerinin üzerine taşan ve kışın buzu çözülen bir nehri andıran bulutları sürüklüyordu. Bulutların arasında parlaklığını yitiren yarım ay havanın buzlarına kapılmış bir gökyüzü gemisine benziyordu. Gözlerini aşağı çevirip iki kuleyi birleştiren sütuncuklar dizisinin, dumanlardan ve bulutlardan oluşan bir tülün arasından bir anlığına uzağa, Paris'in sivri, sayısız, iç içe geçmiş ve bir yaz gecesinde sakin bir denizin dalgaları gibi küçük görünen çatılarının kalabalığına baktı. Ayın solgun ışığı gökyüzünü ve toprağı kül rengine boyuyordu.

O sırada saat ince ve çatlak sesini yükseltti. Gece yarısı olmuştu. Rahip öğle saatini düşündü, üzerinden on iki saat geçmişti.

— Ah! dedi kendi kendine alçak sesle, şu an bedeni soğumuş olmalı.

Aniden bir esintinin lambasını söndürmesiyle kulenin karşı köşesinde bir gölgenin, bir beyazlığın, bir bedenin, bir kadının belirdiğini gördü. İçi titredi. Bu kadının yanında,

melemesiyle saatin son titremesine eşlik eden küçük bir keçi vardı. Kendinde ona bakabilecek gücü buldu. Bu Çingene kızıydı.

Solgun, karamsar görünüyordu. Saçları sabah olduğu gibi omuzlarına dökülüyordu, ama boynunda ip yoktu, elleri bağlı değildi: Özgürdü, ölmüştü.

Beyazlar giymişti ve başında beyaz bir örtü vardı.

Gökyüzüne bakarak yavaşça ona doğru geliyordu. Doğaüstü keçisi de onu izliyordu. Kendini kaçamayacak kadar ağır ve taşlaşmış hissediyor, ancak kızın attığı her adımda o da bir adım geriliyordu. Böylece merdivenin karanlık kubbesinin altına girdiğinde onun da oraya geleceği düşüncesiyle donakaldı, bunu yapsaydı korkudan ölecekti.

Gerçekten de, kız merdiven kapısının önüne geldi, birkaç saniye orada durduktan sonra sabit bakışlarını karanlığa çevirdi ama papazı görmeden geçip gitti. Yaşadığı zamankinden daha heybetli görünüyordu; beyaz elbisesinin arasından ayı gördü, soluğunu duydu.

Kız geçip gittiğinde, hayaletle aynı hızda, kendini de hayalet sanarak, elindeki sönmüş lambası ve diken diken olmuş tüyleriyle, merdivenleri inmeye başladı. Basamakları inerken gülen ve şu sözleri tekrarlayan bir ses duyuyordu:

"Yüzümün önünden bir ruh geçti, hafif bir soluk sesi duydum ve tüylerim diken diken oldu."

II
Kambur, Tek Gözlü, Topal

Ortaçağ'da XII. Louis dönemine kadar her şehrin sığınakları vardı. Bu sığınaklar, Cité'yi kaplayan bu ceza yasaları ve barbarca uygulamalar taşkınının ortasında, insan adaleti karşısında yükselen adaları andırıyordu. Oralara sığınan her suçlu cezasından kurtulmuş oluyordu. Bir kenar

mahallede darağacı kadar sığınak yeri vardı. Cezasız kalmanın ve idamın suistimali gibi iki olumsuz olgu âdeta birbirlerini dengeliyordu. Kralın sarayları, prenslerin konakları, özellikle de kiliseler sığınma hakkı olan mekânlardı. Bazen nüfusu kalabalıklaştırmak için tüm şehir geçici olarak sığınak yeri haline getiriliyordu. XI. Louis 1467'de, Paris'i sığınak ilan etmişti.

Suçlu sığınağa ayak basar basmaz kutsanmış sayılsa da, dışarı çıkmamaya dikkat etmesi gerekiyor, mabetten dışarı bir adım attığında yeniden dalgaların akıntısına kapılıyordu. Çark işkencesi, darağacı, teşhir direği sığınağın çevresinde nöbet tutuyor, avlarını geminin etrafında dolaşan köpekbalıkları gibi hiç durmadan gözlüyorlardı. Bir manastırın tarlasında, bir sarayın merdivenlerinde, bir kilisenin sundurmasında saçları ağaran mahkûmlara sık rastlanırdı, bu yüzden sığınak yeri de bir tür hapishaneydi. Bazen önemli bir mahkeme kararı sığınağın sınırlarını ihlâl edip mahkûmu yeniden cellada teslim ederdi, ama bu sık yaşanan bir durum değildi. Yargıçlar piskoposlardan ürkerlerdi, bu iki yetkili birbirleriyle çatıştıklarında yargıç cübbesinin papaz cübbesi karşısında üstün gelme şansı çok azdı. Yine de, bazen Paris celladı Petit-Jean'ın katilleri ve Jean Valleret'nin katili Emery Rousseau'nun davalarında olduğu gibi, adalet kilisenin duvarlarını aşıyor, onun kurallarına kulak asmıyordu. Ama bir yüksek mahkeme kararı olmadıkça, elinde silahla bir sığınak yerini basmaya kalkanın başı büyük derde girerdi! Fransa Mareşali Robert de Clermont ve Champagne Mareşali Jean de Châlons'un akıbetleri iyi biliniyordu. Aslında söz konusu kişi bir sarrafın çırağı olan sefil bir katildi, ama iki mareşal Saint-Méry Kilisesinin kapılarını kırmışlar, fazla ileri gitmişlerdi.

Geleneklere göre, sığınakların etrafında bazen hayvanları da kapsayan bir saygı çemberi vardı. Aymoin, Dagobert'in kovaladığı geyiğin Saint-Denis'nin mezarına

sığınmasıyla köpek sürüsünün havlayarak oldukları yerde donakaldıklarını anlatır.

Kiliselerde sığınmacılar için genellikle küçük bir bölme hazırlanırdı. Nicolas Flamel, onlar için Saint-Jacques-de-la-Boucherie'nin kubbelerinin altına, kendisine dört Paris lirası altı kuruş, üç meteliğe mal olan bir oda yaptırmıştı. Notre-Dame'da bu amaçla kullanılmak üzere yan galerilerin tavanının üzerinde, manastırın karşısında ve günümüzde tam da kule kapıcısının karısının bir bahçe düzenlediği yerde bulunan bir hücre vardı. Bu bahçe Babil'in asma bahçeleriyle kıyaslandığında, bir marulla bir palmiyenin, kapıcının karısıyla Semiramis arasındaki kadar fark çıkardı.

Quasimodo koridorlarda ve kulelerde zafer kazanmış bir edayla çılgınca koştuktan sonra Esmeralda'yı işte buraya getirmişti. Bu koşturmaca sırasında genç kız kendisine gelememiş, yarı uyur, yarı uyanık, sadece havada yükseldiğini, dalgalandığını, uçtuğunu, bir şeyin onu yukarı doğru kaldırdığını hissetmişti. Ara sıra Quasimodo'nun kahkahasını, gürleyen sesini duyuyor, gözlerini yarı açtığında altında Paris'in mavi ve kırmızı mozaik gibi görünen, kayağantaşından ve kiremitten yapılmış binlerce çatısını benekler halinde belli belirsiz görüyor, başının üzerinde Quasimodo'nun ürkütücü ve sevinçli yüzünü fark ediyordu. O zaman, gözkapaklarını yeniden kapıyor, her şeyin bittiğini, bayıldığı sırada infaz edildiğini ve kaderine yön veren şekilsiz bir ruhun onu yeniden kavrayıp götürdüğünü düşünüyordu.

Ama saçı başı dağılmış, soluk soluğa kalmış zangocun kendisini sığınak hücresine getirip, iri elleriyle yavaşça kollarını yaralayan ipi çözdüğünü fark ettiğinde, karanlık bir gecede karaya oturan bir geminin yolcuları gibi yerinden sıçradı. Zihninde canlanan düşünceler birer birer yerli yerine oturmaya başladı. Notre-Dame'da olduğunu anladı, celladın elinden kurtarıldığını, Phoebus'un yaşadığını ve kendini sevmediğini hatırladı ve biri, diğerini kederle kaplayan bu iki

düşüncenin zihninde yoğunlaşması üzerine zavallı kız önünde ayakta duran ve kendisini ürküten Quasimodo'ya döndü.

— Beni neden kurtardınız? diye sordu.

Zangoç ona ne dediğini tahmin etmek istermişçesine endişeyle baktı. Kız sorusunu tekrarladığında, ona derin bir hüznü yansıtan bakışlar yönelterek uzaklaştı. Esmeralda şaşırmıştı. Kısa süre sonra geri gelip ayaklarının dibine bir bohça fırlattı. Bunlar merhametli kadınların kendisi için kilise kapısının eşiğine bıraktıkları giysilerdi. Bunun üzerine, genç kız bakışlarını kendi üzerinde gezdirdi ve neredeyse çırılçıplak olduğunu fark edince kızardı. Yaşam geri dönüyordu.

Bu utanç karşısında bir şeylerin farkına varmış gibi görünen Quasimodo gözünü iri eliyle kapatıp, bu kez yavaş adımlarla yeniden uzaklaştı. Kız giyinmek için acele etti. Bunlar Hôtel-Dieu'nün acemi rahibelerinin giysileriydi. Giysileri henüz giymişti ki, Quasimodo'nun bir kolunun altında bir sepet, diğer kolunun altında bir şilteyle geri geldiğini gördü. Sepetin içinde bir şişe, ekmek ve bazı yiyecekler vardı. Sepeti yere bırakıp, "Yiyin," şilteyi yere serip, "Uyuyun," dedi. Getirdikleri zangocun kendi yemeği ve kendi şiltesiydi.

Çingene kızı ona teşekkür etmek için gözlerini kaldırsa da, söyleyecek bir söz bulamadı. Zavallı zangoç gerçekten çok ürkütücüydü. Başını korku dolu bir titremeyle öne eğdi. Bunun üzerine Quasimodo şunları söyledi:

— Sizi korkutuyorum. Çok çirkinim, öyle değil mi? bana hiç bakmayın, sadece dinleyin. Gündüzleri burada kalacaksınız, gece kilisenin her yanını dolaşabilirsiniz. Ama gündüz ya da gece dışarı çıkmayın. Mahvolursunuz. Sizi öldürürler, o zaman ben de ölürüm.

Duygulanan kız ona yanıt vermek için başını kaldırdığında zangoç gözden kaybolmuştu. Yalnız kaldığında, neredeyse bir canavarı andıran bu yaratığın boğuk ama yumuşacık bir sesle söylediği ilginç sözleri düşündü. Ardından hücresini inceledi. Düz taştan yapılmış çatının hafifçe eğimli

düzleminde küçük bir pencere ve kapının bulunduğu yaklaşık dört metre karelik bir bölmeydi. Hayvan görünümlü birçok su oluğu ona doğru eğilip, pencereden yüzünü görmek için boyunlarını uzatmış gibi görünüyordu. Çatısının kenarında Paris'in tüm ateşlerinin dumanını gözünün önüne yükselten binlerce bacayı fark ediyordu. Bu terk edilmiş, ölüme mahkûm edilmiş, yersiz yurtsuz zavallı Çingene kızı için hüzünlü bir manzaraydı.

Yalnızlık düşüncesini her zamankinden daha acı bir şekilde hissettiği anda, kıllı ve sakallı bir başın dizlerinin arasından süzüldüğünü hissederek titredi (şu an her şey onu korkutuyordu) ve ona doğru baktı. Bu, Quasimodo'nun, Charmolue'nün adamlarını yerle bir ettiği sırada kaçıp peşinden gelen ve bir saatten beri bir bakışa bile nail olamadan dizlerini okşayan zavallı, çevik keçisi Djali idi. Çingene kızı onu öpücüklere boğdu.

— Ah Djali, diyordu, seni nasıl da unutmuşum! demek hâlâ beni düşünüyorsun? Ah! Sen hiç nankör değilsin!

Aynı anda, sanki uzun zamandan beri gözyaşlarını yüreğine sıkıştıran ağırlık, görünmeyen bir el tarafından kaldırılmışçasına ağlamaya başladı; ağladıkça kederinin en yakıcı, en akıcı yanlarının gözyaşlarıyla birlikte akıp gittiğini hissediyordu. Hava kararkığında, geceyi çok güzel, ayı çok hoş buldu ve kiliseyi çevreleyen yüksek koridorda tur attı. Kentin bu yükseklikten oldukça dingin görünmesi üzerine içinin biraz olsun rahatladığını hissetti.

III
Sağır

Ertesi sabah uyandığında, uyuyabildiğini fark etti. Bu ilginç durum onu şaşırttı. Uzun zamandır uykusuzluğa alışmıştı! Doğan güneşin penceresinden sızan neşeli ışığı yüzüne çarpıyordu. Bu pencerede, güneşin yanı sıra, kendini ürkü-

ten bir silüeti, Quasimodo'nun zavallı yüzünü gördü. Gayriihtiyari gözlerini kapadı, ama boşunaydı, pembe gözkapaklarının arasından sürekli olarak o eciş bücüş, tek gözlü, dişsiz maskeyi görür gibi oluyordu. Gözlerini kapalı tutmaya devam ederken, sert bir sesin büyük bir incelikle kendine hitap ettiğini duydu:

— Korkmayın. Ben sizin dostunuzum. Sizi uyurken görmeye geldim. Sizi uyurken izlemem size zarar vermez, öyle değil mi? Şimdi gideceğim. Bakın, duvarın arkasına geçtim. Gözlerinizi yeniden açabilirsiniz.

Ses tonu bu sözlerden daha acıklıydı. Duygulanan Çingene kızı gözlerini yeniden açtı. Gerçekten de artık pencerede değildi. Pencereye doğru giden Esmeralda zavallı kamburun kederli ve kaderine boyun eğmiş bir halde duvarın köşesine büzüldüğünü gördü. Kendisinde uyandırdığı tiksinti duygusunun üstesinden gelmek için çaba harcadı.

— Buraya gelin, dedi hafifçe.

Çingene kızının dudaklarının hareketinden oradan uzaklaşmasını istediğini sanan Quasimodo ayağa kalkıp başını öne eğdi ve umutsuzluk dolu bakışını genç kıza yöneltmeye bile cesaret edemeden topallayarak yavaşça kaçtı.

— Buraya gelin! diye bağırdı bir kez daha. Ama kambur uzaklaşmaya devam ediyordu. Bunun üzerine, hücresinden dışarı fırlayıp ona doğru koştu ve kolundan tuttu. Onun kendisine dokunduğunu hisseden Quasimodo'nun tüm bedeni titredi. Yakaran gözünü kaldırdı ve onu yanına doğru çektiğini görünce yüzü sevinç ve şefkatle ışıldadı. Kız onu hücresine sokmak istese de, eşikte kalmakta ısrar etti.

— Hayır, hayır, dedi, baykuş bir çayırkuşunun yuvasına girmez.

Bunun üzerine, Çingene kızı ayaklarının dibinde uyuklayan keçisiyle birlikte, zarif bir şekilde şiltesine çömeldi. Her ikisi de, birkaç saniye hareketsiz kaldılar. Biri onca güzelliği, diğeri onca çirkinliği sessizce izlediler. Her geçen an,

Quasimodo'nun ne kadar da biçimsiz olduğunu keşfeden Esmeralda'nın bakışları eğri büğrü dizlerden kamburuna, kamburundan tek gözüne yöneliyordu. Bu kadar beceriksizce yaratılmış bir varlık olabileceğine inanamıyordu. Yine de, tüm bu kusurların üzerindeki hüznü ve inceliği fark edince ona alışmaya başladı. Sessizliği ilk olarak zangoç bozdu.

— Demek bana geri gelmemi söylüyordunuz?

Kız başıyla onaylayan bir işaret yaptı: Evet.

Bu işareti anlamıştı.

— Ne yazık ki! dedi sonunu getirmeye cesaret edemiyormuş gibi. Ben... ben sağırım.

— Zavallı adam! diye haykırdı Esmeralda merhametli bir acıma ifadesiyle.

Quasimodo acıyla gülümsedi.

— Bir bu eksikti, öyle değil mi? Evet, sağırım. Ben böyleyim. Korkunç, değil mi? Oysa siz çok güzelsiniz!

Esmeralda, zavallının ses tonundaki derin ezilmişlik duygusu karşısında, bir şey söyleyecek gücü bulamadı. Zaten söylese de duymayacaktı. Quasimodo devam etti:

— Ne kadar çirkin olduğumu hiç şu andaki kadar çok hissetmemiştim. Kendimi sizinle kıyasladığımda, zavallı bahtsız bir canavar olarak kendime acıyorum! Söyleyin, sizde vahşi bir hayvan izlenimi uyandırıyorum, öyle değil mi? Siz bir güneş ışığı, bir çiy tanesi, bir kuş cıvıltısısınız! Bense ne insana ne hayvana benzeyen, sert, ayaklar altında çiğnenmiş ve çakıltaşından daha şekilsiz korkunç bir yaratığım!

Bu sözlerin ardından gülmeye başladı; bu dünyanın en yürek paralayıcı gülüşüydü. Devam eti:

— Evet, sağırım, ama benimle jestler ve işaretler aracılığıyla konuşabilirsiniz. Benimle bu şekilde konuşan bir üstadım var. Üstelik kısa sürede dudaklarınızın hareketlerinden, bakışlarınızdan ne söylemek istediğinizi anlayabilirim.

— Tamam o zaman! dedi Esmeralda gülümseyerek. Bana beni neden kurtardığınızı söyleyin.

Quasimodo, konuşurken kızı dikkatle izliyordu.

— Anladım, diye yanıtladı. Sizi neden kurtardığımı soruyorsunuz. Bir gece sizi kaçırmaya çalışan ve ertesi gün onların lanet olası teşhir direğinde yardımına koştuğunuz sefili unutmuş olmalısınız. Bir damla su ve biraz merhamet, işte hayatımla bile ödeyemeyeceğimden daha fazlası. O sefili unuttunuz ama o sizi unutmadı.

Çingene kızı onu derin bir hüzünle dinliyordu. Zangocun gözünden bir damla yaş süzüldü, ama onur meselesi yaptığı için yere akıtmadı.

— Dinleyin, diye devam etti göz yaşının yere düşmesinin kaygısını atlattıktan sonra, burada çok yüksek kulelerimiz var, oradan düşen biri daha yere çarpmadan ölür; kendimi oradan atmamı isterseniz, tek bir söz bile söylemenize gerek yok, bir bakışınız yeter.

Bunu söyler söylemez ayağa fırladı. Bu garip yaratık, kendisi de çok bahtsız olmasına rağmen, Çingene kızında acıma duyguları uyandırıyordu. Ona kalmasını işaret etti.

— Hayır, hayır, dedi Quasimodo, uzun süre kalmamam gerek. Kendimi rahat hissetmiyorum. Gözlerinizi acıdığınız için benden ayırmıyorsunuz. Siz beni göremeden benim sizi görebileceğim bir yere gidiyorum, böylesi daha iyi.

Cebinden küçük metal bir düdük çıkardı.

— Alın, dedi, bana ihtiyacınız olduğunda, gelmemi istediğinizde, beni görmekten korkmadığınızı hissettiğinizde bunu çalın. Düdüğün sesini duyabiliyorum. Düdüğü yere bırakıp uzaklaştı.

IV
Kumtaşı ve Kristal

Günler birbirini izledi. Esmeralda'nın ruhu yavaş yavaş huzur buluyordu. Acının aşırısı, tıpkı sevincin aşırısı gibi kısa süren şiddetli bir duygudur. İnsan yüreği bu uçlardan birin-

de uzun süre kalamaz. Çingene kızının çektiği onca acıdan geriye bir şaşkınlık kalmıştı. Güveninin geri gelmesiyle umut beslemeye başlamıştı. Toplumun, yaşamın dışında olsa da, belli belirsiz onlara geri dönmesinin belki de imkânsız olmadığını hissediyordu. Mezarının anahtarını yedeğinde taşıyan bir ölü gibiydi. Uzun süredir zihninde yoğunlaşan korkunç görüntülerin yavaş yavaş uzaklaştığını duyumsuyordu. Tüm iğrenç hayaletler, Pierrat Torterue, Jacques Charmolue, hepsi, hatta rahip bile hafızasından siliniyordu.

Üstelik Phoebus yaşıyordu, bundan emindi, onu görmüştü. Phoebus'un sağ olması onun için her şeydi. İçindeki her şeyi yıkıp çökerten ölüncül sarsıntılar selinin ardından, ruhunda tek bir duygunun, yüzbaşıya olan aşkının ayakta kaldığını fark etmişti. Çünkü aşk bir ağaç gibidir: Kendiliğinden yetişir, kökleriyle tüm benliğimizin derinliklerini sarar ve yıkıntı halindeki bir yürekte yeşermeye devam eder. Bu tutkunun ne kadar körse, o kadar inatçı oluşunu açıklamak mümkün değildir. Kendi içinde tutarlı olmadığında daha da güçlüdür.

Kuşkusuz Esmeralda yüzbaşıyı kederle düşünüyordu. Kuşkusuz onun da aldatıldığını sanması, bu gerçekleşmesi imkânsız olaya, kendisi için canını bin kez verecek birinden bir hançer darbesi aldığına inanması korkunç bir şeydi. Ama bunun için ona çok fazla kızmak gerekmiyordu. *Suçunu* itiraf etmemiş miydi? Zayıf bir kadın olarak işkencede çözülmemiş miydi? Tüm suç kendisindeydi. İtiraf edeceğine tırnaklarının sökülmesine göz yummalıydı. Yanıldığını anlaması, kendisini yeniden sevmesi için Phoebus'u bir kereliğine, bir dakikalığına görmesi, ona bir söz söyleyip, bir bakış yöneltmesi yeterliydi. Bundan hiç şüphe duymuyordu. Birçok garip olayı, Phoebus'un yanındaki kızla birlikte suçunu itiraf etmesine tanık olmasını açıklığa kavuşturmak için kendisini avutuyordu. Kuşkusuz kız kardeşiydi. Pek de mantıklı olmayan bu açıklamayla yetiniyordu, çünkü Phoebus'un kendisini

hâlâ sevdiğine, yalnızca kendisini sevdiğine inanma ihtiyacı duyuyordu. Kendisine bu konuda yemin etmemiş miydi?

Bu naif hali ve temiz yüreğiyle daha fazlasına gerek var mıydı? Üstelik bu davada kanıtlar yüzbaşıdan çok kendisine yönelik değil miydi? Bu yüzden bekliyor, umut ediyordu.

Kendini her yandan saran, onu kurtaran, koruyan bu geniş kilisenin onun için büyük bir huzur kaynağı olduğunu ekleyelim. Bu mimarinin görkemli hatları, genç kızı çevreleyen nesnelerin dinî simgeleri, âdeta taşların tüm gözeneklerinden yayılan ulvi ve dingin düşünceler onu farkında olmadan etkiliyordu. Ayrıca binada bu hasta ruhu yatıştıran kutsal, görkemli gürültüler yankılanıyordu. Korocuların tekdüze ilâhisi, halkın rahiplere bazen mırıltı halinde, bazen gürültülü bir şekilde karşılık vermesi, vitrayların ahenkli titreşimi, orgun yüzlerce trompet gibi yükselen sesi, üç çan kulesinin eşek arısı kovanları gibi vızıldaması, tüm bu orkestranın üzerinde kalabalıktan çan kulesine inip çıkan devasa bir gamın sıçraması hafızasındaki kötü anıları siliyor, zihnini, kederini yatıştırıyordu. Özellikle çanlar yüreğini avutuyordu. O geniş çanlar üzerine güçlü bir manyetik akım gibi dalgalar halinde yayılıyordu.

Böylece güneş her doğuşunda onu daha sakin, rengi daha yerine gelmiş, daha rahat soluk alır verir bir halde buluyordu. İç yaraları kapandıkça, güzelliği ve zarafeti yüzünde yeniden ama bu kez daha dingin ve daha olgun bir ifadeyle çiçekleniyordu. Eski kişiliği yeniden yerli yerine oturmaya başlıyor, neşesi, zarif dudak bükmesi, keçisine olan sevgisi, şarkı söyleme keyfi, utangaçlığı geri geliyordu. Sabahları karşı çatı katlarındaki komşuların kendisini pencereden görmemeleri için hücresinin köşesinde giyinmeye özen gösteriyordu.

Phoebus'u düşünmekten fırsat kalırsa, Çingene kızının aklına Quasimodo geliyordu. İnsanlarla, canlılarla kurduğu tek iletişim, tek bağ oydu. Zavallı kız! Dünyaya Quasimodo'dan daha uzaktaydı. Kaderin karşısına çıkardı-

ğı bu garip dostu anlayamıyordu. Sık sık çirkinliğine aldırmayıp ona karşı minnet besleyemediği için kendisine kızıyordu, ama kuşkusuz çok çirkin olduğundan zavallı zangocu benimseyemiyordu.

Kendisine verdiği düdüğü yere bırakmıştı. Ama ilk günlerde, bu durum Quasimodo'nun ara sıra onu görmeye gelmesini engellemiyordu. Yiyecek sepetini ya da su testisini getirdiğinde bakışlarını kaçırıp tiksintisini belli etmemek için elinden geleni yapsa da, Quasimodo her seferinde en ufak bir mırıltıdan bir anlam çıkarıyor ve kederle uzaklaşıyordu.

Bir keresinde, Djali'yi okşarken geldiğinde, keçi ve Çingene kızından oluşan bu zarif birlikteliği bir süre düşünceli bir ifadeyle izledikten sonra ağır ve biçimsiz başını sallayarak şunları söylemişti:

— Benim talihsizliğim bu halimle bile insana daha çok benziyor olmam. Şu keçi gibi tamamıyla bir hayvan olmak isterdim.

Esmeralda'nın şaşkın bakışlarına:

— Ah! bunun nedenini çok iyi biliyorum, diye karşılık vermiş ve çekip gitmişti.

Bir başka sefer, Çingene kızı, sözlerini anlamadığı ama çocukken beşiği Çingeneler tarafından sallandığı için kulağına yabancı gelmeyen eski bir İspanyol baladını söylediği sırada içine hiç girmediği hücrenin kapısında belirmişti. Şarkısının ortasında aniden karşısına çıkan bu yüz karşısında genç kız gayriihtiyari bir şekilde ürkmüştü. Kapının eşiğinde dizlerinin üzerine çöküp iri, biçimsiz ellerini yakaran bir ifadeyle birleştiren talihsiz zangoç:

— Ah! demişti kederle, size yalvarırım, beni kovmayın.

Onu üzmek istemeyen Esmeralda titreyerek şarkısını yeniden söylemeye başlamış, bu korkunun giderek kaybolmasıyla, kendini şarkının melankolik havasına bırakmıştı. Dizlerinin üzerine çökmüş, ellerini dua eder gibi birleştirmiş halde duran Quasimodo Çingene kızının parlak gözbebek-

lerini dikkatle, âdeta nefes almadan izlemişti. Sanki kızın şarkısını gözlerinden dinliyordu.

Yine bir başka sefer, utangaç ve çekingen bir ifadeyle yanına gelmiş, kendini zorlayarak:

— Dinleyin, size söyleyecek bir şeyim var, demişti.

Esmeralda'nın kendisini dinlediğini işaret etmesi üzerine, içini çekmeye başlamış, bir ara konuşmaya hazırlanırmış gibi ağzını hafifçe açmış, ardından kıza bakıp başını olumsuz bir ifadeyle salladıktan sonra elini alnına koyup Çingene kızını şaşkına çevirecek şekilde yavaşça çekip gitmişti. Duvara heykelleri dikilmiş önemli şahsiyetler arasında özel bir yakınlık gösterdiği ve birbirlerine sıklıkla kardeşçe bakışlar yöneltiyorlarmış gibi görünen biri vardı. Çingene kızı bir keresinde Quasimodo'nun ona şöyle seslendiğini duymuştu: "Ah! Neden ben de senin gibi taş değilim!"

Nihayet günün birinde, bir sabah damın kenarına kadar gelen Esmeralda, Saint-Jean-le-Rond'un sivri çatısının üzerinden meydana bakıyordu. Quasimodo arkasındaydı. Genç kıza mümkün olduğunca kendisini görme hoşnutsuzluğunu yaşatmamak için orada durmayı tercih ediyordu. Aniden titreyen Çingene kızının gözlerinde bir damla yaş ve bir sevinç şimşeği aynı anda parıldadı, çatının kenarında diz çöküp kollarını endişeyle meydana doğru uzatırken bağırdı:

— Phoebus! Phoebus! Gel! Gel sana bir söz, sadece bir söz söyleyeceğim, Tanrı aşkına! Phoebus! Phoebus!

Sesinde, yüzünde, davranışlarında, tüm benliğinde, ufukta güneş ışınları arasında neşeyle yol alan bir gemiye doğru haykırıp çırpınan gemisi batmış bir kazazedenin ifadesi vardı. Meydana doğru uzanan Quasimodo bu sevgi dolu çılgınca yakarışların hedefindeki kişinin, balkonda kendisine gülümseyen güzel bir kadını başındaki tuğuyla selamlayan genç bir adam, bir yüzbaşı, üzerindeki silahları ve nişanları parıldayan yakışıklı bir süvari olduğunu gördü. Yüzbaşı çok uzakta olduğu için, kendisine seslenen zavallı kızı duymuyordu.

Ama zavallı sağır onu duyuyordu. Göğsü derin bir iç çekişle kalktıktan sonra, arkasını döndü, yüreği bastırmaya çalıştığı gözyaşlarıyla şişmişti, kasılan iki eliyle başını avuçladı, ellerini geri çektiğinde her ikisinde de birer tutam kızıl saç vardı.

Çingene kızı ona hiç dikkat etmiyordu. Dişlerini gıcırdatan kambur alçak sesle:

— Lanet olsun! diye söylendi. İşte onun gibi olmalı! Sadece yakışıklı ve gösterişli olmak yeterliymiş.

Diz çökmüş halde durmaya devam eden Esmeralda olağanüstü bir çabayla bağırıyordu:

— Ah! işte atından iniyor. O eve girecek! Phoebus! Beni duymuyor! Phoebus! Onunla benimle aynı anda konuşan bu kadın ne kadar saygısız! Phoebus! Phoebus!

Sağır ona bakıyor, bu çırpınışın nedenini anlıyordu. Gözü yaşlarla dolsa da, zavallı zangoç hiçbirinin akmasına izin vermiyordu. Aniden kızı elbisesinin kolundan çekti. Kız ona doğru döndüğünde sakin bir tavır takınıp şunları söyledi:

— Onu çağırmamı ister misiniz?

Kız bir sevinç çığlığı attı.

— Ah! Git! Git! Hadi! Koş çabuk! Şu yüzbaşı! Şu yüzbaşıyı bana getir! Seni seveceğim!

Kamburun dizlerine sarıldı. Quasimodo kendini başını kederle sallamaktan alıkoyamadı.

— Onu size getireceğim, dedi kısık bir sesle.

Ardından başını çevirdi ve hıçkırıklara boğulmuş bir halde, hızlı adımlarla merdiveni inmeye başladı.

Meydana geldiğinde, Gondelaurier Malikânesinin kapısına bağlanmış gösterişli bir attan başka bir şey göremedi; yüzbaşı içeri girmişti. Bakışını kilisenin çatısına yönelttiğinde, Esmeralda'nın aynı yerde beklediğini görüp hüzünlü bir işaret yaptı, ardından yüzbaşının çıkışını beklemeye kararlı olduğunu belli edercesine sırtını kapı sundurmasının altındaki duvara yasladı.

Gondelaurier Malikânesinde düğün öncesi ziyafetlerinden biri veriliyordu. Quasimodo birçok kişinin içeri girip hiç kimsenin dışarı çıkmadığını fark etti. Ara sıra çatıya bakıyor, Çingene kızının da kendisi gibi hiç kımıldamadığını görüyordu. Bir seyis atı çözüp malikânenin ahırına götürdü. Bütün gün böyle geçti, Quasimodo taşın üzerinde, Esmeralda çatıda, Phoebus da kuşkusuz Fleur-de-Lis'nin ayaklarının dibindeydi.

Nihayet ayın görünmediği, karanlık bir gece çöktü. Quasimodo'nun gözlerini Esmeralda'ya dikmesi boşunaydı; kısa süre sonra alacakaranlıkta bir beyazlıktan başka bir şey görülmez olmuştu. Her şey silinip karanlığa gömüldü.

Quasimodo, Gondelaurier Malikânesinin cephesindeki pencerelerin aydınlandığını gördü, meydana bakan diğer pencerelerde de peş peşe ışıklar yandı, tüm gece boyunca görevinin başında olduğu için ayrıca bu ışıkların söndüklerini de gördü. Subay dışarı çıkmıyordu. Son sakinler de evlerine dönüp, diğer evlerin pencerelerindeki tüm ışıklar söndüğünde, Quasimodo zifiri karanlıkta tek başına kaldı. O zamanlar Notre-Dame'ın avlusunda lamba yoktu.

Bu arada, Gondelaurier Malikânesinin pencereleri gece yarısından sonra bile aydınlık kalmıştı. Hiç kımıldamadan dikkatle bekleyen Quasimodo rengârenk vitrayların üzerinde hareketli ve dans eden bir gölgeler kalabalığı görüyordu. Sağır olmasa, uyuyan Paris'in uğultusu azaldıkça, Gondelaurier Malikânesinden bir şölen gürültüsü, kahkahalar ve müzik sesi yayıldığını net bir şekilde duyabilecekti. Gece bire doğru davetliler dağılmaya başladı. Karanlığa gömülmüş olan Quasimodo meşalelerle aydınlanmış kapıdan çıkanlara tek tek bakıyordu. Yüzbaşı ortada yoktu. Zihni hüzünlü düşüncelerle doluydu, ara sıra sıkılmış gibi gökyüzüne bakıyordu. Ağır, yırtık, çatlak bulutlar gecenin yıldızlı kubbe kemerinin altındaki yas tülleri gibi aşağı sarkıyor, gökkubbenin örümcek ağlarını andırıyorlardı.

Aniden başının üzerindeki balkonun camlı kapısının gizemli şekilde açıldığını, ince camlı kapının arasından iki kişinin çıktığını, ardından kapının yavaşça kapandığını gördü: Biri erkek, biri kadındı. Quasimodo'nun adamın yakışıklı yüzbaşı, kadının ise sabah subayı aynı balkondan selamlayarak karşılayan genç kız olduğunu anlaması pek de kolay olmadı. Meydan kapkaranlıktı ve kapının kapanmasıyla yere kadar inen kızıl renkli, çift kanatlı perde içerideki ışığın dışarı sızmasını engelliyordu. Sağırımızın değerlendirebildiği kadarıyla, ne konuştuklarını hiç duyamadığı genç adam ve genç kız kendilerini içten bir yakınlığa kaptırmış gibi görünüyorlardı. Subayın kolunu beline dolamasına izin vermiş gibi görünen genç kız öpücüklere hafifçe karşı koyuyordu.

Quasimodo görülmesi hoş değilse de, seyretmesi güzel olan bu sahneye aşağıdan eşlik ediyor, bu mutluluğu, bu güzelliği kederle izliyordu. Ne de olsa, zavallının içindeki doğa dilsiz değildi ve berbat bir şekilde bükülmüş omurgası normal bir insanınki gibi titreşiyordu. Tanrı'nın kendine ayırdığı o sefil payı, kadınların, aşkın, şehvetin sonsuza dek gözünün önünden geçeceklerini, kendisinin ise sadece başkalarının mutluluğunu görmekle yetineceğini düşünüyordu. Ama gücenmesine öfke katan bu sahnede yüreğini en çok sızlatan düşünce Çingene kızının bunları görse nasıl acı çekeceğiydi. Gece çok karanlıktı, üstelik Esmeralda hâlâ oradaysa (bundan hiç şüphe duymuyordu) bile bulunduğu yer çok uzaktı, kendisi bile balkondaki âşıkları zor seçebiliyordu. Bu durum içini biraz olsun rahatlatıyordu.

Bu arada sevgililer birbirlerine daha da yakınlaşmıştı. Genç kız daha ileri gitmemesi için subaya yalvarırmış gibi görünüyordu. Quasimodo tüm olup bitenlerden sadece birleşen güzel elleri, gözyaşlarına karışan gülümsemeleri, genç kızın yıldızlara çevirdiği bakışlarını, yüzbaşının ateşli bakışlarını kıza yönelttiğini seçebiliyordu. Ne mutlu ki, genç kızın artık daha fazla karşı koyamayacağı bir anda balko-

nun kapısının aniden açılmasıyla yaşlı bir kadın belirdi. Kız utanmış, subay öfkelenmiş gibiydi, üçü birlikte içeri girdiler. Birazdan kapı sundurmasının altında bir atın hareketlenmesiyle, gece paltosuna bürünmüş olan gösterişli subay hızla Quasimodo'nun önünden geçti. Caddenin köşesini dönmesini bekleyen zangoç bir maymun çevikliğiyle peşinden koşup bağırmaya başladı:

— Hey! Yüzbaşı!

Yüzbaşı durdu.

— Bu soytarı benden ne istiyor? dedi bakışlarını karanlıkta kalçalarını sallayıp yalpalayarak kendine doğru koşan adama çevirdiğinde.

Bu arada Quasimodo yanına gelmiş, cüret ederek atının dizginini kavramıştı:

— Yüzbaşı, beni izleyin, sizinle konuşmak isteyen biri var.

— Lanet olası! diye homurdandı Phoebus. İşte bir yerlerde gördüğümü hatırladığım yolunu kaybetmiş uğursuz bir kuş. Hey üstat, atımın dizginini bırakır mısın?

— Yüzbaşı, diye karşılık verdi sağır, bana kim olduğunu sormayacak mısınız?

— Sana atımı bırakmanı söylüyorum, dedi sabrı tükenmeye başlayan Phoebus. Savaş atımın başına asılan bu hokkabaz ne istiyor? Atımı darağacı mı sanıyorsun?

Atın dizginini bırakmaya niyetli görünmeyen Quasimodo onu yolundan döndürmeye çalışıyordu. Yüzbaşının neden bu kadar direndiğini anlamayınca aceleyle şunları söyledi:

— Gelin yüzbaşı, sizi bekleyen bir kadın var. Büyük bir çabayla ekledi: Sizi seven bir kadın.

— Seni hamal kılıklı herif! dedi yüzbaşı. Demek beni seven, ya da sevdiğini söyleyen her kadının ayağına gideceğimi sanıyorsun. Ya o da senin gibi baykuş suratlının biriyse? Seni kim gönderdiyse ona evleneceğimi, cehenneme kadar yolu olduğunu söyle!

— Beni dinleyin, diye haykırdı bir sözle tereddütlerinin üstesinden geleceğini düşünen Quasimodo. Gelin monsenyör! Çingene kızını tanıyorsunuz!

Bu sözler Phoebus'u gerçekten çok sarstı, ama bu şok sağırın beklediği türden değildi. Hatırlanacağı gibi çapkın yüzbaşımız Quasimodo'nun mahkûmu Charmolue'nün elinden çekip almasından birkaç saniye önce Fleur-de-Lis ile birlikte balkondan içeri girmişti. O zamandan beri Gondelaurier Malikânesini ziyarete gittiğinde, zihninde can sıkıcı anılar bırakan bu kadın hakkında konuşmaktan kaçınmış, Fleur-de-Lis de kendi payına Çingene kızının yaşadığını söylemenin uygun olmayacağını düşünmüştü. Bu yüzden Phoebus zavallı *Similar*'ın öldüğünü sanıyor, bu olayın üzerinden bir iki ay geçtiğini hatırlıyordu. Yüzbaşının gecenin koyu karanlığında bu garip habercinin doğaüstü çirkinliğini, mezardan gelen sesini, caddenin lanetli keşişin yanına yaklaştığı akşamki kadar ıssız olduğunu ve atının Quasimodo'ya bakarak soluduğunu düşündüğünü de ekleyelim.

— Çingene kızı! diye haykırdı biraz ürkmüş bir halde. Demek öbür dünyadan geliyorsun. Ve elini kılıcının kabzasına götürdü.

— Çabuk, çabuk, dedi atı sürüklemeye çalışan sağır, buradan gideceğiz!

Phobeus kamburun göğsüne şiddetli bir çizme darbesi indirdi. Quasimodo'nun gözünde şimşekler çaktı. Yüzbaşının üzerine atılmak için bir hamle yaptı. Ardından, kendini tutarak:

— Ah! sizi seven biri olduğu için ne kadar mutlusunuz! dedi.

Biri sözcüğünü üzerine basarak söylemişti ve atın dizginini bırakırken:

— Hadi çekip gidin! dedi.

Atını küfrederek mahmuzlayıp caddenin karanlığına dalan yüzbaşıya baktı Quasimodo.

— Ah! diyordu alçak sesle zavallı sağır, böyle bir teklif reddedilir mi?

Notre-Dame'a dönüp lambasını yaktı ve kuleye çıktı. Çingene kızı tahmin ettiği gibi hâlâ aynı yerde duruyordu. Uzaktan onu fark edince yanına koştu.

— Yalnızsın! diye haykırdı güzel ellerini kederle kavuşturarak.

— Onu bulamadım, dedi Quasimodo soğuk bir ifadeyle.

— Bütün gece beklemen gerekirdi! diye karşılık verdi Esmeralda öfkeyle.

Kızın kızdığını görüp neden sitem ettiğini anlayan sağır:

—Bir dahaki sefere daha dikkatli olacağım, dedi başını öne eğerek.

— Defol git! dedi Esmeralda.

Quasimodo yanından ayrıldı. Kız onun bu davranışından memnun kalmamıştı. Zangoç ise onu üzeceğine, kötü muamele görmeyi tercih ederdi. Tüm kederi içine gömmüştü. O andan sonra, Çingene kızı onu hiç görmedi. Quasimodo hücresine gelmeyi kesmişti. Bazen kulenin zirvesinde, zangocun melankolik bakışını üzerine diktiğini görüyordu. Ama kız onu fark ettiğinde hemen gözden kayboluyordu.

Zavallı kamburun bu gönüllü yokluğunun onu pek de üzmediğini söylememiz gerekir. Hatta yüreğinin derinliklerinde bu durumdan hoşnuttu. Zaten Quasimodo da bu konuda yanılmıyordu. Esmeralda artık onu hiç görmese de, etrafında kendini kollayan bir perinin varlığını hissediyordu. Uyuduğu sırada yiyecek, içecek gibi ihtiyaçları görünmeyen bir el tarafından gideriliyordu. Bir sabah penceresinde bir kuş kafesi gördü. Hücresinin üzerinde onu ürküten bir yontu vardı. Bu korkusunu Quasimodo'nun yanındayken defalarca belli etmişti. Bir sabah (çünkü her değişiklik geceleri gerçekleşiyordu) yontuyu göremedi, kırılmıştı. Oraya tırmanan kişi hayatını tehlikeye atmış olmalıydı.

Çingene kızı bazı akşamlar çan kulesinin rüzgâr siperliğinin arkasından sanki ona ninni söyleyen hüzünlü ve garip bir şarkı duyuyordu. Bunlar bir sağırın dilinden dökülürmüş gibi görünen kafiyesiz mısralardı:

Görünüşe bakma genç kız
Yüreğe bak.

Genç, yakışıklı bir adamın yüreği sıklıkla boştur.
O yürekler aşkı muhafaza edemez.

Genç kız, köknar kavak kadar güzel değildir,
Ama kışın yapraklarını dökmez.
Yazık! Bunları söylemek neye yarar?
Güzel olmayanın yaşamaya hakkı yok;
Güzellik yalnızca güzelliği sever,
Nisan, ocağa sırtını döner.
Güzellik mükemmeldir,
Güzellik her şeye kadirdir,
Güzellik her şeyi eksiksiz olan tek şeydir.

Karga yalnız gündüz uçar,
Baykuş yalnız gece uçar.
Kuğu gece gündüz uçar.

Bir sabah uyandığında, penceresinde çiçek dolu iki saksı gördü. Biri çok şık, çok parıltılı kristal bir vazoydu, ama çatlamış, suyunu sızdırdığı için çiçekleri solmuştu. Diğeri kumtaşından yapılmış kaba ve sıradan bir kaptı ama suyun tamamını muhafaza ettiğinden çiçekleri canlı ve parlak kalmıştı.

Amacı neydi bilemiyorum ama Esmeralda solmuş çiçekleri alıp onları bütün gün bağrına bastı. O gün kuledeki sesin şarkı söylediğini duymadı. Bunu pek de umursamadı. Günlerini Djali'yi okşayarak, Gondelaurier Malikânesinin kapısını gözetleyerek, içinden Phoebus'la konuşarak, ekmeğini kırlangıçlara atmak için kırıntılara ayırmakla geçiriyordu.

Artık Quasimodo'yu hiç görmüyor, sesini hiç duymuyordu. Zavallı zangoç kiliseyi terk etmiş gibiydi. Yine de bir gece şiltesine uzanmış bir halde yakışıklı yüzbaşısını düşünürken, hücresinin kapısında birinin iç çektiğini duydu. Korkup ayağa kalktığında, ay ışığında kapısının önüne yatmış biçimsiz bir kütle gördü. Bu taşın üzerinde uyuyan Quasimodo'ydu.

V
Kırmızı Kapının Anahtarı

Bu arada, başdiyakoz dolaşan söylentilerden Çingene kızının mucizevi kurtuluşunu öğrenmişti. Bunu duyduğunda ne hissettiğini bilemedi. Kendini Esmeralda'nın ölümüne alıştırmıştı. Bu yüzden dinginleşmiş, yaşayacağı en derin acıyı tatmıştı. İnsan yüreği (Claude Frollo bu konuyu çok yoğun bir şekilde düşünmüştü) umutsuzluğa ancak belli ölçüde katlanabilir. Süngер suyu emdiğinde, üzerinden deniz geçse bile bir damla su daha ekleyemez. Esmeralda'nın ölümüyle süngер emebileceğini emmiş, Claude Frollo için bu dünyada söylenecek tek söz kalmamıştı. Ama onun ve Phoebus'un yaşadığını bilmek işkencelerin, sarsıntıların, yaşamın yeniden başlaması anlamına geliyordu. Ve Claude tüm bunlardan yorulmuştu. Haberi öğrendiğinde manastırdaki hücresine kapandı. Papazlar kurulunun konferanslarına, ayinlere katılmadı. Kapısını herkese, hatta piskoposa bile kapattı. Bu şekilde haftalar boyunca kimseyle görüşmedi. Hasta olduğu sanıldı. Gerçekten de hastaydı.

Bu şekilde hücresine kapanmış ne yapıyordu? Bahtsızın zihninde hangi düşünceler çarpışıyordu? Korkunç tutkusuyla son bir çatışmaya mı girmişti? Kızın ölümüne ve kendisinin mahvına neden olacak son bir plan mı hazırlıyordu?

Sevgili kardeşi, şımarık çocuğu Jehan bir keresinde kapısını çalmış, sövüp saymış, yalvarmış, onlarca kez içeriye

seslenmiş, Claude kapıyı açmamıştı. Günlerini yüzünü penceresinin camına yaslamış bir halde geçiriyordu. Manastırdaki bu pencereden Esmeralda'nın hücresini görüyordu. Onu sık sık keçisiyle, bazen de Quasimodo ile birlikte görüyor, çirkin sağırın Çingene kızına gösterdiği özeni, itaatkâr, kibar tavırları gözlemliyordu. Kıskançların işkencecisi olan hafızası güçlü olduğundan, zangocun bir akşam dansçı kızı garip bir bakışla izlediğini hatırlıyor, kendi kendine Quasimodo'nun kızı neden kurtardığını soruyordu. Çingene kızıyla sağırın, uzaktan gördüğü ve tutkusu çerçevesinde yorumladığı binlerce sahne ona oldukça samimi görünüyordu. Kadınların garipliklerinden kuşku duyardı. Bunun üzerine, içinde asla beklemediği ve yüzünü utanç ve öfkeyle kızartan belli belirsiz bir kıskançlık duygusunun uyanmaya başladığını hissetti. Yüzbaşı neyse, ama bu kambur! Bu düşünce zihnini altüst ediyordu.

Geceleri çok korkunç geçiyordu. Çingene kızının sağ olduğunu öğrendiğinden beri, bir gün boyunca zihnini meşgul eden o soğuk hayalet ve mezar düşünceleri kaybolmuş, tensel arzuları onu kamçılamaya başlamıştı. Esmer genç kızın hemen yakınında olduğunu hissettikçe yatağında kıvranıyordu. Kendinden geçen hayal gücü, ona her gece Esmeralda'nın, damarlarındaki kanı kaynatan onlarca görüntüsünü sergiliyordu. Onun kapalı gözleri, Phoebus'un kanıyla kaplı çıplak, güzel göğüsleriyle yüzbaşının üzerine serildiğini görüyor, zavallı kıza kondurduğu ve yarı ölü halde bile olsa solgun dudaklarında ateşini hissettiği o öpücüğün hazzını yeniden yaşıyordu. Onun işkencecilerin vahşi elleriyle soyulduğunu, çıplak kalan küçük ayağının vidalı ayaklığın içine sokulduğunu, zarif ve yuvarlak bacağını, yumuşak ve beyaz dizini düşünüyordu. Zihninde Torterue'nün korkunç aletinin dışında kalan fildişi rengi dizini canlandırıyordu. Nihayet genç kızı son gördüğü günkü gibi uzun gömleği, ip geçirilmiş boynu, çıplak omuzları, çıplak ayaklarıyla

hayal ediyordu. Bu şehvet dolu görüntüler yumruklarını büzüştürüyor, omurları boyunca bir titreşimin yayılmasına neden oluyordu.

Bir başka gece, bu görüntülerin damarlarındaki bakir papaz kanını acımasızca kızıştırması üzerine yastığını ısırdı, yatağından fırlayıp gömleğinin üzerine beyaz bir pelerin giydi ve lambasını eline alıp, yarı çıplak, ürkmüş, gözleri alev alev parlar bir halde hücresinden çıktı. Manastırdan kiliseye açılan kırmızı kapının anahtarını nerede bulacağını biliyordu ve bilindiği gibi kulelerin merdiveninin anahtarını hep üzerinde taşırdı.

VI
Kırmızı Kapının Anahtarının Devamı

O gece, Esmeralda her şeyi unutmuş bir halde, umut dolu, tatlı düşüncelerle uykuya dalmıştı. Bir süreden beri olduğu gibi, yine rüyasında Phoebus'u görerek uyuyordu, birden bir gürültü duyar gibi oldu. Uykusu bir kuşunki kadar hafif olduğundan en ufak bir sesle uyanırdı. Gözlerini açtı. Gece çok karanlıktı. Yine de pencerede elindeki lambanın ışığında beliren ve kendine bakan bir yüz gördü. Esmeralda tarafından fark edildiğini anladığında adam lambayı söndürdü. Yine de, genç kız onu hayal meyal seçecek zamanı bulmuştu; gözkapakları korkuyla yeniden kapandı.

— Ah! dedi kısık sesle, papaz!

Geçmişteki tüm bahtsızlığı bir şimşek hızıyla geri geldi. Donakalmış bir halde yatağının üzerine yığıldı. Birazdan bedenine bir şeyin temas ettiğini hissedip öfkeyle titreyerek doğruldu. Yanına uzanan papaz onu iki koluyla sarıyordu. Bağırmak istese de başaramadı.

— Defol, canavar! defol katil! dedi öfke ve korkudan titreyen alçak bir sesle.

— Merhamet et! Merhamet et! diye mırıldandı papaz dudaklarını kızın omuzlarına dokundururken.

Kız onu kel kafasının iki yanında kalan saçlarından kavrayıp ısırığı andıran öpücükleri uzaklaştırmak istedi.

— Merhamet! diye tekrarlıyordu zavallı papaz. Yüreğimde sana karşı beslediğim aşkı bilseydin! Bir ateş, erimiş kurşun, yüreğime saplanan binlerce bıçak!

Ve insanüstü bir güçle kızın iki kolunu kavradı. Kendini kaybeden Esmeralda:

— Bırak beni, yoksa yüzüne tükürürüm! dedi.

Kızı bıraktı.

— Beni aşağıla, bana vur, kötü davran! Ne istersen yap! Ama lütfen! Beni sev!

Bunun üzerine kız ona çocuksu bir öfkeyle tokat attı. Yüzünü çizmek için güzel parmaklarını büzüştürüyordu.

— Defol git iblis!

— Beni sev! Beni sev! Bana acı! diye bağırıyordu kızın üzerinde debelenen ve onun yumruklarına okşayışlarla karşılık veren zavallı papaz.

Aniden kız papazın kendisinden daha güçlü olduğunu hissetti.

— Bu işi bitirmek gerek! dedi dişlerini gıcırdatan papaz.

Titreyen, boyun eğen genç kız kendini kollarıyla saran papazın altında eziliyor, şehvetli bir elin bedeninde gezindiğini hissediyordu. Son bir çabayla bağırmaya başladı:

— İmdat! İmdat! Vampir var! Vampir var!

Hiç kimse gelmedi. Sadece uyanan Djali kaygıyla meliyordu.

— Kes sesini! dedi soluk soluğa kalan papaz.

Aniden şiltenin üzerinde çırpınan Çingene kızının eli soğuk ve metalik bir nesneye dokundu. Bu, Quasimodo'nun düdüğüydü. Bir umut çırpınışı ile dudaklarına götürdüğü düdüğü var gücüyle üfledi. Düdükten net, tiz ve delici bir ses duyuldu.

— Bu da ne? dedi papaz.

Birkaç saniye sonra güçlü bir kolun kendini kaldırdığını hissetti. Hücre karanlıktı. Kendisini bu şekilde kavrayan kişinin kim olduğunu tam olarak seçemese de, takırdayan dişlerin sesini duydu. Yine de karanlıkta başının hemen üzerinde bir saldırmanın geniş ağzının parıldadığını görmeye yetecek kadar ışık vardı. Papaz, Quasimodo'nun silüetini görür gibi oldu. Ondan başkası olamayacağını düşündü. İçeri girerken ayağının kapının önüne enlemesine yayılmış bir şeye çarptığını hatırladı. Yine de, bu kişi hiç konuşmadığından neye inanacağını bilemiyordu. Saldırmayı tutan kola doğru atılarak bağırdı: "Quasimodo!" Can havliyle Quasimodo'nun sağır olduğunu unutmuştu.

Kendini bir anda yerde bulan papaz kurşun gibi bir dizin göğsüne yaslandığını hissetti. Bu dizin köşeli hatlarından, adamın Quasimodo olduğunu anladı, ama ne yapmalı, ona kendini nasıl tanıtmalıydı? Gece sağırı kör etmiş, işi bitmişti. Öfkeli bir dişi kaplan gibi acımasız olan genç kız, onu kurtarmak için araya girmiyordu. Saldırma başına doğru yaklaşıyordu; çok kritik bir andı. Aniden rakibi tereddüte kapılmış gibi göründü.

— Kızın üstüne kan sıçramasın! dedi boğuk bir sesle. Bu, gerçekten de Quasimodo'nun sesiydi.

O zaman, papaz iri bir elin kendini yerde kapıya doğru sürüklediğini fark etti, sağır onu orada öldürecekti. Papaz için ne mutlu ki, birkaç saniyeden beri ay yükseliyordu. Hücre kapısının eşiğini aştıklarında solgun ay ışıkları papazın yüzüne vurdu. Ona bakan Quasimodo titremeye başladı, papazı bırakıp geriledi. Kapının eşiğine yaklaşan Çingene kızı büyük bir şaşkınlıkla rollerin aniden değiştiğini gördü. Şimdi, papaz tehditler yağdırıyor, Quasimodo yalvarıyordu. Sağırı öfke ve sitem dolu işaretlerle bezdiren papaz ona sertçe çekip gitmesini işaret etti. Başını öne eğen sağır Çingene kızın kapısının önünde diz çöktü.

— Monsenyör, dedi ciddi ve boyun eğmiş bir ses tonuyla, sonra istediğinizi yaparsınız, ama önce beni öldürün.

Bunları söylerken saldırmasını papaza uzatıyordu. Kendini kaybeden papaz üzerine atıldı. Ama ondan daha çabuk davranan Çingene kızı saldırmayı Quasimodo'nun elinden alıp öfkeli bir kahkaha attı.

— Yaklaşsana! dedi papaza.

Saldırmayı yukarı kaldırmıştı. Papaz kararsız kaldı. Kuşkusuz yaklaşmaya kalkarsa saldırmayı saplayacaktı.

— Yaklaşmaya cesaret edemezsin, alçak! diye bağırdı.

Sonra papazın yüreğini binlerce kızgın demir gibi dağlayacağını bildiği şu acımasız sözleri söyledi:

— Ah! Phoebus'un ölmediğini biliyorum!

Quasimodo'yu bir tekmeyle yere deviren papaz öfkeden titreyerek merdivenin kubbesine daldı. Gittiğinde Quasimodo Çingene kızını kurtaran düdüğü yerden aldı.

— Paslanacaktı, dedi düdüğü geri verirken, ardından onu yalnız bıraktı.

Bu şiddet sahnesiyle altüst olan genç kız bitkin bir halde yatağına yığılıp hıçkırıklara boğuldu. Ufku yeniden kararıyordu. Papaz el yordamıyla yürüyerek hücresine dönmüştü. Olan olmuştu. Claude, Quasimodo'yu kıskanıyordu! Düşünceli bir ifadeyle o uğursuz sözlerini tekrarladı:

"Ona kimse sahip olamayacak!"

Onuncu Kitap

I

Bernardins Caddesi'nde Gringoire'ın Aklına Peş Peşe Gelen Güzel Fikirler

Davanın nasıl yürüdüğünü değerlendirip, bu komedinin önemli şahsiyetleri için işin ucunda ipin, asılmanın, can sıkıcı sorunların olduğunu anlayan Pierre Gringoire, olan bitenlere hiç bulaşmamaya karar vermişti. Son tahlilde Paris'in en uygun topluluğu olduğunu düşündüğü için aralarında yaşadığı dilenciler, Çingene kızının akıbetiyle ilgilenmeye devam ediyordu. Bakış açıları Çingene kızı gibi, Charmolue ve Torterue ile sınırlı olan ve kendisi gibi Pegasus'un iki kanadı arasındaki hayal ürünü bölgelerde gezinmeyen bu insanların bu ilgisini çok doğal buluyordu. Onlardan kırık testiyle evlendiği karısının Notre-Dame'a sığındığını öğrenmiş, içi rahatlamıştı. Ama gidip onu görmeyi aklından bile geçirmemişti. Bazen küçük keçiyi düşünüyordu, hepsi bu. Zaten gündüzleri hayatını kazanmak için denge gösterileri yapıyor, geceleri ise değirmenlerinin çarklarının üzerine çamur sıçrattığı ve büyük bir kin beslediği piskopos için bir borç defteri hazırlıyordu. Bu arada, Noyon de Tournay piskoposu Baudry-le-Rouge'un önemli yapıtı *De Cupa Petrarum*'un[1] yorumunu yapmakla uğraşıyordu. Bu eser yüreğindeki Her-

1 Taş Kupa Üzerine. (Lat.)

mesçilik tutkusunun yerini alan mimari konusunda şiddetli bir arzu uyandırmıştı. Zaten Hermesçilik ile duvarcılık arasında çok yakın bir bağ vardı ve mimari, Hermesçiliğin doğal sonucuydu. Gringoire bir düşüncenin aşkından, bu düşüncenin biçiminin aşkına yönelmişti.

Bir gün, Saint-Germain-l'Auxerrois'nın yakınında, *For-le-Roi*'nın karşısında yer alan *For-l'Évêque* olarak adlandırılan konağın köşesinde durmuştu. For-l'Évêque'de, baş bölümü caddeye bakan, on dördüncü yüzyıldan kalma çok şirin bir şapel vardı. Şapelin dış oymalarını kendinden geçercesine inceleyen Gringoire, sanatçının dünyada sanattan başka bir şey görmediği ve dünyayı sanatın içinde gördüğü o bencil, istisnai, önemli anlardan birini yaşıyordu. Aniden bir elin sertçe omzuna konduğunu hissetti. Arkasını döndüğünde karşısında eski dostu, eski üstadı başdiyakoz vardı.

Şaşakaldı. Başdiyakozu uzun zamandır görmemişti ve Claude Frollo karşılaşıldığında kuşkucu bir filozofun dengesini bozacak türden heybetli ve tutkulu şahıslardan biriydi.

Başdiyakozun bir süre sessiz kalmasını fırsat bilen Gringoire onu gözlemledi. Claude Frollo'nun bir hayli değişmiş olduğunu fark etti. Gözleri çukurlaşmış, saçları neredeyse tamamen ağarmış, benzi bir kış sabahı gibi solmuştu. Sessizliği ilk bozan papaz oldu:

— Nasılsınız Üstat Pierre? diye sordu sakin ama soğuk bir ses tonuyla.

— Sağlığımı mı sordunuz? diye karşılık verdi Gringoire. Eh işte! fena sayılmaz. Genel olarak iyi. Hiçbir konuda aşırıya kaçmıyorum. Sizin de bildiğiniz gibi üstat, Hippokrates'e göre sağlıklı kalmanın sırrı, *id est: cibi, potus, somni, venus, omnia moderata sint.*[2]

— Demek canınızı sıkan hiçbir şey yok, öyle mi Üstat Pierre? dedi başdiyakoz bakışlarını Gringoire'a dikerek.

— İnanın yok!

2 Yani: Yemek, içmek, uyumak, sevmek, hepsi ölçülü olsun. (Lat.)

— Peki şimdi ne yapıyorsunuz?

— Gördüğünüz gibi üstadım, şu taşların kesimini, bu kabartmanın nasıl kazıldığını inceliyorum.

Papaz ağzının sadece tek ucunun oynadığı o acı gülümsemeyle sırıttı.

— Bu sizi eğlendiriyor mu?

— Burası bir cennet! diye haykırdı Gringoire ve canlı bir varlığı tanıtan bir betimleyicinin hayranlık dolu ifadesiyle oymalara doğru eğildi. Mesela büyük bir yetenek, incelik ve sabırla hazırlanmış şu gravürün dönüşümünü güzel bulmuyor musunuz? Şu küçük sütuna bakın. Hangi sütun başlığının etrafında bu kadar sevimli, yontma kalemiyle bu kadar ustaca çizilmiş çiçekler gördünüz? İşte Jean Maillevin'in üç yüksek kabartması. Elbette ki, bunlar büyük dehanın en güzel yapıtları değil. Yine de yüzlerin naifliği ve yumuşaklığını, tavırların ve giysilerin sevimliliğini, heykelcikleri çok neşeli ve zarif gösteren tüm kusurlara karışan o açıklanamaz hoşluğu görüyor musunuz? Bunun eğlenceli bir meşgale olduğunu anlıyor musunuz?

— Elbette! dedi papaz.

— Bir de şapelin içini görseydiniz! diye devam etti şair geveze coşkusuyla. Her yanda lahana göbeği gibi sık oymalar! Apsis başka hiçbir yerde görmediğim kadar ulvi ve özgün!

Claude Frollo araya girdi:

— Demek mutlusunuz?

Gringoire içtenlikle cevap verdi:

— Şerefim üzerine yemin ederim ki, evet! Önce kadınları, sonra hayvanları sevdim. Şimdi taşları seviyorum. Hayvanlar ve kadınlar kadar eğlenceliler ve onlardan daha vefalılar.

Papaz her zamanki alışkanlığıyla elini alnına götürdü.

— Gerçekten de öyle!

— Bakın, dedi Gringoire, bu çok keyifli bir iş. Koluna girmesine izin veren papazı For-l'Èvêque'in merdiven kulesinin altına götürdü.

— İşte bir merdiven! Onu her görüşümde mutlu oluyorum. Paris'in en sade, en nadir rastlanan basamağı. Her basamak alt köşelerinden yontulmuş. Yaklaşık bir ayaklık bu basamakların güzellikleri ve sadelikleri iç içe geçmiş, birbirlerine bağlanmış, zincirlenmiş ve zarif bir şekilde kenetlenmiş olmalarından kaynaklanıyor.

— Hiçbir şey arzu etmiyor musunuz?

— Hayır.

— Hiçbir şeye üzülmüyor musunuz?

— Ne hüzün, ne arzu. Hayatımı düzenledim.

— İnsanların düzenlediklerini, dış faktörler bozabilir, dedi Claude.

— Ben kuşkucu bir filozofum, diye karşılık verdi Gringoire, her şeyi dengede tutarım.

— Peki hayatınızı nasıl kazanıyorsunuz?

— Ona buna destanlar ve trajediler yazmaya devam ediyorum; ama asıl paramı bildiğiniz yoldan kazanıyorum üstadım, iskemleden piramitleri dişlerimle taşıyorum.

— Bir filozof için kaba bir meslek.

— O da dengeye dayanıyor. İnsanın bir felsefesi varsa, onu her şeye uygular.

— Bunu biliyorum, dedi başdiyakoz.

Kısa bir sessizliğin ardından papaz devam etti:

— Yine de epey sefilsiniz.

— Evet sefil, ama bahtsız değil.

O sırada at gürültülerinin duyulması üzerine iki konuşmacımız caddenin başında, kralın, başlarında bir subay bulunan, uzun mızraklı okçu birliğini gördüler. Kortej heybetli görünüyor, kaldırımları titretiyordu.

— O subaya nasıl da bakıyorsunuz! dedi Gringoire başdiyakoza.

— Onu tanıdığımı sanıyorum.

— İsmini biliyor musunuz?

— Sanırım Phoebus de Châteaupers.

— Phoebus! İlginç bir isim. Bir de Foix kontu Phoebus vardır. Phoebus adını ağzından hiç düşürmeyen bir kız tanıdığımı hatırlıyorum.

— Gelin, dedi papaz. Size bir şey söyleyeceğim.

Kafilenin geçişinden beri, başdiyakozun soğuk çehresinde bir huzursuzluk belirmişti. Bu etkileyici adama yaklaşan herkes gibi ona itaat etmeye alışmış olan Gringoire peşinden gidiyordu. Hiç konuşmadan, oldukça ıssız görünen Bernardins Caddesi'ne geldiler. Claude orada durdu.

— Bana ne söyleyeceksiniz üstadım? diye sordu Gringoire.

— Gördüğümüz süvarilerin giysilerinin sizinkinden ve benimkinden daha güzel olduğunu fark ettiniz mi? diye karşılık verdi derin düşüncelere dalmış gibi görünen başdiyakoz.

Gringoire başını salladı.

— Açıkçası şu uzun pelerinimi onların demir ve çelikten kabuklarına tercih ederim. Yürürken Ferraille rıhtımında deprem olmuş gibi gürültü çıkarmak ne büyük zevk!

— Gringoire, demek savaş zırhları içindeki o yakışıklı çocuklara hiç özenmediniz, öyle mi?

— Neylerine özeneceğim monsenyör, güçlerine mi, zırhlarına mı, disiplinlerine mi? Yırtık pırtık giysiler içinde felsefeyi ve özgürlüğü yeğlerim. Aslan kuyruğu olmak yerine sinek başı olmayı tercih ederim.

— Bu çok ilginç, dedi dalgın papaz. Güzel bir üniforma hiç de fena olmazdı.

Onun dalıp gittiğini gören Gringoire komşu evin kapı sundurmasını hayranlıkla izlemek üzere yanından ayrıldı. Birazdan ellerini çırparak geri döndü.

— Sayın başdiyakoz, askerlerin güzel üniformalarıyla daha az ilgilenseydiniz, size bu kapıyı görmenizi önerirdim. Her zaman söylerim, Senyör Aubry'nin evi dünyanın en güzel girişine sahiptir.

— Pierre Gringoire, dedi başdiyakoz, o küçük dansçı Çingene kızını ne yaptınız?

— Esmeralda'yı mı? Konuyu aniden değiştirmekte üstünüze yok.

— Karınız değil miydi?

— Evet, kırık bir testi sayesinde. Dört yıl evli kalacaktık. Bu arada, diye ekledi başdiyakoza yarı alaycı bir ifadeyle bakan Gringoire, hâlâ onu mu düşünüyorsunuz?

— Ya siz, onu hiç düşünmüyor musunuz?

— Çok az. Düşünecek çok şeyim var!.. Tanrım, küçük keçi ne güzeldi!

— Bu Çingene kızı sizin hayatınızı kurtarmadı mı?

— Tanrı için, evet.

— Tamam o zaman! Başına ne geldi? Ona ne yaptınız?

— Bunu bilemeyeceğim. Sanırım onu astılar.

— Öyle mi sanıyorsunuz?

— Emin değilim. İnsanları asmak istediklerini öğrendiğimde, oyundan çekildim.

— Tüm bildiğiniz bu mu?

— Bekleyin. Notre-Dame'a sığındığını ve orada güvende olduğunu söylemişlerdi, buna çok sevindim, keçisinin de onunla birlikte kurtulup kurtulmadığını bilemiyorum, işte hepsi bu.

— Size daha fazlasını öğreteceğim, diye bağırdı Claude, şimdiye kadar alçak, neredeyse boğuk çıkan sesi gürlemeye başlamıştı. Gerçekten de Norte-Dame'a sığındı. Ama üç gün içinde adalet onu geri alıp Grève Meydanı'nda asacak. Mahkeme kararı var.

— İşte bu can sıkıcı, dedi Gringoire.

Papaz bir anda yeniden sakinleşip soğuk bir ifade takınmıştı.

— Hangi lanet olası onun yeniden yakalanması kararının çıkarılması için başvurmuş olabilir ki? diye devam etti şair. Mahkemeyi kendi haline bırakamazlar mıydı? Zavallı

kızın Notre-Dame'ın destek kemerlerinin altında, kırlangıç yuvalarının yanında yaşamasının kime zararı vardı?

— Dünyada şeytanlar var, diye yanıtladı papaz.

— Çok şeytanca hazırlanmış bir oyun.

Başdiyakoz kısa bir sessizlikten sonra devam etti:

— Demek hayatınızı kurtardı?

— Sevgili dostlarım dilencilerin mekânında. Az kalsın asılıyordum. Şimdi bunu yaptıklarına üzüleceklerdi.

— O kız için hiçbir şey yapmak istemiyor musunuz?

— Elbette isterim sayın Claude Frollo, ama ya başıma bir iş açarsam!

— Ne önemi var?

— Şuraya bakın! Ne önemi varmış! Siz iyi yüreklisiniz, siz üstadımsınız! İki büyük esere başladım.

Papaz alnına vurdu. Sergilediği sükûnete rağmen, ara sıra bazı sert hareketleri içindeki çatışmayı dışa vuruyordu.

— Onu nasıl kurtarmalı?

— Üstadım, size şu yanıtı vereceğim: *Il padelt,* Türklerin dediği gibi: *Tanrı'dan ümit kesilmez.*

— Onu nasıl kurtarmalı? diye tekrarladı dalgın Claude.

Gringoire da kendi payına alnına vurdu.

— Dinleyin üstadım, hayal gücüm geniştir; sizin için bir çözüm yolu bulacağım. Kraldan bağışlanması istense?

— XI. Louis'den bağışlanma ha!

— Neden olmasın?

— Kaplanın ağzından kemiği almaya benzer!

Gringoire yeni çözümler bulmaya çalıştı.

— Tamam! Bakın! Ebe kadınlardan kızın hamile olduğu konusunda bir belge almamı ister misiniz?

Bu öneri papazın çökkün gözbebeklerini parıldattı.

— Hamile mi? Sefil! Yoksa bu konuyla ilgili bir şeyler mi biliyorsun?

Bu tepki karşısında korkuya kapılan Gringoire hemen yanıt verdi:

— Ah! Hayır benden değil! Bizimki *forismaritagium.*[3] Benim onunla hiçbir ilişkim olmadı. Ama neticede idamı geciktirebiliriz.

— Çılgınlık! Hayâsızlık! Kes sesini!

— Kızmaya hakkınız yok, diye homurdandı Gringoire. İdamın ertelenmesi kimseye zarar vermez, üstelik yoksul ebe kadınlara kırk Paris meteliği kazandırır.

Papaz onu dinlemiyordu.

— Bir şekilde oradan çıkması lazım! diye mırıldandı. Karar üç gün içinde infaz edilecek! Aslında bu karar çıkmayacaktı; hep o Quasimodo yüzünden! Kadınların beğenileri çok aşağılık! Ardından sesini yükseltti: Üstat Pierre, iyice düşünüp taşındım; onun kurtuluşunun tek bir yolu var.

— Nedir? benim aklıma hiçbir şey gelmiyor.

— Dinleyin, Üstat Pierre, hayatınızı ona borçlu olduğunuzu hatırlayın. Size düşüncemi açıkça söyleyeceğim. Kilise gece gündüz gözetleniyor; sadece içeri girdiklerini gördükleri kişinin dışarı çıkmasına izin veriyorlar. Bu yüzden içeri girebilirsiniz. Sizi onun yanına götüreceğim. Elbiselerinizi değiştireceksiniz. O sizin pelerininizi giyecek, siz de onun eteğini.

— Buraya kadar güzel, dedi filozof. Ya sonra?

— Sonra mı? Sizin giysilerinizle dışarı çıkacak, siz de onun elbiseleriyle kalacaksınız. Belki sizi asarlar, ama o kurtulmuş olacak.

Gringoire oldukça ciddi bir ifadeyle kulağını kaşıdı.

— Şuraya bakın! Aklıma asla gelmeyecek bir fikir.

Claude'un bu beklenmedik önerisi karşısında, şairin içten ve yumuşak yüzü uğursuz bir rüzgârın bir bulutu güneşin önüne sürüklediği gülünç bir İtalyan manzarasındaki gibi karardı.

— Evet Gringoire, buna ne diyorsunuz?

— Üstadım, beni belki değil, kesinlikle asacaklarını düşünüyorum.

---

3 Göstermelik bir evlilik. (Lat.)

— Bu bizi ilgilendirmez.

— Lanet olsun! dedi Gringoire.

— Sizin hayatınızı kurtardı. Ona borcunuzu ödeyeceksiniz.

— Ödemediğim birçok borcum var!

— Üstat Pierre, bunu kesinlikle yapmanız gerek.

Başdiyakoz buyurgan bir ifadeyle konuşuyordu.

— Üstat Claude, dinleyin, diye yanıtladı şair sarsılmış bir halde. Bu düşünceyi benimsemeniz haksızlık. Neden bir başkasının yerine asılacağımı anlamıyorum.

— Sizi hayata bağlayan ne var ki?

— Ah! Binlerce nedenim var.

— Neler olduğunu söyler misiniz? Lütfen.

— Neler mi? Hava, gökyüzü, sevgili dostlarım dilenciler, şakalar, dalga geçmeler, Paris'in incelenmesi gereken binlerce güzel mimari yapıtı, biri piskopos ve değirmenlerinin eleştirisi olmak üzere tamamlamam gereken üç kalın kitap, ne bileyim? Daha bir sürü şey. Anaksagoras dünyadaki varlık nedeninin güneşi hayranlıkla izlemek olduğunu söylüyordu. Üstelik günlerimi kendim gibi bir dâhiyle geçirmek gibi bir mutluluğum var.

— Çıngırak kafalı! diye homurdandı başdiyakoz. Söylesene, bunca keyifle yaşadığın hayatı sana kim bağışladı? Bu havayı solumayı, bu gökyüzünü seyretmeyi, kuş zekânı hâlâ saçma sapan şeylerle, çılgınlıklarla eğlendirmeni kime borçlusun? O olmasa sonun ne olacaktı? Demek onun sayesinde yaşamana rağmen, dünyanın aydınlanması için var olması gereken, Tanrı'dan daha kutsal olan o güzel, zarif, muhteşem yaratığın ölmesini istiyorsun. Oysa bir şeylerin garip bir taslağı olan, yürüdüğünü ve düşündüğünü sanan bir bitkiden farksız görünen sen, yarı bilge, yarı çılgın olarak öğle güneşindeki bir mum kadar gereksiz olan o çalınmış yaşamını devam ettireceksin. Haydi, biraz merhamet Gringoire; sen de kendi payına verici davran; bunu o başlattı.

Papaz ısrarcıydı. İlk başta onu kararsız bir ifadeyle dinleyen Gringoire solgun yüzünü karın ağrısı çeken yeni doğmuş bir bebeğinki gibi trajik bir şekilde buruşturdu.

— Çok dokunaklı konuştunuz! dedi gözünden akan yaşı silerken. Tamam, bunu düşüneceğim. Ortaya çok garip bir fikir attınız. Belki de, diye devam etti kısa bir sessizlikten sonra, beni asmazlar, kim bilir? Her nişanlanan evlenmez. Beni o hücrede, bir eteği ve bir başlığı gülünç bir şekilde giymiş halde bulduklarında belki de kahkahalar atacaklar. Ya da beni asarlarsa, tamam! İdam da diğerleri gibi bir ölüm şekli, ya da daha doğrusu diğerlerinden farklı bir ölüm şekli. Tüm yaşamı boyunca düşünceler arasında salınıp gitmiş bir bilgeye layık bir ölüm, bir kuşkucunun zihni gibi ortalıkta kalakalmış bir ölüm, şüpheciliğin ve tereddütün izlerini taşıyan, gökyüzüyle yeryüzü arasında yer alan, sizi askıda bırakan bir ölüm. Bir filozofun ölümü, belki de bunun için önceden seçilmişim. Nasıl yaşanırsa öyle ölmek muhteşem bir olgu.

Papaz araya girdi:

— Anlaştık mı?

— Hem ölüm dediğiniz nedir ki? diye ekledi coşkuyla Gringoire. Kötü bir an, bir geçiş ücreti, birazdan hiçbir şeye geçiş. Biri Megalopolisli Kerkidas'a ölüme gönüllü olarak gidip gitmeyeceğini sorduğunda, şöyle yanıt vermiş: Neden olmasın? çünkü öldükten sonra, filozoflar arasından Pythagoras, tarihçiler arasından Hekataios, şairler arasından Homeros, müzisyenler arasından Olympe gibi üstün insanlarla tanışacağım.

Başdiyakoz elini uzattı.

— Tamam değil mi? Yarın geleceksiniz.

Bu el uzatış Gringoire'ı gerçeğe döndürdü.

— Ah! Vay canına! Hayır! dedi yeni uyanmış birinin ses tonuyla. Asılmak! Çok saçma. İstemiyorum.

— O zaman hoşça kal! dedi papaz ve dişlerinin arasından mırıldandı: Seninle yeniden görüşeceğim!

"Bu lanet herifin benimle yeniden görüşmesini istemiyorum," diye düşündü Gringoire ve Claude'un arkasından koştu.

— Bakın sayın başdiyakoz, iki eski dost arasında kırgınlık olmaz! Bu kızla, yani benim karımla ilgilenmenizi anlıyorum. Onu Notre-Dame'dan kurtarmak için bir plan hazırladınız, ama bu plan benim için hiç de hoş değil. Ben de bir çözüm yolu bulsaydım –size şu an aklıma çok yaratıcı bir ilhamın geldiğini söyleyebilirim,– boynumu yağlı iple tehlikeye atmadan bir çıkış yolu bulsaydım, ne derdiniz? Bu size yetmez miydi? Hoşnut olmanız için illa benim asılmam mı gerek?

Papaz sabırsızlıktan pelerininin düğmelerini koparıyordu.

— Laf kalabalığı! Nasıl bir çözüm öneriyorsun?

— Evet! dedi kendi kendine konuşan ve derin düşüncelere daldığını belli edercesine işaret parmağını burnuna götüren Gringoire. İşte buldum! Dilenciler yürekli insanlardır. Kızı severler, onları harekete geçirmek için bir kelime yeter! Bundan daha kolay bir şey olamaz! Karışıklıktan istifade ederek onu kolayca kurtarabiliriz! Hemen yarın akşam... Bu işi seve seve yaparlar.

— Çözümü söyle! dedi papaz onu silkeleyerek.

Gringoire heybetli bir ifadeyle ona döndü:

— Beni rahat bırakın! Bir plan hazırladığımı görüyorsunuz. Bir süre daha düşündükten sonra düşüncesini elleriyle alkışlayarak haykırdı: Muhteşem! Başarı kesin!

— Çözümü söyle! diye tekrarladı Claude öfkeyle.

Gringoire'ın yüzünde düşünce parıltıları beliriyordu.

— Yaklaşın, size alçak sesle söyleyeceğim. Çok kurnazca hazırlanmış ve hepimizi rahatlatacak bir plan. Tanrı adına, benim bir ahmak olmadığımı kabul etmek gerekir. Sözünü yarıda keserek sordu: Ah! Küçük keçi de kızın yanında mı?

— Evet. Lanet olası!

— Onu da asacaklardı, öyle değil mi?

— Bundan bana ne?

— Evet, onu da asacaklardı. Geçen ay bir dişi domuzu asmışlardı. Cellat bu işe bayılır, astıktan sonra hayvanı yiyor. Benim güzel Djali'mi asacaklar demek! Zavallı kuzucuk!

— Canın cehenneme! diye haykırdı Claude. Cellat sensin. Soytarı herif, nasıl bir çözüm yolu buldun? Zihnindeki düşünceleri maşayla mı çekip çıkarmalı?

— Tamam üstat! Şimdi anlatıyorum.

Başdiyakozun kulağına eğilen Gringoire o sırada kimsenin geçmediği caddeyi bir başından diğerine kadar endişeyle gözledikten sonra alçak sesle konuşmaya başladı. Sözlerini bitirdiğinde, Claude onun elini tutup soğuk bir ifadeyle yanıtladı:

— Güzel. Yarın görüşürüz.

— Yarın görüşürüz, diye tekrarladı Gringoire.

Başdiyakoz bir yöne, kendisi diğer yöne doğru giderlerken alçak sesle kendi kendine konuştu: "İşte muhteşem bir çözüm Mösyö Pierre Gringoire. Küçük olanların büyük işlerin üstesinden gelemeyeceğini kim söylemiş? Biton iri bir boğayı omuzlarında taşıdı. Çalıbülbülleri, çobanaldatan, kuyrukkakan kuşları okyanusları aşıyorlar."

II
Serserilik Yapın

Manastıra dönen başdiyakoz hücresinin kapısında kendisini bekleyen ve beklemenin sıkıntısını hafifletmek için duvara kömürle ağabeyinin uzun burunlu bir resmini çizen Jehan du Moulin'i gördü. Kardeşine şöyle bir bakan Claude'un kafasında başka düşünceler vardı. Bu haytanın,

ışıltısı, papazın karamsar yüz ifadesini defalarca yatıştırmış neşeli yüzü, bu kez bu kokuşmuş, çürümüş, durgun ruhun üzerinde her geçen gün daha da kalınlaşan pusu dağıtmaya yetmiyordu.

— Ağabey sizi görmeye geldim, dedi Jehan çekingen bir tavırla.

— Eee, sonra? dedi başdiyakoz ona bakmadan.

— Ağabey, diye devam etti ikiyüzlü delikanlı, bana karşı çok iyi davranıyorsunuz, bana çok iyi öğütler veriyorsunuz, bu yüzden sık sık sizi görmeye geliyorum.

— Eee sonra?

— Ne yazık! Ağabey bana: Jehan! Jehan! *cessat doctorum doctrina, discipulorum disciplina,*[4] Jehan, bilge olun, meşru bir neden ve hocanızın izni olmadan geceyi okulun dışında geçirmeyin, Pikardiyalıları dövmeyin, yani *noli, Joannes, verberare Picardos*, cahil bir eşek gibi, yani *quasi asinus illiteratus* okulun samanlığında çürümeyin, hocanızın sizi dilediği gibi cezalandırmasına izin verin, Jehan, her akşam şapele gidip kutsal Bakire Meryem için ayet ve duaların eşliğinde ilâhiler okuyun dediğinizde çok haklıydınız. Ne yazık! bunlar ne muhteşem tavsiyelerdi!

— Ya sonra?

— Ağabey, karşınızda suçlu, sefil, yolunu şaşırmış, korkunç biri var! Sevgili ağabey, Jehan bu akılcı tavsiyelerinizi ayaklar altında ezilen samana ve gübreye dönüştürdü. Cezamı fazlasıyla çektim, yüce Tanrı çok adil davrandı. Param olduğu sürece âlemlere daldım, neşeli ve çılgınca bir yaşam sürdüm. Ah! Önden büyüleyici görünen safahat arkadan ne kadar çirkin ve somurtkanmış! Şimdi tek kuruşum yok, sofra örtümü, gömleğimi, havlularımı sattım; o neşeli hayat sona erdi! O güzel lamba söndü, artık elimde burnuma tüten o içyağından fitilden başka bir şey yok. Kızlar benimle alay ediyor. Su içiyorum. Vicdan azapları ve alacaklılar belimi büktü.

---

4 Ustaların öğretisi, öğrencilerin disiplini yitip gitmiş durumda! (Lat.)

— Sonra? dedi başdiyakoz.

— Ne yazık! Çok sevgili ağabey, daha düzenli bir hayat kurmak istiyorum. Büyük bir pişmanlıkla size geldim. Tövbe ediyorum. Günahlarımı itiraf ediyorum. Göğsüme yumruklar indiriyorum. Bir gün diplomamı alıp Torchi Kolejinde vekil öğretmenlik yapmamı istediğinizi biliyorum. Şimdi bu görevimi yerine getirmek için büyük bir istek duyuyorum. Ama mürekkebim yok, satın almam lazım, kalemlerim yok, satın almam lazım, kâğıdım, kitaplarım yok, satın almam lazım. Bunları alabilmek için mali desteğe ihtiyacım var, bu yüzden pişmanlıklarla dolup taşan yüreğimle size geldim.

— Hepsi bu mu?

— Evet, dedi öğrenci. Biraz para istiyorum.

— Param yok.

Bunun üzerine, öğrenci hem ciddi hem kararlı bir ifadeyle yanıt verdi:

— Tamam o zaman! Ağabey size güzel teklifler aldığımı söyleyeceğim için üzgünüm. Bana para vermiyor musunuz? Hayır mı? O zaman serseri olacağım.

Bu korkunç sözleri söylerken yüzünü başının üzerine yıldırım düşmesini bekleyen Ajax'ın ifadesi kapladı. Başdiyakoz soğuk bir tavırla cevap verdi:

— O zaman serserilik yapın.

Onu saygıyla selamlayan Jehan ıslık çalarak merdivenleri indi. Manastırın avlusunda ağabeyinin hücresinin penceresinin altından geçtiği sırada, pencerenin açıldığını duyup başını kaldırdı ve başdiyakozun ciddi yüzünü gördü.

— Cehenneme kadar yolun var! diyordu Claude Frollo. İşte benden alacağın son para. Aynı anda papaz Jehan'a alnında iri bir şiş oluşturan keseyi fırlattı. Jehan üzerine ilikli kemikler yağdırılan bir köpek gibi hem kızgın, hem memnun bir halde uzaklaştı.

III
Yaşasın Keyif

Okuyucu belki de Mucizeler Sarayının bir bölümünün şehrin eski surları tarafından çevrelendiğini unutmamıştır. Bu surların kuleleri daha o zamandan yıkılmaya başlamıştı. Bu kulelerden biri dilenciler ve serseriler takımı tarafından keyifhaneye dönüştürülmüştü. Alçak salonda meyhane, üst katlarda yatak odaları vardı. Dilenciler ve serseriler yurdunun en canlı ve dolayısıyla en iğrenç noktası olan bu kule gece gündüz vızıldayan ürkütücü bir arı kovanını andırırdı. Gece dilencilerin çoğu uyuduğunda, meydanın toprak rengi cephelerinde tek bir aydınlık pencere kalmadığında, evlerden, hırsızların, çalınmış ve gayrimeşru çocukların barındığı bu karınca yuvalarından tek bir çığlık bile yükselmediğinde, neşeli kule çıkardığı gürültüyle, hava deliklerinin, pencerelerinin, çatlak duvarlarının yarıklarının âdeta tüm gözeneklerinden sızan kızıl ışık hüzmeleriyle kendini belli ederdi.

Meyhane bodrum katındaydı. Oraya gitmek için alçak bir kapıyı geçip, klasik bir aleksandrin gibi dik merdivenlerden inmek gerekiyordu. Kapının üzerinde tabela yerine yeni kuruşların ve kesilmiş piliçlerin muhteşem bir resmi vardı, onun altında ise şu deyiş yer alıyordu: *Ölülere çan çalanlara.*

O akşam, Paris'in tüm çan kulelerinde mum söndür çanları çalındığı sırada, devriye çavuşları ürkütücü Mucizeler Sarayına girebilseler, meyhanedeki dilencilerin her zamankinden daha fazla gürültü çıkardıklarını, içtiklerini, küfürler savurduklarını göreceklerdi. Dışarıda, meydanda, büyük bir dolap çevireceklermiş gibi alçak sesle konuşan çok sayıda grup vardı, sağda solda çömelmiş halde berbat kılıçlarını bileyen birkaç bıçkına rastlanıyordu. Meyhanede şarap ve kumarın etkisiyle öyle bir karmaşa vardı ki, içenlerin neden söz ettiklerini tahmin etmek güçtü. Ancak her zamankinden daha neşeli görünüyorlardı ve her birinin bacaklarının ara-

sında bir budama bıçağı, bir balta, iki ağızlı keskin bir kılıç, eski bir arkebüzün kabzası parıldıyordu.

Yuvarlak salon çok genişti, yine de, masaların çok sıkışık, kafayı çekenlerin de çok olmasından dolayı, meyhanedeki erkekler, kadınlar, iskemleler, bira fıçıları, içenler, uyuyanlar, kumar oynayanlar, sağlığı yerinde olanlar, topallar bir istiridye kabukları yığını gibi düzen ve ahenkle iç içe geçmiş gibi görünüyorlardı. Masaların üzerinde içyağından birkaç mum vardı, ama meyhaneyi asıl aydınlatan, bir opera salonundaki avizenin görevini üstlenen ateşti. Bu bodrum, üzerinde demirden ağır ızgaraların ve mutfak aletlerinin bulunduğu oymalı davlumbazlı ocak yazın bile söndürülmediği için rutubetliydi. Odun ve bataklık kömürünün yaydığı dev alevler, karşıdaki duvarlarda demirhane pencerelerinin hayaletleri gibi kızıl gölgeler oluşturuyorlardı. Külün üzerine ciddi bir ifadeyle oturmuş olan iri bir köpek korun önünde etle kaplı bir şişi gözlüyordu.

Tüm bu karmaşaya rağmen, ilk bakışın ardından, bu kalabalıkta okuyucunun önceden tanıdığı üç kişinin etrafında toplanmış üç grup seçilebiliyordu. Bunlardan biri üzerinde doğu usulü, taklit sırmalı giysiler bulunan Çingeneler dükü Mathias Hungadi Spicali'ydi. Bağdaş kurmuş, bir parmağını havaya kaldırmış halde bir masanın üzerine oturmuş olan bu dolandırıcılar şahı, onu ağızlarını açarak dinleyen onlarca kişiye yüksek sesle kara ve ak büyü konusundaki bilgilerini aktarıyordu. Bir başka kalabalık, boynuna kadar silah kuşanmış eski dostumuz, yiğit cepçiler kralıydı. Clopin Trouillefou, ciddi bir ifade ve alçak sesle önündeki silah dolu geniş fıçının yağmalanmasını düzenliyordu. Bu fıçının içi, tıpkı Hades'in bereket boynuzunun elmaları ve üzümleri gibi baltalar, kılıçlar, falyalar, örme zırhlar, mızrak demirleri, düz ve yivli oklarla doluydu. Herkes bu yığından kendine uygun bir tolga, bir kılıç, kabzası haç şeklinde bir pala seçiyordu. Çocuklar bile silahlanıyordu, hatta üzerlerine zırhlar

geçirmiş kötürümler, iri bokböcekleri gibi içenlerin bacak aralarından geçiyorlardı.

Nihayet, hepsinden daha gürültücü, daha coşkulu ve daha kalabalık bir grup sıraları ve masaları doldurmuştu. Bunların ortasında, geniş kollu üstlüğünden mahmuzuna kadar noksansız bir zırh takımının altından flütü andıran bir ses nutuk çekiyor, küfürler ediyordu. Üzerinde silah takımları bulunan bu kişi savaş giysisinin altında, sadece küstah, kırmızı, kalkık burnu, bir lüle sarı saçı, pembe dudakları, meydan okuyan gözleri görülecek şekilde kayboluyordu. Kemerinde hançerler, sağ belinde uzun bir kılıç, sol belinde paslanmış bir arbalet, önünde geniş bir şarap testisi, sağında göğsü, bağrı açık iri bir kız vardı. Etrafındaki tüm ağızlar gülüyor, küfrediyor, içiyordu.

Bunlara başlarının üzerindeki testilerle koşan kız ve erkek garsonları, seksek, bilye oyanayan, zar atan, dama tahtasının üzerine çömelmiş çocukları, bir köşedeki kavgaları, diğer köşedeki öpücükleri eklediğinizde, alevler saçarak parlayan büyük bir ateşin meyhanenin duvarlarında binlerce şekilsiz ve ölçüsüz gölgeyi üzerinde dans ettirdiği bu kalabalık hakkında bir fikir edinebilirsiniz. Gürültüye gelince, son hızla salınan bir çanın içini andırıyordu. Bir yağ yağmurunun çıtırdadığı ızgara altlığı hiç durmadan çıkardığı tiz sesiyle salonun bir ucundan diğerine yayılan binlerce sohbetin aralıklarını dolduruyordu.

Bu gürültü patırtının ortasında, ayaklarını meyhanenin dibindeki şöminenin küllerinin içine uzatmış, gözlerini korlara dikmiş bir filozof derin düşüncelere dalmıştı. Bu Pierre Gringoire'dı.

— Hadi, çabuk! Acele edelim, silahlarınızı alın hemen! Bir saat içinde yola çıkacağız! diyordu Clopin Trouillefou adamlarına.

Bir kız şarkı mırıldanıyordu:

İyi geceler, anneciğim, babacığım,
Sona kalanlar ateşi söndürür.

İki kâğıt oyuncusu atışıyordu.

— Vale! diye bağırdı içlerinden yüzü daha kızarmış olanı yumruğunu diğerine göstererek. Suratına bir sinek yarası yerleştireceğim. Böylece kral hazretlerinin kâğıt oyunlarında sinek valesinin yerini alabileceksin.

— Uff! diye sızlandı genizden gelen sesinden Normandiyalı olduğu anlaşılan biri; burada Caillouville'in aziz heykelleri gibi sıkışığız.

— Çocuklar, diyordu Çingeneler dükü dinleyicilerine, Fransa'nın büyücüleri ayinlerine süpürgeyle, yağla, binekle değil sadece birkaç sihirli sözle giderler. İtalya'nın büyücülerinin kapılarında her zaman kendilerini bekleyen bir teke vardır. Hepsi de bacadan çıkmak zorundadır.

Tepeden tırnağa silahlanmış garip bir delikanlının sesi tüm uğultuyu bastırıyordu.

— Yaşasın! Yaşasın! diye bağırıyordu. Bugün ilk kez silah kuşandım! Artık bir serseriyim! İsa aşkına! Bana içki verin! Dostlarım ismim Jehan Frollo du Moulin, soylu bir beyefendiyim! Tanrı jandarma olsaydı, yağmacılık yapardı. Kardeşler bugün müthiş bir sefere çıkacağız. Yürekli insanlarız. Kiliseyi kuşatmak, kapıları kırmak, güzel kızı oradan çıkarmak, onu yargıçların, papazların elinden kurtarmak, manastırı yıkmak, piskoposu piskoposlukta yakmak, bir belediye başkanının çorba kaşığını ağzına götürmesi kadar zaman alacak. Davamızda haklıyız, Notre-Dame'ı yağmalayıp son sözümüzü söyleyeceğiz. Quasimodo'yu asacağız. Matmazeller, Quasimodo'yu tanıyor musunuz? Onu Pentecôte yortusunda büyük çanın üzerinde soluk soluğa kalmış bir halde gördünüz mü? Kahrolası! Çok hoş bir görüntüdür, canavarın üzerindeki şeytana benzer. Dostlarım, beni dinleyin, yürekten serseriyim, ruhen kabadayıyım, bir hırsız olarak doğdum. Çok zengindim, bütün paramı yedim. Annem subay, babam diyakoz yardımcısı, teyzem sorgu yargıcı, büyükannem kralın kâtibi, büyük teyzem sarayın haznedarı

olmamı istiyordu, ben serseriliği tercih ettim. Bunu babama söylediğimde tüm lanetini yüzüme tükürdü, anneme söylediğimde ağlamaya ve ızgaranın üzerindeki odun gibi cızırdamaya başladı. Yaşasın ehlikeyiflik! Ben bahtsızım. Meyhaneci kız, sevgilim, şarabımı yenile, ödeyecek param var. Artık Surene şarabı istemiyorum. Boğazımı yakıyor. Sirkeyle gargara yapmayı tercih ederim.

Bu arada kalabalık onu kahkahalar atarak alkışlıyordu. Etrafındaki uğultunun arttığını gören öğrenci haykırdı:

— Ah! Ne güzel bir gürültü! *Populi debacchantis populosa debacchatio!*[5]

Sonra gözleri dalıp gitmiş bir halde, akşam ayinini okuyan bir piskoposluk meclisi üyesinin ses tonuyla ilâhi okumaya başladı:

— *Quoe cantica! quoe organa! quoe cantilenoe! quoe melodioe hic sine fine decantantur! sonant melliflua hymnorum organa, suavissima, angelorum melodia, cantica canticorum mira!..*[6] Ara verdi: Lanet meyhaneci, bana yemek ver.

Bir anlık sessizlik sırasında, Çingenelerini eğiten Çingeneler dükünün cırlak sesi yükseldi:

—Gelinciğin adı Audine'dir, tilkininki Mavi-Ayak ya da Ormanların koşucusu, kurtunki Gri-Ayak ya da Yaldızlı-Ayak, ayınınki İhtiyar ya da büyükbabadır. Bir cücenin başlığı görüneni görünmez, görünmeyeni görünür hale getirir. Vaftiz edilen her kara kurbağası kırmızı ya da siyah kadife giymeli, boynunda ve ayaklarında birer çıngırak taşımalıdır. Vaftiz babası önde, vaftiz annesi arkada durur. İblis Sidragasum kızları çırılçıplak dans ettirme gücüne sahiptir.

— Vay canına! diye araya girdi Jehan, iblis Sidragasum'un yerinde olmak isterdim.

---

5 Halkın çılgınlığı, halkın çılgınlığı! (Lat.)

6 Bu ilâhiler! Bu enstrümanlar! Bu şarkılar! Sonsuza dek söylenecek melodiler! Hymnoslardaki enstrümanlar, meleklerin yumuşak melodisi, ilâhilerin ilâhileri yumuşak bir şekilde, tıpkı bal gibi tınlıyor. Lat.)

Bu arada meyhanenin öbür ucundaki serseriler fısıldaşarak silahlanmaya devam ediyorlardı.

— Zavallı Esmeralda! diyordu bir Çingene. O bizim kız kardeşimiz. Onu oradan kurtarmak lazım.

— Hâlâ Notre-Dame'da mı? diye sordu Yahudi'ye benzeyen bir tüccar.

— Evet, orada!

— Tamam o zaman arkadaşlar, diye haykırdı tüccar, Notre-Dame'a gidelim. Zaten Aziz Féréol ve Aziz Ferrution şapellerinde, biri Saint-Jean-Baptiste'e, diğeri Saint-Antoine'a ait iki altın heykel var, toplam ağırlıkları dört bin yüz altmış gram on estellin, ayaklıkların ağırlığı da dört bin iki yüz doksan gram. Bunları kuyumcu olduğum için biliyorum.

Bu arada akşam yemeği getirilen Jehan yanındaki kızın göğsüne yaslanarak haykırdı:

— Halkın Aziz Goguelu olarak tanıdığı aziz Voult-de-Lucques adına, çok mutluyum. Karşımda bana bir arşidükün tüysüz suratıyla bakan bir ahmak var. Solumda da dişleri çenesini saklayacak kadar uzun biri. Üstelik kendimi Pontoise kuşatmasındaki general Gié gibi hissediyorum. Sağ tarafım bir meme ucuna yaslanmış. Lanet olsun! Arkadaş! Bir el topu satıcısına benziyorsun ve gelip yanıma oturmuşsun! Ben soyluyum dostum. Tüccarlık soyluluğa ters düşer. Başka yere git. Hey oradakiler, kavga etmeyin! Kuş Yiyen Baptiste, güzel burnunun bu dangalağın sert yumruklarının hedefi olmasını mı istiyorsun? Sersem herif! *Non cuiquam datum est habere nasum.*[7] Gerçekten de, olağanüstü bir kadınsın Kulak Kemiren Jacqueline, saçlarının olmaması ne acı. Hey! Adım Jehan Frollo, ağabeyim başdiyakozdur. Cehenneme kadar yolu var! Size söylediklerimin hepsi gerçek. Serseri olduğumda, ağabeyimin bana cennette vaat ettiği evin yarısını seve seve geri çevirdim. *Dimidiam domum in Paradiso.*[8]

7 Herkese bahşedilmemiş burun sahibi olmak! (Lat.)

8 Cennetteki yarım ev. (Lat.)

Metni okuyorum. Tirechappe'da bir malikânemin bulunduğu ve tüm kadınların bana âşık olduğu, Aziz Eloy'un kuyumculuktaki ustalığı, Paris'in en önde giden mesleklerinin sepicilik, dericilik, kaynakçılık, simsarlık ve hamallık olduğu, Aziz Laurent'ın yumurta kabuklarıyla yakıldığı kadar gerçek. Size yemin ederim, dostlarım,

Yalan söylüyorsam
Bir yıl boyunca acı biber yiyeyim!

Sevgilim, ay ışığı vuruyor, hava deliğine baksana, rüzgâr tıpkı yakalığına yaptığım gibi bulutları büzüştürüyor. Kızlar, çocukların burnunu silin, mumların fitillerini kesin. Lanet olsun! Jüpiter adına, bu yediğim de ne? Hey! Çöpçatan karı! Sürtüklerinin başında olmayan saçlar omletlerinden çıkıyor. Kocakarı, ben omletin kel olanını severim. Şeytan burnunu sürtsün! Fahişeleri saçlarını çatallarla tarayan Beelzebub oteli ne güzeldir!

Bunu söyledikten sonra tabağını yere atıp avaz avaz şarkı söylemeye başladı:

Size yemin ederim
Ne inancım, ne yasam,
Ne evim, ne barkım,
Ne kralım
Ne Tanrım var benim!

Bu arada, silah dağıtımını bitiren Clopin Trouillefou, ayaklarını bir ızgaranın üzerinde ısıtırken derin düşlere dalmış gibi görünen Gringoire'a yaklaştı.

— Dostum Pierre, dedi cepçiler kralı, ne düşünüyorsun?

Gringoire melankolik bir gülümsemeyle ona doğru döndü:

— Sevgili dostum, ateşi seviyorum. Ama ayaklarımızı ısıtması, yemeğimizi pişirmesi gibi malûm nedenlerden değil, kıvılcımlar saçtığı için. Bazen saatlerce kıvılcımları iz-

lerim. Ocak ateşliğinin siyah fonunun üzerine serpişen bu yıldızlarda binlerce şey keşfederim. O yıldızlar dünyanın ta kendisidirler.

— Bir şey anladımsa yıldırım çarpsın! dedi Clopin. Saat kaç?

— Bilmiyorum, diye yanıtladı Gringoire.

Bunun üzerine, Clopin, Çingeneler düküne yaklaştı.

— Dostum Mathias, zaman pek uygun değil. Kral XI. Louis'nin Paris'te olduğu söyleniyor.

— İşte kız kardeşimizi onun pençelerinden kurtarmak için bir neden daha, diye yanıtladı yaşlı Çingene.

— Doğru söylüyorsun Mathias, dedi cepçiler kralı. Zaten işimizi çabucak halledeceğiz. Kilisede endişe duyulacak bir direniş olmayacak. Papazlar tavşan gibidir ve biz güçlüyüz. Mahkeme heyeti yarın onu almaya geldiğinde eli boş dönecek. Papanın bağırsakları adına! Güzel kızın asılmasını istemiyorum.

Clopin meyhaneden çıktığı sırada Jehan boğuk bir sesle haykırıyordu:

— Yiyip içiyorum, sarhoşum, Jüpiter'im! Hey Kasap Pierre, bana öyle bakmaya devam edersen, fiske darbeleriyle burnunun tozunu alırım.

Düşüncelerinden sıyrılan Gringoire etrafındaki coşkulu ve gürültülü sahneyi izlerken mırıldanıyordu:

— *Luxuriosa res vinum et tumultuosa ebrietas.*[9] Ne yazık! İçmemekte ne kadar haklıyım. Saint-Benoit bunu ne güzel ifade etmiş: *Vinum apostatare facit etiam sapientes.*[10]

O sırada geri dönen Clopin gök gürültüsünü andıran bir sesle bağırdı:

— Gece yarısı!

Mola vermiş bir süvari alayına at bin komutu verilmiş gibi bir etki yaratan bu sözler üzerine dilenciler, erkekler,

9 Şarap gösteriş, sarhoşluk ise kargaşa unsurudur! (Lat.)

10 Şaraptan uzak durmak insanı bilgeleştirir! (Lat.)

kadınlar, çocuklar, silah ve demir sesleri arasında hızla meyhaneyi boşalttı. Ay bulutların arasına gizlendiğinden, Mucizeler Sarayı kapkaranlıktı. Yine de ıssız sayılmazdı. Alçak sesle konuşan bir kadın ve erkek kalabalığı seçilebiliyordu. Mırıltıları duyuluyor, karanlıklarda her türden silahın parıldadığı görülüyordu. Kalın bir taşın üzerine çıkan Clopin:

— Sıraya girin cepçiler! Çingeneler, sıraya girin! Galilée Mahallesi'nin hırsızları sıraya girin! diye bağırdı.

Karanlıkta bir hareketlenme oldu. Büyük kalabalık bir sütun gibi dizilmiş görünüyordu. Birkaç dakika sonra, Cepçiler kralı sesini yeniden yükseltti:

— Paris'i geçene kadar sessiz olacağız. Parola: *Titreşen küçük alev!* Meşaleler Notre-Dame'da yakılacak! İleri!

On dakika sonra, devriye süvarileri haller mahallesini her yönde kesip geçen dolambaçlı yollardan Pont-au-Change'a doğru inen sessiz ve siyahlara bürünmüş insan kalabalağından ürkerek kaçıyordu.

IV
Beceriksiz Dost

O gece kilisede son bir tur atan Quasimodo uyumuyordu. Kapının geniş kanatlarına bir duvar sağlamlığı veren demir asma kilidi takıp sürgüyü çekerken, yanından geçen başdiyakozun kendisine öfkeyle baktığını fark etmedi. Dom Claude'un zihni her zamankinden daha meşgul görünüyordu. Zaten o geceki olaydan sonra, Quasimodo'ya sürekli kötü davranıyordu. Ama onu terslemesi, hatta bazen tokatlaması boşunaydı, sadık zangocun tevekkülünü, sabrını, bağlılığını hiçbir şey sarsamıyordu. Başdiyakozun küfürlerine, tehditlerine, tekme tokat darbelerine, hiç sitem etmeden, yakınmadan katlanıyordu. Onu sadece kulenin merdivenle-

rinden çıkarken endişeyle izliyordu, ama başdiyakoz Çingene kızının yanına gitmeyi kendine yasaklamıştı.

O gece, Quasimodo kendi hallerine terk edilmiş zavallı çanları Jacqueline, Marie, Thibauld'ya bir göz attıktan sonra, kuzey kulesinin zirvesine çıkmış, iyice kıstığı lambasını yere bırakıp Paris'i izlemeye koyulmuştu. Önce de söylediğimiz gibi zifiri karanlıktı. O dönemde doğru dürüst aydınlatılmayan Paris, sağda solda Seine'in beyazımtırak kıvrımıyla kesilen siyah kütleler yığını gibi görünüyordu. Quasimodo uzakta, Sainte-Antoine kapısı tarafında, çatıların üzerinden belli belirsiz görünen kasvetli bir binanın penceresindeki aydınlıktan başka bir ışık göremiyordu. Orada da uyumayan biri vardı.

Zangoç bakışını bu sis ve gece ufkunda gezdirirken, içinde açıklayamadığı bir endişe hissediyordu. Birkaç günden beri tetikteydi. Suratlarından sinsilik akan adamlar gözlerini genç kızın sığınağından hiç ayırmadan sürekli kilisenin etrafında dolaşıyorlardı. Zavallı kıza karşı bir komplo hazırlandığını, halkın kendisi gibi ondan da nefret ettiğini, kısa süre içinde bir şeyler olabileceğini düşünüyordu. Bu yüzden, Rabelais'nin dediği gibi *düşler âleminde düşler kurarken* bir Paris'e, bir kızın hücresine bakan gözüyle, aklından binlerce şüpheci fikir geçen eğitimli bir köpek gibi çanının üzerinde nöbet tutuyordu.

Aniden doğanın kendisine âdeta diğer kusurlarını telafi etmek için verdiği o tek gözüyle şehri kolaçan ederken, Vieille Pelleterie rıhtımının görünümünde bir gariplik hissetti. Bu noktada bir hareketlilik vardı, suyun beyaz fonunda siyahlığıyla beliren korkuluk hattı diğer rıhtımlarınki gibi düz ve hareketsiz değildi ve bir nehrin dalgaları, ya da yürüyen bir kalabağın başları gibi çalkalanıyordu.

Bu görüntü Quasimodo'ya garip geldi. Daha dikkatle incelemeye başladı. Bu hareketlilik Cité'ye doğru ilerliyormuş gibiydi. Bir süre yoluna rıhtımda devam ettikten sonra,

yavaş yavaş adanın içine sızıyormuş gibi göründü, ardından tamamıyla durdu ve rıhtım hattı yeniden düzgünleşip hareketsizleşti.

Quasimodo tahminler yürütmekle uğraşırken, Cité'de, Notre-Dame'ın cephesine dikey olarak uzanan Parvis Cadde'sinde hareketlilik yeniden belirdi. Nihayet zifiri karanlıkta bu caddeden bir sütun gibi yürüyen bir kalabalığın çıktığını, bir anda meydana dağıldığını fark etti. Çok karanlık olduğundan bunun ancak bir kalabalık olduğu seçilebiliyordu.

Bu görüntü korkunçtu. Derin bir karanlığın altında gizlenmek istermiş gibi görünen bu ilginç kafile aynı zamanda derin bir sessizliğe gömülmüştü. Yine de bu topluluktan en azından bir ayak sesi gelmeliydi. Ama bu gürültü sağırımıza ulaşmıyordu, neredeyse hemen yanında yürüyen, zorlukla seçebildiği ve hiçbir sesini duymadığı bu büyük kalabalık onda dumanların arasında kaybolmuş, dilsiz, dokunulmaz bir ölüler ordusu izlenimi uyandırıyordu. İnsan dolu bir sisin, karanlıkta hareket eden karaltıların kendine doğru yaklaştığını görür gibi oluyordu.

O zaman korkuları zihninde yeniden canlandı. Çingene kızına karşı bir saldırı hazırlandığını düşünüp tehlikeli bir durumla karşı karşıya olduğunu hissetti. O kritik anda böylesine şekilsiz bir beyinden beklenmeyecek ölçüde hızlı ve mükemmel bir şekilde akıl yürüttü. Çingene kızını uyandırmalı mıydı? Onu kaçırmalı mıydı? Ama nereden? Yollar tutulmuştu. Kilisenin arkasında nehir vardı. Tekne yoktu, kurtuluş yolu yoktu! Alınacak tek karar, Notre-Dame'ın kapısının eşiğinde ölüme göğüs germek, eğer gelirse desteği bekleyene kadar direnmek ve Esmeralda'nın uykusunu bölmemekti. Zavallı kız nasıl olsa öleceğine göre, onu erken uyandırmak yersizdi. Kararını verdikten sonra *düşmanı* daha sakin bir şekilde gözledi.

Avludaki kalabalık her an artar gibi görünüyordu. Caddelerin ve meydanın pencerelerinin kapalı olduğunu

görerek bu kalabalığın fazla ses çıkarmadığını tahmin etti. Birden bir ışık parladı ve bir anda yanan yedi sekiz meşale karanlıkta alev demetlerini sallayarak kafaların üzerinde gezindi. Bunun üzerine Quasimodo avluya ellerinde uçları parlayan tırpanlar, mızraklar, budama bıçakları bulunan yırtık pırtık giysili bir erkek ve kadın sürüsünün dolduğunu gördü. Sağda solda siyah yabalar bu iğrenç yüzlerin üzerinde boynuz gibi beliriyordu. Belli belirsiz tanımaya başladığı bu topluluğun üyelerinin kendisini birkaç ay önce deliler papası olarak selamladığını hatırladı. Bir elindeki meşalesi diğer elindeki kamçısıyla bir taşın üzerine çıkan bir adam nutuk çeker gibiydi. Aynı anda bu garip ordu kilisenin etrafında mevzileniyormuş gibi hareketlendi. Fenerini yerden alan Quasimodo kalabalığı daha yakından görmek ve savunma olanaklarını belirlemek için iki kulenin arasındaki sahanlığa indi.

Gerçekten de Notre-Dame'ın yüksek cümle kapısının önüne gelen Clopin Trouillefou kalabalığı savaş düzenine sokmuş, hiçbir direniş beklemese de, temkinli davranarak devriyelerin ya da zabıta amirliği muhafızlarının ani bir saldırısı karşısında onlara cepheden karşı koyacak bir düzen oluşturmuştu. Bu yüzden ordusunu, yukarıdan ve uzaktan bakıldığında âdeta Romalıların Ecnomus Burnu deniz muharebesindeki üçgenine, İskender'in domuz başına ya da Gustave Adolphe'ün topları piyade ve süvari bölüklerini destekleyecek şekilde kullandığı taktiğine benzer bir şekilde organize etmişti. Bu üçgenin tabanı Parvis Caddesi'nin girişini tıkayacak şekilde meydanın dibine yaslanıyordu, yan kenarlarından biri Hôtel-Dieu'ye, diğeri Saint-Pierre-aux-Boeufs'e dayanıyordu. Clopin Trouillefou, Çingeneler Dükü, dostumuz Jehan ve dilencilerin en yüreklileriyle birlikte en ön saftaydı.

Ortaçağ kentlerinde, dilencilerin şu an Notre-Dame'a düzenledikleri saldırıya benzer olaylar nadir sayılmaz-

dı. Bugün polis olarak adlandırdığımız kişiler o zamanlar mevcut değildi. Kalabalık şehirlerde, özellikle başkentlerde merkezî bir güç, düzenleyici yoktu. Bir kent kendini her şekilden ve her büyüklükten bölmeler halinde ayıran onlarca senyörlükten oluşuyordu. Bu yüzden ortaya birbirleriyle ters düşen onlarca polis birimi çıkıyor, yani polisin ehemmiyeti kalmıyordu. Örneğin Paris'te, vergi toplayan yüz kırk bir senyörün dışında, aralarında yüz beş caddeye sahip olan Paris piskoposunun, dört caddesi olan Notre-Dame-des-Champs başrahibinin de bulunduğu yargılama ve vergi toplama yetkisine sahip yirmi beş soylu daha vardı. Feodal adaletin tüm bu uygulayıcıları kralın egemenliğini kâğıt üzerinde tanıyordu. Hepsi kendi evlerindeymiş gibi davranıyor, yolların denetimini kendi ellerinde bulundurmak istiyordu. Feodalitenin Richelieu ve XIV. Louis tarafından kraliyet adına, Mirabeau tarafından halk adına yıkılması sürecini başlatan yorulmak bilmez işçi, birkaç genel güvenlik fermanıyla, Paris'i kuşatan bu derebeylik ağını delmeyi denemişti. Böylece 1465'te kent sakinlerine, idam cezası tehdidiyle geceleri pencerelerini mumlarla aydınlatma, köpeklerini kulübelerine kapatma talimatı verildi, aynı yıl akşamları caddelerin demir zincirlerle kapanması ve sokakta bıçak ya da saldırı aleti taşımanın yasaklanması fermanı yayınlandı. Ama kısa süre içinde bu belediye yasaları delinmeye başlandı. Kentliler pencerelerindeki mumu rüzgârın söndürmesine, köpeklerinin başıboş dolaşmasına göz yumdular, demir zincirler sadece sıkıyönetim dönemlerinde gerildi, silah taşıma yasağı Coupe-Gueule Caddesi'nin isminin Coupe-Gorge olarak değişmesinden başka bir şeye yaramadı, bu da önemli bir gelişme sayılırdı. Eski feodal yargılama yetkileri yürürlükte kaldı. Şehirde birbirleriyle ters düşen, birbirlerini rahatsız eden, diğerlerinin görev alanlarını kötüye kullanan iç içe geçmiş devasa bir senyörler yığını, eşkıyalığın, vurgunculuğun, ayaklanmaların aralarından silahlı ellerini

kollarını sallayarak geçtiği gereksiz bir devriyeler, art devriyeler, karşı devriyeler takımı hüküm sürüyordu. Bu yüzden böyle karmaşık bir ortamda halkın bir bölümünün, en kalabalık mahallelerde bile bir saraya, bir konağa, bir eve saldırması beklenmedik bir olay değildi. Olayların çoğunda, komşular yağma sırası kendilerine gelmedikçe hiçbir şeye müdahale etmiyordu. Alaybozan tüfeklerinin kurşunlarına kulak tıkıyor, pencerelerinin kanatlarını kapatıyor, kapılarına barikat kuruyor, çatışmanın devriyeli ya da devriyesiz sona ermesini bekliyorlardı. Ertesi gün Paris'te şu haber yayılıyordu: "Dün gece Étienne Barbette'in kapısını zorlamışlar," "Clermont mareşaline saldırmışlar," vs. Bu yüzden sadece kraliyet binaları, Louvre, Saray, Bastille, Tournelles'de değil, senyörlerin malikânelerinde, Petit-Bourbon'da, Hôtel de Sens'da, Hôtel d'Angoulême'de de duvarlarda mazgallar, kapıların üzerinde çıkma mazgallar vardı. Kiliseler kutsallıkları sayesinde korunuyorlardı. Yine de Notre-Dame'ın aralarında bulunmadığı bazı kiliseler güçlendirilmişti. Bir baron gibi silahlanan Saint-Germain-des-Pres başrahibinin elinde çandan çok mancınık yapımı için kullanılan bol miktarda bakır vardı. 1610'da kalesi hâlâ görünüyordu. Günümüzde ise sadece kilisesi kaldı. Notre-Dame'a dönelim.

İlk hazırlıklar tamamlandığında (Clopin'in emirlerinin sessizce ve büyük bir özenle yerine getirilmesine bakılırsa dilenciler ve serseriler takımının disiplininin mükemmel olduğunu söylememiz gerekir) Clopin avlunun korkuluk duvarına çıktı, yüzünü Notre-Dame'a dönüp, rüzgârla dalgalanan ve kendi dumanıyla gizlenen ışığı kilisenin cephesinin bir görünüp bir kaybolmasına yol açan meşalesini sallayarak boğuk ve tiz sesini yükseltti.

— Paris piskoposu, kilise mahkeme heyeti üyesi Louis de Beaumont sana söylüyorum, ben büyük çapulcu, serserilerin prensi, delilerin piskoposu Clopin Trouillefou. Büyücülük suçuyla yanlış yere mahkûm edilen kız kardeşimiz

senin kilisene sığındı. Ona barınak sağlamak ve koruyuculuk etmekle yükümlüsün. Oysa mahkeme heyeti onu geri almak istiyor, sen de bunu kabul ediyorsun. Tanrı ve serseriler takımı burada olmasaydı onu yarın Grève Meydanı'nda asacaklardı. Piskopos, bu yüzden sana geldik. Kilisen kutsalsa, kız kardeşimiz de kutsaldır, kız kardeşimiz kutsal değilse, senin kilisen de değildir. Bu yüzden seni uyarıyoruz, kiliseni kurtarmak istiyorsan kızı bize ver, yoksa kızı gelip biz alacağız ve kiliseni yağmalayacağız. Bu daha iyi olur. Kanıt olarak sancağımı şuraya dikiyorum, Paris piskoposu Tanrı seni korusun!

Ne yazık ki karamsar ve ürkütücü bir heybetle söylenen bu sözleri Quasimodo duyamadı. Clopin bir dilencinin getirdiği sancağı görkemli bir ifadeyle iki taşın arasına dikti. Bu, ucundan kanlı bir hayvan leşi parçasının sarktığı dişli bir yabaydı.

Ardından cepçiler kralı arkasını dönüp gözlerini, bakışları da mızrakları gibi parlayan o vahşi ordusunun üzerinde gezdirdi. Birkaç saniye sonra:

— İleri evlatlar! Savaşçılar, görev başına! diye haykırdı.

Suratları çilingiri andıran, iri yapılı, geniş omuzlu otuz serseri çekiçleri, pensleri, demir çubuklarıyla sıralarından çıkıp kilisenin ana kapısına yöneldi. Basamağı çıktıktan sonra sivri kemerin altında çömelmiş bir halde kapıyı pensler ve kaldıraçlarla kurcalamaya başladılar. Onlara yardım etmek ya da bakmak için peşlerinden giden bir dilenciler kalabalığı cümle kapısının on bir basamağını doldurmuştu. Yine de kapı iyi dayanıyordu.

— Lanet olsun! Sert ve inatçı! diyordu biri.

— Eski ve menteşeleri sertleşmiş, diyordu bir diğeri.

— Cesaret, dostlar! diye araya giriyordu Clopin. Bir terlik için başımı vermek üzere bahse girerim ki, tek bir kilise görevlisi uyanmadan kapıyı açacak, kızı alacak ve ana sunağı yağmalayacaksınız. Bakın! Sanırım kilit sarsılıyor.

Clopin'in sözleri o anda arkasında yankılanan korkunç bir gürültüyle yarıda kaldı. Geri döndü. Gökten düşen devasa bir kalas kilisenin basamağındaki on kadar dilenciyi ezdikten sonra bir top gibi gürleyip sıçrayarak sağda solda korku çığlıklarıyla kaçışan baldırı çıplakların kollarını bacaklarını kırmaya devam ediyordu. Avlu bir anda boşaldı. Öncüler, kemer eğrisi tarafından korunmalarına rağmen kapıyı terk ettiler. Clopin bile kiliseden belli bir mesafeye kadar uzaklaştı.

— Ucuz kurtuldum! diye bağırıyordu Jehan. Lanet olsun, kalasın rüzgârını hissettim! Ama Kasap Pierre nalları dikti!

Haydutların bu kalas karşısında nasıl şaşkınlıkla karışık bir korkuya kapıldıklarını tasvir etmek mümkün değildi.

Birkaç dakika boyunca, bu tahta parçasından kralın yirmi bin okçusundan daha fazla korkmuş bir halde gözlerini havaya diktiler.

— Şeytan çarpsın! diye homurdandı Çingeneler dükü, bu iş büyü kokuyor!

— Bu kalası bize ay fırlattı, dedi Andry-le-Rouge.

— Üstelik, ayın Meryem Ana'nın dostu olduğunu söylerler! dedi François Chanteprune.

— Kahrolasıcalar! diye haykırdı Clopin, hepiniz ahmaksınız!

Ama kalasın nasıl düştüğünü o da açıklayamıyordu.

Bu arada cephenin, meşalelerin aydınlığının ulaşamadığı zirvesinde hiçbir şey seçilemiyordu. Ağır kalas avlunun ortasında dururken, ilk darbeyi alanların, bedenleri taş basamakların köşelerinde ikiye bölünenlerin inlemeleri duyuluyordu. İlk şaşkınlığı atlatan cepçiler kralı nihayet arkadaşları tarafından akla uygun bulunan bir açıklama yaptı.

— Vay canına! Yoksa rahipler kendilerini mi savunuyorlar? O zaman yağmalayalım! Yağmalayalım!

— Yağmalayalım! diye tekrarladı kalabalık öfkeli bir hurra çekerek ve kilisenin cephesine oklar, tüfek mermileri yağmaya başladı.

Bu gürültü üzerine, komşu evlerin huzurlu sakinleri uyandı, açılan birçok pencerede ellerindeki mumlarla birçok adam belirdi.

— Pencerelere ateş edin, diye bağırdı Clopin. Pencerelerin hemen kapanmasıyla, bu aydınlık ve gürültülü sahneye korku dolu bakışlar yöneltecek zamanı zor bulan zavallı şehirliler, ter içinde kalmış bir halde karılarının yanına dönerken kendi kendilerine büyücü ayinlerinin artık Notre-Dame'ın avlusunda mı yapıldığını ya da 64'de olduğu gibi Burgonyalıların saldırıya mı geçtiklerini soruyorlardı. Erkekler evlerinin soyulacağını, kadınlarsa tecavüze uğrayacaklarını düşünerek titriyordu.

— Yağmalayalım! diye tekrarlıyordu çapulcular takımı, ama yaklaşmaya cesaret edemiyor, kiliseye, kalasa bakmakla yetiniyorlardı. Kalas kımıldamıyor, katedral sakinliğini ve ıssızlığını koruyordu, yine de bir şey dilencilerin yerlerinde kalmalarını sağlıyordu.

— Öncüler, iş başına! diye bağırdı Trouillefou. Kapıyı zorlayın.

Kimse yerinden kımıldamadı.

— Şuraya bakın! dedi Clopin. İşte bir kalastan korkan adamlar!

Yaşlı bir öncü ona seslendi.

— Komutan! Canımızı sıkan kalas değil, her yanı demir sürgülerle örülmüş kapı. Pensler işe yaramıyor.

— O zaman kapıyı kırmak için size ne gerekiyor? diye sordu Clopin.

— Bir koçbaşı gerek!

Cepçiler kralı yürekli bir tavırla kocaman kalasa doğru koşup ayağını üzerine koydu.

— İşte size koçbaşı, diye bağırdı, papazlar onu bize yolladı. Ve alaycı bir gülümsemeyle kiliseyi selamladı: Teşekkürler papaz efendiler!

Bu yürekli davranışın etkisiyle kalasın büyüsü bozulmuştu. Dilenciler cesaretlerini yeniden topladılar; kısa süre içinde yüzlerce kol tarafından tüy gibi kaldırılan ağır kalas daha önce açılması denenen büyük kapıyı sarstı. Dilencilerin meydana yaydığı birkaç meşalenin yarı aydınlığında, bu insan kalabalığı tarafından kiliseye doğru koşturulan uzun kalası görenler, onu başını öne eğmiş bir halde taştan bir deve saldıran bin ayaklı bir canavar sanabilirdi.

Kalasın darbesiyle devasa bir davul gibi gümbürdeyen kapı çatlamasa da, tüm katedral sarsıldı. Yapının derin oyuklarının gürlediği duyuldu. Aynı anda, kilisenin tepesinden saldırganlara doğru iri taşlar yağmaya başladı.

— Lanet olsun! diye bağırdı Jehan, kuleler parmaklıklarını kafamıza doğru mu fırlatıyorlar?

Ama artık geri dönüş yoktu, cepçiler kralı başı çekiyordu. Piskoposun kendini savunduğuna kuşku yoktu. Bu yüzden, kafataslarını çatlatan taşlara rağmen kapı daha büyük bir öfkeyle zorlanıyordu. Bu taşların teker teker ve peş peşe düşmesi ilginçti. Kabadayılar taşların bir bacaklarına bir kafalarına çarpışını hissediyorlardı. Taşlardan nasibini almayan pek yoktu ve artık kapıyı hiç durmadan zorlayan saldırganların dibinde kan içinde kalarak çırpınan yaralılardan ve ölülerden oluşan bir kalabalık vardı. Uzun kalas tıpkı bir çan tokmağı gibi kapıyı düzenli aralıklarla dövmeyi sürdürüyor, taşlar yağmaya, kapı gürlemeye devam ediyordu.

Okuyucu hiç kuşkusuz dilencileri öfkelendiren bu beklenmedik saldırıyı Quasimodo'nun düzenlediğini tahmin etmiştir. Tesadüfler ne yazık ki yürekli sağıra yardım etmişti. Kulelerin arasındaki sahanlığa indiğinde kafasındaki düşünceler karışıktı. Yukarıdan kiliseye doğru yönelen kalabalığı gördüğünde koridorda birkaç dakika boyunca çılgınlar gibi koşuşturmuş, şeytana ya da Tanrı'ya Çingene kızını kurtarması için yalvarmıştı. Aklına güney kulesine çıkıp alarm ça-

nını çalmak gelmişti, ama daha çanı çalamadan, Marie'nin güçlü sesi tek bir çığlık bile atamadan kilisenin kapısı on kere kırılmış olamaz mıydı? Tam o sırada, öncüler çilingir takımlarıyla kapıya doğru ilerliyorlardı. Ne yapmalıydı?

Aniden, ustaların gün boyunca güney kulesinin duvarını, çatısını, damını onardıklarını hatırladı. Beyninde bir şimşek çaktı. Duvar taştan, çatı tahtadan, dam kurşundandı. (Bu olağanüstü çatı malzeme bolluğundan dolayı orman olarak anılıyordu.) Quasimodo hemen o kuleye koştu. Gerçekten de alttaki odalar malzemeyle doluydu. Her yanda molozlar, rulo halinde kurşun tabakaları, uzun tahta yığınları, testereyle yeni kesilmiş güçlü kirişler, harç döküntüleri vardı. Burası tam bir cephanelikti.

Zaman daralıyor, aşağıda çekiçler ve pensler çalışıyordu. Tehlike duygusunun on katına çıkardığı bir güçle kalasların en ağır ve en uzun olanını kaldırıp bir pencereden dışarı uzattı, ardından kulenin dışından yeniden kavradı, sahanlığı çevreleyen korkuluğun üzerinden kaydırıp boşluğa bıraktı. Yaklaşık elli metrelik bu düşüşü sırasında, duvarlara çarpan, heykelleri kıran, tek başına uzayda gezinen bir değirmen kanadı gibi kendi ekseni etrafında defalarca dönen devasa kalas nihayet yere düştüğünde korkunç çığlıklar yükseldi. Avlunun üstünde sıçrayan siyah kalas hamle yapan bir yılanı andırıyordu.

Quasimodo Çingenelerin bir çocuğun soluğuyla dağılan küller gibi kaçıştıklarını gördü. Gökten düşen kitleye büyülenmiş gibi baktıktan sonra kiliseyi cümle kapısındaki taştan azizlerin gözlerini kör edecek şekilde ok ve iri saçma yağmuruna tutan kalabalığın şaşkınlığından yararlanan Quasimodo daha önce kalası fırlattığı parmaklığın kenarına taşları, molozları, duvarcı ustalarının alet çantalarını sessizce yığıyordu. Böylece, kapıyı kalasla zorlamaya koyulduklarında, yukarıdan kilise başlarının üzerine yıkılıyormuşcasına bir taş yağmuru başladı.

O anda Quasimodo'yu kim görse korkardı. Parmaklığın kenarına yığdığı taşların dışında sahanlığı da cephanelikle doldurmuştu. Dış kenarın üzerindeki molozlar bittiğinde sahanlıktaki taşları atmaya başladı. İnanılmaz bir güçle bir eğilip bir kalkıyor, eciş bücüş iri kafası parmaklığın üzerine eğiliyor, ardından bir taş, koca bir taş daha aşağı düşüyordu. Ara sıra gözüyle attığı taşı izliyor ve birini öldürdüğünde:

— Hah! diyordu.

Yine de dilencilerin cesareti kırılmıyordu. Yüklendikleri kapı meşeden koçbaşlarının ağırlığına eklenen yüzlerce kolun etkisiyle en az yirmi kere sarsılmıştı. Tahtalar çatırdıyor, oymalar parçalar halinde uçuşuyor, topuk demirleri her sarsıntıda vidalı halkaları üzerinde sıçrıyor, ince tahtalar demir damarların arasından öğütülmüş un gibi dökülüyordu. Quasimodo için ne mutlu ki, kapıda tahtadan çok demir vardı. Yine de, büyük kapının sarsıldığını hissediyordu. Duymasa da, her koçbaşı darbesi kilisenin dehlizlerinde ve yüreğinin derinliklerinde yankılanıyordu. Yukarıdan zafer kazanmış bir eda ve öfkeyle yumruklarını karanlık cepheye doğru sallayan dilencileri görüyor, başının üzerinde sürüler halinde kaçışan baykuşların kanatlarına Çingene kızı ve kendi adına imreniyordu. Taş yağmuru saldırganları püskürtmeye yetmiyordu.

O endişe anlarından birinde, serseriler ve dilenciler takımına taş attığı parmaklığın biraz aşağısında, doğrudan büyük kapının üzerine açılan iki taş su oluğunu fark etti. Bu olukların iç ağızları sahanlığın zemininde sonlanıyordu. Aklına bir şey geldi; çalı çırpı demetleri almak için zangoç kulübesine gitti, çalı çırpının üzerine uzun tahta yığınlarını, kurşun rulolarını, henüz kullanmadığı cephaneliklerini koydu ve bu malzemeleri olukların deliklerine yerleştirip lambasıyla ateşe verdi.

Bu arada, artık taş yağmadığını fark eden dilenciler, yukarıya bakmıyorlardı. İnindeki yaban domuzunu zorlayan

bir köpek sürüsü gibi soluk soluğa kalan haydutlar, koçbaşının harap ettiği ama hâlâ ayakta duran büyük kapının önüne büyük bir uğultuyla toplaşıyorlardı. İçleri titreyerek kapıyı delip geçecek büyük darbeyi bekliyorlardı. Hepsi kapı açıldığında bu bereketli katedrale, üç yüz yılın zenginliklerinin biriktiği bu geniş depoya ilk giren olmak için kapıya yakın durmaya çalışıyordu. Sevinç ve iştahla kükreyerek birbirlerine gümüşten güzel haçları, sırmalı, ipek ayin cübbelerini, yaldızlı gümüşten mezarları, koro yerinin muhteşemliklerini, göz kamaştırıcı yontuları, meşalelerle aydınlanan Noelleri, güneşle parlayan Paskalyaları, sunakları altın ve elmastan bir kabuk halinde çevreleyen o görkemli şamdanları, ermiş terekelerinin saklandığı sandıkları, kutsal emanetler kutusunu, kutsal kasenin içine konduğu dolapları hatırlatıyorlardı. Kuşkusuz, hırsızlar, sara taklidi yaparak, yangın mağduru olduklarını söyleyerek dilenenler, ayyaşlar, o tutku dolu anda, Çingene kızının özgürlüğünden çok Notre-Dame'ı yağmalamayı düşünüyorlardı. Hatta hırsızların bir bahaneye ihtiyaçları olsaydı, Esmeralda birçoğu için güzel bir bahane olacaktı.

Nihai darbeye var güçleriyle katılmak için soluklarını tutmuş, kaslarını germiş bir halde son bir çabayla koçbaşının etrafına toplandıkları sırada, aniden kalasın indiği andakinden daha korkunç bir haykırış yankılandı. Bağırmayanlar, hâlâ yaşayanlar etraflarına bakınıyorlardı. İki erimiş kurşun akıntısı binanın tepesinden kalabalığın en yoğun olduğu noktaya doğru dökülüyordu. Bu insan denizi, düştüğü iki noktada karın üzerine dökülen sıcak suyun yaptığı gibi iki kara ve tüten delik açan kaynar metal sıvısının altında yığılıp gidiyordu. Her yanda, bedenleri yarı kömürleşmiş halde can çekişenler, acıyla inleyenler vardı. Bu iki ana akıntının etrafında, bu korkunç yağmurun, saldırganların üzerine saçılan ve kafataslarına alevden burgular gibi giren damlaları vardı. Bu, sefilleri binlerce dolu tanesi gibi kırıp geçen yoğun bir ateşti.

Çığlıklar içler acısıydı. Kalası cesetlerin üzerine attıktan sonra en yüreklisinden en tabansızına kadar hepsi kaçtı. Avlu ikinci kez boşalmıştı.

Tüm bakışlar kilisenin tepesine yönelmişti. Gördükleri olağanüstü bir şeydi. Merkezî gül pencerenin üzerinde yer alan en yüksek galerinin zirvesinde, iki çan kulesinin arasında kıvılcım girdaplarıyla yükselen ve rüzgârın ara sıra bir parçasını dumanlar halinde götürdüğü büyük bir ateş vardı. Bu ateşin, yonca süslemeleri korlaşmış karanlık parmaklığın altında, gümüş renkli akıntısını cephenin aşağısına bırakan bu korkunç yağmuru hiç durmadan kusan canavar ağızlı iki su oluğu vardı. İki sıvı kurşun akıntısı zemine yaklaştıkça tıpkı süzgeçli kovanın deliklerinden sıçrayan sular gibi demetler halinde genişliyorlardı. Alevlerin üzerinde, birisi simsiyah, diğeri kıpkırmızı cepheleri belirgin bir şekilde görülen devasa kuleler gökyüzüne yansıttıkları gölgenin enginliğinden daha yüksekmiş gibi gözüküyorlardı. Şeytan ve ejderha heykelleri korkunç bir görüntü sergiliyorlardı. Ateşin kaygılı aydınlığı onları hareket edermiş gibi gösteriyordu. Güler gibi görünen yılanlar, ulumaları duyulur gibi olan canavarlar, ateşe üfleyen semenderler, dumanın içinde aksıran ejderhalar vardı. Ve taştan uykularından bu ateş ve gürültüyle uyandırılmış canavarların arasında, ara sıra tıpkı mumun önünden geçen bir yarasa gibi ateşin üzerinde beliren bir şey daha vardı.

Bu garip fener kuşkusuz uzakta, Bicêtre tepelerinin oduncusunu uyandıracak, çalılıklarının üzerinde Notre-Dame'ın kocaman kulelerinin gölgesinin sendelediğini gördüğünde oduncu korkudan donakalacaktı. Dilenciler korkunç bir sessizliğe gömüldüklerinde, sadece manastırlarında kapalı kalan ve yanan bir ahırdaki atlardan daha büyük bir endişe duyan papazların imdat çığlıklarından, hızla açılıp kapanan pencerelerin kaçamak gürültüsünden, Hôtel-Dieu Hastanesindeki hareketlilikten, alevleri dalgalandıran rüzgârdan, can

çekişenlerin son hırıltılarından ve kaldırıma düşen kurşun yağmurunun cızırtısından başka hiçbir şey duyulmuyordu.

Bu arada dilencilerin önde gelenleri Gondelaurier Mâlikanesinin sundurmasının altına çekilmişlerdi. Bir taşın üzerine oturmuş olan Çingeneler dükü havada, altmış metre yükseklikte parıldayan fantastik ateşi dinî bir kaygıyla izliyordu. İri yumruklarını öfkeyle ısıran Clopin Trouillefou dudaklarının arasından:

— İçeri girmek imkânsız! diye mırıldandı.

— Yaşlı, perili bir kilise! diye homurdandı yaşlı Çingene Mathias Hungadi Spicali.

— Papa'nın bıyıkları adına! diye ekledi kır saçlı bir sinsi. İşte size Lectoure'un çıkma mazgallarından daha mükemmel bir şekilde erimiş kurşun tüküren su olukları.

— Ateşin önünden gelip geçen şu iblisi görüyor musunuz? diye haykırdı Çingeneler dükü.

— Vay canına, dedi Clopin, o lanet zangocun ta kendisi, bu Quasimodo.

Çingene başını sallıyordu.

— Size bunun kalelerin iblisi, büyük marki Sabnac cini olduğunu söylüyorum. Aslan başlı, silahlı bir asker. Bazen iğrenç bir ata biner. Kuleler inşa etmek için insanları taşa çevirir. Ta kendisi, onu tanıyorum. Bazen Türk usulü sırmadan güzel bir elbise giyer.

— Bellevigne-de-l'Étoile nerede?

— Öldü, dedi bir dilenci.

Andry-le-Rouge ahmakça gülerek:

— Notre-Dame, Hôtel-Dieu Hastanesine iş çıkarıyor, diyordu.

— Bu kapıyı zorlamanın başka bir yolu yok mu? diye haykırdı cepçiler kralı ayağını yere vurarak.

Çingeneler kralı ona üzüntüyle siyah cepheyi fosfordan iki uzun şiş gibi hiç durmadan çiziktiren o iki kaynar kurşun akıntısını gösterdi.

— Bunun gibi kendini koruyan birçok kilise vardır, dedi iç çekerek. Kırk yıl önce Konstantinopol'deki Ayasofya Kilisesi kubbelerini silkeleyerek Muhammet'in hilalini üç kere yere fırlattı. O kiliseyi inşa eden Guillaume de Paris bir büyücüydü.

— Şapkalı kurtların yarın asacakları kız kardeşimizi burada bırakıp kovulmuş uşaklar gibi çekip gitmemiz mi gerekiyor? dedi Clopin.

— Ya altınlarla dolu ayin eşyaları bölmesi ne olacak? diye ekledi ismini bilemediğimiz için üzüntü duyduğumuz bir dilenci.

— Şeytanın sakalı! diye bağırdı Trouillefou.

— Bir kez daha deneyelim, dedi dilenci.

Mathias Hungadi başını sallladı.

— Kapıdan giremeyiz. Büyülü eski kilisenin bir açığını bulmalıyız. Bir delik, gizli bir kapı, bir ek yeri.

— Arkamdan gelen var mı? dedi Clopin. Ben gidiyorum. Bu arada, her yanı zırhlarla kaplı küçük öğrenci Jehan nerede?

— Ölmüş olmalı, diye karşılık verdi yanındakilerden biri. Artık kahkahaları duyulmuyor.

Cepçiler kralı kaşlarını çattı.

— Yazık. O zırhın altında cesur bir yürek vardı.

— Ya Üstat Pierre Gringoire?

— Komutan Clopin, dedi Andry-le-Rouge, daha Pont-aux-Changeurs Köprüsüne gelmeden sıvıştı.

Clopin ayağını yere vurdu.

— Tabansız herif! bizi bu işe o sürükledi ve bizi yolun ortasında yarıda bırakıyor! Kafasına terlik giymiş alçak geveze!

— Komutan Clopin, diye bağırdı Parvis Caddesine bakan Andry-le-Rouge, işte küçük öğrenci!

— Hades'e şükürler olsun! dedi Clopin. Ama peşinden ne sürüklüyor?

Bu, gerçekten de, ağır şövalye giysilerinin ve yerde sürüklediği uzun bir merdivenin izin verdiği ölçüde hızla koşan Jehan'dı. Kendinden yirmi kat daha uzun bir ot parçasını taşıyan karınca gibi soluk soluğa kalmıştı.

— Zafer! *Te Deum*![11] diye bağırıyordu öğrenci. İşte Saint-Landry iskelesi hamallarının merdiveni.

Clopin yanına yaklaştı.

— Evlat, bu merdivenle ne yapacaksın?

— Onu aldım, diye yanıtladı soluk soluğa kalmış olan Jehan.

— Nerede olduğunu biliyordum. Belediye başkan yardımcısının evinin hangarının altında. Orada tanıdığım ve beni Cupido gibi yakışıklı bulan bir kız var. Merdiveni almam için bana yardım etti. Merdiven artık benim! Zavallı kız bana kapıyı geceliğiyle açtı.

— Tamam, dedi Clopin, ama bu merdivenle ne yapacaksın?

Ona muzip ve muktedir bir ifadeyle bakan Jehan parmaklarını kastanyet gibi şıkırdattı. O sırada çok heybetli görünüyordu. Başında on beşinci yüzyılın, ejderha görünümlü tolga tepelikleriyle düşmanı ürküten o miğferlerden biri vardı. Jehan'ınkinde onu, Homeros'un destanında, Nestor'un gemisindeki korkunç δεκεμβολος[12] ile kıyaslanacak ölçüde gösterişli kılan on tane demir gaga bulunuyordu.

— Cepçilerin yüce kralı, demek bu merdivenle ne yapacağımı soruyorsunuz? Orada, üç kapının üzerindeki ahmak suratlı heykeller dizisini görüyor musunuz?

— Evet. Ne olacak?

— Orası Fransa krallarının galerisidir.

— Beni niye ilgilendirsin? dedi Clopin.

— Dinleyin o zaman! Bu galerinin sonunda sadece bir sürgüyle kilitlenmiş bir kapı vardır, bu merdivenle oraya çıkıp kiliseye gireceğim.

---

11 Tanrım! (Lat.)

12 On mahmuz. (Yun.)

— Evlat önce benim çıkmama izin ver.

— Hayır dostum, merdiven benim. Gelin, ikinci olarak siz çıkacaksınız.

— Beelzebub seni boğsun! dedi öfkelenen Clopin, kimsenin ardından gitmek istemem.

— O zaman, kendine bir merdiven bul Clopin!

Jehan merdivenini sürükleyip, "Çocuklar, arkamdan gelin!" diye bağırarak meydanda koşmaya başladı.

Kısa sürede merdiven yan kapıların üzerindeki alt galerinin parmaklığına yaslandı. Bunu alkışlarla destekleyen dilenci kalabalığı yukarı çıkmak için merdivenin dibine doğru hareketlendi. Ama öncelik hakkını kullanan Jehan merdivenin basamağına ayağını ilk basan kişi olmuştu. Yol epey uzundu. Fransa krallarının galerisi günümüzde kaldırımın yaklaşık yirmi metre üzerindedir. Sekinin on basamağı bu yüksekliği daha da arttırıyordu. Ağır zırhından dolayı yavaş çıkan Jehan bir eliyle basamağı, diğer eliyle arbaletini tutuyordu. Merdivenin ortasına geldiğinde, basamakların üzerinde yatan yığınlarla ölüye hüzünle baktı.

— Ne yazık! dedi, işte İlyada'nın beşinci bölümüne yakışır bir ceset yığını!

Ardından yukarı çıkmaya devam etti. Dilenciler de peşinden geliyordu. Her basamakta bir kişi vardı. Karanlıkta dalgalanarak yükselen bu zırhlı sırtlar çizgisini gören, onu kiliseye tırmanan çelik derili bir yılan sanabilirdi. Başı çeken Jehan'ın ıslık çalması da bu yanılsamayı destekleyebilirdi. Nihayet galerinin balkonuna ulaşan öğrenci çevik bir hamleyle içeri atladığında tüm dilenciler tarafından alkışlandı. Jehan kalenin sahibi olarak bir sevinç çığlığı attı ve aniden taşlaşmış bir halde olduğu yerde kalakaldı. Karanlıkta, ateş saçan gözüyle bir kral heykelinin arkasına saklanmış olan Quasimodo'yu fark etmişti.

Korkunç kambur, daha ikinci bir istilacı balkona ayak basamadan merdivenin başına sıçradı, tek bir söz bile et-

meden merdivenin iki ucunu güçlü elleriyle kavrayıp duvardan uzaklaştırdı, endişeli uğultuların ortasında yukarıdan aşağıya kadar dilencilerle dolu uzun ve esnek merdiveni bir süre salladı ve aniden insanüstü bir güçle bu insan salkımını meydana geri gönderdi. Geriye doğru giden merdiven bir an tereddüt eder gibi dik durdu, ardından salındı, sonra aniden yirmi beş metre yarı çapında korkunç bir yarım daire çizerek, zincirleri kopmuş bir iner kalkar köprüden daha hızlı bir şekilde üzerindeki haydutlarla birlikte yere çakıldı. Her yandan yükselen küfürlerin ardından her şey olup bitmişti, kolları bacakları kırılan birkaç zavallı ölüler yığının arasından sürünerek uzaklaştı. Kuşatmacıların ilk zafer çığlıklarının yerini acı ve öfke dolu bir uğultu almıştı. Soğukkanlılığını kaybetmeden dirseklerini parmaklığa yaslayan Quasimodo penceresinden bakan uzun saçlı, yaşlı bir kral gibi görünüyordu.

Jehan Frollo zor bir durumdaydı. Arkadaşlarından yirmi beş metrelik dik bir duvarla ayrılmış halde galeride korkunç zangoçla baş başa kalmıştı. Quasimodo merdivenle uğraşırken, öğrenci açık sandığı gizli kapıya koşmuştu. Ama durum hiç de sandığı gibi değildi. Sağır, galeriye girerken kapıyı kilitlemişti. Bunun üzerine, soluk almaya cesaret edemeden, ürkmüş yüzüyle bakışlarını korkunç kamburdan ayırmadan bir kral heykelinin arkasına saklanmıştı. Bu haliyle, tıpkı bir hayvanat bahçesi bekçisinin karısına kur yapan ve bir akşam, aşk randevusuna giderken çıkacağı duvarı şaşırıp aniden karşısında beyaz bir ayı bulan o adam gibiydi.

İlk başta onunla ilgilenmeyen sağır, sonunda başını çevirdi ve aniden dikildi. Öğrenciyi fark etmişti. Jehan kendini sıkı bir çatışmaya hazırladı, ama sağır hiç kımıldamadı, sadece öğrenciye doğru dönmüş, ona bakıyordu.

— Ah! Ah! dedi Jehan, neden o tek gözündeki hüzünlü ifadeyle bana bakıyorsun?

Ve genç şaklaban bu şekilde konuşurken sinsice yayını hazırlıyordu.

— Quasimodo! diye bağırdı, lakabını değiştireceğim, artık sana kör diye hitap edecekler.

Yayını gerdi. Havada vızıldayan tüylü ok kamburun sol koluna saplandı. Quasimodo bunu kolu hafifçe sıyrılan Kral Pharamond kadar önemsedi. Oku eliyle kolundan çıkarıp iri dizinin üzerinde sakince kırdı, sonra iki parça halinde yere bıraktı. Ama Jehan ikinci bir ok fırlatacak zamanı bulamadı. Oku kırdıktan sonra derin bir soluk alan Quasimodo bir çekirge gibi sıçradı, üzerine atladığı öğrencinin zırhı duvarda yamyassı oldu. Ardından, meşale ışıklarının dalgalandığı bu alacakaranlıkta korkunç bir olay yaşandı.

Quasimodo sol eliyle, kaybettiğini hissettiği için artık çırpınmayan Jehan'ın iki kolunu kavramıştı. Sağ eliyle sessizce ve kasvetli, ağır hareketlerle zırh takımının tüm parçalarını, kılıcını, hançerlerini, miğferini, zırhını, kol şeritlerini teker teker çıkarıyordu. Âdeta bir maymun cevizin kabuğunu soyuyordu. Quasimodo öğrencinin demir kabuğunu parça parça yere atıyordu. Bu ürkütücü ellerin arasında silahsız, soyulmuş, güçsüz, çıplak bir halde kaldığını gören öğrenci sağırla konuşmayı denemedi, bunun yerine ona doğru küstahça gülerek, on altı yaşın verdiği yürekli bir umursamazlıkla o zamanlar pek tutulan şu şarkıyı söyledi:

Çok şık giyinmişti
Cambrai şehri
Marafin onu soydu.

Şarkısını tamamlayamadı. Galerinin korkuluk duvarına çıkan Quasimodo'nun tek eliyle ayaklarını tuttuğu öğrenciyi boşlukta sapan gibi salladığı görüldü, ardından kemik dolu bir kutunun duvara çarpışına benzeyen bir ses duyuldu ve aşağı fırlatılan bir şeyin yolun üçte birinde yapının bir çıkıntısında takılıp kaldığı görüldü. Bu, iki bülüm halde duran, karnı parçalanmış, kafası patlamış bir cesetti.

Dilencilerden bir korku çığlığı yükseldi.

— İntikam! diye bağırdı Clopin.

— Yağmalayalım! diye karşılık verdi kalabalık. Hücum! hücum!

Bunun üzerine her dilin, her şivenin, her taşra ağzının birbirine karıştığı korkunç bir uğultu yankılandı. Zavallı öğrencinin ölümü kalabalıkta bir utanç duygusu uyandırmış, herkesi bir kambur tarafından korunan bu kilise karşısındaki başarısızlığın öfkesi kaplamıştı. Bu öfke yeni merdivenler getirip, meşalelerin sayısını artırmıştı ve birkaç dakika sonra, çılgına dönen Quasimodo bir karınca sürüsünün Notre-Dame'ın dört bir yanından saldırıya geçtiğini gördü. Merdiveni olmayanların düğümlü ipleri vardı, ipleri olmayanlar oymaların kabartmalarına tırmanıyor, birbirlerinin yırtık pırtık giysilerine asılıyorlardı. Korkunç yüzlerden oluşan bu yükselen dalgaya karşı koymak mümkün değildi; bu vahşi yüzler öfkeyle ışıldıyor, toprak rengi alınlardan terler boşanıyor, gözler ateş saçıyordu. Tüm bu buruşuk yüzler, tüm bu çirkinlik Quasimodo'yu dört bir yandan kuşatıyordu. Sanki başka bir kilise yılan saçlı ejderlerini, buldoklarını, iblislerini, en fantastik heykellerini saldırmaları için Notre-Dame'a göndermişti. Âdeta cephenin taştan canavarlarının üzerinde bir canlı canavarlar katmanı ilerliyordu.

Bu arada meydan binlerce meşale ile aydınlanmış, şimdiye dek karanlığa gömülmüş olan bu karmaşık sahne aniden ışıkla tutuşmuştu. Parıldayan avlu gökyüzüne ışıltısını yayıyor, yüksek sahanlıktaki ateş yanmaya devam ediyor ve uzaktan şehri aydınlatıyordu. Devasa kulelerin uzakta, Paris'in çatılarının üzerindeki görüntüsü bu aydınlıkta bir ayça oyuntusu oluşturuyordu. Şehir canlanmış gibiydi. Uzaktan gelen alarm çanları yakınıyorlardı. Dilenciler uluyor, soluk soluğa küfrediyor, tırmanıyorlardı. Çingene kızı için titreyen, bu öfkeli yüzlerin galerisine giderek daha fazla yaklaştığını gören, bunca düşman karşısında kendini güçsüz

hisseden Quasimodo Tanrı'dan bir mucize diliyor, kollarını umutsuzca büzüştürüyordu.

V
Fransa Kralı XI. Louis'nin Dualarını Okuduğu Sığınak

Okuyucu belki de, çan kulesinin tepesinden Paris'i gözleyen Quasimodo'nun dilencilerin karanlık sürüsünü fark etmeden kısa süre önce, Saint-Antoine tarafında, yüksek ve kasvetli bir binanın en üst katındaki bir camda ışık yandığını unutmamıştır. Bu bina Bastille'di. Bu ışık, XI. Louis'nin şamdanından yayılıyordu. Gerçekten de Kral XI. Louis iki günden beri Paris'teydi. İki gün sonra, Montilz-lès-Tours'daki kalesine dönecekti. Etrafında yeterince entrikanın, darağacının, İskoçyalı okçunun varlığını hissedemediği için güzel şehri Paris'e nadiren ve birkaç günlüğüne geliyordu. O gün yatmak için Bastille'e gelmişti. Louvre'daki on iki iri hayvan başı ve on üç yüce peygamberle süslenmiş büyük şöminesi, üç buçuğa dört metrelik geniş yatağıyla beş kulaç[13] karelik bir alanı kaplayan büyük odasından pek hoşlanmıyor, bu görkemin içinde kendini kaybolmuş gibi hissediyordu. Burjuva alışkanlıklarını benimsemiş olan bu kral küçük yataklı, küçük bir odasının bulunduğu Bastille'i tercih ediyordu. Üstelik Bastille daha güvenliydi.

Kralın ünlü cezaevinde kendisine ayırdığı bu *odacık* da yeterince genişti ve burcun içindeki küçük kulenin en üst katında yer alıyordu. Bu yuvarlak odanın zemini parlak hasırla döşenmiş, tavan kirişleri yaldızlı kalaydan zambaklarla süslenmiş, duvarları beyaz kalaydan gül biçimli süslemelerle kaplanmış ve sarı zırnık ile açık çivit mavisi karışımından elde edilen açık yeşil renge boyanmıştı.

13 Yaklaşık iki metrelik uzunluk birimi. (ç.n.)

Odada pirinç teller ve demir parmaklıklarla kafeslenmiş, levhası yirmi iki kuruş tutan ve kral ile kraliçenin armalarıyla süslenmiş renkli camlarla karartılmış uzun, kemerli bir pencere vardı. Odanın tek girişini oluşturan kapısı, yüz elli yıl önceki evlerde sıklıkla görüldüğü gibi içeriden halıyla kaplanmıştı, dış tarafta ise İrlanda tahtasından yapılmış, ince bir marangozluk işiyle ilginç bir şekilde işlenmiş sundurmalardan biri vardı. "Mekânları çirkinleştirip, tıkış tıkış etseler de, yaşlılarımız onlardan vazgeçmek istemez, her şeye rağmen onları muhafaza etmek isterler," diyordu Sauval umutsuzca.

Bu odada sıralar, masa ayaklıkları, tabureler, ayaklıklarla desteklenen ve tanesi dört kuruş eden güzel iskemleler gibi sıradan bir evde bulunabilecek hiçbir şey yoktu. Sadece, oldukça zarif görünen açılır kapanır bir iskemle vardı, bu iskemlenin tahtası kırmızı fon üzerine güllerle süslenmiş, uzun ipek saçakların sarktığı oturacak yeri onlarca altın çiviyle çakılmış Kordoba derisiyle kaplanmıştı. Bu iskemlenin tek olması odada oturma hakkına tek bir kişinin sahip olduğunu gösteriyordu. İskemlenin ve pencerenin hemen yanında, üzerinde kuş resimleriyle süslenmiş bir örtü bulunan bir masa vardı. Bu masanın üzerinde mürekkeple lekelenmiş bir yazı takımı, birkaç parşömen kâğıdı, birkaç yazı tüyü ve oymalı gümüşten bir maşrapa bulunuyordu. Biraz daha ötede portatif bir soba, koyu kırmızı kadifeyle kaplı, altın süslemeli bir dua iskemlesi görülüyordu. Nihayet odanın dibinde, üzerinde ne parlak pul, ne süs şeritleri bulunan, sarı ve pembe damasko kumaştan sade bir yatak vardı. XI. Louis'nin uykusuna ya da uykusuzluğuna tanık olan bu ünlü yatağı, Cyrus'ta *Aricidie ve Canlı Ahlâk* karakterlerini canlandıran madam Pilou iki yüzyıl önce bir danıştay üyesinin evinde görmüştü. İşte "Fransa Kralı XI. Louis'nin dualarını okuduğu sığınak" olarak anılan oda böyleydi.

Okuyucuyu oldukça loş olan bu odaya soktuğumuzda mum söndür çanı çalalı bir saat olmuştu ve odanın farklı

bölümlerinde gruplaşmış beş kişiyi aydınlatmak için sadece masanın üzerine konmuş şamdanının mumunun titrek ateşi vardı. Bu kişilerden ilki kısa pantalonu ve vücuduna sımsıkı yapışan gümüş şeritli, lâl renkli elbisesi ve sarı süslemeli altın renk kumaştan peleriniyle oldukça şık giyinmiş bir senyördü. Işığın üzerinde oyunlar oynadığı bu muhteşem giysinin tüm kıvrımlarında alevler donmuş gibi görünüyordu. Göğsünde bir alageyiğe eşlik eden zikzaklı çizginin canlı renklerle işlendiği bir arma vardı. Armanın sağında bir zeytin dalı, solunda bir alageyik boynuzu yer alıyordu. Bu adamın belinde, yaldızlı gümüşten kabzasına tolga tepeliği ve kontluk tacı işlenmiş güzel bir kılıç vardı. Tekin bir adama benzemiyordu, yüz ifadesi kibirli, burnu havadaydı. Yüzünde ilk bakışta küstahlık, ikinci bakışta kurnazlık seçilebiliyordu. Elindeki uzun kâğıtla, şapkasını çıkarmış bir halde açılır kapanır iskemlenin yanında duruyordu. İskemlede bedeni iğrenç bir şekilde ikiye katlanmış, bacak bacak üstüne atmış, dirseğini masaya dayamış, oldukça çirkin giyimli bir adam oturuyordu. Gerçekten de, zihninizde, Kordoba derisinden o şık oturak yerinin üzerinde iki çarpık diz kapağı, siyah yünden berbat bir pantolonun sardığı iki sıska oyluk, tüyden çok derinin göründüğü bir kürk, pazen bir elbiseyle sarılmış bir beden ve nihayet kurşundan heykelciklerle daire şeklinde çevrilmiş, berbat bir kumaştan, eski, yağlı bir şapka canlandırın. İşte başında saçının tek bir telini dışarıda bırakan kirli bir şapka bulunan iskemledeki adamdan görülebilen sadece bunlardı. Başını göğsüne doğru iyice eğdiğinden, gölgelerle kaplı yüzünden sadece üzerine bir ışık hüzmesi düşen ve uzun gibi görünen burnunun ucu seçilebiliyor, kırışık elinin sıskalığından yaşlı biri olduğu tahmin edilebiliyordu. Bu XI. Louis'ydi.

Onların biraz arkasında, Flaman usulü giysileriyle alçak sesle konuşan iki adam vardı. Karanlığa yeterince gömülmedikleri için, Gringoire'ın oyununu izlemiş olanlar, on-

ların Flaman elçi heyetinin belli başlı iki kişisi, yani Gent şehrinin genel meclis üyesi bilge Guillaume Rym ve ünlü çorapçı Jacques Coppenole olduğunu anlayabilirdi. Bu iki adamın XI. Louis'nin gizli entrikalarına karışmış olduklarını hatırlayalım. Nihayet en geride, kapının yanında, askerî üniforma ve armalı bir pelerin giymiş, karanlıkta bir heykel gibi hareketsiz duran, dörtgen şeklindeki yüzü, dışarı fırlamış patlak gözleri, yarılmış gibi görünen geniş ağzı, düz saçlarının geniş öbeklerinin altında saklanan kulakları ve alnıyla hem köpeğe hem kaplana benzeyen güçlü, tıknaz bir adam vardı. Kral dışında hepsi şapkalarını çıkarmıştı. Kralın yanında duran senyör majestelerinin dikkatle dinlermiş gibi göründüğü uzun bir listeyi okuyordu. İki Flaman fısıldaşıyordu.

— Tanrı aşkına! diye homurdanıyordu Coppenole, ayakta durmaktan yoruldum, burada başka iskemle yok mu?

Rym ölçülü bir gülümsemeyle başını hayır anlamında salladı.

— Tanrı aşkına! diye devam etti sesini bu şekilde alçaltmaktan hiç de hoşnut olmayan Coppenole, içimden çorapçı dükkânımda yaptığım gibi bağdaş kurup yere oturmak geliyor.

— Bunu sakın yapmayın Üstat Jacques.

— Ne yani Üstat Guillaume! Demek burada sadece ayak üstü duruluyor, öyle mi?

— Ya da dizlerin üstünde, dedi Rym.

O sırada kralın sesinin yükselmesi üzerine sustular.

— Uşaklarımızın giysileri için elli kuruş ve tahtımızın kâtiplerinin paltoları için on iki gümüş lira. İşte bu! Altını tonla harcıyorsunuz! Siz çıldırdınız mı Olivier?

İhtiyar bu şekilde konuşurken kafasını kaldırmıştı. Boynunda Saint-Michel kolyesinin zincirinin parladığı görülüyordu. Mum zayıf ve somurtkan yüzünü aydınlatıyordu. Olivier'nin elinden defteri aldı.

— Bizi batırıyorsunuz! diye bağırdı çukur gözlerini kâğıdın üzerinde gezdirirken. Tüm bunlar neyin nesi? Böyle geniş bir maiyete ne ihtiyacımız var? İki küçük kilise papazının her birine ayda on gümüş lira, bir şapel papazına yüz kuruş! Bir oda uşağına yılda doksan gümüş lira! Dört mutfak hizmetçisinin her birine yüz yirmi gümüş lira! Kebapçıbaşına, çorbacıbaşına, sosçubaşına, zırhçıbaşına, defterikebiri getirip götüren iki uşağa ayda onar gümüş lira! Bir seyis ve iki yardımcısına ayda seksen gümüş lira! Haberciye, pastacıya, fırıncıya, iki arabacıya ayda altmışar gümüş lira! Nalbanta ayda yüz yirmi gümüş lira! Haznedara bin iki yüz gümüş lira! Ve denetçiye beş yüz gümüş lira! Daha kimbilir neler var! Bu bir çılgınlık! Hizmetçilerimizin maaşları Fransa'yı yağmalıyor! Louvre'un tüm paraları bu harcama ateşinde eriyip gidecek! Sofra takımlarımızı satmak zorunda kalacağız! Ve Tanrı ve Meryem Ana (bu sırada şapkasını çıkardı) bir sonraki yılı görmemize izin verirse, bitki çaylarımızı kalaydan bir maşrapadan içeceğiz!

Bunu söylerken, masanın üzerindeki gümüş maşrapaya bir göz attı. Öksürdükten sonra devam etti:

— Üstat Olivier, büyük topraklarda hüküm süren prensler, tıpkı krallar ve imparatorlar gibi ihtişamlı bir yaşam sürdürmekten vazgeçmeliler, çünkü taşraya yayılan ateş bundan doğar. Üstat Olivier, bu söylediğimi aklında iyi tut. Harcamalarımız her geçen yıl artıyor. Bu hiç hoşumuza gitmiyor. Lanet olsun, nasıl olur? 79'a kadar otuz altı bin gümüş lirayı hiç geçmemişti; 80'de, kırk üç bin altı yüz on dokuz gümüş lirayı buldu, rakamlar aklımda; 81'de altmış altı bin altı yüz seksen gümüş liraya ulaştı ve bu yıl seksen bin gümüş liraya çıkacağından eminim! Dört yılda iki katına çıkmış! Korkunç bir durum!

Soluk soluğa kalmış bir halde bir süre sustu, ardından öfkeyle devam etti:

— Etrafımda hep benim zaaflarımdan beslenen insanlar görüyorum! Tüm gözeneklerimden para emiyorsunuz!

Kimse konuşmuyordu. Bu, kralın gelip geçen öfkelerinden biriydi. Devam etti:

— Sanki krallığın büyük sorumlulukları olarak adlandırdıkları şeyi yeniden düzenlememiz için Fransa derebeyliğinin o Latince dilekçesi gerekiyor! Gerçekten de sorumluluk! Ezip geçen sorumluluklar! Ah! Beyler! *Dapifero nullo! Buticulario nullo!*[14] Böyle hüküm sürmediğimiz için kral olmadığımızı söylüyorsunuz! Tanrı'nın izniyle size kral olup olmadığımızı göstereceğiz!

Bu sırada gücünü hissederek gülümsedi, asık yüzünün hatları yumuşadı ve Flaman elçilerine döndü:

— Dostum Guillaume, görüyor musunuz? Ekmekçibaşı, şarapçıbaşı, başmabeyinci, başyargıç sıradan bir uşaktan daha önemsizler. Bunu unutmayın dostum Coppenole. Hiçbir işe yaramıyorlar. Kralın etrafında hiçbir şey yapmadan durdukları için, bende sarayın, Philippe Brille'in yenilediği saat kadranını çevreleyen dört havarinin izlenimini bırakıyorlar. Yaldızlandılar, ama saati göstermiyorlar, akrep onlarsız da işini görebilir.

Bir an düşüncelere daldı ve ihtiyar başını sallayarak ekledi:

— Ah! Ah! Meryem Ana adına, ben Philippe Brille değilim, derebeyliklerini yeniden yaldızlamayacağım. Devam et Olivier.

Bu isimle hitap ettiği kişi defteri geri alıp yüksek sesle okumaya başladı:

"... Belediye zabıta amirliği mühürdarı Adam Tenon'a, eskidikleri ve işlevsiz hale geldikleri için artık kullanılamayan mühürlerin masrafı ve oyma işçiliği ücreti olarak on iki Paris lirası.

---

14 Uşak yok, başuşak da yok! (Lat.)

Guillaume Frere'e, bu yılın Ocak, Şubat, Mart ayları boyunca Tournelles Konağının iki güvercinliğindeki güvercinleri beslediği için dört Paris lirası, dört kuruş ve bin altmış dört kilo arpa.

Bir Fransisken rahibine, bir suçlunun günahını çıkardığı için dört Paris kuruşu,"

Sessizce dinleyen kral ara sıra öksürüyor, bunun üzerine maşrapayı dudaklarına götürüp bir yudum içtikten sonra yüzünü buruşturuyordu.

"Bu yıl mahkemenin emriyle, Paris kavşaklarında borularla elli altı duyuru yapıldı. Hesabını yapıp ödemek gerek.

Paris'te olduğu gibi başka şehirlerde de bir hazinenin saklı olduğu söylenen yerlerde yapılan ama hiçbir şey bulunamayan kazı ve araştırmalar için kırk beş Paris lirası."

— Yerin altından bir kuruş çıkarmak için yerin dibine bir ekü gömmek, dedi kral.

"Tournelles Konağında demir kafesin bulunduğu yere yerleştirilen altı beyaz cam levha için on üç kuruş. Canavarlar gününde, kralın emriyle adı geçen senyör için yaptırılan, her yanı gül başlıklarıyla çevrili dört arma levhası için altı gümüş lira. Kralın eski hırkasının yenilenen iki kolu için yirmi kuruş. Kralın çizmelerinin yağlanması için alınan bir kutu yağ, on beş metelik. Kralın siyah domuz yavrularını yerleştirmek için yapılan ağıla otuz Paris lirası. Saint-Paul'deki aslanları kapatmak için yapılan bölmeler, kullanılan döşeme kapakları ve levhalar için yirmi iki gümüş lira."

— İşte çok masraflı hayvanlar, dedi XI. Louis. Şirin davranışları yüzünden sevdiğim iri, kızıl bir aslan var. Onu gördünüz mü Guillaume? Prenslerin böyle muhteşem hayvanları olmalı. Biz krallar için köpeklerin yerini aslanlar, kedilerin yerini kaplanlar almalı. Tahtlara yücelik yaraşır. Jüpiter'in paganları zamanında, halk tapınaklara yüz öküz ve yüz koyun sunduğunda, imparatorlar yüz aslan ve yüz kartal bağışlarlardı. Bu çok vahşi ve güzel bir davranıştı. Fransa

krallarının tahtlarının etrafında her zaman kükremeler duyulurdu. Yine de, hakkımın verilmesini isterim, onlardan daha az para harcıyorum ve aslanlar, ayılar, filler, leoparlar konusunda daha mütevazı davranıyorum. Üstat Olivier, devam edin. Bunları Flaman dostlarımıza anlatmak istedim.

Guillaume Rym derin bir saygıyla öne doğru eğilirken, Coppenole sert yüz ifadesiyle majestelerinin sözünü ettiği ayılardan birine benziyordu. Kral buna hiç aldırmadı. Dudaklarını maşrapayla ıslattıktan sonra içtiğini tükürdü:

— Öööl Berbat bir çay!

Yanındaki okumaya devam etti:

"Altı aydan beri, hakkında karar çıkmadığı için bir mezbahanın kulübesinde tutulan serseri bir piyadenin beslenme ihtiyaçları için altı gümüş lira dört kuruş."

— Bu da nesi? diye araya girdi kral, asılması gerekeni beslemek! Lanet olsun! Bunun için bir kuruş bile vermeyeceğim. Olivier, bu konuyu Mösyö d'Estouteville ile konuşun ve bu geceden o serseri asker ile bir darağacının düğün hazırlıklarına başlayın.

Olivier serseri piyade yazısına bir işaret koyup diğer harcamaya geçti.

"Paris adliyesinin soylu kişilerin infazını yerine getiren başcelladı Henriet Cousin'e Paris zabıta amirinin emriyle, adalet tarafından suçları gereği mahkûm edilmiş kişilerin başlarını uçurmak için geniş ağızlı büyük bir kılıç ve Louis de Luxembourg'un infazı sırasında çatlayan ve körelen eski kılıcın onarımı için altmış Paris kuruşu..."

Kral araya girdi:

— Yeter, bu parayı seve seve öderim. İşte hiç umurumda olmayan harcamalar. Bu parayı ödemekten asla pişmanlık duymam. Devam edin.

"Büyük bir hücrenin yeniden yaptırılması için..."

— Ah! dedi kral, elleriyle sandalyesinin kolunu tutarak, Bastille'e bir şeyi görmek için geldiğimi şimdi hatırladım. Üs-

tat Olivier bekleyin. Hücreyi görmek istiyorum. Fiyatını onu incelediğim sırada okursunuz. Flaman beyefendiler, bunu görmeye gelin, çok ilginç.

Bunun üzerine, ayağa kalkıp Olivier'nin koluna yaslandı, kapının önünde duran dilsize önden gitmesini, iki Flamana da kendisini izlemelerini işaret edip odadan çıktı.

Demirlerle ağırlaşmış silahlı adamlar ve meşale taşıyan sıska uşaklardan oluşan eskort odanın kapısında toplandıktan sonra, bir süre duvarlarına merdivenler ve koridorlar açılmış karanlık burcun içinde ilerledi. Bastille'in komutanı önden gidiyor, yürürken öksüren hasta ve kamburu çıkmış kralın önüne çıkan kapıları açtırıyordu. Her kapıda yaşından dolayı iki büklüm olmuş ihtiyarınkinin dışındaki tüm kafalar öne eğiliyordu.

— Hım! diyordu, dişleri olmadığı için diş etlerinin arasından, mezarın kapısına çok yaklaştık. Alçak kapı, beli bükülmüş yolcu.

Nihayet her yanı sürgülerle kaplı son bir kapının bir çeyrek saatte açılmasıyla, ortasında demirden ve ahşaptan yapılmış kocaman bir küpün bulunduğu sivri kubbeli, geniş ve yüksek bir salona girdiler. İçi oyuk olan bu hücre hapishanelerde *kralın küçük kızları* olarak anılan kafeslerden biriydi. Duvarlarındaki iki üç küçük pencere demir parmaklıklarla sıkı bir şekilde kafeslendiğinden cam görünmüyordu. Mezarlardaki gibi düz taştan bir kapağa benzeyen kapısı sadece içeri girmeye yarıyordu. Yalnızca, içeride bir ölü değil canlı vardı. Kral özenle incelediği küçük hücrenin etrafında yavaşça dolanırken, arkasından gelen Üstat Olivier yüksek sesle listeyi okuyordu:

"Majesteleri kralımızın talimatıyla eskiden Bastille Saint Antoine'ın kullanılmaz ve viran bir hücresinde kalan bir mahkûm için döşeme ve tavan kirişleriyle hazırlanmış, parlatılmış iri demir çubuklarla çevrelenmiş, uzunluğu dokuz, genişliği sekiz, yüksekliği yedi ayak olan yeni bir hücre ya-

pılmıştır. Sözü geçen yeni hücre için doksan altı yatay, elli iki dikey kiriş, üç kulaç uzunluğunda on taban kirişi kullanılmış, sözü geçen tahtaları yontmak, kesmek işlemek için Bastille'in avlusunda on dokuz dülger, yirmi gün boyunca çalışmıştır..."

— Ne güzel meşeler, dedi kral tahtaya yumruğuyla vurarak.

"... Bu hücrenin yapımında ortalama uzunluğu sekiz dokuz ayak olan iki yüz yirmi demir çubuk ve bu çubuklar için gerekli tekerlekler, kurşun süzgeçler kullanılmış, tüm bu demir aksamın ağırlığı bin sekiz yüz altmış yedi kilo tutmuştur. Bundan başka, sözü geçen hücreyi kancalar ve çivilerle takviye ederek bağlamak için sekiz büyük köşebent kullanılmış, demirlerin ağırlığı yüz dokuz kilo tutmuştur. Ayrıca hücrenin konulduğu odanın pencerelerine ve kapılarına konan demir parmaklıklar ve..."

— İşte bir zihnin düşüncesizliğini muhafaza etmek için yeterince demir!

"... Hepsi üç yüz on yedi gümüş lira, beş kuruş, yedi metelik."

— Lanet olsun! diye haykırdı kral.

XI. Louis'nin bu gözde sövgüsü üzerine, hücrenin içinde biri uyanır gibi oldu; gürültüyle döşemeye değen zincirlerin sesi duyuldu ve mezardan çıkarmış gibi gelen zayıf bir ses yükseldi:

— Efendim! efendim! merhamet! Bu şekilde konuşanın kim olduğu görülemiyordu.

— Üç yüz on yedi gümüş lira, beş kuruş, yedi metelik, diye tekrarladı XI. Louis.

Hücreden gelen acınası ses üzerine, Üstat Olivier de dâhil herkes donakaldı. Sadece kral duymamış gibiydi. Emri üzerine Üstat Olivier okumaya devam etti ve majesteleri soğuk bir ifadeyle hücreyi incelemeyi sürdürdü.

"... Bunun dışında, pencere parmaklıkları için delikler açıldığından ve hücrenin bulunduğu odanın döşemesi ağır-

lığından dolayı hücreyi taşıyacak durumda olmadığından, döşeme yenilenmesi için duvarcı ustasına yirmi yedi Paris lirası, on dört kuruş..."

Ses yeniden inlemeye başladı.

— Merhamet! Efendim! Size yemin ederim ki, ihanet eden Angers piskoposudur, ben değil.

— Duvarcı ustası sıkı bir iş çıkarmış! dedi kral. Devam et Olivier.

Olivier devam etti:

"... Pencereler, yatak, delinen ayakyolları ve diğer şeyler için marangoza yirmi Paris lirası, iki kuruş..."

Ses de devam ediyordu.

— Ne yazık! Efendim beni dinlemeyecek misiniz? Monsenyör Guyenne'e o notu yazan ben değilim, bunu yapan Kardinal Balue!

— Marangoz çok para istemiş, dedi kral. Hepsi bu mu?

— Hayır efendim. Odanın camları için bir camcıya kırk altı Paris kuruşu, sekiz metelik."

— Merhamet edin efendim! Tüm mal varlığımı yargıçlara, sofra takımımı M. de Torcy'ye, kütüphanemi Üstat Pierre Doriolle'e, halılarımı Roussillon valisine vermeleri yetmedi mi? Ben masumum. On dört yıldan beri demir bir kafesin içinde titreyip duruyorum. Merhamet edin efendim! Bunun karşılığını cennette göreceksiniz.

— Üstat Olivier, dedi kral, toplam ne yapıyor?

— Üç yüz altmış yedi Paris lirası, sekiz kuruş, üç metelik.

— Meryem Ana! diye bağırdı kral. Çok pahalı bir kafes!

Defteri Üstat Olivier'nin elinden alıp bir kâğıda, bir hücreye bakarak parmaklarıyla kendi hesapladı. Bu arada mahkûmun hıçkırıklara boğulduğu duyuluyordu. Bu, karanlığın içinde çok iç karartıcı bir sahneydi ve yüzler bu tabloyu solarak izliyordu.

— On dört yıl efendim! On dört yıl! 1469 Nisan'ından beri! Hz. İsa'nın azize annesi adına, beni dinleyin! Tüm bu süre boyunca güneşin ışığından yararlandınız. Zavallı ben,

bir daha gün ışığını göremeyecek miyim? Acıyın bana efendim! Merhametli olun. Merhamet öfke dalgalarını yatıştıran bir krallık erdemidir. Majesteleri, bir kral için, ölüm saatinde hiçbir suçu cezasız bırakmamanın mutluğunu mu yaşayacağını sanıyor? Efendim, zaten majestelerine Angers piskoposu ihanet etti, ben değil. Ve ayağımda ucuna demirden ağır bir gülle bağlanmış ağır bir zincir var. Hey! Efendim, bana acıyın!

— Olivier, dedi kral başını sallayarak, alçının ölçeği yirmi kuruş yazılmış, aslında on iki kuruştan fazla etmez. Bu hesabı yeniden yapın.

Hücreye sırtını dönen kral odadan çıkmak için yürümeye başladı. Zavallı mahkûm meşalelerin ve gürültülerin uzaklaşması üzerine kralın gitmek üzere olduğunu anladı.

— Efendim! efendim! diye bağırdı umutsuzlukla.

Kapı kapandı. Artık hiçbir şey görmüyor, kapıcının boğuk sesiyle söylediği şu şarkıdan başka bir şey duymuyordu.

Üstat Jean Balue
Piskoposluklarını gözden kaybetti;
Mösyö de Verdun'ün ise,
Elinde tek bir piskoposluğu kalmadı.

Kral, mahkûmun son inlemeleriyle dehşete düşmüş kortejinin eşliğinde sessizce yukarı çıkıyordu. Majesteleri aniden Bastille'in komutanına döndü: Bu arada, dedi, hücrede kimse yok muydu?

— Elbette efendim, diye yanıtladı bu soru karşısında afallayan komutan.

— Peki kimdi?

— Verdun piskoposu.

Kral bunu herkesten iyi biliyordu. Ama bu onda bir takıntı haline gelmişti.

— Ah! dedi sanki ilk defa duyuyormuş gibi saf bir ifadeyle, Guillaume de Harancourt, Balue kardinalinin dostu. İyi bir piskopostur!

Kısa süre sonra kralın odasının kapısı yeniden açılıp kapandı. Okuyucunun bu bölümün başında tanıdığı beş kişi yeniden yerlerini alıp, aynı tavırlarla alçak sesle konuşmaya başladılar.

Kral yokken masasına birkaç mektup bırakılmıştı. Mühürlerini kendi elleriyle yırttı. Hepsini birbiri ardı sıra hızla okuduktan sonra, yanında başbakanıymış gibi görünen *Üstat Olivier*'ye bir kalem almasını işaret etti ve ona mektupların içeriğinden söz etmeden alçak sesle yanıtları yazdırmaya başladı. Olivier rahatsız bir konumda masanın önünde diz çökmüştü.

Guillaume Rym onları izliyordu.

Kral, Flamanların ara sıra bölük pörçük duyabilecekleri ve tam olarak anlayamayacakları şekilde alçak sesle konuşuyordu:

— ...Verimli bölgeler ticarete, verimsiz bölgeler imalathanelere tahsis edilsin... İngiliz senyörlerine Londres, Brabant, Bourg-en-Bresse, Saint-Omer adlı dört topumuz gösterilsin... Topçuluk şu anda savaşın daha adil bir şekilde sürdürülmesini sağlıyor... Dostumuz Mösyö Bressuire'e... Ordular vergiler olmadan ayakta duramaz... Vs.

Bir keresinde sesini yükseltti:

— Lanet olsun! Sicilya kralı mektuplarını Fransa kralıymış gibi sarı mumla mühürlüyor. Belki de buna izin vermekle iyi yapmıyoruz. Sevgili kuzenim duc de Bourgogne armalarının renklerini herkesin kullanmasına izin vermiyordu. Hanedanların büyüklüğü ayrıcalıkların bütünlüğüne dayanır. Dostum Olivier, bunu not al.

Bir başka seferinde:

— Ah! ah! dedi. Ne anlamlı bir mesaj. Kardeşimiz imparator bize ne öneriyor?

Gözüyle mektubu tararken de ara sıra müdahalelerde bulunuyordu:

— Kuşkusuz Almanlar inanılmaz derecede güçlü. Ama eski özdeyişi unutmayalım: En güzel kontluk Flandre'dır; en güzel dükalık Milano'dur, en güzel krallık Fransa'dır. Öyle değil mi Flaman beyefendiler?

Bu kez Coppelone de, Guillaume Rym ile birlikte öne doğru eğildi. Çorapçının vatanseverlik duygusu okşanmıştı.

Son mektuba geldiğinde XI. Louis'nin kaşları çatıldı.

— Bu da nesi? diye haykırdı. Picardie'deki garnizonlarımız hakkında şikâyetler yağıyor! Olivier, acil olarak Mareşal de Rouault'ya yazın: Disiplin gevşiyor, jandarmalar, emir erleri, taşranın küçük soyluları, okçular, İsviçreli paralı askerler köylülere, kasabalılara ardı arkası kesilmeyen kötülükler yapıyorlar, çiftçilerin evlerindeki erzakla yetinmeyen askerler onları sopa ve dipçik darbeleriyle şehre şarap, balık, baharat ihtiyaçlarını ve diğer aşırı isteklerini karşılamaya gönderiyorlar. Kral bunları biliyor. Halkımızı sıkıntılardan, hırsızlıklardan, yağmalardan korumamız gerek. Tanrı adına bizim irademiz budur! Ayrıca çalgıcıların, berberlerin, acemi askerlerin prensler gibi kadifeler, ipek kumaşlar giymeleri altın yüzük takmaları hiç hoşumuza gitmiyor, Tanrı bu gösteriş budalalığından nefret eder. Biz soylu insanlar olarak Paris'te metresi on altı kuruşluk çuhadan hırka giymekle yetiniyoruz. Askerler de aynı şeyi yapabilirler. Bir bildiri yayınlayıp, talimatlar verin. Dostumuz, Mösyö Rouault'ya. Tamam.

Bu mektubu yüksek sesle, sert bir ifadeyle kesik kesik konuşarak yazdırdı. Sözlerini tamamladığı sırada, açılan kapıdan ürkmüş bir halde haykıran bir adam içeri girdi:

— Efendim! Efendim! Paris'te bir halk ayaklanması var!

XI. Louis'nin ciddi yüzünün kasları gerildi, ama dışa vurduğu bu duygu bir şimşek hızıyla ortadan kayboldu. Kendini toplayıp metanetle karşılık verdi:

— Dostum Jacques, içeri çok ani girdiniz!

— Efendim, efendim, ayaklanma var! diye tekrarladı soluk soluğa kalan Jacques.

Ayağa kalkan kral onu yoğun bir öfkeyle kolundan sertçe kavradıktan sonra Flamanlara dik dik bakarak kulağına sadece onun duyacağı şekilde şunları söyledi:

— Kes sesini, ya da alçak sesle konuş! Durumu anlayan Jacques korkmuş bir halde olan biteni anlatmaya başladı. Kral onu sakince dinlerken, Guillaume Rym, Coppenole'e yeni gelen adamın bir Ssayıştay başkanı olduğunu belli eden yüzünü, giysilerini, kürklü siyah başlığını *caputia fourrata*, kısa cübbesinin sol omuzundaki kumaş parçasını *epitogia curta*, siyah kadifeden elbisesini işaret ediyordu. Bu kişinin birkaç kısa açıklamasından sonra, XI. Louis kahkaha attı.

— Gerçekten mi? dostum Coictier. Yüksek sesle konuşun! Neden böyle alçak sesle konuşuyorsunuz ki? Tanrı sevgili Flaman dostlarımızdan saklayacak hiçbir şeyimiz olmadığını bilir.

— Ama efendim...

— Yüksek sesle konuşun!

"Dost Coictier" şaşkınlıktan dilini yutmuş gibiydi.

— Hadi, diye devam etti kral, konuşun bayım, demek güzel Paris kentimizde bir ayaklanma var!

— Evet efendim.

— Ve söylediğinize göre Adalet Sarayı başyargıcına karşı, öyle mi?

— Öyle görünüyor, dedi kralın düşüncelerindeki bu ani ve açıklanamaz değişiklik karşısında şaşkınlığından hâlâ kekeleyen *dost*.

— Devriye kalabalığa nerede rastlamış? diye sordu XI. Louis.

— Dilenciler yurdundan Pont-aux-Changeurs Köprüsüne doğru ilerlerken. Majestelerinin talimatı üzerine buraya gelirken onları ben de gördüm. Bazılarının "Kahrolsun Adalet Sarayı yargıcı!" diye bağırdıklarını duydum.

— Peki şikâyetleri neymiş?

— Ah! dedi Jacques, başyargıç onların derebeyi.

— Gerçekten mi?

— Evet efendim. Bunlar Mucizeler Sarayının serserileri. Uzun süredir bağlı oldukları derebeylikten şikâyet ediyorlar. Onu ne yargıç ne de yolların güvenlik amiri olarak kabul ediyorlar.

— Yok canım? diye karşılık verdi memnun gülümsemesini boşuna bir çabayla gizlemeye çalışan kral.

— Mahkemeye yazdıkları tüm dilekçelerde sadece iki efendileri olduğunu iddia ediyorlar: Majesteleri ve şeytan olduğuna inandığım tanrıları.

— Vay canına! dedi kral.

Ellerini ovuşturuyor, yüzünü aydınlatan o iç gülümsemesiyle gülüyor, ara sıra kendini toplasa da, sevincini gizleyemiyordu. Hiçkimse, hatta Üstat Olivier bile bu duruma bir anlam veremiyordu. Kral düşünceli ama memnun bir halde bir süre sessiz kaldı.

— Kalabalıklar mı?

— Evet efendim.

— Kaç kişiler?

— En az altı bin.

— Güzel, demekten kendini alıkoyamayan kral devam etti: Silahlılar mı?

— Ellerinde tırpanlar, mızraklar, arkebüzler, kazmalar da dâhil olmak üzere her türden silah var.

Kral bu sıralama karşısında hiç de endişeli görünmedi. Jacques bir şeyi eklemesi gerektiğini düşündü:

— Majesteleri başyargıca acil yardım göndermezse sonu gelmiş olacak.

— Göndereceğiz, dedi kral yapmacık bir ciddiyetle. Tamam. Elbette yardım göndereceğiz. Başyargıç dostumuzdur. Altı bin! Demek bu soytarılar çok kararlılar. Yüreklilik muhteşem bir niteliktir, yine de bu durum canımızı çok sıktı. Ama bu gece yakınlarımızda yeterince asker yok. Yarın sabahı bekleyeceğiz.

Jacques Coictier haykırdı:

— Hemen efendim! Yarın sabaha kadar Adalet Sarayı, derebeylik konağı yirmi kez yağmalanmış olacak, başyargıç asılacak. Tanrı adına efendim, yardımı bir an önce gönderin!

Kral yüzüne baktı.

— Size yarın sabah dedim.

Bu, karşılık verilemeyecek bakışlardan biriydi. Kısa bir sessizlikten sonra, XI. Louis yeniden sesini yükseltti:

— Dostum Jacques soracaklarımı biliyor olmalısınız. Neresiydi... Başyargıcın derebeylik yetki ve yargılama alanı neresiydi?

— Efendim Adalet Sarayı başyargıcının yetki alanı Calandre Caddesi'nden Herberie Caddesi'ne, Saint-Michel Meydanı'na, Notre-Dame-de-Champs Kilisesinin (bu sırada, XI. Louis şapkasının kenarını kaldırdı) yanında yer alan ve halk arasında Mureaux olarak anılan on üç konağın bulunduğu Mucizeler Sarayına, banliyödeki Maladerie'ye ve Maladerie'den başlayıp Saint-Jacques kapısında sonlanan yola kadar uzanır. Bu bölgelerin yollarının güvenlik amiri, baş yetkilisi, derebeyidir.

— Bak sen! dedi sağ eliyle sol gözünü kaşıyan kral. Şehrimin önemli bir bölümü! Ah! Sayın başyargıç tüm bu bölgenin kralıymış demek!

Bu sefer kendine hâkim olmaya çalışmadı ve dalıp gitmiş bir halde kendi kendine konuşurmuş gibi devam etti:

— Çok güzel sayın başyargıç! Dişlerinizin arasına Paris'imizin güzel bir parçasını almışsınız. Aniden patladı: Lanet olsun! Bunlar, bizim ülkemizde yolların güvenlik amiri, başyargıç, derebeyi, efendi olma, ayakbastı parası alma, her kavşakta cellatlarıyla kendi adaletlerini uygulama hakkını nereden buluyor? Yunanlılar gördükleri çeşme kadar, Persler gördükleri yıldız kadar tanrıları olduğunu sanıyorlardı; Fransızlar da gördükleri darağacı kadar kralları olduğunu düşünüyorlar. Şuraya bakın! Çok kötü bir durum ve bu kar-

maşa hiç hoşuma gitmiyor. Paris'te kral dışında bir yollar güvenlik amiri, mahkememizin dışında bir adalet, imparatorluğumuzda bizden başka bir imparator olması Tanrı'nın bir lütfu mu? İmanım adına! Tıpkı cennette tek bir Tanrı olduğu gibi, Fransa'da da tek bir kralın, tek bir derebeyinin, tek bir yargıcın, tek bir kelle koparıcının hüküm sürdüğü günün gelmesi lazım!

Yine başlığını çıkardı ve her zamanki dalgın haliyle ve köpek sürüsünü kışkırtıp, ileri atılmasını sağlayan bir avcının ifadesiyle devam etti:

— Güzel! Halkım! Yüreklice bu sahte senyörleri yok et! İşini gör. Onları yağmala, kılıçtan geçir, as! Ah soylu beyefendiler, demek kral olmak istiyordunuz! Hadi halkım, hadi!

Burada, aniden sözlerini yarıda kesip biraz olsun açığa çıkmış olan düşüncesini yakalamak istermiş gibi dudaklarını ısırdı, delici bakışlarını sırasıyla etrafındaki beş kişinin üzerinde gezdirdi ve aniden iki eliyle kavradığı şapkasına bakarak ona:

— Ah! aklımdan neler geçtiğini bilseydin seni yakardım, dedi. Ardından sinsice inine dönen bir tilki gibi dikkatli ve endişeli bakışlarını yeniden etrafında gezdirdi. Ama önemli değil, başyargıcın yardımına koşacağız. Ne yazık ki şu anda, onca kalabalığa karşı yakınımızda çok az birliğimiz var. Yarına kadar beklemek gerek. Cité'de her şey yoluna girecek, yakalanan herkes asılacak.

— Bu arada efendim, dedi Jacques Coictier, ilk şaşkınlıkla unutmuşum. Devriyeler kalabalığın gerisinde kalan iki kişiyi yakaladı. Majesteleri onları görmek isterlerse, buradalar.

— Onları görmek mi isterim? diye bağırdı kral. Nasıl olur! Lanet olsun! Böyle bir şeyi nasıl unutursun? Çabuk koş Olivier! Onları bana getir.

Dışarı çıkan Üstat Olivier kısa süre sonra etrafları okçularla çevrili iki tutukluyu getirdi. İri, ahmak, şaşkın yüzü içmiş gibi görünen birincisinin üzerinde yırtık pırtık giysiler

vardı; dizini bükerek ve ayağını sürükleyerek yürüyordu. Okuyucunun önceden tanıdığı ikincisinin solgun yüzünde bir gülümseme vardı. Kral onları hiçbir şey söylemeden inceledikten sonra, aniden birinciye şu soruyu yöneltti:

— İsmin ne?

— Gieffroy Pincebourde.

— Mesleğin?

— Dilencilik.

— O lanet ayaklanmada ne işin vardı?

Dilenci ellerini şaşkın bir ifadeyle sallayarak krala baktı. Bu, kafası pek çalışmayan, zekâsı mum söndürmeye yarayan külahın altındaki ışık kadar parlayan o tiplerden biriydi.

— Bilmiyorum, dedi. Gidiyorlardı, ben de peşlerinden gittim.

— Sarayın başyargıcı olan derebeyinizin konağını utanmazca yağmalamaya gitmiyor muydunuz?

— Bir yerden birinin kaçırılacağını biliyordum. Hepsi bu.

Askerlerden biri krala dilencinin üzerinden çıkan bıçağı gösterdi.

— Bu silahı tanıyor musun? diye sordu kral.

— Evet, benim budama bıçağım, bağcıyım.

— Peki yanındaki bu adamı tanıyor musun? diye ekledi diğer tutukluyu işaret eden XI. Louis.

— Hayır, onu tanımıyorum.

— Yeter, dedi okuyucuya daha önce sözünü ettiğimiz gibi kapıda sessizce hiç kımıldamadan duran kişiye parmağıyla bir işaret yaparak: Dostum Tristan, işte tam size göre bir adam.

Tristan l'Hermite eğildi. İki okçuya alçak sesle dilenciyi götürmeleri talimatını verdi.

Bu arada kral alnından iri ter damlaları dökülen ikinci tutukluya yaklaşmıştı.

— Adın ne?

— Pierre Gringoire efendim.

— İşin?

— Filozofum efendim.

— Seni soytarı, dostumuz Adalet Sarayı başyargıcına saldırmaya nasıl cüret edebildin, bu halk ayaklanması hakkında ne söyleyeceksin?

— Efendim, ben onların arasında değildim.

— Sahtekâr seni! Devriyeler seni bu küstah kalabalığın ortasında yakalamadı mı?

— Hayır efendim; yanlışlık oldu. Kötü bir tesadüf. Ben trajediler yazarım. Majestelerinden beni dinlemelerini rica ediyorum. Benim mesleğimden kişilerin melankolisi onları geceleri caddelerde gezinmeye yöneltir. Bu akşam oradan geçiyordum. Büyük tesadüf. Beni haksız yere yakaladılar, bu halk kasırgasına katılmadım. Majesteleri dilencinin beni tanımadığını duydular. Majesteleri size yemin ederim ki...

— Kes sesini, dedi kral çayından iki yudum alırken. Kafamızı şişiriyorsun.

Öne çıkan Tristan l'Hermite parmağıyla Gringoire'ı işaret etti:

— Efendim, bunu da asalım mı?

Ağzından çıkan ilk sözler bunlardı.

— Hah! dedi kral umursamadan. Benim için bir sakıncası yok.

— Benim için sakıncası var! dedi Gringoire.

Filozofumuz o anda bir zeytinden daha yeşildi. Kralın soğuk ve kayıtsız yüz ifadesini gördüğünde, tek şansının oldukça dokunaklı bir şeyler söylemek olduğunu fark edip umutsuzca bağırıp çırpınarak XI. Louis'nin ayaklarına kapandı:

— Efendim, majesteleri beni dinlemeye tenezzül etsin. Efendim! Benim gibi değersiz bir varlığın üzerine yıldırımınızı göndermeyin. Tanrı'nın büyük yıldırımı bir marulun üzerine düşmez. Efendim! Siz çok güçlü bir hükümdarsınız, nasıl bir buz parçası kıvılcım oluşturamazsa, benim gibi za-

vallı, dürüst bir insan da bir ayaklanmanın başını çekemez! Lütufkâr efendim, kalenderlik aslanlara ve krallara özgü bir erdemdir. Ne yazık! Şiddet ruhları ürkütmekten başka bir işe yaramaz; poyrazın sert esintilerinin gücü yoldan geçenlerin paltolarını çıkarmaya yetmez, oysa ışınlarını yavaş yavaş gönderen güneş onları bir gömlekle bırakacak ölçüde ısıtır. Efendim, siz güneşsiniz. Güçlü efendim ve hükümdarım, size yemin ederim ki ben dilenci, hırsız ya da serseri değilim. Ayaklanma ve haydutluk Apollon'un izinden gidenlere yakışmaz. Ayaklanmanın uğultularıyla gürüldeyen o kalabalığa karışacak birisi değilim. Ben majestelerinin sadık bir uyruğuyum. İyi bir uyruk kralının şanı için, bir kocanın karısının onuru için duyduğu kıskançlığı, bir oğulun babasının sevgisine gösterdiği özeni sergilemelidir, hanedanın itibarı için elinden geleni yapmalı, kendini tüketmelidir. Bunun dışında kendini kaptıracağı her türlü tutku bir çılgınlıktır. İşte efendim, kraliyetiniz hakkındaki düşüncelerim bunlar. Bu yüzden, giysimin yıpranmış dirseklerine bakıp isyancı, yağmacı olduğumu sanmayın. Efendim, beni bağışlarsanız, dizlerimi gece gündüz sizin için Tanrı'ya dua ederek aşındıracağım! Ne yazık ki, çok zengin olmadığım doğru! Hatta biraz yoksul bile sayılırım, ama bu yüzden kötü yola sapmam. Bu benim suçum değil. Büyük zenginliklerin edebiyattan kazanılmadığını ve kitap kurtlarının kışın yakacak odun bulamadıklarını herkes bilir. Tüm buğday tanelerini toplayan avukatlık, diğer bilimsel mesleklere sadece samanı bırakır. Filozofların delik pelerinleri için çok muhteşem kırk özdeyiş vardır. Ah efendim, merhamet yüce bir ruhun içini aydınlatacak tek ışıktır. Merhamet meşalesini diğer tüm erdemlerin önünde taşır. O olmasa, diğerleri Tanrı'yı el yordamıyla ararlar. Merhametle aynı anlama gelen bağışlama uyrukların krala olan sevgisini artırır, bu da onun en güçlü muhafız birliğidir. Görüntüsüyle gözleri kamaştıran majesteleri, bu dünyada fazladan bir zavallının,

aç midesinin üzerinde çınlayan boş kesesiyle felaketlerin karanlığında çırpınan masum bir filozofun yaşamasının sizin için ne önemi var? Efendim, zaten ben aydın bir insanım. Büyük krallar aydınları koruyarak taçlarına bir inci daha takarlar. Herakles müzik tanrısı olarak anılmaktan yüksünmüyordu. Mathias Corvin, matematiğin gurur kaynağı Jean de Monroyal'i destekliyordu. Aydınları asmak edebiyatı korumak için uygun bir yöntem değildir. Aristoteles'i astırmak İskender için ne büyük bir leke olurdu! Böyle bir davranış onun yüzünü güzelleştiren küçük bir ben değil, onu çirkinleştiren berbat bir yara olurdu. Efendim, Matmazel de Flandre ve yüce veliaht hazretleri için çok özenli bir oyun yazdım. Bu, bir ayaklanmanın fitili olamaz. Majesteleri bir serseri olmadığımı, iyi bir eğitim aldığımı, doğal bir hitabet yeteneğim olduğunu görüyor. Beni bağışlayın efendim. Böylece Meryem Ana'nın hoşuna gidecek bir davranışta bulunmuş olursunuz, hem sizi temin ederim ki asılma düşüncesi beni çok korkutuyor!

Zavallı Gringoire bu şekilde konuşurken kralın terliklerini öpüyor, Guillaume Rym ise Coppenole'e alçak sesle şunları söylüyordu: "Yerde sürünmekle iyi yapıyor. Girit'in Jüpiter'ine benzeyen kralların kulakları ayaklarındadır." Girit'in Jüpiter'ini umursamayan çorapçı, gözünü Gringoire'a dikmiş bir halde, hafif bir gülümsemeyle şöyle karşılık veriyordu: "Ah! Ne kadar güzel bir sahne! Şansölye Hugonet'nin benden merhamet dileyişini işitir gibi oluyorum."

Gringoire nihayet soluk soluğa kalmış bir halde sözlerini bitirdiğinde, titreyerek başını krala doğru kaldırdı. Tozluğunun dizindeki lekeyi tırnağıyla kazıyan XI. Louis bitki çayını içmeye başladı. Hiçbir şey söylemiyordu ve bu sessizlik Gringoire için büyük bir işkenceydi. Sonunda kral ona baktı.

— Korkunç bir geveze! dedi ve Tristan l'Hermite'e döndü: Umurumda değil! bırakın gitsin!

Sevinçle afallayan Gringoire sırtüstü yere kapaklandı.

— Serbest bırakılsın! diye homurdandı Tristan. Majesteleri onu bir süre hücreye tıkmamızı istemezler mi?

— Tristan, diye karşılık verdi XI. Louis, üç yüz altmış yedi lira sekiz kuruş üç meteliklik hücreleri bunun gibi kuşlar için mi yaptırdığımızı sanıyorsun? Bu hovardayı hemen yollayın (XI. Louis, hoşnutluğunu belli etmek için bu hovarda sözcüğünü *Lanet olsun* ile birlikte kullanırdı), onu ite kaka dışarı atın.

— Ohhh! diye haykırdı Gringoire, işte yüce bir kral!

Ve emrin değişmesinden korkarak, Tristan'ın asık bir suratla açtığı kapıya doğru koştu. Askerler de onunla birlikte dışarı çıktılar, Gringoire indirdikleri yumruk darbelerine stoacı bir filozof gibi katlanıyordu.

Başyargıca karşı ayaklanmanın başladığını öğrendiğinden beri keyfi yerine gelen kralın neşesi açıkça belli oluyordu. Bu alışılmadık bağışlama hiç de sıradan bir olay değildi. Köşesine çekilen Tristan'ın yüzü avını gören ama elinden kaçıran bir buldok gibi ekşimişti.

Bu sırada kral parmaklarını iskemlenin koluna neşeyle vurarak Pont-Audemar marşını çalıyordu. İçten pazarlıklı bir kraldı ama üzüntülerini sevinçlerinden daha iyi saklamasını bilirdi. Gelen her yeni güzel habere gösterdiği tepkiler bazen aşırıya kaçıyordu. Charles-le-Téméraire'in ölmesi üzerine, Saint-Martin de Tours'a gümüş korkuluklar bağışlamış, tahta çıktığında babasının cenaze töreni hazırlıklarının başlaması emrini vermeyi unutmuştu.

— Evet, efendim! diye bağırdı aniden Jacques Coictier, majestelerinin hastalığının ağır belirtileri ne durumda?

— Ah! dedi kral, gerçekten de çok acı çekiyorum dostum. Kulaklarım uğulduyor, göğsüme ateşten tırmıklar batıyor.

Kralın elini tutan Coictier bilgiç bir ifadeyle nabzını saymaya başladı.

— Baksanıza Coppenole, diyordu Rym alçak sesle. Kralın maiyeti Coictier ve Tristan'dan ibaret. Kendisi için bir doktor, diğerleri için bir cellat.

Kralın nabzını yoklayan Coictier'nin yüzü giderek daha ciddi bir ifadeye büründü. Kral ona endişeyle bakıyor, Coictier'nin yüzünü hüzün kaplıyordu. Doktorun kralın hastalığından başka çiftliği yoktu ve onu elinden geldiğince iyi işletiyordu.

— Ah! ah! diye mırıldandı sonunda, gerçekten de ciddi bir durum.

— Öyle mi? dedi kral kaygıyla.

— *Pulsus creber, anhelans, crepitans, irregularis,*[15] diye ekledi doktor.

— Lanet olsun!

— İnsanı üç günde kalpten götürebilir.

— Yüce Tanrım! diye haykırdı kral. Peki çaresi ne dostum?

— Düşünüyorum efendim.

XI. Louis'ye dilini çıkarmasını söyledi, başını salladı, yüzünü buruşturdu ve bunca yapmacık davranışın arasında:

— Ah sahi, unutmuşum, dedi aniden. Boş bulunan bir piskoposluğun geliri var ve benim de bir yeğenim.

— Bu geliri yeğenine veriyorum dostum Jacques, diye karşılık verdi kral. Ama beni göğsümdeki bu ateşten kurtar.

— Majesteleri bu kadar cömertse, diye devam etti doktor, Saint-André-des-Arcs Caddesi'ndeki evimin inşaatına biraz katkıda bulunmayı da reddetmeyecektir.

— Bakarız! dedi kral.

— Param tükenmek üzere, diye devam etti doktor, evimin çatısının olmaması çok can sıkıcı. Sade ve mütevazı evim için değil, Jehan Fourbault'nun duvar kaplamalarını süslemek için astığım resimlerine üzülüyorum. Havada uçan bir Diana var, dikkatle bakanları baştan çıkaracak kadar

15 Hızlı, kuvvetli, kesik kesik ve düzensiz nabız. (Lat.)

muhteşem, tazecik, narin, çok saf bir hali var, başı bir ayçayla kaplı. Bir de Ceres'in resmi var. O da çok güzel, ilahî bir yaratık. Başındaki tekesakalı ve diğer çiçeklerle süslü başaktan şık çelengiyle buğday demetlerinin üzerine oturmuş. Gözleri aşk dolu, hiçbir yerde görülemeyecek ölçüde yuvarlak bacakları, soylu bir ifadesi, şık bir eteği var. Bir fırçanın çizebileceği en masum, en mükemmel güzelliklerden biri.

— Cellat! diye homurdandı XI. Louis, lafı nereye getirmek istiyorsun?

— Efendim, bu resimlerin üzerine bir dam gerekiyor ve pek fazla tutmasa da, hiç param kalmadı.

— Damın için kaç para gerekiyor?

— Ama... bakır işlemeli ve yaldızlı bir dam, en fazla iki bin lira tutar.

— Ah katil! diye bağırdı kral. Sadece elmas dişlerimi çekiyor.

— Damımı yaptırabilecek miyim?

— Evet! Cehenneme kadar yolun var, yeter ki beni iyileştir.

Jacques Coictier yerlere kadar eğildi.

— Efendim, peklik verici bir tedavi size iyi gelecek. Belinize balmumu, yumurta akı, yağ, sirke ve kaolinle hazırlayacağımız bir merhem süreceğiz. Bitki çayınıza devam edeceksiniz, sonra majestelerinin sağlığına kavuşacağına kefiliz.

Parlayan bir mum tek bir sineği cezbetmez. Kralın elinin açıldığını gören ve zamanın uygun olduğunu düşünen Üstat Olivier de kendi payına kralın yanına yaklaştı:

— Efendim...

— Yine ne var? dedi XI. Louis.

— Efendim, majesteleri Üstat Simon Radin'in öldüğünü biliyorlar.

— Eee?

— Kralın hazineden sorumlu danışmanıydı.

— Eee?

— Efendim, yeri boşaldı.

Bu şekilde konuşurken, küstah ve kibirli yüzünde dalkavukça bir ifade belirdi. Bir saraylının bu iki yüz ifadesinden başka seçeneği yoktu. Dik dik yüzüne bakan kral:

— Anlıyorum, dedi soğuk bir sesle ve devam etti: Üstat Olivier, Mareşal Boucicaut, "Denizde kum, kralda bağış" derdi. Sanırım siz de onunla aynı fikirdesiniz. Şimdi beni dinleyin. Hafızamız iyidir. 68'de sizi şövalyelik eğitimi için bir senyörün yanına verdik; 69'da, yüz Tours lirası maaşla (siz Paris lirası istiyordunuz) Saint-Cloud Şatosunun muhafızlığına getirdik. 73 Kasım'ında Gergeaule'e verdiğimiz talimatla sizi Gilbert Acle'ın yerine Vincennes Ormanları başkorucusu yaptık, 75'te Rouvray les-Saint-Cloud ormanının kullanım hakkını Jacques le Maire'in yerine size verdik; 78'de yeşil balmumundan çifte mühürlü ihtira beratıyla size ve eşinize, Saint-Germain Okulunun yanındaki pazar meydanında on Paris lirası gelir bağladık; 79'da Senart Ormanının kullanım hakkını o zavallı Jehan Daiz'in yerine size verdik; ardından Loches Şatosu komutanı, Saint-Quentin Valisi, Meulan Köprüsü komutanı oldunuz ve kendinizi kont ilan ettiniz. Bayram günlerinde sakal tıraşı yapan berberlere kesilen beş kuruş para cezasının üçünü siz alıyordunuz. Yüzünüzün ifadesine çok uyan *le Mauvais*[16] ismini değiştirmeyi istedik. 74'te soylu takımımızın hoşnutsuzluğuna rağmen, size göğsünüzde tavuskuşu gibi parlayan rengârenk armalar ihsan ettik. Lanet olsun! Hâlâ doymadınız mı? Denizin kumu yeterince güzel ve parlak değil mi? Bir somon balığı daha eklenirse geminizin batacağından korkmuyor musunuz? Kibir sizi mahvedecek dostum. Kibir felaketi ve utancı beraberinde getirir. Bunları düşünün ve susun.

Sert bir ifadeyle dile getirilen bu sözler üzerine, Üstat Olivier'nin sıkkın yüzünü yeniden küstahlık kaplamıştı.

16 Kötü, tehlikeli. (ç.n.)

— Ne güzel! diye mırıldandı biraz yüksek bir sesle, bugün hasta olduğu için kralın her şeyi doktora vereceği anlaşılıyor.

Bu çirkin şakaya hiç sinirlenmeyen XI. Louis aksine yumuşak bir ses tonuyla devam etti:

— Az kalsın unutuyordum, sizi Gent'e madam Marie'nin yanına büyükelçi olarak göndermiştim. Evet beyler, diye ekledi kral Flamanlara dönerek, bu adam büyükelçilik de yaptı. Bu yüzden, dedi Üstat Olivier'ye dönerek, birbirimize kızmayalım, biz eski dostuz. Saat çok geç oldu. İşimizi de bitirdik. Beni tıraş edin.

Okuyucularımız kuşkusuz *Üstat Olivier*'nin ruhunun derinliklerinde, dramların o usta yapımcısı Tanrı'nın, XI. Louis'nin uzun ve kanlı komedisine sanatkârane bir şekilde karıştırdığı korkunç Figaro'nun bulunduğunu şimdiye kadar anlamışlardır. Burada bu ilginç kişiliği anlatmaya girişmeyeceğiz. Kralın berberinin üç ismi vardı. Sarayda ona kibarca Geyik Olivier, halk arasında Şeytan Olivier derlerdi, kendi ismi de Kötü Olivier idi. Hiç kımıldamayan Kötü Olivier krala surat asıyor, Jacques Coictier'ye dik dik bakıyor, dişlerinin arasından mırıldanıyordu: "Evet! Evet! Doktor!"

— Elbette, doktor! diye karşılık verdi XI. Louis alışılmadık bir tatlılıkla. Doktor benim için senden daha önemli. Nedeni de çok basit. O bizi tüm bedenimizle kavrıyor, sense sadece çene çalıyorsun. Hadi zavallı berberim, her şey yoluna girer. Söylesene, Kral Chilpéric gibi sakalımı sıvazlamak gibi bir alışkanlığım olsaydı sen ne işe yarayacaktın? Hadi dostum, işine bak, beni tıraş et. Ne lazımsa al gel.

Kralın kendisiyle dalga geçmeye niyetli olduğunu ve onu kızdırmanın mümkün olmadığını anlayan Olivier emirleri yerine getirmek için homurdanarak dışarı çıktı. Ayağa kalkan kral müthiş bir heyecanla açtığı pencereden ellerini çırparak haykırdı:

— Ah! evet! İşte Cité'nin üzerinde gökyüzü kızıla boyanmış. Başyargıç yanıyor. Başka bir şey olamaz. Ah! Sevgili halkım! Demek derebeyliklerin yıkılması için bana yardım ediyorsun. Flamanlara döndü: Beyler, gelin görün. Kızıllıklar saçan bir ateş değil mi bu?

İki Gentli pencereye yaklaştılar.

— Büyük bir ateş! dedi Guillaume Rym.

— Ah! diye ekledi aniden gözleri parlayan Coppenole, bu sahne bana Hymbercourt senyörünün evinin yakılmasını hatırlatıyor. Orada büyük bir ayaklanma olmalı.

— Öyle mi düşünüyorsunuz Üstat Coppenole? XI. Louis'nin gözlerinde de çorapçı gibi sevinç pırıltıları vardı. Onlara karşı koymak zor olur, öyle değil mi?

— Tanrı aşkına! Efendim! Majesteleri orada çok sayıda birliğini kaybedecek.

— Ah! Hedef ben olsaydım, durum değişirdi! diye karşılık verdi kral. İsteseydim...

Çorapçı cüretkâr bir ifadeyle araya girdi:

— Bu ayaklanma sandığım gibiyse, isteseydiniz de bir şey yapamazdınız efendim.

— Dostum, dedi XI. Louis, emrimdeki iki birlik ve bir top bu çapulcu kalabalığına yeter.

Guillaume Rym'in kaş göz işaretlerine rağmen, çorapçı krala kafa tutmakta kararlı görünüyordu:

— Efendim, İsviçreliler de çapulcuydu. Soylu bir beyefendi olan Duc de Bourgogne bu ayaktakımını küçümsüyordu, Grandson Savaşında, "Topçular, şu aşağılık köylülere ateş edin!" diye bağırıyor, Saint-Georges adına yeminler ediyordu. Ama kantonun başyargıcı Scharnachtal elindeki topuzu ve halkıyla yakışıklı dükün üzerine yürüdü ve manda derili giysiler giymiş köylülerle çatışmaya giren heybetli Burgonya ordusu bir çakıltaşıyla kırılan cam gibi patladı. Çapulcular birçok şövalyeyi öldürdüler, Burgonya'nın en büyük senyörü Château Guyon atıyla birlikte bir bataklığın kenarında ölü bulundu.

— Dostum, diye karşılık verdi kral, siz bir savaştan bahsediyorsunuz. Burada söz konusu olan kaşlarımı bir kere çatmakla bastırabileceğim bir ayaklanma.

Çorapçı umursamaz bir ifadeyle yanıt verdi:

— Bu da mümkün, efendim. Bu durumda halkın saatinin gelmediğini söyleyebiliriz.

Guillaume Rym araya girmek zorunda kaldı:

— Üstat Coppenole, güçlü bir kralla konuştuğunuzu unutmayın.

— Bunu biliyorum, dedi cesur çorapçı.

— Dostum Rym, bırakın konuşsun, dedi kral. Bu şekilde dobra dobra konuşulması hoşuma gidiyor. Babam VII. Charles gerçeğin hasta olduğunu söylerdi. Ben de öldüğünü ve günahlarını çıkartacak birini bulamadığını sanıyordum. Üstat Coppenole yanılmış olduğumu kanıtlıyor.

Bunun üzerine, elini dostça Coppenole'ün omzuna koydu:

— Üstat Jacques, bir şey söylüyordunuz...

— Efendim, haklı olduğunuzu ve ülkenizde halkın saatinin gelmediğini söylüyordum.

XI. Louis delici bakışlarını ona yöneltti: — Bu saat ne zaman gelecek, üstat?

— Çaldığında duyacaksınız.

— Hangi saatten, söyler misiniz?

Coppenole sakin ve bir köylününkini andıran tavırlarıyla kralı pencereye yaklaştırdı.

— Dinleyin, efendim! Şurada bir burç, bir çan kulesi, toplar, kentliler ve askerler var. Çan kulesi gürüldediğinde, toplar patladığında, burç büyük bir gümbürtüyle yıkıldığında, kentliler ve askerler uluyarak birbirlerini öldürdüğünde saat çalmış olacak.

XI. Louis'nin düşünceli yüzünü karamsar bir ifade kapladı. Bir müddet sessiz kaldıktan sonra bir savaş atının sağrısını okşarmış gibi elini hafifçe burcun kalın duvarına vurdu.

— Ah! Hayır! dedi. Güzel Bastille'im, öyle kolayca yıkılmazsın değil mi? Ve ani bir hareketle yürekli Flaman'a döndü: Üstat Jacques hayatınızda hiç ayaklanma gördünüz mü?

— Katıldım, dedi çorapçı.

— Ayaklanma çıkarmak için ne yapıyorsunuz?

— Ah! diye yanıtladı çorapçı, o kadar da zor değil. Bunun yüzlerce yolu var. Öncelikle şehirde bir huzursuzluk olmalı. Bu da nadir rastlanan bir durum değil. Kent sakinlerinin kişilikleri de önemli. Gentliler ayaklanmaya yatkındır. Prensin oğlunu severler ama prensi hiç sevmezler. Bir sabah dükkânıma gelip bana, Coppenole baba, şöyle oldu, böyle oldu, Flandre prensesi bakanlarını kurtarmak istiyor, başyargıç tuz vergisini iki katına çıkarıyor ya da başka şeyler derler. Ben hemen işi bırakıp dükkânımdan çıkarım ve sokakta, "Yağmaya!" diye bağırırım. Orada her zaman delik bir fıçı bulunur. Onun üstüne çıkıp, aklımdan ilk geçenleri, yüreğimden gelenleri yüksek sesle söylerim, efendim, halkın içinden geliyorsanız, yüreğinizde her zaman birikmiş bir şeyler vardır. Bunun üzerine herkes bir araya gelip bağırmaya başlar, alarm çanları çalar, çapulcular askerlerden alınan silahlarla silahlandırılır, pazar esnafının da katılmasıyla harekete geçilir. Derebeyliklerde derebeyleri, kentlerde kentliler, köylerde köylüler bulundukça bu hep böyle olacak.

— Peki bu şekilde kime karşı ayaklanıyorsunuz? diye sordu kral. Başyargıçlarınıza mı? Derebeylerinize mi?

— Bazen öyle. Bazen de düke karşı.

XI. Louis yeniden iskemlesine oturdu ve gülerek:

— Ah! burada henüz sadece başyargıçlara karşı ayaklanıyorlar! dedi.

O sırada Geyik Olivier içeri girdi. Ardından kralın giysilerini taşıyan iki içoğlanı geliyordu, ama XI. Louis'nin dikkatini en çok çeken, canları oldukça sıkkın görünen Paris zabıta amirinin ve devriye birliği komutanın da onunla birlikte

içeri girmeleriydi. Kindar berber de üzgün görünüyordu, ama aslında olan bitenden çok memnundu. Söze ilk o girdi:

— Efendim, bu felaket haberini getirdiğim için majestelerinden özür diliyorum.

Kral hızla geri dönerken iskemlesinin ayakları döşemenin hasırlarını yırttı:

— Ne demek istiyorsun?

— Efendim, diye devam etti Geyik Olivier şiddetli bir darbe indirmeye hazırlanan bir adamın o meymenetsiz yüz ifadesiyle, halk Adalet Sarayının başyargıcına karşı ayaklanmamış.

— Peki kime karşı ayaklanmış?

— Size karşı efendim.

Kral bir delikanlı gibi ayağa dikildi:

— Açıkla bana Olivier! açıkla! Ve kellene dikkat et dostum, çünkü sana Saint-Lô haçı adına yemin ederim ki, bize yalan söylüyorsan, Mösyö Luxembourg'un boynunu kesen kılıç henüz seninkini kesemeyecek kadar körelmedi!

Yemin korkunçtu. XI. Louis, hayatı boyunca, Saint-Lô haçı üzerine sadece iki kere yemin etmişti. Olivier yanıt vermek için ağzını açtı:

— Efendim...

— Diz çök! diye lafını kesti kral. Tristan gözünüzü bu adamdan ayırmayın!

Diz çöken Olivier soğuk bir ifadeyle konuşmaya başladı:

— Efendim, bir Çingene kızı mahkeme heyetiniz tarafından ölüme mahkûm edilmiş. Ardından Notre-Dame'a sığınmış. Halk onu kaba kuvvetle oradan çıkarmak istiyor. Ayaklanmaya tanık olan sayın zabıta amiri ve devriye birliği komutanı doğruyu söylemiyorsam beni yalanlamak üzere buradalar. Halk Notre-Dame'ı kuşatmış.

— Bak sen! dedi yüzünün rengi solan ve öfkeyle titreyen kral alçak sesle. Notre-Dame! Demek benim yüce koruyucumu kendi Notre-Dame katedralinde kuşatmışlar! Ayağa kalk

Olivier. Haklısın. Sana Simon Radin'in görevini veriyorum. Haklısın. Bana saldırıyorlar. Büyücü kız kilisenin himayesinde, kilisede benim himayemde. Ben başyargıca karşı ayaklanıldığını sanıyordum! Demek ayaklanma bana karşıymış!

Bunun üzerine, öfkeyle yeniden gençleşip, uzun adımlarla odayı turlamaya başladı. Artık gülmüyor, korkunç görünüyor, gidip geliyordu, tilki sırtlana dönüşmüştü. Soluğu konuşmasına izin vermeyecek kadar kesilmiş görünüyor, dudakları oynuyor, zayıf elleri büzüşüyordu. Aniden başını kaldırdı, çukur gözleri ışıklar saçıyordu ve sesi bir borazan gibi gürledi.

— Gebert Tristan! O alçakları gebert! Hadi dostum Tristan! Hepsini öldür!

Bu patlamanın ardından, iskemlesine yeniden oturdu ve soğuk, keskin bir öfkeyle:

— Buraya gel Tristan! Burada Gif Vikontunun elli mızraklı askeri var, üç yüz süvari ede Ayrıca mösyö Châteaupers'in okçu birliği var. Onları harekete geçireceksiniz. Kraliyet iç güvenlik amirliğinde adamlarınız var, onları yanınıza alın. Saint-Pol Konağında veliahtın kırk okçudan oluşan muhafız birliği var, onları da alın. Hep birlikte Notre-Dame'a koşacaksınız. Ah! Paris'in baldırıçıplakları, Fransa'nın tahtına, Notre-Dame'ın kutsiyetine ve bu ülkenin barışına saldırıyorsunuz demek! İşlerini bitir Tristan, işlerini bitir! Sadece Montfaucon'a gidecekler sağ kalsın!

— Emredersiniz efendim, dedi Tristan eğilerek. Kısa bir sessizlikten sonra sordu: Ya büyücü kızı ne yapayım?

Bu soru kralı düşündürdü.

— Ah! dedi, Büyücü kız! Mösyö d'Estouteville, halk ona ne yapmak istiyordu?

— Efendim, diye karşılık verdi Paris zabıta amiri, halk onu Notre-Dame'daki sığınağından çıkarmak istediğine göre, sanırım bu ahlâksızlıktan tiksindiği için onu asmak istiyor.

Kral derin düşüncelere dalmış gibi göründü, ardından Tristan l'Hermite'e seslendi:

— Tamam o zaman! Dostum, halkın işini bitirdikten sonra büyücü kızı as!

— İşe bak, dedi Rym alçak sesle Coppenole'e. Halkı yapmak istediği şey için cezalandırıp sonra onun istediğini yapmak.

— Emredersiniz efendim, dedi Tristan. Büyücü kız hâlâ Notre-Dame'daysa, sığınma hakkına rağmen onu oradan çıkaralım mı?

— Lanet olsun, sığınak! dedi kral kulağını kaşıyarak. Yine de bu kadının asılması gerek.

O anda aklına aniden bir düşünce gelmiş gibi iskemlesinin önünde diz çöktü, çıkardığı şapkasını oturak yerine koydu ve gözlerini şapkasını süsleyen kurşun muskalardan birine dikip ellerini kavuşturarak:

— Ah! dedi, NotreDame de Paris, lütufkâr efendim, beni bağışlayın. Bunu sadece bir kereliğine yapacağım. Bu suçluyu cezalandırmak lazım. Meryem Ana, benim iyi yürekli yol göstericim, sizi temin ederim ki, bu büyücü sizin himayenize layık değil. Madam, bildiğiniz gibi aşırı dindar birçok kral Tanrı'nın şanı ve devletin itibarı için kiliselerin dokunulmazlıklarını ortadan kaldırdılar. İngiltere Piskoposu Saint-Hugh, Kral Edward'ın kilisesindeki bir büyücüyü almasına izin verdi. Atam olan Saint Louis de France aynı nedenle Saint-Paul Kilisesinin sınırlarını aştı. Kudüs kralının oğlu Alphonse, Saint-Sépulcre Kilisesine girdi. Beni bu seferlik bağışlayın. Bir daha asla yapmayacağım ve tıpkı geçen sene Notre-Dame d'Écouys'a yaptığım gibi size gümüşten güzel bir heykel hediye edeceğim. Amin.

Haç çıkarıp ayağa kalktıktan sonra şapkasını takıp Tristan'a seslendi:

— Acele edin dostum, Mösyö Châteaupers'i de yanınıza alın. Alarm çanları çaldıracaksınız. Halkı ezip geçeceksiniz.

Büyücü kızı asacaksınız. Ayaklanmanın araştırmasını yapıp sonucunu bana bildireceksiniz. Hadi Olivier, bu gece yatmayacağım. Beni tıraş et.

Tristan l'Hermite başını öne doğru eğerek dışarı çıktı. Bunun üzerine, eliyle Rym ve Coppenole'e çıkmalarını işaret eden kral:

— Tanrı sizi korusun sevgili Flaman dostlarım, dedi. Biraz dinlenin. Gece ilerliyor, sabaha çok fazla kalmadı.

İkisi de odadan çıkıp Bastille'in komutanının eşliğinde odalarına yöneldiklerinde Coppenole, Guillaume Rym'e şunları söylüyordu:

— Üff! Öksürüp duran bu kraldan çok sıkıldım! Ayyaş Charles de Bourgogne'u tanıdım, hasta XI. Louis'den daha insaflıydı.

— Üstat Jacques, diye karşılık verdi Rym, şarap içen bir kral, bitki çayı içen bir kraldan daha merhametlidir.

VI
Titreşen Küçük Alev

Bastille'den çıkan Gringoire, Saint-Antoine Caddesi'ni kaçak bir atın hızıyla indi. Baudoyer kapısına ulaştığında, doğrudan meydanın ortasındaki taştan haça yürüdü. Karanlıkta haçın basamaklarına oturmuş, siyah kukuletalı bir cübbe giymiş bir adamın silüetini görür gibi oldu.

— Üstat, siz misiniz? dedi Gringoire.

Siyah giysili kişi ayağa kalktı.

— Kahretsin! Sizi beklemekten yoruldum Gringoire. Saint-Gervais Kulesindeki adam demin gecenin bir buçuğu olduğunu haykırdı.

— Ah, benim suçum yok, diye karşılık verdi Gringoire. Devriyeler ve kral yüzünden geciktim. Yine ucuz kurtuldum! Hep asılmanın eşiğinden dönüyorum. Kaderim bu.

— Hep kurtuluyorsun. Ama acele edelim. Parolayı öğrendin mi?

— Düşünsenize üstat, kralı gördüm. Onun yanından geliyorum. Pazenden kısa bir pantolon giymiş. Tam bir maceraydı.

— Ah! Laf ebesi, senin macerandan bana ne? Dilencilerin parolasını öğrendin mi?

— Evet, içiniz rahat olsun. *Titreşen küçük alev.*

— Güzel. Aksi takdirde kiliseye ulaşamayacaktık. Dilenciler yolları kesmiş. Ne mutlu ki, bir direnişle karşılaşmış görünüyorlar. Belki de hâlâ zamanında yetişebiliriz.

— Evet üstat. Ama Notre-Dame'a nasıl gireceğiz?

— Kulelerin anahtarı bende.

— Peki dışarı nasıl çıkacağız?

— Manastırın arkasında Terrain'e ve nehre açılan küçük bir kapı var. Onun anahtarını aldım ve bu sabah oraya bir kayık bağladım.

— Asılmaktan kıl payı kurtuldum! dedi Gringoire.

— Hadi çabuk! Gidelim!

İkisi birlikte hızlı adımlarla Cité'ye doğru indiler.

VII
Châteaupers Yardıma Koş!

Okuyucu belki de Quasimodo'yu bıraktığımız zor durumu hatırlıyordur. Her yandan kuşatılan ve cesaretini olmasa da kendini değil (kendini düşünmüyordu), Çingene kızını kurtarma umudunu kaybeden yürekli sağır, galeride kendinden geçmiş bir halde koşuyordu. Notre-Dame dilencilerin eline geçecekti. Aniden dörtnala gelen atların gürültüsü yan caddeleri kapladı ve uzun bir meşaleler dizisiyle mızraklarını ve yularlarını yana çevirmiş süvari birlikleri belirdi. Öfkeli haykırışlar meydana bir kasırga gibi yayıldı: "Fransa! Fran-

sa! Çapulcuları kesin! Châteaupers yardıma koş! Zabıta! Zabıta!" Korkan dilenciler yüzlerini onlara doğru çevirdiler.

Kulağı duymayan Quasimodo, kınından çekilmiş kılıçları, meşaleleri, başlarında Yüzbaşı Phoebus'un bulunduğu süvarileri, dilencilerin karmaşasını, kimilerinin korktuğunu, en yüreklilerin afalladığını görünce, bu beklenmedik yardımın verdiği güçle şimdiden galeriye çıkmaya çalışan ilk dilencileri geri püskürttü. Gerçekten de gelenler kralın birlikleriydi. Dilenciler umutsuzca da olsa cesaretle direndiler. Yanları Saint-Pierre-aux-Boeufs Caddesi'nden, arkaları Parvis Caddesi'nden sarılan ve Quasimodo'nun savunduğu Notre-Dame'a doğru sıkıştırılan dilenciler hem kuşatmış hem kuşatılmış durumdaydılar. Bu sahne 1640'daki ünlü Torino kuşatmasında, kuşattığı prens Thomas de Savoie ile kendini kuşatan Leganez markisi arasında kalan ve mezar taşında *Taurinum obsessor idem et obsessus*[17] yazan Kont Henri d'Harcourt'un yaşadığına benziyordu.

Çatışma çok korkunçtu. P. Mathieu'nün dediği gibi kurt etine köpek dişi. Başlarını cesurca çarpışan Phoebus de Châteaupers'in çektiği kralın süvarileri kimseye acımıyor, uzun kılıçlardan kurtulan dilenciler palaların hedefi oluyorlardı. Silahça yeterince donanımlı olmayan çapulcular öfkeleniyor, küfürler savuruyorlardı. Erkek, kadın, çoluk çocuk atların sağrılarına ve göğüslerine atılıyor, dişleri ve tırnaklarıyla kediler gibi orada asılı kalıyorlardı. Bazıları okçuların yüzlerine meşale darbeleri indiriyor, bazıları süvarilerin boyunlarına demir kancalar fırlatarak kendilerine doğru çekiyorlardı. Yere düşen paramparça ediliyordu. İçlerinden biri elinde parlayan geniş bir tırpanla uzun süreden beri atların bacaklarını biçiyordu. Görünümü ürkütücüydü. Genizden gelen bir sesle şarkı söylüyor, tırpanını hiç durmadan sallıyor, her darbede etrafında kesilmiş bacaklardan oluşan bir halka çiziyordu. Bu şekilde, buğday tarlasını biçen bir çift-

17 Torino halkını kuşattı ve onlar tarafından kuşatıldı. (Lat.)

çinin sakin yavaşlığı, kafa sallaması ve düzenli solumasıyla süvarilerin en yoğun olduğu yere doğru ilerliyordu. Bu Clopin Trouillefou'ydu. Bir arkebüzün mermisiyle yere serildi.

Bu arada pencereler yeniden açılmıştı. Kralın askerlerinin savaş çığlıklarını duyan komşular da çatışmaya karışmışlardı ve dilencilerin üzerine her yandan mermiler yağıyordu. Avlu yaylım ateşinin çizdiği kalın bir dumanla kaplıydı. Notre-Dame'ın cephesi ve yukarıdaki çatı pencerelerinden bakan birkaç solgun hastanın bulunduğu sıvaları dökülmüş Hôtel-Dieu Hastanesi belli belirsiz seçilebiliyordu. Sonunda dilenciler pes ettiler. Yorgunluk, yeterince güçlü silahlarının olmaması, bu şokun korkusu, pencerelerden açılan ateş, kralın askerlerinin yürekli saldırısı işlerini bitirmişti. Kuşatanların hatlarını zorlayıp avluda bir ölüler yığını bırakarak dört bir yana doğru kaçıştılar.

Çarpışmaya bir an bile ara vermemiş olan Quasimodo bu bozgunu görünce, dizlerinin üzerine çöküp ellerini gökyüzüne kaldırdı, ardından sevinçten sarhoş olmuş bir halde koşmaya başladı ve yaklaşılmasını tüm cesaretiyle yasakladığı hücreye doğru bir kuş hızıyla çıktı. Şimdi tek düşüncesi hayatını ikinci kez kurtardığı kızın önünde diz çökmekti. Hücreye girdiğindeyse içeride kimse yoktu.

On Birinci Kitap

I
Minik Patik

Dilenciler kiliseyi kuşattıklarında Esmeralda uyuyordu. Kısa süre içinde, binanın etrafındaki uğultunun sürekli artması ve kendisinden önce uyanan keçisinin kaygılı melemesi onu da uyandırmıştı. Doğrulmuş, etrafı dinlemiş, sağa sola bakmış, ardından solgun ışık ve gürültüden ürkmüş bir halde neler olup bittiğini görmek için kendini hücresinin dışına atmıştı. Karanlıkta hayal meyal seçebildiği meydanın çalkantılı görüntüsü, bir kurbağa sürüsü gibi zıplayan iğrenç kalabalık, boğuk sesli bir topluluğun kurbağalar gibi vıraklaması, bataklıkların puslu yüzeylerini sıyırıp geçen gece ışıklarını andıran kızıl meşalelerin hareketliliği, onda büyücüler ayininin hayaletleriyle kilisenin taştan canavarları arasında gizemli bir savaşın başladığını izlenimini uyandırdı. Zihni çocukluğundan beri Çingenelerin batıl inançlarıyla dolu olduğundan, ilk önce geceye özgü garip yaratıkların kara büyü yaptıklarını sandı. Bunun üzerine korkmuş bir halde hücresine koşup, yatağından kendisine bu kadar korkutucu olmayan bir kâbus göstermesini diledi.

Yavaş yavaş korkunun ilk bulutları dağılmış, hiç durmadan artan gürültünün ve gerçekliğin diğer belirtilerinin etkisiyle hayaletler tarafından değil, insanlar tarafından ku-

şatıldığını anlamıştı. Bunun üzerine korkusu artmasa da dönüşmüştü. Kendini sığınağından çıkarmak isteyen bir halk ayaklanması ihtimalini düşündü. Yaşamını, umudunu, geleceğinde her zaman yer alacağını hissettiği Phoebus'u yeniden kaybetme düşüncesiyle, zaafiyetinin derin hiçliğiyle, her çıkışın kapalı olmasıyla, hiçbir desteğe sahip olmamasıyla, terk edilmişliğiyle, yalıtılmışlığıyla ve bunun gibi onlarca düşünceyle sarsıldı. Diz çökmüş, endişeli başı yatağının, kavuşturduğu elleri başının üzerindeydi ve Çingene kızı pagan olsa da, hıçkırıklara boğularak Hristiyanların yüce Tanrı'sından merhamet dilemeye, konuğu olduğu Meryem Ana için dua etmeye başlamıştı. Çünkü insan hiçbir şeye inanmasa bile, yaşamının bazı anlarında içinde bulunduğu tapınağın dinî görüşlerini benimseyebilir.

Bu saldırganlıktan hiçbir şey anlamadan, dua etmekten çok titreyerek, bu öfkeli kalabalığın giderek yakınlaşan soluğuyla donarak, neler olup bittiğini, saldırganların neler talep ettiklerini bilmese de kendini korkunç bir sonun beklediğini hissederek uzun süre dizlerinin üstünde kaldı. İşte bu endişenin ortasında birinin yürüdüğünü fark edip arkasına döndü. Biri elinde lamba taşıyan iki adam içeri giriyorlardı. Hafif bir çığlık attı.

— Hiç korkmayın, dedi tanıdık bir ses. Benim.

— Siz kimsiniz? diye sordu.

— Pierre Gringoire.

Bu isim içini rahatlattı. Başını kaldırdığında gerçekten de şairi gördü. Ama yanında tepeden tırnağa siyahlar giymiş ve sessizliğiyle dikkat çeken biri daha vardı.

— Ah! diye devam etti Gringoire sitemkâr bir ses tonuyla, Djali beni sizden önce tanıdı!

Gerçekten de, küçük keçi Gringoire'ın ismini söylemesini beklememişti. İçeri girer girmez dizlerine hafifçe sürtünmüş, şairi okşayışlarıyla ve tüy dökme döneminde olduğu için beyaz tüyleriyle karşılamıştı. Gringoire da onu okşuyordu.

— Yanınızdaki kim? dedi Çingene kızı alçak sesle.

— İçiniz rahat olsun, diye karşılık verdi Gringoire. Dostlarımdan biri.

Fenerini yere bırakan şair diz çöktü, Djali'yi kollarının arasına alırken coşkuyla haykırdı:

— Ah! Çok sevimli bir hayvan, kuşkusuz boyundan çok beyazlığıyla dikkati çekiyor, çok becerikli, çok zeki ve bir dilbilimci kadar bilge. Hadi Djali, yaptığın güzel numaraları unuttun mu? Üstat Jacques Charmolue nasıl konuşuyordu?

Siyah cübbeli adam sözlerini bitirmesine izin vermeden omuzlarını sertçe itti. Gringoire ayağa kalktı.

— Doğru, dedi, acele etmemiz gerektiğini unutuyordum. Yine de üstadım, bu insanlara zor kullanmak için haklı bir gerekçe değil. Sevgili çocuğum, hayatınız tehlikede, Djali'ninki de öyle. Sizi yeniden asmak istiyorlar. Biz sizin dostlarınızız ve sizi kurtarmaya geldik. Bizi izleyin.

— Bu doğru mu? diye haykırdı Esmeralda altüst olmuş bir halde.

— Elbette. Çabuk olun!

— Geleceğim, diye kekeledi. Ama arkadaşınız neden konuşmuyor.

— Ah! dedi Gringoire, anne babası garip insanlarmış, onu böyle suskun yetiştirmişler.

Çingene kızının bu açıklamayla yetinmesi gerekti. Gringoire elinden tuttu, arkadaşı feneri yerden aldı ve önden yürüdü. Genç kız korkudan afallamıştı. Kendisini götürmelerine izin verdi. Gringoire'ı yeniden gördüğüne çok sevinen keçi onları sıçrayarak izliyor, sürekli olarak boynuzlarını şairin bacaklarının arasına sokarak onun sendelemesine neden oluyordu.

— İşte hayat böyle, diyordu filozof her sendeleyişinde. Bizi aşağı çeken hep en yakın dostlarımız değil midir?

Kulelerin merdivenlerini hızla inip, karanlığı ve ıssızlığı, gürültülerle uğuldamasıyla korkunç bir tezat oluşturan ki-

liseyi aştıktan sonra kırmızı kapıyı geçerek manastırın avlusundan çıktılar. Manastır terk edilmiş, rahiplerin hepsi dua etmek için piskoposluğa kaçmışlardı; avlu boştu, dehşete kapılmış birkaç uşak karanlık köşelere büzülmüşlerdi. Bu avludan Terrain'e açılan küçük kapıya yöneldiler. Siyah giysili adam kapıyı cebindeki anahtarla açtı. Okuyucularımız Terrain'in, Cité tarafında duvarlarla çevrilmiş, kilisenin arkasında, doğuda adayı sonlandıran ve rahipler meclisine ait olan bir dil burnu olduğunu biliyorlar. Bu alan ıssızdı. Orada da meydandan gelen gürültüler hafifçe yayılmaya devam ediyordu. Dilencilerin saldırısının uğultusu daha fasılalı ve daha hafif geliyordu. Suyun hattını izleyen serin rüzgâr Terrain burnuna dikilmiş tek ağacın yapraklarını şimdiden şiddetli bir gürültüyle sallıyordu. Yine de piskoposluğun ve kilisenin yakınında olduklarından tehlikeden hâlâ uzaklaşamamışlardı. Piskoposluğun içinde büyük bir karmaşa yaşandığı belli oluyordu. Karanlık kütlesi, tıpkı bir kâğıt yakıldığında oluşan karanlık kül tabakasının üzerinde ışık saçan binlerce canlı kıvılcım gibi bir pencereden diğerine koşan ışıklarla hareketleniyordu. Yanda, Notre-Dame'ın uzun nefinin üzerinde yükselen devasa kuleleri, avluyu kaplayan engin kızıllığın ortasında arkadan simsiyah görünüyor, devlerin ocağının iki kocaman ızgarasına benziyordu. Paris'in her yanından, karanlığa karışmış bir ışığın titreştiği görülüyordu. Rembrandt'ın tablolarında böyle fonlar vardır.

Feneri taşıyan adam doğrudan Terrain burnuna yürüdü. Orada, suyun kenarında, ince tahtalarla örülmüş kazıklardan yapılmış, alçak bir asmanın açık bir elin parmaklarına benzeyen birkaç zayıf dalıyla sarılmış bir çit vardı. Arkada, bu çitin gölgesinde küçük bir kayık gizlenmişti. Adam Gringoire'a ve arkadaşına binmelerini işaret etti. Keçi de onları izledi. Kayığa en son binen siyah cübbeli adam palamarı kestikten sonra uzun bir kancayla kayığı kıyıdan uzaklaştırdı. Öne oturup iki küreği kavradı ve açığa doğru var gücüyle

kürek çekmeye başladı. Bu noktada Seine oldukça hızlı aktığı için adanın burnundan uzaklaşmak için çok zorlandı. Kayığa bindiğinde, Gringoire'ın ilk işi keçiyi dizlerinin arasına almak olmuştu. Arkaya oturmuş ve yabancıya karşı tasvir edilemez bir endişe duyan genç kız da onun hemen yanına yerleşmişti. Kayığın harekete geçtiğini hisseden filozofumuz ellerini çırpıp, Djali'nin boynuzlarının arasını öptü.

— Ah! dedi, işte dördümüz de kurtulduk! Ve derin düşüncelere dalmış gibi ekledi: Büyük girişimlerin başarıya ulaşması için bazen şans, bazen de kurnazlık gerekir.

Kayık sağ kıyıya doğru yavaşça ilerliyordu. Genç kız kısık fenerinin ışığını özenle yeniden kapayan meçhul adamı gizli bir korkuyla inceliyordu. Kayığın önündeki adam karanlıkta bir hayalet gibi görünüyor, her zaman öne doğru eğik duran kukuletası bir maske işlevi görüyor ve siyah kolluklarının sarktığı kolları kürek çekmek için iki yana açıldığında bir yarasanın iki kanadına benziyordu. Zaten henüz tek bir kelime bile etmemiş, soluk aldığı bile duyulmamıştı. Kayıkta, sudaki yakamozların hışırtısına karışan küreklerin sesinden başka ses çıkmıyordu.

— Ruhum üzerine yemin ederim ki! diye haykırdı aniden Gringoire, Askalaphos gibi keyifli ve sevinçliyiz! Pythagorasçılar ya da balıklar gibi sessiziz! Lanet olsun! Dostlarım, birinin benimle konuşmasını isterim. İnsan sesi insan kulağına müzik gibi gelir. Bunu ben değil, İskenderiyeli Didimos söylemiş, bunlar çok ünlü sözlerdir. Kuşkusuz İskenderiyeli Didimos sıradan bir filozof değildir. Bir kelime güzel kızım! Yalvarırım, bana bir kelime söyleyin. Bu arada, gülünç bir şekilde dudaklarınızı bükerdiniz, hâlâ öyle yapmaya devam ediyor musunuz? Sevgilim, mahkemenin tüm sığınaklar üzerinde yetkisi bulunduğunu ve Notre-Dame'daki hücrenizde büyük bir tehlike içinde olduğunuzu biliyor muydunuz? Ne yazık! O küçük söğütbülbülü, yuvasını timsahın ağzının içine yapar. Üstat, ay yeniden beliriyor. Etraftan fark edilmeyelim! Mat-

mazeli kurtarmakla övülmeye değer bir iş yapıyoruz, ama yakalanırsak kral adına bizi de asacaklar. Ne yazık! İnsan davranışları iki yönlüdür. Sende göklere çıkartılan bir şey için beni yerden yere vururlar. Caesar'a hayranlık duyan, Catilina'yı suçlar. Öyle değil mi üstadım? Bu değerlendirme hakkında ne düşünüyorsunuz? Ben içgüdü, doğa felsefesine inanırım, *ut apes geometriam.*[1] Şuraya bakın! Kimse bana cevap vermiyor. İkiniz de çok can sıkıcısınız! Kendi kendime konuşmam gerekiyor. Trajedide buna monolog deriz. Lanet olsun! Size kral XI. Louis'yi gördüğümü söylüyorum, bu sövgüyü ondan öğrendim. Lanet olsun! Cité'de hâlâ ulumaya devam ediyorlar. Kötü, çirkin, yaşlı bir kral. Tepeden tırnağa kürklere bürünmüş. Bana hâlâ oyunumun parasını borçlu ve bu gece beni az kalsın astırıyordu, bu da hiç işime gelmezdi. Yetenekli insanlara karşı cimri davranıyor. Kölnlü Salvien'in dört kitabını okuması lazım: *Adversus Avaritiam.*[2] Aslında, aydınlara karşı geniş bir bakış açısına sahip değil ve barbarca acımasızlıklar yapıyor. Halkın üstüne parasını almak için konmuş bir sünger. Kralın tasarrufu diğer organlarının zayıflığından dolayı şişen bir apseye benziyor. Bu yüzden şikâyetler ona mırıldanma gibi geliyor. Bu yumuşak görünüşlü sofu kralın yönetiminde darağaçları asılanlarla çatırdıyor, cellat kütükleri kanla çürüyor, hapishaneler şiş göbekler gibi çatlıyor. Bu kral bir eliyle alıyor, diğeriyle asıyor. Madam Dolaylı Vergi ile Mösyö Darağacının avukatı. Soylular itibarlarını kaybetti, aşağı tabaka hiç durmadan yeni baskılar altında eziliyor. Aşırıya kaçan bir kral. Bu hükümdarı sevmiyorum. Ya siz üstadım?

Siyah giysili adam geveze şairin konuşup durmasına aldırmıyor, Günümüzde Saint-Louis Adası olarak adlandırdığımız ve Cité'nin pruvası ile Notre-Dame Adasının pupasını ayıran şiddetli ve yoğun akıntıyla mücadele etmeye devam ediyordu.

1 Örneğin arıların geometrisi. (Lat.)
2 Açgözlülüğe Karşı. (Lat.)

— Bu arada üstat! diye devam etti aniden Gringoire. Öfkeli dilencilerin arasından avluya girdiğimiz sırada haşmetmeapları, sağırınızın krallar galerisinin köşesinde beynini ezmekte olduğu o küçük şeytanı fark ettiler mi? Onu aşağıdan gördüm ama tanıyamadım. Kim olduğunu biliyor musunuz?

Meçhul adam hiçbir şey söylemedi. Ama aniden kürek çekmeyi bıraktı, kolları kırılmış gibi aşağı düştü, başı göğsüne çöktü ve Esmeralda onun çırpınarak iç çektiğini duydu. O da kendi payına ürperdi. Bu iç çekişleri daha önce de duymuştu. Kendi haline bırakılan kayık bir süre akıntıya göre yol aldı. Ama siyah giysili adam sonunda doğrulup kürekleri yeniden kavradı ve dalgaya karşı yola devam etti. Notre-Dame Adasının burnunu geride bırakıp Port-au-Foin iskelesine yöneldi.

— Ah! dedi Gringoire, işte Barbeau Konağı. Bakın üstat, ayın kabuğu kırılmış yumurta sarısı gibi dağılıp yayıldığı şu alçak, iç içe geçmiş, bulanık ve pis bulut yığının altındaki o siyah çatılar grubunun çizdiği şu ilginç açılara bakın. Güzel bir konak. Üzeri güzel işlenmiş süslemelerle kaplı bir tonozu olan bir şapeli var. Üstte büyük bir incelikle oyulmuş çan kulesini görebilirsiniz. Havuzu, büyük bir kuş kafesi, bir labirenti, yırtıcı hayvanlar için bir bölmesi, Venüs'ün çok hoşuna gidecek sık ağaçlıklı yolları olan sevimli bir bahçesi var. Ayrıca ünlü bir prensesle, yakışıklı ve zeki bir Fransız başkomutanının aşk oyunlarına tanıklık ettiği için *şehvet düşkünü* diye anılan haylaz bir ağaç var. Ne yazık! Bir başkomutan için biz zavallı filozofların değeri, Louvre'un bahçesindeki bir lahana ve turp tarhı kadardır. Yine de ne önemi var! İnsan hayatı soylular için olduğu kadar bizim için de iyilikler ve kötülüklerle dolu. Keder hep neşenin, bir uzun ve iki kısa hece, hep iki uzun hecenin yanındadır. Üstadım, size Barbeau Konağının sonu trajik biçimde biten hikâyesini anlatmam lazım. Fransa krallarının en uzun boylusu olan V.

Philippe'in hüküm sürdüğü 1319 yılıydı. Hikâyeden çıkarılacak sonuç bedenin şehvet eğilimlerinin zararlı ve tehlikeli olması. Duyularımız onun güzelliğine karşı ne kadar hassas olsa da, komşumuzun karısına göz koymayalım. Zina çok sapkın bir düşüncedir. Zina başkasının şehvetine ilgi duymaktır. Hey! Orada gürültü artıyor.

Gerçekten de, Notre-Dame'ın etrafındaki gürültü artıyordu. Kulak kabarttıklarında zafer çığlıklarını açıkça duyabiliyorlardı. Aniden kilisenin tüm yükseltilerinde, tüm koridorlarında, tüm kulelerinde, tüm destek kemerlerinde silahlı askerlerin miğferlerini aydınlatan yüzlerce meşale belirdi. Bu meşaleler bir şeyler arar gibiydiler ve kısa süre sonra uzaktan kaçakların kulaklarına kadar ulaşan haykırışlar duyuldu:

— Çingene kızı! Büyücü kız! Çingene kızına ölüm!

Zavallı kız başını ellerinin arasına alırken meçhul adam kıyıya doğru öfkeyle kürek çekmeye devam etti. Bu arada filozofumuz düşünüyor, keçiye sarılıyor, kendine son sığınağıymış gibi giderek daha fazla sokulan Çingene kızından hafifçe uzaklaşmaya çalışıyordu.

Gringoire'ın korkunç bir kararsızlık içinde olduğu belliydi. *Mevcut yasalar gereğince*, yakalanırsa keçinin de asılacağını, zavallı Djali'ye yazık olacağını, ama kendisinden yardım bekleyen iki mahkûmun sorumluluğunu üstlenmenin zor olduğunu, arkadaşının Çingene kızıyla seve seve ilgileneceğini düşünüyordu. Kendini İlyada'daki Jüpiter gibi çatışan düşüncelere kaptırıyor, bir Çingene kızını, bir keçiyi tartıyor, yaşlarla nemlenmiş gözleriyle bir kıza bir keçiye bakarken dişlerinin arasından mırıldanıyordu:

— Yine de, ikinizi birden kurtaramam.

Bir sarsıntıyla kayığın kıyıya vardığını anladılar. Uğursuz uğultu Cité'de yankılanmaya devam ediyordu. Meçhul adam ayağa kalkıp Çingene kızının inmesine yardım etmek için kolunu tutmak istedi. Kız onu itip Gringoire'ın koluna tutundu, keçiyle ilgilenen şair de onu hafifçe iteledi. Bunun

üzerine kayıktan tek başına atladı. Ne yapacağını, nereye gideceğini bilemeyecek ölçüde şaşkındı. Bir süre afallamış bir halde nehrin akışını izledi. Kendini biraz topladığında iskelede meçhul adamla baş başa kaldığını fark etti. Gringoire kayıktan inince, keçiyle birlikte Grenier-sur-l'Eau Caddesi'nin evleri arasında gözden kaybolmuştu. Bu adamla tek başına kaldığını anlayan zavallı Çingene kızı ürperdi. Konuşmak, bağırmak, Gringoire'a seslenmek istese de, dili ağzının içinde hareket edemiyor, dudaklarının arasından tek bir ses bile çıkmıyordu. Aniden meçhul adamın soğuk ve güçlü elini elinin üzerinde hissetti. Dişleri takırdarken, yüzü kendini aydınlatan ay ışığı gibi soldu. Elinden tutan adam hiçbir şey söylemeden hızlı adımlarla Grève Meydanı'na doğru yürüdü. Esmeralda o anda belli belirsiz kaderin karşı konulmaz bir güç olduğunu düşündü. Başka bir çıkış yolu yoktu, adam yürüyüp kendi koşarken kendini bıraktı. Rıhtım bu noktada yokuş yukarı olsa da, ona yokuş aşağı inermiş gibi geliyordu. Her yana baktı, etrafta tek bir kişi bile yoktu. Rıhtım ıpıssızdı. Seine'in sadece bir kolu uzaklığındaki Cité'den gelen ve isminin ölüm çığlıklarına karıştığı uğultulardan başka bir şey duymuyor, kızıl ışıklar saçarak gürültüyle gidip gelen adamlardan başka bir şey görmüyordu. Paris'in geri kalanı etrafında karanlık bloklar halinde beliriyordu.

Bu arada meçhul adam onu aynı sessizlik ve aynı hızla sürüklüyordu. Yürüdüğü yolların hiçbirini hatırlamıyordu. Aydınlık bir pencerenin önünden geçerken, aniden büyük bir çabayla durup bağırdı:

— İmdat!

Pijamalı bir adam elindeki feneriyle pencereyi açıp şaşkın bir ifadeyle rıhtıma doğru baktı, kızın duyamadığı bir şeyler söyledikten sonra penceresini yeniden kapadı. Son umut ışığı da sönmüştü.

Elini sıkıca tutan siyah giysili adam hiçbir söylemeden daha hızlı yürümeye başladı. Çingene kızı yıkılmış bir halde

hiç direnmeden onu izledi. Ara sıra biraz olsun gücünü toplıyor, kaldırımın sarsıntısı ve soluk soluğa kalması nedeniyle kesik kesik, "Siz kimsiniz? Siz kimsiniz?" diyor, ama adam hiç cevap vermiyordu.

Rıhtım boyunca ilerleyerek büyük bir meydana vardılar. Hafif ay ışığında buranın Grève Meydanı olduğu anlaşılıyordu. Meydanın ortasında siyah bir haça benzeyen darağacı beliriyordu. Tüm bunları gördüğünde nerede olduğunu anladı. Adam durup ona döndü ve kukuletasını kaldırdı.

— Ah! diye kekeledi donakalan Esmeralda, o olduğunu tahmin ediyordum!

Hayalet gibi görünen bu adam rahipten başkası değildi. Bu ay ışığının bir oyunuydu. Bu ışıkta nesnelerin sadece hayaleti görülebiliyordu neredeyse.

— Dinle, dedi kızı uzun zamandan beri duymadığı uğursuz sesiyle titreten rahip ve içindeki derin sarsıntıları belli edercesine kesik kesik, soluk soluğa kalarak devam etti: Dinle, sınır noktası olan Grève Meydanı'ndayız. Seninle konuşacağım. Kader bizi birbirimize bağlıyor. Ben senin hayatın, sen de benim ruhum hakkında karar vereceğiz. İşte ötesinde hiçbir şey görülmeyen bir meydan ve bir gece. Şimdi beni dinle. Sana şunu söyleyeceğim... Öncelikle bana Phoebus'tan söz etme. (Bunları söylerken, yerinde duramayan biri gibi gidip geliyor, kızı da ardından sürüklüyordu.) Bana ondan söz etme. Anlıyor musun? Onun adını ağzına alırsan ne yapacağımı bilmiyorum, ama senin için hiç de iyi olmayacak.

Bunu söyledikten sonra ağırlık merkezini bulmuş bir cisim gibi hareketsiz kaldı, ama sözleri heyecanını belli ediyordu. Sesini giderek daha da alçalttı.

— Başını öyle çevirme. Beni dinle. Bu çok ciddi bir durum. Önce neler olup bittiğine bakalım. Sana yemin ederim ki bunda gülünecek bir şey yok. Ne diyordum ben? Hatırlatsana! Ah! Mahkeme seni yeniden asma kararı verdi. Seni onların elinden kurtardım. Ama bak, peşinden geliyorlar.

Elini Cité'ye doğru uzattı. Gerçekten de, araştırmalar devam ediyormuş gibi görünüyordu. Uğultular yaklaşıyordu; güvenlik amirinin Grève Meydanı'nın karşısındaki evinin kulesinden gürültüler ve ışıklar yayılıyor, karşı kıyıda ellerindeki meşalelerle koştururken, "Çingene kızı! Çingene kızı nerede? Çingene kızına ölüm! Ölüm!" çığlıkları atan askerler görülüyordu.

— Seni aradıklarını ve yalan söylemediğimi görüyorsun. Ben seni seviyorum. Ağzını açma, benden nefret ettiğini söyleyeceksen hiç konuşma. Artık bunları duymak istemiyorum. Seni kurtardım. Önce lafımı bitirmeme izin ver. Seni kurtarabilirim. Her şeyi planladım. Karar sana ait. Nasıl istersen öyle davranacağım.

Birdenbire sözlerini yarıda kesti.

— Hayır, söylemem gereken bu değil.

Sonra koşarak, elini bırakmadığı kızı da koşturarak doğrudan darağacına doğru ilerledi ve parmağıyla kıza işaret etti:

— İkimizden birini seç.

Rahibin elinden kurtulan Çingene kızı kendini darağacının dibine atıp o uğursuz direğe sarıldı, ardından güzel başını hafifçe yana çevirerek omzunun üzerinden rahibe baktı. Âdeta haçın dibindeki Meryem Ana gibiydi. Hiç kımıldamadan bir heykel gibi duran rahip parmağıyla darağacını işaret etmeyi sürdürüyordu.

Nihayet Çingene kızı ona karşılık verdi:

— Darağacı beni sizin kadar korkutmuyor.

Bunun üzerine, rahip kolunu yavaşça indirip derin bir umutsuzlukla kaldırıma baktı.

— Bu taşlar konuşabilseydi, ne kadar zavallı bir adam olduğumu söyleyeceklerdi.

Darağacının dibine diz çökmüş olan genç kızın yüzü uzun saçlarının arasında kaybolmuştu. Hiç araya girmeden konuşmasına izin verdi. Rahip bu kez, yüz hatlarının sertli-

ğiyle hüzünlü bir tezat oluşturan yumuşak ve sitemkâr bir ses tonuyla konuşuyordu.

— Ben sizi seviyorum. Ah! Bu doğru. Yüreğimi yakan ateşin dumanı içimden hiç çıkmıyor! Ne yazık! Genç kız, gece gündüz, evet, gece gündüz, bu halim acınmayı hiç mi hak etmiyor? Size gece gündüz bu aşkın işkencesini çektiğimi söylüyorum. Ah! Zavallı çocuğum, çok acı çekiyorum. Sizi temin ederim ki merhamete ihtiyacım var. Sizinle sakin bir şekilde konuştuğumu duyuyorsunuz. Artık benden korkmamanızı istiyorum. Ne de olsa, bir erkeğin bir kadını sevmesi onun suçu değildir! Ah! Tanrım! Nasıl olur? Demek beni asla bağışlamayacaksınız, öyle mi? Benden hep nefret mi edeceksiniz? Demek her şey bitti! İşte beni kötüleştirenin, kendimden nefret ettirenin bu duygu olduğunu görmüyor musunuz? Bana bakmıyorsunuz bile! Ben ayakta durmuş, ikimizin sonsuzluğunun sınırında titrerken siz belki de başka bir şey düşünüyorsunuz! Bana sakın o subaydan bahsetmeyin! Dizlerinize kapanacağım! Ayaklarınızı öpmemi istemeyeceğiniz için ayaklarınızın altındaki toprağı öpeceğim! Çocuk gibi ağlayacağım, sizi sevdiğimi söylemek için göğsümden sözcükleri değil yüreğimi ve ciğerlerimi çıkaracağım, hepsi boşuna, hepsi! Yine de, yüreğinizde sadece şefkat ve merhamet var. Sevecenliğinizle parıldıyorsunuz, çok ince, iyi yürekli, merhametli ve sevimlisiniz. Ne yazık! Sadece bana kötülük ediyorsunuz. Ah! Ne bahtsızlık!

Yüzünü ellerinin arasına sakladı. Genç kız onun ağladığını duydu. İlk kez ağlıyordu. Ayakta hıçkırıklara boğulmuş bu haliyle, diz çökmüş halinden daha sefil ve yakarır gibi görünüyordu. Bir süre ağlamaya devam etti.

— Hadi! dedi bu ilk gözyaşları dindikten sonra, Kelime bulamıyorum. Yine de, size neler söyleyeceğimi iyice düşünmüştüm. Şimdi titriyor, ürperiyorum, en kritik anda ne söyleyeceğimi bilmiyorum, olağanüstü bir şeylerin bizi çevrelediğini hissediyorum ve kekeliyorum. Ah! Bana ve kendi-

nize acımazsanız kendimi kaldırımın üzerine bırakacağım. İkimizi de mahkûm etmeyin. Sizi ne kadar sevdiğimi, yüreğimin nasıl sevgiyle dolu olduğunu bilseydiniz! Ah her erdeme karşı nasıl bir ihanet! Umutsuz bir terk edilmişlik hissi! Bilge olarak bilimle alay ediyorum, soylu bir beyefendi olarak ismimi lekeliyorum, rahip olarak dua kitabını şehvetin yastığı yapıyorum, Tanrımın yüzüne tükürüyorum! Tüm bunlar senin için büyücü kız! Senin cehennemine daha da layık olabilmek için! Ve sen bu lanetliyi istemiyorsun! Ah! Sana her şeyi söylüyorum! Daha da söyleyeceğim, daha korkuncunu, ah! Daha korkuncunu!

Bu son sözleri söylerken, kafası iyice karışmış gibi görünüyordu. Bir an sustu ve yüksek sesle kendi kendine konuşurmuş gibi devam etti:

— Kabil, kardeşine ne yaptın?

Bir sessizliğin ardından cevap verdi:

— Ona ne mi yaptım Tanrım? Elinden tuttum, yetiştirdim, besledim, sevdim, taptım ve onu öldürdüm! Evet Tanrım, gözümün önünde, evinizin taşı üzerinde başı parçalandı ve bu benim yüzümden, bu kadın yüzünden, onun yüzünden oldu...

Bakışları yabanileşmişti. Sesi giderek kısılıyordu, bu sözleri mekanik bir şekilde, tıpkı son titreşimini uzatan bir çan gibi uzun aralıklarla, defalarca tekrarladı:

— Onun yüzünden... Onun yüzünden...

Ardından dudakları kımıldasa da, ağzından anlaşılabilir tek bir söz bile çıkmadı. Aniden yere düşen bir nesne gibi olduğu yere yığıldı ve başı dizlerinin üzerinde, hiç kımıldamdan öylece kaldı. Onun altında kalan ayağını çeken genç kızın sürtünmesiyle kendine geldi. Elini yavaşça çökük yanaklarında gezdirdi, bir süre afallamış bir halde ıslak tırnaklarına baktı. "Nasıl olur!" diye mırıldandı, "Ağlamışım!"

Ve aniden tasvir edilemez bir endişeyle Çingene kızına döndü:

— Ne yazık! Ben ağlarken bana ne kadar soğuk baktınız! Çocuk, bu göz yaşlarının lav olduğunu biliyor musun? Nefret edilen bir adamın hiçbir duygusundan etkilenilmez öyle mi? Öldüğümü görsen gülersin. Ah! Ben senin öldüğünü görmek istemem! Tek bir söz! Tek bir bağışlama sözü! Beni sevdiğini söyleme, ama sadece istediğini söyle, bu bana yetecek, seni kurtaracağım. Aksi takdirde... Ah! Zaman geçiyor. Kutsal olan her şey adına sana yalvarıyorum, seni arzulayan şu darağacı gibi yeniden taş kesilmemi bekleme! İkimizin kaderini elimde tututtuğumu, çıldırmak üzere olduğumu, her şeyi yüzüstü bırakıp gidebileceğimi düşün. Zavallı kız, altınızda sonsuz bir uçurum var, benim düşüşüm senin düşüşünü sonsuza dek izleyecek! Güzel bir söz söyle! Tek bir söz! Sadece bir söz!

Çingene kızı ona cevap vermek için ağzını açtığında, rahip, belki de acımayla dudaklarından dökülecek sözü daha hayranlıkla duyabilmek için diz üstü çöktü.

— Siz bir katilsiniz! dedi kız.

Rahip onu öfkeyle kollarının arasına alıp korkunç bir kahkahayla gülmeye başladı.

— Evet! Katilim! Ve sana sahip olacağım. Kölen olmamı istemedin, bu yüzden efendin olacağım. Sana sahip olacağım! Seni götüreceğim gizli bir yerim var. Benim ardımdan geleceksin, beni izlemen gerek yoksa seni ele veririm! Ya öleceksin güzelim, ya da benim olacaksın! Papaza, dinsize, katile ait olacaksın! Bu geceden itibaren, anlıyor musun? Hadi! Keyfin yerine gelsin, hadi, öp bakalım beni aptal şey! Mezar ya da yatağım!

Gözü hayâsızlık ve öfkeyle parlıyordu. Şehvetli dudakları genç kızın boynunu kızartıyordu. Kollarında çırpınırken onu köpükler saçan öpücüklere boğuyordu.

— Isırma beni canavar! diye bağırdı Esmeralda. Ah! İğrenç, kokuşmuş keşiş! Bırak beni! O pis kır saçlarını yolup tutam tutam yüzüne fırlatacağım!

Kızaran, sonra bembeyaz kesilen rahip kızı bırakıp iç karartıcı bir ifadeyle yüzüne baktı. Kız zafer kazanmış bir edayla devam etti:

— Sana Phoebus'a ait olduğumu söylüyorum, sevdiğim adam yakışıklı Phoebus! Oysa sen rahip, yaşlı ve çirkinsin! Defol git!

Rahip kızgın demirle dağlanan biri gibi korkunç bir çığlık attı.

— Geber, o zaman! dedi dişlerini gıcırdatarak.

Onun korkunç bakışını gören kız kaçmaya çalıştı. Onu yeniden kavrayarak sarstıktan sonra yere fırlatan rahip, kızı yerde sürükleyerek hızlı adımlarla Tour-Roland'a doğru yürüdü.

Oraya vardıklarında kıza döndü:

— Son kez soruyorum, benim olmak istiyor musun?

Kız var gücüyle bağırdı:

— Hayır!

Bunun üzerine, rahip yüksek sesle birine seslendi:

— Gudule, Gudule! İşte Çingene kızı! İntikamını al!

Genç kız aniden birinin dirseğini kavradığını hissetti. Duvardaki pencereden çıkan sıska bir kol onu demir bir pençe gibi kavramıştı.

— Sıkı tut! dedi rahip. Bu kaçan Çingene kızı. Onu bırakma. Ben çavuşlara haber vereceğim. Onun asıldığını göreceksin.

Bu kanlı sözlere duvarın içinden gırtlaktan gelen bir kahkaha yanıt verdi:

— Ha, ha, ha!

Çingene kızı rahibin Notre-Dame Köprüsüne doğru uzaklaştığını gördü. O tarafta bir kalabalığın sesi yankılanıyordu.

Genç kız iğrenç münzevi kadını tanımıştı. Korkudan soluk soluğa kalmış bir halde elinden kurtulmaya çalıştı. Kıvrıldı, büküldü, can çekişircesine ve umutsuzca birçok hamle yaptı, ama kadın onu kendisinden hiç beklenmeyen bir güçle

kavramıştı. Her yanını yara bere içinde bırakan kemikli ve ince tırnakları teninin üzerinde büzüşüyor, bedenini sarıyordu. Bu el âdeta koluna perçinlenmişti. Bu zincirden, boyunduruktan, demir halkadan farklı bir şeydi, duvardan çıkan bu el zeki ve canlı bir kıskacı andırıyordu.

Yorgunluktan duvarın kenarına yığıldı ve o zaman içini ölüm korkusu kapladı. Yaşamın güzelliğini, gençliğini, gökyüzünün görüntüsünü, doğanın canlılığını, aşkı, Phoebus'u, kaçan her şeyi, yaklaşan her şeyi, kendini ihbar etmeye giden rahibi, celladı, karşısındaki darağacını düşündü. O zaman, korkunun saç köklerine kadar yayıldığını hissetti ve kendisine alçak sesle, "Ha, ha, ha, asılacaksın!" diyen münzevi kadının iğrenç kahkahasını duydu. Yarı ölü bir halde pencereye dönüp münzevinin parmaklıklar arasında beliren vahşi yüzünü gördüğünde:

— Ben size ne yaptım? dedi.

Münzevi kadın ona yanıt vermeden öfkeli, alaycı bir sesle şarkı söylermiş gibi:

— Çingene kızı! Çingene kızı! Çingene kızı! diye mırıldandı.

Karşısındakinin insanlıktan çıkmış olduğunu anlayan zavallı Esmeralda başını eğdi. Birden münzevi Çingene kızının sorusunu ancak algılayabilmiş gibi haykırdı:

— Bana ne mi yaptın dedin? Ah! Demek bana ne yaptın Çingene! İyi o zaman, dinle! Bir çocuğum vardı! Anlıyor musun? Bir çocuğum vardı! Sana söylüyorum, bir çocuğum vardı! Güzel küçük bir kız! Agnès'im, diye devam etti kafası karışmış halde karanlıkta bir şeyi öperken. Anladın mı Çingene? Çocuğumu benden aldılar, çocuğumu çaldılar, çocuğumu yediler. İşte bana bunu yaptın.

Genç kız bir kuzunun saflığıyla yanıt verdi:

— Nasıl olur? O zaman belki de daha doğmamıştım.

— Ah evet, doğmuş olmalısın, dedi münzevi. O da senin yaşında olacaktı! Bu yüzden on beş yıldır buradayım,

on beş yıldır acı çekiyor, kafamı dört duvara vuruyorum. Sana bebeğimi Çingene kadınlarının çaldığını ve onu dişleriyle yediklerini söylüyorum, anlıyor musun? Yüreğin var mı? Cilveler yapan, meme emen, uyuyan bir bebeği düşün. Ne kadar masumdu! İşte onu benden alıp öldürdüler! Yüce Tanrı bunu çok iyi biliyor! Şimdi sıra bende, seni yiyeceğim Çingene kızı. Ah parmaklıklar olmasaydı seni nasıl ısırırdım! Başım parmaklıkların arasından geçemeyecek kadar büyük! Zavallı bebeğim uyuyordu! Onu kaçırırlarken uyanıp ağlaması bir işe yaramayacaktı, evde değildim! Ah Çingeneler, bebeğimi yediniz! Şimdi gelin sizinkinin halini görün!

Bunun üzerine gülmeye ya da dişlerini gıcırdatmaya başladı: Bu ikisi şey bu öfkeli yüzde birbirine karışıyordu. Kül rengi bir yansıma bu sahneyi aydınlattı, meydandaki darağacı giderek daha net bir şekilde seçilebiliyor, zavallı mahkûm Notre-Dame Köprüsü tarafında bir süvari birliğinin gürültüsünü duyar gibi oluyordu.

— Madam! diye bağırdı saçı başı dağılmış, korkudan çıldırmış, kendini kaybetmiş bir halde diz çöküp ellerini kavuşturarak. Madam merhamet edin! Geliyorlar. Size hiçbir şey yapmadım. Beni gözlerinizin önünde böyle korkunç bir şekilde öldürmelerini mi istiyorsunuz? İçinizde acıma duygusu olduğundan eminim. Bu çok korkunç! Bırakın kaçayım. Merhamet! Bu şekilde ölmek istemiyorum!

— Bana çocuğumu geri ver! dedi münzevi.

— Merhamet, merhamet!

— Bana çocuğumu geri ver!

— Tanrı aşkına beni bırakın!

— Bana çocuğumu geri ver!

Genç kız bir kez daha mezardaki bir cesedin donuk bakışıyla yıkılmış bir halde olduğu yere yığıldı.

— Ne yazık! diye geveledi, siz çocuğunuzu arıyorsunuz, bense annemi ve babamı.

— Bana küçük Agnès'imi geri ver! diye devam etti Gudule. Nerede olduğunu biliyor musun? Öyleyse geber! Sana anlatacağım. Ben bir hayat kadınıydım, bir bebeğim vardı, onu benden aldılar. Bunu Çingene kadınları yaptı. Yani ölmen lazım. Çingene anan seni istemeye geldiğinde ona: "Ana şu darağacına bak! Ya da çocuğumu bana geri ver, diyeceğim. Küçük kızımın nerede olduğunu biliyor musun? Bak, sana göstereyim. İşte patiği, ondan bana kalan tek şey. Bunun eşinin nerede olduğunu biliyor musun? Biliyorsan söyle, dünyanın öbür ucunda bile olsa dizlerimin üzerinde emekleyerek onu aramaya gideceğim.

Bu şekilde konuşurken, pencerenin dışına uzattığı diğer eliyle Çingene kızına işlemeli küçük patiği gösteriyordu. Hava, patiğin şeklini ve renklerini seçebilmek için yeterince aydınlanmıştı.

— Bana o patiği gösterin, dedi Çingene kızı titreyerek. Tanrım! Tanrım!

Aynı anda, serbest kalan eliyle boynunda taşıdığı yeşil incik boncuklarla süslü küçük muskayı açıyordu.

— Hadi! Hadi! O lanet muskanı karıştır bakalım, diye homurdandı Gudule.

Aniden sözleri yarıda kesildi, tüm bedeni titrerken yüreğinin derinliklerinden koparcasına gelen bir sesle haykırdı:

— Kızım!

Çingene kızı muskadan diğerinin aynısı olan küçük bir patik çıkardı. Bu küçük patiğe üzerinde şu tekerlemenin yazıldığı bir parşömen iliştirilmişti:

Bunun aynısını bulduğunda,
Annen açacak kollarını sana.

Münzevi bir şimşek çakışı kadar zaman geçmeden iki patiği karşılaştırmış, parşömendeki yazıyı okumuş ve ilahî bir sevinçle parlayan yüzünü pencerenin parmaklıklarına yapıştırarak haykırmıştı:

— Kızım! kızım!

— Anneciğim! diye karşılık verdi Çingene kızı.

Bu sahneyi tasvir etmekten vazgeçiyoruz.

Aralarında duvar ve parmaklıklar vardı.

— Ah duvar! diye bağırdı münzevi. Ah! Onu görüp de kucaklayamamak! Elini ver! Elini ver!

Münzevi, genç kızın pencereden içeri uzattığı elinin üzerine atılıp dudaklarını yapıştırdı ve ara sıra bir hıçkırığın kalçalarını oynatmasından başka hayat belirtisi vermeden bu öpücüğe gömülü kaldı. Yine de karanlıkta sessizce, bir gece yağmuru gibi ağlıyordu. Zavallı anne bu harika ele, içinde tuttuğu ve on beş yıldır kederinin damla damla doldurduğu o siyah ve derin kuyuyu dalgalar halinde boşaltıyordu.

Aniden doğrulup, alnındaki kırlaşmış uzun saçlarını geriye attı ve tek bir söz söylemeden hücresinin parmaklıklarını dişi bir arslandan daha büyük bir öfkeyle sarsmaya başladı. Parmaklıklar dayanıyordu. Bunun üzerine hücresinin bir köşesinde yastık olarak kullandığı iri bir kaldırım taşını alıp var gücüyle parmaklıklara fırlattı. Parmaklıklardan biri binlerce kıvılcım saçarak kırıldı. İkinci bir darbe pencereyi kaplayan eski demir haçı paramparça etti. Ardından, iki eliyle parmaklıkların paslanmış parçalarını kopardı. Bir kadının ellerinin insanüstü bir güce sahip olduğu anlar vardır. Bir dakika süren bu çabanın sonunda girişin açılmasıyla kızını belinden kavrayıp hücresine doğru çekti.

— Gel! Seni uçurumdan kurtarayım! diye mırıldandı.

Hücresine aldığı kızını yavaşça yere bıraktıktan sonra onu yeniden kavradı ve sanki bebek Agnès'miş gibi onu kucağına aldı, dar hücresinde sarhoş olmuş, sevinçten çılgına dönmüş bir halde bağırarak, şarkılar söyleyerek, kızını öperek, onunla konuşarak, kahkahalar atarak, göz yaşlarına boğularak, büyük bir coşkuyla gidip gelmeye başladı.

— Kızım! Kızım! diyordu. İşte kızım! Ulu Tanrı onu bana geri verdi. Hey siz! Hepiniz gelin! Orada kızımı bul-

duğumu gören biri var mı? Yüce İsa, ne kadar da güzel! Tanrım, beni on beş yıl beklettiniz, ama bunu onu güzelleştirerek geri vermek için yaptınız. Demek Çingeneler onu yememiş! Bunu kim söylemişti? Küçük kızım! Küçük kızım! Öp beni. Çingene kadınları iyidir! Çingene kadınlarını seviyorum! Sensin işte. Demek seni her gördüğümde yüreğim bu yüzden hopluyordu. Sana büyük bir kin duyuyordum! Bağışla beni Agnès'im, bağışla beni. Benim çok kötü biri olduğumu düşünüyordun, öyle değil mi? Seni seviyorum. Boynundaki küçük iz hâlâ duruyor mu? Bakalım. Evet, hâlâ orada. Ah! Çok güzelsin! Bu iri gözlerinizi benden almışsınız matmazel. Öp beni. Seni seviyorum. Diğer annelerin çocuklarının olması artık umurumda değil. Şimdi onlarla alay ediyorum. Gelip görsünler. İşte benimki burada. İşte boynu, gözleri, saçları, elleri. Bana ondan daha güzel bir şey göstersenize! Ah! Yemin ederim, birçok âşığı olacak! On beş yıl ağladım. Tüm güzelliğim ona geçti. Öp beni.

Ona vurgularıyla güzelleştirdiği binlerce abartılı söz söylüyor, zavallı kızın elbiselerini derisini kızartacak kadar sıkıyor, ipek saçlarını eliyle düzeltiyor, ayağını, dizini, alnını, gözlerini öpüyor, her şeyine hayran oluyordu. Genç kız da kendini ona bırakıyor, ara sıra alçak sesle ve sonsuz bir yumuşaklıkla tekrarlıyordu:

— Anneciğim!

— Görüyor musun küçük kızım, diyordu sözleri öpücüklerle kesilen münzevi, görüyor musun? Seni çok seveceğim. Buradan gideceğiz. Çok mutlu bir yaşam sürdüreceğiz. Reims'de bana miras kalan bir şeyler var. Reims'i biliyor musun? Ah hayır, bilmiyorsun, çok küçüktün. Dört aylıkken ne kadar güzel olduğunu bir bilseydin! Küçük ayaklarını görmek için yedi fersah uzaktaki Épernay'den gelirlerdi. Bir tarlamız, bir evimiz olacak. Seni yatağımda yatıracağım. Tanrım! Tanrım! Kızıma kavuştuğuma kim inanır?

— Ah! anneciğim! dedi nihayet heyecanını yenip kendinde konuşacak gücü bulan genç kız, Çingene kadın bana söylemişti. Geçen yıl ölen ve bana bir dadı gibi özen gösteren iyi yürekli bir Çingene kadın vardı. Boynuma bu muskayı o asmıştı. Bana hep: "Küçüğüm, bu muskayı hiç yanından ayırma, o senin hazinen, onun sayesinde anneni bulacaksın, boynunda anneni taşıyorsun," derdi. Kadın bunu önceden bilmişti.

Münzevi kızını yine kollarının arasına aldı.

— Gel, seni öpeyim! Ne kadar güzel konuşuyorsun. Reims'e döndüğümüzde, minik patiklerini bir çocuk İsa heykeline giydireceğiz. Bunu Meryem Ana'ya borçluyuz. Tanrım! Sesin ne kadar güzel! Demin benimle konuşurken, müzik dinliyorum sandım! Ah! Yüce Tanrım! Çocuğuma yeniden kavuştum! Ama bu hikâye inanılır gibi değil! Ben sevinçten ölmediğime göre, ölmek o kadar kolay değilmiş.

Sonra ellerini çırpmaya, gülmeye ve bağırmaya başladı:

— Mutlu olacağız!

O sırada hücrede Notre-Dame Köprüsünden gelirmiş gibi görünen ve rıhtıma doğru ilerleyen silah şakırtıları ve dörtnala gelen atların nal sesleri yankılandı. Çingene kızı endişeyle münzevinin kollarına atıldı.

— Anneciğim! Beni kurtarın! Beni kurtarın! İşte geliyorlar.

Münzevi kadının rengi yeniden soldu.

— Tanrı aşkına! Sen ne diyorsun? Unutmuştum! seni arıyorlar! Ne yaptın ki?

— Bilmiyorum, diye karşılık verdi zavallı çocuk; ama ölüme mahkûm edildim.

— Ölüme! dedi yıldırım çarpmış gibi sendeleyen Gudule. Ölüme! diye tekrarladı yavaşça gözlerini kızına dikerek.

— Evet anne, dedi korkudan çılgına dönen genç kız, beni öldürmek istiyorlar. Bu darağacı benim için. Kurtarın beni! Kurtarın beni! Geliyorlar! Kurtarın beni!

Birkaç saniye taşlaşmış gibi donakalan münzevi kadın ardından kuşkulu bir ifadeyle başını salladı ve birden bir kahkaha attı, o çılgın kahkahası geri gelmişti.

— Ah! Ah hayır! Bana söylediğin bir düş olmalı. Ah! evet, seni on beş yıl kaybedip yeniden bulacağım ve bu bir dakika sürecek! Ve seni benden geri alacaklar! Ve şimdi, bu kadar güzelleşmiş, bu kadar büyümüş bir halde benimle konuşuyor, beni seviyorken seni annenin gözleri önünde yiyecekler! Ah! Hayır! Böyle bir şey mümkün değil. Yüce Tanrı buna izin vermez.

Süvari birliği durmuş gibiydi, uzaktan bir ses duyuldu:

— Buradan Monsenyör Tristan! Rahip onu Fare Deliğinde bulacağımızı söylüyor.

Yeniden at gürültüleri duyuldu. Münzevi kadın umutsuz bir çığlıkla ayağa fırladı.

— Kaç! Kaç çocuğum! Şimdi her şeyi hatırlıyorum. Haklısın. Lanet olsun! Seni öldürmek istiyorlar! Çabuk kaç!

Pencereden bakıp geri çekildi.

— Hayır, burada kal, dedi alçak, iç karatıcı bir sesle, canlıdan çok ölüye benzeyen Çingene kızının elini sarsarak sıkarken. Burada kal, soluk bile alma! Her yanda askerler var. Dışarı çıkamazsın. Gün ağarmak üzere.

Gözleri kuru ve yakıcıydı. Bir süre hiç konuşmadı, sadece hücrede hızlı adımlarla yürüyor, ara sıra kır saçlarını koparıp dişlerinin arasında parçalamak için duruyordu.

— Yaklaşıyorlar, dedi birden. Onlarla konuşacağım. Şu köşeye saklan. Seni göremezler. Onlara elimden kaçtığını söyleyeceğim!

Hep kucağında taşıdığı kızını hücrenin dışarıdan görünmeyen bir köşesine bıraktı. Onu çömeltti, ayaklarını ve ellerini karanlıkta görünmeyecek şekilde özenle yerleştirdi, beyaz elbisesini gizlemek için siyah saçlarını çözdü, onu saklayacaklarını düşünerek odasının iki mobilyası olan testiyi ve kaldırım taşını önüne koydu. İşini bitirdiğinde biraz sa-

kinleşip diz çöktü ve dua etti. Ağarmakta olan gün henüz Fare Deliğini yeterince aydınlatmamıştı.

O sırada, rahibin cehennemden gelen sesi pencerenin hemen yakınında duyuldu:

— Buradan Yüzbaşı Phoebus de Châteaupers!

Köşesine büzülmüş olan Esmeralda bu ismi, bu sesi duyduğunda yerinden kalkmaya çalıştı.

— Kımıldama! dedi Gudule.

Sözünü henüz bitirmişti ki, insanların, kılıçların, atların uğultusu hücrenin etrafına yığıldı. Hemen ayağa kalkan anne içerisinin görünmemesi için pencerenin önüne gitti. Grève Meydanı'nda sıralanmış bir sürü yaya ve atlı asker gördü. Komutanları attan inip ona doğru yaklaştı.

— İhtiyar, dedi gaddar yüzlü adam, asmak için bir büyücüyü arıyoruz, bize senin yanında olduğunu söylediler.

Zavallı anne elinden geldiğince umursamaz bir tavır alıp cevap verdi:

— Ne demek istediğinizi anlayamadım.

— Lanet olası! O şaşkın başdiyakoz neler saçmalıyordu? Nereye gitti o?

— Monsenyör, dedi bir asker, ortadan kayboldu.

— Bana bak, çılgın kocakarı, dedi komutan, bana yalan söyleme. Sana bir büyücü kızı emanet etmişler. Onu ne yaptın?

Şüphe uyandırmamak için her şeyi inkâr etmek istemeyen münzevi kadın içten ve kesin bir sesle cevap verdi:

— Az önce ellerimin arasında olan genç kızdan söz ediyorsanız, kolumu ısırdığı için onu bırakmak zorunda kaldım. Hepsi bu. Beni rahat bırakın.

Komutan yüzünü hayal kırıklığına uğramışçasına buruşturdu.

— Yaşlı hayalet, bana yalan söyleme! dedi. Benim adım Tristan l'Hermite, kralın yaveriyim. Duyuyor musun, Tristan l'Hermite! Grève Meydanı'na bakarak ekledi: Burada çok bilinen bir isimdir.

— Şeytan l'Hermite olsanız bile size söyleyecek başka bir şeyim yok ve sizden hiç korkmuyorum, dedi yeniden umutlanan Gudule.

— Laten olsun! dedi Tristan. İşte geveze bir moruk. Demek büyücü kız kaçtı! Hangi yoldan gitti?

Gudule aldırmaz bir ses tonuyla cevap verdi:

— Sanırım Mouton Caddesi'nden.

Başını çeviren Tristan birliğine harekete geçmelerini işaret etti.

Münzevi kadın derin bir soluk aldı.

— Monsenyör, dedi aniden bir okçu, yaşlı periye penceresinin parmaklıklarının neden yerinden söküldüğünü sorar mısınız?

Bu soru zavallı annenin yüreğini yeniden endişeyle doldurdu. Yine de kafası tamamen karışmamıştı.

— Hep böyleydiler, diye kekeledi.

— Hah! dedi okçu, daha dün ibadet arzusu uyandıran güzel, siyah bir haç vardı.

Tristan münzevi kadına dik dik baktı.

— Sanırım kocakarı yanılıyor!

Zavallı kadın her şeyin takınacağı tavıra bağlı olduğunu hissetti ve içini ölüm korkusu sarmışken sırıtmaya başladı. Anneler böyle güçlüdür.

— Bu adam sarhoş! dedi. Bir yıl kadar önce bir taş arabası pencereye çarptı ve parmaklığı yerinden söktü. Hatta arabacıya küfür etmiştim.

— Bu doğru, dedi başka bir okçu, ben de oradaydım.

Her zaman, her yerde, her şeyi gören insanlar vardır. Okçunun bu umulmadık tanıklığı bu sorgulama sırasında kendini bıçak sırtında uçurumun üstünden geçermiş gibi hisseden münzevi kadını canlandırdı.

Yine de umut ve tehlike arasında sürekli bir gelgite mahkûm olmuştu.

— Bunu bir araba yaptıysa, diye araya girdi ilk okçu, demir parçaları içeriye değil dışarıya doğru savrulmuş olmalıydı.

— Evet, evet! dedi Tristan askere, Châtelet'deki bir sorgu yargıcı kadar dikkatlisin. İhtiyar bu soruya cevap ver bakalım.

Köşeye sıkışan münzevi kadın:

— Tanrım! diye haykırdı gözündeki yaşlara rağmen. Monsenyör, size yemin ederim ki, bu parmaklıkları bir araba kırdı. O askerin bu olayı gördüğünü söylediğini duydunuz. Üstelik bunun Çingeneyle ne ilgisi var?

— Hımm! diye homurdandı Tristan.

— Şuraya bakın! dedi komutanın az önceki övgüsüyle şımaran asker, demir parçaları hiç paslanmamış!

Tristan başını salladı. Münzevi kadının rengi soldu.

— Bu araba çarpalı ne kadar oldu demiştiniz?

— Bir ay, belki de on beş gün monsenyör. Tam olarak bilmiyorum.

— Demin bir yıl demişti, dedi okçu.

— İşte şüpheli bir durum! dedi komutan.

— Monsenyör! diye bağırdı münzevi şüphelenip içeri bakmaları korkusuyla titreyerek pencereye yapışarak. Monsenyör, size yemin ederim ki bu parmaklığı bir araba kırdı. Size cennetteki melekler adına yemin ediyorum. Bunu araba yapmadıysa, sonsuza kadar lanetlenmeye ve Tanrı'yı inkâr etmeye razıyım!

— Çok ateşli yeminler ediyorsun! dedi Tristan sorgulayıcı gözlerle yaşlı kadına bakarak.

Giderek kendine güvenini kaybettiğini hisseden zavallı kadın, ne cevap vereceğini şaşırıyor, söylemesi gerekeni söylemediği korkusuna kapılıyordu.

O sırada bir asker bağırdı:

— Monsenyör, yaşlı cadı yalan söylüyor. Büyücü Mouton Caddesi'nden kaçmamış. Caddenin zinciri gece boyunca geriliymiş ve bekçi kimsenin geçtiğini görmemiş.

Yüzü her geçen saniye daha da ürkütücü bir hal alan Tristan münzevi kadına seslendi:

— Buna ne diyeceksin?

Bu yeni gelişmeye de direnmeye çalıştı:

— Nereden bileyim monsenyör, yanılmış olmalıyım. Sanırım nehirden kaçtı.

— Orası karşı yaka, dedi komutan. Herkes tarafından arandığı Cité'ye geri dönmesi hiç de akla yatkın değil. Yalan söylüyorsun ihtiyar.

— Üstelik, diye ekledi ilk asker, nehrin iki yakasında da tekne yok.

— Yüzerek geçmiş olmalı, diye karşılık verdi münzevi kadın savaş alanını karış karış savunarak.

— Kadınlar ne zamandan beri yüzüyor? dedi asker.

— Lanet olsun! Kocakarı yalan söylüyorsun! Yalan söylüyorsun! diye bağırdı Tristan öfkeyle. O büyücü kızın yerine seni asmak isterdim. Bir çeyrek saatlik bir sorgulama gerçeği ağzından almaya yeter. Hadi bizimle geliyorsun.

Münzevi bu sözleri sevinçle karşıladı.

— Nasıl isterseniz monsenyör. Beni sorgulamanızı çok isterim. Beni götürün. Çabuk, çabuk! Hemen konuşalım.

Bu arada kızının kaçacağını düşünüyordu.

— Vay canına! dedi komutan, işkence tezgâhı için ne büyük bir arzu! Bu çılgını hiç anlamıyorum.

Yaşlı bir devriye çavuşu sırasından çıkıp komutana seslendi:

— Gerçekten çılgındır monsenyör. Çingene kızını elinden kaçırdıysa bu onun suçu değil, çünkü Çingene kızlarını hiç sevmez. On beş yıldır devriye görevi yapıyorum ve her akşam onun Çingene kızlarına sonu gelmeyen lanetler okuduğunu duyarım. Bizim aradığımız, tahmin ettiğim gibi keçili küçük dansözse, özellikle ondan nefret eder.

Biraz canlanan Gudule:

— Özellikle ondan, dedi.

Devriye askerlerin çoğunun tanıklığı üzerine komutan yaşlı çavuşun sözlerinin doğruluğuna inandı. Münzevi kadından hiçbir bilgi alamamanın verdiği umutsuzlukla arkasını döndü. Gudule tarif edilemez bir endişeyle onun yavaşça atına yöneldiğini gördü.

— Hadi, diyordu dişlerinin arasından, araştırmaya devam edelim. Çingeneyi asmadan gözüme uyku girmeyecek.

Yine de atına binmeden önce bir süre tereddüt etti. Onun avının ininin yakınlarda olduğunu sezen ve uzaklaşmamakta ısrar eden bir av köpeğinin endişeli ifadesiyle meydanda gezindiğinin gören Gudule yaşamla ölüm arasında çırpınıyordu. Komutan nihayet başını sallayıp atının eyerine yerleşti. Gudule'un soluk alamayacak kadar daralan yüreği ferahlamıştı ve askerler geldiğinden beri bakmaya cesaret edemediği kızına bir göz atarak alçak sesle:

— Kurtuldu! dedi.

Zavallı çocuk tüm bu sorgulama sırasında köşesinde, zihnindeki ölüm düşüncesiyle hiç soluk almadan, kımıldamadan beklemişti. Gudule ile Tristan arasındaki konuşmanın tek bir sözünü kaçırmamış ve annesinin tüm endişeleri yüreğinde yankılanmıştı. Uçurumun üzerinde asılı durduğu ipin peş peşe çatırdadığını duymuş, birçok kez koptuğunu sanmıştı ve şimdi soluk almaya, ayağını yere sağlam bastığını hissetmeye başlıyordu. O sırada birinin komutana şunları söylediğini duydu:

— Bu kadarı yeter komutanım, bir şövalye olarak büyücüleri asmak benim işim değil. Çapulcularla uğraşmak hiç hoşuma gitmiyor. Bu işi kendi başınıza halledin. Komutansız kalan birliğimin başına dönmemi mazur görürsünüz, değil mi?

Bu Phoebus de Châteaupers'in sesiydi. Kızın içindeki fırtınaları tasvir etmek mümkün değildi. Demek dostu, koruyucusu, dayanağı, sığınağı, Phoebus'u buradaydı! Ayağa kalıp annesinin engel olmasına zaman bırakmadan pencereye atılarak bağırdı:

— Phoebus! Buradayım, Phoebus'um!

Phoebus ortada yoktu. Coutellerie Caddesi'nin köşesini dörtnala dönmüştü. Ama Tristan henüz gitmemişti.

Kükreyerek kızının üzerine atılan münzevi, tırnaklarını boynuna geçirerek onu sertçe geri çekti. Anne kaplan, yavrusu tehlikedeyse onu incitmekten çekinmez. Ama çok geçti. Tristan kızı görmüştü.

— Ha, ha! diye güldü tüm dişlerini açığa çıkaran ve yüzünü bir kurdunkine benzeten bir kahkahayla, Fare Deliğinde iki fare!

— Bundan kuşkulanıyordum, dedi asker.

Tristan onun omzuna vurdu:

— Kedi gibi iyi koku alıyorsun! Hadi o zaman, Henriet Cousin nerede?

Giysisi de, yüz ifadesi de askerlere benzemeyen bir adam sıradan çıktı. Üzerinde kollukları deriden, yarısı gri yarısı kahverengi bir giysi vardı, saçları düzdü ve iri elinde kalın bir ip tutuyordu. Bu adam her zaman XI. Louis'ye eşlik eden Tristan'a eşlik ederdi.

— Dostum, dedi Tristan l'Hermite, aradığımız büyücü kızını bulduğumu sanıyorum. Onu asacaksın. Merdivenin yanında mı?

— Sütunlu Konak'ın hangarında, diye yanıtladı adam. İşimizi burada mı göreceğiz? diye ekledi darağacını göstererek.

— Evet.

— Güzel! dedi adam komutanınkinden daha hayvani bir kahkahanın ardından. Uzun sürmeyecek.

— Acele et! dedi Tristan, sonra gülersin.

Bu arada, Tristan'ın kızını görmesinden ve artık hiçbir umudun kalmamasından sonra münzevi kadın ağzını açmamıştı. Zavallı Çingene kızını hücrenin bir köşesine fırlatmış, pençeyi andıran iki elini pervaza yaslayarak yeniden pencerenin önüne yerleşmişti. Yeniden vahşileşen ve çılgınlaşan

bakışlarını korkusuzca tüm askerlerin üzerinde gezdiriyordu. Hücreye yaklaşan Henriet Cousin kadının yüzündeki vahşi ifade karşısında geriledi.

— Monsenyör, dedi komutana doğru dönerek, hangisini asacağız?

— Genç olanı.

— İyi! Çünkü ihtiyar zorluk çıkaracak gibi görünüyor.

— Keçisi olan zavallı küçük dansöz kız! dedi yaşlı devriye çavuşu.

Pencereye yaklaşan Henriet Cousin annenin bakışları karşısında gözlerini kaçırdı. Çekingen bir ifadeyle:

— Madam... dedi.

Kadın çok alçak ve öfkeli bir sesle sözünü kesti:

— Ne istiyorsun?

— Sizi değil ötekini.

— Hangi ötekini?

— Genç kızı.

Başını sallayarak haykırdı:

— Burada kimse yok! Burada kimse yok! Kimse yok!

— Var! dedi cellat. Siz de biliyorsunuz. Genç kızı almama izin verin. Size kötü davranmak istemem.

Garip bir şekilde sırıtarak yanıt verdi kadın:

— Ah! Demek bana kötü davranmak istemiyorsun!

— Kızı bana verin madam, komutan böyle istiyor.

Çıldırmış gibi tekrarladı münzevi:

— Burada kimse yok!

— Size içeride birinin daha olduğunu söylüyorum! diye karşılık verdi cellat. Hepimiz gördük.

— Gel bak istersen, dedi münzevi kadın sırıtarak. Başını pencereden içeri sok.

Annenin tırnaklarına bakan cellat buna cesaret edemedi.

— Çabuk ol! diye bağırdı birliğini Fare Deliğini çembere alacak şekilde düzene sokan ve darağacının yanında atının üzerinde duran Tristan.

Henriet canı sıkkın bir halde bir kez daha komutanın yanına geldi. İpini yere koymuştu ve şapkasını beceriksiz bir şekilde ellerinde çeviriyordu.

— Monsenyör, nereden gireceğim?

— Kapıdan.

— Kapı yok.

— Pencereden.

— Çok dar.

— O zaman genişlet, dedi Tristan öfkeyle. Kazman yok mu?

İninde nöbete devam eden anne onlara bakıyordu. Hiçbir şey ümit etmiyor, ne istediğini bilmiyor, ama kızının elinden alınmasını istemiyordu.

Henriet Cousin Sütunlu Konak'ın hangarındaki alet sandığını almaya gitti. Merdiveni de getirip hemen darağacına yasladı. Komutanın beş altı askerinin kazmaları ve kaldıraçları alması üzerine Tristan da onlarla birlikte pencereye doğru ilerledi.

— İhtiyar! dedi komutan sert bir ses tonuyla, o kızı bize güzellikle ver.

Gudule ona anlamamış gibi baktı.

— Lanet olsun! diye ekledi Tristan. Bu büyücü kızının kralın emriyle asılmasına neden karşı çıkıyorsun?

Zavallı kadın vahşi bir gülümsemeyle karşılık verdi:

— Neden mi karşı çıkıyorum? O benim kızım.

Bu sözleri öyle bir ses tonuyla söyledi ki, Henriet Cousin de dâhil olmak üzere herkesin içi ürperdi.

— Buna üzüldüm, diye karşılık verdi komutan, ama kralın keyfi böyle istiyor.

Kadın korkunç gülümsemesini daha da belirginleştirerek bağırdı:

— Bana ne senin kralından! Sana onun kızım olduğunu söylüyorum!

— Duvarı delin! dedi Tristan.

Geniş bir giriş oluşturmak için pencerenin altındaki temel taşını yerinden sökmek yeterliydi. Anne kazma ve kaldıraçların kalesini yıkmaya çalıştığını duyunca korkunç bir çığlık attı, ardından hücresinin kendine kazandırdığı vahşi bir hayvan alışkanlığıyla korkunç bir hızla dönüp durmaya başladı. Hiçbir şey söylemese de gözlerinden alevler saçılıyordu. Askerlerin yüreklerinin derinlikleri donmuştu.

Aniden kaldırım taşını alıp iki eliyle kazmacıların üzerine fırlattı. Elleri titrediği için hedefini bulamayan taş kimseye zarar vermeden Tristan'ın atının ayağının dibinde durdu. Gudule dişlerini gıcırdattı.

Bu arada güneş henüz yükselmese de, hava aydınlıyordu; hoş bir pembelik Sütunlu Konak'ın eskimiş bacalarını süslüyordu. Büyük şehrin en erkenci pencerelerinin çatıların üzerine neşeyle açıldığı saatti. Grève Meydanı'ndan geçmeye başlayan birkaç aylak, eşeklerinin üzerinde hale giden birkaç manav Fare Deliğinin etrafına toplanan askerlere bakmak için bir süre duruyor, onları şaşkın bir ifadeyle izledikten sonra yollarına devam ediyordu.

Kızının yanına oturan münzevi kadın onu bedeniyle kaplamıştı, donuk gözlerle ona bakıyor, hiç kımıldamadan alçak sesle sadece, "Phoebus! Phoebus!" diye mırıldanan zavallı çocuğu dinliyordu. Yıkıcıların çalışması ilerledikçe, gayriihtiyari geri çekilen anne genç kızı giderek duvara daha fazla sıkıştırıyordu. Aniden gözlerini hiç ayırmadığı taşın sarsıldığını gören ve Tristan'ın askerleri cesaretlendirici sözlerini duyan münzevi kadın, bir süredir içine düştüğü yılgınlıktan sıyrılarak haykırdı. Konuşurken sesi kâh bir testere gibi kulakları deliyor, kâh da tüm beddualar aynı anda dudaklarından fışkıracakmış gibi kekeliyordu:

— Ah, ah, ah! Ama bu çok korkunç! Siz haydutsunuz! Kızımı gerçekten benden alacak mısınız? Size onun benim kızım olduğunu söylüyorum! Ah alçaklar! Ah celladın uşakları! Sefil katiller! İmdat! İmdat! Yangın var! Ama kızımı

benden bu şekilde alacaklar mı? O zaman yüce Tanrı dedikleri kim?

Bunun üzerine, ağzından köpükler saçıp yabani bakışlarını Tristan'a çevirdi, bir panter gibi dikilmişti:

— Kızımı almak için biraz yaklaşsana! Bu kadının sana onun kendi kızı olduğunu söylediğini anlamıyor musun? Hey! Kurt adam, dişi kurdunla hiç düşüp kalkmadın mı? Yavru bir kurdun yok mu? Yavruların olsaydı, uluduklarında yüreğinde hiçbir şey kımıldamayacak mıydı?

— Taşı aşağı koyun, dedi Tristan, yerinden oynuyor.

Kaldıraçlar ağır temel taşını kaldırdı. Söylediğimiz gibi bu annenin son kalesiydi. Onu tutabilmek için üzerine atıldı, tırnaklarını üzerine geçirdi, ama altı kişinin çektiği ağır taş elinden sıyrılıp demir kaldıraçlar tarafından yere bırakıldı.

Girişin açıldığını gören anne gediği bedeniyle kapayarak, kollarını bükerek, başını taşlara vurarak ve yorgunluktan kısıldığı için zor duyulan sesiyle:

— İmdat! Yangın var! Yangın var! diye bağırarak açıklığın önüne yığıldı.

— Şimdi kızı alın, dedi Tristan her zamanki soğukkanlı ifadesiyle.

Annenin korkunç bakışları üzerine askerler ilerlemek yerine gerilemeyi tercih ettiler.

— Hadi, dedi komutan. Henriet Cousin, işini hallet!

Kimse bir adım atmadı.

Komutan sövüp saymaya başladı:

— Kahrolasıcalar! Benim savaşçılarım bir kadından mı korkuyor?

— Monsenyör, dedi Henriet, bunun bir kadın olduğunu mu sanıyorsunuz?

— Aslan gibi yelesi var! dedi bir diğeri.

— Hadi, dedi komutan, açıklık yeterince geniş. Pontoise gediğindeki gibi üç kişi önden girsin. Bu işi bitirelim artık! Geri adım atanı iki parçaya ayırırım.

Her ikisi de tehditler savuran anne ve komutan arasında kalan askerler bir an tereddüt ettikten sonra Fare Deliğine doğru ilerlediler.

Bunu gören münzevi kadın aniden dizleri üzerinde doğrulup saçlarını yüzünden geriye doğru attıktan sonra uzun ve derisi sıyrılmış kolarını aşağıya bıraktı. O zaman gözlerinden birer birer sızmaya başlayan iri damlalar yanaklarının üzerindeki bir kırışıklığın arasından yatağını delen bir sel gibi akmaya başladılar. Aynı anda, yalvaran, boyun eğen, dokunaklı, yumuşak bir sesle konuşmaya başladı. Tristan'ın etrafındaki insan eti yiyecek ölçüde vahşi bir sürü yaşlı asker göz yaşlarını siliyorlardı.

— Monsenyörler, çavuş beyefendiler, bir söz söylememe izin verin! Size söylemem gereken bir şey var! Bu gördüğünüz benim kızım! Kaybettiğim sevgili küçük kızım! Şu hikâyeyi dinleyin. Çavuş beyleri iyi tanırım. Hayat kadınıyken, çocuklar bana taş attıklarında beni hep kollarlardı. Anlıyor musunuz? Neler olup bittiğini öğrendiğinizde çocuğumu bırakacaksınız! Ben zavallı bir hayat kadınıydım. Çingeneler onu benden çaldı. Patiğini on beş yıldır sakladım. Bakın, burada, o zamanlar ayağı bu kadarcıktı. Reims'de! Chanteflu-erie! Folle-Peine Caddesi! Beni tanıdınız belki de. O bendim. Gençlikte güzel vakit geçiriliyordu. Bana merhamet edeceksiniz değil mi monsenyörlerim? Çingeneler onu benden çaldı! On beş yıl boyunca benden sakladılar. Öldüğünü sanıyordum. Düşünsenize dostlarım, öldüğünü sanıyordum. On beş yılımı burada, kışın ateş yakmadan geçirdim. Çok zordu. Zavallı küçük patik! O kadar bağırdım ki, yüce Tanrı beni duydu. Bu gece kızımı bana geri verdi. Bu yüce Tanrı'nın bir mucizesi. Ölmemiş. Onu benden almayacaksınız. Beni isteseydiniz hiç sesimi çıkarmazdım, ama o daha on altı yaşında bir çocuk! Güneşi görmesine izin verin! Size ne yaptı ki? Hiçbir şey. Ben de öyle. Yaşlı olduğumu, ondan başka kimsem olmadığını, bunun Meryem Ana'nın bana gönderdiği bir

lütuf olduğunu bilseydiniz. Üstelik hepiniz iyi yürekli insanlarsınız! Onun benim kızım olduğunu bilmiyordunuz, şimdi biliyorsunuz. Ah! Onu seviyorum! Yüce komutan, karnımda bir delik açılmasını onun parmağının çizilmesine tercih ederim! Siz soylu bir beyefendiye benziyorsunuz! Size söylediklerimi anlıyorsunuz, değil mi? Ah monsenyör, bir anneniz olsaydı! Siz komutansınız, çocuğumu bana bırakın! Tıpkı yüce İsa'ya olduğu gibi diz çöküp size yakardığımı düşünün! Kimseden bir şey istemiyorum, Reims'liyim monsenyörler, amcam Mahiet Pradon'dan kalma küçük bir tarlam var. Dilenci değilim. Çocuğumdan başka hiçbir şey istemiyorum! Ah! çocuğumu yanımda istiyorum! Her şeye kadir olan yüce Tanrı onu bana bir hiç uğruna geri vermedi! Kral! Kral diyorsunuz! Küçük kızımın öldürülmesi onu hiç sevindirmeyecektir! Üstelik kral iyi yüreklidir! O benim kızım! O benim kızım! Kralın değil! Sizin değil! Buradan gitmek istiyorum! Buradan gitmek istiyoruz! ne de olsa, biri anne biri kızı iki kadının geçip gitmesine izin verilir! Bırakın gidelim! Biz Reims'liyiz. Ah sayın çavuşlar, sizler iyi insanlarsınız! Hepinizi seviyorum. Küçük kızımı asmanız mümkün değil! imkânsız, öyle değil mi? Çocuğum! Çocuğum!

Hareketleri, ses tonu, konuşurken içtiği göz yaşları, birleştirip kıvırdığı elleri, içe işleyen gülümsemeleri, buğulu bakışları, iniltileri, iç çekişleri, karmakarışık, çılgınca sözlerine karışan yürekler acısı çığlıkları hakkında bir fikir yürütemeyeceğiz. Sustuğunda Tristan l'Hermite kaplan gözlerinden akan bir damla yaşı gizlemek için kaşlarını çattı. Yine de bu zaafını bastırdı ve kısaca:

— Kral böyle istiyor! dedi.

Sonra Henriet Cousin'in kulağına eğilip alçak sesle şunları söyledi:

— İşini çabuk bitir!

Belki de ürkütücü komutan kendi yüreğinin de yumuşayacağını hissediyordu.

Cellat ve çavuşlar hücreye girdiklerinde, anne hiç direnmedi, sadece kızına doğru sürünüp üzerine atıldı. Askerlerin yaklaştığını gören Çingene kızının içini ölüm korkusu kapladı:

— Anneciğim! diye haykırdı korkusunu belli eden tasvir edilemez bir ses tonuyla, anneciğim! Geliyorlar! Beni koruyun!

— Evet aşkım, seni koruyacağım! diye karşılık verdi anne yılgın bir ses tonuyla ve onu sıkıca kollarının arasına alıp öpücüklere boğdu.

Onları anne üstte kızı altta, her ikisi de yere serilmiş halde görmek yürek parçalayan bir sahneydi.

Henriet Cousin kızı güzel omuzlarının altından kavradı. Bu eli hissettiğinde kız, "Ah!" diyerek bayıldı. Gözlerinden iri yaş damlaları süzülen cellat onu kucağına almak istedi. Onu, iki elini belinden âdeta düğümlenmiş gibi saran annesinden ayırmayı denedi, ama anne çocuğuna öyle sıkı sarılmıştı ki, onları birbirlerinden ayıramadı. Bunun üzerine genç kızı annesiyle birlikte hücrenin dışına sürükledi. Annenin gözleri de kapalıydı.

O sırada güneş belirmeye başlamıştı ve meydanda şimdiden darağacına doğru bu şekilde sürüklenen kütleye uzaktan bakan bir yığın insan birikmişti, ama hiçbiri yaklaşmıyordu, çünkü komutan Tristan'ın infazlar sırasında meraklıları uzaklaştırmak gibi bir takıntısı vardı.

Pencerelerde kimse yoktu. Sadece uzakta, Grève Meydanı'na yukarıdan bakan Notre-Dame'ın kulelerinin zirvesinde, sabahın aydınlığında siyah silüetler gibi görünen iki adam oraya bakar gibiydi.

Üzüntüden güçlükle soluk alan Henriet Cousin sürüklediği ana kızla birlikte uğursuz merdivenin dibinde durdu. İpi genç kızın enfes boynuna geçirdi. Kenevir ipin boynuna değdiğini hisseden zavallı kız gözkapaklarını araladığında, başının üzerindeki taştan darağacının ince direğini gördü. Bunun üzerine çırpınıp içler acısı bir sesle haykırdı:

— Hayır! hayır! istemiyorum!

Başı kızının elbisesinin arasına gömülmüş olan anne hiçbir şey söylemedi, sadece tüm bedeninin titrediği görülüyor, kızını daha sık öptüğü duyuluyordu. Cellat bu fırsattan istifade ederek kızını sardığı kollarını hızla ayırmayı başardı. Anne kâh yorgunluktan, kâh umutsuzluktan hiç karşı koymadı. Bunun üzerine, cellat iri başının üzerinde zarif bir şekilde ikiye katlanan o sevimli yaratığı omuzlarına aldı. Ardından yukarı çıkmak için merdivene ayağını attı.

O sırada yere çömelmiş olan anne gözlerini fal taşı gibi açtı. Hiç çığlık atmadan dehşet verici bir tavırla ayağa dikildi, ardından avının üzerine saldıran vahşi bir hayvan gibi celladın eline doğru atılıp ısırmaya başladı. Bu olay şimşek hızıyla gerçekleşmişti. Cellat acıyla inledi. Askerler koşup Henriet'nin kanlı elini annenin dişleri arasından güçlükle kurtardı. Kadın derin bir sessizliğe gömüldü. Askerlerin onu şiddetle itmesiyle başını sertçe kaldırıma çarptı. Onu ayağa kaldırsalar da yeniden yere yığıldı. Ölmüştü.

Genç kızı bırakmayan cellat merdivene tırmanmaya başlamıştı.

II

La Creatura Bella Bianco Vestita[3] (Dante)

Hücrenin boş olduğunu gördüğünde, Çingene kızını savunurken onu kaçırdıklarını anlayan Quasimodo şaşkınlık ve kederle saçlarını iki eliyle kavrayıp tepinmeye başladı, ardından Çingene kızını aramak için her duvarın köşesinde garip çığlıklar atarak, kızıl saçlarını yolup yere fırlatarak kilisenin dört bir yanına koşuşturmaya başladı. O sırada, kralın zafer kazanmış okçuları da Notre-Dame'da Çingene kızını arıyorlardı. Askerlerin ölümcül niyetlerini bilmeyen

3 İtalyanca Beyaz giysili güzel yaratık. (ç.n.)

zavallı sağır, Çingene kızının düşmanlarının dilenciler olduğunu sanarak onlara yardımcı oldu. Tristan l'Hermite'e saklanabileceği her yeri gösterdi, en gizli kapıları, sunağın, ayin eşyası odasının bilinmeyen bölmelerini açtı. Zavallı kız hâlâ orada olsaydı, onu askerlere kendi eliyle teslim edecekti.

Kolayca yılmayan Tristan hiçbir şey bulamamanın bezginliğiyle yıldığında, Quasimodo kızı tek başına aramaya devam etti. Kilisenin kulesini çıldırmış, umudunu kaybetmiş bir halde enine boyuna tarayıp, yukarıdan aşağıya inip çıkarak, koşarak, seslenerek, bağırarak, havayı koklayarak, her yana bakarak, kafasını tüm deliklere sokarak, kubbelerin altına meşale tutarak yirmi kere, yüz kere araştırdı. Dişisini kaybeden bir erkek kaplan onun gibi kükreyemez, onun kadar vahşileşemezdi. Nihayet, kızın kilisede olmadığını, her şeyin bittiğini, onu kaçırdıklarını anladığında, onu kurtardığı gün coşku ve zaferle tırmandığı merdiveni yeniden yavaşça çıkmaya başladı. Başını önüne eğmiş, hiç ses çıkarmadan, hiç ağlamadan, soluk bile almadan aynı yerlerin önünden geçti.

Yeniden ıssızlaşan kilise eski sessizliğine gömülmüş, okçular büyücü kızı Cité'de aramak için oradan ayrılmışlardı. Az önce büyük bir uğultuyla kuşatılan Notre-Dame'da yalnız kalan Quasimodo, Çingene kızının haftalar boyunca kendi himayesinde uyuduğu hücrenin yolunu tuttu. Yaklaştığında, belki de onu orada bulacağını düşünüyordu. Yan galerilerin çatısına açılan dönemeci aştığında, bir destek kemerinin altında, bir dalın altındaki kuş yuvası gibi duran dar hücrenin küçük kapısını ve penceresini fark etti, nefesi daralan zavallı sağır düşmemek için bir sütuna yaslandı. Belki de geri döndüğünü, iyi yürekli bir perinin onu geri getirdiğini, bu hücrenin kızın terk edemeyeceği kadar sakin, güvenli, sevimli olduğunu düşündü ve hayallerinin kırılmaması için bir adım daha atmaya cesaret edemedi. "Evet," diyordu içinden, "uyuyor olmalı, belki de dua ediyordur. Onu rahatsız

etmeyelim." Nihayet cesaretini toplayıp ayaklarının ucuna basarak yürüdü, içeri girdi. Boştu! Hücre hâlâ boştu. Ağır adımlarla hücreyi turlayan zavallı sağır, kızın döşemeyle şilte arasına saklanmış olacağını umarak yatağı kaldırdı, ardından afallamış bir halde başını salladı. Birden meşalesini öfkeyle ayağının altında ezdi, hiçbir şey söylemeden, içini bile çekmeden, kafasını tüm hızıyla duvara vurdu ve baygın bir halde yere yığıldı.

Kendine geldiğinde, yatağın üzerine atıldı, yuvarlandı, genç kızın üzerinde uyuduğu, hâlâ ılık çarşafı çılgınca öptü, bir süre orada ölecekmiş gibi hareketsiz kaldı; sonra ter içinde, soluk soluğa kalmış bir halde çıldırmış gibi yeniden kalktı ve çan tokmaklarının ürkütücü düzenliliğiyle, başını parçalamaya niyetli olan birinin kararlılığıyla kafasını duvarlara vurmaya başladı. Nihayet yılgın bir halde yeniden düştü, dizlerinin üzerinde hücrenin dışına doğru emekledi, kapının karşısında şaşkın bir ifadeyle durdu. Bir saat boyunca hiç kımıldamadan, boş bir beşikle dolu bir tabut arasına dikmiş bir anneninkinden daha karamsar, daha düşünceli bir bakışla gözlerini ıssız hücreye dikti. Tek bir söz söylemiyor, sadece uzun aralıklarla bir hıçkırık, ama gürültü çıkarmayan bir şimşek gibi gözyaşsız bir hıçkırık tüm bedenini şiddetle sarsıyordu.

Hüzünlü düşlerinde Çingene kızını kaçıranın kim olabileceğini düşünüyor gibiydi, aklına başdiyakoz geldi. Hücreye çıkan merdivenin anahtarının sadece Claude Frollo'da olduğunu, ilkine yardımcı, ikincisine engel olduğu gece maceralarını hatırladı. Binlerce ayrıntıyı düşündüğünde, kızı başdiyakozun kaçırdığından hiç şüphe duymadı. Yine de rahibe duyduğu saygı, minnet ve sevginin yüreğindeki kökleri, şu an bile kıskançlığın ve umutsuzluğun tırnaklarına direnecek kadar derindi.

Bu işte başdiyakozun parmağı olduğunu düşünüyor, başka herkese karşı duyacağı kanlı ve ölümcül öfke, Claude

Frollo söz konusu olduğunda zavallı sağır için derin bir kedere dönüşüyordu.

Seher güneşi destek kemerlerini aydınlatırken düşünceleri bu şekilde rahip üzerinde yoğunlaşıyordu. O sırada, Notre-Dame'ın üst katında, apsidi çevreleyen dış korkuluğun köşesinde kendisine doğru yürüyen birini gördü. Onun başdiyakoz olduğunu fark etti. Ağır ve kararlı adımlarla yürüyen Claude önüne bakmıyor, kuzey kulesine doğru ilerlese de, yüzünü Seine'in sağ kıyısına çeviriyor, çatıların üzerinden bir şeyler görmek istermiş gibi başını yukarı kaldırıyordu. Sıklıkla bu şekilde yol alan baykuş bir noktaya doğru uçarken bir başka noktaya bakar. Bu yüzden rahip, Quasimodo'yu görmeden yanından geçti.

Bu ani karşılaşma sırasında donakalan sağır, onun kuzey kulesinin merdiven kapısından girdiğini gördü. Okuyucu bu kuleden Belediye Konağının görüldüğünü bilir. Yerinden kalkan Quasimodo başdiyakozun ardından gitti.

Rahibin yukarıda ne işi olduğunu anlamak için merdivenleri çıkmaya başladı. Zaten zavallı zangoç ne yapacağını, ne diyeceğini, ne istediğini bilmiyordu. Öfke ve endişe dolu zihninde başdiyakozun ve Çingene kızının görüntüleri birbirlerine karışıyordu.

Kulenin zirvesine vardığında, merdivenin gölgesinden sahanlığa çıkmadan önce dikkatle rahibin nerede olduğunu gözlemledi. Çan kulesinin sahanlığını çevreleyen oyma delikli bir korkuluk vardı. Gözlerini kente dikmiş olan rahip göğsünü Notre-Dame Köprüsüne bakan korkuluğa yaslamıştı.

Sessiz adımlarla rahibe yaklaşan Quasimodo onun nereye baktığını merak etti. Manzarayı büyük bir dikkatle izleyen rahip sağırın arkasında yürüdüğünü duymadı.

Paris'in ve özellikle o dönem Paris'inin, yaz şafağının taze ışıklarında, Notre-Dame'ın kulelerine yansıyan görüntüsü muhteşem ve göz kamaştırıcıydı. Bir temmuz günü olmalıy-

dı. Gökyüzü çok dingindi. Gecikmiş birkaç yıldız farklı noktalarda sönüp giderken, içlerinden biri doğuda, göğün en aydınlık noktasında parıldıyordu. Güneş belirmek üzereydi. Paris hareketlenmeye başlıyordu. Çok beyaz ve çok berrak bir ışık doğuda binlerce evin her düzlemden görüntüsünü yansıtıyordu. Çan kulelerinin devasa gölgesi büyük şehri bir ucundan diğerine kadar kaplıyordu. Bir yandan bir çan sesi, bir yandan bir çekiç darbesi, bir başka yandan bir arabanın takırtısı duyuluyordu. Birkaç duman şimdiden tıpkı devasa bir kraterin yarıklarından sızan lavlar gibi çatıların yüzeyine yayılıyordu. Suyunu onca köprünün kemerlerine, onca adanın burunlarına çarpan nehir gümüş renkli kıvrımlarla harelenmişti. Şehrin çevresinde, surların ötesinde, bakışlar yumak yumak bir buğu halkasının arasından ovaların uçsuz bucaksız hattına, tepeciklerin zarif kabartılarına doğru uzanıyordu. Dalgalanan uğultular yarı uyanmış şehrin üzerinde dağılıyordu. Doğuda, sabah rüzgârı tepelerin sisten tüylerinden kopmuş pamuğu andıran birkaç bulutu kovalıyordu.

Avluda ellerinde süt güğümü bulunan birkaç kadın, birbirlerine şaşkınlıkla Notre-Dame'ın harap olmuş büyük kapısını, kumtaşından yarıkların arasında donup kalmiş iki kurşun ırmağı gösteriyorlardı. Gecenin karmaşasından geriye sadece bunlar kalmıştı. Quasimodo'nun kulelerin arasında yaktığı ateş sönmüş, Tristan meydanı temizletip ölüleri Seine'e attırmıştı. XI. Louis gibi krallar bir katliamdan sonra kaldırımları bir an önce yıkamaya özen gösterirlerdi.

Kulenin korkuluğunun dışında, rahibin durduğu yerin tam altında, gotik yapılara özgü, sanatkârane bir şekilde oyulmuş o taştan oluklardan biri vardı ve bu oluğun bir yarığında, rüzgârın esintisiyle salınan iki şirin şebboy birbirlerini çılgınca selamlıyorlardı. Kulelerin üzerinde, gökyüzünün derinliklerinden gelen kuş sesleri duyuluyordu.

Ama rahip tüm bunlara aldırmıyordu. Sabahın, kuşların, çiçeklerin hayatlarına bir anlam katmadığı insanlardandı o.

Etrafında onlarca farklı görüntü sunan o uçsuz bucaksız ufukta bakışları tek bir noktaya odaklanmıştı.

Quasimodo Çingene kızına ne yaptığını sormak için yanıp tutuşsa da, başdiyakoz o sırada dünyadan uzaklaşmış gibiydi. Yaşamının, insanın ayağının altındaki zeminin çöktüğünü hissetmediği o kritik anlarından birinde olduğu anlaşılıyordu. Bir noktaya sabitlenmiş gözleriyle hiç kımıldamadan sessizce duruyordu. Bu sessizlik ve hareketsizlikte vahşi zangocu titreten, ona yaklaşmasına izin vermeyen ürkütücü bir hal vardı. Yine de, başdiyakozu sorgulamak yerine bakış açısına dikkat etti ve böylece zavallı sağırın gözü Grève Meydanı'na yöneldi.

Rahibin nereye baktığını anlamıştı. Darağacının yanında bir merdiven vardı. Meydanda halk ve çok sayıda asker toplanmıştı. Bir adamın yerde siyah bir şeyin tutunduğu beyaz bir şey sürüklediğini gördü. Adam darağacının yanında durdu. Bu arada Quasimodo'nun göremediği bir şeyler oldu. Bunun nedeni tek gözünün uzağı iyi görememesi değil, her şeyi net bir şekilde seçmesini engelleyen uzun boylu bir askerdi. O sırada, güneşin belirmesiyle ufkun üzerine taşan bir ışık dalgası Paris'in bütün tepelerini, sivri kulelerini, duvar kalkanlarını, bacalarını hep birlikte alev almış gibi gösterdi.

Bu arada adam merdiveni çıkmaya başlamıştı. Quasimodo onu açıkça görebiliyordu. Omzunda bir kadını, beyazlar giymiş bir genç kızı taşıyordu: Genç kızın boynunda bir düğüm vardı. Quasimodo onu tanıdı. Bu Esmeralda'ydı.

Adam böylece merdivenin tepesine çıktı. Orada düğümü düzeltti. O anda rahip her şeyi daha iyi görebilmek için korkuluğun üzerinde diz çöktü.

Adam aniden merdiveni topuğuyla sertçe itti. Ve birkaç saniyeden beri soluk almayan Quasimodo ipin ucunda, kaldırımın iki kulaç üzerinde, zavallı kızın bedeninin, ayaklarını omzuna dayamış halde duran celladın altında sallandı-

ğını gördü. İp kendi ekseni etrafında birkaç kez döndü ve Quasimodo Çingene kızının bedeninin korkunç bir şekilde sarsıldığını gördü. Boynunu germiş, gözleri dışarı fırlamış rahip adamla genç kızın, örümcekle sineğin bu korkunç bütünlüğünü izliyordu.

Bu dehşet verici anda, sadece insanlıktan çıkmış birine özgü şeytani bir gülüş rahibin soluk yüzüne yayıldı. Bu gülüşü duymasa da gören Quasimodo başdiyakozun arkasında birkaç adım geriledi ve aniden öfkeyle üzerine atılarak iki iri eliyle onu üzerine eğildiği uçuruma doğru itti. Claude Frollo: "Lanet olsun!" diye haykırarak aşağı düştü.

Altındaki oluk düşüşünü durdurmuştu. Umutsuz elleriyle oluğa asıldı ve ikinci bir çığlık atmak üzereyken başının üzerindeki korkuluğun kenarında Quasimodo'nun korkunç ve intikamcı yüzünü görüp sustu.

Altında bir uçurum vardı. İki yüz ayaklık bir düşüş ve kaldırım onu bekliyordu. Rahip bu korkunç durumda tek bir söz bile söylemedi, dudaklarının arasından tek bir inilti duyulmadı. Sadece yukarı çıkmak için oluğun üzerinde inanılmaz çabalarla kıvrılıp durdu, ama elleri granit taşa ulaşamadı, siyahlaşmış duvarı çizip duran ayakları destek bulamıyordu. Notre-Dame'ın kulelerine çıkmış olanlar korkuluğun hemen altında taştan bir kabartı olduğunu bilirler. İşte sefil başdiyakoz bu kabartının üzerinde çırpınıyordu. Altında destek alabileceği değil, ayaklarının altından kaçan bir duvar vardı.

Rahibi kurtarmak için elini uzatması yeterli olan Quasimodo ona değil Grève Meydanı'na, darağacına, Çingene kızına bakıyordu. Az önce başdiyakozun bulunduğu korkuluğa dirseklerini yaslamış halde, gözünü o anda dünyada kendisi için en önemli olan varlıktan ayırmıyordu. Yıldırım çarpmış biri gibi kımıldamadan, hiç ses çıkarmadan duruyor, şimdiye kadar sadece tek bir yaşın belirdiği gözünden sessizce, sel gibi damlalar dökülüyordu.

Bu arada, başdiyakoz soluk soluğa kalmıştı. Saçsız alnından terler akıyor, tırnakları taşın üzerinde kanıyor, duvara çarpan dizleri sıyrılıyordu. Her hamlesinde oluğa asılı cübbesinin çatırdayıp yırtıldığı duyuluyordu. Üstelik su oluğunun ucunda bedeninin ağırlığıyla eğrilen kurşun bir boru vardı. Bu borunun giderek bükülmeye başladığını hisseden sefil başdiyakoz elleri yorgunluktan tükendiğinde, cübbesi yırtıldığında, kurşun boru iyice büküldüğünde aşağı düşeceğini düşünüyor, tüm bedenini büyük bir korku kaplıyordu. Bazen on ayak aşağısında, bir heykelin kenarındaki küçük çıkıntıya şaşkınca bakıyor, kedere gömülmüş ruhunun derinliklerinden Tanrı'ya yüz yıl sürse de, ömrünün geri kalanını o yarım metre karelik alanda geçirmesine izin vermesi için yalvarıyordu. Bir kere de altındaki meydana, uçuruma baktığında, başını hemen yukarı kaldırıp gözlerini kapamış, saçları diken diken olmuştu. Bu iki adamın sessizliği çok ürkütücüydü. Başdiyakoz korkunç bir şekilde can çekişirken, biraz ötesindeki Quasimodo ağlayarak Grève Meydanı'na bakıyordu.

Tüm çabalarının, tek güvencesi olan hassas dayanak noktasını zorladığını fark eden başdiyakoz hiç kımıldamamaya karar vermişti. Orada, oluğa tutunmuş bir halde, neredeyse hiç soluk almadan, hareket etmeden, sadece rüyalarında bir uçurumdan düştüğünü görenler gibi içinin kalktığını, bağırmak istese de sesinin çıkmadığını hissediyordu. Bir noktaya diktiği gözlerinde korku ve şaşkınlık dolu bir ifade vardı. Bu arada yavaş yavaş gücü tükeniyor, oluğa tutunan parmakları kaymaya başlıyor, kolların güçsüzleştiğini, bedenin ağırlaştığını hissediyordu. Destek aldığı kurşun boru uçuruma doğru her an daha çok eğiliyordu. Altında, Saint-Jean-le-Rond'un çatısını ikiye katlanmış bir kâğıt gibi gördüğünde ürküyordu. Kulenin, kendisi gibi uçurumun üstünde asılı duran ama kendileri adına dehşete kapılmayan, onun adına da merhamet duymayan kasvetli heykellerine bir bir bakı-

yordu. Etrafındaki her şey taştandı, gözlerinin önünde ağzı açık canavarlar, altında, derinliklerde meydan, kaldırım, başının üstündeyse ağlayan Quasimodo vardı. Avludaki birkaç meraklı grup sakince hangi çılgının böyle garip bir şekilde eğlendiğini tahmin etmeye çalışıyordu. Rahip kendisine ulaşan ince seslerini duyuyordu.

— Ama düşüp boynunu kıracak!

Quasimodo ağlıyordu.

Sonunda öfkeden ve korkudan köpüren başdiyakoz hiçbir şansının kalmadığını anladı. Yine de son bir çaba için kalan tüm gücünü topladı. Oluğun üzerinde dikilip, iki diziyle duvarı ittikten sonra elleriyle taşların yarıklarından birine tutundu ve yaklaşık yarım metre kadar tırmanmayı başardı; ama bu hamle destek aldığı kurşun borunun ucunun aniden bükülmesine neden oldu. Aynı zamanda cübbesi de yırtılmıştı. Ayağının altında bir destek kalmadığını, bir şeye tutunan gergin ve güçsüz ellerinden başka çaresi bulunmadığını hissedince gözlerini kapayan zavallı, oluğu bırakıp aşağı düştü. Quasimodo onun düşüşünü izledi.

Bu yükseklikten düşüş nadiren düz bir hat üzerinde olur. Kendini boşluğa bırakan başdiyakoz önce başı aşağıda, eli öne uzanmış şekilde düştü, ardından kendi etrafında birkaç kez döndü, rüzgâr onu sertçe bir evin çatısına fırlattı. Yine de ölmemişti. Zangoç onun tırnaklarıyla çatının kenarına tutunmaya çalıştığını gördü, ama çatı çok eğimliydi ve başdiyakozun hiç gücü kalmamıştı. Kopan bir kiremit gibi hızla aşağı kayıp kaldırımın üzerine yığıldı ve bir daha kımıldamadı.

Bunun üzerine, Quasimodo bakışını darağacında asılı duran bedeni son çırpınışlarla can çekişen Çingene kızına çevirdi, ardından bir kez daha kulenin dibinde uzanmış yatan ve artık bir insana benzemeyen başdiyakoza baktı. Göğsünün derinlerinden kopan bir hıçkırıkla bağırdı:

— Ah! Sevdiğim her şey!

III
Phoebus'un Evliliği

O günün akşamına doğru, piskoposun soruşturma görevlileri başdiyakozun avlunun kaldırımındaki parçalanmış cesedini almaya geldiklerinde Quasimodo ortadan kaybolmuştu. Bu olay hakkında pek çok söylenti yayıldı. Aralarındaki anlaşmaya göre Quasimodo'nun, yani şeytanın, Claude Frollo'yu, yani büyücüyü alıp götüreceği günün gelmiş olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu. Tıpkı cevizi yemek için kabuğunu kıran maymunlar gibi Quasimodo'nun da onun ruhunu almak için bedenini parçaladığını düşündüler.

Bu yüzden başdiyakoz kutsal topraklara gömülmedi.

XI. Louis bir yıl sonra, 1483 Ağustos'unda öldü.

Pierre Gringoire'a gelince, keçiyi kurtarmayı başarmış ve trajedi yazma konusunda başarıya ulaşmıştı. Astrolojinin, felsefenin, mimarinin, Hermesçiliğin, tüm çılgınlıkların tadına baktıktan sonra, hepsinin en çılgını olan trajedide karar kılmış gibi görünüyordu. Bu durumu *trajik bir son* olarak yorumluyordu. 1483'ten itibaren, trajedideki başarılarıyla ilgili olarak hazine kayıt defterindeki şu yazı okunabilirdi: "Papanın hazretlerinin elçisinin Paris'teki Châtelet'ye gelişinde sergilenen oyunu yazan, onları oyunun gerektirdiği tarzda giydiren yazar Pierre Gringoire'a ve iskelelerle sahneyi hazırlayan dülger Jehan Marchand'a bu hizmetleri karşılığı yüz gümüş lira."

Phoebus de Châteaupers'in sonu da trajik olmuş, evlenmişti.

IV
Quasimodo'nun Evliliği

Çingene kızının ve başdiyakozun öldükleri gün Quasimodo'nun ortadan kaybolduğunu söylemiştik. Gerçekten de,

onu bir daha gören olmadı, kimse akıbeti hakkında bir bilgi edinemedi.

Esmeralda'nın idam edildiği sabahın gecesinde kilise görevlileri bedenini darağacından alıp, usule uyarak Montfaucon mahzenine götürmüşlerdi.

Montfaucon, Sauval'in dediği gibi "krallığın en eski, en muhteşem darağacıydı." Temple ve Saint Martin mahalleleri arasında, Paris surlarının yaklaşık yüz altmış kulaç uzağında, Courtille'in haçının biraz ötesinde, küçük bir tepenin zirvesinde, birkaç fersah uzaktan fark edilebilecek yükseklikte, Keltlerin dolmenlerine benzeyen ve insanların kurban edildiği garip bir yapı vardı.

Zihninizde, alçıdan bir tepeciğin zirvesinde on beş ayak yüksekliğinde, otuz ayak genişliğinde, kırk ayak uzunluğunda, bir kapısı, dış korkuluğu ve sahanlığı olan taştan yapılmış devasa bir dikdörtgen prizma canlandırın. Sahanlıkta üç kenar boyunca, her biri kaba taştan yapılmış, otuz ayak yüksekliğinde, birbirlerine zirvelerinden güçlü kalaslarla bağlanmış on altı devasa sütun vardı. Bu sütunlardan aralıklı zincirler, zincirlere asılı iskeletler sarkıyordu. Çevredeki ovada, taştan bir haç ve bir sürgünün merkezî dalından yapılmışa benzeyen iki sıradan darağacı yer alıyordu ve tüm bunların üzerinde gökyüzünde sürekli olarak kargalar uçuşuyordu: İşte Montfaucon burasıydı.

1328'de yapılan korkunç darağacı, on beşinci yüzyılın sonunda oldukça eskimişti. Kalaslar kurt yeniği içinde kalmış, zincirler paslanmış, sütunlar küflerle yeşillenmiş, temel taşları birleşme yerlerinden yarılmıştı ve artık ayakların değmediği bu sahanlıkta otlar bitiyordu. Bu anıtın görüntüsü, özellikle de geceleri, o beyaz kafataslarının üzerinde hafif bir ay ışığı belirdiğinde, gece esintisi iskeletleri ve zincirleri sallayıp karanlıkta her şeyi harekete geçirdiğinde çok korkunçtu. Bu yöreyi uğursuz bir mekân olarak ilan etmek için o darağacı yeterliydi.

Bu iğrenç yapının temelini oluşturan taş bloğu oyuktu. İçine, sadece Montfaucon zincirlerinden koparılan insan kalıntılarının değil, Paris'in diğer darağaçlarında idam edilen zavallıların cesetlerinin de yerleştirildiği geniş bir mahzen oyulmuştu. Paslanmış demir bir parmaklıkla kapanan bu derin mahzende insan cesetleri ve onca suç birlikte çürümüştü. Montfaucon'un açılışını yapan ve dürüst bir adam olan Enguerrand de Marigny'den, kapanışını yapan ve o da dürüst bir insan olan Amiral Coligni'ye kadar birçok soylu ve masum insanın kemikleri buradaydı.

Quasimodo'nun gizemli bir şeklide ortadan kayboluşuna gelince, işte söyleyebileceklerimiz:

Bu hikâyeyi sonlandıran olaylardan yaklaşık iki yıl ya da on sekiz ay sonra, iki gün önce asılan ve VIII. Charles'ın Saint-Laurent'a, daha iyi bir mezarlığa gömülmesini lütfettiği Geyik Olivier'nin cesedini almaya gelenler, iğrenç cesetlerin arasında biri diğerine ilginç bir şekilde sarılmış iki iskelet buldular. Bir kadına ait olduğu anlaşılan bu iskeletlerden birinin üzerinde hâlâ beyaz bir elbisenin parçaları vardı ve boynunda tespihağacı tohumlarından yapılmış bir kolye, yeşil incik boncuklarla süslenmiş, ipekten, içi boş küçük bir muska asılı duruyordu. Kuşkusuz cellat bu değersiz eşyaları almaya tenezzül etmemişti. Kadının iskeletine sıkıca sarılı duran diğeri ise bir erkek iskeletiydi. Belkemiğinin eğri olması, başının kürek kemiklerinin arasına gömülmesi, bir bacağının diğerinden kısa olması dikkati çekiyordu. Aslında boyun omurlarında bir zedelenme olmamasından asılmadığı belliydi. Bu adam buraya gelmiş ve burada ölmüştü. Onu sarıldığı iskeletten ayırmaya çalıştıklarındaysa toza dönüşüvermişti.

Victor Hugo (1802-1885): Fransız edebiyatının en ünlü yazarlarından biri olan sanatçı, edebi ününü şiirleri ve oyunları ile kazandı. Romantik akımın en tanınmış adları arasında yer aldı. Toplumsal sorunlar ve politikayla yakından ilgilendi, 1848 ayaklanmalarının ardından Kurucu Meclis'e katıldı, daha sonra milletvekilliği yaptı, l'Evénement *adlı bir gazete çıkardı. 1852'de Louis Bonaparte'ın imparatorluğunu ilan ettiği hükümet darbesine karşı çıktığı için sürgün edildi. Cezası 1859'da sona erdi, fakat imparatorluk yıkılana kadar gönüllü olarak sürgünde kaldı, 1870'te Fransa'ya döndü. 1871'de Paris Komünü'nü desteklemese de komüncüleri savundu. 1831 yılında yayımlanan romanı* Notre Dame'ın Kamburu *klasik edebiyatın şaheserleri arasında yer alır.*

Volkan Yalçıntoklu (1961): Saint-Joseph Lisesi'nde okudu. 9 Eylül Üniversitesi Tıbbi Biyoloji ve Genetik Bölümü'nü bitirdi. Uzun yıllar kitapçılık yaptı. Fransızca ve İngilizceden çeviriler yapıyor. Eserlerini çevirdiği yazarlar arasında Jules Verne, Helene DeWitt, Alan Snow, Richard Maltby Jr., Lyman Frank Baum, Charles Perrault yer alıyor.

THG
0854386
RLG
2019
THG

9 786053 320104

28 TL